

HISTORISK ARCHIV.

Et Maanedsskrift

for populaire Skildringer af historiske Personer og Begivenheder.

Udgivet af

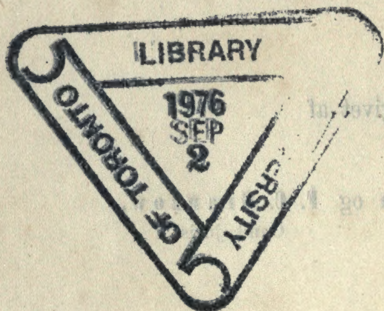
Johan Petersen og **F. C. Granzow,**
Pastor. Cand. juris.

1872. Andet Bind.

Kjøbenhavn.

Fr. Wøldikes Forlag.

1872.



Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

INDHOLD.

Franske Søkampe fra det trettende Aarhundrede til Slutningen af Ludvig XIV's Regjering.*)

I.

Den rivaliserende Holdning, England og Frankrig i Løbet af Aarhundreder have iagttaget overfor hinanden, har naturligviis været en meget væsentlig Grund deels til Skabelsen, deels til den videre Udvikling af begge Staters Søværn. Den første Træfning mellem disse to Nationer, der fortjener Navn af en Søkamp, fandt Sted i Canalen allerede i Kong Philip August's Dage, henimod Enden af August Maaned 1217, og endte med, at Franskmændene bleve slagne, hvorfor Kongen maatte opgive sine Fordringer paa England, hvis Besiddelser i Frankrig han under Johan uden Lands slette Regjering havde erobret, en Forøgelse af Krongodserne, som lagde Grundvolden til det franske absolute Monarki. Grunden til Nederlaget er let nok at forstaae; thi Skibsbesætningerne, der i en Fart vare recruterede af Fiskere langs Canalens Kyst, forstode ikke at maneuvrere de tunge Skuder, der endda vare overfyldte med Landgangstropper, og kunde umuligt staae sig mod de lettere engelske Fartøier, hvis Besætninger vare ypperligt øvede i de saakaldte «fem Havne», en Indretning, som Vilhelm I Ero-

*) Efter en Afhandling af E. de Forest i Revue Contemporaine 30te April 1869. Hovedkilden til Forfatterens Fremstilling er: Batailles navales de la France, par O. Troude, ancien officier de marine. Paris 1869.

brøren havde fundet paa, da han som Konge i England gav sig til at overveie, hvilke Forholdsregler man burde have taget for at forhindre ham selv som Hertug af Normandiet fra at sætte Foden i Land ved Hastings. Størstedelen af de svære franske Fartøier bleve tagne ved Entring. Englænderne benyttede sig kun af Kastevaaben, Steenslyngere eller Ballister; endvidere havde de Fordelen af Vinden og endelig kastede de deres Modstandere pulveriseret Kalk i Øinene, hvad de let kunde gjøre, eftersom Vinden bar fra dem ned paa de Franske. Forøvrigt havde Søkampene dengang megen Lighed med Søkampene i Oldtiden, og Kæmperne fra Salamis, de ægadiske Øer og Actium sloges paa samme Maade som Middelalderens Søkrigere. Det var Behændigheden, Øvelsen og det individuelle Mod, det væsentlig kom an paa, eftersom Taktiken nærmest alene bestod deri, at man ved Sammenstød med det fjendtlige Skib gjorde dette ubrugeligt enten ved at knække Aarerne eller ved at løbe det i Sænk med Sporen. Naar da selve Fartøiet havde gjort sin Skyldighed, entrede man.

Under Philip den (IV) Smukkes og Edvard I's Regjering kæmpede Franskmændene og Englænderne med afvexlende Held. De Første overfaldt paa en skammelig Maade en Deel engelske Koffardiskibe, dræbte Besætningerne og toge Ladningerne, og da Englænderne for at hævne denne Voldsdaad gjorde det Samme ved de Franske, troede begge Nationer sig blodigt fornærmede, og Philip var ikke seen til at benytte sig af et Paaskud til Fjendtligheder. Dover blev tildeels afbrændt, men forøvrigt førte Krigen ikke til noget Resultat, da Kong Edvard hindredes i Udførelsen af sine Planer af indre Opstande. I Aaret 1304 slog en forenet hollandsk og fransk Flaade fuldstændigt en flandersk*) Escadre ved Hjælp af genuesiske Matroser og Bueskytter, som vare i fransk Tjeneste.

*) Flandern (Belgien) havde allerede i Aaret 1301 gjort Oprør mod Philip, en fransk Hær var bleven slaaet ved Courtray, men Philip seirede endelig ved Mons 1304.

Disse duelige Condottièrer, hvis Hjælp dengang var meget søgt i Europa, gjorde hurtigt Ende paa de tunge flanderske Fartøier. De narrede dem til at komme sig nær, bortpillede saa Besætningen med deres Bueskud og entrede derefter de mennesketomme Skibe.

I Aaret 1330, da Philip VI (Valois) regjerede over Frankrig og Edvard III i England, havde Franskmændene Overtaget i Canalen, men ti Aar efter toge deres Modstandere en frygtelig Revanche i Slaget ved Sluys, der i flere Henseender ligner Slaget ved Abukir. Trods Genueseren Barbaveros Raad negtede de franske Chefer at holde sig samlede for Anker i den snevre Bugt: de løb ud og lode sig ødelægge enkeltviis. Den franske Flaade blev aldeles tilintetgjort, og mange Forfattere have sat denne Dag som Udgangspunktet for en ny Æra i Søkrigstaktiken, ligesom man ogsaa gjerne derfra vil regne Englands senere maritime Storhed; men skjøndt det Sidste kan være sandt nok, maa det dog bemærkes, hvad det Første angaaer, at de Gamle overmaade godt forstode sig paa at vælge en hensigtsmæssig Slagorden, og Englænderne skyldte langt mindre deres Slagorden Seiren end de fortrinlige Bueskytter, der ogsaa ved Crecy og Maupertuis (Poitiers) ødelagde Franskmændene. Men man kan sige, at fra den sidste Halvdeel af det fjortende Aarhundrede begynder Seilskibet, som indtil da kun var benyttet af og til, at vinde Terrain paa Aarernes Bekostning.

I den bretagniske Arvefølgekrig (1342) tog Flaaden ligeledes Deel, men der er intet Videre at bemærke herom med Undtagelse af, at Grevinden af Montfort med Øxen i Haanden gjorde Vidundere af Tapperhed. Saa sygnede Flaaden hen som Følge af Frankrigs indre Elendighed — det er i dette Tidsrum, at Englænderne raade paa fransk Grund, da Kong Johan blev fangen og Jacquerrien rasede — og reiste sig først, ligesom Landet selv, under Carl V, da en fransk-spansk Flaade i Aaret 1372 kæmpede to Dage med en engelsk, der forsøgte at forsyne Fæstningen la Rochelle med

Levnetsmidler. Den første Dag var uafgjørende; den anden endte med Nederlag for Englænderne. Seiren blev hovedsagelig vunden ved Hjælp af Katapulter, Kastemaskiner, som lode uhyre Stene regne ned over de fjendtlige Matroser. Lykken, som saalænge og saa mildt havde tilsmilet Edvard III, syntes nu at have vendt ham Ryggen, thi selv da han i egen Person anførte en talrig Flaade for at gjenvinde de tabte Provindser Guienne og Poitou, var Havet ham fjendtligt. Strax efter hans Død (1377) sendte Carl V en forenet spansk og fransk Flaade mod de engelske Kyster: man gjorde Landgang paa flere vigtige Punkter og ødelagte Plymouth, Darmouth og Øen Wight. Naar man seer det haardt prøvede og til Jorden kastede Frankrig saa hurtigt og kraftigt at reise sig af sin Ulykke og selv tage Initiativet til et Angreb paa England, saa veed man ikke ret, hvad man meest skal beundre: Landets uudtømmelige Livskraft eller Carl V's Viisdom. Man roser gjerne denne Konge, fordi han ved at sende «de store Compagnier» *) til Spanien for at hjælpe Henrik af Trastamare paa Thronen befriede Frankrig fra disse Røverbander, men det var nok saa klogt — dersom det da ikke var et Tilfælde, der seer ud som en Tanke — at han derved sikkrede sig spansk Hjælp til Søes, eftersom den taknemmelige arragoniske Konge sendte ham en Deel dygtige spanske Søofficerer og adskillige Skibe, som han blot havde at forsyne med Besætninger.

Tanken om de mange lidte Ydmygelser og Tab vedblev dog at komme frem hos de franske Konger, og Kong Carl VI havde fra Faderen arvet den store Hævntanke. Han vilde gjøre Indfald i England, ligesom Englænderne havde gjort Indfald i Frankrig, og samlede til den Ende i Foraaret 1386 en stor Mængde Krigs- og Transportskibe, men hans Onkels, Hertugen af Berrys, passive Modstand bevirkede, at den bedste

---

*) See Afhdl. Bertrand du Guesclin i dette Tidsskrifts I Bind 1869. Side 1 ff.

Tid til Landgangen blev forsømt, og Forsøget blev derfor til Intet. Det følgende Aar toge Englænderne Offensiven og krydsede langs med den normanniske Kyst, hvor de tilføiede Flamlænderne, som dengang vare Frankrigs Allierede, et Nederlag. Denne Søkamp er mærkelig derved, at der i denne første Gang blev anvendt Artilleri i Canalen. Den flamske Admiral Jan de Buch havde nemlig tre Kanoner ombord, hvad der dog ikke frelste ham fra at blive entret af Englænderne. Denne Slags Kanoner havde forøvrigt allerede i længere Tid været benyttede i Middelhavet, men da man endnu ikke kjendte lukkede Batterier eller Kanonporte, brugte man disse Stykker, der snarere vare Morterer end Kanoner, til at udskyde store Steenkugler paa samme Maade som Bomber (Bueskud), og endnu i det femtende Aarhundrede benyttedes de imod de første rigtige Kanoner, der udskjøde Metalkugler, men med ringe Held. Den engelske Admiral, Greven af Arundel, der var stolt af sin Seir over Jan de Buch, forsøgte nu at ødelægge og antænde det flanderske Krigsmateriel, der var ophobet i Havnen ved Sluys, som engang havde været saa skjæbnesvanger for Franskmændene; men Forsøget glippede, og Arundel maatte gaae bort med uforrettet Sag.

Da Frankrig paany sank saa dybt, at der maatte en Jeanne d'Arc's Troesbegeistring til for at hæve det op af Støvet, blev Flaaden forsømt, og kun det fattige, raae Bretagne «Frankrigs Modstandselement», som Michelet siger, holdt Englænderne Stangen paa Havet. I Aaret 1405 slog en Søcapitain Penhoët, en værdig Søn eller Fætter af en af Bertrand du Guesclins tappreste Kammerater, den engelske Flaade ved det stormfulde Kap Saint Mathieu. Under Carl VII og Ludvig XI forefaldt der ingen Søkampe, men deraf tør man dog næppe slutte, at Flaaden har faaet Lov til at skytte sig selv, eftersom Jacques Coeur*) idetmindste bør nævnes som

*) See dette Tidsskrifts Aug.—Sept. Hefte for 1870 S. 262.

en Mand, hvis Geni ikke alene paa en fredelig Maade erobrede hele Middelhavshandelen for Frankrig, men som ogsaa besad en saa stor sømilitair Dygtighed, at han ved sit Livs Ende stod i Spidsen for en stor Flaade, der sendtes mod Tyrkerne.

Opfindelsen af Kanonporte, en Forbedring i Anbringelsesmaaden af Skytset, der svarer til de Fremskridt, som selve Artilleriet gjorde, er af bretagnisk Oprindelse og daterer sig fra Slutningen af det femtende Aarhundrede. Det første Skib med saadanne Porte, som omtales i Historien, hed «la Cordelière» og blev bygget i Brest af Ingenieur Descharges, hvem man tillægger Æren for Opfindelsen. La Cordilière, som gjorde Tjeneste i Archipelagus i Aaret 1501, var et Skib af en for den Tid usædvanlig Størrelse. Det havde ikke mindre end to Hundrede Kanoner, af hvilke fjorten vare paa Hjul — uden Tvivl havde disse Kanonporte —, medens Resten vare Smaastykker af forskjellig Kaliber og med forskjellige Navne: Serpentiner, Basilisker, Kartover, Slanger o. s. v., alle til at bevæge med Haandkraft. De vare anbragte i For- og Agterstavnen. Rimeligviis lod Opfinderen det ikke blive ved dette Forsøg, og det er da sandsynligt, at Franskmændene idetmindste i en halv Snes Aar have havt nogen Overvægt paa Søen, thi man veed, at det første engelske Skib af dette System «Henrik af Guds Naade» først blev bygget i Aaret 1515.

En af den franske Marines smukkeste Vaabenbedrifter knytter sig til denne samme Cordelière, der gik under den 10de August 1512 ved Kap Saint Mathieu, hvor Bretagneren Thenouenel kæmpede med Englænderen Kernevet. Efter de paalideligste Beretninger vare Franskmændene kun halvt saa stærke som deres Modstandere, men de opveiede ved Tapperhed og Dristighed deres ringere Antal. De sloges først med Vinden og benyttede denne Fordeel til at løbe ned paa Fjenden, entre nogle Skibe og løbe flere af dem i Sænk, men den mærkeligste Episode i Slaget var den fortvivlede Kamp, som leveredes mellem «Cordelièren» og det engelske Skib

«Regenten», der sloges saaledes lige til Nattens Frembrud, at begge brændte «som Hamp», og Alle, som vare ombord paa dem, gik til Grunde med Undtagelse af dem, som reddede sig ved Svømning. Denne Affaire bevirkede, at Franskmændene tilskreve sig Seiren, eftersom den engelske Admiral var ombord paa «Regenten», hvem flere engelske Skibe forgjæves forsøgte at undsætte. «Cordelièrens» Chef Hervé de Portsmoguer erhvervede sig ved sin Heroisme et saadent Ry, at Capitain Lucas paa «Redoutable» ikke formaaede at fordunkle det tre Hundrede Aar efter i Slaget ved Trafalgar.

Frants I syntes at forstaae Flaadens Betydning for Frankrig; thi han anlagde Havre, forbedrede Havnen ved Brest og fuldendte i Toulon det Taarn, som hans Forgænger havde begyndt ved Indløbet til den lille Rhed, og forsynede det, efter Historikeren Bouche's Udsagn, «med meget store og frygtelige Kanoner». Han drømte ogsaa om Oprettelsen af en fast national Marine, der skulde svare til Landarmeen, som havde faaet sit Grundlag under Carl VII, men denne Tanke blev skudt tilside paa Grund af hans Uheld med Carl V og kom først atter frem henimod Slutningen af hans lange Regjering (1515—47). En Flaade, der bestod af 150 store Skibe og 23 Galleier, blev samlet i Havre og stillet under Befaling af Claude d'Annebaut, som fik Ordre til «at angribe den fjendtlige Flaade og at gaae i Land i England, hvor Leiligheden maatte tilbyde sig». D'Annebaut, der fandt den engelske Flaade liggende for Anker ved Øen Wight, beredte sig til Angreb den følgende Dag og deelte sin Flaade i tre regelmæssige Angrebscolonner — en dengang ny Taktik — men den engelske Admiral Dudley, der kun havde svagere Styrke, vilde ikke indlade sig i Slag og foretrak at lægge sig i Bugten ved Portsmouth, hvor man ikke vovede at angribe ham.

Henrik IV's (1589—1610) dygtige Blik kunde naturligviis ikke undlade at blive opmærksomt paa Flaaden, der var kommen i Forfald under de sidste Konger af Huset Valois, og han tænkte ligesom Frants I paa at skabe en national Ma-

rine, men denne Plan blev, som saa mange andre, tilintetgjort, da den ædle Fyrste faldt for Snigmorderhaand, og blev først af Richelieu optagen i Frankrig, skjøndt den allerede i Aaret 1614 kommer tilsyne i Generalstaternes Indberetninger. Men der fordredes ogsaa en Vælde og Energi som Cardinalens for at føre den igjennem.

II.

Da Richelieu beleirede la Rochelle, Huguenotternes sidste Bolværk mod de troløse Katholiker, kunde han ret see, at det uden en Flaade vilde være ham umuligt at hæve Frankrig til den Storhed og Overlegenhed, som var hans stolte Tankes stolteste Drøm. Utilstrækkeligheden for ikke at sige Mangelen af maritime Hjælpemidler tyngede med Blyvægt paa alle hans Foretagender, lagde alle hans Planer Hindringer i Veien og forlængede den fordærvelige Broderkrig. Man havde kun et aldeles utilstrækkeligt Antal Skibe disponible til den første Blokade, som derfor ogsaa uden synderlig Anstrengelse blev brudt af Huguenotterne (1620—21), og det følgende Aar var den Flaade, man kunde stille paa Benene, næppe stor nok til at indjage dem Skræk. Ophidsede af religieus Fanatisme leverede de den kongelige Flaade to rasende Slag (26de og 27de October 1622), og medens de i det første af dem havde en Slags Fordeel, for saavidt som det lykkedes dem at antænde Admiralskibet, mistede de i det andet et stort Antal Skibe, uden at dette dog forhindrede dem fra tre Aar efter at begynde Fjendtlighederne paany. For at skaffe sig en Styrke til Søes, som kunde gjøre en Ende paa de Plyndringer, Huguenotternes Anfører, Soubise, øvede paa Kysterne, saae Regjeringen sig nødsaget til at søge Hjælp hos Englænderne og Hollænderne — begge protestantiske Nationer — mod deres Troesbrødre i Frankrig; men denne Hjælp var da ogsaa saa tvivlsom, at man blev nødt til at skifte Besætningerne paa største Delen af de til-

sendte Skibe. Fra Aaret 1626 af ansaae Englænderne det for mere stemmende med deres politiske og religieuse Interesser — for ikke at tale om Sømmeligheden — at støtte deres underkuede franske Troesbrødre og erklærede sig aabent for Huguenotterne, til hvis Hjælp de sendte en Flaade under Hertugen af Buckingham, der dog kun gjorde liden Gavn. Saa skulde Spanierne, de meest katholske af alle Katholiker hjælpe Richelieu og Kong Ludvig mod deres franske Undersaatter, men ogsaa de viste kun ringe Iver. Thi skjøndt den spanske Regjering ved en Tractat af 1626 havde forpligtet sig til at sende en mægtig Flaade, hvis Tilstedeværelse vilde have været tilstrækkelig til at ende Borgerkrigen et Par Aar tidligere, end dette skete, saa maatte man dog vente en ganske usømmelig Tid paa den, og den franske Flaade, der ikke turde tage en Kamp op imod Buckingham, laa aldeles uvirksom i Farvandene ved Morbihan. Havde Buckingham kastet Tropper i Land paa Øen Ré og enten med Magt eller ved Udsultning bemægtiget sig det derværende Citadel, vilde la Rochelle have været uindtagelig, thi selv uden denne Disposition havde Richelieu og hans Hjælpere, Sourdis, Biskop af Maillezais, og Abbeden af Marcillac — to geistlige Herrer, der vare ligesaa dygtige i Krigen som i Theologien — Uleilighed nok med at proviantere og understøtte den franske Beleiringshær, og det var først efter Buckinghams Bortgang, at Richelieu, idet han opgav Haabet om den spanske Flaades Ankomst lod opkaste det berømte Dige foran Havnen. Dette Arbeide, som skyldes Ingenieuren Métezeau, var fuldført faa Dage, førend Spanierne endelig ankom. Men de gik omtrent ligesaa hurtigt, som de vare komne; den spanske Admiral erklærede, at flere af hans Skibe vare i en daarlig Tilstand, og vendte om igjen med det Løfte snart paany at indfinde sig paa Kamppladsen; men han kom aldrig, og heldigviis havde man ogsaa nu taget saadanne Forholdsregler, at man kunde undvære ham.

La Rochelle faldt i October 1628, og det følgende Aar blev Freden med Huguenotterne undertegnet; men Spaniens tvetydige Opførsel ved den ovennævnte Leilighed var velskikket til at opvække Richelieus Uvillie, og han glemte Intet. I Aaret 1635 forenede han sig med Hollænderne mod dem, og de Forbundnes Plan gik ud paa intet Mindre end at dele de spanske Nederlande; men Cardinalen havde af Erfaring lært, at Intet kunde gjøres uden en Sømagt, og han havde siden la Rochelles Fald brugt Tiden godt. Den franske Marine fik under ham en Betydning, som den ingensinde tidligere havde havt; thi de tre Escadrer fra Guyenne, Bretagne og Normandiet, som samledes paa St. Martin de Ré's Rhed, udgjorde en Flaade paa ikke mindre end syvogtredive Skibe, hvoraf tre Fregatter, tolv Fløiter med Levnetsmidler og sex Brandere. Det stærkeste af disse Fartøier var «Kongens Skib (Navire du roi), der førte 52 Kanoner og en Besætning paa 345 Mand. Det blev commanderet af d'Harcourt, som bar Titlen «Generallissimus over Land- og Sømagten i Levanten», da Admiraltitlen var bleven afskaffet i Aaret 1627. Som Flagcapitain hos d'Harcourt fungerede Sieur Desgouttes, «som skulde commandere i Generalissimussens Fraværelse» og formodentlig ogsaa en Smule i hans Nærværelse, thi han var den bedste Sømand ombord paa Flaaden. Det næststørste Skib blev commanderet af Viceadmiral Monty; det havde 34 Kanoner; forøvrigt var der i Flaaden 8 Skibe paa 30 Kanoner, 1 paa 36, 14 paa 24 og Resten paa 16, 14 og 8 Kanoner. Marquien af Pont de Courlay commanderede Galleierne. Den egentlige Øverstbefalende paa denne Flaade, som forøvrigt blev forstærket i Middelhavet, var den unge, tidligere nævnte (Henri d'Escoubleau) de Sourdis, hvis Fortjenester siden Beleiringen af la Rochelle havde skaffet ham et ganske kjønt Avancement, idet han fra Biskop i Maillezais var stegen til Erkebiskop i Bordeaux. Af Hensyn til hans geistlige Værdigheder skjulte den Commando, man havde givet ham, sig under den temmelig lange og temmelig ube-

stemte Titel: «Chef for Kongens Raad i Søarmeen hos Grev d'Harcourt». Han skulde være nærværende i alle Krigsraad og ved alle Affairer, have Overbefalingen over Provianten, Munitionen, Besætningerne, Fæstningsværkerne, fastsætte Reglementet for Udgifterne, have Bedømmelsen af Priserne og Myndighed til at fabrikere Krudt og støbe Kanoner! Med andre Ord — den unge Prælat var beklædt med en fuldkommen Sødictatur. Med eller uden Grund meente Richelieu, at Statens Vel fordrede eller undskyldte et saadant Brud paa Lovene; efter sin egen Udtalelse «gik han lige løs paa sit Maal, meiede Alt ned, hvad der kom ham i Veien og dækkede det siden med sin røde Cardinalkaabe». Da Sourdis var kommen ind i Middelhavet, forenede han sig med en Flaade paa tolv Skibe, der vare udrustede af Cardinal de Beauveau, Erkebiskop af Nantes, og commanderet af en anden høitstaaende Geistlig!

Den krigerske Erkebisp udførte mangen skjøn Vaabendaad i Aarene fra 1636 til 1641, men den smukkeste af dem var Tilbageerobringen af Lerinøerne, som Spanien havde taget i Begyndelsen af Krigen, endvidere en fuldstændig Ødelæggelse af en atten Skibe stor Flaade paa Kysten af Biscaya (1638)*), og endelig i samme Aar en Kamp mellem franske og spanske Galleier. Med Undtagelse af en forfærdelig Kanonade i Begyndelsen af Slaget lignede denne Træfning i mange Retninger Oldtidens Kampe: man sloges Side om Side med blanke Vaaben. Navnlig var der en Kamp, som havde en fuldstændig homerisk Charakteer: en Duel paa Liv og Død mellem en fransk og en spansk Capitainsgallei. De lagde sig paa Siden af hinanden, filtrede sig saaledes ind i hinanden med deres Sporer, at det var umuligt at komme los igjen, og sloges med et frygteligt Raseri, indtil endelig den spanske

*) Sourdis tilskriver Sieur Desgouttes denne Seir og regner Fjendens Tab til fem Tusinde Døde, hvorimod Franskmændenes kun var fyrretyve Døde og Saarede, en Angivelse, som dog synes at være temmelig utilforladelig, for ikke at bruge et stærkere Udtryk.

Galleicommandant faldt og hans Skib blev taget. Dette Uheld bestemte Spanierne til at trække sig tilbage; de havde rigtignok taget tre franske Galleier, men de havde mistet sex, deriblandt Capitainsgalleien.

Sourdis viste sig værdig til den Tillid, Cardinalen havde skjænket ham, og hans betydelige Correspondance er en rig Kilde til det franske Artilleries og Marines Historie. Denne Erkebisp var i Ordets egentlige Forstand Krigsgudens Tjener. Saameget man end fra et kirkeligt, kanonisk Synspunkt kan fordømme ham, saa laa dog Grunden til hans Handlemaade og Virksomhed i Tiden selv, og, den kan derfor undskyldes. Ogsaa Danmark har havt sin Erkebisp, der ombyttede Krumstaven med Sværdet i Landets onde Tid, og Frankrig har havt mange saadanne Mænd. Man kan gjøre sig en Forestilling om de Fremskridt, den franske Sømagt gjorde under Sourdis i Løbet af mindre end ti Aar, naar man sammenligner Antallet af de Skibe, han commanderede, med Antallet af dem, man kunde skaffe tilveie under la Rochelles Beleiring, hvor Fartøiernes Antal kun var lille og deres Bestykning aldrig høiere end fireogtyve Kanoner.

Richelieu havde i Organisationen af Sømagten anvendt de samme Principer, som gik igjennem alle hans øvrige Foretagender: overalt søgte han at bringe Simpelhed, Regelmæssighed og Fasthed ind i Forretningsgangen; Constructionen, Bevæbningen, Besætningen af Statens Skibe ophørte at rette sig efter Bygmesterens eller Chefernes Phantasier eller Forgodtbefindende og bleve faste Regler undergivne. Han virkeliggjorde den Plan, som Frankrigs dygtigste Konger hidtil kun havde skimtet, og lagde Grunden til den franske Marines senere Storhed.

Under Ludvig XIV's stormfulde Barndom var der ikke megen Brug for Flaaden, saameget mindre, som den forsigtige og sparsommelige Mazarin ikke satte stor Priis paa den. Men der levede dog en Deel fortjenstfulde Søofficerer, som vare uddannede i den foregaaende Tid. Iblandt disse bør

navnlig nævnes Chevalier Paul, som havde commanderet under Sourdis og under Mazarin opnaaede en høi Værdighed. Det var ham, man tillagde den største Deel af Æren for denne Periodes smukkeste Vaabendaad tilsøes: Seiren over Spanierne ved Barcelona den 29de September 1654.

III.

Fra det Øieblik, da Ludvig XIV selv greb Regjeringens Tøiler, blev Sømagtens Udvikling en af hans stadige Tanker. Han havde fortrinlige Hjælpere i Colbert, Vauban og Duquesne i Alt, hvad der angik den administrative Ordning. Skabelsen og Udvidelsen af Havneanlæg, Forbedring i Skibsformerne og en betydelig Forøgelse i Skibenes Tal, Indøvelsen af Mandskab og Officerer — og Alt gik frem med Kæmpeskridt. I Aaret 1661 var der i Frankrig tre Grundformer for Krigsskibene, af hvilke de stærkeste ikke havde under halvfjerdsindstyve Kanoner; i 1666, da Franskmændene skulde forene sig med Hollænderne i Canalen, talte den Flaade, der løb ud fra Toulon, 33 Skibe, blandt hvilke et paa 80 og et paa 84 Kanoner, og dog blev denne store Udrustning, der commanderedes af Hertugen af Beaufort, til ingen Nytte, da Franskmændene kom for seent til at deeltage i Ruyters glimrende Kampe med Englænderne. Rimeligst bliver det at antage, at Ludvig XIV som klog General holdt sine Skibe udenfor Ilden og lod Hollænderne og Englænderne prygle løs paa hinanden, indtil de begge bleve trætte, for at han i det gunstige Øieblik kunde varetage sine Interesser støttet til en betydelig, endnu uskadt Flaade*).

Den Expedition, Ludvig i Aaret 1669 foretog i Forening med Paven, Maltheserordenen og Venedig for at komme Kandia til Hjælp, og som man kan kalde det sidste Korstog,

---

*) See forøvrigt om denne Søkrig Afhdl. i dette Tidsskrifts anden Aarg. 2 Bd. Pag. 427 og flg.

var ligeledes commanderet af Beaufort. Frankrig havde stillet sytten høibordede Skibe og fire mindre, tretten Galleier og fire Gallioter. Frankrigs dygtigste Sømænd toge Deel i denne Expedition. Man seer der Martel, Grancey, Tourville, Gaboret og flere. Hertugen af Beaufort, for hvis Skyld den nedlagte Admiralsværdighed atter var bleven oprettet, gik ombord i «Monarken» et Skib paa 94 Kanoner. Greven af Vivonne, Mme de Montespan's dvaske Broder, havde i sin Egenskab af «Galleigeneral og Generallieutenant i Levantens Have» — en Post, som han naturligviis skyldte sin Søsters Yndigheder; han var ombord paa den største af Galleierne «Generale», et Uhyre, der blev bevæget frem af 410 Roerkarle og havde en Besætning af 160 Soldater. Hele denne skjønne Kraftudvikling fik imidlertid et saare jammerligt Udfald, hvilket var ganske naturligt, eftersom hele Foretagendet blev saa slet ledet som vel muligt. Istedetfor samtidigt at angribe Tyrkerne tillands og tilvands forsøgte man først i Natten mellem den 24de og 25de Juni at foretage et Angreb med de udskibede Tropper, men blev slaaet tilbage med Tab. Ved denne Leilighed forsvandt Beaufort, og man har siden aldrig hørt Noget til ham eller kunnet faae at vide, hvor han er bleven af. Angrebet tilsøes maatte opsættes til den 25de Juli — altsaa en heel Maaned efter, fordi Galleierne ikke kunde komme saa hurtigt afsted som Seilskibene; men ogsaa dette slog feil. Venetianerne, der dog ifølge deres Handelsinteresser, der bragte dem i stadige Conflicter med Tyrkerne, havde meest Fordeel af en lykkelig Udgang paa Expeditionen, laae ganske roligt og saae paa det Hele; Ilden fra de franske Skibe, der bleve generede af Galleiernes taabelige Maneuvrer, gjorde ingen Virkning paa Fjenden, og endelig kom der Brand i Skibet «Therese» paa 58 Kanoner med 350 Mands Besætning. Det sprang i Luften, og kun tre Mand bleve reddede. Otte Dage efter denne uheldige Affaire lettede Franskmændene og stode Vester i, men Ansvaret for Togets sørgelige Udfald maa ene og alene tilskrives Ludvig XIV selv, som

ved denne Leilighed havde taget alt for meget Hensyn til sin Egenskab som den «allerchristeligste» Konge. Thi skjøndt Frankrig havde taget Broderparten af Udrustningerne og sat sine bedste Kræfter i Vove, havde Kongen dog tilstedet, at den øverste Anførsel betroedes til Pavens Galleigeneral, Rospigliosi, hvem hverken den hellige eller profane Aand synes at have favoriseret.

Denne Træfning havde dog forsaavidt en god Følge, som den bidrog mægtigt til at sætte Galleierne i Miscredit over for høibordede Skibe, naar Talen var om større maritime Expeditioner. Man seer af de Instructioner, som bleve givne Beaufort, at baade Kongen og Colbert havde overveiet de Misligheder, som kunde fremkomme ved den forskjellige Maade, paa hvilken Ro- og Seilfartøier førtes, og Begivenhedernes Gang retfærdiggjorde kun altfor vel Rigtigheden af disse Forudfølelser; thi dreven af en gunstig Vind var den med Seil forsynede Deel af Flaaden kommen Fjenden i Sigte langt tidligere end Galleierne, og derved fik han naturligviis Tid til at forstærke sig. Desuden havde Nødvendigheden af at anbringe Artilleri ombord i Rofartøierne hidført og nødvendiggjort saadanne Modificationer i disses Bygning, at Farten blev langt mindre, skjøndt Aarernes Antal var betydeligt større end tidligere. Man maa forbauses over det uhyre Antal Galleislaver, som disse forandrede Rofartøier fordrede, og man begriber næsten ikke, hvor alle disse Mennesker have faaet Plads, naar man hører, at der paa de Galleier, som sendtes til Kandia var ikke mindre end 100 Soldater og henimod fire Hundrede Roerkarle. Ikkedestomindre blev man af gammel Vane ved med at bruge Galleierne til henimod Slutningen af Ludvig XIV's Regjering.

I Aaret 1672 fandt Ludvig XIV det rigtigt at gjøre fælles Sag med Englænderne mod de forenede Nederlande, fordi disse havde lagt en efter hans Mening altfor høi Told paa franske Handelsvarer, hvad der dog slet ikke var Andet end en Tak for sidst for Ludvigs egen altfor strenge Taxt

af 1667. Den fransk-engelske Flaade talte 83 Linieskibe — en dengang ganske ny Benævnelse, som var laant fra den Maade, paa hvilken man ordnede de store Skibe i Slaget — af hvilke de 53 vare engelske, uden at medregne Fregatter, Brandere og mindre Skibe. Hollænderne havde kun 51 Skibe at stille derimod. Aldrig havde Canalen seet et saa stort Antal Krigsskibe paa een Gang. Englænderne havde Skibe paa 100, paa 96 og paa 80 Kanoner, og deres Flaades samtlige Kanonantal var 2,996, medens Franskmændenes største Skib, «den hellige Philip», commanderet af Viceadmiral d'Estrées, kun førte 78 Kanoner, og Flaadens samtlige Kanonantal var 1,654, altsaa kun lidt over Halvdelen af Englændernes. Generallieutenant Duquesne's Stander var heiset ombord i «le Conquerant» paa 70 Kanoner; Tourville, der senere skulde blive saa berømt i Frankrigs Søkrigshistorie, var dengang endnu kun Linieskibscapitain. De to forenede Flaaders umaadelige Overlegenhed syntes at maatte knuse den hollandske, men ombord paa denne commanderede Ruyter!

Flaaderne traf sammen den 7de Juni i Bugten ved Southwood. Englænderne havde med den hollandske Avantgarde og Centrum at gjøre. Dette commanderedes af Ruyter i egen Person. Man sloges paa begge Sider med stor Forbittrelse, et hollandsk Skib blev taget, et andet sprang i Luften, et tredie sank. Men Englændernes Tab var meget større. Deres Øverstcommanderende, Hertugen af York (senere Jacob II), saae sig nødsaget til flere Gange at forlade det Skib, hvorpaa han befandt sig. Af deres fire Linieskibe paa 100 Kanoner blev et antændt af Brandere, et andet mistede sin Reisning og maatte trække sig ud af Linien, et tredie blev taget, men atter taget tilbage af den ombordværende Besætning, og et fjerde var ligeledes nærved at falde i Hollændernes Hænder, ligesom ni andre Skibe bleve gjorte ukampdygtige. Overfor saadanne Resultater af en Kamp mellem de 31 hollandske Skibe, som dannede Avantgarden, og hele den engelske Flaade maa man vel spørge om, hvad

der vilde være bleven af denne samme engelske Flaade, dersom Modstanderne havde været ligesaa stærke? Men hvad toge Franskmændene sig for imidlertid? I Begyndelsen af Kampen, medens Hertugen af York styrede Nord i, og de Ruyter, efter sin egen Rapport, fulgte Englænderne, efter at han først havde taget Coursen mod Syd, vedblev d'Estrées, hvis Skibe først vare under Seil, at gaae mod Syd ligesom den hollandske Arrièregarde. De to Flaadeafdelinger vare hele Dagen engagerede paa Afstand, og en fransk Escadrechef blev dødelig saaret, men denne Skjærmydsel havde naturligviis ingensomhelst Indflydelse paa Hovedaffairen og gav Anledning til forskjellige Fortolkninger. Ruyter meente, hvad der vel ogsaa er rimeligt, at Kong Ludvig her ligesom tidligere bar Kappen paa begge Skuldre og havde givet sin Flaade Ordre til at holde sig tilbage, for at de to store Sønationer kunde ødelægge hinanden gjensidigt; Andre mene, at d'Estrées paa egen Haand havde holdt sig udenfor Kampen, hvad der dog er lidet sandsynligt overfor en Herre som Ludvig XIV, og endelig siger Hertugen af York, at Franskmændene holdt sig saa nær til Vinden, som det var dem muligt, og tilbøde Hollænderne Slag, men at disse, der havde Fordelen af Vinden, ikke vilde modtage det. Dette kan nu lyde meget smukt, men hvorfor gik Franskmændene da ikke over Stag og satte Coursen Nord i for at komme i Engagement med den hollandske Avantgarde eller Centrum, som sloges med Englænderne; den hollandske Arrièregarde var da sikkert nok fulgt efter.

Aaret efter, netop samme Dag (den 7de Juni), fandt et nyt Sammenstød Sted mellem de to Flaader. Denne Gang dannede Franskmændene Centrum og bleve alvorligt engagerede. Escadrechefen, de Grancey, brød et Øieblik den hollandske Linie, idet han holdt ind imellem de Skibe, der dannede Têten af Arrièregarden, men denne Maneuvre blev gjennemskuet af Ruyter og dens Følger tilintetgjorte, idet han strax gik over Stag med en Afdeling af sin Centrums-

escadre, strøg ind mellem de franske Skibe, atter forenede sig med sin Arrièregarde og derpaa igjen vendte for at komme den af Englænderne haardt betrængte Avantgarde til Undsætning. Tabene vare store paa begge Sider og Heldet vexlende, men Udfaldet var glimrende for Ruyter, der med 51 Linieskibe havde kæmpet med 81 uden at bukke under for Overmagten.

Endelig den 20de August samme Aar blev en sidste Bataille leveret mellem Texel og Maas. Denne Gang stod Fægtningen livligst mellem den hollandske Arrièregarde, commanderet af Tromp, Ruyters værdige Stedfortræder, og Englænderne under Spragge, som faldt. Paa begge Sider var Tabet stort, men Ruyter seirede dog forsaavidt, som de forbundne Flaader fjernede sig fra Hollands Kyster. Atter i dette Slag paadrog Viceadmiral d'Estrées sig nye Bebreidelser, fordi han hele Dagen havde ladet sig lamme i sin Virksomhed af svagere Kræfter, ja endog ladet en Deel af den fjendtlige Avantgarde slippe imellem sine Skibe og forene sig med Ruyter i Centrum, medens han havde forsømt at forene sig med den engelske Hovedstyrke under Prinds Rupert indtil paa et Tidspunkt, da denne Forening ikke kunde faae nogensomhelst Indflydelse paa Kampens endelige Udfald. Det synes, som om d'Estrées har udvist megen personlig Tapperhed, og hans Skib blev ilde tilredt, men han enten vilde eller kunde ikke gjøre, hvad han som Chef for Avantgarden burde have gjort, og Tanken om hemmelige Ordrer trænger sig derfor ved denne Leilighed paany frem, hvis man ikke vil gaae saa vidt i sine Formodninger — saaledes som Hr. Troude gjør —, at man tillægger Ruyter en høiere politisk Indsigt end Ludvig XIV, en Indsigt, som bevægede ham til aldrig at indlade sig med den franske Flaade, fordi han bedre indsaae Frankrigs sande Interesser end den store Konge!

Til denne Bataille knytter sig forøvrigt Mindet om en af de smukkeste tappre Gjerninger, hvoraf den franske Marine kan rose sig. I det Øieblik, da d'Estrées og Bankert

sloges paa nærmest Hold, kastede den franske Admiral en Brander imod sin Modstander. Branderen var commanderet af Guillotin, der paa sin Vei maatte udholde Ilden fra tre Skibe, inden han naaede det betegnede Fartøi, som han hængte sig fast ved og stak i Brand. Man saae den hollandske Besætning kaste sig i Havet, og Guillotin havde allerede fjernet sig et godt Stykke, da han saae, at hans Ild ikke gjorde rigtig Virkning, hvorfor han vendte tilbage og forsøgte at gjøre det grundigere anden Gang. Der var imidlertid bleven nogle Matroser tilbage paa det hollandske Skib, og disse reddede det, idet de kappede Branderens Drægliner og slap fra den. Det er Marineintendanten i Brest, Hr. de Seuil, som fortæller dette modige Træk, men skjøndt Meddelelsen kommer fra en Autoritet, troe vi dog ikke rigtig paa den, deels fordi den forekommer os at lide af indre Usandsynligheder, og deels fordi det altid ved saadanne, om just ikke ligefrem uheldige saa dog altid uafgjørende Affairer, vrimler af denne Slags Historier, som navnlig Franskmændere ere Mestere i at sætte i Scene og producere af meget ringe Foranledninger, og navnlig gaaer det vist ikke an af denne Historie om Branderen at mene med den franske Forfatter, at «dersom Ruyter undgik at slaaes med den franske Flaade, saa undgik denne ikke at slaaes med ham».

Den følgende Vinter faldt England fra, og Holland fik Hjælp af Spanien, hvis Sømagt endnu dengang ansaaes for at være af en vis Fortrinlighed. Oprøret i Messina forflyttede Krigsskuepladsen over til Middelhavet. Ludvig XIV havde allerede tidligere hjulpet Insurgenterne, da han i Begyndelsen af Aaret 1675 besluttede sig til at sende en betydeligere Styrke derhen. Denne Styrke var commanderet af Vivonne, Kongens Svoger til venstre Haand, der blev udnævnt til Vicekonge af Sicilien for Frankrig. Skjøndt Vivonne var en tapper Mand, var han dog saa dvask og vellystig til Overdrivelse, at han selv næppe havde foretaget sig Noget; men heldigviis havde han Duquesne med sig. Flaadens første

Gjerning var at tvinge Spanierne til at ophæve Blokaden af Messina, og Duquesne forfulgte paa egen Haand med sin Afdeling hidsigt den spanske Flaade uden at indhente den commanderende Admirals Ordre eller Tilladelse, da Spanierne rimeligviis vilde have været langt borte, førend en saadan var bleven given. Udfaldet retfærdiggjorde den brave Sømands Forvovenhed, thi han klemte den spanske Arrièregarde saaledes, at han tog et Skib og borede to i Sænk.

Juni Maaned dette Aar blev betegnet ved nogle glimrende Krydstogter af Capitainerne Tourville — et af de berømteste Navne i Frankrigs Søkrigshistorie — og Léry i det adriatiske Hav, hvor de toge et Linieskib og en Fregat og angrebe Reggios Havn, hvor en fransk Fregat var kommen i Besæt ved Strømmen i det snævre Stræde og tagne af ti spanske Galeier. Tourville og hans Collega vare ikke stærke nok til at tage den erobrede Fregat; de forsøgte da paa at ødelægge den og paa samme Tid gjøre Fjenden saa megen Fortræd som muligt, hvilket ogsaa lykkedes dem fuldkomment, saa fuldkomment, at det næsten blev for meget. Medens de nemlig fyrede paa Citadellet, antændte en af deres Brandere, ført af Capitain Serpaut, Fregatten og med den alle de Skibe, som vare i Havnen. Ilden forplantede sig til Land og fik fat i et Krudtmagasin, hvis Explosion ødelagde en Deel af Voldene. Det var unegtelig et «smukt» Resultat af en eneste Branders Virksomhed, skjøndt ikke saa ganske lidt paa Menneskelighedens Bekostning.

Hidtil havde Franskmændene kun havt med Spanierne at gjøre — nu kom Ruyter til Middelhavet. Hans Nærværelse gav Vivonne nyt Liv, og det blev nødvendigt for de Franske at søge et Støtte- og Foreningspunkt paa Siciliens Sydside. Den 17de August 1676 toge de Agosta, og i denne Kamp udmærkede sig navnlig Tourville og Generallieutenant d'Almeiras, hvilken Sidste besørgede Udskibningen af Tropperne, medens Tourville ledede Angrebet paa de spanske Søbatterier.

Det følgende Aar (1676) blev et meget mærkeligt Aar i Frankrigs Søkrigshistorie. Det begyndte med en temmelig alvorlig Fægtning ved de lipariske Øer mellem den spansk-hollandske Flaade, der blev commanderet af de Ruyter selv og talte otte- eller niogtyve Linieskibe foruden Fregatter og Galleier, og den franske Flaade paa tyve Linieskibe, commanderet af Duquesne, der som Escadrechefer havde Tourville, Gaboret, de Preuilly og Flere. Hele Dagen den 7de Januar maneuvrede Duquesne, der førte en betydelig Convoi med Levnetsmidler til Messina, for at tage Luven fra Hollænderne, for at han derved kunde aabne Convoien selv en fri Passage, medens han tilbød de forenede Flaader Slag. Dette lykkedes ham ogsaa, thi den 8de Januar ved Dagens Frembrud saae han sig i Stand til at beskjæftige de Ruyter saaledes, at denne ikke kunde afsende et eneste Skib til at forfølge Convoien, og medens han gav denne Ordre til at fortsætte sin Vei, stod han ned paa de Ruyter i en saadan Orden, at den gamle Hollænder erklærede «aldrig at have seet en Kamp, i hvilken Fjenden marscherede smukkere op». Fægtningen var ikke afgjørende, men dog meget hæderlig for Duquesne, der i ethvert Tilfælde havde frelst sin Convoi. Med lige Kræfter vandt han ligesaa mange Fordele over sin berømte Modstander som de fransk-engelske Flaader i Canalen, der dog kæmpede med en betydelig Overmagt paa deres Side. Der var endog et Øieblik, da nogle hollandske Linieskibe som Følge af en tilbagegaaende Bevægelse af den øvrige Flaade vare nærved at blive afskaarne, men heldigviis faldt det i med Stille, og medens den franske Flaade paa Grund heraf laa uvirksom, frelste de spanske Galleier de truede Skibe. Franskmændene vedbleve at holde det gaaende i Farvandene omkring Stromboli, hvorimod de Ruyter trak sig tilbage til Palermo. Tabet havde været betydeligt paa begge Sider, meest dog paa Hollændernes, der mistede et Linieskib, som sank paa Retraiten.

Et Par Maaneder efter, i Slutningen af April, fandt et nyt Sammenstød Sted i Bugten ved Agosta mellem de samme Modstandere. Kræfterne vare betydeligere end forrige Gang og næsten lige paa begge Sider, men Duquesnes vare mere eensartede, idet alle hans Skibe (29) vare franske, hvorimod Ruyter af 27 havde 10 spanske, som trods alle Admiralens Befalinger og Bønner negtede at knibe op mod Vinden. Følgen var, at de mere vare Tilskuerere til end Deeltagere i Kampen, og Hollænderne maatte kæmpe alene med en betydelig Overmagt — sytten mod niogtyve. Men de fornegtede ikke deres gamle Ry; thi næsten alle de franske Skibe havde svære Haverier paa Skrog og Reisninger, og et af dem var saa ilde medtaget, at det maatte trække sig ud af Kampen; to Linieskibschefer bleve dræbte saavelsom d'Almeiras, en af Frankrigs dygtigste Søofficerer. Hvad Hollænderne angaaer, saa mistede tre af deres Skibe Masterne og havde faaet mange Grundskud, hvorfor de maatte trække sig ud af Kampen; men det største Tab, de led, var uerstatteligt, idet den heltemodige Ruyter, som kunde have tilhørt Frankrig, dersom Ludvig XIV havde villet det, fik to haarde Saar, der otte Dage efter gjorde Ende paa hans Liv. Den hollandske Flaade trak sig i Uorden og ilde medtaget tilbage til Syracus, hvor Duquesne forgjæves søgte at udfordre den til Kamp. Men en Maaned efter blev den samme Flaade paa Palermos Rhed angreben af Vivonne, der ved Ludvig XIV's Bebreidelser var bleven nødt til at forlade Messina og commanderede personligt. Det var navnlig Branderne, som vare Skyld i denne Dags heldige Udfald for Franskmændene. Angrebet blev begunstiget af Vinden, der blæste mod Land, og Fjenderne bleve drevne ind i Bugten og kastede i Uorden mellem hinanden. Mod denne forvirrede Masse, der hverken kunde komme ud eller ind, sendte Franskmændene nu deres Brandere, og Virkningen var forfærdelig. Syv Linieskibe bleve sprængte i Luften, alle de andre fik deres Rigninger mere eller mindre ødelagte; de Haan, Ruyters Eftermand, og den

spanske Admiral faldt. Skrækken og Forvirringen mellem de forenede Flaader var forfærdelig, og det havde kun kostet Franskmændene liden Umage at ødelægge dem begge fuldstændigt, men den dvaske Vivonne skyndte sig blot at komme tilbage til Messina; han havde gjort Nok til at kunne vise sig med Ære i Versailles, og ethvert Øieblik, der blev taget fra Fornøielsen, var for ham tabt for Livet!

Paa samme Tid, som disse Begivenheder foregik, kæmpede Viceadmiral d'Estrées med afvexlende Held i de amerikanske Farvande. Hollænderne havde bemægtiget sig Cayenne og Tabago. D'Estrées tog Cayenne tilbage og vendte sig derefter mod den hollandske Escadre under Binkes, som havde sine Skibe liggende ankrede op med Spring paa Tabagos Rhed. Fægtningen, der blev indledet i det temmelig smalle Farvand, fik en høist ulykkelig Udgang. Det hollandske Linieskib «Truininger», som Franskmændene havde bemægtiget sig, sprang pludselig i Luften og bedækkede de Kæmpende med sine glødende Brande, Ilden forplantede sig til andre Skibe, og fire hollandske, tre franske og desuden en Deel Transportskibe, ombord paa hvilke der befandt sig en Mængde forsvarsløse Folk, bleve fortærede af Flammerne. Først omtrent et Aar efter (i December 1676) fik d'Estrées Revanche, idet han, istedetfor paany at vove sig ind paa Rheden, lod Fortet, som forsvarede den, angribe af udskibede Landtropper, og dette vovelige Foretagende, der blev udført i al Hemmelighed og med Hurtighed og Kraft, lykkedes fuldkomment. Opmuntret ved dette Held vilde d'Estrées ogsaa forsøge sig paa den hollandske Coloni Curaçao, men da han manglede tilstrækkeligt Kjendskab til Farvandene, løb han paa nogle Klipper, hvor han mistede flere Skibe, og Foretagendet blev af denne Grund opgivet. I Europa vedblev den franske Marine derimod at have Held med sig lige til Krigens Ende. I Januar 1677 vandt Châteaurenault en smuk Seir over en hollandsk Escadre, som skulde forstærke den spansk-hollandske Flaade i Middelhavet, idet han angreb den

i Strædet ved Gibraltar, skjød fire Skibe i Sænk og jog de øvrige tilbage til Cadix's Rhed. Denne Seir var saa meget hæderligere, som Franskmændene vare Hollænderne underlegne i Antal.

Men til Trods for alle disse hæderlige Kampe, til Trods for det meget udgydte Blod for at vinde Sicilien havde de Franske dog kun meget faa Steder kunnet faae fast Fod paa denne Ø. Størstedelen af Befolkningen mindedes igjennem sine Sagn den sicilianske Vesper og vare yderlig ugunstige mod Franskmændene. I Februar 1678 trak la Feuillade, der var bleven udnævnt til Vivonnes Efterfølger, sig tilbage og overlod Messina til Spaniernes Hævn, men det er dog rimeligt, at Frankrig ved Freden i Nymwegen 1679 indirecte høstede Frugterne ogsaa af sine Seire tilsøes, thi skjøndt Nederlandene gik skadesløse ud af Kampen, vandt Ludvig dog Franche-Comté fra Spanien.

IV.

Vi skulle ikke opholde os længe ved et Foretagende, som der gik mere Ry af, end det egentligt fortjente, og som var ganske uden Betydning for Udviklingen af den franske Søstyrke — Bombardementet, eller snarere Bombardementerne paa Algier i Aarene 1683 og 87, Expeditioner, som bleve nødvendiggjorte ved denne Sørøverredes evindelige Tractatbrud. Bombardementet blev iværksat af Bombardeergalioter, der vare forsynede med Bak og Skandse, den første for Morterne, den sidste for Kanonerne. Disse Fartøier, som havde kostet mange Penge at bygge, svarede paa ingen Maade til de Forventninger, man havde gjort sig om dem; de bleve øieblikkelig ødelagte af Rystelsen ved Affyringen af det svære Skyts, og mange Folk meente, at man havde gjort bedre i at følge Duquesnes Raad og forsøge sig mod Algier med Landgangstropper.

I Tiden mellem Algiers første og andet Bombardement falder Bombardementet af Genua, som bestandig viste sig fjendtlig mod Franskmændene og begunstigede Spanierne paa alle Maader, ligesom denne Handelsstad ogsaa negtede at give Familien Fieschi, der hørte til det franske Parti, og hvis Sammensværgelse mod den da bestaaende Statsorden nær havde bragt Republikken Undergang, Amnesti. Den unge franske Marineminister Seignelay, en Søn af den store Colbert, søgte ved dette Bombardement, som han selv ledede, Laurbær for godt Kjøb og kom derfor paa en spændt Fod med den høitfortjente Duquesne, som aabent udtalte sig om det Upolitiske og lidet Høimodige i en saadan Kraftudfoldning mod en saa svag Stat, og som derfor blev straffet med en Underbefalingspost. Dog varede Uenigheden, efter hvad Seignelays Correspondancer udvise, kun kort, og de to dygtige Mænd bleve forligte, allerede førend Expeditionen var endt.

Mellem Frankrig og Spanien fandt i Aaret 1684 nogle Fjendtligheder Sted som Følge af en altfor høi Afgift, Spanierne havde lagt paa franske Handelsvarer, der vare sendte til Mexiko, og som Ludvig XIV havde fordret tilbage. Man fik dog Sagen ordnet i Mindelighed, og den meest mærkelige Krigsbegivenhed, som fandt Sted, førend Fjendtlighederne vare ophørte, var et frugtesløst Angreb af femogtyve spanske Galleier paa det franske Linieskib «le Bon» i Farvandene omkring Elba. Dette Angreb viste paa en slaaende Maade, hvor lidet det gamle Rosystem var istand til at maale sig med Seilsystemet. Skjøndt nemlig Franskmanden blev angreben under Stille, og Galleierne altsaa vare istand til at udfolde deres Kræfter paa den hensigtsmæssigste Maade, ikke at tale om, at deres Besætninger naturligviis vare de Franske mange Gange overlegne, modstod den franske Chef dog i hele fem Timer ethvert Forsøg paa Entring, idet han lod Kardætsker regne ned over Angriberne; men den ulige Kamp vilde dog kun kunne have varet en kort Stund endnu, dersom det ikke havde blæst op, saa at Linieskibet kunde bruge

sine Seil. Nu havde det Overtaget og løb stolt forbi sine Modstandere, der paa Grund af Søgangen maatte søge Havn. Capitainen blev Escadrechef for denne Bedrift, men forøvrigt var det langtfra, at man af dette charakteristiske Tilfælde lod sig bevæge til at afskaffe Rofartøierne. Endnu i Juli Maaned 1702, altsaa henved tyve Aar efter, tog en fransk Escadrechef, Dumas, med sex Galleier et hollandsk Skib paa 56 Kanoner. At man ikke hurtigere har iværksat Forandringen —, et betegnende Træk i Sammenligning med vor Tids hæsblæsende Svingninger fra Seil til Damp og fra Træ til Pantser — har formodentlig ligget i, at Galleierne dog vare idetmindste brugelige i gunstigt Veir og navnlig i Middelhavet, og man var dengang ogsaa noget mere varsom med at tage det Nye, førend det havde viist sig at være i alle Maader det Gamle overlegent.

I Sommeren 1688 fandt et lille Sammenstød Sted mellem Generallieutenant Tourville og den spanske Viceadmiral Papachin, et Sammenstød, som nogle Historieskrivere have sat et Par Aar tidligere, men som bedre bør henlægges til den ovenanførte Tid. Man havde i det Øieblik Fred — hvad man dog næppe skulde troe af de to Officerers Rapporter —, og Sagen dreiede sig ogsaa om et temmelig kildent Spørgsmaal, nemlig den Hilsen for det franske Flag, som Ludvig XIV i sit Overmod havde forlangt af fremmede Nationers Skibe i aaben Sø. Allerede i Midten af Aarhundredet havde England og Holland havt alvorlige Batailler for den Sags Skyld, men for Englænderne var der dog altid nogen Grund til den uforskammede Fordring, eftersom det ikke stod til at negte, at de i det Hele maatte ansees for Havets Beherskere, men med den franske Marines daværende Tilstand og Bedrifter for Øie var der for Ludvig XIV ingen skjellig Anledning til at fremkomme med et sligt Forlangende, der endda — besynderligt eller betegnende nok — ikke medindbefattede Englænderne, hvem man hverken skulde hilse eller fordre Hilsen af. Det gik her som altid: det var de Svage

som fik Trykket at føle, men de værgede sig efter bedste Evne. Da Tourville mødte Papachin, forlangte han Hilsenen, men Spanieren negtede det, og der udspandt sig en morderisk Kamp derover. De to spanske Skibe talte ialt 120 Kanoner; Tourvilles vare noget mindre, men saa havde han tre, og Bataillen varede flere Timer. Begge Parter led meget, navnlig Tourvilles Flagskib og det spanske Viceadmiralskib, der begge kæmpede paa Pistolskuds Afstand. Efter en tapper Modstand gav Papachin endelig efter og gav den forlangte Salut, hvorpaa Tourville øieblikkelig og meget høfligt svarede. Men det var under Indtrykket af denne uforskammede Fordring, at Spanien kort efter sluttede sig til den store Coalition, som blev dannet mod Ludvig XIV af Størstedelen af Europas Stater.

I October (26de) 1688 erklærede Ludvig XIV de forenede Nederlande Krig, og samme Dag erobrede Jean Bart, Chef paa Fregatten «la Railleuse» en hollandsk Fløite. Det var den første Heltedaad af denne Søkriger, hvis Navn er blevet ligesaa populairt i Frankrig som Tordenskjolds hos os. Ligesom Saint-Pol, Forbin og Flere holdt han meest af at entre sin Fjende, en Kampmaade, der ligesom Stormangrebet er saa tiltalende for den franske Fyrighed, og han vidste altid at omgive sine Bedrifter med et heroisk Skjær, thi han søgte aldrig det Bytte, som var rigest, men det, som var bedst forsvaret.

Jacob II af England havde trods sit Folks Ønske med ægte stuartsk Egensindighed forenet sig med Ludvig XIV imod det øvrige Europa, og dette Skridt kostede ham hans Throne. I December 1688 forlod han sine Fædres Land og den Throne, paa hvilken Stuarterne havde saaet Misfornøielse og høstet Blod og gik i Landflygtighed til Frankrig, medens Vilhelm af Oranien indtog hans ledige Plads. Men Ludvig vilde gjenindsætte Jacob i hans Rettigheder, og hermed var Krigen mod England erklæret. Nu stod saa godt som hele Europa imod ham. Bedre havde det været, om Ludvig

havde formaaet at hindre Jacobs Fald, medens det var Tid, og forekomme Vilhelm af Oraniens Expedition til England, idet Frankrig med hele sin Magt kastede sig over Holland, og det var ogsaa Seignelay's og andre dygtige Politikeres Mening; men Louvois meente, at Krigen bedst burde begyndes ved Rhinen, og saa begyndte man der, men paa en Maade, som ikke gav Hunnerkongen Attila noget efter; thi hele det skjønne Rhinpfalz blev kun en rygende Brandtomt. Ogsaa tilsøes havde de Franske Held med sig i de tre første Aar af denne tiaarige (pfalziske) Krig. Duquesne var rigtignok død kort efter Fjendtlighedernes Begyndelse, men hans Minde lyste endnu klart, og der var i Flaaden mange dygtige Officerer af hans Skole, af hvilke navnlig Tourville syntes at ville kunne maale sig med ham, om ikke overgaae ham. Det første Møde af nogen Betydning i denne Søkrig fandt Sted mellem den brittiske Admiral Herbert og den franske Generallieutenant Châteaurenault, der havde det Hverv at landsætte Tropper i Irland, hvorfra Ludvig vilde true England. Herbert havde 22 Skibe, Châteaurenault 24, men trods dette Overtal var den Sidstes Stilling temmelig vanskelig; thi da Fjenden viste sig, vare Tropperne ikke endnu udskibede, ja man havde næppe fuldendt de foreløbige Arbeider til Landsætningen. Efter en meget heftig Kamp trak Englænderne sig dog tilbage; ifølge deres egne Historieskriveres Udtalelse havde de mistet et Skib, og de øvrige vare saa ilde medtagne, at det var umuligt at fortsætte Kampen med dem. Franskmændene forfulgte Fjenden, dog ikke langt, da man ikke turde tabe sit Hovedøiemed, Troppelandsætningen, af Syne, men den fyrige Marineminister, de Seignelay, syntes aldeles ikke om, at Forfølgelsen var bleven saa hurtigt opgivet og skrev i den Anledning til Châteaurenault: «Det er ikke min Mening, at jeg vil nedsætte Deres Handlemaade; men jeg kan ikke undlade at sige Dem, at det ikke alene er min, men mange Andres Mening, at De nok kunde have forfulgt Fjenden noget længere». Sagen var den, at det var kommet

Ministeren for Øre, at Englænderne netop paa Grund af Franskmændenes kortvarige Forfølgelse*) havde tilskrevet sig Seiren i Søkampen, hvad der dog aabenbart kun kunde skuffe Uindviede, eftersom den franske Flaade ikke blev forstyrret i at udføre Hovedøiemedet for dens Komme i de irske Farvande.

To Bedrifter, der staae noget afsondrede for sig, og som indtraf endnu i Aaret 1689, fortjene at nævnes: Den ene var Erobringen af et engelsk Linieskib paa 70 Kanoner ved Kysten af Bretagne — og det var et fransk Skib paa 58 Kanoner «le Marquis». som udførte denne Bedrift, der kostede begge Skibschefer Livet; den anden er Jean Barts og hans værdige Staldbroder Forbins Uheld. De to tappre Sømænd opoffrede sig for at frelse en fransk Convoi, idet de med deres to Fregatter vovede sig mod to svære engelske Linieskibe. Enden paa Legen blev imidlertid den, at de bleve saarede og fangne og førte til England, hvorfra det dog lykkedes dem at flygte en halv Snees Dage efter. De gjennemgik adskillige Eventyr, men naaede dog lykkeligt Frankrig, og det følgende Aar havde de Begge Commandoer i Slaget ved Beachy-Head.

I August Maaned 1689 fik Marineministeren, de Seignelay, den Flyvegrille ved en afgjørende Søkamp, i hvilken han selv vilde have Commandoen, at omgive sit Ministerium, ja sit hele Liv med en Glorie, der ikke kunde forgaae; og skulde dette skee, maatte han skynde sig, eftersom han allerede følte, at hans Kræfter begyndte at tage af. Han reiste da til Brest, hvor han overtog Commandoen over Canalflaaden, til hvilken Middelhavsflaaden under Tourville skulde slutte

*) Châteaurenault udtaler dog i et Brev af 8de Juni 1689, at han vilde have kunnet opnaae et afgjørende Resultat i denne Kamp, naar ikke hans to Escadrechefer, der begge vare ældre end han og utilfredse med at staae under hans Commando, havde viist aabenbar Mangel paa god Villie og lammet hans Foretagender.

sig, og paa denne Maade meente han, at hans Magt vilde blive saa betydelig, at ingen fjendtlig Flaade vilde kunne maale sig med den. Man gik under Seil den 15de August og ventede sig aabenbart noget meget Betydeligt. Men de store Forberedelser endte med et grumme ringe Resultat, idet Ludvig XIV, der rimeligviis frygtede for, at hans ivrige Marineminister skulde have mere Villie end Evne til at føre den Sag igjennem, som han havde foresat sig, ved et meget høfligt og venskabeligt, men bestemt bydende Brev kaldte de Seignelay tilbage til Versailles og forbød ham at gaae ind i Canalen, medmindre Fjenden skulde forsøge en Landgang paa den franske Kyst. Seignelay maatte opgive at see sine stolte Drømme virkeliggjorte og bed sin Harme i sig, men det følgende Aar blev den glimrende Tourville sat i Spidsen for hele den franske Flaade, der nu udgjorde en Sømagt, som i Størrelse overgik Alt, hvad Frankrig tidligere havde seet.

Flaaden talte enoghalvfjerdsindstyve Linieskibe, fem Fregatter, sexten Brandere og femten Galleier, som dog først stødte til Flaaden efter Slaget. Tourville gik ombord i «Soleil Royal» paa hundrede og ti Kanoner, og under ham commanderede Frankrigs dygtigste og dristigste Søhelte: d'Estrées (den anden af dette Navn), Châteaurenault, Coëtlogon, Villette-Mursay, Gabaret, Pointis, Jean Bart, Forbin og Flere. Han havde paa samme Tid Fordelen af at have Overtallet i Skibe og deri, at disse vare mere eensartet sammensatte, medens den fjendtlige Flaade under Herbert kun var tresindstyve Skibe stor, og af disse vare endda enogtyve hollandske. Seignelay ventede sig noget Overordentligt af dette uhyre Krigsmateriel og var i Grunden mere bange for Tourvilles Tøven end for de fjendtlige Kanoner, hvorfor han hverken sparede paa Bønner eller Bebreidelser for at drive Admiralen fremad, og hertil bidrog ikke lidet det Held, med hvilket de franske Vaaben vare gaaede frem ved Rhinen, hvor man kun havde ventet, at Armeen foreløbig skulde kunne iagttage en defensiv Holdning; «han var kun Tolk»,

skrev han, «for sin høie Souverains, Kongens Villie, der ikke kunde forstaae, at Fjenden kunde slippe bort uden Kamp». Ikkedestomindre var der en Hersker, der ikke brød sig noget om den store Konges Meninger, og som i flere Dage med uindskrænket Vold regjerede i Canalen: det var Nordostvinden, som hindrede Tourville i at løbe ud for at angribe den engelske Flaade, som laa ved Øen Wight, og denne Gang maatte Ludvig XIV vente. Nu traf det sig imidlertid saa, at den engelske Flaades Ordre gik ud paa at opsøge Franskmændene og byde dem Slag, trods den ringere Styrke, man kunde byde over, og Grunden hertil var den, at Kong Vilhelm blev temmelig haardt trykket fra forskjellige Sider. For det Første stode Irlænderne under Vaaben for den fordrevne Jacob II Stuart og støttede sig til de af Châteaurenault — som tidligere omtalt — landsatte franske Tropper, for det Andet kunde man intet Øieblik være sikker for en jacobitisk Reisning i England, og endelig laa nu en mægtig fransk Flaade, der kunde gjøre Landgang paa flere Steder, kun faa Mile fra Englands Kyster. Der var al Anledning til at vove Noget for hurtigt at komme ud af en saa ubehagelig Klemme, og Herbert fik derfor Ordre til at angribe Franskmændene, medens Kong Vilhelm selv gik til Irland med alle sine disponible Tropper. Men i samme Øieblik, som denne Beslutning var tagen, vidste man den i Frankrig, og de Seignelay kunde derfor skrive til Tourville: «Fjenden kommer selv imod Dem for at lade sig slaae, og Prindsen af Oranien (Vilhelm), som seer sig klemt paa alle Sider, frygter ikke for at vove Alt».

Slaget stod ved Beachy-Head den 10de Juli 1690 og var seirrigt for Franskmændene, «men», som den franske Forfatter siger, «det var ikke en af disse Kampe, i hvilke Chefens Duelighed spiller nogen stor Rolle». Vinden, som havde været løi ligefra Begyndelsen af Bataillen, døde efterhaanden ganske hen og umuliggjorde enhver taktisk Bevægelse, navnlig Châteaurenaults snilde Maneuvre, der tilsigtede at bringe Hollænderne mellem dobbelt Ild. Slaget bestod

derfor kun i en forfærdelig Kanonade over hele Linien, og i en saadan Kamp var det ganske naturligt, at Franskmændenes overlegne Antal maatte komme dem betydeligt tilgode, saa meget mere, som de i det Hele brugte deres Kanoner ligesaa godt som de forenede Flaader. Tre af Tourvilles Skibe bleve gjorte ukampdygtige, men fire af de fjendtlige — et engelsk og tre hollandske — gik tabt. Det er høist sandsynligt, at Fjendens Tab vilde være blevet langt større, dersom Admiral Herbert ikke havde fundet paa en Krigslist, der ærgrede Franskmændene i en betydelig Grad, da de endelig lagde Mærke til den. Den engelske Admiral lod i al Hemmelighed sine Skibe kaste Anker midt under Kanonaden; Franskmændene drev derimod lidt efter lidt med Strømmen længere og længere bort, og da de endelig opdagede, at Englænderne laae ganske stille og ikke fulgte med som tidligere, da Strømmen holdt Flaaderne omtrent i eens Afstand fra hinanden, vare de allerede udenfor Skudvidde. Men Tourville tog Revanche den næste Dag, idet han, da Strømmen kæntrede, og der kom nogle uregelmæssige Pust, sendte sine bedste Skibe ned paa Fjendens meest ødelagte, og han havde saa godt Held med sig, at tretten fjendtlige Orlogsmænd, baade engelske og hollandske, bleve ødelagte, enten af Seirherrerne eller af deres egne Besætninger.

Seignelay skyndte sig med at ønske Tourville til Lykke, men tilføiede: «Tro blot ikke, at Alting er gjort hermed — det er kun Begyndelsen». Han vilde, som rigtigt var, at man skulde benytte sig af den fjendtlige Flaades uheldige Tilstand og af Kystbefolkningens Ængstelse og Forbauselse til at forsøge et Angreb paa den engelske Kyst, navnlig paa den vigtige Havnestad Plymouth, og denne Tanke var bleven saa meget mere fast hos ham, som Jacob II Dagen efter Slaget ved Beachy-Head havde lidt et Nederlag ved Boynefloden, en Katastrophe, som i en ganske væsentlig Grad har havt Indflydelse paa Europas følgende Udvikling og Historie. Den franske Forfatter fortæller, og det kan godt være, at

han taler Sandhed, at Vilhelm for en stor Deel skyldte de landflygtige protestantiske Franskmænd, som deeltoge i Kampen, dennes lykkelige Udfald. Er det Tilfældet, viser det kun, hvor meget Frankrig ogsaa i denne Henseende kom til at lide under sine bigotte, sneverhjertede Fyrsters Mangel paa sund Politik indadtil. Men, hvorom Alting er, Tourville lod sig ikke af de Seignelays vedholdende Anmodninger bevæge til at angribe Plymouth. Han gjorde en — rimeligviis fingeret — Landgang paa Kysten ved Tinmouth, hvor der efter franske Forfatteres Udsagn blev ødelagt tolv Krigsskibe — Englænderne sige tre Fiskerfartøier, og det er vist det Rigtigste; ellers er det i ethvert Tilfælde umuligt at forklare sig de bittre Bebreidelser, de Seignelay rettede til Tourville, da han erfoer, at Admiralen, trods de gjentagne Ordrer, han havde modtaget om at angribe Plymouth og holde Søen til den 8de September, gik tilbage til Brest den 17de August, uden at have udført Andet end en «saa ringe Ting» som Landgangen ved Tinmouth.

De Seignelay havde Ret i sin Iver, og de kommende Tider have viist, at, dersom hans Planer vare blevne fulgte, vilde Vilhelm af Oranien være kommen i en uhyre Forlegenhed. Han gjentog bestandig ligesom Danton et Aarhundrede senere: «Dristighed, bestandig Dristighed!», og han havde forstaaet — desværre var han ene derom —, at der gives Tilfælde, i hvilke man for at ville Maalet ogsaa maa offre Midlerne, og at der gives Omstændigheder, under hvilke de sædvanlige Forsigtighedsregler ere ilde anvendte. Efter Ulykken ved Boynefloden burde der ikke have været Tale om at spare et Par Skibe eller flere; men man burde for enhver Priis være gaaet frem i den Bresche, der var gjort ved Bataillen ved Beachy-Head for om muligt derved at oprette, hvad man havde tabt paa det andet Punkt, og Øieblikket til en Landgang kunde ikke være bedre valgt, end netop da hele den engelske Krigsmagt var i Irland. Dette indrømmer ogsaa Macaulay idet han siger, at Vilhelm under de kritiske

Forhold efter Slaget ved Boyne skylder Tourvilles overordentlige Forsigtighed, at Alt gik heldigt for ham; men han charakteriserer ogsaa den franske Admiral som en Mand, der vel var en tapper Officeer, men frygtsom i vanskelige Forhold, hvor hans militaire Anseelse stod paa Spil.

De Seignelay overlevede ikke længe det haarde Stød, hans stolte Bygning havde faaet. Han var opslidt af Arbeide og døde kun to Maaneder efter, at hans Forhaabninger havde lidt Skibbrud. Man har bedømt ham noget forskjelligt, men sandt er det, at han var en dygtig, høisindet Mand med et ægte fransk Hjerte — en værdig Søn af Colbert.

V.

Aaret 1692, der har faaet en saa sørgelig Berømthed i Frankrigs Søkrigshistorie, gjorde en brat Ende paa dets Overmagt tilsøes, som var skabt af Colbert og vedligeholdt med utrolige Offre af Penge og Anstrengelser af hans Søn. Havde de Franske i de foregaaende Aar tilføiet Englænderne leilighedsviis mindre Tab, saa toge disse nu Revanche og tilføiede Franskmændene et saadant Nederlag, at de længe havde godt deraf, og Slaget ved la Hougue vil længe mindes i de franske Annaler. Egentlig falder denne Kamp i to Afdelinger. Den første Handling i det store Drama foregik ved Cap la Hague, den yderste vestlige Pynt af Halvøen Cotantin, den anden, i hvilken der næppe var nogen egentlig Kamp, forefaldt ved Cap la Hougue.

Denne Gang var Overmagten paa Englændernes og Hollændernes Side, ja den var endog større, end den franske Chef havde antaget, eftersom hans Udsagn kun omtaler otteogfirsindstyve Skibe i den forenede engelsk-hollandske Flaade, medens de engelske Beretninger opregne sexoghalvfemsindstyve (Linieskibe) og mere end sexogtredive Fregatter og Brandere. Ludvig XIV havde af sin uheldige Bundsforvandte Jacob II faaet den Forsikkring, at, i Tilfælde af Slag, vilde

den halve engelske Flaade eller dog en Deel af den falde fra, og Kongen skrev derfor egenhændigt til Tourville, at «han skulde slaaes med Fjenden, enten denne var stærk eller svag, hvorsomhelst han kunde træffe ham». Men da Ludvig senere havde faaet Efterretning om, at de jacobitiske Complotter vare mislykkede, udfærdigede han en Contraordre, der desværre for Franskmændene havde samme Skjæbne som saamange af dette Slags Papirer — den kom for seent! Den franske Flaade talte kun femogfyrretyve Skibe, da en Storm havde hindret Forbindelsen mellem Canal- og Middelhavsflaaderne, medens Hollænderne havde været saa heldige at forene sig med Englænderne, og den franske Flaade befandt sig ligeoverfor en uhyre Overmagt.

Men Tourville, den ellers saa forsigtige Tourville, havde Kongens formelle Ordre, og da man nu tilmed fra Oven havde bebreidet ham hans Mangel paa Dristighed to Aar i Forveien, lod han ikke Leiligheden gaae ubenyttet hen. Han tilbød beslutsomt den ulige Kamp og lod staae ned paa Fjenden henimod Klokken ti om Formiddagen, skjøndt han efter al Rimelighed har forudseet, hvad Udfaldet vilde blive. Men Franskmændene sloges glimrende, og skjøndt Dagens Held ikke blev paa deres Side, led Æren intet Skaar. Fra Morgen til Aften kæmpede de mod den uhyre Overmagt*), og det uagtet den engelske Contreadmiral Shovel havde draget Fordeel af et pludseligt Spring i Vinden og bragt Franskmændene mellem dobbelt Ild. Dog gik intet Skib tabt, medens Fjenden mistede to, af hvilket det ene sprang i Luften, det andet sank.

*) Antallet af de Kanoner, de to Flaader førte, var for Tourvilles Vedkommende 3,120, for den engelsk-hollandske Flaades 6,404, og saa indbefatter dette sidste Tal endda hverken Fregatterne eller fem Skibe i Arrièregarden, hvis Navne de engelske Skribenter nævne. Den franske Flaade havde kun eet Skib paa 104 Kanoner («Soleil Royal»), Admiralskibet, 1 paa 96, 2 paa 94 og 2 paa 90, medens Englænderne havde 6 Skibe paa 100 Kanoner, 10 paa 90 og Hollænderne 4 paa 92 og 1 paa 90 Kanoner.

Kongens Befaling var adlydt; men at fortsætte Kampen længer var taabeligt, og der blev givet Ordre til Retraite. Men femten franske Skibe havde lidt saa meget, at det var dem umuligt ved Flodtid at gaae igjennem Canalen, der adskiller Øerne Jersey fra Fastlandet: Ebben tog dem, skjøndt de havde ladet Ankrene falde, og førte dem i nordlig Retning under Fjendens Vind. De tre meest havarerede, deriblandt Admiralskibet, kunde ikke naae forbi Cherbourg, de tolv andre kastede Anker ved Cap la Hougue: de bleve alle tilhobe ødelagte. For seent maatte Hoffet i Versailles fortryde, at det ikke havde fulgt Vaubans Raad i Tide. Havde man ved Begyndelsen af Krigen anvendt de Penge, man brugte til et Par Skibe, som dog maatte opgives, til dermed at gjøre Cherbourgs Rhed til et sikkert Tilflugtssted for Flaaden, saa havde man nu ikke faaet denne bittre Skuffelse; men dengang tænkte Ludvig XIV kun paa at forøge sine Midler til Angreb: at tænke paa Forsigtighedsforanstaltninger for et muligt Uheld forekom ham overflødigt, om ikke uværdigt.

Slaget ved Cap la Hougue betog Ludvig XIV Lysten til yderligere at forsøge sig paa store maritime Foretagender, og i de fem Aar, som forløb indtil Freden i Rijswick, var den franske Sømagt kun beskjæftiget i almindelig Kaperfart mod de fjendtlige Handelsskibe. I Aaret 1693 forfulgte Tourville, der imidlertid var bleven Marschal af Frankrig, trods det foregaaende Aars Ulykker med treoghalvfjerdsindstyve større og tyve mindre Skibe en Convoi paa fire Hundrede Handelsfartøier, der bleve ledsagede af treogtyve engelsk-hollandske Orlogsmænd. Kjøbmandsflaaden gik til Middelhavet, og skjøndt dette Togt foraarsagede Fjenden et Tab paa femogtyve Millioner Francs, synes dette Resultat ikke at staae i noget rimeligt Forhold til saa uhyre Udrustninger. Dette indsaae man ogsaa i Versailles og gav sig nu til at foretage Kaperfart i det Smaae, idet man efter en meget vid Maalestok udstedte Kaperbreve og endog under visse Betingelser stillede Orlogsskibe og disses Besætninger og Officerer

til Afbenyttelse for private Compagnier, som vilde exploitere denne Forretning. Disse Kaperier indbragte uhyre Summer og gjorde den engelske og hollandske Handel ubodelig Skade, men det lader sig ikke negte, at denne Brug af Marinen tilintetgjorde de store Traditioner og formindskede dens militaire Hæder.

Blandt alle de franske Sømænd, som udmærkede sig i denne lille Krig mod Pebersække og Sukkerfade, har Ingen naaet større Berømmelse end den alt tidligere nævnte Jean Bart, hvis Navn lige indtil vore Dage er bleven ved at være populairt i Frankrig, fordi denne Mand ved sine Heltebedrifter var saa lykkelig at bringe sit Fædreland en Slags sparsom Trøst for de tidligere Ulykker. Ved Siden af Duquesne og Châteaurenault er Jean Bart kun en Helt fra Decadencens Tid, men hans Gjerninger fyldte alligevel Frankrig med Stolthed og bragte Nederlaget ved Cap la Hougue i Forglemmelse. Han fik Adelspatent for sit Krydstogt i 1694, da han med sex Skibe bemægtigede sig en Deel af en Convoi, der var escorteret af otte hollandske Orlogsmænd, som hver for sig vare ligesaa stærke som hans egne Skibe og af hvilke tre bleve tagne ved Entring (29de Juni). Efterretningen om denne Bedrift, som var Jean Barts største Heltegjerning, blev modtaget med Jubel i Frankrig; den blev foreviget ved Kobberstik og Billeder i flere historiske Almanakker fra den Tid, og Folket modtog den med saameget større Begeistring, som Jean Bart var en af dets egne Sønner, ligesom Duguay-Trouin, der ogsaa var af borgerlig Herkomst, hvorimod Forbin, Saint-Pol og Pointis, der dog vare ligesaa tappre, aldrig opnaaede en saadan Berømmelse, fordi de vare af adelig Familie.

Forbittret over disse storartede Kaperier forsøgte Fjenden at hævne sig ved Angreb paa Frankrigs Kyst. Saaledes forsøgte man at ødelægge St. Malo ved en kæmpemæssig Brander, der dog lykkeligviis sprang paa Veien, idet den stødte paa en Klippe, og kun naaede at tilintetgjøre de Folk

som førte den (Juni 1693). Denne Helvedsmaskine sprang dog kun for en Deel, da Søen skyllede op over den i det Øieblik, den exploderede. Dens forfærdelige Virkninger viste sig først paa Havets Bund, idet de Søer, den reiste ved Explosionen, sloge ind over Byens Volde; Rystelsen mærkedes i tre Miles Omkreds; de to Trediedele af St. Malo bleve rystede i deres Grundvolde, og Resterne af den forfærdelige Maskine, der kastedes op til en uhyre Høide, faldt ned i Gaderne sammen med ituslaaede Tagsteen og Vinduesruder. Man naaede ikke Andet ved dette mislykkede Forsøg end at opirre den franske Kystbefolkning endnu mere mod Englænderne, end Tilfældet tidligere havde været.

Det følgende Aar lykkedes det Englænderne at afbrænde Dieppe, hvorimod deres Forsøg mod Havre mislykkedes ligesaavelsom en Landgang ved Camaret, som kostede dem to Skibe og elleve Hundrede Mand Døde, Saarede og Fanger. Til dette samme Aar (1694) knytter sig Erindringen om to smukke Bedrifter, som vel staae noget afsondrede, men som vise, at den gamle Aand endnu ikke havde forladt den franske Marine. Den ene er Laroche-Veransey's Kamp i Bugten ved Gascogne med een Fregat imod sex hollandske, der angreb ham tre og tre ad Gangen, og som hver for sig vare større end Laroches Skib «Buffonne». En lagde sig for Bougen af ham, en anden for Styrbords Laaring og en tredie for Bagbord. To Entringer bleve heldigt slaaede tilbage. Da Natten kom, ophørte Kampen, som havde varet i sex Timer; den franske Fregat kunde ikke maneuvrere mere — saa maatte altsaa Fjenden gaae sin Vei! Capitainen og alle Officererne vare meer eller mindre haardt saarede allesammen; men Ingen havde svigtet sin Pligt. Den anden enkeltstaaende Bedrift, hvis Udgang ikke var saa lykkelig som den allerede nævnte, blev udført af Capitain Descoyeux mod Linieskibet «Téméraire» paa tresindstyve Kanoner. I to Dage sloges han med to engelske Skibe, det ene paa tresindstyve, det andet paa otteogfyrretyve Kanoner, og dette lange Forsvar var saa

meget hæderligere, som han allerede i Forveien i en Storm havde lidt ikke ubetydelige Havarier. Han havde under hele Kampen maattet bruge Pumperne. I Betragtning af det heltemodige Forsvar fik Descoyeux overordentlig hæderlige Capitulationsbetingelser: Han blev bragt til Frankrig tilligemed sin Besætning, og ingen af dem alle blev undersøgt, endsige plyndret. «Téméraire», der var løben halvt fuld af Vand, blev stukken i Brand af Seirherrerne.

VI.

Den spanske Arvefølgekrig (1701-13) var i Begyndelsen ligesaa uheldig tilvands som tillands. Franskmændenes Debut i denne Krig var et Nederlag, der næsten var endnu værre end det ved la Hougue. Châteaurenault, der var bleven Viceadmiral, havde faaet Commandoen over tyve Skibe med det Hverv at convoiere den spanske Sølvflaade, der kom fra Mexiko og var bestemt til Cadix. Denne Havn var da blokeret af en engelsk - hollandsk Flaade paa hele tresindstyve Skibe, og Châteaurenault meente derfor at frelse Convoien ved at føre den til Vigobugten, hvor man vilde have havt god Tid til at losse den kostbare Ladning. Men den beleilige Stund gik tabt ved formelle Vrøvlerier, da Cadix's Handelsherrer, som ellers havde Fordelen ved Udlosningen, ikke vilde tillade, at Ladningen blev ført i Land andre Steder end i deres By, og imidlertid kom Fjenden. Man havde rigtignok anbragt nogle Forhindringer ved Indløbet til Havnen, men de bleve gjennembrudte og den franske Flaade ødelagt efter et fortvivlet Forsvar (1702). Châteaurenault var uheldig nok til at overleve denne Affaire, og skjøndt han havde gjort sin Pligt, kunde dette Uheld dog ikke Andet end i den offentlige Mening sætte en Plet paa den Mand, som i saa mange Slag havde kæmpet tappert ved Tourvilles og Duquesnes Side. Men Sølvflaaden gik tilbunds med sine umaadelige Rigdomme,

der endog i vore Dage have formaaet at avle vidtgaaende Planer i entreprenante Speculanters Hjerner.

I Aaret 1704 udrustede Ludvig XIV for sidste Gang en stor Flaade, over hvilken han satte sin naturlige Søn, Greven af Toulouse, der havde faaet Admiralstitlen, en Hæder, som hverken var bleven tildeelt Duquesne eller Tourville. Han leverede ved Malaga Englænderne en blodig og uafgjørende Fægtning*), der ikke kunde forhindre disse fra at proviantere Gibraltar, som de under Krigen havde erobret ved Overrumpling, og hvor de — mærkværdig nok — befinde sig endnu. Aaret efter blev en fransk Flaade, der blokerede denne Fæstning, adspredt ved en Storm og mistede fem Skibe, men det Held, man havde med Kaperiet, opveiede, idetmindste materielt, det Uheld, som forfulgte Orlogsmarinen. Jean Bart døde strax efter Begyndelsen af Krigen, men det hjalp ikke Fjenden stort, da Saint Pol, Forbin og især Douguay-Trouin vare næsten ligesaa haarde Halse som han. Navnlig vilde Douguay-Trouin under andre Forhold med Held kunne være bleven anvendt til større Commandoer, og han havde allerede under den forrige Krig udmærket sig betydeligt. Hans Løbebane ligner forøvrigt i Meget Jean Barts. Ligesom denne var han bleven tagen til Fange af Englænderne, og ligesom denne var han kort efter undsluppen. I Aaret 1692 blev han med en Fregat, der allerede havde taget flere Skibe af samme Størrelse, angreben af sex Orlogsmænd paa 60—70 Kanoner, og først efter fire Timers Kamp strøg han. Et Aar efter var han allerede fri igjen og commanderede Fregatten «Fortune» paa otteogfyrretyve Kanoner. I Forening med en Fregat paa halvtredsindstyve Kanoner optog han Kampen med tre engelske Skibe med et samlet Kanonantal af 140 og tog dem alle efter nogle Timers Kamp, og i 1696 bemægtigede han sig

*) Det var sidste Gang, Galleier brugtes. Fra nu af benyttedes de kun til indre Havnetjeneste, og paa samme Tid fik Ordene «Gallei» og at «arbeide paa Galleierne» deres uhyggelige Betydning.

med «Sans-Pareil» paa fyrretyve Kanoner kort efter hinanden ved Entring to hollandske Skibe paa henholdsviis sexoghalvtreds og halvtredsindstyve Kanoner.

Under den spanske Arvefølgekrig var han ligesaa utrættelig, og ham skyldes væsentlig Æren for det heldige Ufald af Kampen ved Cap Lizard (21de October 1707), der udøvede en saa betydelig Indflydelse paa de spanske Affairer. Den franske Eskadre, som talte fjorten Skibe, jagede en engelsk Convoi, der bragte Krigsfornødenheder og en ikke ubetydelig Troppestyrke til Erkehertug Carl, den franske Prætendent Philip V's Modstander. Denne Convoi var kun eskorteret af fem Skibe, men disse vare meget sværere end de franske. Desuden var Forbins Division, som udgjorde Halvdelen af Eskadren, langt tilbage, da han havde maattet holde inde med Jagten for at rebe, og Duguay-Trouin begyndte derfor Kampen alene. Førend Forbin kunde komme op, havde han allerede taget «Cumberland» paa firsindstyve Kanoner og «Chester» paa halvtredsindstyve; «Royal Oak», paa sexoghalvfjerds slap kun for at blive taget ved Entring af den Grund, at der gik Ild i dens Modstander «Achille», og dette Skibs entrende Besætning blev derfor nødsaget til at gaae tilbage for at slukke Ilden. «Royal Oak» slap bort, men var ogsaa det eneste af de fem convoierende Skibe, der var saa heldigt; af Convoiens firsindstyve Skibe bleve de tresindstyve Franskmændenes Bytte.

Indtagelsen af Rio-Janeiro blev Duguay-Trouins sidste Heltebedrift. Han havde syv Linieskibe, otte Fregatter og mindre Skibe, men den Tilstand, i hvilken han fik dem, viser noksom, hvor slet det henimod Krigens Slutning stod til med Frankrigs Hjælpekilder, eller rettere Regjeringens Pengemidler. I det Document, som overdrog Commandoen over Eskadren til Duguay-Trouin, stod rigtignok, at Skibene skulde leveres ham i god Stand og udrustede for et Togt paa ni Maaneder; men «da Hans Majestæt ikke var i Stand til at afholde Udgifterne herved», maatte «Sieur Du-

guay» og Udrusterne af Expeditionen paatage sig Udlæget. Dog bleve Officerer, Soldater og Søfolk betalte af Regjeringen, «dog kun, som om de vare i Havn» Sieur Duguay tog alle Udgifterne med Hensyn til Proviant, Prisepenge, Søgager o. s. v. paa sig og fik hertil et Forskud af 120,000 Livres. Men man vidste nok, hvem der vilde komme til at betale Gildet. Documentet omtaler udtrykkeligt, at Kongen skulde have fem Procent af Priseindtægten — og han vilde, som det hedder, «holde nøiagtigt Regnskab med de Fordele, som Duguay og hans Rhederi havde» — foruden de 120,000 Livres, som man havde Lov til at tage forud af Bruttoindtægten. Derimod vilde deres udlagte Penge gaae fuldstændig tabte, dersom Eskadren ikke gjorde nogen Prise.

Expeditionen lykkedes fuldkomment, skjøndt Portugiserne, der i Tide vare blevne underrettede om Faren, kunde have havt Tid nok til at forberede sig. Duguay-Trouin optraadte med ligesaa megen Hurtighed og et ligesaa stort Held som Admiral Hobson ved Vigo. Samme Dag, som han kom i Sigte af Rio, benyttede han den gunstige Vind, lagde sin Eskadre i Slagorden og forcerede Indløbet til den store Bugt til Trods for Ilden fra Forterne og syv portugisiske Sibe, der laae fortøiede med Spring i Farvandet. Dagen efter besatte han Øen las Cobras, som er Byens vigtigste Forsvarspunkt, og faa Dage efter tog han selve Byen uden nogen Modstand. Forretningen var indbringende nok. Thi Dagen efter Overgivelsen blev Rio-Janeiro «kjøbt» tilbage af Gouverneuren for fem Hundrede Fade Sukker og to Millioner Francs! Portugiserne havde antændt deres Krigsskibe, og ligesaa gjorde man ved alle de Handelsskibe, som man ikke fandt anden Leilighed til at blive af med. Netop Maanedsdagen efter Ankomsten gik den franske Eskadre atter under Seil efter at have anvendt Tiden meget godt, thi omendskjøndt en Storm paa Høiden af Azorerne ødelagde tre Skibe, var Actionairernes Gevinst ved denne Forretning dog tooghalvfemsindstyve Procent og deres udlagte Penge!

I den spanske Arvefølgekrig mistede Franskmændene tyve Linieskibe og fire mindre Fartøier, medens deres Modstandere i samme Krig mistede fjorten Linieskibe og atten Skibe af lavere Orden.

Ved Ludvig XIV's Død var den franske Flaade sunket langt ned fra den Høide, til hvilken Duquesne, Vauban, Colbert og Seignelay havde hævet den. Men Frankrig var i det Hele taget udtømt, da denne Konge med den gigantiske Politik lagde sig til Hvile, og det reiste sig først længe efter. Dets Hære have altid været berømte, fordi Franskmanden i de fleste Retninger har de Egenskaber, som gjør en god Soldat; men Sømand er han ikke. Derfor har den franske Flaade i det Hele kun tilkæmpet sig sparsomme Laurbær og saagodtsom bestandig trukket det korteste Straa overfor Havets egentlige Beherskere, de angelsaxiske Racer.

JOHAN PETERSEN.

Dannevirke.

I.

Der gives Navne i et Folks Historie, der ikke alene staae optegnede med gylden Skrift i dets Aarbøger, men som ere saa dybt indprægede i Folkets Hjerter, at de gaae fra Slægt til Slægt og aldrig glemmes. Vort Fædreland har mange saadanne Navne, hvoraf det kan være stolt: Navne, til hvilke Danmarks Hæder, Ære og Lykke er knyttet, men hvortil ogsaa Mindet undertiden med Veemod vender tilbage, fordi det drager Billeder frem for vor Sjæls Øie, der vise os vort Fædrelands Sol ligesom tilhyllet af Ulykkens uheldsvangre Taageslør. Men der er Forskjel paa disse Navne; nogle tilhøre en bestemt Tidsperiode og kunne kun ret vurderes, naar man er bleven fortrolig med Tidsaanden og med Datidens Tænkesæt; andre føre en enkelt Begivenhed frem for os, der, hvor stor og smuk den end var, dog altid kun bliver den enkelte. Vi have imidlertid et Navn i vort Fædrelands Historien, der ligesom i sig indeslutter hele vort Folks og Lands Skjæbne lige til vore Dage: dette Navn er Dannevirke, et Navn, til hvilket ikke alene det største og stolteste Oldtidsminde, hele Norden kan opvise, knytter sig; men som drager frem for os, baade hvad vore Forfædre og hvad vi selv have gjort for at værne om vort Land, vor Frihed, vort Sprog, vor Ære — at værne om det, der er nødvendigt for et Folk, for at det kan vedblive at være et Folk. Naar jeg nu i det

Følgende vil forsøge paa i samlede Træk at give et Billede af Dannevirke, baade hvad de locale og især de historiske Forhold angaaer, da haaber jeg, at man tiltrods for den sørgelige Erindring, der i den allernyeste Tid knytter sig til det, ikke ugjerne vil følge mig paa min Vei. Vel kunde man spørge: hvorfor drage det frem, der minder os om, hvad vi have havt, men ikke have længere? Nu vel! Det skal ikke skee, for at vi mistrøstige skulle lægge Hænderne i Skjødet og tænke, som ikke Faa gjøre netop i disse Dage: lader os nu opgive Kampen baade paa Sværdets og Politikens Omraade, — vi ere jo dog de Smaae, derfor hellere krybe i Skjul og Ly under den Stærkeres mægtige Ørnevinger; men ei heller, for at vi kun skulle prunke og prale med vort Lands stolte Fortid og dets hæderkronede Dage, med de store og smukke Bedrifter, der i Sang og Sagn forherliges lige til vore Dage: — Nei! De gamle, kjære Minder skulle drages frem, for at vi af Fortiden maae lære at forstaae Nutiden og derved skabe os en bedre Fremtid!

Førend jeg imidlertid gaaer over til selve Gjenstanden for denne lille Afhandling, skal jeg i korte Træk gjøre Læseren bekjendt med Dannevirkes Omegn; thi er der noget Sted i vort Fædreland, der kan kaldes Danmarks klassiske, historiske Jordbund, da er det netop ved Slien og Mysunde, ved Lyrskov og Isted, ved Slesvig og Haddeby. Da vi efter Istedslaget gjenvandt «Danmarks rette Grændse», og det danske Sprog atter hørtes i Slesvigs Gader, blev der engang yttret, at, hvis man paa hver af Aarets 365 Dage vilde tage et nyt Udgangspunkt for sin Vandring i Omegnen af Slesvig By, da vilde man hver Dag finde en ny og forunderlig smuk Egn; — jeg vilde ganske vist sige det Samme, men tilføie, at man da hver Dag vilde komme til Egne og Steder, der gjemme et eller andet Minde fra fordums Dage, Et eller Andet, der knytter Fortid til Nutid, og som bedre end mølædte Documenter bærer Vidnesbyrd om, at det er i en gammel dansk Egn, vi befinde os. Jeg skal dog ikke trætte

Læseren med at gaae saa mange Veie; vi ville nøies med et Par, der, om de end sommetider ere knudrede og vise os den plumrede Veigrøft ved Siden af det friske Kildevæld, dog altid pege hen imod samme Maal. Lader os da i Tankerne stille os paa det høieste Punkt dernede, paa Gottorp Slotstaarn og ganske simpelt gaae Synskredsen rundt. Gottorp! Hvormange Minder drager dette ikke allerede frem for os ligefra den Tid, da det i det tolvte Aarhundrede opførtes af Slesvigs Bisper og snart gik over i de slesvigske Hertugers Besiddelse, hvilke i dette faste Slot, der burde have været «Danmarks Riges Laas og Lukke», fandt et Skjul for deres forræderske Planer imod deres retmæssige Herre, og til vore Dage, da Forræderne jagedes i Landflygtighed, og Slottet i nogen Tid blev et hyggeligt Hjem for vore Soldater.

See vi fra Slotstaarnet imod Nord, da møde vi i lige Linie tre Navne, der paa en mærkelig Maade knytte Fortid til Nutid, nemlig Lyrskovhede, Istedhede og Helligbæk. Det var jo paa Lyrskovhede, hvor den norske Kong Magnus for rigelig otte Hundrede Aar siden slog Venderne og knækkede disse grusomme Hedningers Mod og Magt; ved Helligbæk blev den danske Konge Harald Blaatand tilligemed sin Hustru og Søn ved Daaben optaget i den christne Menighed, og midt imellem disse tvende Mindesteder om Seir over Hedenskabet ligger Istedhede, hvor i vore Dage det lumske Oprør imod Konge og Fædreland blev knust. Vende vi Blikket lidt imod høire Side, da see vi ganske nær ved os Bakken Hestebjerg, der har sit Navn efter Christoper II's Rytteri, og som endnu viser os store Brancher af Skandser, Volde og Grave, opkastede af Erik af Pommern, da han i Begyndelsen af det femtende Aarhundrede flere Gange beleirede Gottorp. Det var imidlertid ikke blot disse to Konger, men ogsaa Christian IV og Frederik IV, der fra samme Sted indesluttede Gottorp, og vi see saaledes, at baade de mindre dygtige og de dygtige Konger, baade Kongerne af Svend Estridsens Æt og af Oldenborger Stammen, vare besjælede af samme Tanke: skal Søn-

derjylland vindes heelt og holdent, da bør Gottorp Slot være i den danske Konges Eie. — Gaae vi endnu lidt længere imod Øst, da have vi det gamle Slesvig, det gamle Hedeby for os: denne gamle danske Stad, der efter Sagnet var Skjolds Residens, hvorfra han som fredsæl Konge styrede hele Danmark, — Staden med de tvende danske Navne, Sleens Vig og Hedernes By, med Gader og Stræder med danske Benævnelser, — med sin af Knud den Store grundlagte Domkirke, — med Stedet, hvor Ansgar byggede den første Kirke i Danmark, — med det Sted, hvor Kongeborgen stod: her hvor det danske Tungemaal havde hjemme, hvor Thyra Dannebod, Harald Blaatand og Svend Tveskjæg holdt Hof, hvor Hakon Jarl var Harald Blaatands Hirdmand, og hvor Thorleif Jarleskjald var Svend Tveskjægs Gjæsteven og sang Qvad til hans Ære; hvor Kong Niels paa Trappen maatte lade sit Liv for de forbittrede Sct. Knuds Gildebrødres Hævn, og hvor Hertug Abel fattede den djævelske Plan at lade sin Broder Erik myrde.

Lidt længere til Høire sees Slifjorden som et Sølvbælte at slynge sig om frodige Marker og Enge, — denne Fjord, opad hvilken Skjold kom seilende i en aaben Baad, hvilende sit Barnehoved paa et Kornneg, men som ogsaa gjemmer saa mange Hemmeligheder i sit Skjød, der gjengiver Harald Kesias Sønners Suk, dem Erik Emune efter Sagnet lod halshugge og nedsænke i Slien udenfor Sct. Jørgensø, — der ved Midnat lader blaae Flammer stige op for at vise os det Sted, hvor Kong Eriks Lig styrtedes i Bølgerne, men paa samme Sted i den nyeste Tid atter gav Flammelyn baade ved Nat og Dag, da Kanonerne ved Mysunde bortfeiede Oprørerne i Aaret 1850 og en tydsk Hærafdeling 1864. — Omtrent i samme Retning, men i Byens Nærhed, sees den lille Landtunge, der endnu kaldes «hillig Øhr», hvor Ansgar prædikede og døbte de første Christne i Slien, men hvor i vore Dage den første Skandse opførtes, der i Aaret 1864 skulde tage imod Fjenden. — Vende vi derpaa Blikket mere imod Syd, da hæver Dannevirke sig stolt og kneisende i Bag-

grunden, men herom skal der tales senere; derimod ville vi bemærke, at Kongehøien eller Kong Sigurdshøien, der her rager frem, har sit Navn efter Kong Sigurd Snogøie, hvem Bønderne efter Sagnet indmurede i en Høi ved Selk, og de hængte et Brød over hans Hoved til Straf for, at han var saa gjerrig, at han tog Brødet af Munden paa Bønderne; i vore Dage er Stedet bekjendt fra en hæderlig Fægtning i Februardagene 1864. — Imod Vest endelig see vi Pølskoven med det sumpede Sted, hvor en Pæl blev dreven igjennem den selv efter Døden fredløse Abels Legeme, men som ei formaaede at binde hans Sjæl; thi med hæst Skrig, ledsaget af Hundeglam, flyver den hver Midnat hen over Gottorp Slot til Mysunde, — til det Sted, hvor Brodermordet fandt Sted; men hvorfor lader Sagnet ham fare hen over Gottorp? Mon ikke for at advare dem, der indenfor de tykke Slotsmure i Aarhundreder rugede over et andet Brodermord —, rugede over, hvorledes de ved Forræderi kunde sønderlemme det danske Statslegeme og rane en af dets ædleste Dele! — Saaledes see vi, at Slesvigs Omegn gjemmer baade smukke og sørgelige Minder fra vort Lands Fortid og Nutid, og at vi med Rette kunne sige: her er Danmarks historiske Jordbund!

Vende vi os nu til vort egentlige Emne og betragte Dannevirke og de andre Befæstningsværker, der skulde værne om det imod Nord liggende Fædreland, da behøver jeg vel næppe at erindre om, at de Militairkyndige saavel i vore Dage, som for rigelig tusinde Aar siden vare paa det Rene med, at det eneste saakaldte strategiske Punkt, vi have imod Fjenden sydfra, er den Linie, der fra Øst imod Vest betegnes ved Ekernførdefjord — Vindeby Nor — Østerbækken — Slien — Reideaaen—Trenefloden og Eideren, saa at det kun gjaldt om at befæste de Steder, hvor disse Vandbælter ikke naaede sammen, d. v. s. imellem Vindeby Nor og Østerbækken og imellem Slien og Reideaaen. — Den første paalidelige historiske Efterretning om et Befæstningsværk paa denne Strækning haves i Eginhards Annaler fra Carl den Stores Tid, altsaa over

Tusinde Aar tilbage i Tiden. Eginhards Ord lyde i Oversættelse saaledes: «Kong Gøtrik kom 808 til Slistorp med hele sin Hær og befalede, efter at have dvælet der nogle Dage, at Rigets Sydgrændse skulde befæstes ved en Vold, saaledes at den lige fra den østlige Havbugt, som de kalde Østersalt, til Vesterhavet kunde beskytte Eiderens nordlige Bred, med kun en eneste Port, gjennem hvilken Vogne og Ryttere kunde færdes frem og tilbage. Efter at have fordeelt Arbeidet mellem sine Høvdinger vendte han derpaa hjem ...» Hvorvidt der har existeret et Befæstningsværk paa denne Strækning før Gøtriks Tid, vides ikke med Bestemthed, men er almindeligt antaget, ikke alene af vore nyere Forfattere, men ogsaa af dem, der skreve deres Annaler for flere Aarhundreder siden. Hvad nu den anførte, særdeles vigtige Eginhardske Efterretning angaaer, da er det klart, at Udtrykket «beskytte Eiderens nordlige Bred» ikke skal forstaaes saaledes, at Befæstningsværket gik langs med Eideren paa dennes Nordside; men der skal herved i Almindelighed betegnes, at Volden skulde værne om den Landgrændse, der fra Oldtiden havde været ved Eideren og i Forliget imellem Keiser Carl og Kong Hemming bestemtere fastsattes Aar 811; heller ikke Betegnelsen «Østersalt», «Vesterhav» maa tages ordret, som om Volden naaede umiddelbart fra Østersøen til Vesterhavet, — de Vandløb, der staae i Forbindelse med de tvende Have, træde her istedetfor disse selv. For imidlertid ret at kunne vurdere Eginhards Meddelelse og bringe den i Samklang med de locale Forhold og de Befæstningsværker, der endnu existere, særlig med Hensyn til den forskjellige Bygningsmaade, disse udvise, da bliver her Spørgsmaalet: hvor anlagde Gøtrik sin Vold? Besvarelsen af dette Spørgsmaal er saa meget vigtigere, som man endnu den Dag idag har forskjellige Meninger om dette Punkt, idet Nogle antage, at den af Gøtrik anlagte Vold laa paa samme Sted, hvor Thyra Dannebod senere byggede Dannevirke, medens Andre have tænkt paa Kurvirke. Det, der efter min Mening her især maa lægges

Vægt paa, er dette, at et Befæstningsværk, opført paa en bestemt Tid, i et bestemt sammenhængende Aaremaal ogsaa maa have en eensartet Bygningsmaade, hvor Naturforholdene ikke aldeles bestemt paabyde en Afvigelse. Er denne Anskuelse rigtig, da vil det ikke være vanskeligt at udfinde, hvad der hidrører fra Gøtrik, og hvilke Befæstningsværker der skrive sig fra andre (senere) Tider. Medens nemlig den Vold, der særligt kaldes Dannevirke, er opført paa nogle Steder af Jord, Græstørv og Steen, paa andre Steder tillige af forskjellige Slags Træforbindelser, har Kurvirke (imellem Østerbækken og Vindeby Nor) et saa aldeles eensartet Bygningsemne, Jord alene, og en ligesaa eensartet Bygningsmaade, nemlig en Jordvold med en ca. 20 Alen bred Grundflade og en foran løbende Grav, at der næppe kan herske nogen Tvivl om, at de jo ere opførte paa samme Tid. Tages der nu Hensyn til Eginhards Ord, at Gøtriks Vold gik fra Østersøen til Vesterhavet, og vide vi, at Vindeby Nor ved Ekernførdefjord staaer i Forbindelse med Østersøen, ligesom Reideaaen med Trenefloden og Eideren med Vesterhavet, saa turde der være Beviis nok for, at Gøtriks Befæstningsværk udgjorde de Volde og Grave, der gaae under Navnene Kurvirke og Østervolden. At dette Værk nok kunde fuldendes i 2 Aar, fra 808—810 (Gøtriks Dødsaar), er ikke urimeligt, især naar vi senere ville see, hvad der paa Thyra Dannebods Tid udrettedes i 3 Aar. — Forøvrigt skal her bemærkes, at den anførte Befæstningslinie ogsaa med fuld Føie kan kaldes Danmarks nationale og sproglige Grændse; thi den Landstrækning, der ligger imod Syd ned til Eideren, var i Oldtiden ubeboet og blev senere befolket af Nybyggere fra Holsteen; naar vi derfor tale om Eideren som Danmarks Rigsgrændse, da tager dette kun Hensyn til et enkelt historisk Factum i Bynavne; andre sproglige Elementer, endnu gængse historiske Folkesagn, Skikke og Sæder — dette og meget Andet taler for, at den strategiske Grændse tillige er den nationale.

Hvad nu Kurvirke angaaer, da skulde dette Befæstningsværk lukke for den ³/₄ Miil store Aabning, der fra Selk Nors søndre Ende trækker sig imod Vest til Reideaaen ved Byen Kurborg. Det behøver vel næppe at omtales, at Navnet «Kurvirke», «Kurgrav» er et godt gammelt dansk Ord, der kommer af Ordet at kure, ɔ: at vogte, og altsaa betyder en Vogtebefæstning eller en Vogtegrav. Tydskerne have rigtignok gjort Forsøg paa at udlede Navnet af et gammelt angelsachsisk Ord, men dette har ligesaa lidt for sig som den Paastand, de engang have fremsat, at baade Kurvirke og Dannevirke ere anlagte af dem imod os Danske. Iøvrigt var en af de Høvdinger, der havde Tilsyn med Værket, maaskee den Osfred, der 811 stod i Kong Hemmings Tjeneste og paa Vignibe, ɔ: den hellige Bjergpynt, ved Selk reiste en Mindesteen over sin Søn Sigtryg —, hvilken Runesteen fandtes 1798 og for Tiden staaer opstillet i en steensat Halvgrotte i Parken ved Louisenlund.

Kurvirke, der alt i Aarhundreder har udspillet sin Rolle og paa flere Steder, hvor Jordbunden er frugtbar, er bragt under Ploven, sees endnu i hele sin Længde: 9,400 Alen, altsaa rigelig ³/₄ Miil, og det er paa denne Strækning kun aldeles udjævnet paa Grund af Vei-, Chaussee- og Jernbaneanlæg i en Længde af 500 Alen, hvorimod det f. Ex. paa en Strækning af 6,000 Alen viser en Høide af 10 Alen og har en foranløbende Grav, der paa sine Steder endnu er flere Alen dyb og bred. Der, hvor Jordbunden er lettest og meest sandet, er Virket ogsaa mindst ødelagt, hvorfor det i vore Dage har en væsentlig forskjellig Charakteer, eftersom man fra den saakaldte Klosterkro gaaer imod Øst eller imod Vest. Imod Øst er Kurvirke nemlig som oftest enten tildeels udjævnet og bragt under Ploven, eller det tjener til Markskjel, bevoxet med frodige, levende Hegn af Tjørn og Eg, men saa afskallet paa Siderne, at det paa sine Steder vanskeligt kan forfølges. Imod Vest derimod strækker det sig over Lyng- og lette Sandmarker og tager sig her endnu som ovenfor meddeelt

ret imponerende ud; dette gjælder især den Strækning, der gaaer over imod den eneste Gjennemgang, Virket oprindelig havde. — Ved den vestre Ende, ganske nær ved det Sted, hvor Virket i sin Fortsættelse vilde støde paa Dannevirke, og hvor Reideengene begynde, har den Borg staaet, der gav den nuværende lille By Kurborg sit Navn; maaskee er denne Borg, der senere forvandledes til et hertugeligt Schæferi, anlagt af selve Gøtrik, ligesom enkelte Ting tyde paa, at der ogsaa ved den østre Ende i Nærheden af Selk Nor fandtes en lignende Borg; idetmindste synes man at kunne spore Levninger af en Borgplads ikke langt fra Sigurdshøien. — Kurvirkes oprindelige Høide og Gravens Dybde og Brede kan vel ikke ganske nøie angives, men efter den Størrelse at dømme, Virket endnu udviser paa sine Steder, har Høiden sikkert udgjort fra 10—15 Alen, Gravens Dybde og Brede fra 4—6 Alen; iøvrigt har denne Grav, der vendte imod Syd og derfor først var Fjenderne iøinefaldende, vel givet Anledning til, at Tydskerne altid kaldte Værket «Kograv» (Kohgraf), medens vi Danske holde mere af Navnet Kurvirke.

Førend vi forlade Kurvirke, ville vi med faa Ord omtale, at det er den i vort Lands Historie saa ofte nævnte Lohede, der imod Syd og Nord strækker sig til begge Sider af Virket, og at navnlig de Marker, der ligge imellem Kurvirke og Dannevirke, vise os en Mængde Gravhøie, der tyde paa, at der her i Oldtiden var en almindelig Begravelsesplads for faldne Krigere. En af disse Gravhøie, umiddelbart op til Kurvirke, siges at gjemme Kong Dans jordiske Levninger, ret som om man har villet betegne, at den Konge, vore ældre Annalister tillægge Opførelsen af et Befæstningsværk i denne Egn, ogsaa efter sin Død fredede derom. Det var iøvrigt her, at Kampene stode baade med de tydske Keiseres Hærmasser og i en senere Tid med de holsteenske Grever, ligesom vor egen Tid jo ogsaa aflægger Vidnesbyrd om, at det er her, Striden skal udfægtes med vore mægtige Naboer. En stor Betydning faaer denne Plet Jord ogsaa i anden Hen-

seende, idet nemlig de tre her fundne Runestene med uigjendrivelig Sandhed vidne om, at det danske Tungemaal i fordums Dage var eneraadende dernede. Den ene Runesteen, hvis Indskrift er: «Osfrid gjorde dette Mindesmærke til Erindring om sin Søn Sigtryg paa Vignibe», have vi allerede i Korthed omtalt. Paa den anden, der fandtes ved Foden af Krossbjerg ɔ: Korsbjerg — det samme Sted, der paa den første Runesteen kaldtes Vignibe og altsaa vel var et helligt Sted i Hedenold, hvorfor man i den christne Tid satte et Kors derpaa for at fordrive de onde Aander —, staaer: «Thorleif, Svends Hjembo, reiste denne Steen efter sin Staldbroder Erik, som døde, da Krigerne sade omkring Hedeby; men han var Skibshøvedsmand, en meget brav Kriger». Den Thorleif, der satte denne Steen, var rimeligviis den forhen omtalte Islænder Thorleif med Tilnavnet Jarleskjald, og Erik, over hvem Stenen reistes, var sikkert en af Kong Svends Skibshøvdinger, der færdedes paa Englands-Togene, men nu døde, da Svend laa i Leir ved Hedeby. — Den tredie Steen fandtes for ikke ret mange Aar siden tæt ved Dannevirke paa Tvebjerg og har til Indskrift: «Kong Svend satte denne Steen efter sin Hjembo Skarde, som havde været paa et Tog i Vesterlandene, men nu døde i Hedeby». At Kong Svend selv lod denne Steen sætte, kan ikke betvivles; Skarde maa altsaa have været en af Kongen meget yndet og velfortjent Kriger; der er vel næppe nogen Tvivl om, at det er den Skarde, der som Jomsviking var med i Slaget ved Hjørungavaag, hvor han tilligemed Flere undgik Døden under Bødeløxen. Senere har han vel taget Tjeneste hos Kong Svend og her særlig udmærket sig.

For desbedre at hindre Fjenden fra igjennem Svansen og Angel at trænge nordpaa maatte Gøtrik imidlertid ogsaa lukke for den Aabning, der fandtes imellem Vindeby Nor og Slien; dette skete ved den saakaldte Østervold eller, som den ogsaa kaldes, «Gammel-Dannevirke». Skjøndt denne Vold er ødelagt i langt høiere Grad end Kurvirke, — vistnok som

Følge af Jordbundens bedre Beskaffenhed, der altfor meget og let lod de omboende Bønder glemme Pieteten for Oldtidens Mindesmærker, — kan den dog med nogen Møie forfølges fra Ende til anden, kun maa man ikke skye den Uleilighed, der er forbunden med, især i Kokkendorf By, at trænge igjennem Huse, Gaardspladser, Hegn og Haver. — Østervolden, der begynder ved Vindeby-Nor, gaaer i en temmelig lige Linie derfra til Kokkendorf og ender lidt nordfor Dyrvad ved Østerbækken. Den er omtrent 5,000 Alen, altsaa næppe en halv Miil lang, og er paa Grund af Huse, Veie og Haver aldeles udjævnet i en Længde af tilsammen 1,000 Alen. Paa de øvrige 4,000 Alen kjendes den dog kun paa de første 7—800 Alen som en virkelig Vold med Grav foran, medens den ellers tager sig ud som en fritløbende, bueformet Ryg eller er besat med et Hegn og kan da kun kjendes ved en fremspringende Fod. Der, hvor Skolebygningen i Kokkendorf staaer paa Volden, har den vistnok havt sin største Styrke, og her var ogsaa det eneste Sted, hvor de ellers foranløbende Mosedrag og Hængemoser, der staae i Forbindelse med Østerbækken og Vindeby-Nor, ikke naaede sammen, og hvor Volden altsaa lettest vilde være udsat for Angreb.

Hvad Østervoldens Bygningsmaade, Høide og Styrke samt den foranløbende Gravs Brede og Dybde angaaer, da finde vi her de samme Dimensioner som ved Kurvirke. Af Borge i Nærheden af Østervolden findes der dog ingen Spor — hvis man ikke vil regne Ykerneburgh med, der var anlagt nordfor det smalle Sammenløb af Vindeby-Nor og Ekernførdefjord, og hvoraf en ubetydelig Levning under Navn af «Borgvold» endnu er tilbage —; derimod er det interessant at lægge Mærke til Voldens to Endepunkter. Ved Vindeby-Nor sees nemlig endnu Spor af en lille Havn, der aabenbart har havt den Betydning, at der her kunde ind- og udskibes baade Folk og Krigsmaterialier m. m., og at Voldens Besætning paa dette Sted kunde staae i stadigt Samqvem med de i Noret eller Fjorden liggende Skibe og saaledes ogsaa med

Øerne og andre Dele af Riget. Den samme Betydning har aabenbart den Halvkredsvold havt, der ved den vestre Ende af Volden skyder sig ud imod Nordvest, og det maaskee i en endnu høiere Grad, idet der her tillige kan tænkes at have været et Oplagssted og en befæstet Leirplads; og for at Ind- og Udskibningen kunde gaae for sig med større Lethed, har man i Skrænten af Østerbækbassinet, der har været seilbart fra Slien til Dyrvad, gjort tre temmelig brede Indskaar, der sees endnu. Men her kunde det Tilfælde indtræde, at en Fjende trængte frem paa den modsatte, altsaa paa den vestre Side af Bækkens Bassin og ved sine Kastevaaben hindrede slig Ud- og Indskibning, da Bassinet ikke er ret bredt, og derfor have da vore Forfædre, der synes godt at have forstaaet sig paa Sligt, opkastet en lignende Vold fra Østerbækken til Nølsbækken, men lidt længere sydpaa, saa en Fjende med Lethed kunde holdes borte fra den Deel af Østerbækkens Omraade, der laa indenfor Befæstningsvolden. Af denne Sidevold sees endnu et Stykke, men man har tidligere ikke havt nogen Mening om denne Voldbranches Betydning, ligesom Kjendskabet til den i og for sig saa interessante Østervold har været saare ringe. Men de Gamle gjorde endnu Mere. For navnlig at beherske den Vei eller den Landstrimmel, der foran Skolen i Kokkendorf gaaer imellem Mosedragene og lader Adgangen til Volden aaben, have de anlagt flere mindre, ligesom fremskudte Værker sydpaa, og for at dække et muligt Tilbagetog anlangdes der flere Voldbrancher imod Nord, hvilke dog ere saa demolerede, at man ikke ret seer deres indbyrdes Forhold og Sammenhæng.

Endnu skal jeg omtale, at man ikke har nogen historisk Efterretning om, at Østervolden, saaledes som Kur- og Dannevirke, er bleven beleiret og indtaget af større Hærmasser. Maaskee Volden mere havde Betydning i det Smaae med Hensyn til de omboende Folkestammers indbyrdes Feider. Saa Meget er imidlertid vist, at det var ved Østervolden, at Erik Plovpenning lod sine Folk skibe over samme Aften,

da han blev tagen til Fange af sin Broder Abel i Slesvig. Omtrent 200 Aar senere havde Østervolden endnu fortificatorisk Betydning, idet den, ifølge Jahn, af Erik af Pommern i Krigen med de holsteenske Grever og den slesvigske Hertug blev benyttet som Circumisallationslinie. Fremdeles skal jeg bemærke, at man, da Østerbækken ikke længere var vanskelig at komme over, og da selve Østervolden ikke længere var istand til at hindre Fjenden fra at trænge over den, har anlagt en Vold ved Mysunde paa Anglersiden, der bærer Navn af «Margrethevold» og maaskee er opført i Margrethe den Stores og Erik af Pommerns Dage. En lille Vold ved Stægsvig og Paløre, hvor Slien er temmelig smal imellem den saakaldte store og lille Bredning, skulde naturligviis afværge en Overgang paa dette Punkt. Vi see altsaa, at man overalt drog Fordeel af de locale Forhold, og at man Intet sparede for at holde Fjenden ude; men gjælder dette om Gøtriks Volde, Kurvirke og Østervolden, da gjælder det i endnu langt høiere Grad om Dannevirke.

II.

Hvad der nærmest gav Anledning til Opførelsen af Dannevirke, var rimeligviis den tydske Konge Henrik Fuglefængers Tog nordpaa i Aaret 934; thi ved denne Leilighed viste det sig, at Gøtriks Volde ikke vare istand til at modstaae Angreb af en større fjendtlig Styrke. Thyra Dannebod, Gorm den Gamles Dronning, fattede da den hende værdige Plan ved et Befæstningsværk at lukke saa godt for sit Land, at Fjenden en anden Gang ikke saa let skulde trænge igjennem. Værket blev udført, enten da Gorm var død, og Thyra styrede Riget i nogen Tid, eller da han var gammel og affældig; thi at Thyra var med om at fatte og lade udføre Planen, derom ere Alle enige, skjøndt vi ikke ere i Besiddelse af historiske Efterretninger derom før omtrent 200 Aar senere. Men til

at stadfæste Beretningens Sandhed om Opførelsen af et saadant Kæmpeværk som Dannevirke, turde den mundtlige Overlevering fra Thyras Dage ogsaa være tilstrækkelig. Der fortælles, at Thyra lod alle dem, der kunde løfte en Spade, møde ved Hedeby, og at hun fordeelte Arbeidet, der stod paa i 3 Aar, saaledes, at Jyderne og Øboerne fik den nordlige, Skaaningerne den Part, der strækker sig over imod Hollingsted, hvor Folk endnu den Dag idag kalde et Stykke af Volden «de Schonen Del» ɔ: Skaaninger-Delen; Sønderjyderne maatte sørge for Levnetsmidler. Selve Værket — der i en senere Tid fik det smukke Navn «Dannevirke», ɔ: de Danskes Befæstning — begynder ¼ Miil nordligere end Kurvirke, omtrent ved Norets nordlige Ende, og gaaer paa sin første Strækning næsten lige imod Vest til den saakaldte Dannevirkesø. Paa den anden Side Søen (nu Engbund) strækker det sig imod Syd-Syd-Vest ned til Reideaaen, altsaa omtrent til den vestre Udkant af Kurborg, og derfra i en noget bugtet Linie vesterpaa til Hollingsted. Paa sin første Strækning støtter Dannevirke sig altsaa til den Arm af Slien, der før Gottorps Opførelse gik imod Vest forbi Slesvig, hvor den, tildeels omgiven af steile Skrænter og paa flere Steder ganske smal, endte ved Landsbyen Lille Dannevirke. — Om Virkets Størrelse og imponerende Udseende paa Thyras Tid kan man gjøre sig en Forestilling, naar en af vore ældre Skribenter siger, at der foran Volden løb en 10 Favne bred og ligesaa dyb Grav; selve Voldens Grundflade udgjorde 50 Alen, dens Høide 24 Alen og Breden ovenpaa 20 Alen. Ovenpaa Volden var der desuden et Tømmerværk, der langs igjennem var sammennaglet Træ paa Træ med svære Jernbolte, og paa dette Tømmerværk var der efter hvert hundrede Favnes Mellemrum bygget Trætaarne, ligesom der bagved Volden paa flere Steder fandtes faste Borge til Besætningen og til Voldens yderligere Forsvar, af hvilke der nævnes: «Oldenborg» i Nærheden af Noret, «Thyraborg» tætved Virkets eneste Aabning, det saakaldte Kalegat med Jernporten, «Morgen-

stjernen» halvveis imellem Kurborg og Hollingsted, «Lilleborg» ved Begyndelsen af Hollingsted By og «Treneborg» ved Virkets vestre Ende ved Trenefloden. — At der i denne Beskrivelse fra ældre Tider ikke ligger nogen Overdrivelse, vil man see, naar man husker paa, at Volden endnu i vore Dage paa en Strækning af flere Tusinde Alen er 20 Alen høi, 15 Alen bred ovenpaa og har en Grundflade af ca. 40 Alen! Graven foran er fordetmeste kastet til, rimeligviis med Jord fra selve Volden, der paa mange Steder ligesom Kurvirke og Østervolden er betydeligt afskallet paa Siderne; den sees bedst paa Strækningen fra Dannevirkesøen ned til Kurborg. Iøvrigt viser Volden i sin oprindelige Skikkelse, som forhen bemærket, forskjellige Bygningsmaader, hvilket i Henhold til det ovenfor Anførte tyder paa, at den er opført til forskjellige Tider. For Tydelighedens Skyld ville vi betragte hver enkelt af Dannevirkes tre Hoveddele for sig, men forudskikke den Bemærkning, at Dannevirkes hele Længde udgjør rigelig 28,000 Alen, det vil altsaa sige rigelig 2¼ Miil, at det kan forfølges fra Ende til anden, at det paa en stor Deel af denne Udstrækning endnu staaer i den forhen omtalte imponerende Skikkelse, og at det paa Grund af Veie, Huse og Haver (særligt i Hollingsted) er udjævnet paa rigelig 3,000 Alen, men at det selv paa denne Strækning kan forfølges, da Afbrydelserne ikke følge umiddelbart paa hverandre.

Den første Deel af Dannevirke begynder ved Haddeby-Nor — hvis Fortsættelse er det forhen omtalte Selk-Nor — med en Halvkredsvold (ogsaa kaldet Hesteskoen eller Gaffelen), der viser os samme Dimensioner, hvad Høide og Brede angaaer, som forhen er omtalt, og er over 2,000 Alen lang. Det var indenfor denne Vold, at den ovenfor nævnte Borg «Oldenborg» har staaet, af hvilken der for rigelig 100 Aar siden skal være fundet Spor. Baade Halvkredsvolden og Borgen have aabenbart havt samme Betydning som Halv-

kredsvolden ved Østervolden, kun i en langt høiere Grad, idet det her ikke alene gjaldt om en befæstet Leirplads, et Ud- og Indskibningssted for Tropper, Krigsmateriel, Levnetsmidler o. s. v., men tillige om en fuldstændig Krigshavn, hvor ogsaa de paa Hedeby (Slesvig) handlende Skibe kunde søge Ly imod Stormen og Beskyttelse imod Fjenden. Fra Midten af Buen skyder det egentlige Dannevirke sig ud og gaaer i en nogenlunde lige Linie imod Vest til den nu udtørrede Dannevirkesø. Paa Grund af Voldens store Høide paa den største Deel af denne Strækning har man givet den Navn af «Kæmpedæmningen» og paa en mindre Strækning, hvor den er dobbelt, af «Dobbeltvold». Den eneste Afbrydelse, den oprindelig har havt her, er det Sted, hvor en Arm af Slien, den nu saakaldte Bustrupsø, skjærer sig temmelig dybt ind i Landet til sydfor Virket; da Søen senere groede op ved Syd-Enden, blev der over det udtørrede Terrain anlagt den saakaldte «Mosedæmning». Iøvrigt bestaaer Volden paa hele denne nordre Part ligefrem af Jord og Græstørv, med enkelte større Stene, der dog ikke ligge i nogen Orden eller Forbindelse med hverandre. At Dannevirke paa denne Strækning har steilere og brattere Sider end de øvrige Dele, har dog maaskee næppe Hensyn til Antagelsen om en forskjellig Alder, men er snarere en Følge af, at Eiermændene af de tilgrændsende Marker have forøget disses Størrelse paa Dannevirkes Bekostning; ved de andre Partier er det derimod gaaet som ved Kurvirkes vestre Part, at nemlig Markerne selv ere saa sandede og magre, at man ikke skjøttede om at gjøre dem større.

Over den nu udtørrede, til Engbund forvandlede Dannevirkesø, Slifjordens vestligste Arm i ældre Tider, har der naturligviis aldrig været anlagt nogen Vold. Paa den vestre Side af dette Bassin begynder Dannevirkes anden Hoveddeel, der strækker sig ned til Reidedalens Begyndelse og paa sin første Strækning fra Søen indtil Jernporten har faaet Navn af «Borgvold», efter en Borg, der almindeligt kaldes »Thyra-

borg» og har ligget umiddelbart bagved Volden; Strækningens sydlige Deel har i en senere Tid baaret Navnet «Valdemarsmuren», efter den Teglsteensmuur, Valdemar I her lod opføre, og som skal omtales senere. Hvad Thyraborg angaaer, da sees Pladsen, hvor det har staaet, meget tydeligt i en lille Skov; Borgen har ikke været ret stor: 75 Fod lang, 65 Fod bred og omgiven af en 20-30 Fod bred og ligesaa dyb Grav. Det er her, Sagnet lader Thyra Dannebod have fæstet Bo, medens Arbeidet stod paa, og her vilde hun saa ogsaa have været i Nærheden af den eneste Aabning paa Volden; selv efter Døden siges hun ikke at kunne forlade sin kjære Borg og sit Virke, saa hun endnu hver Nat rider Volden rundt, snart imod Øst til Slien, snart imod Syd-Vest til Hollingsted. Dannevirkes omtalte eneste Gjennemkjørsel i hine Dage sees kun at have været 12 Alen bred; den kaldes i Reglen «Kalegat», — Porten derimod «Isarndor» ɔ: «Jernport», rimeligviis efter Jernved, en Skov, hvorfra det stærke Tømmer toges baade til den og til Volden og dennes Taarne. — Paa hele denne anden Deel har Dannevirke en fra første Part heelt forskjellig Bygningsmaade, idet det nemlig ikke er opført af Jord, Græstørv og enkelte Stene alene, men tillige af forskjellige Slags Træforbindelser, der ere komne for Dagens Lys ved Skandseanlæggene og Voldens Gjennemskjæring i vore Dage. Disse Træforbindelser bestaae deels i nedrammede Pæle af Eeg og Birk, deels i et Slags Sparre- og Bjælkelag med ½ Alens Mellemrum, hvilket er udfyldt med Jord. Det synes næsten, som om der har været tømret en uhyre lang Bygning med det ene Sparrelag over det andet, udfyldt og omgivet af Jord.

Den tredie Deel af Dannevirke, der løber langs med Reidedalens nordre Kant heelt over til Hollingsted, har man gjerne kaldt «Krumvold», fordi den et Par Gange forandrer sin Retning, først ved Morgenstjernen, hvorfra den tager en lidt sydligere Retning, og derpaa ved Begyndelsen af Hollingsted By, ved Lilleborg, hvorfra den gik omtrent lige imod

Vest til Treneborg ved Trenen. Efter Alt at dømme har Volden paa denne tredie Strækning næppe været saa høi som paa de andre Dele, ligesom der naturligviis ingen Grav fandtes foran, idet Vandet fra Reidebassinet traadte heelt ind til Volden. Iøvrigt have vi her atter en forskjellig Bygningsmaade: Sparrelag findes, saavidt mig bekjendt, ikke, men derimod i den moseagtige Jordbund nedrammede Pæle og paa disse som og paa selve Mosen store Trærammer, paakryds og paa tværs fyldte med Trækjævler, og ovenpaa dem igjen Jordlagene. At imidlertid denne Bygningsmaade ikke har Hensyn til Tiden, men ene til Beskaffenheden af Jordbunden, er aabenbart; thi tænkes disse mærkelige og høist interessante Træforbindelser borte, vilde Jorden paa de allerfleste Steder være skyllet bort af det tilgrændsende Vand og hele Arbeidet været unyttigt. — Som alt bemærket er det i Hollingsted By og et Stykke før Byen, at Volden kun med Vanskelighed kan forfølges, idet den deels er bragt under Ploven, deels bleven Byggeplads. Skyer man imidlertid ikke Arbeidet, og forstaaer man at faae Beboerne, særlig de Gamle, til at meddele En Et og Andet, da vil Resultatet være gunstigt; det er paa denne Maade, jeg har lært de enkelte Steenbrancher at kjende, og ved Hjælp af dem har jeg atter fundet Voldens Retning umiddelbart til Trenefloden.

See vi nu hen til disse forskjellige Dele af Dannevirke, med særligt Hensyn til Bygningsemnet og selve Værkets Beskaffenhed og Dimensioner, da er det aabenbart, at den Deel, der strækker sig fra Haddeby-Nor til Dannevirkesøen, altsaa den nordlige Deel, som ogsaa baade er høiere og har en bredere Grundflade samt viser et forskjelligt Bygningsemne, hidrører fra en anden Tid end den Part, der strækker sig fra Dannevirkesøen til Hollingsted. Jeg maa tilstaae, at jeg tidligere med de fleste Forfattere antog hele Dannevirke for at hidrøre fra Thyra Dannebod, idet jeg meente, at det forskjellige Bygningsemne hidrørte fra den forskjellige Jordbund, efterdi Jordsmonnet tilfældigviis paa den Strækning, hvor der

findes Træforbindelser, er langt løsere end der, hvor Volden kun bestaaer af Jord, Græstørv og Stene; men da ogsaa Dimensionerne, hvad Høide og Grundfladens Brede angaaer, ere forskjellige, og da Kurvirke selv der, hvor Jorden er ligesaa løs som ved enkelte Dele af Dannevirke, ikke har nogensomhelt Træforbindelser til at holde Jorden sammen med, og Slien desuden dengang endnu strakte sig heelt over til Thyraborg, kan denne Anskuelse ikke holde Stand, selv om Thyras Værk næppe bliver saa stort som hidtil antaget: hendes Roes bliver derfor ikke mindre, thi den Strækning, der naaer fra Thyraborg til Hollingsted, og som vi med Sikkerhed kunne henføre til Thyra, udgjør næsten 2 Miil! Vi kunne derfor med Føie sige, at Dannevirke i Thyras Dage stod som et stolt og stærkt Værn imod fjendtlige Angreb, hvorfor ogsaa flere end een tydsk Keiser studsede, naar de paa deres Tog imod Nord pludselig saae sig standsede af stærke Volde, hvis Tinder vare besatte med talrige Krigerskarer.

Den første tydske Keiser, der efter Thyra Dannebods Dage kom for at prøve Kræfter med Dansken, var Otto II, den Røde, der i Aaret 975 drog nordpaa for at angribe Harald Blaatand. Om dette saa navnkundige og i sine Følger for selve Dannevirke saa skjæbnesvangre Tog haves flere Beretninger, nemlig en samtidig tydsk og flere langt yngre norsk-islandske Meddelelser. Den tydske Beretning skyldes en Mand, hvis Bedstefader, Grev Henrik af Stade, var med paa Toget, der netop fandt Sted ved samme Tid, Chronisten blev født, og maa paa Grund heraf og af sin Simpelhed i Fremstillingen vistnok betragtes som den paalideligste. Forfatteren, Dithmer af Merseborg, siger: «Keiser Otto II angreb paa sit andet Krigstog de Danske, der havde gjort Oprør, og han drog op til Slesvig. Her saae han sine Fjender besætte den Grav, der var bestemt til Fædrelandets Forsvar, og den Port, der kaldes Viglesdør; efter Hertug Bernhards og min Bedstefader Grev Henriks Raad overvandt han mandigen alle disse Befæstningsværker. — Keiseren byggede der-

paa en Borg i disse Egne og lagde Besætning i den .....» Angaaende denne Beretning maa det bemærkes, at, naar det hedder, at de Danske havde gjort Oprør imod Keiseren, da har dette Hensyn til, at, ligesom de daværende tydske Keisere ansaae sig for Herrer over de kirkelige Forhold i Danmark, saaledes tilskreve de sig ogsaa et politisk Herredømme over Landet. Hvad nu Indtagelsen af Dannevirke angaaer, da er den et Factum, der ikke kan bestrides, og det er ligesaa afgjort, at Dannevirke dengang blev opbrændt, d. v. s. alle Trætaarne og alle Træforbindelser, der kunde brænde, og som Ilden kunde naae; men det er uvist, om Branden skete før eller efter Indtagelsen. Sagnet lader den skee før, og det er da rimeligviis det Raad, Dithmer taler om, og som Hertug Bernhard og Grev Henrik gave Keiseren. Om denne saakaldte Dannevirkebrand afgiver selve Volden endnu de utvetydigste Vidnesbyrd: hele Kullag, forkullede Træstammer, Bjælker, Sparrer og Trærammer gjemmer den i sit Indre ligefra Thyraborg og heelt ned til Reideaaen. Hvilket uhyre Baal maa der dengang have været tændt, og med hvilken Harme og Smerte maae vore Forfædre have seet paa Ødelæggelsen af det stolte Dannevirke saa kort Tid efter dets Opførelse! — De norsk-islandske Forfattere omtale ogsaa denne Begivenhed, men paa en saadan Maade, at man strax seer, at det var dem om at gjøre at forherlige tvende af deres Helte, nemlig Hakon Jarl og Olaf Trygvason. Om den Førstes Deeltagelse i Kampen fortælles, at Harald Blaatand, saasnart han fik Nys om Keiserens Planer, sendte Bud op til Hakon Jarl i Norge, at han skulde indfinde sig med al den Magt, han kunde overkomme. Hakon mødte da ogsaa med en stærk Hær og stilledes paa Volden der, hvor Angrebet var heftigst, og det hedder da om ham:

Hakon værged' Volden godt!
Slemt han brød de Brydske;
Da for Normænd løb med Spot
Sønderud de Tydske, —

saa det var let at forstaae, at Keiseren maatte drage afsted med uforrettet Sag, og at man sang:

Keiseren sad høit paa Hest,
Rysted' flink sin Landse,
Meget slog omkuld den Blæst,
Men ei Danmarks Skandse.

Det er kun Skade, at hele denne Beretning hviler paa et løst og sagnagtigt Grundlag; det eneste Sande deri er, at Hakon Jarl ganske vist var med at forsvare Virket, men ikke som Norges Jarl, thi det blev han først senere, altsaa heller ikke med sine Normænd, men som Harald Blaatands Hirdmand, der ligesom de andre Hirdmænd havde sin Afdeling at befale over, — og at Keiseren vel drog bort, dog ikke til Tydskland for Aaret efter at komme igjen, men kun paa Skrømt for efter et Par Dage at komme tilbage og da med List indtage Dannevirke, ligesom Grækerne fordum foran Troja. — Hvad Olaf Trygvason angaaer, da skal han ved denne Leilighed have været Tydskernes Odysseus; det hedder nemlig i de norsk-islandske Beretninger, at Olaf befandt sig hos den tydske Keiser foran Dannevirke:

Til Hedeby den Søhelt drog
Og stod for Dannevirke,
Paa Danmarks Brynje kjækt han slog,
Paa barkeløse Birke,

siger Skjalden. Da Keiserens Angreb nu ikke frugtede, gav Olaf ham det Raad tilsyneladende at trække sig tilbage og at benytte Tiden til i de sydøst for Dannevirke liggende Skove at samle tørt Kvas i saa stor Mængde som muligt. Dette, tilligemed andre letfængelige Gjenstande, stoppedes i tomme Trætønder, og en Aften, da Vinden blæste stærkt fra Syd, listede Tydskerne sig i Mulm og Mørke op til Volden, antændte Tønderne og trillede dem over Graven ind imod Volden, hvor Træværket, Taarnene o. s. v. antændtes, saa Virket nu uden Vanskelighed kunde indtages. — Hele denne udsmykkede Fortælling er nu ret interessant at læse, men at

det ikke var Olaf Trygvason, der var saa raadsnild, er vist; paa et andet Sted (i Annal. f. nord. Oldk. 1862 i Afhandlingen om Pæpholt og Omegn) har jeg nemlig paaviist, at Olaf Trygvason slet ikke kan have været med, da han i Aaret 975 endnu var en ung Dreng. Om nu det Raad, der her tilskrives Olaf var det samme, som Hertug Bernhard og Grev Henrik gave Keiseren, eller om Dannevirke antændtes af Tydskerne paa en mindre poetisk Maade, kan man naturligviis ikke vide, og det er i og for sig ogsaa temmelig ligegyldigt. — Med Hensyn til den af Otto II anlagte Borg skal jeg bemærke, at den virkelig har været til; den stod nemlig paa den nu saakaldte Haddeby Skovbakke, umiddelbart nord for Halvkredsvolden, imellem denne og Slien. Man seer endnu tydeligt Voldstedet, nemlig to ca. 400 Alen lange Sidevolde og to ca. 80 Alen lange Endevolde, der endnu ere 10 Fod brede og 12 Fod høie. Borgen kaldtes «Saxer-» eller «Markgreveborgen», men stod ikke ret længe. Da Harald Blaatand nemlig engang var andetsteds, og den tydske Besætning plyndrede Omegnen, angrebe Sønderjyderne paa egen Haand den keiserlige Borg, indtoge den, dræbte Besætningen og brændte den, ligesom Tydskerne 8 Aar tidligere havde brændt Dannevirke: dette skete rimeligviis ved Aar 983. Her skal endnu bemærkes, at Keiser Otto II kun gjorde dette ene Tog imod Danmark, ligesom vi heller ikke have nogen bestemt historisk Efterretning om, at Otto I og Otto III have gjort Tog imod Dannevirke, hvilket man tidligere har meent.

Der hengik nu omtrent 150 Aar, inden man atter hører Noget om Dannevirke. Flere Forfattere, deriblandt den samtidige Saxo fortæller da, at Keiser Lothar drog med en Hær op til Slesvig for at hævne Mordet paa Knud Lavard og hjælpe Erik Emun, der var indesluttet i Slesvig By af Kong Niels og dennes Søn, den stærke Magnus (Mogens). Men den snarraadige og forsynlige Magnus havde itide lukket Gabet ved Dannevirke, og samtidigt havde Niels samlet en umaadelig Hær af Danske, der paa Dannevirke toge imod

Keiseren. Denne maatte da atter fortrække og nøies med at tage Gidsler. Rigelig tyve Aar senere, 1155, da Kongen, Svend Grathe, kom med en Hær af tydske Leietropper, var Dannevirke saa vel forvaret, at man fandt det raadeligt hellere at bestikke den Høvding, der var sat til Vagt ved Porten, end beleire Virket. Spørgsmaalet bliver imidlertid her, hvorledes det Dannevirke, der i Harald Blaatands Dage blev brændt, nu efter halvandet Aarhundredes Forløb kunde trodse tvende tydske Hære? Jeg har tidligere været af den Mening, at det var Svend Tveskjæg, der lod den Kampesteensmuur sætte, der sees ovenpaa Tomterne af det tildeels sammensunkne Dannevirke ved Valdemarsmuren; men i saa Fald vilde Virket vel næppe saa kort Tid efter i Magnus den Godes Dage have været til Spot for Slaver og Vender, der uhindrede droge derigjennem og plyndrede hele Omegnen. Desuden viser en nærmere Undersøgelse, at, skjøndt Kampesteensmuren er lidt længere end Teglsteensmuren, de dog maae være opførte samtidigt, idet de have samme Fodpunkt eller Grundvold, og Kampestenene aabenbart kun skulle have udfyldt Aabningen imellem Teglsteensmuren og selve Volden. At Kampesteensmuren er længere, stemmer ogsaa med Svend Aagesøns Beretning, at Valdemar ikke blev færdig med sit Værk. Andre mene, at den Udbedring, Dannevirke nødvendigviis maa have modtaget i Tidsrummet fra 975—1132, skyldes Kong Niels' Dronning, Margrethe, Fredspigen kaldet, en Datter af Kong Inge i Sverige og først gift med den norske Kong Magnus Barfod. Man har meent dette, fordi den saakaldte holsteenske Munkekrønike, der er skrevet ved Aar 1448, omtaler en dansk Dronning Margrethe, der satte Dannevirke i tilbørlig Stand, og nu antog man, at denne Margrethe, der iøvrigt kaldes «den sorte», ikke kan have været den i Historien bekjendte Margrethe Sprænghest, da Krøniken sammenblander Fortællingen om hende med Gottorp, og dette Slot var bygget imod de Danske, og fordi man paa hendes Tid ikke vilde være vendt tilbage til en Udbedring ved Hjælp

af Jord og Stene, eftersom Valdemar havde viist en anden Vei ved sin Teglsteensmuur; endelig har man savnet Efterretninger om Margrethe Sprænghest' Virksomhed i saa Henseende hos vore egne Annalister, af hvilke dog Rymunken, der levede i Slutningen af det 13de Aarhundrede, omtaler Slesvigs Brand og Gottorps Ombygning. Herimod skal jeg bemærke, at Dronningens Navn «sorte Margrethe» kun beviisligt er tillagt Christopher I's Enke, — at Gottorp ikke var til paa Kong Niels' Tid, men først blev bygget i Aarene 1161—1167, medens Beretningen hos den tydske Forfatter dog bestemt omtaler Gottorp og Dannevirke sammen, — at dette Slot vel som oftest skulde være et Værn imod de Danske for de utroe slesvigske Hertuger, men at det netop var taget i Besiddelse af Margrethe Sprænghest i Hertug Valdemars Mindreaarighed og dengang ifølge Rymunkens Aarbøger fik Navn af «Danmarks Laas og Lukke», — at Sagnet haardnakket ligetil vore Dage fastholder Navnet Margrethe Sprænghest, — at Udbedringen ikke nødvendigviis skal være skeet paa samme Maade som paa Valdemar den Stores Tid, og endelig at heller ingen af vore egne Annalister omtaler Margrethe Ingesdatter som den, der istandsatte Dannevirke, ikke engang Saxo, der levede samtidigt og temmelig udførlig taler om denne fredsæle og præstevenlige Dronning. (See Mere herom nedenfor). Atter Andre have tænkt paa Knud Lavard, der rimeligviis lod det saakaldte «Landeværn» (Landwehr) eller «Sønder-Dannevirke» anlægge imellem Eideren og Levensaa for at afværge Vagrernes Indfald i Sønderjylland; men Historiens fuldstændige Taushed om Knuds Virksomhed ved det egentlige Dannevirke taler imod denne Anskuelse. Jeg skulde tage meget feil, om vi ikke kun have at holde os til Magnus, Kong Niels' Søn, hvad hiin omtalte Udbedring ca. 1132 angaaer. Saxos Ord, at Magnus itide lod Gabet lukke ved Dannevirke, turde, ihvor korte de end ere, være tilstrækkelige til at stadfæste denne Anskuelse. Hele Thyras Bedrift affærdiges hos Saxo med et

Par Linier, og om Valdemars og Absalons stolte Teglsteensmuur siges kun, at Valdemar lod sætte en Muur af Tegl ovenpaa den ødelagte Vold; men maa der af disse faa Ord udledes Beretningen om et saa storartet Arbeide, da turde Meddelelsen om Magnus' Udbedring ikke kunne forventes længere og udførligere. Desuden maa bemærkes, at Ødelæggelsen ved Branden ikke var fuldt saa stor, som man har troet: Jordlagene og Græstørven brændte i ethvert Tilfælde ikke, og det meste Træværk inde i Volden forblev uskadt og ligger tildeels endnu i sit oprindelige Leie.

Med desto større Sikkerhed træder Historien os imøde med sit Videsbyrd om det, Valdemar den Store og hans Ven Absalon udrettede ved Dannevirke for at holde de tydske Løbeskytter ude. Baade Indskriften paa Blypladen i Valdemars Grav i Ringsted: «Han reiste den Muur af brændte Teglsteen, der almindelig kaldes Dannevirke, til hele Rigets Værn», og de samtidige Forfattere Saxo og Svend Aagesøn tale tydeligt nok om dette Storværk, og selve Muren, Valdemarsmuren kaldet, staaer der endnu, om ikke i sin Høide, saa i hele sin Længde og Tykkelse fra Jernporten og ned til Kurborg i en Strækning af 6,000 Alen! Opførelsen af denne Muur begyndte rimeligviis strax efter hans Tiltrædelse af Eneregjeringen og varede til efter hans Død. Muren skal have været 40 Fod høi, hvilket er rimeligt nok, da den maa have været lidt høiere end Muren bagved; dens Tykkelse sees endnu at have været omtrent 7 Fod, og den havde i hver Favns Afstand 12 Tommer høie og 6 Tommer vide Skydeskaar. Man paaviser endnu der i Egnen de store Leergrave, hvorfra Materialet toges til Stenene; Kalken siges at være hentet fra Gulland. At ogsaa denne Muur er sunket i Gruus, og at kun Fundamenterne staae deels synlige, deels tildækkede med Jord, medens Stenene brugtes af de omboende Bønder til Opførelse af deres Huse og Gaarde, er et Beviis paa, at selv det største Værk er Tiden og dens Omskiftelse underkastet. Men Muren vil dog altid være et Beviis paa,

at den nationale Aand var kraftigt vakt i Valdemarernes Dage, ligesaa kraftigt som paa Gøtriks og Thyras Tid eller i Nutiden, saa man med Rette kan sige, at Dannevirke og dets Historie i kraftige Træk viser os de Tider i vort Lands Historie, da man gjorde Alt for at holde det Fremmede ude, men ogsaa saadanne Tidsperioder, hvor Folkeaanden var sløvet, og hvor Dannevirke blot blev betragtet som et Grændseskjel! Med Hensyn til Valdemars Tid skal endnu bemærkes, at, hvad enten Kongen var hjemme eller ude paa Krigstog, kunde der til enhver Tid opbydes 60,000 Mand til at møde ved Dannevirke, saa man ikke kan undre sig over, at Tydskerne ikke vovede at angribe det i hans Tid, da det jo ellers let kunde gaae dem som Koen i Musegabet: den slap vel derind, men kunde ikke komme ud igjen.

I de nærmest følgende 100 Aar er der vel næppe foretaget Noget ved Dannevirke; men af det Foregaaende vil man have seet, at det var Margrethe Sprænghest, der atter beskjæftigede sig dermed. Ordene hos den holsteenske Munkekronist lyde saaledes: «Hun (ɔ: den danske Dronning, «sorte Margrethe» kaldet) befæstede Gottorp, og foran det lod hun opføre en Grav og en Muur, kaldet Dannevirke, fra Slistrømmen over til Frisland, for ved dette mærkelige og kostelige Værk at lukke Danmark for Tydskerne». Vi vide meget vel, at denne Krønike er i høi Grad upaalidelig, og at den f. Ex. lader Margrethe være Enke efter Valdemar den Store, ligesom den ogsaa i andre Henseender ofte famler iblinde; men Eet er sikkert, nemlig at Kronistens Efterretning om, at en dansk Dronning Margrethe byggede paa Dannevirke, ikke er greben ud af Luften, da Sagnet endnu den Dag idag, som og Navnet «Margrethenwall» paa Dannevirkes nordlige Deel, taler tydelig nok derfor. Vi kjende tre danske Dronninger af dette Navn, om hvilke der her kunde være Tale: Margrethe Ingesdatter, Kong Niels' Dronning, Margrethe Sprænghest, Christopher I's Dronning, og Margrethe den Store, Valdemar Atterdags Datter, Dronning over de tre nordiske

Riger. Da næsten ethvert Træk og ethvert Regjeringsforetagende af den Sidste er bekjendt, og der intetsteds meldes om noget Foretagende ved Dannevirke, kan det ikke være hende. Saxos Taushed med Hensyn til den Førstes Virksomhed ved Dannevirke i Forbindelse med hans temmelig vidtløftige Omtale af hende i andre Retninger tyder noksom paa, at det heller ikke kan have været hende. Dertil kommer, at Krøniken kalder den paagjældende Margrethe «den sorte», at Sagnet lader hende staae i Forbindelse med overnaturlige Væsener, ja endog med selve Djævelen, ligesom det beretter om hendes Tvekamp med en tydsk Keiser, hvem hun paa en svigagtig Maade dræbte, medens de udhvilede sig —, passer nu dette paa den Dronning, der kaldes Fredspigen og skildres som den forsonende Aand imellem Magnus og Knud Lavard, som den kirke- og præstevenlige Qvinde, hvis Glæde det var at ophjælpe Kirker og Klostre! Vi maae tilstaae, at der er saa Meget, der taler for Christopher I's Dronning — der tilmed som sagt havde Gottorp inde i en lang Aarrække —, at Ryaarbøgernes Taushed eller den holsteenske Munkekrønikes Upaalidelighed ikke kunne kuldkaste den haardnakket hævdede Paastand, som Sagnet har bevaret lige til vore Dage i saa Henseende. Hvori bestod nu Margrethe Sprænghest' Virksomhed ved Dannevirke? Efter det Foregaaende kan der kun være Tale om den nordlige Deel af Dannevirke, den saakaldte Kæmpedæmning, der bestandigt bærer Navn af «Margrethenwall» og altsaa maa tilskrives hende, hvilket bliver saa meget sandsynligere, som det først var paa hendes Tid, at Slien vesten for Gottorp tabte i Udstrækning og lidt efter lidt forvandledes til Mose- og Engdrag. Det vil saaledes sees, at Kurvirke og Østervolden ere opførte af Gøtrik, — Dannevirke fra Dannevirkesøen til Hollingsted af Thyra Dannebod, men paa ½ Miil lang Strækning stærkere befæstet af Magnus og Valdemar —, Dannevirkes nordlige Deel, ɔ: fra Haddeby Nor til Dannevirkesøen, af Margrethe Sprænghest.

Fra Slutningen af det 13de Aarhundrede høre vi i Aarhundreder ikke Noget om Dannevirke, hverken at det tjente som Forsvarsvold eller blev udbedret. Grunden hertil var deels den, at man fra nu af byggede Borge og enkelte Skandser til Værn og Forsvar, deels den, at Fjenden ikke længere kom i store Hærmasser fra Syd, men enten fandtes i vort eget Land, endog nord for Virket, eller i Naboriget Sverige, deels vel ogsaa den, at den nationale Aand slappedes, saa Virket kun stod som et Minde fra fordums Dage. Selv paa en Tid, da der i flere Henseender kunde have været Grund til at befæste og besætte Dannevirke, nemlig i Christian IV's og Frederik III's Dage, skete det ikke; thi det af de keiserlige Tropper 1658 gjorte Indskaar som Brystværn i Nærheden af Bustrup og den af dem ved Kalegat opførte femkantede Stjerneskandse havde saa at sige slet ingen Betydning. Ikke mere havde Frederik IV's Plan at betyde, at benytte Dannevirke i Stridighederne mod den holsteen-gottorpske Hertug: det blev ved Tanken og ved Opførelsen af en Skandse nord for Gottorp. Heller ikke den da regjerende Hertugindes Forbud imod at udbryde Steen af Valdemarsmuren blev iagttaget. Det er først Nutiden og Kong Frederik VII's Omsorg for sit Land, der lod Dannevirke reise sig af sin Forglemmelse, skjøndt paa en fra ældre Dage noget forskjellig Maade. Vi skulle ikke dvæle alt for længe ved denne Befæstning af Dannevirke, men udtale det sikkre Haab, at Dannevirkes Rolle som Værn imod tydsk Overmod og Overgreb endnu ikke er udspillet. Det var efter Slaget ved Isted 1850, at der for Alvor blev taget fat paa Dannevirkestillingen, som Tydskerne havde en saadan Respect for, at de ikke turde angribe den; hvad jeg her i Korthed meddeler om den, er en Gjengivelse af min Beretning i Annaler for nord. Oldk. 1859 P. 115 og fl. Halvkredsvolden ved Haddeby-Nor var ikke alene forsynet med Brystværn for Infanteri og Indskaar for Kanoner, men paa den sydlige Halvdeel fandtes den temmelig store Gorms-Skandse, der tillige skulde afgive et af Holde-

punkterne for den anden Stilling i Retraiten (for venstre Fløi). Ved Bustrup laa tværsover Chausseen den saakaldte Bustrup-Skandse, som paa begge Sider støttede sig til Dannevirkevolden, der overalt var forsynet med Brystværn og Indskaar. Lidt længere imod Vest fandtes Valdemar-Skandsen, der dækkedes deels af et Brystværn i Volden, deels af et Par Artilleristillinger umiddelbart bagved paa samme. Vest for Bustrup-Sø forlod Hovedstillingen Dannevirke og trak sig udenom (ɔ: syd for) Byen Store - Dannevirke, hvor den saakaldte Øster-Dannevirke-Mellemskandse, Vester-Dannevirke-Mellemskandse og Store-Dannevirke Redoute vare opførte. Herfra tog Stillingen en mere vestlig Retning over imod Kalegat og Valdemarsmuren, hvor Lille-Dannevirke Skandse og Redoute fandtes. Stillingen trak sig nu langs med Valdemarsmuren til midtveis imellem Kalegat og Kurborg, hvor vi kunne nævne Margrethe-Skandsen, Ny-Kurborg-Skandsen og Thyraborg Batteri, hvilket sidste laa i en mere nord-vestlig Retning op imod Byen Skovby. De tilbagetrukne Stillinger fandtes deels paa Borgvolden, deels ved Partierne omkring Nord-Enden af Store-Dannevirke, deels ved Bustrup-Sø og Haddeby-Nor. — Men endnu engang skulde Dannevirke befæstes i Frederik VII's Regjeringstid, og det paa en langt mere storartet Maade end tidligere, nemlig i Aarene 1861-63. Der er talt og skrevet saa Meget om denne sidste Dannevirkestilling og dens Rømning, at et Par Ord om den ogsaa her ville være paa rette Sted, hvorved jeg dog paa Forhaand maa bemærke, at de statistiske Data m. m. Stillingen vedrørende saa vidt mig bekjendt ikke officielt foreligge Offentligheden. Dannevirkestillingen, saaledes som den kan betragtes som fuldendt i Januar Maaned 1864, adskilte sig fra Stilligen 1850 derved, at den havde en langt større Udstrækning og var uden Sammenligning langt stærkere. Man kan paa en Maade sige, at den virkeliggjorde Gøtriks Plan, idet den gik fra Østersøen ved Ekernførde til Vesterhavet formedelst Flankestillingerne ved Eideren og Frederiksstad. For-

uden Hovedstillingen, der strakte sig fra Slesvig By til Reidedalens Begyndelse, kan der tales om tvende Sidestillinger, hvoraf den ene gik østerpaa til Ekernførde, den anden som sagt til Frederiksstad. Den første svarer saaledes til de Gamles Østervold med Østerbækkens Omraade, og man agtede netop at benytte sig af de herværende Hængemoser og en kunstig Oversvømmelse, der skulde iværksættes ligefra Østerbækkens Udløb i Slien ved Byen Holm og saa langt imod Syd og Syd-Ost, som det lod sig gjøre. Stillingen her var desuden styrket ved betydelige Skandseanlæg, særlig ved Ekernførde, Holm og i den tilbagetrukne Stilling ved Mysunde. Hvor Skandserne og Oversvømmelserne ikke kunde hindre Fjendens Fremmarsch, stolede man paa Slien, der ligeledes paa mange Steder har sumpede Bredder. — Sidestillingen fra Reidedalen til Frederiksstad ansaaes for endnu stærkere, idet Oversvømmelsen her kunde benyttes i en langt høiere Grad, og Hængemoserne samt det hele Trene- og Sorgdaldrag er langt bredere og farligere at passere selv under sædvanlige Forhold end ved Østerbækken; dertil kom stærke Forskandsninger, især ved Frederiksstad. — Hovedstyrken laa dog i selve Hovedstillingen, der som sagt begyndte ved Slesvig og strakte sig ned til Reideaaens Bassin, altsaa paa en Miils Længde. Medens Stillingen i Aaret 1850 benyttede sig af Dannevirkes nordlige Part fra Halvkredsvolden til Bustrupsøens Terrain, hvorved man havde dette i Ryggen, tog Stillingen i Aaret 1864 sin Begyndelse nord for Bustrupsøen og havde altsaa denne som yderligere Værn foran sig. Den første Skandse var anlagt paa den lille, forhen omtalte Halvø, der kaldes «hillig Øhr» og strækker sig ud i en Arm af Slien, øst for Frederiksberg. Derfra trak Stillingen sig ved forskjellige Skandser og Løbegrave i en noget bugtet Linie til Byen Store - Dannevirke og atter derfra over imod Valdemarsmuren, lidt syd for Kalegat ved Lille - Dannevirke. Paa hele denne Strækning fra Slesvig til Lille - Dannevirke havde Stillingen altsaa slet ikke medtaget Dannevirke, uden

for saa vidt der fandtes en fremskudt Skandse ved Voldens Vest-Ende syd for Bustrupsøen. Af de tidligere Skandser benyttedes kun en ved Store- og en ved Lille-Dannevirke, men i en meget udvidet Skikkelse. Fra Kalegat gik Stillingen derimod hele Veien langsmed Dannevirke ned til Reideaaen, saaledes at Skandserne vare anlagte umiddelbart foran Volden, der var gjennembrudt for at afgive den fornødne Plads bagved og iøvrigt tilligemed den rensede Grav benyttedes som Brystværn og Forbindelsesled imellem de enkelte Skandser. I hele denne Stilling fandtes 19 tildeels meget store Værker, anlagte saaledes, at Fjenden ved en foretagen Storm maatte komme i en stærk Krydsild, og vi feile vist ikke i vor Dom, naar vi udtale, at Dannevirke ingensinde har været saa stærkt befæstet og saa vel skikket til at tage imod et fjendtligt Angreb som i Slutningen af Frederik VII's og i Begyndelsen af Christian IX's Regjeringstid, særlig i Januar Maaned 1864. — Hvorfor blev det da rømmet den 5te Februar saa at sige uden Sværdslag? — thi Kampene ved Mysunde og ved Kongesøen vare jo kun et Slags Forspil —: vi træffe sikkert det Rette, naar vi mene, at det var den strenge Vinterkulde, der deels udmattede Tropperne, for hvis Vinter-Eqvipering m. m. der ikke tilstrækkeligt var sørget, deels umuliggjorde Opfyldelsen af de Forventninger, man havde gjort sig om Oversvømmelsernes og Slifjordens passive Modstandskraft. At vore Tropper, saavel de menige Soldater som deres under- og overordnede Befalingsmænd, ikke skulde været besjælede af samme Fædrelandskjærlighed og Kampiver som Stridsmændene i Aarene 1848—1850, og at de ikke mindre end disse skulde have følt paa sig selv, at de stode Vagt paa gamle Dannevirke, bør ingensinde drages i Tvivl.

C. C. Lotentzen.

Arnolds Forræderi.*)

En Episode af den amerikanske Uafhængighedskrig.

Den Bevægelse, der skaffede de engelske Colonier i Nordamerika Frihed og Uafhængighed, glimrer, som bekjendt, ved store Bedrifter og ved fremtrædende Exempler paa Begeistring, Fædrelandskjærlighed og Selvopoffrelse, der have kastet ligesom en Straaleglands over den hele Begivenhed og et Slør over de mange og store Hindringer, der optaarnede sig mod Værkets Fuldendelse. Forræderi var ikke den mindst betydningsfulde af disse Hindringer; det udspændte sine Traade ved Værkets Begyndelse, da Striden var hidsigst, og da Triumphen var nær. Den meest berygtede af de Mænd, der vilde sælge Colonisternes Sag for Penge, var den tidligere ved sine Heltegjerninger berømte General Arnold; kun Lidet manglede der i, at hans infame Plan var lykkedes ham; det faldt i tre Landeveisrøveres Lod at frelse den amerikanske Uafhængighed. I det Følgende vil man see, hvilke forskjellige sammenstødende Begivenheder det var, der foranledigede General Arnold til efter at have tilbagelagt en glimrende militair Løbebane, fuld af Udmærkelser, at fatte Planen til sit mere end almindelige Forræderi mod sit Fædrelands Sag.

Benedict Arnold blev født i Norwich i Connecticut i Aaret 1740. I en ung Alder traadte han, hvis Opdragelse var i høi Grad forsømt, i Lære hos en Apotheker, som han

---

*) Efter Revue contemporaine.

imidlertid meget snart forlod for at lade sig hverve til Soldat. Da han havde været et Par Maaneder i Armeen, deserterede han imidlertid og søgte atter sin gamle Plads bag Disken. Tynget af Gjæld og piint af sine Creditorer, flygtede han tilsidst fra Byen og lod sig atter hverve. Hans herskesyge og arrogante Charakteer kunde imidlertid kun vanskelig bøie sig under den militaire Disciplin, og det varede derfor ikke længe, inden han atter deserterede; nu maatte han holde sig skjult i lang Tid. Endelig blev han benaadet, slog sig atter til Forretningerne, havde Held med sig, fik sex Skibe i Søen og erhvervede sig en betydelig Formue. Sine Medborgeres Agtelse lykkedes det ham imidlertid ikke at opnaae; han blev anseet for en Eventyrer, en Mand, hvis Principer og Moral vare meget tvivlsomme, Anskuelser, der fik en vis Berettigelse, da han, medens hans Forretninger syntes at gaae glimrende, gik fallit under de mistænkeligste Omstændigheder.

Da Uafhængighedskrigen udbrød, var Arnold Chef for et Militscompagni i Connecticut, der var bekjendt under Navnet «Gouverneurens Garde». De Begivenheder, der vare gaaede forud, og det, han skimtede i Fremtiden, maatte nødvendigviis gjøre et vist Indtryk paa hans virksomme, utaalmodige Charakteer; maaskee har ogsaa i dette Øieblik Fædrelandskjærligheden hævet sig i hans letbevægelige Gemyt. Han saae i det Fjerne en ny Carriere og nye Eventyr. Efter Slaget ved Lexington samlede han sine Militssoldater og opfordrede dem til med ham at deeltage i Kampen for Fædrelandets Uafhængighed; han fandt imidlertid ikke ganske den Begeistring, han havde ventet; kun henved fyrretyve Mand gik ind paa hans Forslag, og med disse i enhver Henseende veløvede og veleqviperede Soldater begav han sig nu til Cambridge, hvor Velfærdscomiteen for Massachusets havde sit Sæde.

Comiteen modtog med Taknemmelighed hans Tilbud om Bistand og skjænkede den unge Kriger en Obersts Patent. Det var selvfølgelig paa et Tidspunkt, da den tilfældig opstaaede Armee recruterede sine Chefer blandt de modige Frivillige og

fandt det nødvendigt at improvisere en Mængde Officerer, og det laa i Revolutionscomiteens egen Interesse at opmuntre de mere eller mindre indflydelsesrige Mænd, der kom til den. Der viste sig vistnok en stor Begeistring for Frihedens Sag, men det var kun hos de Udvalgte, der havde skabt eller modtaget Bevægelsen. Massen af Colonisterne var ligegyldig derfor; den saae kun i Krigen en uvelkommen Afbrydelse af de fredelige Sysler. Opfordringen til at gribe til Vaaben havde derfor heller ikke samlet mere end henved 14,000 Frivillige under Fanerne, og de vare ovenikjøbet slet eqviperede, uden Disciplin og beredte til hvert Øieblik at sætte sig op mod deres Foresatte. Under saadanne Omstændigheder er det let forklarligt, at en ung Capitain, der var ivrig for sin Sag og medførte fyrretyve veludrustede Frivillige, blev vel modtagen.

Det var imidlertid ikke alene af disse Grunde, at Arnold var bleven Gjenstand for Comiteens Opmærksomhed; han havde samtidig med, at han præsenserede sine fyrretyve Mand, fremlagt Planen til et dristigt Coup, der, saafremt det lykkedes, kunde blive af megen Betydning for Krigens Gang. Det gjaldt om for enhver Priis ved Overrumpling at bemægtige sig to engelske Forter, Ticonderoga og Crown-Point, der beherskede Veien til Canada og en Deel af Champlain Søen i den umiddelbare Nærhed af de amerikanske Linier. Lykkedes denne Affaire, vilde Uafhængighedsarmeen idetmindste foreløbig være sikkret mod Angreb fra Nord. Comiteen, der ikke kunde være blind for et saadant Resultat, overdrog det til Arnold at reise 400 Mand for med dem at foretage Coupet. Det lykkedes ham imidlertid kun at samle henved 300 Frivillige, deriblandt de fyrretyve Militssoldater, og med denne Styrke begav han sig nu uopholdelig paa Veien til Ticonderoga.

Ved et forunderligt Spil af Skjæbnen havde en anden modig Eventyrer, Ethan Allen, samtidig med Arnold fattet den samme Plan som denne og forelagt Comiteen i Connecticut den. Allen havde Obersts Titel; han kunde allerede have

været General i Armeen, men han lod haant om denne Titel. I Virkeligheden var han en Slags uafhængig Fyrste i sin Egn. Der havde været Strid om, hvorvidt det Territorium, der nu danner Staten Vermont, skulde høre ind under Massachusetts eller New-York. Rettens Kjendelse faldt ud til Fordeel for New-York, men Bjergboerne i det omtvistede District vægrede sig ved at slutte sig til denne Stat. De udkaarede Ethan Allen, der var begavet med en sjelden Energi og et Mod, som var prøvet i de Tusinder af Eventyr, hans Jægerliv og Kampe med Indianerne førte med sig, til deres Høvding; han dannede en Armee af sine Bjergboere, organiserede sit lille Kongerige paa militair Viis og tilbageslog seirrig de Angreb, der rettedes mod hans Rige.

Næppe var imidlertid Krigen brudt ud, før Allen kaldte sine Skarer under Vaaben og fremkom med sit Tilbud om at forsøge at tage Ticonderoga og Crown-Point. Hans Tilbud blev modtaget med Taknemmelighed, og man forsynede ham endog med de nødvendige Penge til Forehavendets Udførelse. Da dette var ordnet, gav han sig i Spidsen for 200 af sine Bjergboere paa Veien; ved Castleton traf han Arnold. Dette Møde var meget ubehageligt for Arnold; det var af en væsentlig Betydning for ham at være Øverstcommanderende for en Expedition, der kunde medføre megen Hæder og store Fordele. Han gjorde gjældende, at han var Oberst i Armeen, hvad der efter hans Mening selvfølgelig maatte stille ham over Chefen for en Bande Eventyrere. Men Allen brød sig kun lidt herom; han vilde ikke anføre andre Soldater end sine Bjergboere, og disse vilde ikke adlyde nogen anden Chef end ham. Der blev nu ikke Andet for Arnold at gjøre end at give efter; han kunde ikke træde tilbage, medmindre han vilde udsætte sig for at blive anseet for en Ærgjerrig, der satte sin personlige Interesse over Fædrelandets Sag. Dette var den første af de Skuffelser, der ubønhørlig forfulgte ham paa hele hans Løbebane, og som maaskee kunde tjene ham til en Skygge af Undskyldning, hvis man i det Hele

kunde undskylde en Forbrydelse som den, i hvilken han gjorde sig skyldig. Nok er det imidlertid, at Arnold gik ind paa at tjene under Allen og under Expeditionen gjorde sig bemærket ved den uforfærdede Tapperhed, som han senere mange Gange fik rig Leilighed til at udfolde i hele dens Glands.

Den 9de Mai 1775 om Aftenen ankom Arnold og Allen til Shoreham. Paa den modsatte Side af Søen aftegnede sig i Aftenens Mørke Omridset af Fortet Ticonderoga, der laa paa Toppen af en meget høi Klippe, som strakte sig heelt ud i Floden. Den uhyre Masse af Steen og Klipper syntes at skulle gjøre de to forvovne Mænds Forehavende aldeles umuligt. De indsaae ogsaa begge fuldt vel, hvor farligt deres Forehavende var, men de vare nu gaaede for vidt til at kunne trække sig tilbage. Det gjaldt om at seire eller med deres eget og deres Soldaters Liv at betale det dumdristige Angreb. Paa den energiske Maade, der var ham egen, meddeelte Allen sine Bjergboere, hvilken Fare de udsatte sig for, men der var ikke en Eneste blandt dem, der trak sig tilbage.

Allen udvalgte nu firsindstyve af sine Mænd og indskibede sig med dem og Arnold i fire Baade, som i den mørke Nat bragte dem lykkelig og vel over til Fæstningen paa den modsatte Bred. Allen sprang selv først i Land, fulgt af Arnold. De fandt en snever Vei eller snarere Sti, der var indhugget i Klippen og førte op til Fortet. Bjergboerne snege sig frem efter deres to uforfærdede Førere med bøiet Ryg, Øiet speidende til alle Sider og den ladte Musket i Beredskab mod mulige Baghold. Den dybe Stilhed, der herskede omkring dem, foruroligede dem. Det forekom dem utænkeligt, at Ingen skulde have bemærket deres Komme; den dybe Ro rundtomkring antog de for en Fælde. De vare allerede naaede op til den aabne Plads foran Fortet, og endnu var der ikke slaaet Allarm. De viste ikke, at saa godt som hele Garnisonen sov uden at ane nogen Fare.

En eneste Skildvagt vaagede ved Fortets Port. Saasnart han fik Øie paa Fjenden, gav han Ild; hans Kugle streifede Arnolds Skulder; Arnold kastede imidlertid Skildvagten til Jorden og overgav ham til Bjergbeboerne. Efter Allens Ordre udstødte de firsindstyve Mand nu tre voldsomme Hurraraab, hvorpaa de stormede frem mod Fortet, brøde ind gjennem Porten og udbredte Forfærdelse blandt den overraskede Garnison, der nu var vækket. Der blev næppe vexlet nogle faa Skud. Da Englænderne troede, at de havde at gjøre med en overlegen Styrke, overgav de sig paa Naade og Unaade uden noget Forsøg paa at gjøre Modstand. Garnisonen blev ført til Shoreham, og Allen tog Fortet, der var rigt forsynet med Munition, i Besiddelse.

Arnold deelte med Allen Æren for dette glimrende Coup. Han forlangte nu som Noget, der efter hans Mening med Rette tilkom ham, Commandantposten i Fortet Ticonderoga, hvorfra han kunde foretage nye Expeditioner paa Champlain-Søen. Men her mødte der ham en ny Skuffelse. En af Allens Officerer havde samtidig med Indtagelsen af Ticonderoga bemægtiget sig Crown-Point med næsten ligesaa stor Lethed. Dette forøgede endnu mere den overordentlige Popularitet, Allen havde erhvervet sig, man bøiede sig for denne Popularitet og udnævnte Allen til Commandant i Ticonderoga. Arnold tog sig denne Tilsidesættelse meget nær. Man ydede ham al mulig Anerkjendelse af hans Tapperhed, men det var ham ikke nok; med Vrede og Had i Hjertet besluttede han øieblikkelig at forlade Militairtjenesten. Han forlod Ticonderoga og begav sig paa Veien til Cambridge for at indgive sin Dimission. Det skulde imidlertid ikke komme saa vidt. Hans Uforfærdethed, hans Mod, som kun søgte Leilighed til at træde frem, en uimodstaaelig Trang til at trodse Faren og en uslukkelig Tørst efter Hæder bragte ham her som siden ved lignende Leiligheder til at opgive sit Forsæt. Der behøvedes kun en dristig Expedition, et Coup, hvor Uforfærdetheden alene kunde vinde Seir, til at faae ham til at glemme

den Uret, man havde viist ham; han fulgte saa øieblikkelig Pligtens Bydende og offrede uden Betænkning sin Person og sit Had. Virksomheden og Handledriften vare i denne Periode af hans Liv hans frelsende Engle. Senere var det Uvirksomhed og en uforstyrret Ro, der æggede hans Vrede og tændte hans Lidenskaber og derigjennem foraarsagede hans Fald.

Da Arnold var naaet til Champlain-Søen, saae han, at der ikke langt fra Kysten laa en engelsk Corvet for Anker. En dobbelt Bevæggrund tilskyndede ham til at forsøge at bemægtige sig dette Fartøi. Deels var det det krigerske Instinct, der vaagnede hos ham, og deels saae han her en Leilighed til at udslette den Ydmygelse, han havde lidt ved Ticonderoga ved at kunne medbringe Laurbær til Cambridge, som han havde været alene om at erhverve. At fatte og udføre en Plan, det var Et for Arnold. Der fulgte en halv Snees Mænd med ham; han meddeelte dem sin Plan, og de gik øieblikkelig ind derpaa. De fandt ved Kysten en Baad, i hvilken de øieblikkelig seilede ud til Krigsskibet; det var næsten ved et Mirakel, at ingen af dem bleve trufne af den Regn af Kugler, der sendtes dem imøde fra Corvetten. De entrede op i denne, og efter en hidsig Kamp, i hvilken de vare En mod Fem, bleve de Herrer over Kamppladsen. Kun fire af Arnolds Ledsagere bleve levende tilbage efter Kampen. Nu var Ticonderoga glemt! Istedetfor at begive sig til Cambridge for at forlange sin Afsked ilede Arnold nu dertil for at aflægge Beretning om sin nye, glimrende Expedition og fordre, at man atter gav ham Leilighed til at give Prøver paa sit Mod og sin Uforfærdethed.

Indtagelsen af Ticonderoga og Crown-Point, der kunde betragtes som to Skildvagter ved den sydlige Side af Champlain-Søen, var, som vi have sagt, af en overordentlig Vigtighed for den amerikanske Armee. Man var herved sikkret mod ethvert Forsøg paa Angreb fra den engelske Armee i Canada og havde samtidig faaet et godt Udgangspunkt til

Expeditioner mod dette Land, og man indsaae fuldt vel, at dette tidlig eller seent vilde blive nødvendigt. For at imidlertid det opnaaede Resultat kunde blive fuldstændigt i enhver Retning, var det foreløbig absolut nødvendigt, at man blev Herre over hele Søen, som Englænderne uhindret kunde beseile lige til de to nævnte Forter.

Arnold havde hurtig indseet, hvilke betydelige Fordele Besiddelsen af Champlain-Søen vilde medføre. Han foreslog den Øverstcommanderende, General Ward, en Expedition til Saint-John, Englændernes yderste Station ved den canadiske Grændse. Det var en af de Expeditioner, som kun kunde lykkes ved en dristig Handling. Det gjaldt om at seile over Søen i hele dens Længde fra Syd til Nord og seile op ad Floden Saint-John for at komme til Byen af samme Navn; det blev følgelig saa godt som udelukkende en Søexpedition, og dette gjorde Generalen noget betænkelig, da han ikke havde Søfolk til sin Disposition. Men Arnold vidste gode Raad for det. I sin eventyrlige Ungdom havde han ogsaa faret tilsøes og selv ført flere Handelsskibe. Han var altsaa den Mand, man kunde bruge her. Ward lod samle saa mange Skibe og Baade som mulig, dannede en Flotille deraf og stillede den under Arnolds Overanførsel. Nu var Arnold tilfreds, idetmindste for Øieblikket. Hans umættelige Ærgjerrighed følte sig smigret; der var givet ham Leilighed til at tildrage sig Armeens og de Overordnedes Opmærksomhed og til at vise, at han ikke alene var i Besiddelse af et uforfærdet Mod og en yderlig Foragt for sit eget og Andres Liv, men ogsaa af strategisk Dygtighed. Men det var ikke Alt! Hans Forfængelighed og Smag for Fornøielser og Spil havde medført yderst trykkende pecuniaire Forhold. Han fik nu fri Raadighed over offentlige Midler, han havde Udsigt til at gjøre gode Priser, og han skimtede hundrede Udveie til at befrie sig fra den Byrde, der tyngede saa haardt paa ham. Vi ville faae at see, hvorledes han, da han vendte tilbage fra denne Expedition, bibragte sit Rygte den første store Plet og

skabte en Grund til den uretfærdige Medfart, hvorover han siden saa bittert beklagede sig, og som tilsidst skulde medføre hans Fald.

Den Dag, da Flotillen efter Bestemmelsen skulde afgaae, var Veiret yderst stormfuldt og Søen overordentlig oprørt, saa at Seiladsen paa den blev i høi Grad farlig; men det afskrækkede ikke Arnold; det var ham om at gjøre hurtigst mulig at komme afsted. Han frygtede for, at der i det sidste Øieblik skulde blive lagt ham Hindringer i Veien, og han gjorde ogsaa gjældende, at Veierliget netop var særdeles gunstigt for Expeditionen, da man var mindre udsat for at blive bemærket eller møde engelske Skibe paa Søen. Han naaede ogsaa uden at løsne et eneste Skud Mundingen af Saint-John; et af Skibene strandede rigtignok, men Besætningen blev reddet. Ligesaa heldig, som Seiladsen havde været over Søen, var den op ad Floden. En mørk Nat, en stærk Skylregn og uophørlige voldsomme Vindstød begunstigede Eventyrernes Landgang. Arnold førte strax sine Folk op til Byen, udholdt en kort, men haard Kamp, næsten alene med blanke Vaaben, med den overrumplede Garnison og blev derpaa Herre over Marken. Alle Historieskrivere, der have skrevet om Uafhængighedskrigen, vidne eenstemmig om det Løvemod, Arnold lagde for Dagen ved denne Expedition, og den beundringsværdige Koldblodighed, hvormed han under de yderst farefulde Forhold ledede det lille Antal Soldater, der vare betroede ham. Det opnaaede Resultat var overmaade stort; Champlain-Søen var nu i hele sin Udstrækning i Americanernes Besiddelse. Næsten uden Tab havde en Bande af Eventyrere, der næsten Alle vare uerfarne i Krigskunsten, udført denne dristige Daad.

Ulykkeligviis havde Arnold her fundet en god Leilighed til at afvælte den Byrde, der fra tidligere Tid tyngede paa hans Skuldre, og han lod sig forlede til at begaae Handlinger, som han meente, den vigtige Tjeneste, han havde viist Armeen, berettigede ham til. «Disse Handlinger tynge», siger en af

hans Biographer, «paa hele hans militaire Løbebane». En anden Biograph, der iøvrigt heller ikke giver detaillerede Oplysninger om dette Punkt, skriver: «Arnold opbragte Velfærdscomiteen imod sig; den betalte, hvad han forlangte, men ikke uden at lade ham forstaae, at man ansaae ham for uredelig». Man finder ingen Optegnelser om, hvad han havde gjort sig skyldig i, men hans senere Adfærd berettiger til de videstgaaende Gisninger i denne Retning. Saa Meget er sikkert, at Arnolds Tjeneste, efter at han var vendt tilbage fra Saint-John, ikke blev benyttet i flere Maaneder. Man henvendte sig først igjen til ham, da man vilde udføre et Foretagende, der var ligesaa vanskeligt som dumdristigt, og hvortil man behøvede en Mand, der som han besad et prøvet Mod, en Jernvillie og en kraftfuld moralsk og physisk Energi.

Her begynder den anden Phase i Arnolds militaire Løbebane. Talen er ikke længere om dristige Coup; det er ikke mere Eventyreren, der drager ud med det blanke Sværd i Haanden for at overrumple Fæstninger eller entre Krigsskibe; det er Generalen, der med al nødvendig Dygtighed og Omsigt udfører en vanskelig Mission; det er Chefen, der omhyggelig vaager over de Mænd, som ere givne i hans Varetægt, medens han nu som før udfolder et ubetvingeligt Mod og bliver upaavirket af den Elendighed og de Lidelser, der møde ham.

Uafhængighedsarmeens Stilling havde forværret sig i en betænkelig Grad. Den var blottet for Alt, og, hvad Mere var, Englænderne foruroligede den fra Øst og truede den med et Angreb fra Canada. For at komme ud af denne uheldige Situation var det nødvendigt at slaae et stort Slag og søge at ramme Fjenden, hvor han var stærkest.

Saasnart Washington havde erholdt den Assistance, han havde forlangt af Continentalcongressen, tænkte han paa at udføre en Plan, som han havde fattet ved at see det heldige Udfald af Arnolds og Allens Expeditioner mod de canadiske Grændsestationer. Washington holdt Boston afspærret fra

Landsiden, men da Americanerne ikke havde Krigsskibe, var det ham umuligt at forhindre, at Byen erholdt Tilførsel fra Søen. Nu maatte man frygte for, at Englænderne ad denne Vei vilde tilføre Byen en saadan Undsætning, at der kunde gjøres Udfald mod Americanerne, som disse ikke vilde kunne modstaae, navnlig hvis den engelske Armee i Canada samtidig satte sig i Bevægelse. Det var absolut nødvendigt at forebygge dette ved at rette et Angreb mod Canada. Den heldigste Maade at iværksætte dette paa var at angribe Englænderne samtidig fra to Sider og derved sætte en Fælde for den engelske General Carleton, hvori han efter al Sandsynlighed vilde falde. General Shuyler, der var Øverstbefalende over den americanske Nordarmee ved Champlain-Søen, fik Ordre til at afsende et Troppecorps mod den canadiske Grændse; dette Corps skulde gjenerobre Saint-John, som Englænderne atter havde taget i Besiddelse, og derpaa marschere mod Montreal; kunde man bemægtige sig denne By, vilde man være Herre over St. Lorenzfloden. Washington forudsaae, at General Carleton ved Efterretningen om et Angreb paa Montreal hurtigt vilde forlade Quebec for at bringe Undsætning til de truede Grændsestationer. Imidlertid skulde et andet Corps trænge ind i Canada fra Øst, gaae mod Quebec og søge at tage denne By, medens Carletons Tropper vare i Montreal. Vendte Carleton om, vilde han blotte Sydgrændsen, som derved vilde komme i Americanernes Besiddelse; naar dette var skeet, skulde disse da marschere mod Quebec.

Shuyler betroede Anførselen over Expeditionscorpset til den tappre General Montgomery, som drog afsted med 1,200 Mand. Det var ikke vanskeligt for Washington at finde den rette Mand til at føre det andet Corps, hvis Hverv vilde blive ulige farligere og eventyrligere; han kastede sit Blik paa Arnold; han saae, hvilken overordentlig militair Dygtighed Arnold besad i Forbindelse med alle de Egenskaber, der udfordredes for at commandere. Da Washington kun kunde disponere over en meget ringe Styrke, ansaae han det for

uundgaaelig nødvendigt at betroe det lille Antal Soldater til en Officeer, der yndede saadanne dristige Expeditioner, og som kunde indgyde sine Soldater en ubegrændset Tillid og give dem et følgeværdigt Exempel ved sit Mod, sin Fasthed og sin Udholdenhed. Det gjaldt om at vandre gjennem uhyre Skove, i hvilke intet Menneske før havde sat sin Fod, gjennem Landstrækninger, der vare befolkede af tildeels fjendtligsindede Indianere, gjennem Søer og Moradser, og Alt det i en streng Vinter. Arnold saae fuldt vel, hvilke Farer han udsatte sig for, men han saae ogsaa den Hæder, der vilde være knyttet til en saadan Expedition, og han veg ikke tilbage.

Montgomery forlod med sin Afdeling Ticonderoga den 10de September 1775 og rettede strax et Angreb mod Saint-John; her vare Englænderne imidlertid denne Gang paa deres Post, og de gjorde en saa levende Modstand, at Montgomery blev nødt til at trække sig tilbage til Illinois, hvor han bemægtigede sig Fortet Chambly og den derværende betydelige Ammunition. Han var nu istand til at beleire Saint-John, som han indtog efter en tapper Modstand fra Englændernes Side. Nu gik Washingtons Formodning fuldstændig i Opfyldelse. Saasnart General Carleton fik Underretning om Americanernes Indfald i Canada, marscherede han øieblikkelig mod Sydgrændsen i Spidsen for 800 Mand. Paa Veien blev han imidlertid angreben og slaaet tilbage af Ethen Allen med 300 af hans Bjergboere. Efter dette Nederlag maatte Carleton iilsomst trække sig tilbage til Montreal. Montgomery fulgte ham imidlertid, og efter en kort Beleiring lykkedes det ham ogsaa at indtage Montreal. Carleton maatte nu retirere til Quebec, stadig forfulgt af Montgomery.

Medens Americanerne saaledes havde god Fremgang paa denne Side, havde Arnold forladt Cambridge i Spidsen for 1,100 Mand. Den Elendighed og de Lidelser, der mødte ham paa hans Vei, overgik imidlertid Alt, hvad han havde kunnet tænke sig, da han gik ind paa Washingtons Forslag.

Man maatte med Øxen bane sig Vei gjennem Skove, som ingen menneskelig Fod endnu havde betraadt, udsætte sig for at blive ledet vild af troløse Førere, lide alle de Pinsler, som Sult, Tørst og Sygdomme medføre, og vade gjennem Sumpe og halvt tilfrosne Vandløb. Arnold holdt imidlertid Modet oppe under alle disse Prøvelser, og han vedligeholdt til det Sidste sin moralske Indflydelse paa Soldaterne, som han holdt samlede deels ved Disciplin og deels ved den faderlige Ømhed, han mangen en Gang udviste mod dem. Den indtil Dumdristighed modige Eventyrer viste sig her som en dygtig og omsigtsfuld General og retfærdiggjorde fuldstændig den Tillid, Washington havde sat til ham ved at betroe ham Ledelsen af en Expedition som denne. Arnold havde forstaaet at gjøre sig saa yndet af sine Undergivne, at, da en af hans Officerer forlod ham og søgte at overtale sin Afdeling til at følge sig, var der kun en halv Snes Mand, der samtykkede i at slutte sig til ham.

Efter i to Maaneder at have udstaaet utrolige Besværligheder naaede Arnold endelig til Point-Levi, der laa i en ringe Afstand fra Quebec. Først her fik han Underretning om Montgomerys seirrige Fremgang. Da han holdt Mandtal over sin lille Armee, var der kun 550 kampdygtige Soldater tilbage; Resten var bukket under for Marschens Besværligheder. Havde han nu kunnet angribe Quebec strax, var der al Udsigt til, at han havde taget denne By. Carleton havde Nok at gjøre med under sin Retraite at forsvare sig mod Montgomery, og Byen havde kun en ringe Besætning. Men det var for det Første nødvendigt at skaffe Baade, i hvilke man kunde komme over St. Lorenzfloden; dette tog Tid, og Forsinkelsen gav Besætningen, der støttedes af Borgerne, Leilighed til at træffe de nødvendige Forberedelser til at udholde en Beleiring. Da Arnold var ankommen til Abrahamssletten udenfor Quebec, indsaae han, at han umuligt med nogen Udsigt til Seir kunde forsøge et Angreb. Han havde, som nævnt, kun 550 Mand at stille i Marken, og med dem vilde

han Intet kunne udrette mod en By, der var beskyttet med gode Mure, en regelmæssig Befæstning og et Castel, der beherskede Omegnen. Han trak sig derfor tilbage til en Plads nogle Miil sydfor Quebec og afventede her Montgomerys Ankomst.

Som man seer, manglede der kun Lidt i, at Washingtons Felttogsplan fuldstændig var lykkedes. Skete det ikke, kunde man ikke lægge Skylden herfor paa Tropperne og allermindst paa Arnold. Hans Soldaters Svaghed og Udmattelse i Forbindelse med deres ringe Antal gjorde ham det umuligt at benytte sig af Carletons Fraværelse til at bemægtige sig Quebec og derved hele Canada.

Efter fjorten Dages Forløb ankom endelig Montogomery i Spidsen for sit tappre Armeecorps, der imidlertid var svundet ind til 300 Mand, og disse vare tilmed saa umattede, at de foreløbig ikke vare istand til at løsne et Skud. De to Corps dannede i Forening en Styrke paa 850 Mand, med hvilke man skulde beleire en By som Quebec, hvor General Carleton ovenikjøbet var kommen tilbage med friske Kræfter, som vare stødte til ham paa Veien. Montgomery ventede nogen Undsætning, som han havde forlangt af General Shuyler, og den kom da endelig ogsaa den 20de December. Han gav sine Tropper god Tid til at samle Kræfter og besluttede sig endelig til at forsøge, ikke en regelmæssig Beleiring, men et forceret Angreb. Ventede han endnu længere, vilde han give Fjenden Tid til at samle en endnu større Styrke, til at overbevise sig om den americanske Armees ringe Stridskræfter og maaskee forsøge at splitte disse ved et Udfald, overfor hvilket Americanerne ikke vilde kunne holde Stand. Den 31te December 1775 blev fastsat til Angrebet, der var saa voveligt, at man næppe vil finde noget lignende i Folkenes Krigshistorie. Vinteren var overordentlig streng; Quebec var ikke længere befæstet alene ved Steenmure, men tillige ved sande Bjerge af Iis og Snee. Montgomery besluttede at drage Fordeel af disse Hindringer, som Naturen lagde ham i Veien.

Han lod sit Artilleri heise op paa Toppen af Iisbjergene og begyndte herfra at bombardere Byen, dog uden Virkning; Skytset var for svagt og slet betjent. Alle Officererne vare enige om, at man burde forsøge et Angreb, der, hvor dumdristigt det end kunde synes, dog maaskee kunde krones med Held. Montgomery deelte nu sin lille Armee i fire Colonner; to af disse skulde under Majorerne Brown og Livingston gjøre et Skinangreb paa en Deel af Byen for at bortlede Fjendens Opmærksomhed, medens Montgomery selv og Arnold i Spidsen for de to andre Afdelinger rettede et heftigt Angreb mod to andre Punkter. Denne Maneuvre, der begunstigedes af et tæt Sneefald, lykkedes fuldstændig for Americanerne. Med sin sædvanlige Dristighed gik Arnold frem i Spidsen for 300 Mand. Han aabnede en Breche og var den Første, der satte Foden ind i Byen. En Kugle, der ramte ham i Laaret, kastede ham imidlertid strax til Jorden. Han blev sat i en Vogn, og herfra vedblev han ved sine Ordrer at lede Angrebet; han var allerede bleven Øverstbefalende, thi Montgomery var bleven dødelig saaret af en Kugle i det Øieblik, han traadte ind i Byen. Men hvor stort et Mod end den lille Trop udviste, som efterlod over 500 Mand paa den blodige Valplads, saa mærkedes det strax, at den ikke længere førtes fremad af sine to tappre Førere, af hvilke den ene havde betalt sin heltemodige Hengivenhed for Fædrelandet med sit Liv, den anden med sit Blod. Det var til ingen Nytte, at de andre Officerer kæmpede som Løver, Cheferne vare der ikke, og man blev tilsidst nødt til at trække sig tilbage fra den allerede halvt erobrede By.

Arnold opslog sit Vinterqvarteer en Miil fra Quebec. Det vilde have været overordentlig let for Fjenden at tilintetgjøre den Haandfuld Soldater, der var tilbage; men Carleton turde ikke forsøge herpaa, enten det nu havde sin Grund i Frygt eller i virkelig Afmagt. Medens Arnold ventede paa den Undsætning, han havde forlangt fra Hovedqvarteret, holdt han i den strenge Vinter Byen blokeret, saa at der endog

var de Øieblikke, da den manglede Levnetsmidler. Undsætningen kom og bragte atter Arnolds Armee op til 1,000 Mand. Medens han endnu led af sine Saar, traf han Forberedelser til at angribe Quebec; men Hungersnød og Koppesygdom decimerede hans Geledder, saa at han blev nødsaget til at trække sig tilbage til Montreal; han modtog her sin Udnævnelse til Commandant over denne By.

Næppe havde Arnold imidlertid slaaet sig til Ro her, før hans onde Instincter atter vaagnede. Han indbildte sig, at den Hæder, han tilkæmpede sig med sine Vaaben, berettigede ham til Alt; hans tidligere uordentlige Liv og hans stadige Hang til Ødselhed bragte ham til uden Ophør at begaae Handlinger, som nedsatte ham dybt i hans Medborgeres Øine. I Montreal viste han sig i Et og Alt ulydig mod Washingtons Anviisninger, som gik ud paa, at han ikke under nogetsomhelst Paaskud maatte forurolige Beboerne af Canada; han skulde respectere deres religieuse Skikke, betale dem liberalt Alt, hvad han behøvede, og i det Hele taget søge at forebygge Alt, hvad der kunde skade Americanernes Sag hos Beboerne. Istedet for at gaae frem herefter misbrugte Arnold i høieste Grad sin Myndighed. Han bebyrdede Canadierne med Afgifter og istedetfor at kjøbe de til Armeen nødvendige Levnetsmidler hos dem, tog han dem fra dem og udpiinte dem paa enhver Maade. Tilsidst fremkaldte han saa mange Klager fra Canadierne og saa megen Misfornøielse i Hovedqvarteret, at Washington blev nødt til at kalde ham tilbage og tildele ham en streng Irettesættelse. Imidlertid havde han vakt en saadan Begeistring for sig ved sit Mod under Toget til Quebec, at Congressen paa en Maade gav efter for den offentlige Menings Pression, idet den udnævnte Oberst Arnold til Brigadegeneral.

Vistnok var hans Tilbagekaldelse fra Canada en fortjent Straf, men den blev ogsaa paa samme Tid en Ulykke for den americanske Sag. General Thomas, der blev Commandant efter Arnold, var en udygtig Officeer, som ikke var istand til

at forsvare Montreal. Sex Maaneder vare nok til at tilintetgjøre Resultaterne af Americanernes dyrtkjøbte Seire i Canada; i Juni Maaned 1776 forlod General Thomas den yderste Station i Canada, som nu atter fuldstændig var kommet i Englændernes Magt.

Man viste Arnold en væsentlig Tjeneste ved ikke at lade ham være uvirksom', og det maa ogsaa indrømmes, at han selv med Iver greb enhver Leilighed, der frembød sig til at udgyde sit Blod for Fædrelandet. Englænderne vare ikke tilfredse med at have tilbageerobret Canada og forjaget Americanerne derfra. General Thomas's Nederlag opmuntrede dem til at gribe til Offensiven; de vilde tilbageerobre deres gamle Herredømme over Champlain-Søen og udrustede i den Hensigt paa Søen en Flotille, bestaaende af en Tremaster, to Skonnerter, hver paa tyve Kanoner, og fireogfyrretyve Baade med Ammunition. Som man erindrer, var Arnold allerede een Gang før optraadt som Marineofficeer her paa Søen. Han blev nu atter udnævnt til at commandere en Slags improviseret Flotille, der bestod af tre Skonnerter, to Corvetter og otte Baade, hvilke Skibe vare armerede saa godt, det lod sig gjøre. Dette og en Skare uøvede Søfolk var Alt, hvad Americanerne kunde stille i Marken mod Englænderne, men det var selvfølgelig ingen Hindring for Arnold. Den 11te October 1776 stødte de to Flotiller sammen, og efter en overordentlig hidsig Kamp, der varede i fem Timer, havde Arnold seiret, men det var en dyrtkjøbt Seir, efter hvilken han skyndsomst maatte søge Ly for at reparere sine haardt medtagne Fartøier. Saasnart Dagen begyndte at grye, gjorde Englænderne imidlertid Jagt paa hans Flotille, og hvor nødig han end vilde, maatte han indlade sig i en ny Kamp, der varede i fire Timer, og under hvilken Arnold udfoldede et Mod, der var om muligt endnu større end det, han ved tidligere Leiligheder havde lagt for Dagen. I det Øieblik, da han var ved at blive omringet af den fjendtlige Flotille og tagen til Fange, satte han sine Skibe paa Grund og stak Ild

i dem, brændte alle de Faner, der vare ombord, og forlod saa selv som sidste Mand sit Skib. Han trak sig tilbage til Ticonderoga, og det er næppe tænkeligt, at en Seir kunde have forskaffet ham en større Popularitet end dette hæderlige Nederlag.

Arnold begav sig nu til Ørstarmeen, hvor han vedblev at bekrige Englænderne, snart med Held og snart med Uheld som i en Affaire ved Newport, hvor han efter Sædvane med hundrede Mand forsøgte at holde Stand mod tusinde eller tolv Hundrede Englændere. Der var ikke for Øieblikket nogen Officeer i den amerikanske Armee, som besad et mere glimrende Ry end Arnold. Han vidste dette, og hans Hovmod bragte ham til at overvurdere de Tjenester, han havde viist Landet. Han blev derfor ogsaa dybt krænket, da Congressen udnævnte fem Brigadegeneraler, der alle havde yngre Anciennetet end han, til Generalmajorer. Han beskyldte Congressen og hele Landet for Utaknemmelighed og udkastede en Plan til Hævn. Washington undrede sig ogsaa over denne Forbigaaelse, som han tilskrev en simpel Forglemmelse; han henvendte sig til Congressen til Bedste for Arnold, men kunde Intet udrette, Forbigaaelsen havde fundet Sted med roligt Overlæg. Congressen indrømmede, at Arnold havde viist Landet store Tjenester og var en tapper Offfceer, men den kunde ikke glemme de Pletter, denne Officeer allerede havde sat paa sit Ry. Congressen støttede dog ikke officielt sin Forbigaaelse paa dette Motiv; den meddeelte, et Connecticut, hvorfra Arnold stammede, allerede havde to Generalmajorer i Armeen, og at det var nødvendigt at fordele Avancementerne ligelig paa enhver Stats Officerer.

Arnold besluttede nu atter at begive sig til Philadelphia for at indgive sin Dimission. Det skulde imidlertid heller ikke denne Gang komme saa vidt. Der frembød sig, som det oftere under lignende Omstændigheder i hans Liv havde været Tilfældet, en Leilighed for ham til atter at vise sig i sin fulde Glorie som Kriger, og den tillod hans Patriotisme

eller maaskee snarere hans Hang til Eventyr ham ikke at lade gaae ubenyttet hen. Da han var kommen til New-Haven i Connecticut, erfarede han, at Generalerne Sillimann og Woorster i Spidsen for 600 Mand vare paa Veien til Fairfield, hvor henved 2,000 Englændere hærgede og plyndrede under den for sin Grusomhed bekjendte General Tryon. Arnold glemte nu for en Stund de personlige Fornærmelser, man havde tilføiet ham, og lod sig rive med af den Udsigt, der her frembød sig til glimrende Vaabendaad. I New-Haven opfordrede han Beboerne til at slutte sig til ham, og det varede ikke længe, inden han havde samlet 300 Mand med tre Kanoner omkring sig. Medens Woorster og Sillimann gik imod en lille Landsby, Danburry, hvor Tryon plyndrede og opbrændte Husene, tog Arnold med sine 300 Frivillige Post ved en Vei, som Fjenden nødvendigviis maatte passere. Arnold byggede her en stærk Barricade af Træer og Klippestykker. Tryon oppebiede imidlertid ikke Woorsters og Sillimanns Ankomst, men trak sig i god Orden tilbage ad den Vei, Arnold bevogtede. Der opstod nu een af de Kampe med 1 mod 5, som Arnold saa ofte havde deeltaget i. Efter en tapper Modstand forlod han endelig Barricaden, da hans Munition næsten var opbrugt. Han lod sin lille Trup trække sig tilbage, idet han dog af og til standsede for at sende Fjenden sine sidste Kugler. Under denne Retraite blev hans Hest dræbt under ham, og det var kun med Nød og næppe, at han under en Regn af Kugler uskadt naaede sine Folk.

Endnu en Gang gjenlød Arnolds Navn saa høit i den offentlige Mening, at Congressen næsten blev tvungen til at udnævne ham til Generalmajor, dog med Rang under de fem Officerer, der sidst vare udnævnte. Dette kunde imidlertid ikke tilfredsstille Arnold, da Titlen først fik sin Betydning ved Ancienneteten. Det var til ingen Nytte, at han atter indkom med Besværinger; Congressen lod sig ikke rokke fra sin eengang tagne Beslutning, man forærede som en Slags Trøst Arnold en prægtig udrustet Hest. Men dette var ikke Nok

til at læge det Saar, man havde tilføiet hans Stolthed; hans dæmpede Vrede blussede atter op, og han ventede nu kun paa en Leilighed til at lade den bryde ud i Flammer. Han afslog en vigtig Post, som Washington tilbød ham, og tog ikke i Betænkning høit og lydelig at give sin Harme Luft over den Medfart, der var bleven ham tildeel.

Med Eet foregik der imidlertid en betydelig Forandring med ham; hans Vrede svandt bort, og han anmodede Washington om at maatte deeltage i et nyt Felttog, der skulde aabnes i Canada under General Gates; samtidig stræbte han at udslette ethvert Spor af den Misfornøielse, han havde lagt for Dagen, ved at forsikkre baade mundtlig og i Breve til Gates og andre Generaler, at en hvilkensomhelst personlig Fornærmelse aldrig skulde gjøre ham blind for de Fordringer, det undertrykte Fædreland kunde stille til hans Tjeneste. Denne Sagtmodighed hos Arnold kom saa pludselig, at der havde været al Grund til at optage den med Varsomhed; det faldt dog ikke destomindre endnu ikke nogen af Revolutionens ivrige Bannerbærere ind at formode noget Forræderi fra den Side.

Burgoyne, den nye Gouverneur i Canada, havde grebet Offensiven mod Americanerne, og det var hans Plan at forsøge at forene sig med General Clinton, der havde Overbefalingen i New-York. Denne Burgoyne var Skjønaand og Digter, men blottet for al Feltherredygtighed; det var ogsaa kun ved Protection, han havde erholdt sin vigtige Post. I Spidsen for 6,000 Mand gik Burgoyne med en Dristighed, der vidnede om hans Udygtighed, frem mod de americanske Poster; han var aldeles overbeviist om, at hans Nærværelse alene skulde være nok til at jage Americanerne paa Flugt. Samtidig havde han givet Oberst Saint-Leger Ordre til med et Troppecorps, der bestod af Canadiere og Indianere, at marschere mod Fæstningen Stanwix, et vigtigt Punkt ved Mohawkflodens Kilde, som vilde give den engelske Armee Adgang til Hudsonfloden. En Garnison paa 600 Mand under

Oberst Gansevoort forsvarede dette Fort, som Saint-Leger skulde beleire med et Par Tusinde Mand. General Herkimer, der førte en lidet talrig Trup Americanere og en Deel Indianere, og Arnold, der stod i Spidsen for 800 Mand, erholdt Ordre til at ile Gansevoort til Undsætning. Arnold blev standset noget i Mohawkdalen paa Grund af de ufremkommelige Veie, men han saae dog Leilighed til at meddele Gansevoort sin nærforestaaende Ankomst ved et Bud, hvem det lykkedes at komme ind i Fæstningen. Herkimer nærmede sig imidlertid rask de fjendtlige Positioner, og da Saint-Leger havde faaet Underretning herom, havde han ladet et Detachement lægge sig i Baghold paa den Vei, Herkimer maatte passere. Indianernes Krigsskrig aabnede den forfærdelige Kamp, der udviklede sig Mand imod Mand imellem disse to Afdelinger; efter et frygteligt Blodbad bleve 400 Americanere, blandt hvilke General Herkimer selv, paa Pladsen.

Da Arnold fik Underretning om dette Nederlag, følte han sig altfor svag til at turde vove et Angreb med Udsigt til et heldigt Udfald; han tog derfor sin Tilflugt til et Krigspuds. Ved en Slags Idiot, Yan-Yost-Cuyler, der gik for at være Englændernes Sag i Et og Alt hengiven, lykkedes det ham at bibringe Indianerne i den engelske Armee den Tro, at Americanernes Styrke var Englændernes langt overlegen; Følgen var, at Indianerne grebe Flugten og snart efter fulgtes af de canadiske Militssoldater. Saint-Leger blev herved tvungen til at retirere i en saadan Hast, at han endog maatte lade Bagagen og Kanonerne istikken.

Arnold sluttede sig nu til Gates, som ved Saratoga leverede Burgoyne et afgjørende Slag, hvori denne blev tagen til Fange af Arnold, efter at denne havde udmærket sig paa den meest glimrende Maade og faaet en Hest skudt under sig. Americanerne vandt en glimrende Seir, og Offensiven var fra nu af deres; de undlod heller ikke at benytte den til at forurolige Fjenden paa enhver Maade. Slutningen af dette heldige Felttog betegnedes ved en Række af Kampe, i hvilke

Arnold udmærkede sig paa enhver Maade; i en af disse Kampe blev han saa farlig saaret, at hans Liv endog var i Fare i nogle Uger.

Dette var det sidste Raststed paa den ærefulde Vei, Arnold hidtil havde tilbagelagt. Da hans Saar satte ham ud af Stand til for Øieblikket at gjøre activ Tjeneste, overdrog Washington ham Ledelsen af Observationsarmeen, der havde sit Hovedqvarteer i Philadelphia. Det var den største Ulykke, der kunde hænde Arnold. Vi have allerede seet, hvor ulykkebringende Uvirksomheden var ham. Congressen havde for nylig som en Belønning for hans Tapperhed under det canadiske Felttog tilstaaet ham den Anciennetetsrang, han forlangte, men nu var det for seent; han tog med Ligegyldighed mod den Opreisning, man bød ham. Som det næsten var at vente, gjorde han under sin Uvirksomhed ved sin Ødselhed en betydelig Gjæld, og ved de alt Andet end delicate Midler, hvorved han søgte at dække denne, blev han en formelig Skandale for Armeen. Hans Adfærd var i den Grad graverende, at han den 18de Marts 1779 blev stillet for en Krigsret, som dømte ham til at modtage en offentlig Irettesættelse af Overgeneralen, hvilket skete ved en Dagsbefaling til Hæren.

Det er beviist, at Arnold dengang allerede i ti Maaneder havde staaet i Forbindelse med Fjenden. Naar han ikkedestomindre alligevel udmærkede sig saa glimrende i det canadiske Felttog, saa skete det alene af Beregning; det skulde kun i deres Øine, med hvem han handlede, forhøie Værdien af de Tjenester, han skulde vise dem. Ved et rigt Giftermaal blev han istand til for en Tid at bringe nogen Orden i sine uheldige Finantser. Han levede nu et Par Maaneder et tilbagetrukket og tilsyneladende stille, men i Virkeligheden meget virksomt Liv; saa viste han sig atter og anmodede paany om Ansættelse. Han opnaaede en Sammenkomst med Washington, forsikkrede denne, at han dybt angrede, hvad der var passeret, at han nærede den samme Hengiven-

hed som før for sit Fædreland og kun forlangte, at man skulde overdrage ham den farligste Post i Hæren, for at han kunde faae saa meget desto større Leilighed til at udmærke sig. Han udpegede selv Commandantposten i West-Point, som General Shuyler forud havde afslaaet. Skjøndt Washington ikke kunde have nogen Agtelse for Arnolds Charakteer, var han dog langt fra at ane noget Forræderi fra hans Side, og da han jo kjendte Arnolds militaire Dygtighed, tog han ikke i Betænkning at betroe ham Posten.

West-Point ligger paa den vestlige Side af Hudsonfloden og var paa den Tid det Punkt, der ene og alene kunde give Americanerne noget Haab om et heldigt Udfald af Revolutionen. Det er anlagt paa Toppen af næsten aldeles utilgængelige Klipper og var den Gang omgivet af en Ring af Volde og Batterier; det behersker hele Omegnen i en betydelig Udstrækning og særlig Forbindelsesveiene mellem de østlige og sydlige Stater. Ogsaa fra Sydsiden var Fortet ved forskjellige Forholdsregler blevet uangribeligt; med en ringe Besætning kunde og kan endnu West-Point modstaae en Armee paa en Snees Tusinde Mand. Vare Englænderne komne i Besiddelse af denne Fæstning, havde de med den største Lethed kunnet gjøre det af med hele den republikanske Armee. Det er derfor let forklarligt, at Washington lagde megen Vægt paa at vide West-Point vel forsvaret, og man seer, hvilken Tillid han maatte have til Arnolds Mod, Energi og Hengivenhed for Fædrelandet for at kunne betroe ham denne Post; det er ogsaa klart, at Englænderne maatte sætte en høi Priis paa en Forræder, der vilde overgive dem denne Plads.

For at lette sig Udførelsen af sin Forbrydelse opslog Arnold sit Qvarteer i et Huus, der laa overfor Fæstningen paa den anden Flodbred; det havde tilhørt en Oberst Beverley Robinson, hvis Eiendomme vare blevne confiskerede, da han havde sluttet sig til Englænderne. Saasnart Arnold havde tiltraadt sin Post, gjenoptog han med den engelske

General Clinton en Correspondance, der varede over et Aar, og som besørgedes mellem de Correspondererende af Oberst Robinson. Clinton havde i Begyndelsen gjort Vanskeligheder ved at gaae ind paa Arnolds Fordringer, thi paa den Tid, denne fattede Planen til sit Forræderi, vilde Englænderne jo kun have vundet en modig Kriger til ved dette. Nu derimod, da han var bleven Commandant i West-Point, stillede Sagen sig anderledes, og Clinton ventede nu længselsfuldt de nye Forslag, Robinson skulde bringe ham; disse gik ud paa, at man skulde sikkre Arnold en Sum af 40,000 Lstlr. og en Post som Brigadegeneral. Paa denne Basis bleve de nye Forhandlinger indledede.

Efterat der var udvexlet en Mængde Breve, som alle vare affattede saaledes, at det var umuligt for nogen Uindviet at forstaae deres virkelige Indhold, ønskede Arnold at faae en Sammenkomst med en af Clintons Stabsofficerer, for at de kunde komme til en Forstaaelse om nogle enkelte Punkter, som ikke godt kunde ordnes uden ved mundtlig Samtale; Arnold udpegede selv en af Clintons Adjudanter, en Major André, som den, han ønskede at forhandle med.

Major John André, der kom til at spille en fremragende Rolle ved dette Dramas Opløsning, var en ung Mand paa henved 28 Aar. Hans Samtidige fremstille ham som en modig og sjelden intelligent Officeer; han var høi, udmærket smuk, velskabt og særdeles elegant i sin ydre Fremtræden; han forstod og talte flere Sprog, digtede og var en dygtig Musiker. Han var desuden meget ærgjerrig, og han trodsede enhver Fare for at kunne bedække sit Navn med Hæder. Men hans retskafne, ridderlige Gemyt oprørtes ved den Tanke, at han skulde træde i Forbindelse med en Forræder som Arnold, og det var ogsaa først, da Clinton ligefrem beordrede ham dertil, at han gav efter og beqvemmede sig til at forhandle med Arnold. I Begyndelsen indskrænkede disse Forhandlinger sig til en Udvexling af Breve, i hvilke André kaldte sig John Anderson, medens Arnold underskrev sine

Breve med Navnet Gustavus. Et af disse vil give en Ide om, hvor forsigtigt de vare affattede. Da Arnold næsten havde opnaaet, at den forlangte Sammenkomst kom istand, skrev han til André: «De vil, haaber jeg, være istand til at fremlægge en saadan Forretningsplan, at Begge kunne være tilfredse dermed. Han er endnu stedse af den Mening, at hans første Forslag ingenlunde er overdrevent, og han tvivler ikke paa, at De efter en Sammenkomst med ham vil modtage det. Han venter, at De har uindskrænket Fuldmagt fra deres Huus, for at det nu kan komme til en endelig Afgjørelse. Ved Hjælp af rede Penge kunde man for Øieblikket med Held forsøge en Speculation». De bleve endelig enige om at træffes i en lille Landsby, Dobb's-Ferry, der laa ved Hudsonfloden en halv Snees Miil fra West-Point. Sir Henry Clinton, hvem det var om at gjøre at faae en Ende paa Sagen, sendte et lille Krigsskib med Parlementairflag ned ad Hudsonfloden; ombord i dette Skib vare André og Robinson; Americanerne stode i den Formening, at denne Sidste kom for at søge at erholde noget af sin confiskerede Eiendom tilbage. Om Aftenen den 20de September 1780 førtes André iland af en Mand ved Navn Josuah Smith som var impliceret i Sagen. I Smiths Huus traf André Arnold. Først den følgende Dag om Aftenen var Sagen afgjort. Arnold havde da solgt sit Fædreland og begravet sit glimrende militaire Ry i den største af alle Forbrydelser. Han havde overleveret Majoren alle nødvendige Kort og Planer og givet ham de fornødne Oplysninger; til Gjengjæld havde han modtaget en Deel af Prisen for sit Forræderi. Resten skulde udbetales ham paa den Dag, da Englænderne kom ind i West-Point; dette skulde skee den 25de October.

Da denne skjændige Handel var afsluttet, vendte Arnold tilbage til sit Hovedqvarteer; Oberst Robinsons Skib var imidlertid blevet Americanerne noget mistænkeligt, en stærk Kanonade tvang ham til at seile bort, og André havde nu ikke anden Udvei end under en Forklædning at søge at naae

New-York tillands. Josuah tilbød at ledsage ham en Deel af Veien, og forsynede med et Pas fra Arnold slap de Begge lykkelig og vel gjennem de americanske Forposter.

De befandt sig nu paa et neutralt Terrain, der hærgedes af to Røverbander; den ene af disse kaldtes «skinners» og gik for at være ivrige Republikanere, som kun gik ud paa at skade Englænderne; den anden gik under Navnet «cow-boys» og ansaaes for at være Englænderne hengivne. I Virkeligheden brøde disse Banditter sig imidlertid kun lidt om, hvorvidt den Veifarende var Englænder eller Americaner, naar han kun førte en velspækket Børs med sig. Smith og André toge ved Grændsen af det neutrale Terrain ind til en gammel Hollænderinde, der havde en lille Kro; hun fortalte dem, at hun den foregaaende Dag var bleven plyndret af de saakaldte «cow-boys». Da Smith hørte dette, overlod han André til hans Skæbne og vendte selv tilbage. André slog ind paa en Vei, der førte gjennem den Landstrækning, hvor de sidstnævnte Banditter boede; han ansaae dette for sikkrest, da de jo vare bekjendte for at være Englændernes Sag hengivne.

Han var ikke længere end en halv Snees Miil fra New-York, da han blev standset af tre Røvere. Disse Individer, der hørte til cow-boys Banden, havde fra om Morgenen af ligget paa Luur efter en Drift Qvæg, som de vidste skulde føres til New-York, og som de havde isinde at bemægtige sig. Imidlertid kom André ridende; Banditterne, der vare blevne utaalmodige ved den lange Venten, besluttede for dog ikke heelt at spilde deres Dag at udplyndre André og saaledes, uden at de endnu selv havde nogen Anelse derom, at frelse den americanske Revolution. En af dem, Isaac Van Ward, greb Andrés Hest ved Tøilen, medens de to Andre, David Williams og John Paulding, lagde an paa ham med deres Rifler. André indsaae, at det her vilde være til ingen Nytte at gjøre Modstand, og forsøgte derfor et andet Middel. Han bød Banditterne 400 Lstlr. i Guld, som han havde hos

sig og føiede efterhaanden dertil sit med Diamanter besatte Gulduhr og sine øvrige Guldsager. Jo høiere han satte Løsepengene, destomere indsaae Røverne, hvor vigtig deres Fangst maatte være. Siden den engelske Officeer tilbød dem Alt, hvad han eiede, maatte han jo aabenbart være endnu mere værd end det. De besluttede nu ganske simpelt at udplyndre ham til Skindet. De trak ham ind bag nogle Buske og begyndte at undersøge ham; da de trak hans Støvler af, fandt de de Papirer, André skulde overbringe Clinton. De indsaae nu, hvilket glimrende Bytte de havde gjort. Hvad var 400 Lstlr. i Guld, et Uhr og nogle Guldsager i Sammenligning med det, de haabede at faae for at udlevere en saadan Fange!

De førte André til de americanske Forposter og overgav ham og Papirerne til Oberst Jameson, der commanderede Forposterne. Obersten sendte den engelske Officeer til Arnold. Da imidlertid en Major Tallmadge en Timestid derefter fik at høre, hvad der var foregaaet, meddeelte han Obersten, at han allerede i lang Tid havde næret en stærk og, som han næsten var vis paa, ikke ubegrundet Mistanke til Arnold. Jameson ansaae det af denne Grund for det Rigtigste atter at lade Fangen, der endnu ikke var kommen til Arnold, hente tilbage og bevogte, indtil der indløb positive Ordrer med Hensyn til, hvorledes man skulde forholde sig med ham.

De tre Røvere spillede deres Rolle som Fædrelandets Frelsere paa den naturligste Maade af Verden. Til Tak for deres Bedrift tilstod Congressen dem hver en Pension paa 200 Dollars samt en Guldmedaille, der paa den ene Side bar Indskriften: «Troskab», paa den anden «Vincit amor patriæ». Først da de To af dem vare døde, kom man efter den rette Sammenhæng.

Arnold var just ifærd med at spise Frokost i Robinsons Huus i Selskab med sin Hustru og sine Adjudanter, da man overbragte ham et Brev fra Oberst Jameson, hvori denne

meddeelte ham, hvad der var passeret. Arnold reiste sig strax, idet han sagde, at han nødvendigviis uopholdelig maatte tage over til West-Point; han sagde Farvel til sin Hustru, kastede sig paa den Rytters Hest, der havde bragt Oberst Jamesons Brev, og red i strakt Carriere ned til Strandbredden. Her lod han to Fiskere føre sig ud til den engelske Skonnert, hvortil han, som han sagde, begav sig som Parlementair og med Depecher fra den øverstcommanderende General. Da de alle Tre vare komne ombord, navngav han sig for Captainen og tog de to Fiskere med som Fanger til New-York. Senere gjengav Clinton dem deres Frihed.

Washington ankom kort efter til West-Point. Da han hørte, hvad der var foregaaet, blev han meget bevæget og meget nedslaaet; han havde sat en saa ubegrændset Lid til Arnold og næret saa store Forventninger om, hvad denne vilde kunne udrette ved sin eminente Begavelse; nu var Alt dette faldet til Jorden ved et eneste tungt Slag. Med Oberst Jamesons Tilladelse havde André skrevet et Brev til Washington, hvori den unge Officeer i en Tone, der var værdig og stolt, men uden al Arrogance, hævdede, at han kun nødtvungen var optraadt under sit falske Flag, og bad om, at man vilde behandle ham, som Politikken fordrede det, men ikke som en elendig Misdæder. Washington, der af Omtale kjendte André som en tapper Soldat og en sjelden begavet ung Mand, opnaaede uden Vanskelighed, at André istedetfor at blive dømt som en almindelig Spion blev stillet for en Krigsret.

André blev, saalænge Undersøgelsen varede, behandlet med den største Forekommenhed; hans Ungdom og hans frimodige Optræden skaffede ham hurtig en Mængde Venner blandt de americanske Officerer. Men Kjendsgjerningerne vare klare og uigjendrivelige; det var ikke muligt at fremkomme med noget Forsvar, og Følgen var derfor, at André blev dømt til Døden.

Sir Henry Clinton bavde strax gjort Forsøg paa at faae Washington til at formilde den afsagte Dom. Som Svar herpaa foreslog Washington Clinton at udlevere Arnold, hvorefter André strax skulde erholde sin Frihed. Clinton saae sig imidlertid nødsaget til at afslaae dette. At udlevere Arnold vilde være det Samme som at krænke Gjæstfrihedens Ret og svigte de Løfter, han havde givet Arnold. Washington ønskede imidlertid selv Intet hellere end at kunne benaade André; han fandt derfor paa en Krigslist, der, hvis den lykkedes, vilde give ham Ret hertil, medens den samtidig bragte Arnold i hans Magt.

I Samraad med Major Lee lykkedes det ham at overtale en Dragonvagtmester ved Navn Champe til efter alle Regler og navnlig uden hans Kammeraters Vidende at desertere til New-York og her gjøre et Forsøg paa at bortføre Arnold. Skjøndt Champe blev forfulgt en stor Deel af Veien af en americansk Patrouille, der virkelig ansaae ham for Deserteur, lykkedes det ham dog at ankomme uskadt til New-York. Han blev strax ført til Clinton, der modtog ham med Velvillie og i over en Time udspurgte ham om Forholdene i den americanske Armee. Den brave Vagtmester var nødt til at anvende alt sit Snille for at spille sin dobbelte Rolle saa godt, at han hverken blottede sig selv eller forraadte sit Fædrelands Interesser. Clinton fattede imidlertid ikke Mistanke til ham, men sendte ham til Arnold, da han havde faaet sine mange Spørgsmaal besvarede.

Champe indsaae strax, at han vilde behøve nogen Tid til at udføre sit Forehavende. Ved Spioner fik han imidlertid Leilighed til at underrette Lee om, hvorledes Sagerne skrede frem, efterhaanden som han troede, at han nærmede sig sit Maal. Endelig anmodede han i et Brev Lee om tre Dage efter Brevets Modtagelse at afsende en Afdeling Dragoner til et bestemt angivet Punkt, hvor han vilde aflevere Arnold i deres Hænder. Champe havde lagt nøie Mærke til Arnolds hele Færd; han vidste, at Generalen ingen Aften

kom hjem før henad Midnat, og at han altid gik en lille Tour i sin Have, før han gik til Ro. Det var dette Øieblik, Vagtmesteren havde valgt til at udføre sin Plan. Han havde om Natten udtaget flere Brædder i Plankeværket omkring Haven og derpaa atter fastgjort dem saaledes, at de i et givet Øieblik uden Vanskeliglighed og uden Støi kunde fjernes. Igjennem den herved frembragte Aabning vilde han bortføre Arnold. Han havde forud overtalt en af sine Venner, der var deserteret, til at hjælpe sig, mod at han paatog sig at skaffe Deserteuren Benaadning, hvis Planen lykkedes.

Den skulde imidlertid ikke lykkes. Dagen før den Nat, da Planen skulde iværksættes, var Arnold flyttet til en anden Deel af Byen, hvor han havde fuldt op at gjøre med at indskibe et Troppecorps, der var bestemt til en Expedition, som Forrædderen selv skulde lede, og hvori den brave Champe blev nødt til at deeltage.

Hermed svandt det sidste Haab om at kunne redde den ulykkelige Major André, der maatte lide den Straf, han var idømt. Hvad den stakkels Champe angik, da maatte han i to Maaneder kæmpe imod sit eget Fædreland; først da lykkedes det ham at desertere til den americanske Armee, hvor hans Historie nu blev almindelig bekjendt, og hvor han modtog sin fortjente Belønning.

Andrés Skæbne havde, som det var at vente, indtaget Clinton i høi Grad imod Arnold, hvis Forræderi ikke havde medført andet Resultat end den ulykkelige unge Officeers Død. Arnold indsaae selv, at han ikke længere kunde være nogen velseet Gjæst, og at han kun kunde gjenvinde den engelske Generals Bevaagenhed ved en eller anden glimrende Bedrift. Han begyndte nu at bekrige sit eget Fædreland, og ingen Steder følte man Krigens Rædsler paa en mere gruopvækkende Maade end der, hvor Arnold trængte frem. Hans første Expedition, den, hvori Champe maatte deeltage, gjaldt Virginien, hvilken blomstrende Provinds han hjemsøgte med den meest udsøgte Raahed. Det skulde ikke blive derved.

Han havde udtænkt en Plan, som vilde medføre langt større Fordele for Englænderne, og et Øieblik syntes det virkelig, at den skulde lykkes.

Vi have i det Foregaaende seet, hvor uheldig den americanske Armee var stillet, og tiltrods for nogle enkelte seirrige Kampe blev Situationen værre og værre. Navnlig var Disciplinen saa slet, at det mindste rimelige Paaskud kunde give Anledning til Oprør blandt Tropperne. Arnold vidste, at der navnlig herskede en slet Aand blandt Tropperne i Philadelphia, som ikke havde modtaget nogen Lønning i de to sidste Maaneder. Af Clinton erholdt han nu Tilladelse til at drage Fordeel af denne Sagernes Stilling, og det gik i Et og Alt, som han havde ventet. Den 1ste Januar 1781 udbrød der aabenbart Oprør i Armeecorpset i Philadelphia, hvilket beredte sig til at marschere mod Congressen. General Lafayette maatte flygte fra Leiren, efterat han forgjæves havde søgt at bringe Orden tilveie. Han begav sig uopholdelig til Congressen og udvirkede her, at Tropperne fik deres Lønning betalt, og at de bleve tilstrækkelig forsynede med Levnetsmidler. Dette bragte en fuldstændig Forandring tilveie. Armeen stillede sig atter til Congressens Disposition, dog kun mod en fuldstændig Amnesti. Det lykkedes Arnold at redde sig ved Flugten, men to Agenter, der havde ledsaget ham, bleve arresterede og kort efter hængte.

Arnold fortsatte sin Oprørspropaganda i New-Jersey. Armeecorpset i denne Provinds var stillet aldeles som Tropperne i Philadelphia. Det lykkedes derfor let Arnold at reise en Bevægelse her, der havde til Formaal at opnaae det samme Resultat, som Armeen i Philadelphia havde naaet; hans Plan var meget klogt udtænkt, han vidste, at Skatkamret ingenlunde var rigelig forsynet, og hvis nu Congressen blev tvungen til at udbetale de betydelige Summer, Soldaterne endnu havde tilgode, vilde det snart være fuldstændig udtømt. Denne Gang vilde Washington imidlertid ikke indlade sig paa Underhandlinger. Han marscherede med en bety-

delig Styrke mod Armeen i New-Jersey, og Resultat blev, at Armeen overgav sig paa Naade og Unaade.

Ogsaa denne Gang lykkedes det Arnold at undgaae at blive greben. Han flygtede til Sydcarolina og gik derfra med Cornwallis til Virginien, hvor der blev udsat en Priis for hans Hoved. Han blev nødt til at fortrække herfra og drog nu til Connecticut, hvor han beleirede Fort Griswold i Nærheden af New-London. Dette Fort blev efter et kraftigt Forsvar nødt til at overgive sig. Arnold lod nu New-London fuldstændig udplyndre, og da han forlod Byen, efterlod han kun Askehobe, Mord og Forbrydelser paa sin Vei.

Dette var Arnolds sidste Bedrift. Med Yorktowns Capitulation havde Americanerne endelig erhvervet den saa længe attraaede Uafhængighed og Frihed. Arnold indskibede sig med Resterne af den engelske Armee. Af den Belønning, han skulde have for sit Forræderi, havde han kun erholdt en ringe Deel, som han hurtig atter satte overstyr. Da han ankom til England, mødte han kun Foragt for sin Charakteer og Væmmelse for sin Person. Regjeringen afslog hans Begjæring om en Ansættelse i den active Armee. Han tog nu sin Tilflugt til sit gamle Erhverv som Kjøbmand og foretog flere Reiser til New-Brunswick og Guadeloupe; hans Foretagender mislykkedes imidlertid fuldstændigt, og han døde fattig og forladt i London i Aaret 1801.

Der gives Ulykker, som kunne fremkalde Medfølelse, selv naar de ramme Folk, som ved deres egen Skyld have fremkaldt dem, og den sørgelige Skjæbne, der er forbeholdt enkelte Mennesker, vækker undertiden Medlidenhed med dem, der som en Udsoning af begaaede Feil lide haarde Prøvelser. Dette er imidlertid ikke Tilfældet, hvad General Benedict Arnold angaaer. Hans elendige Endeligt vækker ingen Medlidenhed; han døde under Fattigdommens Pinsler,

men det var kun en retfærdig Straf, der ramte ham; hans ærefulde Ungdom fik den hæsligste af alle Forbrydelser til Liiglagen. Han forraadte og solgte sit Fædreland, der blødte under Kampen for sin Uafhængighed, og derfor er hans Navn med Rette blevet stemplet med Skjændsel.

—e

Hollændernes første Colonisationsforsøg.*)

Et lille Folks heltemodige og udholdende Kamp mod en mægtig, rovbegjærlig Nabo eller et saadant Folks Løsrivelse fra et forhadt Overherredømme vækker altid almindelig Sympathi. Hollands 80-aarige Kamp mod Spanien for at gjenerhverve sin Frihed er derfor en Begivenhed, som af Enhver maa omfattes med Interesse, og mange Historieskrivere og Digtere have ogsaa offret deres Kræfter paa at fremstille Kampens Gang indtil de mindste Enkeltheder, som derfor for en stor Deel ere almindelig bekjendte. Dette gjælder dog navnlig om Begivenhederne i selve Holland. Dets Beboere, som allerede i lang Tid havde drevet en meget vigtig Handel, lode sig ikke alene nøie med at forsvare Fædrenejorden, de valgte tillige Havet til Kampplads, deels for om muligt at redde deres Handel fra Undergang og deels for at rette et dræbende Stød mod Spaniens egen Handel. Denne Kamp turde dog være mindre almindelig bekjendt, skjøndt det var i denne, at Holland erhvervede sin mægtige Indflydelse paa Verdenshandelen, ja endogsaa hævede sig til Jordens første Handelsfolk. En kort Fremstilling af de Begivenheder, hvorved denne Handelsmagt blev grundlagt (saaledes som de fremgaae af de i Colonialarchivet i Haag opbevarede officielle Actstykker) turde derfor muligviis frembyde nogen Interesse for dette Tidsskrifts Læsere.

*) Kilde: De opkomst van het nederlandsch gezag in Oostindie 1595-1620, door Dr. jur. J. K. J. de Jonge.

Hollands Betydning som søfarende Nation skriver sig navnlig fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, da Portugal hentede de rige Produkter fra Indien, og Spanien havde erobret den nye Verden, thi det var for en stor Deel Hollænderne, som førte de mange kostbare oversøiske Varer fra den iberiske Halvø til det øvrige Europa og til Gjengjæld forsynede Spanien og Portugal med Producter fra Landene omkring Østersøen. Dette forklarer, hvorledes Hollands Handel temmelig uforstyrret, paa Søen i det Mindste, kunde gaae sin Gang, uagtet Landet havde gjort Oprør, da Spanien selv havde Fordeel deraf. — Efter Portugals Erobring i 1580 skete der dog et Omslag i Spaniens Politik; det begyndte da at indsee, at den eneste Maade, hvorpaa de oprørske Provindser kunde kues, var ved at tilintetgjøre deres Handel, og saaledes blev i 1585 kort efter Prinds Wilhelms Mord alle hollandske Skibe i spanske Havne beslaglagte, deres Besætninger sendte til Galeierne eller kastede i Inqvisitionsfængslerne. Føleligere endnu var det Slag, som Leicester, Hollands Statholder under Maurits's Mindreaarighed, i Englands Interesse tilføiede Handelen ved i 1586 at udstede et Forbud, efter hvilket det blev negtet enhversomhelst Nation at tilføre Spanien og Portugal Ammunition og Varer fra Holland. Dog var Modstanden mod denne Resolution saa eftertrykkelig, at Leicester allerede den 30te Januar 1587 blev nødt til at forandre «enhversomhelst» til «ikke neutral». De hollandske Skibe søgte og fik nu fremmede Passer, og Handelen var atter aaben, skjøndt den i høi Grad blev forulempet af Englænderne, hvortil de ogsaa havde god Grund, da Hollænderne i store Masser indførte Ammunition, Træ, Toug o. s. v. til den Armada, som Philip i 1588 lod udruste mod England og Holland. Desuagtet florerede Handelen igjen i 1590, men da bleve atter alle Skibe beslaglagte og endelig paany i 1595, da Spanien i sine Havne tog mindst 400 nederlandske Skibe, som kun bleve frie paa Albrecht af Østerrigs udtrykkelige Forbøn, for dog atter at lide samme

Skjæbne i 1599. Men ligesom Hollands nordlige Provindser vare frodigt opvoxede under det mægtige Spaniens knugende Jernhaand, saaledes skulde ogsaa Handelen faae et uhyre Stød fremad netop ved de Hindringer, den mødte i sin Udvikling. Særkjendet for den første Tid af Hollands Uafhængighedskamp var Strid for Religionen, for Frihed, for Liv og Eiendom. Senere blev det navnlig en Kamp for Handelen, og kun derved kunde det lille Holland blive Europas første Sømagt. Allerede i April Maaned 1599 kastede 640 Skibe af 30,000 Tons Drægtighed Anker foran Amsterdam, og dets Borgemester kunde med Stolthed skrive, at «Amsterdams Handel var større end Frankrigs og Englands tilsammen». — At Hollands Handelstand rolig vilde see paa, at en saa storartet og indbringende Velstandskilde blev ødelagt af Spanierne, var ikke rimeligt, den vilde hellere sætte Alt paa Spil end synke tilbage til Ørkesløshed, thi den unge Republiks Sønner vare rigtig egnede til at gjøre Modstand; det var en Tid af Liv, af Begeistring, af Lyst til det Eventyrlige og Nye, og «Vatergeusernes» Aand var endnu langtfra uddød. Endnu gjaldt Ordsproget: souffrir pour parvenir, og en saadan Stemning i Folket maatte ufeilbarlig frembringe store Resultater med de rige Hjælpekilder, som Hollænderne vare i Besiddelse af.

Den hollandske Kjøbmand havde været vant til at hente Ostindiens Producter i Portugal; nu, da Adgangen til dets Havne blev ham negtet, maatte det naturligviis blive hans ivrigste Ønske selv at kunne hente disse kostbare Varer fra selve Kilden, men fra Ønsket til Udførelsen var der dengang en saare lang Vei, thi Portugiserne holdt Søveien til Indien omhyggelig skjult og havde sat Dødsstraf for den, der meddeelte den til Fremmede. Det vilde ogsaa have været af liden Nytte at kjende de Kort, som Portugiserne benyttede til deres ostindiske Reiser, uden at have dristige Sømænd, som vare vante til at bevæge sig paa det aabne Hav og havde Lyst til at vove Liv og Lemmer for at gaae paa Even-

tyr. Netop saadanne Gutter udgjorde imidlertid Hovedbestanddelen af Handelsskibenes Besætning i Slutningen af det 16de Aarhundrede, da Skibsfarten ved Englændernes Exempel havde taget et uhyre Opsving. I 1553 havde saaledes Englænderne under Cabot aabnet Veien til det hvide Hav ved Dwinas Munding; Drake og Cavendish havde udført deres berømte Reiser omkring Jorden og medbragt store Skatte. Beretningerne herom udkom snart paa Hollandsk, fordi Englænderne og Hollænderne vare Bundsforvandte mod Spanien, og Skildringen af disse Togter bragte Lysten til at opleve lignende Eventyr til en feberagtig Høide; men medens Englænderne dengang hovedsagelig indskrænkede sig til at være dristige Eventyrere, som banede Veien for Andre, saa forstode Hollænderne med en snu Behændighed og Udholdenhed at drage varig Fordeel af de ny opdagede Handelsveie, idet de tillige fortrængte de først Ankomne. — Det var saaledes Englænderne, som først kom til det hvide Hav, men 20 Aar senere sendte Hollænderne en Flaade derop, foranlediget ved en Flamlændings Reise til Rusland. Englænderne, som frygtede denne Concurrence, søgte at bevæge Kongen af Danmark til at yde Vold mod en Skibsfart, som skadede Sundtolden, men Hollænderne lode sig ikke slaae af Marken. Handelshuset Moucheron, som paa den Tid spillede en overordentlig stor Rolle, og som vi oftere ville nævne, byggede en Losseplads, som var bedre beliggende end Englændernes, og anlagde Byen Archangel, som snart efter høiere Befaling blev Handelens og Autoriteternes Sæde, saa at Englænderne derved bleve tvungne til at flytte deres Liggeplads. Det havde været Englændernes Hovedhensigt fra Archangel at søge en nordøstlig Gjennemfart til Ostindien, men det var atter Hollænderne, navnlig Moucheron, som udsendte flere Expeditioner i dette Øiemed. Disse Tog, som jo ikke førte til noget directe Resultat, ere for almindelig bekjendte til, at vi et Øieblik skulde opholde os ved dem (1559-1597). Der gjordes flere vigtige Opdagelser, og blandt

Deeltagerne træffer man mange uforfærdede Mænd, som snart efter skulde have en væsentlig Andeel i Begivenhederne i Ostindien, saaledes Jacob van Heemskerck.

En anden ny og vigtig Skibsfart, med større praktiske Resultater, var Seiladsen paa Africa og America. De første hollandske Skibe, som kom til Brasilien, førte hollandske Varer til Portugal og bleve derfra under portugisisk Flag og paa portugisisk Regning sendte derhen 1570-1580; derved lærte dog Hollænderne Veien at kjende, og i 1594 begyndte de ogsaa at seile directe dertil. Ved et reent Tilfælde blev Farten paa Brasilien Oprindelsen til Farten paa Africa. En Capitain Barend Ericksz kom i 1590 paa Reisen til Brasilien ved Modvind til Øen del Principe, hvor han dog blev overfaldet af Folk paa Øen St. Thomé og ført til denne sidste Ø. Under sit Ophold her fortalte to franske Slaver ham saa mange underlige Ting om Guldkysten, at han ved sin Hjemkomst i 1593 til Enckhuizen formaaede nogle Kjøbmænd til at udruste et Skib til Africas Vestkyst. Dette Skib kom efter 9 Maaneders Reise fuldtladt tilbage med Guld og Elephanttænder, og siden fik han af Hollands Stater Frihed for Udførselstold paa denne Route. Han var dog ikke længe alene om Budet; saavel Kjøbmænd fra Holland som fra Zeeland, deriblandt atter de Moucheron, hvilke siden forenede sig til Compagnier, sendte efterhaanden Expeditioner til Guinea. En morsom Episode indtraf 1599, da der i Middelburg blev indført 100 Negere derfra. Borgemesteren var bange for, at nogle af hans Medborgere vilde holde dem som Slaver, og han formaaede derfor Staterne til, at disse stakkels Djævle paa en Søndag med megen Høitidelighed i Kirken bleve erklærede for frie Væsener.

Uagtet Portugiserne fra deres Fort del Mina gjorde sig al mulig Umage for at fortrædige og tilintetgjøre denne Skibsfart, lykkedes dette dem saa lidet, at der fra 1594-1609 var sendt 200 Skibe med 10,000 Mand til Guldkysten. Disse havde medbragt foruden Elphenbeen, Gummi, Huder o. s. v.

langt flere end til indenlandsk Forbrug, 2,000 ℔ fiint Guld aarlig, som blev slaaet til Mynt. — Ligesaa uforsigtige som Portugiserne havde været i at bruge Hollænderne til deres Skibsfart, ligesaa ubetænksomme vare Spanierne, thi de benyttede de beslaglagte Skibe med deres Besætninger i Farten paa de canariske og vestindiske Øer. I 1591 benyttede de selv de hollandske Skibe til at afhente en Sølvflaade fra Terceyro, og disse Skatte glemte Sømanden ikke, da han atter var kommen i Frihed. Blandt dem, som ivrigst arbeidede paa at skabe Handelen paa Vestindien, maa nævnes Willem Usselincz, som var født i Antwerpen i 1567 og ved et mangeaarigt Ophold mellem Spanierne og Portugiserne fik Leilighed til at erhverve sig grundigt Kjendskab til Alt, hvad der angik Vestindien. Da han atter var kommen hjem i 1591, henledede han baade Regjeringens og Handelsstandens Opmærksomhed paa Vestindiens store Betydning som ny Handelskilde, men uden at blive hørt, da Fredsunderhandlingerne vare begyndte 1592, og Hollands Advocat, Oldenbarnevelt, frygtede for, at den directe Fart paa Vestindien i høi Grad vilde vanskeliggjøre Fredsslutningen. I Zeeland havde man mindre Skrupler, og der tegnedes ogsaa 800,000 Gylden, til et vestindisk Compagni, hvortil Usselincz havde gjort Udkastet, men desuagtet havde han at overvinde saa megen Modstand fra aabne og hemmelige Fjender, at Compagniet først længe efter, nemlig i 1621, to Aar efter Oldenbarnevelts Død, fik Octroi, og det under saa uheldige Betingelser, at det kun havde en kort Levetid. Begyndelsen var dog overordentlig glimrende. En Flaade, udsendt under Admiral Piet Hein, erobrede i 1629 en hjemvendende Sølvflaade til en Værdi af 11 Millioner Gylden, og Usselincz, hvis private Forhold i Mellemtiden vare blevne meget forstyrrede, saaledes at han endogsaa havde forladt Landet og henvendt sig til Gustav Adolph, som han bevægede til at oprette Sydcompagniet (14de Januar 1626), kom nu tilbage for at være tilstede ved Fordelingen af Byttet og kræve sin Andeel. Dette lykkedes

ikke, og forgjæves kæmpede han nu med Bønskrifter, Protester o. s. v. imod Magthaverne, indtil han døde 1647, efter i over 50 Aar at have taget Ordet for en fornuftig Handel paa Vestindien. — Medens denne fremragende Mand selv ikke fik nogen Fordeel af sine Kundskaber og sin Indsigt, havde han dog ved sine Skrifter henvendt Privates Opmærksomhed paa den vestindiske Handel, saa at der af flere Handelshuse, deriblandt atter Moucheron, sendtes Skibe til America, navnlig til Guyenne og Amazonflodens Mundinger. Af alle disse forskjellige Togter, som allerede begyndte i 1595, ville vi ikke fremdrage nogen enkelt, fordi kun meget faa tilveiebragte nogen egentlig Colonisation. Guyenne var ofte Maalet for disse Reiser, og rimeligviis have Hollænderne nedsat sig i Cayenne i 1597, at slutte i det Mindste af Kort fra den Tid, men directe Beviser haves ikke derfor. Mange af de udsendte Skibe kom hjem med rigt Bytte og forøgede endydermere Hollændernes Higen efter Eventyr, efter Rigdomme og efter at gjøre Opdagelsesreiser. Ja denne voxede til en feberagtig Høide, saa at Kjøbmænd ansøgte om Passer til at seile hen til ubekjendte Lande og Havne, hvis Beliggenhed de ikke anede, men som de forsikkrede aldrig vare blevne besøgte af nogen Anden. Generalstaterne søgte derfor til en vis Grad at dæmpe Bevægelsen, thi i Krigens Tid, saa kort efter Vatergeusernes forvovne Bedrifter, frygtede de med Rette, at saadanne Rhederier vilde udarte til Sørøveri og Kaperfart. Paa den anden Side søgte de dog kraftig at støtte Bevægelsen og at lede den i det rette Spor ved at udsende Krigsskibe, der deels kunde holde Øie med fjendtlige, deels med egne Skibe. En saadan Flaade blev navnlig ved Maurits's Indflydelse udsendt i 1596, og denne bemægtigede sig i Forening med Englænderne Byen Cadix. Ved dette Vaabenheld opmuntredes Generalstaterne, som fremfor Alt ønskede at holde Spanierne borte fra egne Farvande, men som tillige vilde see at faae Erstatning for Beslaglæggelsen af saa mange Handelsskibe ved at tage hjemvendende Caraquer

og Galioner, til tre Aar efter at udruste en mægtig Flaade paa 73 Seilere under Admiral van der Does. Den lagde sig foran Corunha i Haab om at kunne ødelægge den derværende spanske Flaade, men denne viste sig at være altfor stærk. Ligesaa lidt lykkedes det at tage den fra America kommende Sølvflaade. Flaaden udrettede altsaa directe ikke noget Betydeligt, men alligevel havde dens Tilstedeværelse i det store Ocean, hvor en hollandsk Krigsmagt for første Gang viste sig, stor Betydning. Beskyttede af Krigsskibene vovede en Mængde væbnede Handelsskibe sig ud for at benytte sig af den dem tilkjendte Ret at tage saa mange spanske og portugisiske Skibe, de kunde faae fat paa for at bøde paa det Tab, Beslaglæggelsen i spanske Havne havde foraarsaget. Den Slags Seilads betalte sig godt, og endogsaa Prinds Maurits var Deeltager deri, uagtet der ikke altid saa nøie blev seet efter, om det jagede Skib bar fjendtligt Flag eller ei; rigt ladte vendte de fleste af disse Krydsere hjem i 1600; en lille Eskadre besøgte endog Brasilien.

I korte Træk have vi saaledes søgt at vise, hvorledes Hollænderne, navnlig mellem Aarene 1590-1600, mere og mere udsendte deres Skibe til fjerne oversøiske Lande, efterat Mellemhandelen mellem Syd- og Nord-Europa, truedes med Undergang. Det var den saakaldte store Skibsfart, som fremstod, hvorved Hollænderne endnu mere udvikledes som dristige og forvovne Sømænd, og disse vare i høi Grad fornødne ved den forestaaende Fart paa Ostindien, hvis Betydning saa langt overgaaer Farten paa alle andre Steder, at vi navnlig ville opholde os ved denne og de Colonisationsforsøg, som vare en naturlig Følge deraf.

I Almindelighed fremstilles i de hollandske Lærebøger Opkomsten af Farten paa Ostindien paa den Maade, at der opstod en dristig Mand, Cornelis Houtman, som havde faaet saa Meget at vide angaaende Søveien til Indien, at han kunde føre amsterdamske Kjøbmænd til Sundastrædet; men denne Forestilling er falsk. Farten paa Ostindien fremstod naturlig

ved en Samvirken af de allerede nævnte Omstændigheder: Spaniernes Tryk paa Hollands Handel, Kjøbmændenes Higen efter andre Handelsveie og Sømændenes Dristighed, medens hertil knyttede sig Udviklingen af de Videnskaber, som vare en nødvendig Betingelse for den sikkre Fart paa Verdenshavet, navnlig Geographien og Astronomien. En bekjendt Lærd, Dr. Plancius, som allerede i 1594 udgav de første Kort i Kobbertryk efter Mercators Projectionsmethode, ansøgte i 1592 Generalstaterne om Octroi til at maatte udgive 25 Kort over Søveien til Indien og en Oversættelse desangaaende fra Spansk, hvilke vigtige Oplysninger han havde kjøbt af Bartholomæus de Lasso, Kongen af Spaniens Kosmograph. Tilladelsen blev umiddelbart given og tillige samme Dag Octroi for at udgive et stort Verdenskort og Kort over Asien. Rimeligviis paa Plancius's Opfordring sendte nogle Kjøbmænd fra Amsterdam til samme Tid en vis Person til Portugal for at lære Handelen paa Indien og Molukkerne at kjende. Med denne Sendelse var der forbunden en ikke ringe Risico, og for at skjule sit Øiemed maatte han i to Aar stadig forsynes med Varer for at agere Kjøbmand. I 1594 kom han tilbage til Amsterdam, og efter nærmere Aftale med Plancius bleve Kjøbmændene saa enige om at sende nogle Skibe til Ostindien. Denne Person maa efter al Rimelighed have været Cornelis Houtman, som ledede Hollændernes første Expedition til det hemmelighedsfulde Land. Medens Houtman atter sendtes til Lissabon for at erhverve en Tolk i Malayisk, hvilket ikke lykkedes, tilveiebragte 9 af Amsterdams første Kjøbmænd en Capital af 290,000 Gylden, hvorfor der byggedes 4 smaae Skibe af tilsammen ikke over 1,000 Tons Drægtighed med 248 Matroser og 64 Kanoner, og med disse Skibe skulde Reisen gaae for sig. Enhver Mand blev selv Deeltager i Foretagendet for to Maaneders Gage. Ved Siden af Houtman stilledes som første Styrmand den bekjendte Dircksz Keyser, som var underviist af Plançius og af Humboldt bliver anseet for en stor Astronom (Petrus Theo-

dori), og det var egentlig denne Mand, der virkelig førte Skibene til Sundastrædet, hvor han selv lod Livet, medens Houtman fik hele Æren for, at Expeditionen naaede sit Maal. Kjøbmændene ansøgte Generalstaterne om Krudt, Kugler og Frihed for Udførselstold, Convoi og Licenter for to Reiser, hvilket blev tilstaaet, og velforsynet med Penge (Realer), med Varer, navnlig rødt og andet farvet Klæde, Skrivepapiir, store Speile, Knive, Harnaske, Hatte etc. forlod Expeditionen Texels Rhed den 2den April 1595.

Dens Udfald varslede egentlig ikke heldig for Fremtiden. Den 2den August naaede Houtman det gode Haabs Forbjerg, først saa seent, fordi han havde holdt sig for meget til Kysten. Mange led af Skjørbug, et meget almindeligt Onde paa alle Reiser til Ostindien og foraarsaget ved de daarlige Levnetsmidler, og der maatte derfor overvintres, saa han først den 11te August kunde komme derfra. Coursen blev nu sat efter Madagascar, hvilken Ø man naaede den 3die September, men Strømmen drev dem saa meget tilbage igjen, at de først den 7de October kunde lade Ankeret falde i Augustinbugten paa Øens Sydvestkyst. Besætningen havde imidlertid lidt ganske frygtelig af Sygdom; paa et af Skibene var der saaledes kun 21 Raske, og i Alt var der 72 Døde. Her lod ogsaa en Skipper Livet, hvilket gav Anledning til saa mange Skjænderier om, hvem der skulde være hans Eftermand, at Indbyggerne bleve bortskræmmede derved, og Skibene maatte forlade Øen den 13de December. En Maaned efter kom man til en ny Ø, Santa Maria, hvor der nok var Levnetsmidler, men heller ikke her kunde Houtman komme ud af det med Indbyggerne, hvis Landsby han lod stikke i Brand, hvorfor han blev nødt til ogsaa at tage herfra og til endelig at sætte Coursen efter Java, men da Moussonen netop var uheldig, varede det indtil 5te Juni, inden han naaede en lille Ø paa Sumatras Vestkyst, ved Indløbet til Sundastrædet. Her holdtes Krigsraad, hvorved nye Tvistigheder udbrød, men ved Hjælp af en malayisk Lods naaede man endelig den 23de Juni 1596,

altsaa 14½ Maaned efter at have forladt Fædrelandet, Øen Java og lod Ankeret falde paa Bantams Rhed. Hollænderne bleve godt modtagne af Bantams Fyrste, og det lykkedes derfor strax at knytte Handelsforbindelser med Indbyggerne, navnlig efter at Hollænderne havde faaet et Huus iland til deri at opbevare og udstille deres Varer. Indtil den 28de August var der heller Intet, der forstyrrede Freden, men da gave Hollænderne selv Anledning til Mistænksomhed hos Javaneserne ved at lodde i Havnen og vise en brutal Opførsel mod Rigets Styrere, hvoraf Følgen var, at Alle de, der vare i Land, bleve tagne tilfangne og Varerne beslaglagte. Da man manglede Vand paa Skibene, blev man nødt til at lade disse gaae til Sumatra, hvorfra de dog atter den 2den October vendte tilbage til Bantam for at befrie Fangerne ved Løsepenge og at faae Handelstilladelsen fornyet. Der opstod dog snart Vanskeligheder af anden Art. En Portugiser var fra Malakka, Portugisernes vigtigste Station i Bagindien, med et Skib sendt til Bantam for at modarbeide de forhadte Fiamingos, der saa uventet viste sig paa Portugisernes hellige Enemærker. Navnlig skulde han underkjøbe Bantams Regjering til at forbyde Hollænderne al Handel. Dette skete ogsaa, men medens Houtman ved Snuhed, Bestikkelse og god Opførsel søgte at modarbeide Portugisernes Indflydelse, angreb han deres Skib, uden dog at ødelægge det, hvorved Hollændernes Anseelse atter tabte meget hos Indbyggerne, saa meget mere, som han kort efter kaprede to Skibe ladede med Krydernelliker, og han vendte sig derfor nu til Javas Østkyst, hvor Stæderne Tuban Surabaya og Grissee vare de vigtigste Handelspladser. I Begyndelsen blev han vel modtaget paa disse Steder, men Folk fra Bantam vare fulgte i Hælene paa den lille Eskadre og havde fortalt Beboerne, hvorledes Hollænderne havde baaret sig ad hos dem. Dette havde meget skjæbnesvangre Følger, thi i Sidaju blev et af Houtmans Skibe, «Amsterdam», pludselig entret af en Mængde Kanoer, og Javaneserne under deres Shabandar

eller øverste Handelsembedsmand sprang ombord og myrdede Alle dem, der vare paa Dækket. Dog lykkedes det det tililende Skibsfolk at faae Bugt med Javaneserne, som atter bleve nødte til at forlade Skibet og for det Meste lod Livet for nogle velrettede Kardætskskud. — Houtman blev nu nødt til aldeles at opgive Handelen paa Java, og han satte saa Cours efter Madura, hvor dog ogsaa Rygtet om Hollændernes Opførsel var naaet hen. Desuagtet syntes Befolkningen mere velsindet, og Fyrsten bad om Tilladelse til at komme ombord i et af Skibene. Dette blev tilstaaet ham, men ved en Feiltagelse styrede hans Kano ikke til det Skib, hvor han blev ventet, men henimod Skibet «Amsterdam», hvis Besætning i den Tro, at den atter var Gjenstand for Angreb, pludselig fyrede løs paa Fyrsten og dræbte ham med de Fleste af hans Følge, hvorimellem flere Qvinder og Børn. Efter en saadan Vaabengjerning kunde Hollænderne naturligviis ikke blive i Madura, og de seilede derfor til Øen Bawean, i den Hensigt at gaae til Molukkerne, men da der af 248 Mands Besætning kun var blevet 94 ilive, da Skibet «Amsterdam» paa Grund af Lækkage maatte forlades og brændes, og endelig Kjævleriet aldrig kunde faae en Ende, blev det nødvendigt at tænke paa Hjemreisen, som skulde gaae for sig igjennem Balistrædet og sønden om Øen Java. Da der i Balambuang uheldigviis var Krig, maatte Skibene begive sig til Øen Bali for at prøve paa at erholde nogen Ladning inden Hjemreisen, og disse Øboere toge endelig godt imod Hollænderne, som opholdt sig her en Maaned, da man efter nyt Kjævleri lettede Anker; efter en heldig Hjemreise naaede Expeditionen næsten uden Mandskab atter Texels Rhed den 14de August 1597. Den nærmere Skildring af denne i sine Følger saa betydningsfulde Expedition har tilstrækkelig godtgjort, hvor uheldigt selve Foretagendet var for Rhederiet, hvorledes ubetænksom Opførsel og Kjævleri mellem Skibsførerne og Kjøbmændene havde gjort det hollandske Navn forhadt paa Javas og Maduras Kyster og til en vis Grad retfærdiggjort Portu-

gisernes Fortælling om, at Fiamingos kun vare Sørøvere uden Land og uden Religion, og hvor lidt Houtman havde fattet det Store i sin Gjerning; men uagtet Alt dette var Reisen dog virkelig tilendebragt, og Hollænderne havde virkelig viist Kongen af Spanien, at de turde vise sig i Ostindien for uden Hjælp af Lissabon at kunne beholde Colonialhandelen, og endelig var der dog bleven sluttet en Contract med den rige Fyrste i Bantam. — Hvilken Betydning det havde, at Veien var banet, skulle vi strax faae at see, thi det ene Compagni efter det andet blev nu dannet og ansøgte Generalstaterne om Told- og anden Frihed for flere Reiser til Ostindien. Hele Folkets Energi og Handelskraft blev strax sat i Bevægelse, og enhver Kjøbmand stræbte at komme i Handelsforbindelse med det rige Indien i Haab om endelig at gjøre sin Lykke. — Der bliver nu at betragte to forskjellige Ting. For det Første: Hollændernes Bestræbelser i Hjemmet for at bringe Expeditioner i Stand og dernæst, hvorledes det lykkedes Generalstaterne at forene de mange spredte Kræfter til et stort Legeme, det ostindiske Compagni, — for det Andet, disse Expeditioners Bedrifter og Colonisationsforsøg i Ostindien. For ikke at tabe Traaden ved altfor mange Detailler er det nødvendigt at holde disse to Ting hver for sig, selv om vi derved falde i nogen Gjentagelse.

Som det var at vente, lod det først stiftede Compagni ikke Modet synke ved Houtmans uheldige Reise, men besluttede atter at udruste fire Skibe og to Jagter, for hvilke det fik fri Told for fem Reiser; men inden disse endnu vare komne bort, havde der i Amsterdam dannet sig et nyt Compagni, som opnaaede de samme gunstige Betingelser; heldigviis lykkedes det dog at faae disse to Compagnier til at gaae op i hinanden, endnu inden Skibene vare sendte afsted; Rhederiet kom derved til at bestaae af 18 Kjøbmænd, som indskjøde en Capital paa 768,466 Gylden, og derfor udrustedes en Flaade paa 8 Skibe under Commando af Admiral van Neck, som seilede ud i Mai 1598. Compagniet, siden kaldet «det

gamle», udsendte atter en Flaade i April 1599 under Steven van der Hagen, en fjerde Expedition i December 1599 under Wilkes, en femte under van Neck i Juni 1600 og endelig endnu fem Skibe i April 1601 under Wolfert Harmensen. Da den fjerde Expedition blev udrustet, raadede Compagniet allerede over en Capital paa 1,660,483 Gylden. De første Skibe kom tilbage i Juli 1599 med Admiral van Neck, som havde gjort saa udmærkede Indkjøb, at Wilkes snarest muligt efter hans Hjemkomst blev sendt afsted; men tillige blev andre Kjøbmænds Begjærlighed i høi Grad vakt; fire store Firmaer, deriblandt Isaäc Le Maire, ansøgte den 28de August 1599 Generalstaterne om Tilladelse til at maatte seile til China med 6 eller 8 Skibe. Det gamle Compagni blev meget foruroliget ved denne Concurrence og ansøgte nu selv om Concession til at maatte seile til China. Begge Concessioner gaves allerede den 31te August, under Forbehold af, at Reisen under Straf af Concessionens Tab skulde gaae for sig directe til China. Det nye Compagni kaldte sig «det nye brabandske» og blev hovedsagelig bestyret af Le Maire; det sendte først fire Skibe (21de December 1599), senere endnu to ud. Ny Concurrence kom atter fra Byerne Alkmaar, Hoorn og Enckhuizen, som ligeledes bade Generalstaterne om Concession, men disse, som ønskede Kræfterne saavidt muligt smeltede sammen, indbød Compagnierne til et fælles Møde for at drøfte Forslag desangaaende, uden at der dog kom Noget ud af Forhandlingerne. Det gamle Compagni forlangte derimod i sex Aar Ret til udelukkende at handle paa Bantam, men det lykkedes ikke at bevæge Hollands Stater til at gaae ind paa dette Forlangende, hvad derimod Generalstaterne gjorde. Borgemesteren af Amsterdam prøvede nu at bevirke en Forening af de to Compagnier, og hans store Indflydelse i Forbindelse med Frygten for Provindsen Zeelands Concurrence bragte ogsaa Foreningen i Stand. Det saaledes udvidede Compagni sendte atter en Flaade ud i 1601 under Jacob van Heemskerck.

Zeelænderne vare ligesaa ivrige og energiske i deres Bestræbelser som Hollænderne. Saasnart Houtman var vendt tilbage, opstod der strax to Compagnier for at drive Handel paa Ostindien: et i Middelburg og et i Veere. Det sidste var bleven grundlagt af de Moucheron, som med stor Snildhed havde lokket Houtman til at gaae over i sin Tjeneste, medens han havde antaget den berømte John Davis til Styrmand. Som sædvanlig laantes Krudt og Kanoner fra Byerne, som overlod dem mod Staternes Caution, og den 6te Marts 1598 stak to Skibe og en Jagt i Søen.

Den store Handelsmand havde dog et friere Blik end de andre Compagnier. Han ønskede ikke alene Handelen paa Ostindien, men tillige at forbinde den med Handelen paa Africas Østkyst, Guinea og Brasilien. For at have et Centralpunkt for denne Verdenshandel havde han udseet Øen del Principe, og han sendte derfor samme Aar endnu 5 Skibe med 200 Matroser og 150 Soldater til denne Ø, som ved List blev erobret fra Portugiserne. Disse fik dog Øen snart igjen, da en tredie Expedition med Undsætning kom fjorten Dage for seent. — Hvorledes Moucheron saae sig skuffet i sine Forhaabninger, ville vi senere et Øieblik berøre; han lod dog ikke Modet synke, men udsendte endnu to Flaader, der kun naaede Øen Ceylon. — Grunden til, at han kunde holde saalænge ud, maa søges i, at han vidste at forene sig med det andet Compagni i Middelburg under Borgemester ten Haeff til et zeelandsk Compagni, der talte 16 Interessenter.

Compagniernes Antal indskrænkede sig dog ikke hertil, og hos van der Hage, en dristig Eventyrer, opstod den Tanke at seile til Ostindien gjennem Magellanstrædet; han vidste at overtale en rig Kjøbmand, Johan van der Vehen, til at bringe Sagen til Udførelse. Der tilveiebragtes en Sum af 267,000 ℔ flamsk (à 6 Gylden), og han selv borgede for den Ammunition og Skyts, som der laantes fra Byerne; af Generalstaterne erholdtes Toldfrihed for 5 Skibe og 5 Reiser. Den 27de Juni 1598 forlod denne Flaade Rotterdam under

Jacques Mahu, men Foretagendet mislykkedes aldeles, thi kun eet Skib kom tilbage uden at have naaet Indien, og derved tabte Compagniet den uhyre Sum af 3,000,000 Gylden. Kun den rige van der Vehen vidste at redde sig, uagtet han maatte anraabe Staterne om Hjælp for at blive fri for sin Caution. Ganske uden Betydning for Handelen var Foretagendet ikke, thi deels bleve Hollænderne bekjendte med Chili, og deels forulykkede et Skib paa Japans Kyster. To af de Skibbrudne, Adams og Quackernaeck, benyttede deres ufrivillige Ophold her saa godt, at de vidste at bevæge Keiseren af Japan til at give et Handelsoctroi for Hollænderne, hvilket har været den første Grundsteen til det langvarige Handelsforhold mellem Holland og Japan. — Som sædvanlig tabte Handelsmanden ikke Modet, og kort Tid efter opstod der atter to Rhederier, et i Amsterdam og et i Rotterdam, for at seile gjennem Magellanstrædet. Begge havde megen Vanskelighed med at erholde det nødvendige Krudt og Skyts, da Forbruget var saa stort, at Byerne næsten vare blottede for det Nødvendige; men de fik dog tilsidst 10,000 ℔ Krudt og 12,000 ℔ Kugler, ligesom de to Compagnier ogsaa bleve forenede til Eet og udsendte en Flaade paa 4 Skibe under Olivier van Noort, en Krovært i Rotterdam, der var den første Hollænder, som seilede heelt rundt om Jorden, men som ved sin raa Opførsel var Skyld i, at der ingen Handelsforbindelser kom i Stand. Som Krigsbytte havde han derimod erobret 60 Tønder, meest umyntet, Guld, saa at Rhederiet ikke led noget Tab. — Magellancompagniet, som det kaldtes, havde senere en haard Kamp at bestaae mod det ostindiske Compagni, som ikke taalte nogen Concurrence, og det fortabte sig i Processer. Endelig endnu i den 11te Time blev der ogsaa i 1601 i Byen Delft oprettet et særskilt Compagni for at handle paa Ostindien, men Generalstaterne begyndte nu for Alvor at henvende deres Opmærksomhed paa disse mange spredte Kræfter, der forsøgte sig i at drive Handel paa Ostindien. Allerede strax efter Houtmans Tilbagekomst,

da der dannedes saa mange Compagnier, sammenkaldte Generalstaterne Afsendinge fra hvert enkelt for at formaae dem til at reise sammen for en Sikkerheds Skyld og til ikke at træde fjendtlig op imod hinanden, for at de vundne Fordele ikke skulde gaae tabte for alle Parter, men disse Formaninger hjalp kun lidet. I 1599 var der allerede 8 Compagnier, som havde sendt Skibe til Ostindien, og disse stode i en meget fjendtlig Concurrence, saa at Skibene ofte ikke kunde faae Ladning. Generalstaterne frygtede saa med Rette for, at Skipperne, i saadant Tilfælde eller ved feilslagen Speculation, hellere vilde gaae ud paa Sørøveri, hvilket i alle Henseender var beqvemmere og fordeelagtigere. Van der Hagen havde f. Ex. antastet et venetiansk Skib, hvorfor Republikken i lang Tid var udsat for Ubehageligheder. Det blev derfor nødvendigt at udarbeide en Instruction for dem, der seilede paa Ostindien, hvilken ogsaa blev vedtaget, rigtignok med den Bestemmelse, at Ingen imod sin Villie behøvede at antage Instructionen, og Zeelands Deputerede forhindrede i Kraft af denne Bestemmelse dens Udførelse, uagtet Instruxen i og for sig var meget fornuftig og navnlig udtalte, at kun Kongen af Spaniens Undersaatter vare Fjender, og at de Indfødte skulde behandles ordentlig og ved Mildhed gjøres tilbøielige til at drive Handel med Hollænderne. Saaledes vare Generalstaternes Bestræbelser for at ordne Farten atter strandede, og imidlertid gjorde sig det største Brødnid gjældende mellem det gamle og det zeelandske Compagni, som i Indien betragtede hinanden som værre Fjender end Spanierne og Portugiserne; med Rette sagde man om disse to Medbeilere, «at de seilede Støvlerne fra hverandres Fødder og Pengene ud af hverandres Pung». Denne Tilstand kunde ikke længe vare ved, hvis ikke hele Farten paa Ostindien skulde gaae aldeles i Stykker, da Spanierne og Portugiserne begyndte at være paa deres Post; desuden kom der nye Klager fra Venetianerne og Araberne over den Skade, Hollænderne tilføiede deres Handel ved Plyndring. Det gik derfor mere og mere

op for den almindelige Bevidsthed, at Farten paa Ostindien burde skee i Generalstaternes eller i Prindsens Navn, eller at et enkelt Compagni skulde have Octroi i en vis Aarrække, for at der kunde anlægges befæstede Steder, hvorved det alene blev muligt at faae varigt Herredømme og at forsvare de Indfødte, saaledes som det ofte lovedes i Contracterne. — Det vil let indsees, at det maatte blive et svært Arbeide at samle de mange spredte Kræfter med deres udprægede særlige Interesser i et enkelt Legeme, og Ingen bidrog mere end Hollands Advocat, den berømte Oldenbarnevelt, til, at der tilveiebragtes en Overeenskomst mellem de forskjellige Compagnier, saa de kunde smelte sammen til et enkelt. Efter Indbydelse forsamlede Afsendinge fra Compagnierne sig i December 1601 i Haag for at vedtage følgende Udkast til et eneberettiget ostindinsk Compagni: Udrustningsomkostningerne skulde fordeles saaledes, at ½ kom paa Amsterdam, ¼ paa Zeeland, ⅛ paa Maasstæderne og ⅛ paa Nordholland. Bestyrelsen skulde bestaae af 18 à 19 Medlemmer, der skifteviis skulde komme sammen i Amsterdam og Zeeland, Skibene skulde vende tilbage til den Havn, hvorfra de gik ud. Der kom strax Indsigelse fra Zeelænderne angaaende det andet Punkt, og Forslaget blev ikke vedtaget. Dette var Generalstaterne meget ubehageligt, men efter at have formanet Zeelænderne til at være føielige sammenkaldte de Afsendingerne igjen 3 Uger efter, og det lykkedes nu Oldenbarnevelt at overbevise de Gjenstridige om, at, hvis nu ikke Alle sluttede sig sammen, vilde det snart være forbi med Handelen paa Ostindien, thi den spanske Konge havde udsendt sine Creaturer hertil for at puste til Ilden, da Tvedragt var hans bedste Ven. Derved lykkedes det den 15de Januar 1602 at komme til en Overeenskomst angaaende Bestyrelsen, som skulde bestaae af 17 Medlemmer (de kamer van XVII). Endnu manglede rigtignok en vigtig Mands Samtykke, nemlig Moucherons, og han gjorde ogsaa tilstrækkelig mange Vanskeligheder, men ved at gjøres til Administrator og ved

Maurits's personlige Henvendelse lod den mægtige Kjøbmand sig endelig overtale, saa at det store ostindiske Compagni virkelig kom istand den 20de Marts 1602, optagende i sig alle andre Compagnier. Al Concurrence blev derved udelukket, men det stod enhver Nederlænder frit for at være Deeltager. Monopolet var dengang en absolut Nødvendighed, thi uden dette vilde Hollændernes Magtudvikling i Indien snart have været forbi, da det allerede for Compagniet, som senere fik Understøttelse fra Staten, var vanskeligt nok at blive i Besiddelse af, hvad der var vundet; derimod kan det ikke negtes, at der ved Monopolet, som vedvarede i over 200 Aar, fremkom mange Misligheder, og at det ofte virkede søvndyssende.

Efter at vi nu i Korthed have fulgt Begivenhederne i Holland efter Houtmans Tilbagekomst og seet det mægtige Handelslegeme, det ostindiske Compagni, fødes under stærke Brydninger og hilses med Mistænksomhed af Spaniens Konge, med Uvillie af de Kjøbmænd, som ikke længere kunde gaae paa Kaperfart, bliver det paatide, at vi ligeledes begive os paa Veien til Indien for at blive Vidne til Hollændernes Colonisationsforsøg og Magterhvervelse, — men forinden bliver det nødvendigt at kaste et Blik paa Indiens Tilstand i det Hele taget ved Hollændernes Ankomst.

Portugiserne havde som bekjendt efter Søveiens Opdagelse af Vasco de Gama efterhaanden bemægtiget sig Herredømmet over de fleste vigtige Handelsveie i det indiske Ocean. De besad saaledes Øen Socotora ved Cap Gardefui, hvorved de vare Herrer over Indløbet til det røde Hav, hvorigjennem flere ostindiske Producter og ligesaa Varer fra Mosambique og Africas Østkyst naaede Europa. Den anden Handelsvei fra Indien til Europa over den persiske Bugt havde Portugiserne bemægtiget sig ved i 1514 at indtage Ormus, som var en meget vigtig Handelsplads. Paa den anden Side af Bugten eiede de Øen Baharein og Maskate. Paa Forindiens Vestkyst havde Portugiserne sikkret sig den udelukkende Handel ved at slutte Tractater med Fyrsterne.

Byerne Diu og Goa vare deres vigtigste faste Punkter, og navnlig kunde Goa ansees for Centralpunktet for Portugisernes Herredømme i Indien. Forindiens Østkyst havde Portugiserne ikke sikkret sig, men derimod Øen Ceylon. — Af overordentlig stor Betydning var Besiddelsen af Malakka i Bagindien, hvor alle Producter fra China, Molukkerne og de ostindiske Øer bleve førte hen, og som heelt beherskede Handelen i Arkipelet. Inden Portugiserne kom der i 1509, vare Chineserne i Besiddelse af denne saa vigtige Handel, og endogsaa Japaneserne, som endnu dengang ikke skulde holde sig afsondrede fra andre Nationer, traf man her. Fyrsten af Malakka, Sultan Mahmud Sjah, var ikke gunstig stemt mod Portugiserne, som forræderisk bleve myrdede; men to Aar efter, 1511, hævnede den bekjendte Albuquerque sine Landsmænd ved at indtage Byen, hvorved de tillige bleve Herrer over hele Handelen i Bagindien og trængte Chineserne tilbage. Derved fik dog Portugiserne, Malayerne, Malakkarigets Beboere, til Fjender, og fra Øen Bintang, hvor de vare flygtede hen, foruroligede de Usurpatorene indtil 1526, da ogsaa denne Ø blev erobret. Modstanden var dog endnu ikke brudt. Sultan Mahmud oprettede et Rige i Johor, hvilket senere sluttede Forbund med Hollænderne for at fortsætte Krigen. — Da Chinesere, Arabere og tildeels Malayere bragte de fleste af Sundaøernes Producter til Malakka, havde Portugiserne ikke gjort sig videre Umage for at faae Overhøihed over disse eller slutte nærmere Handelsforbindelser med de der regjerende Fyrster. Nærmest havde de havt deres Opmærksomhed henvendt paa Sumatra, hvor det ogsaa var lykkedes dem at anlægge et Fort, hvilket dog allerede i 1523 blev erobret af Sultanen i Atsjin.

Paa Java, hvor der var flere mægtige Stater, havde Portugiserne ikke turdet eller villet nedsætte sig, og kun paa Øens Østkyst, havde de, saaledes som Drake og Cavendish, der besøgte Øen i 1596, berette, knyttet nogle Handelsforbindelser. Javas Sydkyst var aldeles ubekjendt, man vidste

knap, om det var en Ø, og Houtman var vistnok den Første, som afgjorde det ved at seile søndenom hjem.

Paa Molukkerne havde derimod Portugiserne i lang Tid sikkret sig den udelukkende Handel med Kryderier, og derfra besøgtes ogsaa Celebes og Borneo, hvor der ligeledes anlagdes enkelte Colonier. Molukkerne i snævrere Forstand ere de Øer, som stode under Kongerne af Gilolo, Ternate, Tidere og Batsjian; Gilolo var det vigtigste og ældste Rige, men i Almindelighed udstrækker Navnet sig til alle Øer mellem 4 og 8° S. Brede og 124°—133° østl. Længde, altsaa ogsaa til Amboina, Ceram, Buru o. s. v., Nelliketræets Hjem, og til Bandaøerne, hvor der dyrkedes en stor Mængde Muskatnødder og tilhørende Muskatblomst.

I Ternate var Muhamedanismen lige indført, da Portugiserne kom der i 1512, under Serrano, som strax blandede sig i Krigen mod Tidore ved at tage Ternates Parti. Herved fik de Løfte paa alene at faae Handelen med Kryddernelliker og Tilladelse til at bygge et Fort. Spanierne toge derimod Parti for Tidore, og der fulgte nu en Række Krige, som vare gunstige for Europæernes Magtudvikling, indtil Beboerne endelig indsaae, at de ødelagde sig selv for at tjene Europæerne. Efter nogle forgjæves Forsøg paa heelt at fordrive Portugiserne lykkedes det Ternates Konge at erobre Fortet, hvorefter Portugiserne forlode Øen i 1572 og nedsatte sig paa Tidore, hvis Konge, endnu ikke klog af Skade, forbandt sig med Portugisere og Spaniere for at angribe Ternates Fyrste, der dog vidste at holde sine Fjender itømme, indtil han blev lokket ud paa et portugisisk Skib og ført til Goa. Hans Søn optog dog strax Kampen, og medens denne stod paa, kom Hollænderne til Øen i 1599. Portugisernes Uheld paa Ternate førte dem til at bygge et stærkt Fort paa Amboina, hvor de allerede i 1521 havde dannet en Coloni, hvor de frygtede for samme Skjæbne som paa Ternate, da der var udbrudt Opstand paa det nærliggende Timor Ley, hvis Beboere fik Hjælp fra Hitu og Java samt fra Drakes Skibsfolk. Midt i

Krigen kom Hollænderne ogsaa første Gang til denne Ø-gruppe. Paa Bandaøerne fandtes derimod ingen Portugisere; de vare rimeligviis tidligere blevne udryddede.

Tilstanden paa Molukkerne var saaledes særdeles gunstig for Hollænderne, da de første Gang viste sig her. Der var rørt Vande, og Portugisernes Navn var forhadt, deres Herredømme i Aftagen, men at fordrive baade Spaniere og Portugisere syntes særdeles vanskeligt, saalænge de havde saa udmærkede Flankestillinger i Philippinerne og Malakka, hvorfra Undsætning snart kunde komme.

Da Philip II i 1580 blev Konge af Portugal, blev han tillige Herre over Portugisernes Besiddelser i Asien, og Hollændernes fjendtlige Optræden ligeoverfor disse blev derfor fuldstændig berettiget, thi Handelen paa Indien var fremfor Alt Kongens Ret, den dreves med kongelige Skibe mod en Afgift af 30 pCt til Kongen og Plads for 500 Tons Peber. Senere blev Peberens Leverance bortforpagtet paa 5 Aar ad Gangen, men da Regjeringen saa altid var vis paa sine Penge, brød den sig slet ikke om, hvorledes Skibene vare, og om de forliste eller ei. De bleve fyldte, indtil de vare lige ved at synke, saa fik Capitain og Mandskab fat i dem, og saa kunde de see, hvorledes de skulde komme hjem. Den Maade, hvorpaa Portugiserne havde sikkret sig Handelen i Ostindien, var i det Hele taget den samme, som det ostindiske Compagni senere anvendte: der blev sluttet Forsvarsforbund med de indenlandske Fyrster, som til Gjengjæld lovede at levere Handelsvarerne udelukkende til Portugiserne mod en vis Præmie og at afholde sig fra at handle med enhversomhelst Anden, og som desuden ofte gave Tilladelse til at bygge et Fort, hvor Colonien med sit Tilbehør af Penge, Varer og Embedsmænd kunde være i Sikkerhed. — Beboerne paa Sundaøerne vare hovedsagelig Malayer, hvis Herkomst det endnu er umuligt at bestemme. Civilisationen var i det 5te eller 6te Aarhundrede efter Christus kommen fra Forindien, og saavel Budhismen som Bramismen bleve overordentlig udbredte, idet den

sidste dog havde fleest Tilhængere. I Slutningen af det 12te Aarhundrede lykkedes det Araberne at udbrede Muhamedanismen i enkelte Riger, saaledes paa Java, og efter 300 Aars Forløb var Islamismen udbredt over hele Arkipelet. Kun paa Østkysten af Java var der et hinduisk Rige, som lang Tid modstod Naboernes Angreb, indtil det faldt i 1601; de fleste Indbyggere flygtede saa over til Øen Bali, hvor Hinduismen endnu har holdt sig til vore Dage, fortrinsviis Bramas Tilhængere.

Det er disse Tilstande i Indien, som det fortrinsviis havde sin Interesse at dvæle ved, inden vi atter kunde følge Hollænderne paa deres anden Expedition under Admiral Jacob van Neck, hvis første Skibe ankom paa Bantams Rhed den 25de November 1598, to Aar efter Houtmans Afreise derfra, et langt Tidsrum, som Portugiserne havde benyttet til overalt at udbrede, at Fiamingos kun vare Sørøvere, saaledes at Hollænderne, hvis Bedrifter tillige havde været saa lidet hæderlige paa deres første Tog, ikke ventede sig nogen god Modtagelse. Til alt Held havde Portugiserne begyndt Fjendtligheder mod Bantam, fordi Fyrsten efter deres Mening alligevel havde indladt sig for meget med Hollænderne, og Bantammerne, der forsvarede sig godt og endogsaa havde tilføiet Portugiserne et Nederlag, bleve derfor meget glade over Hollændernes Ankomst, da de ifølge tidligere sluttet Contract nu ansaae dem for Bundsforvandte. Det lykkedes derfor van Neck, skjøndt han maatte anvende megen Overtalelse og mange Presenter, allerede i December Maaned at faae Ladning til 3 Skibe, og da nu ogsaa de øvrige 5 Skibe kom paa Rheden (disse havde anløbet Øen Cerne og omdøbt den til Mauritius), fik han desuden Ladning til et fjerde Skib, og med disse vendte van Neck selv tilbage til Fædrelandet, hvor han allerede indtraf den 19de Juli 1599 med følgende Varer: 600,000 ℔ Peber, 250,000 ℔ Krydernelliker, 2,000 ℔ Muskatnødder, 200 ℔ Mocis og 100 ℔ lang Peber. At han blev modtaget med Klokkeringning, Basuner og rige Presenter,

var ikke saa underligt endda. De fire øvrige Skibe, som vare blevne tilbage under van Warwyck og van Heemskerk, skulde forsøge deres Lykke i Molukkerne, hvorhen de afseilede fra Bantam den 8de Januar 1599 under en frygtelig Kanontorden. Disse ulykkelige Øer skulde nu første Gang træde i Forbindelse med deres tilkommende Herrer, hvis senere Opførsel her altid vil være en Plet i Hollands Historie.

Paa Henveien besøgtes først Oplagsstederne for Molukkernes Handel paa Java, Jacatra, Tuban og Grissee, og Heemskerck blev vel modtaget disse Steder, men ved Maduras Vestkyst søgte Indbyggerne at hævne sig for Houtmans Behandling og overfaldt tre udsatte Baade. Fangerne bleve med stor Møie endelig løskjøbte endnu netop i rette Tid, da Vestmoussonen snart udløb. Nu naaede Hollænderne Amboina den 3die Marts, og strax stræbte Heemskerck at knytte Underhandlinger med Capitain Hitu, Øens Overhoved, idet han bad om et Huus for deri at kunne udstille sine Varer. Dette blev indrømmet, og medens Admiral Warwyck nu skulde see at faae Ladning her med to Skibe, seilede Heemskerck til Bandaøerne. Warwyck saae snart, at der ikke var Ladning at faae i Amboina, og han seilede derfor den 8de Mai til Ternate, hvis Konge jo var i Krig med Tidore, Spanierne og Portugiserne. Warwyck blev derfor modtaget godt, og efter at have aflagt Ed paa, at han vilde behandle Kongen med Venskab, kom denne ombord. Krigen var derimod Skyld i, at der ikke var mange Nagler at opdrive, men paa Credit blev der kjøbt Meget, og for at kunne modtage Restancerne og stadig at kunne drive Handel stiftedes her det første egentlige Handelscontoir under Kjøbmand van der Does's Bestyrelse. For at supplere Ladningen seilede Warwyck atter herfra til Bantam, men der var saa stor Efterspørgsel efter Peber baade af Chinesere, Portugisere og Zeelændere, at Markedet i Fremtiden syntes fordærvet der. Han kom atter tilbage til Holland i September 1600, 4 Maaneder senere end Admiral van Heemskerck. Denne dygtige Søhelt havde ikke

fundet stor Handelslyst, men Lyst til Tyveri og Bedrageri hos Bandaneserne. Ved sin Snildhed og faste Holdning havde han dog vidst at forskaffe sig en fuld Ladning af friske Muskatnødder og Muskatblomst af Indbyggerne i Ortatan, Neira og Lonthor. Desuden havde han oprettet to Handelscontoirer og sluttet en Contract med Ortatan. Contoirerne vare oprettede paa Neira, hvor der blev efterladt 9 Mand, som havde faaet Lov til at bygge et Huus, og paa Lonthor, hvor Kjøbmand Veen med 7 Mand lodes tilbage. Inden Hjemreisen besøgtes atter Bantam, hvor han fik et Brev til Prinds Maurits, og med en kostbar Ladning naaede han atter Texels Rhed den 19de Mai 1600. — I Modsætning til det første Togt til Indien var denne Expedition i alle Maader heldig; ikke alene hjembragtes kostbare Ladninger, men hvad der var af langt større Betydning, der var bleven oprettet tre Handelscontoirer paa Molukkerne, og Venskabet med Bantam var bleven fornyet, medens Tilstedeværelsen af en saa stor Flaade paa 8 Skibe overbeviste de Indfødte om, at Hollænderne vare noget mere end Sørøvere. At Expeditionen havde et saa godt Udfald, maa i Særdeleshed tilskrives van Necks og Heemskercks kloge og maadeholdne Opførsel, og disse to Admiraler bør derfor snarere end Houtman regnes for Stifterne af Hollands Handel i det ostindiske Arkipel. — Houtman var, som vi tidligere have berørt, traadt ud af det gamle Compagnies Tjeneste og gaaet over til Moucheron, hvis to Skibe han skulde føre til Indien. Var det allerede en fuldstændig Feilregning af denne at overdrage Commandoen til en saa hensynsløs og ukyndig Eventyrer, som netop havde gjort det hollandske Navn forhadt i Indien, saa bedrog han sig endnu mere ved at tage John Davis i sin Tjeneste, som slet og ret kun var Spion for Grev Essex, for at Englænderne kunde blive bekjendte med «the eastern ports of the world». Hvorledes det gik Houtman paa denne anden Expedition, er kun blevet bekjendt ved Davis's Rapport til Essex, som findes hos «Purchas his pilgrimes Vol. 1». De to

Skibe seilede den 15de Marts 1598 fra Vlissingen, altsaa inden van Neck, men kom først den 21de Juni 1599 foran Atsjin paa Sumatra's Nordkyst, efterat de paa Veien havde anløbet Madagascar, hvor Houtman var bleven gjenkjendt fra sidst og derfor intet havde kunnet udrette. I Atsjin traf man en meget stor Handelsvirksomhed og, hvad der var meget uheldigt, en stor Mængde Portugisere. Sultanen synes dog i Begyndelsen at have modtaget Hollænderne med Velvillie og foreslog dem endogsaa at hjælpe ham i Krigen mod Johor. Men Portugiserne, som nu for Alvor begyndte at modarbeide Hollænderne og dertil havde udsendt 4 Skibe fra Malakka, vidste at gjøre Houtmans Opførsel mistænkelig for Atsjineserne, der myrdede ham tilligemed de Fleste af hans Skibsmandskab. Heldigere var det andet zeelandske Compagni, men Expeditionen var uden Betydning for Hollands Magtudvikling i Ostindien, ligesom og de tidligere nævnte Expeditioner gjennem Magellanstrædet, som vi derfor her rolig kunne forbigaae. Det var derimod det gamle Compagni forbeholdt at bidrage Mere end noget andet til at forøge Hollands Indflydelse i Indien, inden det ostindiske Compagni blev oprettet; vi ville derfor atter følge dets Bestræbelser i den Retning. Endnu inden van Neck var kommen tilbage med sin rige Ladning, havde Interessenterne havt Mod til atter at udsende tre Skibe under Admiral van der Hagen, som den 13de Marts 1600 kom foran Bantam, hvor imidlertid Varerne vare saa dyre, at der ikke kunde blive Tale om at faae Ladning der, og der blev derfor sat Cours efter Molukkerne. Her blev han opfordret af Capitain Hitu paa Amboina til at komme ham til Hjælp imod Portugiserne, som fra deres Fort paa Ley-Timor idelig foruroligede Amboineserne. Nødig gik van der Hagen ind herpaa, men udrustede tilsidst to væbnede Barkasser, som tillige med hans eget Skib beleirede Fortet i 8 Uger, uden at kunne indtage det. Handelen blev dog ikke glemt i Mellemtiden, da Admiralskibet kunde fyldes med Krydernelliker, og i ethvert Fald var

den ydede Hjælp af stor Betydning, thi der blev nu sluttet en of- og defensiv Alliance med Amboineserne, som til Gjengjæld paatoge sig at bygge en Skandse til Hollænderne og forpligtede sig til udelukkende at levere Nellikkerne til det gamle Compagni. Medens Forhandlingerne stode paa, kom de to af Hagens Skibe, som vare gaaede til Bandaøerne, atter tilbage. De vare netop komne tidsnok for at kunne hjælpe Heemskercks efterladte Mandskab paa Neira og Lonthor. Saasnart nemlig de to unge Colonier vare blevne overladte til sig selv, havde en Flaade paa 13 Jonker, bemandet med 1,500 Javanesere, viist sig i Farvandet for med Vold at trænge Hollænderne bort. Denne Expedition var navnlig kommen istand ved de Bestræbelser, Gouverneuren i Malakka havde anvendt for at vise Javaneserne i Tuban, at Hollænderne ved selv at opkjøbe Kryderierne i Molukkerne vilde tilintetgjøre Oplagsstederne herfor paa Javas Østkyst, hvorfra atter Portugiserne i Malakka bleve forsynede. Bandaneserne havde hidtil beskyttet deres Gjæster, men uden de hollandske Skibes Ankomst havde de vistnok overladt dem til deres egen Skjæbne. Begge Skibe fik nu deels nye Kryderier, deels de af Handelscontoirerne for van Necks Regning kjøbte Varer og drog bort, da ogsaa Javaneserne vare ude af Sigte; derimod havde de to Kjøbmænd Veen og Stalpaert Mod nok til atter at blive tilbage. Hagen havde nu faaet fuld Ladning og vendte over Bantam tilbage til Holland. Dette Tog var altsaa atter meget fordeelagtigt og betydningsfuldt, men Besiddelsen paa Amboina, som var det Allervigtigste, skulde kun være af kort Varighed.

Van Necks heldige Expedition satte det gamle Compagni istand til at udvikle en stor Kraft, og Udrustningen af 10 Skibe blev besluttet under van Necks Overbestyrelse. Da det krævede for lang Tid at gjøre alle disse Skibe færdige paa een Gang, afgik 4 Skibe med 250 Mand allerede den 21de December 1599 under Viceadmiral Wilkens med Befaling til om muligt ogsaa at gaae til China, medens Concessionen, ligesom

det brabantske Compagnies, udtrykkelig lød paa, at Reisen skulde foregaae directe til China. Istedetfor seiledes atter til Bantam, som efterhaanden blev Samlingspladsen for alle hollandske Skibe, og Wilkens fik endnu tidsnok Ladning til 2 Skibe, som vendte hjem med Hagen. De to andre Skibe bleve derimod strax sendte til Amboina for at see til de der Efterladte i det nylig erhvervede Fort. Det var atter paa høie Tid, thi vel havde Commandanten samlet 300 Baharer Nelliker (en Bahar = 520 ℔), men han meddeelte Viceadmiralen, at han hvert Øieblik ventede et Overfald af Spaniere og Portugisere fra Tidore, hvorfor det var bedst at indlade Varerne og forlade Fortet. Overfaldet udeblev vistnok nogle Maaneder, men da kom der ogsaa en Armada fra Goa og Malakka, som fuldstændig retfærdiggjorde Gouverneurens Frygt; det gik saa ud over de stakkels Amboineser, som Hollænderne, uagtet Alliancetractaten, overlod til deres Skjæbne, men da de udelukkende vare Handelsmænd, maatte Handelsinteresserne gaae fremfor Alt. Det Eneste, hvad der derfor blev udrettet i Molukkerne, var, at Admiralen fordrev nogle Portugisere, som beleirede en Plantage paa Amboina, hvilket atter ophjalp Hollændernes Anseelse saa meget, at Capitain Hitu gav Comgagniet Frihed for alle mulige Toldafgifter. — Fra Molukkerne seilede Viceadmiralen til Bali, hvor Houtman havde efterladt to Landsmænd, som nu vare blevne udmærket sprogkyndige og havde bibragt Fyrsten saa gunstige Forestillinger angaaende Holland, at denne sagde: Bali og Holland skulle være Et. Som Tegn paa sin allerhøieste Tilfredshed forærede han Chefen en Kone, som paa ingen mulig Maade vilde skilles fra denne og derfor blev ombord. Hvor fordeelagtig disse to Skibes Reise var, kan fremgaae deraf, at deres Ladning bestod af 247,000 ℔ Krydernelliker, 84,000 ℔ Peber, 3,900 ℔ Cubebe, foruden 27,100 ℔ Nelliker for Amboinas Gouverneur, som betalte 21,630 Gylden i Fragt. Lægges hertil, hvad der tidligere var blevet indført af Kryderier i 1599, 1600 og 1601, er det utvivlsomt, at Compag-

niet har gjort gode Forretninger, og at Amsterdams Handel havde taget et meget stort Opsving. Man spørger uvilkaarlig, hvad der blev af denne store Masse Kryderier? Rimeligviis blev Tydsklands Forbrug tilfredsstillet derved, og Meget kom saaledes paa Frankfurter Messe, hvorved Hollands Anseelse som Handelsfolk blev grundlagt i Tydskland. Forbruget af Kryderier maa i det Hele taget have været ualmindeligt stort i Europa paa den Tid; man maa næsten have slugt Peber, thi alene i Aaret 1603 bragte Englænderne og Hollænderne 3,000,000 ℔ paa Markedet.

I Juni 1600 udsendtes van Neck med de 6 øvrige Skibe med bestemt Ordre til at gaae til China og Japan, og da der hverken kunde erholdes Ladning i Bantam eller paa Molukkerne, blev Coursen ogsaa sat til China. Man kjendte endnu saa lidt til Farvandet her, at Skibene uden at ane det en god Dag befandt sig at være et godt Stykke opad Canton Floden, nær Portugisernes Besiddelse Macao. Dette var meget uheldigt, thi uagtet Mandarinerne i Canton nok syntes at ville handle med Hollænderne, saa vidste Portugiserne ikke alene fuldstændig at forpurre Handelen, men bemægtigede sig endogsaa to Baade, som van Neck havde sendt ud til Macao; disses Mandskab blev uden videre hængt, med Undtagelse af de 5 Fornemste, der sendtes til Goa. Admiralen anede endnu dengang ikke, hvor hans Mandskab var blevet af, men Forholdene nødte ham til at skynde sig bort; først senere fik han at vide, hvad der var hændet. Det bør dog tilføies, at Portugisernes Opførsel ved denne Leilighed blev misbilliget i Goa, og at Ophavsmanden blev sat under Anklage og dømt. Fra China naaede van Neck Byen Patane paa Malakkas Halvø i November 1601, og i denne Havn var Modtagelsen saaledes, at ikke alene alle Skibene kunde erholde en fuld Peberladning, men der oprettedes tillige et Handelscontoir, som blev af ikke ringe Betydning.

Medens saaledes det gamle Compagni stadig gjorde gode Forretninger, og ligesaa det zeelandske Compagni (ten Haeff),

saaledes som vi strax skulle omtale, mislykkedes atter Moucherons og Lemaires Expeditioner ved Uenighed og Forvirring, hvortil ogsaa Uheld føiede sig. Vi kunne derfor aldeles forbigaae dem og beklage kun, at to saa solide Handelshuse som Moucheron og Lemaire derved fik deres Knæk og gik aldeles tilgrunde. Det var, som om den sydnederlandske Nationalcharakteer med sin større Heftighed og mindre Udholdenhed ikke egnede sig til bringe Farten paa Ostindien istand, thi baade Moucheron og Lemaire vare forresten deres Samtids første Handelsmænd, baade i Kundskab og i Dristighed.

I Aaret 1601 var det det zeelandske Compagni, som først sendte sine Skibe ud, og den 7de Juli landede Flaaden ved Comorrene, hvor der blev knyttet Venskabsforbindelser, saaledes at den ved Afreisen fik et Anbefalingsbrev paa Arabisk til Atsjin, et interessant Beviis for, hvilke udstrakte Handelsforbindelser der fandt Sted mellem Nationerne ved det indiske Ocean. Allerede den 23de August naaede Zeelænderne Atsjin, men deres Togt frembyder iøvrigt ingen Interesse.

Derimod lykkedes det for Borgemesteren i Amsterdam at sammensmelte tre af Compagnierne til et enkelt, som i det Mindste indenfor Amsterdam havde et fuldstændigt Monopol, og dette mægtige Handelsforbund udsendte nu to Flaader, som i alle Henseender vare fortrinlig udrustede. Den mindste, paa det gamle Compagnies egen Regning, var navnlig bestemt til Molukkerne for at afhente Restancer, og den stod under Befaling af Admiral Wolphert Harmensz. Compagniets Hovedflaade bestod derimod af 8 Skibe, stillede under den dygtige Heemskercks Commando. Harmensz's Flaade løb ud fra Texel den 21de April 1601 og kom ikke førend den 24de December i Sundastædet, hvor man advarede ham mod den store Armada paa 8 Galioner, hver paa 1,000 Tons, og 22 Galeier, som laa foran Bantam. Istedetfor at undgaae en saadan Overmagt besluttede Harmensz i Betragtning af den store Betydning, Bantams Besiddelse havde for den hollandske Handel, alligevel næste Dag at angribe den.

To Timer før Solopgang seilede nu den uforfærdede Søhelt med kun tre Skibe og 2 Jagter ind paa Fjenden, som han fuldstændig overraskede. Spanierne fattede sig imidlertid efterhaanden, der blev kæmpet haardt, og henved Aftenen trak begge Parter sig uhindret tilbage for under Land at reparere. Den næste Dag var det haardt Veir, saa Modstanderne kom ikke i Strid førend den 27de December, da hvert af Harmensz's Skibe entrede en Galei. De to bleve erobrede, og bestyrtede herover stak Portugiserne Ild i tre andre for at anvende dem som Brandere, men Hollænderne undgik dem, og tilsidst havde de den Tilfredsstillelse at see den store Armada drage bort.

Denne Vaabenbedrift af en civil Admiral undlod naturligviis ikke at gjøre sin Virkning paa de Indfødte. Harmensz kunde dog ikke blive i Bantam, men drog strax til Molukkerne, hvor han vel erholdt en god Ladning, men nu ikke var tilbøielig til atter at optage Kampen med Armadaen, som ligeledes var fulgt efter for at tugte Beboerne, fordi de indlode sig med Hollænderne. Han vilde ikke risikere sin Ladning og overlod Beboerne til deres haarde Skjæbne.

Ligesom Harmensz gjorde ogsaa Heemskerck udmærkede Forretninger paa sin Reise, thi han medførte ikke mindre end 1,772,000 ℔ Peber, 144,000 ℔ Nelliker o. s. v. o. s. v. samt et portugisisk Skib, der havde en Værdi af 40 Tønder Guld. At hans Modtagelse i Amsterdam stod i Forhold hertil, er en Selvfølge, men iøvrigt blev der Intet udrettet for at styrke Handelsforbindelserne med Indien, og det Samme kan siges om andre Expeditioner inden det ostindiske Compagnies Fremkomst, hvorfor vi ikke længere skulle dvæle ved disse mere eller mindre heldige Forsøg, af ialt 65 Skibe, hvoraf kun 11 gik til Grunde.

Imidlertid, hvor Meget der end hidtil var blevet udrettet, hvor store Fordele enkelte Compagnier end havde høstet, saa var det endnu saare langt fra, at Hollænderne havde erholdt

en fast Magtstilling i Indien, thi Spanierne og Portugiserne vilde netop nu til det Alleryderste forhindre en saadan.

Det ostindiske Compagni fik derfor snart at vide, at Handelen for en Tid i det Mindste maatte sættes tilside for med Kraft at føre Sværdet. Det holdt haardt at beqvemme sig dertil, og saalænge Compagniet ikke instruerede sine Admiraler i den Retning, gjorde Hollændernes Magt i Indien ingen Fremgang, men gik snarere tilbage. — I selve Octroien var Compagniets krigeriske Opgave, navnlig ved Oldenbarnevelts Indflydelse, heller ikke glemt, thi det hed udtrykkelig i en af Artiklerne, at der i Indien maatte bygges Forter og befæstede Steder og ansættes Gouverneurer og Krigsfolk. — Stor var derfor Hollands Forventning angaaende Alt det, som Compagniet vilde udrette, og ligesaa stor var Fjendens Frygt for dets Magt; om der var Grund hertil, skulle vi nu nærmere undersøge.

Den første Expedition, som det ostindiske Compagni udsendte, bestod af 15 Skibe. Fortruppen under Viceadmiral de Weert, 3 Skibe stærk, var allerede afseilet den 31te Marts 1602; Hovedflaaden under Admiral Warwyck kom først afsted den 17de Juni. De Weert var bestemt til Ceylon, og efter en heldig Reise kom han ogsaa dertil, men da der ikke kunde faaes Ladning, havde han allerede besluttet at gaae til Atsjin, hans andet Bestemmelsted, da Rajahen i Batticalao vidste at overtale ham til at besøge Maharajahen i Candia, hvilket han ogsaa besluttede sig til efter at have sendt to af Skibene iforveien til Atsjin. I Candia blev han udmærket modtaget, og han fortalte da Fyrsten, at han var kommen for at knytte frie Handelsforbindelser med Indiens Fyrster. Maharajahen meente saa, at han ikke kunde komme noget bedre Sted hen, og foreslog ham strax imod udmærket glimrende Tilbud at beleire Gale og at indtage Colombo, men de Weerts Magt var for ringe, og Maharajahens Tilbud laa for en Deel kun i Munden, saa han seilede til Atsjin; her vare Forholdene dog ikke heldige, og da det lykkedes ham at samle

7 Skibe, syntes han Øieblikket kommet til at forsøge, hvad han kunde udrette paa Ceylon, navnlig da Sultanen i Atsjin ogsaa gav ham Gesandter med paa Veien, der yderligere skulde anbefale ham hos Maharajahen. Opfyldt af store Forventninger kom de Weert saaledes den 25de April 1603 foran Batticalao og blev meget venlig modtaget; medens der nu blev sendt Breve til Candia for at underrette Maharajahen om Hollændernes Tilbagekomst, knyttede Admiralen flere Handelsforbindelser, og saaledes syntes Alt at gaae efter Ønske, da de Weert's Mandskab ved Uforsigtighed og Ligegyldighed mod de Indfødtes Skikke fuldstændig fordærvede det gode Forhold til Rajahen i Batticalao og dets Befolkning. Det gik her som saa ofte senere, Hollænderne ringeagtede Folkets Overtro, kunde ikke sætte sig ind i dets Tænkemaade og fattede ikke, at netop dette kunde drage saa alvorlige Følger efter sig. Her paa Ceylon manglede Hollænderne Kjød, og da de Indfødte ikke vilde dræbe Oxerne, eftersom det var i Strid med deres Religion, gjorde Hollænderne det selv. Kun de Weerts gode Forhold til Candias Fyrste beskyttede ham denne Gang, men dette skulde heller ikke vare længe. Der kom nok Breve fra ham, hvori de tidligere Tilbud fornyedes, og hvori der lagdes en Angrebsplan paa Gale, men uheldigviis kom der nu netop 4 portugisiske Skibe foran Batticalao, hvilke de Weert erobrede, og forsaavidt syntes Alt fortræffeligt, ja Maharajahens Glæde herover var ogsaa saa stor, at han strax reiste hen til Seirherren, men sendte Iilbud iforveien om at bede de Weert om ikke at løslade en eneste Fange. Nu havde Admiralen netop sat alle Fanger i Frihed, og sit givne Ord tro sendte han dem med to af de erobrede Fartøier til Negapatnam, men denne Ordholdenhed, som var ufattelig for en asiatisk Fyrste, skulde snart koste ham Livet. Maharajahen havde nemlig haabet paa at faae sin fangne Søn udleveret mod disse Fanger, og da han hørte, at de vare frigivne, blev han yderst forbittret paa de Weert, hvem han fra nu af betragtede som en falsk Ven. Intet røbede dog

Maharajahens forandrede Tænkemaade, da de senere traf sammen; de vare endogsaa Begge tilstede ved et stort Gjæstebud hos Rajahen, men efter Maaltidet traadte pludselig bevæbnede Mænd frem, som sloge de Weert og alle tilstedeværende Hollændere ihjel. Ogsaa Alle de, som vare i Land, fik samme Skjæbne, saa at der blev myrdet 47 Personer, 6 farligt saarede (1ste Juni 1603). Det Uhyggeligste for de Ombordblevne var, at de slet ikke anede, hvad der var Skyld i Catastrophen, og skjøndt Rajahen sendte den ene Gave efter den anden og bad Hollænderne undskylde det Skete, saa besluttede de dog at forlade Øen. Nu fik Maharajahen ogsaa Skrupler, han sværgede ved Alt, hvad der var ham helligt, at han vilde gjøre det Skete godt igjen, man maatte troe ham, der skulde blot sendes en Afsending til Candia for at overbevise sig om, at der var Caneel, og virkelig havde en Kjøbmand Mod til at paatage sig dette Hverv. Imidlertid indkjøbte Hollænderne selv 80,000 ℔ Caneel, og Afsendingen kom ogsaa tilbage, men da han ikke havde fundet tilstrækkelig mange Varer, besluttede Viceadmiralen, Pietersz, for Alvor at forlade Øen med den Besked, at hvis Maharajahen virkelig meente det godt med Hollænderne, skulde han samle to Ladninger Caneel og Peber, som de hollandske Skibe strax kunde indlade. Den 31te Juli lettede Viceadmiralen Anker for at seile til Patane, og saaledes brast Haabet om at komme i varig Handelsforbindelse med den rige Ø, som først i Aaret 1656 kom under det ostindiske Compagnies Herredømme. — Ved et Tilfælde kom Viceadmiralen paa sin Reise i Forbindelse med Sultanen af Johor, Portugisernes uforsonlige Fjende, og denne Forbindelse gav atter Anledning til, at Compagniet bestræbte sig for at erobre Malakka, hvilket dog mislykkedes, som vi senere skulle see navnlig paa Grund af Mangel paa Kræfter. Pietersz hjalp Sultanen af Johor med at fordrive nogle portugisiske Skibe, men da disse erholdt betydelig Forstærkning af Mendoças Flaade, lod han sin nye Bundsforvandt i Stikken og seilede til Patane, hvor der blev oprettet et

Handelscontoir og indtaget Ladning; men saa antog ogsaa Viceadmiralen sin Mission for endt, og han vendte derfor i April 1604 tilbage til Fædrelandet.

Hovedflaaden under Warwycks Commando var den 29de April 1603 ankommen paa Bantams Rhed. Shabandaren der paa Stedet syntes, at det ikke var for tidligt at forhøie Skibs- og Toldafgifterne for de hollandske Skibe, som seilede bort med saa mange kostbare Ladninger, og Admiralen var nødt til at gaae ind paa hans Forlangende, men saa kjøbtes der ogsaa 32,500 Sække Peber (en Sæk à 60 ℔), hvormed 4 Skibe tildeels bleve ladede og sendte tilbage til Holland, og Forholdet blev saa godt med Bantam, at Warwyck vidste at erhverve en stor Gaard med Steenbygninger midt i den bedste Deel af Byen, og dette storm- og brandfrie Sted blev Hollændernes første egentlige Loge i Arkipelet, hvorover en Præsident fik Commandoen. Ham underordnede stode en Kjøbmand, 2 Assistenter og 6 Mand, som med en stor Driftscapital skulde indkjøbe Varer til beleilig Tid og ved Hjælp af smaae Fartøier staae i Forbindelse med andre Oplagssteder. At Anlæget har været temmelig storartet, fremgaaer ogsaa deraf, at der blev oprettet en Domstol med 4 Assessorer til at dømme i civile og criminelle Sager. Ligesom i Bantam erhvervede Warwyck ogsaa i Grissee en Gaard og fuldstændig Toldfrihed imod ikke at øve Fjendtligheder mod Portugiserne i selve Havnen. I Grissee efterlod Warwyck 7 Kjøbmænd paa Contoiret med en Capital af 18,000 Realer, og nu agtede han sig til Johor, men da Moussonen var imod paa den Tid, blev han kastet paa Borneos Kyst i Nærheden af Sukkadana. Han var altsaa den første Hollænder, som besøgte denne vigtige Ø. Localiteterne toges i Øiesyn, og flere Diamanter kjøbtes; men dette var ogsaa hele Udbyttet af Besøget, og da Moussonen igjen var bleven heldig, fortsattes Reisen til Johor, hvis Sultan var meget i Betryk, men istedetfor at yde ham kraftig Bistand, fik han blot noget Krudt og Bly, og Warwyck fortsatte sit Togt til China, som han

fremfor Alt skulde søge at komme i Handelsforbindelse med. Disse Bestræbelser førte dog ikke til noget gunstigt Resultat, og Admiralen besluttede sig derfor omsider til at reise hjem. Her havde man i 1602 faaet Underretning om, hvorledes Portugiserne havde hærget Arkipelet med Mendoças store Flaade, og hvorledes Hollænderne vare blevne myrdede i Macao, og Compagniet indsaae nu Nødvendigheden af atter at udsende en Flaade, som med Kraft kunde træde op mod de forhadte Spaniere og Portugisere. Dertil blev der udrustet 13 Skibe, hvoraf flere over 500 Tons drægtige med 1,180 Mand ombord, og de stilledes nnder Admiral van der Hagens Commando. Han fik meget bestemte Instruxer: først skulde han tage Station i Mosambique-Strædet for at lure paa alle Skibe, som fra Lissabon droge til Goa; dernæst skulde han begive sig til Malabarkysten i Forindien, vise Flaget foran Goa, udbrede Skræk og Forvirring og slutte Forbund med de indfødte Fyrster der i Nærheden, og endelig skulde han med Kraft understøtte Johors Sultan for om muligt fuldstændig at forjage Portugiserne fra Halvøen Malakka. Handelen maatte dog ikke sættes tilside, og for at kunne være fuldstændig inde i Forholdene fik Admiralen et meget interessant Memorandum med angaaende Handelens Standpunkt i Indien, som nu forbauser os ved sin Nøiagtighed i Beskrivelse af Forhold, som for 8 Aar siden vare aldeles ubekjendte i Amsterdam. Endelig: «nervus belli», Pengene vare fremfor Alt ikke glemte, thi Admiralen medførte 100,000 Gylden i Contanter og 738,000 Gylden i Varer, Krudt og Bly ikke iberegnet. Flaaden forlod Texel den 18de December 1603, men Overreisen var ikke videre heldig, thi først den 17de Juni ankom den til Mosambique, hvor der dog ikke blev udrettet Noget, ligesaa lidt som i Goa. Større Forventninger knyttede sig til Admiralens Besøg i Calikut. Allerede tidligere havde de to zeelandske Kjøbmænd begivet sig herhen for at knytte Handelsforbindelser, men Portugiserne havde vidst at tage dem tilfange og hængt dem. Medens van der Hagen laa

her, sendte Portugiserne 20 Fregatter til dette Sted for til enhver Priis at forhindre Afslutningen af et Handelsforbund, men Flaaden blev drevet tilbage, og Admiralen havde en Sammenkomst med den før saa mægtige Keiser, hvis Resultat ikke alene var et of- og defensivt Forbund, men tillige Afstaaelsen af et befæstet Punkt paa Malabarkysten. Hagen syntes dog ikke, at han var stærk nok til strax for Alvor at optage Kampen med Portugiserne paa dette Punkt, da han ikke vidste, hvorledes Forholdene vare i Hollændernes egentlige Centralpunkt. Han reiste derfor med Løfte om at komme igjen og satte nu endelig Cours efter Bantam, hvor han ankom den 31te December. Næppe var Hagen ankommen i Bantam, førend han modtog et Gesandtskab fra Amboina, som i hjerteskjærende Udtryk skildrede ham den Skjæbne, Mendoça havde beredt Øen, og derfor bønfaldt om Hjælp. Der var altsaa ingen Tid at spilde, og efter at der var ansat en ny Præsident i Bantams Loge, afseilede Admiralen den 25de Januar herfra og naaede Ulykkesstedet allerede den 21de Februar. Endnu inden der var løst et Skud, overgav Portugiserne, af Frygt for den store Magt, deres Fort, og efterat Forbundet med Capitain Hitu var bleven fornyet, og Indbyggerne havde aflagt Troskabseden til Generalstaterne, blev Frederik Houtman ansat som første Gouverneur over Amboina og tilhørende Øer. Eskadren blev nu deelt i to Dele. Hagen selv seilede til Banda, medens Viceadmiral Bastiaansz med 5 Skibe blev sendt til Tidore for at forsøge Indtagelsen af det derværende spanske Fort. Dette lykkedes over al Forventning, navnlig ved, at et Krudtmagasin fløi i Luften, og det hollandske Flag vaiede nu paa alle de vigtigste Steder i Molukkerne, men Viceadmiralen efterlod imod Ternaternes udtrykkelige Raad kun en meget svag Besætning i det erobrede Fort, og denne Letsindighed havde nær været Aarsag i, at Molukkerne for stedse vare gaaede tabte for Hollænderne; thi det næste Aar vendte Spanierne med stor Styrke tilbage fra Manilla, de erobrede Tidore, den største

Part af Ternate og sikkrede sig saaledes, at det først efter en langvarig og fortvivlet Kamp, som i høi Grad hæmmede Hollændernes Colonisationsforsøg paa andre vigtige Punkter, lykkedes dem at blive Eneherrer over denne vigtige Øgruppe. Admiral van der Hagen var, som vi have seet, gaaet til Bandaøerne, hvor han atter oprettede flere Handelscontoirer og sluttede vigtige Contracter med Øernes Fyrster, hvori som sædvanlig den udelukkende Handel med Muskatnødder og Muskatblomst blev forbeholdt Hollænderne; der blev efterladt en Overkjøbmand van Bergel, som i 1609 blev ophøiet til Gouverneur over Bandaøerne. Hvad van der Hagens Flaade forresten har udrettet, veed man kun Lidt om, med Undtagelse af, at Guinea blev opdaget, og at de fleste Skibe, forsynede med gode Ladninger, kom tilbage til Holland.

Først i 1605 blev her atter udrustet en Flaade paa 11 Skibe under Admiral Matelief, hvis Bedrifter vi nu skulle gjøre os bekjendte med. Hans Instrux lød paa, at han fra Cap skulde sende to Skibe til Guseratte, et til Koromandel, to til Molukkerne, to til Bantam, medens han selv med fire Skibe skulde vende sig til Malakka, og der gaae angrebsviis tilværks. Den 12te Mai 1605 seilede Mantelief ud og stødte underveis heldigviis paa van der Hagen ved Mauritius, saaledes at de to Admiraler kunde tale sammen angaaende de virkelige Forhold, thi hvad kunde det nytte, at Compagniet gav Instruxer, som vare baserede paa Efterretninger for mange Tider iforveien? Matelief fik saaledes at vide, at Portugiserne under Mendoça navnlig forstærkede sig i Malakka, og han syntes derfor, at, da al Fare saaledes skrev sig herfra, var det bedst at tage Tyren ved Hornene og at seile med hele Flaaden til Malakka, hvor han først ankom den 1ste Mai 1606. I Begyndelsen troede han at kunne tage Byen ved et coup de main, men den var omgivet med Mure, og et saadant Forsøg maatte opgives, hvorfor Matelief henvendte sig til Sultanen i Johor for at erholde hans Bistand. Flaaden og Sultanen beleirede nu Malakka i 4 Maa-

neder med det Resultat, at Forstaden blev rømmet og nogle Skibe brændte, men alt Haab om at udrette Mere glippede, da der indfandt sig en stærk Flaade fra Goa, hvormed Kampen idelig maatte optages, saa at Hollænderne tilsidst med et Tab af to Skibe maatte trække sig tilbage til Johor, hvor der indlededes nye Forhandlinger med Sultanen om, nu da Malakkas Erobring var mislykket, at indrømme det ostindiske Compagni et Stykke Jord paa Fastlandet eller paa en af Øerne, hvor der kunde bygges Huse og et Fort til Skadeserstatning, fordi Hollænderne ikke fik Malakka. Disse Forhandlinger kronedes med Held, men desuagtet vilde Matelief endnu engang prøve Krigslykken, og han begav sig atter med de 9 tiloversblevne Skibe til Portugisernes Rede, hvor han tilkæmpede sig en glimrende Seir over deres Flaade, idet 7 Skibe med 590 Mand bleve ødelagte, medens de andre kom paa Grund. Havde Matelief nu havt fuldkommen Handlefrihed, havde han heelt kunnet sætte Handelens Interesser tilside, vilde han atter have optaget Beleiringen, men han syntes ikke, at Tiden tillod ham at gjøre Mere, og seilede derfor til Quedo, hvor han erholdt meget foruroligende Efterretninger fra Molukkerne, saa at han med 6 Skibe strax begav sig til dette truede Punkt, medens 3 Skibe under Viceadmiral Olivier de Vivere bleve sendte til Atsjin. Her blev der sluttet en meget vigtig Overeenskomst med Sultanen, som lovede at afstaae Hollænderne et Sted, hvor Skibene kunde have et fælles rendez-vous, hvor der kunde bygges Magasiner og andre nødvendige Bygninger. Hvis denne Overeenskomst virkelig var bleven holdt, vilde Batavia vistnok aldrig være bleven til, da Compagniet navnlig søgte efter et Centralpunkt ved Malakkastrædet. Men da Hollænderne i 1610 anholdt om at faae Overeenskomsten opfyldt, dementerede Sultanen den aldeles, og da nu tillige Søveien fra China til Koromandelkysten blev lagt vesten om Sumatra, tabte Atsjin Meget af sin Betydning, og Tanken om Hovedstationens Anlæg paa Sumatras Nordkyst blev derfor heelt opgivet.

Som vi nylig have seet, havde Spanierne og Portugiserne atter erobret den største Part af Molukkerne. Hollændernes troe Bundsforvandt, Kongen af Ternate, havde ikke alene maattet søge sin Tilflugt hos Kongen af Gilolo, men var endogsaa lokket bort derfra og ført til Manilla. Der blev dog snart valgt en ny Konge, som sendte Bud efter Hollænderne i Bantam, men da ingen Admiral befandt sig her, varede det atter nogen Tid, inden Matelief fik Underretning om Øernes overhængende Fare, saa det varede til den 27de Marts 1607, inden han kom paa Amboinas Rhed. Gouverneuren meddeelte ham, at Tilstanden der paa Øen var tilfredsstillende, kun levede Europæerne et forargeligt Levnet, og for at imødegaae det gav Matelief Tilladelse til at Mandskabet giftede sig med Indfødte, for at knytte det fastere til Landet; paa Amboinesernes Forlangende blev der tillige efterladt en Doctor, som skulde være Lærer for de Indfødtes Børn, og disse ere de første Spor til, at Hollænderne viste nogen Interesse for at udbrede lidt Dannelse mellem Beboerne. Det blev nu endelig paatænkt at understøtte Kongen af Ternate og at fordrive Spanierne fra Øen, men det viste sig snart, at deres Stilling var saa stærk, at Matelief selv med sin ret anseelige Styrke ikke kunde fordrive dem. Han indskrænkede sig derfor til at anlægge et Fort til Beskyttelse for Kongen og de faa tiloversblevne Beboere, hvilket Arbeide kun gik langsomt fra Haanden, da Ternaterne løb deres Vei, og Hollænderne gjorde Oprør, men efter en Maaneds Forløb var det dog saavidt færdigt, at Matelief meente at kunne overlade Forsvaret til Besætningen, da han jo skulde gaae til China for at erholde en Ladning, hvad der for Compagniet var det Allervigtigste. Portugiserne sørgede dog ogsaa denne Gang for, at dette mislykkedes. Admiralen maatte vende tilbage til Bantam, og først da tænkte han paa atter at gjøre Noget for Besætningen paa Ternate, hvem han sendte et Skib med Levnetsmidler.

Dette kom til rette Tid; thi, som det var at vente, næppe havde Admiralen forladt Øen, førend Spanierne fra Gammalama og Tidore gjorde et Angreb paa det endnu aldeles ufuldendte Fort, som ikke engang var monteret med en eneste Kanon; desuagtet lykkedes det Besætningen at holde sig, men dens Stilling blev mere og mere fortvivlet, da to af Jagterne, som vare blevne tilbage, forliste, og der atter kom nye Hjælpetropper fra Manilla. I det Hele taget var Anlæget af dette Fort et Misgreb, naar der ikke tillige gjordes alvorlige Foranstaltninger for at komme i Besiddelse af Spaniens Forter, thi disse bleve nu betydelig forstærkede, da Spanierne mærkede, at Hollænderne ikke alene vilde have Adgang som Kjøbmænd, men tillige udelukkende vilde beherske Molukkerne.

En Maaned efter Mateliefs Ankomst til Bantam kom der et Skib med hemmelige Instruxer fra Compagniets Overbestyrelse, som nu endelig gav Befaling til, at Krigen skulde gaae foran Handelen, at, hvis Malakka endnu ikke var erobret, skulde Johor besættes og forstærkes, medens der flittig skulde krydses i Malakkastrædet og de chinesiske Farvande for at opsnappe Fjendens Handelsskibe. Denne Instrux kom for Mateliefs Vedkommende rigtignok bagefter, thi hidtil havde han netop for Handelens Skyld overalt taget halve Forholdsregler, og Alt var derfor ogsaa mislykket for ham, saavel Malakkas Beleiring som Johors Befæstning, Ternates Erobring og Chinahandelens Opkomst. Admiralen føldte det kun altfor godt selv og var mismodig, men medens han speculerede herover, kom Admiral van Caerden den 6te Januar 1608 paa Bantams Rhed med en ny Flaade paa 7 Skibe, efter at have været næsten to Aar underveis. Denne kostbare Tid var medgaaet deels til at beleire Portugisernes Castel paa Mosambique, deels til at krydse efter fjendtlige Handelsskibe og at besøge Samorinen af Calicut, men medens der herved Intet udrettedes, hvor megen Nytte havde omvendt disse Skibe ikke kunnet gjøre i Arkipelet, hvor Hollændernes Herredømme endnu saa

langt fra var sikkret, at deres Stilling tværtimod blev temmelig fortvivlet? Saasnart van Caerden var ankommen til Bantam, havde han en Sammenkomst med Matelief, nu hans Overmand, som gav ham et fuldstændigt Overblik over Tilstanden i Indien og meddeelte ham den hemmelige Instrux. Van Caerden havde isinde strax at begive sig til Johor, hvorimod Matelief indvendte, at dette under de nuværende Forhold var umuligt, eftersom Vestmonsunen blæste, og det tillige var af yderste Vigtighed at gaae til Ternate; thi blev Besætningen der ikke hjulpen strax, var det rimeligviis snart for seent. — Van Caerden lod sig dog ikke overbevise, og det var kun, efterat han havde lært Vestmonsunen at kjende, at han vendte Stevnen imod Ternate, hvor han ankom i Mai 1608. Da han foruden sine egne 6 Skibe endnu forefandt 4 andre, meente han i Forbindelse med Øens Hjælpetropper at være stærk nok til at erobre Tidore og Fortet Gamma-lama, men Forsøget mislykkedes. Heldigere var han imod Fortet paa Øen Matsjian, der kun var svagt besat og derfor efter faa Timer blev taget tilligemed en Mængde Skyts, Vaaben og Kryderier, hvilket havde en ikke ringe Betydning; men denne ene Fordeel ledsagedes atter af flere Ulykker, deriblandt først og fremmest en heftig Jordrystelse, som gjorde et meget stærkt Indtryk paa Hollænderne, da de aldrig havde oplevet noget Saadant før. To af de største Skibe gik herved aldeles tilgrunde, og dermed glippede Admiralens sidste Haab om at erobre enten Tidore eller Gamma - lama, hvorfor han sendte tre Skibe til Bantam, medens han selv vilde opsøge Spanierne i Manilla og gjøre rigt Bytte i Farvandene der. Men paa Veien derhen blev han den 17de September angrebet af to spanske Galeier, som tvang ham til at overgive sig. Fangenskabet var desto harmeligere, fordi han lige kom som Seirherre fra en lille Ø ved Gilolos Kyst, hvor han havde erobret et spansk Fort. Indtil 1610 blev Admiralen holdt fangen i Gamma-lama, og med dette Uheld faldt naturligviis alle mulige Erobringsplaner, ja Ternate vilde vistnok under

disse Omstændigheder være gaaet tabt, hvis ikke Spanierne af Mangel paa Levnetsmidler havde forholdt sig rolige. Saaledes holdt Hollænderne sig i deres Forter paa Ternate og Matsjian, og disse to Punkter tjente nu som Udgangspunkt for den Undsætning, som under Admiralerne Wittert og Hoen snart skulde vise sig i Farvandet. Forinden vi følge disse Bedrifter, bliver det dog atter nødvendigt at betragte det ostindiske Compagnies Tilstand i det Hele taget. De forskjellige Expeditioner, som kort efter Compagniets Dannelse vare dragne til Indien, havde vistnok bragt Deeltagerne megen Fordeel, men jo mere det viste sig, at det for at hævde de engang vundne Besiddelser, Handelscontoirer o. s. v., var nødvendigt at føre en ordentlig Krig med det mægtige Spanien, jo mindre kunde Compagniet gjøre sig Haab om, at Handelsforetagendet kunde svare Regning, eller at det vedblivende kunde udvikle den Kraft, som var uundgaaelig nødvendig, hvorfor den Tid heller ikke var fjern, da det maatte tye til Generalstaternes mægtige Bistand.

Kongen af Spanien var paa sin Side strax efter Dannelsen af det ostindiske Compagni bleven bestormet af sine portugisiske Undersaatter om ligeoverfor den truende Fare, som deres rige Besiddelser i Ostindien vare udsatte for ved Hollændernes Colonisationsforsøg, at sende mægtige Flaader til Ostindien for at forjage de Paatrængende, og meget af det Sølv, som blev tilført Spanien fra Vestindien, fik sin Anvendelse til Udrustning af saadanne. Allerede Matelief fik Spaniernes forøgede Magtudvikling at føle, og skjøndt han ødelagde en Deel af den spanske Flaade, hjalp dog dette kun lidt i Fremtiden. — Generalstaterne indsaae ogsaa dette, navnlig ved Hjælp af Compagniets Pengeunderstøttelser og dets Styreres altformaaende Indflydelse. Fremfor Alle var Hollands Advocat, Oldenbarnevelt, meget ivrig for at understøtte det ved Vaabenmagt, og den første Begyndelse dertil var, at der i 1606 sendtes en Flaade til Portugals Kyst for at forhindre portugisiske Skibe i at løbe ud. Dette kostbare

Foretagende havde dog kun ringe Følger, idet Fjenden var den hollandske Flaade overlegen. En af Viceadmiralerne, Reynier Klaeszen, blev dog ved sin heltemodige Opoffrelse en af Nationalheltene, hvis Minde endnu staaer levende for hele Folket. Han blev nemlig afskaaret fra Hovedflaaden af 7 spanske Galioner, som i 8 Dage holdt ham indesluttet uden at kunne tvinge ham til at stryge Flaget; endelig, da ingen Redning længere var mulig, sprængte han Skibet i Luften midt imellem sine Fjender. Det næste Aar udrustede Generalstaterne en ny Flaade, hvortil Compagniet bidrog 150,000 Gylden, og denne, under Commando af den dygtige Jacob van Heemskerck, som til Skibschefer valgte flere prøvede Ostindiefarere, var langt heldigere. Først begav han sig til Tajos Munding, men da de portugisiske Skibe vare løbne ud, gik han lige til Gibraltar, hvor det lykkedes ham at komme i Kast med den spanske Flaade, som efter en meget haardnakket Kamp næsten totalt blev ødelagt. Hollænderne mistede vel deres tappre Admiral, men det vundne Resultat var af overmaade stor Betydning for deres Colonisationsforsøg i Ostindien, hvor Spanierne nu ikke længere kunde optræde med den store Overmagt som tidligere. — Ogsaa politiske Grunde tvang det ostindiske Compagni til at optræde med stor Kraft i Indien; thi fra Mai 1606 havde Spanierne atter viist større Tilbøielighed til at aabne Fredsunderhandlinger. Hvad end Resultatet blev af disse, var det naturligviis af yderste Vigtighed, at Tilstanden i Indien var saa gunstig som mulig for Compagniet, og det blev derfor meget foruroliget, da det i Løbet af 1607 modtog de første Efterretninger angaaende de sidste Uheld i Molukkerne. Tilstedeværelsen af en stærk Flaade i Arkipelet var derfor fremfor Alt fornøden, men Compagniets Midler rækkede denne Gang ikke langt nok, og det maatte atter vende sig til Generalstaterne, som ogsaa udrustede to Krigsskibe og gav Krudt, Skarpt og Affutager til Expeditionen i dens Heelhed; derved fik Flaaden en Styrke af 9 store Skibe og 4 Jagter, og Commandoen over disse blev

overdraget til Admiral Verhoeff, en Mand, som i høi Grad havde udmærket sig i Slaget ved Gibraltar. Mærkeligt nok havde Bestyrelsen endnu ikke Mod til at udstede Andet end en fredelig Instrux til Admiralen; det var kun i al Hemmelighed, at han fik Ordre til at søge at tilintetgjøre den portugisiske Flaade, som Heemskerck ikke havde kunnet faae fat paa, enten i Mosambique, Goa eller andetsteds. Fra Malabarkysten, hvor han skulde slutte nye Handelsforbund med Fyrsterne, skulde der sendes Brev til Fædrelandet over Land, og idelig skulde Admiralen, efter at have besøgt Malakka og Johor, vende sig til Molukkerne, som Compagniet med Rette ansaae for at være den vigtigste Handelsbesiddelse. Verhoeff afreiste i December 1607, og den 29de Juli i det følgende Aar kom han til Mosambique, hvor han atter spildte Tiden med at beleire Fortet. I Goa udrettedes der heller ikke Andet, end at en Caraque blev brændt, og saaledes mislykkedes atter Compagniets Bestræbelser for at tilføie Portugiserne nogen Skade paa deres egne Enemærker; det Eneste, man udrettede, var at fornye Forbundet med Fyrsten i Calikut, men dette kunde kun lidet hjælpe, da Compagniet endnu ikke var mægtigt nok til for Alvor at indlade sig paa saa store Foretagender som at erobre Goa.

Medens en Kjøbmand med to Jagter blev sendt til Koromandelkysten for at understøtte Klædehandelen der paa Stedet, som af Hensyn til Molukkerne, hvor Klædet var et vigtigt Betalingsmiddel, var af stor Betydning, men ved Embedsmændenes store Snyderier og Toldforhøielse havde lidt betydelig — gik Verhoeff til Malakkastrædet, hvor han tog adskillige Priser, men om at angribe Malakka selv kunde der ikke være Tale, da det var for godt befæstet; han kunde derfor kun tænke paa at gjøre Noget, hvis Sultanen af Johor var villig til at fortsætte Krigen mod Portugiserne med større Energi; men saavel Fyrsten som Befolkningen vare kjede af at føre Krig for Hollændernes Skyld, som dog lode dem i Stikken og kun tænkte paa deres Capitaler og Varer, saa at

de havde indledet Fredsunderhandlinger med Portugiserne og tilbagetaget den een Gang Hollænderne givne Tilladelse til at bygge et Fort. Der var derfor intet Andet for Verhoeff at gjøre end at seile til Bantam, hvor han ankom i Februar 1609. Paa Veien modtog han særdeles vigtige Efterretninger directe fra Holland. Der var nemlig fastsat en Vaabenhvile mellem de stridende Parter, og Gesandter vare komne sammen i Haag for at vedtage de endelige Fredsbetingelser. Hvorledes disse vilde blive, var endnu uafgjort, men Hovedvanskeligheden var Farten paa Indien. Generalstaterne havde dog foreslaaet, at i et Tidsrum af 9 Aar fra 1ste September 1609 skulde begge Parter uden Hindring have Lov til at fare paa Africa og Asien særlig paa de Steder, hvor Modparten ikke maatte have Besiddelse eller Contract med de indfødte Fyrster. «Er Betingelsen saaledes», skrev Compagniets Overbestyrelse, «maa man see at gjøre sin Fordeel ved den, og derfor være yderst forsigtig i at meddele de indfødte Fyrster, at der er sluttet en Vaabenstilstand; paa den anden Side maa man see at udbrede Compagniets Besiddelse af al Magt, slutte mange Contracter med indenlandske Fyrster og sikkre sig disses Opfyldelse ved at anlægge befæstede Steder». I selve Bantam fik Verhoeff endnu en anden Efterretning. Man vil vistnok mindes, hvorledes Mahus Expedition totalt forulykkede, og at et af Skibene strandede paa Japan, hvor to af de Skibbrudne vidste at formaae Keiseren i Nipon til at aabne sine Havne for Hollænderne. Hidindtil havde intet hollandsk Skib naaet derop, navnlig fordi det var gaaet saa uheldigt med Farten paa China, thi vel havde Admiral Matelief, som var i Slægt med en af de Skibbrudne, gjort Forsøg paa at komme til Japan, men han var vendt om paa Halvveien. Nu hørte Verhoeff, at den anden Skibbrudne fra Patane atter var reist for egen Regning til Japan for at knytte nærmere Handelsforbindelser; skulde Handelen med dette Rige være sikkret inden Vaabenstilstanden, maatte der strax sendes Skibe derhen, for at der kunde afsluttes en

officiel Contract med Fyrsten. Desværre bleve de Skibe anviste dertil, som endnu laae foran Johor; de skulde blot inden deres Afreise forberede Sultanen paa Vaabenhvilen og gjøre alt Deres for at fornye Contracten med ham. Men til at slutte denne Contract var der kun saare ringe Udsigt, saa Skibene seilede og lod Handelscontoiret i Batusawer skjøtte sig selv, hvorfor det strax efter blev blokeret af en portugisisk Flaade.

De to Skibe gik først til Patane for at indkjøbe nogle i Japan brugelige Handelsvarer, saasom Bly, Peber og Silke, og efter en temmelig heldig Reise kom de den 1ste Juli 1609 til Nagasaki, samtidig med en portugisisk Caraque. Desuagtet bleve Hollænderne venlig modtagne af Keiserens Comprador, som opfordrede dem til ufortøvet at sende Gesandter til Miaco for at faae en Handelstractat med Keiseren selv istand. Med den ene af de omtalte Skibbrudne som Tolk begav 4 Gesandter sig paa Veien, og de bleve modtagne med Velvillie af Keiseren. Denne skrev ikke alene et egenhændigt Brev til Prinds Maurits, men gav Hollænderne fri Adgang til alle Havne i Riget; til Bekræftelse herpaa fik Gesandterne et Pas med for Statholderen. Naturligviis havde Portugiserne ikke undladt ogsaa her i Japan at gjøre alt Muligt for at sværte Hollænderne, men dette havde ikke kunnet nytte denne Gang, og der blev virkelig oprettet et Handelscontoir i Firato for det ostindiske Compagnies Regning under Kjøbmand Spex's Overbestyrelse. Veltilfredse seilede altsaa Skibene den 2den October fra Firato og kom en Maaned efter atter foran Patane; ved Forbindelsen med Japan syntes dette Sted nu at skulle blive et vigtigt Centralpunkt for Handelen paa Asiens Østkyst, thi de Producter, som man ønskede i Japan, kunde skaffes tilveie fra Siam og Cambodia, hvormed Contoiret i Patane havde sluttet Contracter. Overkjøbmanden der paa Pladsen, Victor Sprinckel, forestod ogsaa Handelsinteresserne med stor Sagkundskab og Energi; han havde saaledes tillige Diamanthandelen fra Borneos Vestkyst og

endelig den meget fordeelagtige Chinahandel, som navnlig var tiltaget meget efter Warwycks Expedition til China. Saaledes maatte man formode, at Patane hvert Aar vilde tiltage i Betydning, men ogsaa disse Forhaabninger gik ikke i Opfyldelse; thi Contoiret blev ikke forsynet med de nødvendige Penge, og saasnart de snue Chinesere opdagede dette, bleve de fuldstændig borte fra Markedet, og Stedet kom saa mere og mere i Forfald.

Verhoeff have vi forladt i Bantam, og det er naturligt, at de vigtige Efterretninger, han havde modtaget fra sine Principaler, fik stor Indflydelse paa Admiralens og alle andre Befalingsmænds Optræden i Indien, da det jo gjaldt om at faae et saa gunstigt «status quo» som muligt. Men i Særdeleshed ansaae Compagniet det for en Livssag at gjenvinde det fuldstændige Herredømme over Molukkerne, og intet Arbeide, ingen Møie eller Bekostning maatte spares. Ja alt Andet skulde sættes tilside for at faae Molukkerne og Bandaøerne til at afslutte Contracter med Compagniet.

Tilstanden i Bantam, Hollændernes vigtigste Samlingsplads, var dog bleven meget uheldig for at kunne fornye Contracten med Fyrsten, eftersom der var udbrudt Borgerkrig, og hverken den ene eller den anden Part vilde afslutte en ny Contract med Verhoeff, som derfor blev nødt til at give Logens Præsident, Jacques l'Hermite, Fuldmagt dertil; denne bragte ogsaa efter Verhoeffs Afreise til Molukkerne en ny Contract istand, men heraf havde Compagniet kun ringe Glæde, thi Sultanen blev styrtet i November 1610, og hans Efterfølgere skjød nu Udførelsen af Contracten saa aldeles tilside, at l'Hermite ansaae det for nødvendigt at træde i Forbindelse med Rajahen af Jacatra for at sikkre sig en anden Havn paa Javas Nordkyst, hvis Bantam ikke længere kunde yde Hollænderne et sikkert Tilflugtssted. — Vi skulle nu følge Admiral Verhoeff paa hans Tog til Molukkerne; allerede strax efter sin Ankomst til Bantam havde han sendt tre Skibe iforveien for at indkjøbe Levnetsmidler til Moluk-

kerne i Makassar paa Celebes og tillige for at afslutte et Forbund med Makassars Fyrste; han selv skulde da først med 6 Skibe gaae til Bandaøerne, fornye Contracten med disse og anlægge et stærkt Fort for derefter med den samlede Flaade at fordrive Spanierne for Tidore og Ternate.

Admiralen kastede den 8de April 1609 Anker paa Neyras Rhed, og da han her traf 3 Skibe af van Caerdens Flaade og endnu 3 andre Skibe, blev hans Styrke meget betydelig. Dette fik det engelske Skib «Hector», Capitain Keeling, som var bleven udsendt af the London East India Company, at mærke, thi hvor det ogsaa vendte sig hen paa alle Øerne, blev det modarbeidet af Hollænderne, saa det ikke kunde faae nogen Ladning. Om Keeling til Gjengjæld spillede en Rolle i de Begivenheder, som nu indtraf, lader sig ikke bevise, da de fleste fra Indien i 1609 afsendte Breve ere gaaede tabte, men vist er det, at hans Opførsel var tvetydig. Verhoeff havde atter den 28de Marts faaet en ny Ordre fra Moderlandet, hvori det paalagdes ham med Magt at sikkre sig den udelukkende Besiddelse af Kryderiøerne inden den 1ste September. Som Følge heraf fremkom han strax med Begjæring om at maatte bygge et Fort paa Neyra. Dette Forlangende opvakte den største Forbittrelse blandt de frihedselskende Bandanesere, som strax bragte Koner og Børn i Sikkerhed og om Natten bevogtede det hollandske Handelscontoir med en Styrke paa 2,000 Mand. De henvendte sig derefter om Raad til Capitain Keeling, som foreslog dem at stille Øen under Kongen af Englands Beskyttelse, men dette faldt ligesaalidt i deres Smag, og imidlertid havde Verhoeff landsat 250 Mand paa Lonthor, hvor de Fornemste bade ham om 3 Dages Betænkningstid; denne blev dog ikke givet, og saaledes tiltvang han sig øiensynlig Tilladelse til at paabegynde Fortets Bygning. Det blev anlagt paa Neyra, senere flyttedes det til en gammel portugisisk Skandse, som blev udbedret. Endnu ifærd hermed fik Admiralen den 22de Mai en Indbydelse fre flere Høvedsmænd om at træde i Under-

handling angaaende Fastsættelsen af Prisen paa Muskatnødder og Muskatblomst, og da denne ofte havde givet Anledning til mange Vanskeligheder, gik han med Glæde ind herpaa, og efter at have overgivet to Gidsler blev bestemt at, Sammenkomsten skulde finde Sted paa Øens Østkyst. Ledsaget af nogle Musqueterer kom han ogsaa til Mødestedet, men traf her kun et Bud, som bad ham endelig at fjerne Soldaterne, da Bandaneserne vare bange for dem. Verhoeff, som var mere modig end forsigtig, gik i Fælden, og næppe var Samtalen begyndt førend han og hans Folk, 30 i Tallet, bleve slaaede ihjel, saa godt som under Keelings Øine. Admiralens Død var et meget stort Tab for det ostindiske Compagni, som fremfor alt trængte til at have en bestemt, krigersk dygtig Mand i Spidsen for Overbestyrelsen i Indien, og hans Plads blev kun halvt udfyldt ved Skipper Hoen, som nu efter Skibsraadets Valg blev udnævnt til Commandeur over hele Flaaden med Titel af Viceadmiral. Kort efterat han havde overtaget Commandoen, modtog han en Gesandt fra Ortattan paa Lonthor, hvis Indbyggere bevidnede deres Uskyldighed i det begaaede Mord; de vilde endogsaa forsvare de paa Øen værende Hollændere mod alle Angreb, hvis Bygningen af Fortet strax blev standset. Denne Sendelse blev ubesvaret, men da derpaa alle Hollændere paa Lonthor alligevel bleve myrdede, var Bægeret fuldt, og Krigen blev erklæret. Nu viste Hollændernes store Overlegenhed sig strax; de erobrede hele Øen Neyra og ødelagde de fleste Landsbyer, medens Matroserne gave deres Hævnlyst fri Tøile. Fortet blev nu fuldendt, og Jacob Bitter blev udnævnt til Gouverneur og Befalingsmand over Banda-Neyra, som var erobret ved Vaabenmagt. Gouverneuren syntes, det var rigtigst strax at fortsætte Krigen, og i August seilede han derfor over til Lonthor for at erobre Byen Selamne. Dette mislykkedes, fordi Capitain Keeling havde advaret Indbyggerne, og da Hollænderne endnu dengang gjorde kort Proces med en Englænder, som var dem iveien, fik han eftertrykkelig Ordre til inden 5 Dage at stikke

i Søen. Da Keeling var reist, indsaae Bandaneserne paa Lonthor, at de ikke kunde holde sig i Længden, og Freden blev da sluttet den 10de August 1609, hvorved Banda-Neyra blev erobret Eiendom, som for evig skulde være i Compagniets Besiddelse; kun til Hollænderne maatte Indbyggerne sælge Kryderier, og alle Skibe skulde ankre op under Fortets Kanoner, hvorimod Hollænderne til Gjengjæld lovede at beskytte Bandaneserne. Dette Løfte blev 10 Aar senere smukt holdt af Admiral Koen, som efter et nyt Opstandsforsøg fuldstændig udryddede Befolkningen. Efter Fredsslutningen syntes Forholdet til Beboerne atter at være blevet godt, idetmindste kom disse allevegne fra til Fortet med Varer, hvorfor Koen bestemte sig til at forlade Bandaøerne og at seile til Ternate. Paa Veien hertil passeredes Amboina, hvor Alt var roligt, saa at blot Contracterne bleve fornyede, og endelig kom han den 23de September til Ternate, netop een Dag efter, at Skibene fra Celebes vare dragne bort til Philippinerne. Disse Skibes Commandeur, Wittert, havde knyttet heldige Handelsforbindelser i Makassar og dernæst afsluttet nye Contracter med Ternates Fyrste, som derved stillede sig under Hollændernes Beskyttelse og lovede udelukkende at sælge Nelliker til det ostindiske Compagni; men da han endnu var for svag til at fordrive Spanierne og ikke ventede Hovedflaaden saa snart, vilde han benytte Tiden til at gaae paa Kaperfart. Viceadmiral Koen kunde saaledes heller Intet udrette, men indskrænkede sig til at blokere Spanierne i Tidore og saaledes umuliggjøre enhver Tilførsel af Levnetsmidler. — Imod Forventning lykkedes det ham dog at erobre en lille Ø i Nærheden af Tidore og at tage alle derværende Spaniere tilfange, hvilket var af saa meget større Betydning, som Tidore udelukkende fik Levnetsmidler derfra, og det syntes saaledes, som om Øens Fald var nærforestaaende; men da døde Admiralen pludselig, rimeligviis af Gift, og dette Dødsfald betegnede en ny Række Ulykker for Hollænderne, som nu begyndte at kjævles saa meget om, hvem der skulde være Koens Efter-

følger, at alt Andet blev glemt, og Flaaden tilsidst blev til Latter i hele Arkipelet, hvor den snart gik under Navn af Skipperflaaden. Udsigten til at tage Tidore blev ogsaa saa meget mindre, da efter Koens Død 6 spanske Fregatter og nogle Jonker kom til Undsætning fra Manilla. To af Fregatterne bleve dog erobrede, og for de Fanger, som saaledes kom i Hollændernes Besiddelse, udvexlede de van Caerden, som den 6te Juli atter blev Overbefalingsmand og derved for en kort Tid gjorde Ende paa alle Stridigheder. Desværre var denne Tid rigtignok meget kort, thi van Caerden, som ikke var bleven klog af Skaden, havde atter den Uforsigtighed blot med en enkelt Jagt at krydse i fjendtligt Farvand, saa at han under aldeles lignende Omstændigheder som tidligere blev taget til Fange den 15de Juli og ført til Manilla. Man var altsaa atter lige nær, de samme Stridigheder angaaende Overcommandoen udbrøde paany, og nu var der ingen anden Udvei end at stole paa, at Wittert snart vilde komme tilbage fra sit Togt til Philippinerne. Denne Viceadmiral havde i Begyndelsen været særdeles heldig, han havde erobret et umaadeligt Bytte og tilføiet Handelen mellem China og Manilla stor Skade, men ved dette Held var han bleven sorgløs, og medens han var ifærd med at tømme nogle Jonker i det aabne Hav, blev han overfalden af Spanierne, som fratog ham to Skibe, medens han selv faldt i Kampen tilligemed det meste af hans Mandskab; kun en Jagt undslap. Flaaden i Molukkerne kunde altsaa vente længe paa hans Tilbagekomst, og dog var en kraftig Mands Indgriben aldeles nødvendig, hvis Hollænderne skulde kunne beseire alle de Vanskeligheder, som Dag for Dag tiltog. Saaledes var Ternates unge Konge bleven myndig, og i et Anfald af Raseri gjennemborede han sin Hustru, hvis Onkel, en mægtig Herre fra Gilolo, truede med at tage Spaniernes Parti, hvis der ikke gaves Erstatning. Da denne ikke blev givet, vare gode Raad dyre; dog lykkedes det at bevæge Onkelen til at vente med

at indkalde Spaniernes Hjælp, indtil Hollænderne atter havde faaet Forstærkning.

Ogsaa Bandaøerne gjorde Oprør. Saalænge Admiral Koen havde ligget med sin Flaade paa Rheden, havde Indbyggerne viist sig meget elskværdige, men da denne var borte, forsvandt Bandanesernes Venskab. Da saaledes et engelsk Skib viste sig foran Øen, søgte de at frigjøre sig for Hollændernes Overherredømme ved at slaae Alle dem ihjel, som ikke itide havde fundet Beskyttelse i Fortet, og dette var endda nær blevet taget. Englænderne fik ved denne Leilighed en god Ladning, som de betalte med Vaaben, Bly, Krudt og fjendtlige Raad mod Hollænderne.

Saaledes stod det sig med Hollændernes Colonisation i Indien ved Slutningen af 1610; de store Forhaabninger, hvormed det forenede ostindiske Compagni havde begyndt sin storartede Virksomhed, vare blevne i høi Grad skuffede, thi det syntes, som om Hollændernes Magt efterhaanden maatte gaae tilgrunde i Kampen mod de Indfødte, mod Spanierne og Portugiserne og endelig mod deres Concurrenter, Englænderne, der altid optraadte som hemmelige Fjender; der manglede baade Penge, Skibe, Vaaben og Levnetsmidler, men fremfor Alt en kraftig Overbestyrelse, som uafhængig af idelige Instruxer fra de Kamer van XVII kunde handle efter Øieblikkets Tarv. Heldigviis indsaaes dette endnu i den ellevte Time, og netop i 1610 blev der udnævnt en General-Gouverneur, som beklædt med fyrstelig Magt og ledsaget af en stærk Flaade seilede til Indien for atter at bringe Forholdene paa Fode igjen. Det ligger ikke i vor Agt at følge ham paa denne Expedition, ligesaalidt som vi ville opholde os ved Compagniets fortsatte Kamp og Udviklingen af dets Magt, som blev betegnet ved en Række Voldsgjerninger og næppe frembyder stor Interesse; derimod skulle vi endnu engang betragte Compagniets Stilling i Europa, navnlig efter Afslutningen af den 12-aarige Vaabenstilstand, hvis Betingelser langtfra vare blevne saaledes, som Generalstaterne mente

at kunne forudsige dem i 1608. Kongen af Spanien havde, hvad der ogsaa var ret rimeligt, haardnakket vægret sig ved at tilstaae Hollænderne fri Fart udenfor Europa, medens Generalstaterne paa deres Side ikke vilde lade sig afspærre fra de andre Verdensdele. Kongen fastholdt, at han alene havde guddommelig, ja pavelig Ret til Farten, men Hollænderne vare gaaede altfor vidt, havde tilkæmpet sig for mange Seire, til at de kunde opgive Farten paa Ostindien, hvor de desuden ved hellige Tractater havde forpligtet sig til at vaage over flere Fyrsters Sikkerhed! Maurits og en stor Deel med ham vare derfor fast bestemte paa at fortsætte Krigen, og navnlig var det ostindiske Compagni i høi Grad interesseret i, at der ikke blev sluttet Fred, thi hvorledes skulde det vel alene kunne optage Kampen med Spanien, erholde Midler til at kunne træffe de nødvendige Krigstilberedelser og betale de mange Summer, som vare optagne à deposito? Derfor var Kjøbmændenes Løsen Krig eller Fred med fri Fart, og denne deres Anskuelse blev ogsaa klart fremsat af Compagniets Historiograph, Hugo Grotius, som i sit «Mare liberum» optog Kampen mod Spaniens middelalderlige Opfattelse af Sagen. Dog ingen af Parterne vilde give efter, og Underhandlingerne bleve derfor afbrudte i August 1608. Desuagtet blev der alligevel sluttet en 12-aarig Vaabenstilstand den 9de April 1609, da der blev intrigueret fra alle Kanter og navnlig af Frankrig og England udøvedes et stærkt Tryk paa Generalstaterne, som, idet de frygtede for, at Krigen vilde forøge Maurits's Indflydelse paa Statsstyrelsen, i høi Grad stemte for Freden. Saaledes blev man enig om følgende Betingelser: Generalstaterne maatte ikke drive Handel uden Kongens Tilladelse paa de Steder udenfor Europa, som Kongen havde Forbindelse med, hvorimod Handelen blev frigivet for alle andre Lande, Folk, Prindser og Potentater, og Vaabenstilstanden skulde først begynde eet Aar senere paa den anden Side af Æqvator. Forøvrigt var Compromisset hverken tydeligt eller bestemt affattet, fordi ingen af Parterne havde

isinde at efterleve det. Da en hollandsk Jagt kom til Lissabon for at afhente en Kongens Mand, der officielt kunde meddele Vaabenstilstanden i Indien, udeblev han, og da saa Jagten kom til Indien, vilde Portugiserne ikke anerkjende Vaabenstilstanden, netop fordi der ikke var nogen officiel Person, som havde gjort Meddelelse derom, og saaledes var Compagniets Frygt bleven til Virkelighed: der var Fred i Europa, Krig i Indien; men netop dette var Compagniets Frelse, thi ligesom Holland var voxet under den stadige Underkuelse, saaledes tiltog ogsaa dets Magt i Indien, jo mere Spanierne modarbeidede den. — At Compagniet dengang ikke kunde dele denne Anskuelse, er naturligt, og i ethvert Fald udkrævedes der overordentlige Foranstaltninger, saa meget mere, som Compagniet indenfor selve Holland maatte optage Kampen med mægtige Rivaler, der, da Octroien forhindrede dem i at seile directe fra Holland, forræderisk vendte sig til Udlandet, navnlig til Frankrig, for at bringe den ostindiske Handel i dettes Havne. Den Første, som forsøgte herpaa, var den før saa mægtige Moucheron, som efterhaanden var bleven saa forarmet, at han maatte flygte til Frankrig for at undgaae sine Creditorer; han higede nu efter at hævne sig paa Compagniet, der kun havde bragt ham Skade og Skam, medens nye Expeditioner fra Frankrig muligviis atter kunde bringe ham paa Fode. Han forenede sig i den Hensigt med en amsterdamsk Rigmand, der solgte alle sine Actier i det ostindiske Compagni, som han sagde, fordi der klæbede Blod ved de Penge, men i Virkeligheden for at gaae til Frankrig og bevæge Henrik IV til at udsende en Expediton under Commando af hans Søn. Henrik antog sig disse to misfornøiede Hollændere med stor Forkjærlighed i Haab om at faae Andeel i Handelen paa Ostindien. Han lod sig endog i sin Iver forlede til at anmode Maurits om Skibsfolk og Styrmænd til den forestaaende Expedition, hvorover «de Kamer van XVII» kom i ligesaa stærkt Oprør, som om Frankrig allerede havde erobret hele Indien. Den franske Gesandt i

Haag, Busanval, understøttede vel Henriks Andragende, men da han selv fandt det klodset, og Moucherons Compagnon kort derpaa døde, drev Uveiret denne Gang over, skjøndt Henrik ellers havde været fast bestemt paa ikke at give efter. En langt farligere Modstander var derimed Isaac Lemaire, som endnu for kort Tid siden havde været en af de XVII, men i 1605 havde lagt sig ud med sine Colleger og nu truede Compagniet med Undergang i en aaben Kamp. I 1602, inden der endnu var indbetalt en Skilling af Actiecapitalen, bleve Actierne i Forventning om Compagniets store Bedrifter solgte med 14 à 15 pCt. Præmie. Efter at man paa Amsterdams Børs havde erfaret van der Hagens Held, og at Tidore var bleven erobret af Bastiansz, stege Actierne til 125 à 130 pCt og endelig efter Ankomsten af de første Skibe, ladede med Nelliker, til 140 pCt. Men saa kom Mateliefs Tog, og der ophobede sig for over 1 Million Kryderier i Magasinerne; da Tilførselen saaledes var altfor stor, dalede Actierne i Marts 1607 ca. 60 pCt. Dette Øieblik benyttede Lemaire til sin Hævn. Han og flere af hans Venner bragte saa store Masser Actier paa Børsen, at Priserne gik endnu lavere ned, ja de solgte ikke alene Actier, som de havde, men ogsaa dem, som de ikke havde og til en bestemt Dag vilde levere. Dette udartede til en reen Svindel, hvorved Actierne faldt endnu yderligere, og Compagniet maatte for ikke reent at gaae til Grunde anraabe Generalstaterne om Hjælp for at forbyde Folk at sælge deres Actier; men inden disse lode et saadant Forbud udgaae, havde Lemaire ved sine Maneuvrer bragt Actierne ned til 47 à 48 pCt. Mange Actiehavere vare desuden ikke istand til at betale deres Fournissement, og Regjeringens Hjælp maatte saa atter indkaldes for at true Folk ved Bøder. Saaledes kom Compagniet, der tillige var nødt til at udsende store Flaader for at ophjælpe sin Magt i Indien, i stor Gjæld, og i Udlandet betragtede man det allerede som død i Aarene 1608 og 1609. Vaabenstilstanden forværrede Forholdene end yderligere, men navnlig var den frie Concurrence, som var

fremkommen derved, at ikke alene Hollænderne, men alle Nationer frit maatte seile til Indien, en farlig Bestemmelse for det ostindiske Compagni, da ogsaa andre Fyrster kunde faae isinde at hente Varerne directe fra Indien. En saadan Fare truede stedse fra Frankrig, hvor Henrik IV med sit aabne Øie for Folkets Vel ikke havde opgivet at kalde Handelen paa Ostindien tillive. Flere Breve fra Minister Villeroy til den nye franske Gesandt i Haag, Jeannin, vidne bestemt derom, og disse to Diplomater understøttede deres Herre paa bedste Maade. Henrik trængte fremfor Alt til en hollandsk Kjøbmand, som, bekjendt med alle indiske Forhold, med Kraft kunde gjennemføre hans Tanke, og Ingen kunde egne sig bedre dertil end Lemaire, som ogsaa ved et egenhændigt Brev fra Kongen blev lokket til Paris. Foreløbig opholdt han sig dog i Haag, hvor han kom overeens med Jeannin om at udruste en Expedition, som skulde forsøge Nordøstpassagen til Indien, og i Spidsen for hvilken man skulde sætte den berømte Hudson. Det ostindiske Compagni, som ved sine Spioner vaagede over ethvert af Lemaires Skridt, kom ham dog i Forkjøbet og vidste at overtale Hudson til at føre en Expedition for dets Regning til Indien, og allerede den 6te April 1609 kunde han afseile fra Texel. Det var paa denne Expedition, at Hudson opdagede den Flod, som nu bærer hans Navn; men paa Grund af Englændernes og Hollændernes store Skinsyge med Hensyn til Handelsforholdene i America vendte han ikke tilbage til Holland, men meddeelte strax sine Opdagelser til den engelske Regjering, som derefter stadig holdt ham i sin Tjeneste. Lemaire derimod maatte finde en anden, og Expeditionen paa Lemaires Navn men for Henriks Regning kom saaledes først afsted i Mai samme Aar. For dog strax at dræbe al mulig Concurrence søgte det ostindiske Compagni i al Hemmelighed at faae sin Octroi forandret til ogsaa at gjælde for Nordøstpassagen, men Lemaire fik Nys herom, og han skrev nu en meget hadefuld Protest til Oldenbarnevelt, hvori han viste, at Compagniet ikke kunde

erholde denne Begunstigelse. Derefter reiste han til Paris for at være Henrik behjælpelig med at oprette et ostindisk Compagni i Frankrig, og de fleste af det hollandske Compagnies Fjender, deriblandt atter Moucheron, samlede sig nu i denne By; men i det Øieblik, da Lemaire ved sine Intriguer troede at have naaet sit Maal, stod han pludselig for sin Mester i Intriguekunsten, den hollandske Gesandt i Paris, François Aerssen, som netop itide vidste at bevæge Jeannin, Villeroy og Sully til at aflægge det Løfte, at Kongens Planer paa Ostindien skulde blive forhalede, idet han overbeviste dem om, at Frankrig ikke havde Ret til at underminere det ostindiske Compagni. Saavidt havde Aersson allerede drevet sit Spil, da han den 28de December 1609 fik et uventet Besøg af sin Erkefjende Lemaire selv, som haabede i en personlig Samtale at bringe Gesandten paa andre Tanker. Dette Møde var for det ostindiske Compagni af overordentlig stor Betydning og aldeles en saa stor Diplomat værdig, thi han vidste aldeles at blotte Lemaires sande Hensigter, saa at den snue Kjøbmand tilsidst maatte tilstaae, at han havde forraadt sit Fædreland, og ynkelig bad for sig, at Gesandten ikke vilde indberette hans Forhold til Generalstaterne. Saaledes undgik Compagniet ogsaa lykkelig den franske Concurrence, thi selv om ikke Henrik kort efter var bleven myrdet, saa manglede Franskmændene dengang aldeles Evnerne til at bringe Farten paa Ostindien istand uden hollandske Kjøbmænds virksomme Deeltagelse.

Efter al denne Modstand, efter saa mange forskjellige Uheld, hvorved Compagniet nær var gaaet til Grunde, hævede det sig atter, og som det altid gaaer med saa store Foretagender efter endt Crisis, blev dets Magt saa grundfæstet, at den ikke syntes til at rokke. Dertil bidrog Udnævnelsen af en Generalgouverneur ikke lidet, saaledes som vi allerede tidligere have anført. Den Mand, som Overbestyrelsen havde udseet til en saa vigtig og ansvarsfuld Post, var Admiral Pieter Both, som tidligere havde staaet i Spidsen for det

brabantske Compagnies Expedition. Betegnende for Compagniets Stilling i Republikken var det, at han blev udnævnt af Generalstaterne (29de November 1609), som forbeholdt sig Souveraineteten og Suprematiet over Compagniets Besiddelser i Ostindien, thi i Bestallingen hed det udtrykkeligt: «Saasom vi have fundet for godt at ansætte over de Lande, Forter, Steder etc., som vi og Vore besidde i Ostindien, en Generalgouverneur og et Bestyrelsesraad, som aflægge Eden til os». Instruxen til Pieter Both blev ligeledes udfærdiget af Generalstaterne, men den var først forelagt Compagniets Overbestyrelse til Bekræftelse. Det hed heri, at Generalgouverneuren skulde danne et Regjeringscollegium over alle Sager Compagniet vedkommende (Raad van Indie), han deelte Magten med dette og kunde anlægge Forter, lægge Besætning i dem, tage alle Embedsmænd i Ed, anvise deres Virkekreds og suspendere dem; fremdeles skulde han udfinde Fyrsternes Stemning, udbrede Christendommen og endelig, hvad der var af meget stor Vigtighed, oprette et Regjeringssæde og Forsamlingspunkt, hvortil han kunde vælge enten Bantam, Jacatra eller Johor, Alt efter Omstændighederne. Strengt skulde han vaage over, at der ikke blev drevet Handel af Compagniets Embedsmænd for deres egen Regning, et Onde, som allerede strax havde indsneget sig, men aldrig nogensinde blev udryddet, fordi Compagniet lønnede sine Embedsmænd slet. Hvad Handelen angaaer, saa blev der ikke givet nogen egentlig Instrux, undtagen hvad Molukkerne angaaer, thi for deres Vedkommende paabødes der, at ingensomhelst anden Nation maatte have mindste Part i den, og at Intet maatte forsømmes for at naae dette Maal. Forøvrigt skulde Gouverneuren nøie fæste sin Opmærksomhed paa Forholdet til de indiske Fyrster, som ved Opkrævning af høie Toldafgifter og nye Skatter i saa høi Grad kunde skade Handelen. Dette var saaledes netop skeet i Bantam, hvis unge Fyrste var Compagniets hemmelige Fjende, hvorfor Pieter Both hellere burde ansøge Kongen af Jacatra om Tilladelse til paa hans Grund at bygge et Fort og en Coloni, som

kunde tjene til almindeligt Mødested for de hollandske Skibe. Med Makkassar, Tuban, Johor, Patane, Forindiens Østkyst, Arrakan og Siam, Timor og Soler skulde han vedligeholde Venskabsforbund og endelig udbrede Handelen med China, enten directe eller indirecte.

Forsynet med disse Instruxer reiste den første Generalgouverneur den 30te Januar 1610 med otte Skibe fra Texel, og foruden Søfolk var der ogsaa denne Gang Soldater til Forterne i Indien, Præster til Missionsgjerningen, Haandværksfolk, med Koner og Børn, for at kunne danne en heel Coloni. Først den 19de December 1610 kom Both til Ankers paa Bantams Rhed, men allerede dengang havde Præsidenten l'Hermite afsluttet en Contract med Kongen af Jacatra, hvorved Compagniet fik fri Handel og tilstrækkelige Boliger for sine Embedsmænd i Sunda Kalappa, dengang en ringe Handelsstad, men snart Hovedstaden i Hollændernes vidtstrakte Colonier under Navn af Batavia. — Og hermed lagdes den sidste Grundsteen til Hollændernes Magt i Indien, som nu Aar for Aar udviklede sig mere og mere, trods Portugiserne, som næsten aldeles bleve fortrængte, medens den unge Republik hævede sig til Toppunktet af sin Magt, som Spanien endelig i 1648 var nødt til at anerkjende. Det Tidsrum af Hollands Handelsudviklings Historie, som vi her i al Korthed have forsøgt at beskrive, omfatter kun en Tid af 15 Aar; men hvilke store Resultater var der ikke naaet. De samme Fiamingos, som i 1596 ved deres første Ankomst i Indien kun havde gjort sig forhadte uden at opnaae nogen synlig Fordeel, havde 15 Aar senere bemægtiget sig en stor Deel af Handelen paa Forindiens Østkyst, Ceylon, Bagindien, Sundaøerne, Molukkerne og endogsaa Japan, de vare blevne en Skræk for Spanierne og Portugiserne, og endelig havde de sikkret deres Stilling ved Anlæg af mange Forter og Afslutning af of- og defensive Allianceer med mægtige indenlandske Fyrster. — Tages det i Betragning, at Hollænderne allerede dengang i næsten 40 Aar havde kæmpet for deres

Uafhængighed, at Portugiserne og Spanierne alene beherskede Handelen i det sydlige Asien og med Vaabenmagt modsatte sig enhver Fremmeds Indblanding, blive Hollændernes Colonisationsforsøg i Ostindien et Foretagende, som i høi Grad vidner om Folkets Kraft, Udholdenhed og Snille og derfor har Krav paa vor Opmærksomhed. Uagtet mange forskjellige Expeditioner bleve udsendte, gik dog stedse en logisk Tanke gjennem hele Planen, som kun Omstændighedernes Magt kunde forandre. Dette var saaledes Tilfældet med Valget af et Centralpunkt, hvortil Malakka var udseet, men som Portugiserne forsvarede saa godt, at dets Indtagelse blev forhindret. Var det lykkedes strax at bemægtige sig dette Punkt og Singapura, hvor de gamle Handelslinier stødte sammen, havde Portugisernes Magt strax faaet Naadestødet, og Hollands Colonier vilde da have faaet endnu større Betydning end nu. Paa den anden Side er det rimeligt at antage, at, hvis Hollændernes Centralpunkt havde været Malakka, vilde Englænderne allerede for længe siden have bemægtiget sig dette og derved tillige have tilintetgjort Hollands Herredømme i Arkipelet, som nu, istedetfor at aftage, i de senere Aar stadig er voxet, saa at endnu saa godt som alle Øerne directe eller indirecte staae under Hollands Overhøihed.

P. N. Nieuwenhuis.

Tidsbilleder fra de tydske Smaastater.*)

II.

Scener fra Churhessens sidste Dage.

1.

Indledning. Forfatningsstridigheder.

Churhesserne ere alvorlige Folk, og deres Alvor er ikke uden Grund. I hundrede Aar maatte de, i høiere Grad end nogen anden tydsk Stats Beboere, taale deres Fyrsters skamløse Handel med deres Medborgere; det var saaledes for en stor Deel Hessere, som 1775 udleiedes til Englænderne for at bekæmpe det nordamerikanske Oprør, en Handel, som i den Grad vakte Frederik den Stores Harme, at han besluttede at hæve en Gjennemførselstold af disse Leietropper; thi «det var billigt», meente han, «at han hævede Qvægtold af de gjennem hans Land trækkende Soldater, da de jo solgtes som Qvæg». Saaledes var Hessernes Skjæbne i forrige Aarhundrede, og den blev ikke meget bedre i dette. I syv Aar maatte de taale det franske Fremmedherredømme. Napoleons Broder, Kong Jerome, regjerede nu rigtignok langtfra saa slet som Landets tidligere indfødte Fyrster, men alle de Misligheder og den Nedværdigelse, som ere absolut uundgaaelige Følger af et Fremmedherredømme, vare dog i stor

*) Som Kilde er væsentlig benyttet: Carl Braun: Bilder aus der deutschen Kleinstaaterei. Neue Folge. 1—2. Berlin 1870.

Maalestok tilstede, og Hesserne modtoge derfor ogsaa 1814 deres fordrevne Churfyrste, Wilhelm I, med Jubel; men de fik snart deres Øine op og maatte føle, at de i enhver Henseende havde tabt ved Byttet. Saaledes bleve alle Gaver og Afhændelser fra den forrige Regjering nu erklærede ugyldige, og uden nogen Skadeserstatning til Kjøberne inddrog den gjerrige Fyrste alle de afhændede Domainer. Forgjæves klagede de ulykkelige Kjøbere til Forbundsdagen; Forbundsforsamlingen erklærede nu rigtignok, at enhver Tydsker maatte paa en lovlig Maade finde sin Ret, men det glemte kun at angive, hvor man skulde finde denne Ret, naar Fyrsten traadte den under Fødderne, og Forbundssamlingen ikke vilde skride ind. Det var imidlertid ikke nok med dette skamløse Ran; alle de gamle Skatter og Skattefriheder bleve indførte paany; alle de af Kong Jerome Pensionerede mistede deres Pensioner, alle de under Churfyrstens Landflygtigheds Periode Avancerede bleve satte tilbage i deres tidligere Rang, alle Indretninger i Administrationen og Justitsen bleve satte paa den gamle Fod; saaledes fik Hæren sine gamle Uniformer, sine Haarpidske, Pudder, trekantede Hatte og Pryglereglementer tilbage; kort sagt, Tiden fra 1806-14 blev som udslettet af Hessens Historie. Som Churfyrsten havde begyndt, fortsatte han til sin Død; Censur, Politi- og Fæstningsstraffe bleve anvendte i rigt Maal for at kue enhver Modsigelse, og Stænderne, som anmassede sig til at opponere mod hans Tyranni og trængte paa Oprettelsen af en friere Forfatning, bleve opløste og sendte hjem i største Unaade. For at endelig Intet skulde mangle i dette Regimente, som hørte hjemme i det attende Aarhundredes værste Tid, maatte Hesserne endnu finde sig i et fuldstændigt Maitresse-Herredømme.

Det blev ikke bedre under den næste Regent, Wilhelm II, Regjeringen blev ført i den samme Aand, og dertil kom, at hans huslige Forhold gave Anledning til nye Skandaler; han blev fuldstændig behersket af sin Maitresse, en Guldsmeddatter fra Berlin ved Navn Emilie Ortlep, og hans Hustru,

Fyrstinde Augusta, maatte tilsidst forlade Landet og søge Beskyttelse hos sin Broder, den preussiske Konge, Frederik Wilhelm III, medens Emilie Ortlep som Grevinde Reichenbach styrede hele Landet.

Julirevolutionen 1830 fremkaldte ogsaa Uroligheder i Cassel; Churfyrsten gav fuldstændig efter, og i Januar 1831 kom en Forfatningslov istand, som maatte tilfredsstille enhver billig Fordring, forudsat man blot kunde være sikker paa, at den blev overholdt, hvad der snart skulde vise sig som en Illusion. Da Hesserne imidlertid forlangte, at Churfyrsten ogsaa skulde forsone sig med sin Hustru og fjerne sin Maitresse, Grevinde Reichenbach, foretrak Wilhelm II at nedlægge Regjeringen, i September 1831, til Fordeel for sin Søn Frederik Wilhelm, Hessens sidste Churfyrste.

Den nye Churfyrste slægtede værdigt sine Forgængere paa; han lod vel Forfatningen af 1831 bestaae af Navn, men idet han ganske sluttede sig til den østerrigske Politik, som ledes af Metternich, søgte han dog overalt at indskrænke Folkets Rettigheder saa meget som muligt, og i denne Henseende blev han kraftig støttet af Ministeren v. Hassenpflug. Vi skulle her ikke fortælle hans hele Regjering, men væsentlig dvæle ved de sidste Aar, som ville gjøre det begribeligt, hvorledes tilsidst alle hans Undersaatter med Glæde sluttede sig til Preussen, hvorledes der ikke rørte sig en Haand til hans Forsvar eller flød nogen medlidende Taare, da den sene, men retfærdige Gjengjældelse ramte ham; thi Churfyrst Frederik Wilhelm faldt ikke som et Offer for den preussiske raa Militairvælde; den politiske Stilling i Hessen var allerede stillet saaledes paa Spidsen, at en Katastrophe vilde være indtraadt, selv om ikke Slaget ved Königgrätz var bleven slaaet.

For at fatte dette maae vi dvæle lidt ved den churhessiske Forfatningsstrid. Da Hassenpflug efter Stormen 1848 atter blev Minister, angreb han Forfatningen af 1831 som altfor liberal, og den preussiske Politiks Nederlag ved Ol-

mützerconferencerne og den østerrigske Reaction under Schwarzenberg kom ham herved fortræffelig til Gode. Den 27de Marts 1852 erklærede Forbundsdagen Forfatningen af 1831 for uforenelig med Forbundets Love og bemyndigede Churfyrsten til at bringe en ny Forfatning tilveie efter Overeenskomst med Stænderne. Støttende sig til Forbundet sammenkaldte Hassenpflug nu en Ridderkurie uden noget andet Kammer, men ogsaa disse Riddere forkastede hans Forfatning; det gik ham ikke bedre 1855; han kunde ikke komme til nogen Overeenskomst med Stænderne, og Forfatningen af 1852 var og blev kun octroieret. Efter Hassenpflugs Afsked fortsattes dog det gamle Spil; forgjæves fordrede begge Kammere 1857 den gamle Forfatning af 1831 tilbage; Sagen blev bragt for det tydske Forbund, og skjøndt Preussen kraftigt erklærede sig for det hessiske Folks Rettigheder og for Forfatningen af 1831, støttede dog Østerrig og Fleertallet af Forbundet Churfyrsten mod hans Undersaatter. Østerrigs Uheld i Italien 1859 fremkaldte, som bekjendt, et Omslag i dets politiske System; det begyndte at spille liberalt og søgte ogsaa med Hensyn til det churhessiske Forfatningsspørgsmaal at vinde den tydske Folkestemning i Mellemstaterne for sig. Østerrig kappedes derfor næsten med Preussen i liberale Indrømmelser; men Churfyrsten forstod ikke at tyde Tidernes Tegn. Han troede endnu at kunne stole paa Østerrig og de tydske Mellemstaters Bistand og udstedte i Mai 1860 en ny Forfatning, der ophævede hans egen provisoriske Forfatningslov af 1852, som paa Grund af den heftige Modstand, den havde fundet, aldrig fuldkommen var traadt i Kraft; men Churhesserne viste sig ikke mere gunstig stemte mod denne nye end mod den ophævede Forfatning. Byraadet og Borgerrepræsentationen i Cassel indgav en Protest til Forbundet mod den nye Forfatning, og da Stænderforsamlingen kom sammen i November 1860, forlangte Majoriteten Forfatningen af 1831 tilbage; Forsamlingen blev opløst, og det Samme gjentog sig 1861. Da man hævede Skatterne, som

ikke vare blevne bevilgede af Stænderne, vægrede Mange, især i Hanau, sig ved at betale, Politiet opbrød Skabe og Kister og bemægtigede sig saaledes Skattebeløbene. Den offentlige Mening i Tydskland udtalte sig imidlertid stadigt mere og mere energisk og eenstemmig for Stænderne imod Churfyrsten saa meget mere som man kunde gjøre Regning paa Preussens Understøttelse, og Østerrig maatte opgive Churfyrsten, da det ikke uden bydende Nødvendighed vilde paabyrde sig en stærk Upopularitet. I Forening med Preussen indgav det derfor den 8de Marts 1862 et Andragende til Forbundsdagen om at lade Forfatningen af 1831 træde i Kraft igjen med de Forandringer, som maatte ansees for nødvendige for at bringe den i Overeensstemmelse med Forbundets Love. Churfyrsten troede imidlertid endnu ikke, at det var Alvor, vedblev med sit gamle Stivsind og trodsede aabenlyst Preussen; da den preussiske Konge saaledes sendte General Willisen i en overordentlig Sendelse til Cassel, kunde det knapt nok lykkes ham at faae Audiens, og Churfyrsten kastede Kongens Skrivelse, som Generalen overleverede ham, uaabnet fra sig; men Preussen, som allerede dengang ledede af v. Bismarck, var ikke tilsinds at lade sig saaledes aabenbart haane, det tilstillede ham et Ultimatum, hvori Bismarck forlangte det gamle Ministeriums Afskedigelse og truede i fornødent Fald med at besætte Landet med to Armeecorps. Ogsaa Forbundet maatte nu slaae Haanden af den gjenstridige Churfyrste, og vedtog den 24de Mai 1862 Østerrigs og Preussens Forslag. Endnu i fire Uger betænkte Churfyrsten sig; da bekvemmede han sig endelig til at give efter dog ikke af Overbeviisning, men kun af Lydighed mod Forbundsdagen. Den 21de Juni 1862 sammenkaldtes Stænderne og der dannedes et nyt Ministerium; men snart skulde det vise sig, at Landet efter en trediveaarig Forfatningsstrid dog ikke var kommet Maalet, en rolig og fredelig Udvikling, et eneste Skridt nærmere.

2.

Den sidste Churfyrstes Charakteristik.

Efter fire Ugers Tøven overdrog Frederik Wilhelm til Generalmajor von Loszberg at danne et nyt Ministerium; hvorvidt det var den høie Herres Alvor, vil jeg lade henstaae uafgjort. Havde det virkelig engang været hans alvorlige Mening, saa varede den i hvert Fald ikke længe; thi da den nævnte General forelagde Churfyrsten en Ministerliste og tillige overrakte ham et Program, skrev han med høistegen Haand paa samme: «Tjenesteinstruction for Frederik Wilhelm I; men han er ingen Tjener, men befaler». Hvad gik der ogsaa af denne General, at han turde driste sig til at byde Churfyrsten et Program; det vilde Hassenpflug aldrig have vovet, og han stod dog i sin Tid ganske anderledes høit anskrevet hos Frederik Wilhelm, og nu vilde den ham paatvungne General strax begynde sin Ministerløbebane paa en saadan Maade.

Faa Dage derefter var dog et nyt Ministerium dannet. General v. Loszberg fandt naturligviis ingen Plads deri, men derimod bestod det af lutter prøvede Modstandere af den gjenindførte Forfatning, navnlig H. v. Dehn-Rotfelser. Ministeriet charakteriseres tilstrækkelig af denne Herre, der som Landdagscommissair ved en af de sidst opløste Stænderforsamlinger havde vovet at udraabe: «Selv om Forfatningen af 1831 ogsaa nogensinde skulde blive indført paany, saa vil dog Alt blive ved det Gamle»; det var ogsaa et Program og et ganske andet end den dumme Generals.

«Befale» vilde altsaa Storfyrsten og ikke som Frederik den Store nøies med at være «Statens første Tjener». «Tjene» sit Land gjorde Frederik Wilhelm sikkert ikke, men desto værre forstod han ligesaa lidt at befale som at tjene. Han havde de høiest mulige Tanker om sin landsherrelige Værdighed, om sine fyrstelige Rettigheder, ja selv om sine Pligter, — i det Mindste som han opfattede dem. Havde det

kommet an paa ham, havde han gjerne sat sit Navn under ethvert Retsdecret og enhver administrativ Afgjørelse; thi der gaves ingen nok saa stor eller nok saa lille Sag, uden at han havde Tilbøielighed til selv at ordne den. Ingen kunde blive hans Undersaat uden hans udtrykkelige Tilladelse; der kunde ikke fastsættes eller forandres nogen Jernbanekjøreplan, uden han selv havde prøvet den; ingen Fuldmægtig kunde faae længere Orlov end tre Uger uden gjennem ham; ingen Embedsmand kunde faae den ham tilkommende Gageforhøielse uden efter et allerhøieste Rescript; der kunde ikke bestemmes nogen Tjenesteklædning for Skovfogderne, uden han selv forud havde tilladt det; Ingen kunde i Cassel forandre et Butiksvindue, uden at Bygningstegningen forud havde faaet Landsherrens «Imprimatur».

Selv i et saa ringe Statsomraade som Churhessen havde man hos Fyrsten maattet forudsætte den største personlige Dygtighed, naar han saaledes vilde styre i Stort og Smaat uden altfor store Forsinkelser. Men denne Churfyrstens Indblanding i alle mulige Ting blev en Ulykke for ham og Landet, da han fuldstændig manglede de nødvendige Egenskaber. Thi ved Siden af hans sygelige Tilbøielighed til at afgjøre selv de største Ubetydeligheder besad han i høi Grad en anden Egenskab, som fuldstændig lammede den første, nemlig en ligesaa stor og ligesaa sygelig Raadvildhed.

Man vilde gjøre den høie Herre Uret, naar man vilde paasige ham, at han var uvirksom. I den sidste Tid kunde det vel hændes, at han efter et af sine voldsomme Udbrud i hele Dage ikke kunde samle sig til nogen Virksomhed; hele Timer kunde han da sidde stille og taus og see uforandret hen for sig i en og samme Retning; men sædvanligviis manglede han ingenlunde Villighed til at arbeide; derimod strakte hans Virksomhed sig i Reglen ikke saavidt, at han kunde tage en endelig Beslutning; der reiste sig da allehaande Tvivl og Betænkeligheder hos ham, og Villiekraften

manglede ham. Det kunde saaledes skee, at Churfyrsten lod selv de ubetydeligste Sager ligge Uger, Maaneder, ja endog hele Aar uafgjorte hen, da han ikke kunde træffe nogen Afgjørelse. Gardegensdarmeriet skulde saaledes engang i Slutningen af de Halvtreds for Afvexlings Skyld have nye Uniformer; det hele Corps bestod nok i Alt af tretten Mand; men der maatte lidt efter lidt forelægges Fyrsten syv forskjellige Prøveuniformer, og jeg er ikke ganske sikker paa, om Folkene dog ikke sluttelig beholdt deres gamle Uniformer.

Churfyrsten var sig iøvrigt denne Raadvildhed fuldkommen bevidst. For at dølge den udviste han, hvor det blot gik an, den overordentligste Omhyggelighed og Samvittighedsfuldhed. Han nødte saaledes sine Ministre til Artikel for Artikel at foredrage ham den tydske Vexellov og den tydske Handels-Lovbog og at forklare dem, hvor han fandt det nødvendigt. Dette var rigtignok intet ringe Arbeide, og paa Grund af denne modus procedendi lader det sig let forklare, at de to omtalte Love bleve publicerede ti Aar senere i Churhessen end andetsteds. Paa en tilsvarende Maade bleve naturligviis de Lovudkast behandlede, som Ministrene selv havde udarbeidet, og ofte bragte han sine Raadgivere i Forlegenhed ved sit skarpe Blik for formelle Mangler.

Det var ved saadanne Leiligheder altsaa først og fremmest hans Følelse som Selvhersker, der gjorde sig gjældende; men for en stor Deel havde hans Adfærd dog ogsaa sin Grund i, at han under disse endeløse Raadslagninger blev sat ud over den Forlegenhed at skulle træffe nogen Afgjørelse; der var imidlertid endnu en tredie Egenskab, som her kom med i Spillet: hans sygelige Mistillid til Enhver og ikke mindst til Ministrene. Han følte sig vel i det Hele overbeviist om deres Hengivenhed for ham, men troede dog stedse i ethvert Tilfælde paa det Nøieste at maatte overtyde sig om, at man ikke vilde faae ham til en eller anden Forholdsregel, der stod i Strid med hans personlige Interesser, hans

fyrstelige Rettigheder og hans Fordringer paa udelukkende at «befale».

Ministrene kjendte meget vel deres Herres Svagheder, og selv de meest hengivne blandt dem afgjorde dog af og til en Sag paa egen Haand for ikke at faae den forhalet i det Uendelige. Det gik undertiden godt, undertiden mislykkedes det; Churfyrsten kom efter Sagen, og saa vankede der meget unaadige Ord. I Aaret 1864 ansøgte saaledes en Mand i Cassel om at maatte oprette et Bybudscontoir; Indenrigsministeren svarede ham, at der ikke udfordredes nogen fyrstelig Concession hertil. Ministerens Adfærd var strengt lovlig, men Loven var gjentagne Gange bleven krænket, og det Hele var en mislig Sag overfor Fyrsten. Sagen kunde dog ikke holdes hemmelig; thi en skjøn Morgen stode de uniformerede Bybude paa alle Torve og Gadehjørner til stor Glæde for Gadeungdommen, men Churfyrsten var rasende. At han ikke havde kunnet negte Entrepreneuren Concessionen eller i det Mindste forhalet den et Aars Tid, det havde han maaskee endda kunnet bære; men at der gik Mennesker omkring paa Gaden i hans Residentsstad i en Uniform, som han ikke selv havde valgt, det var utaaleligt. Ved sine Bebreidelser lykkedes det ham da endelig at drive Sagen saa vidt, at to af Ministrene indgave Begjæring om deres Afsked; Sagen blev foreløbig udjævnet, men Churfyrsten tilgav dog aldrig den ulykkelige Minister dette Puds, som han da i det Hele taget ikke let tilgav Nogen; kort Tid efter fik Ministeren ogsaa sin Afsked. Det kunde nu egentlig i og for sig være temmelig ligegyldigt, om Churfyrsten saaledes kom i Klammeri med sine Ministre eller ikke; men Ulykken var, at han efter enhver saadan Erfaring dobbelt skinsyg vaagede over sin Rolle som «Befaler», og at hans ulykkelige Mistillid mod Enhver, hans Utilgængelighed for fremmede Raad og endelig ogsaa hans Ubestemthed som Følge heraf stadig voxede.

3.

Churfyrstens Ægteskab og huslige Forhold.

Vi have dvælet ved Churfyrstens uheldige personlige Egenskaber, som under alle Omstændigheder maatte gjøre hans Regjering høist trykkende; men vi maae endnu fremhæve en Omstændighed, som man tidligere ikke har lagt tilstrækkeligt Vægt paa, nemlig hans ulykkelige morganatiske Ægteskab med Gertrude Falkenheiner, den fraskilte Fru Lehmann, senere Grevinde af Schaumburg og Fyrstinde af Hanau.

Jeg kalder dette Ægteskab et morganatisk, skjøndt Churfyrsten ikke vilde taale denne Benævnelse. En churhessisk Embedsmand havde saaledes i 1861 skrevet en Genealogi over det hessiske Fyrstehuus og endog med Churfyrstens Tilladelse dediceret ham dette Værk. Forfatteren havde imidlertid betegnet Ægteskabet som et morganatisk, hvad det utvivlsomt var efter den fyrstelige tydske Husret; men dette tog den høie Herre ham meget ilde op, lod hele Værket opkjøbe og derpaa tilintetgjøre for dette ene Ords Skyld, medens den uheldige Forfatter blev forflyttet til et lille Embede paa Landet. Dette var mere end et blot Lune; heri finder en heel Side af Mandens Charakteer sin Forklaring; han vilde ikke taale, at Ægteskabet blev betegnet som morganatisk, da han aldrig havde opgivet Haabet om engang at faae Ægteskabet erklæret for jævnbyrdigt. Af Preussen kunde han i denne Henseende Intet haabe; gamle Arveovereenskomster traadte hindrende i Veien derfor. Planen kunde altsaa kun lykkes med Østerrigs Bistand, og deri kan man maaskee finde en afgjørende Grund til, at Fyrsten 1866 sluttede sig til Østerrig.

Naar vi her dvæle ved Churfyrstens Ægteskab, skeer det ikke for at indlade os nærmere paa hans Familieliv, som vel kunde yde et piquant Stof; vi skulle kun fremhæve, at som Ægtemand og Fader viser han sig fra den fordeelagtigste

Side. Af Lidenskab til sin Hustru offrede han sit hele Livs Lykke, men han holdt sit Ord som Ægtemand med Troskab; sikkert nok har han gjentagne Gange tænkt paa at skille sig fra Fyrstinden af Hanau, men han holdt ikke denne Plan fast med nogen Alvor.

Grunden til, at vi beskjæftige os med hans Ægteskab, er, at det fik en afgjørende Betydning for hans Forhold til Folket og i det Hele taget for hans Regjeringsvirksomhed. Den første Følge af dette Ægteskab var en Afbrydelse af alt selskabeligt Samqvem med hans fyrstelige Standsfæller; naar der af og til fandt et fyrsteligt Besøg Sted, gik der regelmæssig piinlige Forhandlinger forud, hvis Formaal var at fjerne Fystinden fra Hoffet, saalænge Besøget stod paa; man undgik altsaa saameget som muligt hans Hof, og det var maaskee i det Hele ikke Churfyrsten videre ubehageligt paa Grund af hans uselskabelige Natur; men Ingen kan i Længden ustraffet unddrage sig fra alt Samqvem med sine Standsfæller, og paa den anden Side fandt Churfyrsten heller ingen Modvægt eller Erstatning i et muntert og selskabeligt Samliv med kunstneriske, literaire eller videnskabelige Personligheder; han havde vel ingen sær Tilbøielighed i denne Retning, men her kom det dog væsentlig an paa hans Hustru, om hun vilde give Hoffet en Tiltrækningskraft i den ene eller anden Retning; men hun manglede ganske baade Evne og Lyst i denne Henseende, og saaledes blev Livet ved Churfyrstens Hof yderst trivielt og eensformigt. Klokken to kjørte man en Tour, Klokken fire gik man til Bords, Klokken halvsyv kjørte man i Theatret, og Klokken ti gik man, udmattet af alle disse ophøiede Indtryk, til Sengs. Saaledes gik den ene Dag efter den anden. Aldrig var der nogen høiere Nydelse eller en selskabelig Adspredelse, som kunde hæve Fyrsten af denne trykkende og sløvende Eensformighed. Han var stadig henviist til at omgaaes en Qvinde, som han paa een Gang elskede og hadede, og kom saaledes mere og mere udelukkende under hendes Indflydelse.

En anden Følge af Churfyrstens morganatiske Ægteskab var, at hans Sønner vare udelukkede fra Thronfølgen. Churfyrsten holdt af sine ni Børn; han elskede dem maaskee nok paa sin særegne Maneer, men hans Faderkjærlighed var i hvert Fald fuldkommen normal. En Fyrste behøver ellers ikke at forene denne Følelse med Bekymring for sine Sønners Existents. En Fyrste kjender ingen Familiesorger i Ordets borgerlige Betydning; den Arv, han efterlader, behøver ikke først at erhverves; den er strax tilstede; en Fyrste har egentlig ingen Arving, han har kun en Efterfølger. Anderledes var Tilfældet her med Churfyrsten; han havde en Efterfølger, som ikke var hans Søn, og han havde sex Sønner, som ikke vare hans Efterfølgere; den Arv, som han skulde efterlade sine Sønner, var ikke alt tilstede, men skulde først bringes tilveie; Churfyrsten var altsaa ikke blot Fyrste, men ogsaa Privatmand; han havde ikke blot Regjeringssorger, men ogsaa Familiesorger i Ordets borgerlige Betydning. Da han ikke kunde afhjælpe disse Bekymringer uden gjennem sine Indtægter som Landsherre, kunde han vanskelig undgaae Conflicter mellem sin Stilling som Fader og som Regent. Det manglede nu desto værre ikke paa saadanne Conflicter, men at de vare saa talrige og saa hyppigt kun løstes paa Statens Bekostning, derfor maa man ikke paabyrde Churfyrsten hele Skylden; Fyrstinden af Hanau maa baade directe og indirecte bære sin Part.

Churfyrstens Haand hvilede tungt paa Landet; deels paa Grund af den uendelige Forfatningsstrid og deels paa Grund af den utilgivelige Forsømmelse af hele Landets materielle Vel havde Fyrsten mistet sine Undersaatters Hengivenhed i en saa høi Grad, som dette kun sjeldent har været Tilfældet i Tydskland, ja ikke engang i Hessen. Han var imidlertid dog Landets retmæssige Regent, og hvor stor end Hessernes Forbittrelse til enkelte Tider var imod ham, var han dog efter deres Forestillinger endnu stadigt Landets Herre; men Fyrstinden af Hanau var derimod ikke blot hadet, men ogsaa

dybt foragtet. For at opnaae Skilsmisse havde hun fornegtet sin katholske Tro; hun havde gjort sin første Mand ærelløs og Børnene af sit første Ægteskab faderløse, paa en vis Maade ogsaa moderløse; belæsset med denne Skyld var hun draget ind i det for hende fremmede Hesserland. At man der just ikke vilde byde hende velkommen, har hun vel næppe kunnet vente sig. Naar Alt kom til Alt, var hun dog alligevel ingen Maitresse som Grevinde Reichenbach, men Churprinds-Medregentens kirkeligt viede, for ikke at sige retmæssige, Gemalinde. Det var ikke sandsynligt, at denne Forbindelse skulde blive til Landets Vel, men dog heller ikke ganske umuligt. Man har dog oftere seet en Qvinde, forledet af en heftig Kjærlighed, hobe endnu større Synd paa sig, og det var altsaa dog muligt, at denne Qvinde havde sat Hensyn til Side, som ellers ere en Qvinde over alle Grændser hellige, alene for at komme i Besiddelse af den Mand, som hun elskede; dette kunde sædelig talt nogenlunde undskylde hendes Adfærd, og der var saaledes dog altid en psychologisk Mulighed for, at hun vilde opbyde Alt for at befæste det gode Forhold mellem Folket og hendes Mand, et Forhold, som netop paa Grund af hende var blevet saa stærkt compromitteret.

Hun gjorde Intet af alt dette; hun stod stedse kold og fremmed overfor Hesserlandet og viste ingensinde nogen Medfølelse for dets Skjæbne, ikke engang ved nogen fremtrædende Velgjørenhed; derimod har hun med fuld Bevidsthed stillet sine Privatinteresser imod Landets Interesser. Strax i de første Uger efter hendes Ankomst til Cassel udbrøde Uenigheder mellem Churfyrsten og hans Moder angaaende Etiquettestridigheder, der netop angik Fyrstindens Person; hun forhindrede ikke disse Stridigheder. Borgerne i Cassel toge ved denne Leilighed Parti for Churfyrstinden, og Følgen heraf var om Aftenen den 7de December 1831 et blodigt Angreb af Garden paa et Par Hundrede uskyldige Theatergængere, som ikke havde forbrudt Andet end at have

udbragt et Leve for Churfyrstinden udenfor Theatret. Det var det første Indtryk, Hesserne fik af deres unge Fyrstes Gemalinde.

Hendes øvrige Forhold svarede til dette Varsel. Det er meget usandsynligt, at Fyrstinden af Hanau slet ikke skal have udøvet nogen Indflydelse paa Churfyrstens vigtigere Regjeringshandlinger, da han jo Aar ud og Aar ind ikke havde videre Omgang med Andre end netop med hende; dog kan man ikke med tilstrækkelig Paalidelighed oplyse Noget i saa Henseende; derimod var hendes Indflydelse paa Churfyrstens Hofholdning og Formuebestyrelse ubestridelig og ubegrændset, og hvad hun i denne Anledning har præsteret, tilsteder kun een Dom, nemlig at hun aldrig har betragtet det churhessiske Land som Andet end en fed Domaine, og at det var hendes Opgave at bringe den ene Million efter den anden ud af samme til Fordeel for hende selv og hendes elleve Børn.

Ifølge hendes Foranstaltninger var Hofholdningen indrettet paa den meest karrige Fod. Efter Churfyrstens tidt og ofte tilkjendegivne Villie skulde Byen Cassel ene og alene være Hoved- og Residentsstad, men ikke en Handels- eller Fabrikby. Ifølge denne Grundsætning lagde Churfyrsten ethvert større industrielt Foretagende alle mulige Hindringer iveien eller negtede det, saa vidt det kom an paa ham, sin Indvilligelse; da Hoffet nu tilmed var yderligt reduceret og Hofholdningen indrettet paa den tarveligste Fod, maatte det være en kummerlig Stilling for Byen at skulle være churhessisk Residentsstad alene. Cassel var da ogsaa i høi Grad i Tilbagegang, saa det var en heel Begivenhed, naar der blev bygget et nyt Huus; dette var endnu ikke Alt, men Systemet medførte yderligere Skade. Hoffets større Indkjøb skete i det Hele taget hverken i Hessen eller i Cassel, men navnlig i Frankfurt, fordi man meente der at faae Sagerne bedre og for billigere Kjøb; derfra fik Churfyrsten og Hustru deres hele Garderobe, ja selv Tjenerskabets Liberier. Kunde

man ikke undgaae at have med Haandværkere fra Cassel at gjøre, fik de dog først deres Betalinger efter Aars Forløb — for at spare Renterne. Civillistens Bygninger undlod man med Forsæt at reparere, og de forfaldt derfor i en saadan Grad, at det vakte Forargelse baade hos Fremmede og Indfødte. Octogonen paa Wilhelmshöhe var nærved at styrte sammen, men selv da Stænderne viste sig beredte til i det Mindste at bidrage det Halve af Reparationsudgifterne, skete der aareviis Intet for at hindre Bygningens fuldstændige Forfald. Det var saaledes intet Under, at Cassel gik tilbage i Velstand og Folkemængde, men heller ikke forunderligt, at Byens Borgere gik i Spidsen for den haardnakkede Kamp mellem Folket og Fyrsten.

Et saadant Sparesystem var naturligviis hensynsløst, uklogt og fremfor Alt ufyrsteligt, men det krænkede dog i det Mindste ikke directe noget Menneskes Rettigheder; man skrabede imidlertid ogsaa Penge sammen med Rette, uden Ret og mod al Ret; med eet Ord, Landet blev udplyndret. Vi skulle anføre Exempler, som ville godtgjøre vor Paastands Rigtighed.

Landcreditkassen i Cassel havde saaledes ingen Bankbygning. Da denne Kasses Omsætninger efterhaanden maatte regnes i Millioner, sloge de Lokaler, man havde anviist Bankan, ikke til, og Directionen maatte leie et Par private Bygninger til sine Contoirer. Dette var naturligviis baade besværligt og farligt ved mulige Ildebrandstilfælde; det Rigtigste havde været at opføre en særlig Bygning, og Stænderne opfordrede ogsaa gjentagne Gange Regjeringen hertil, men uden Resultat; thi de leiede Bygninger tilhørte Fyrstinden af Hanau, og hun fik af Creditkassen en Leiesum, der var dobbelt saa høi som den, hun kunde vente af nogen anden Leier. Den hele Profit bestod nu rigtignok kun i omtrent 600 Daler dansk Mynt, men de vare ogsaa værd at tage med.

Samme Landcreditkasses Obligationer bleve af Directionen emitterede til Pari, men det var omtrent ikke muligt for

nogen Privatmand at faae disse Obligationer directe fra Banken, og da de vare meget søgte i Landet, stege de til 105; Hvem strøg da denne Gevinst i Lommen? Naturligviis væsentlig Churfyrsten og hans Gemalinde; thi Bankdirectionen maatte først og fremmest sørge for at tilfredsstille det høie Pars Fordringer paa Obligationer, og de lagde Beslag omtrent paa hele Beløbet; at det navnlig blev de Umyndige, som saaledes maatte betale Gildet, da deres Penge skulde anbringes i saadanne Papirer, derom brød man sig naturligviis ikke.

Det høie Par undsaae sig heller ikke ved at deeltage i den simpleste Actiesvindel og Børsjobberi; saaledes har da Fyrst Bismarck i det preussiske andet Kammer udviklet, hvorledes Churfysten ikke undsaae sig ved at drage Fordeel af Bevillingen til den frankfurt-nassauske Jernbane. Den smudsige Pengebegjærlighed, hvormed man ledede hele Hofholdningen, oversteg alle Grændser. Churfyrsten maatte naturligviis som enhver anden Hesser stadigt have et Par Processer for Retten; men det overgik dog enhver Grændse for Anstand, at han gjentagne Gange nødte sine egne Domstole til at gjøre Execution i Civillisten, og at han lod Fogden skrive Vognene og Hestene i den churfyrstelige Stald. Stænderne førte gjentagne Gange Klage over, at man lod Folk, som vare gaaede over fra Hoffets til Statens Tjeneste, desuagtet i længere Tid fungere i deres gamle Tjeneste, medens de droge deres Gage af Statskassen. Ligesaa forargeligt vare Historier af en anden Art, der ogsaa kom paa Omtale i Stænderne. Forpagterne af Statens Eiendomme maatte i deres Forpagtningscontracter give Afkald paa Erstatning af Civillisten for den mulige Skade, de kunde lide af Vildtet; det maatte naturligviis ogsaa her komme til at gaae ud over Statskassen, da Forpagterne paa Grund af denne Clausul ikke vilde give saa Meget i Leie. Man forlangte ligeledes Skattefrihed for Hoffets Tjenesteboliger, og skjøndt det stred lige mod Lovene, fastholdt Churfyrsten saa stædig denne Fordring,

at to Finantsministre, som ikke vilde gaae ind derpaa, maatte afgive deres Portefeuiller.

Eieren af en Badeanstalt paa den høire Bred af Fulda havde, mod at betale en Forpagtningsafgift til Statskassen, faaet Tilladelse til at anlægge en Færge over Floden; denne Færge var aldeles uundværlig for hans Badeanstalt; nu faldt det imidlertid pludselig Churfyrsten ind at afbryde en lille Bro, som blev meget benyttet af Publicum og særlig af den paagjældende Mands Badegjæster; nogen Grund til denne Foranstaltning kunde man ikke angive, undtagen at Broen trængte stærkt til en Reparation, som skulde skee paa Civillistens Bekostning. Broen var og blev afbrudt, og da Færgeprivilegiet imidlertid var forfaldet, erklærede Badestedets Eier, at han ved Fornyelsen maatte have Nedsættelse i Afgiften, da han havde lidt et betydeligt Næringstab ved Broens Afbrydelse; dette var ikke klogt handlet af Manden, skjøndt han rigtignok havde talt Sandhed; til Straf negtede man at fornye Privilegiet, skjøndt det hele Spørgsmaal kun dreiede sig om et Par lumpne Dalere. Uagtet alle Bønner og Tilbud fik han ikke mere Færgetilladelsen, Manden blev totalt ruineret og døde i Fattigdom.

De hjemfaldne Statslehn bortforlehnede Churfyrsten uden Undtagelse til sine Sønner, selv om disse endnu vare i den umyndige Alder. Det stred muligviis ikke mod Forfatningens Ord, men i ethvert Tilfælde mod Aanden; imidlertid kunde det dog sluttelig være Befolkningen ligegyldigt, om Fyrsten skjænkede disse hjemfaldne Lehn til et eller andet Medlem af Ridderskabet eller til sine Sønner; men denne Maade at forsørge Børnene paa var altfor bekvem, til at man ikke ogsaa skulde have forsøgt paa at tilvende dem Lehn i Tilfælde, hvor man krænkede baade Lovens Aand og Bogstav. I to saadanne Tilfælde fandt Fyrsten Modstand selv hos sine Ministre; de negtede tilhobe deres Underskrift, og Fyrsten søgte forgjæves at rokke deres Retsanskuelser. I henved tyve Aar bleve nu disse Lehnssager henstaaende uafgjorte, men

Churfyrstens Børn vare i Mellemtiden factisk i Besiddelse af Godserne; thi Ministrene havde paa den ene Side ikke Mod til at gjøre sig skyldige i et aabenbart Forfatningsbrud, men paa den anden Side heller ikke til at fordre, at den retsstridige Besiddelse skulde ophøre.

Vi skulle endnu kun meddele et oplysende Exempel paa de tydske Undersaatters absolute Retsløshed overfor en hensynsløs og vilkaarlig Regjering; vi sigte herved til Stændernes og Churfyrstens Strid om den saakaldte «Rotenburger Quart». Hermed var Sammenhængen følgende:

Landgrev Moritz af Hessen havde i sine to Ægteskaber syv Sønner; for at forhindre en yderligere Deling af det allerede noksom sønderstykkede Hessen blev i Aaret 1627 den fyrstelige Familie enig med Stænder og Ridderskab om, at de sex Sønner af Moritz's andet Ægteskab skulde have den ene Fjerdedeel af Fyrstendømmet til Brug og Benyttelse samt visse ringere Høihedsrettigheder, medens den Førstefødte alene skulde være regjerende Fyrste; naar de yngre Brødres Linier efterhaanden uddøde, skulde den dem anviste Deel af Landet igjen hjemfalde til den egentlige regjerende Linie. Den saaledes udsondrede Deel af Landet gik under Navnet «Rotenburger Quart». I Aaret 1834 uddøde den sidste af Landgrev Moritz's sex yngre Linier. Churfyrsten inddrog strax hele Landet og anviste Indtægterne af samme — aarlig 60,000 Rigsdaler dansk Mynt — til sin Privatkasse, idet han vilde hævde, at denne Quart udelukkende havde Charakteren af et fyrsteligt hessisk Familiefideicommis. Stænderne opfattede med Rette Sagen paa en anden Maade og gjorde Fordring paa den angivne Sum som en Indtægt for Statskassen. Der opstod nu om dette Spørgsmaal heftige Stridigheder mellem Stænderne og Churfyrsten, hvis Anordninger i dette Tilfælde ikke fik nogen Ministers Underskrift. Det Eneste, som begge Parter under disse Omstændigheder kunde gjøre, var at bringe Spørgsmaalet for Landets høieste Ret. Stænderne opfordrede ogsaa Ministrene hertil, men Hassen-

pflug vægrede sig herved, og hans nærmeste Efterfølgere vare af samme Mening; Stænderne kunde ikke selv bringe Spørgsmaalet for Retten ikke engang i Form af en Anklage mod Ministrene; thi denne vilde i det foreliggende Tilfælde ikke kunne begrundes. Stænderne tilbøde nu en retslig Afgjørelse paa den Maade, at begge Parter skulde blive enige om at vælge en Domstol til Opmand i Sagen; Churfyrsten afslog det. Stænderne forlangte da, at Regjeringen skulde lade Forbundsdagen afgjøre Spørgsmaalet; Fyrsten vægrede sig herved. Stænderne henvendte sig selv til Forbundsforsamlingen og bad samme bringe Sagen til en Afgjørelse paa en hvilkensomhelst Maade, Forbundet vilde finde tjenligt; men Forbundsforsamlingen afviste Sagen, og dermed vare nu alle Veie udtømte, Stænderne maatte lade Sagen hvile, medens Churfyrsten veltilmode hvert Aar strøg Indtægterne af «Rotenburger Qvart» i sin Lomme. Da Aaret 1848 endelig en kort Tid bragte Ministre, som havde en Villie til at hjælpe Staten til dens Ret, og da Stænderne paany trængte paa en Afgjørelse af dette Spørgsmaal, fandt Churfyrsten det selv raadeligt at give Afkald paa disse Indtægter; dette Afkald skyldtes dog ingenlunde hans Retsfølelse, men det skulde beskytte ham mod mulige Efterkrav; thi var Sagen kommet til en retlig Afgjørelse, vilde han utvivlsomt være bleven dømt til at udlevere de retsstridig opbebaarne Indtægter, medens Stænderne nu vare beredvillige til at lade Churfyrsten i det Mindste beholde de alt opbebaarne 800,000 Rigsdaler.

Disse Bidrag til en Charakteristik af den churfyrstelige Hofholdning maae være tilstrækkelige. Der kunde naturligviis afsløres mange flere lignende lave Historier, men det Anførte viser noksom, hvilket Forhold der herskede mellem Fyrste og Land, og forklarer, i hvilken Grad Churfyrstens ulykkelige Giftermaal virkede tilbage paa hans Regjering. Hvad her er fortalt, var bekjendt i vide Kredse over hele Landet, og Forbittrelsen mod Fyrsten fandt stadig Næring i nye Beviser paa hans Regjeringsmaneer. Kun naar man

tager denne Side af Forholdet mellem Fyrsten og Landet i Betragtning, vil Folkets exempelløse Udholdenhed i Forfatningskampen ret blive klar; med en Fyrste af denne Charakteer kunde man ikke gaae paa Accord; Skylden for alle disse skandaløse Tilfælde hviler dog ikke paa Churfyrsten alene, men ogsaa for en stor Deel paa Fyrstinden af Hanau; thi oprindelig var Fyrsten ikke gjerrig; som Prinds havde han ladet Daleren rulle flot, og ogsaa senere vidste han paa Reiser overalt at optræde med fyrstelig Noblesse, naar Fyrstinden blot ikke var i hans Selskab.

4.

Churhessiske Historier.

Vi have ovenfor omtalt, hvorledes Churfyrsten 1862 blev tvungen til at gjenindføre Forfatningen af 1831; vi skulle i det følgende Afsnit nærmere udvikle, paa hvilken mærkværdig Maade han imidlertid stillede sig til sin nye Stænderforsamling, hvorledes han ligefrem syntes at lægge an paa at ødelægge Landet ved ikke at forelægge nogen Lov og ved at hæmme enhver Regjeringshandling. Stænderne vare dog ikke ganske uden Stof til Virksomhed. Deels stillede Medlemmerne selv Interpellationer, deels indkom der idelig Petitioner til Forsamlingen. Nogle af de Sager, som saaledes lidt efter lidt kom for Dagens Lys, ere saa mærkelige, at vi her ville gjengive dem i korte Træk. Det er ganske vist kun Forhold af en underordnet Natur; det er Historier, som man fortalte hinanden i Churhessen; men de indeholde charakteristiske Bidrag til de foreliggende Tidsbilleder fra de tydske Smaastater og forklare bedre end mangen større Begivenhed, hvilken Stemning der lidt efter lidt maatte udvikle sig hos Folket. Regjeringsmisgreb kan der naturligviis forekomme i enhver Stat, hvad enten den er lille eller stor; Forskjellen bestaaer kun deri, at i den lille Stat finder en-

hver Skandale en langt stærkere Gjenklang, da alle personlige og lokale Forhold strax staae Enhver levende for Øinene, og det slette Indtryk af Regjeringens Virksomhed her ikke udslettes ved andre betydelige Tildragelser i Statslivet. Naar nu hertil kommer, at der enkelte Steder, som netop i Churhessen, ikke er Andet end Skandaler at fortælle om Regjeringen, og der ikke var Andet at bestille i Stænderforsamlingen end at rive ned paa Regjeringen for disse Skandaler, saa vil man kunne indsee, at saadanne Historier ikke ganske kunne lades ude af Betragtning til at forklare Tidsstemningerne og Tilstandene.

En Hr. Wachenfeld kjøbte i Februar 1864 en Byggegrund udenfor den gamle Wilhelmshöher-Port i Cassel; han vilde anlægge et Ridehuus, og da Bygningen ikke vilde faae nogen Façade mod Gaden, skulde han ikke have Byggetilladelse af Churfyrsten, men af Politidirecteuren; Eieren kunde ikke tænke sig nogen Grund til at negte ham Tilladelsen, og han sluttede altsaa Accorder om Opførelsen og begyndte paa Bygningen; saaledes var man vant til at bære sig ad i Cassel; man «stjal Bygningerne op», da Churfyrsten i egen Person skulde approbere enhver Bygning, som havde en Gadefaçade og regelmæssig trak Tilladelsen i Langdrag. Hr. Wachenfeld havde en særlig Grund til at «stjæle sig frem», da han vilde have Bygningen færdig til Efteraarsmarkedet for at kunne leie den ud til et Beriderselskab.

Et Ridehuus i Cassel, en Anstalt, som vilde concurrere med den churfyrstelige Rideskole, den Sag forekom dog Hr. Politidirecteuren altfor betænkelig. Det var ogsaa en betænkelig Sag. Enten nu Churfyrsten meente, at Wachenfelds Project vilde tilføie ham materiel Skade, eller han var af den Anskuelse, at han alene, ifølge et Ride-Regale eller en Ride-Høihedsret, havde Rettighed til at lade Hesserne lære at ride, det kan nu være tvivlsomt; men vist er det, at han opbød Alt for at tilintetgjøre det omtalte Project. Politidirecteuren var imidlertid ikke en tilstrækkelig Støtte for

Churfyrsten; han maatte ogsaa søge Dækning bag sine Ministres Ryg, og her fik han nu netop at gjøre med den Minister, som vi allerede have lært at kjende som Bybudenes Beskytter; denne Minister var heller ikke nu tilsinds at føie Churfyrsten, og som et Forspil til Historien leveredes der først et lille gemytligt Mytteri af Politidirecteuren, der støttede sig til Churfyrsten, mod hans lovlige Foresatte. Politidirecteuren brugte som Paaskud, at Bygningen vilde komme til at ligge i den projecterede Fortsættelse af Friederich-Wilhelmsgaden og saaledes udkrævede en allerhøieste Approbation. Under dette Paaskud bragte han Sagen for Indenrigsministeren, men fik det ministerielle Svar, at de af ham forebragte Grunde aldeles ikke gave nogen berettiget Hjemmel til at negte Bygningstilladelsen, og det var i det Hele taget heller ikke Ministeriet klart, hvorledes man kunde holde en Tilladelse fra Landsherrens Side for nødvendig. Et andet og et tredie Paalæg fra Ministeren om at give Bygningstilladelsen lod Politidirecteuren hengaae upaaagtede, og nu blandede Churfyrsten sig personlig i dette høist vigtige Anliggende. Ministeren blev styrtet, hans Efterfølger var mere medgjørlig, de tidligere ministerielle Beslutninger bleve tilbagekaldte, Acterne bleve fordrede tilbage, og Politidirecteuren gav nu Wachenfeld et Paalæg, ifølge hvilket det under Straf blev ham forbudt at arbeide videre «i Medfør af en allerhøieste Befaling».

Bygningen blev nu liggende ufuldendt, og da Politiet ikke engang vilde tillade at opføre Stiver til Støtte for den ufuldførte Bygning, blæste den snart aldeles omkuld. Wachenfeld henvendte sig nu først directe til Churfyrsten og appellerede til hans Naade, men uden andet Udfald, end at hans Sagfører blev stillet under Anklage for Fornærmelser mod Majestæten og dømt til sex Maaneders Fæstningsstraf; i sin Iver havde han nemlig dristet sig til at minde Fyrsten om «hans Sjæls Salighed» og «hans sidste Time».

Nu blev denne Sag et staaende Thema, og Alle vare spændte paa Sagens endelige Udfald. Regjeringen kom frem

med sin Felttogsplan. For at fortsætte Friederich-Wilhelmsgaden vilde man expropriere et betydeligt Terrain, og da Wachenfelds Eiendom laa i denne Strækning, vilde man af denne Grund forhindre hans Byggeforetagende; det var naturligviis en fuldstændig retsstridig Fremgangsmaade; thi Loven hjemlede kun Expropriation mod en foregaaende fuldstændig Erstatning og udelukkede, hvad der iøvrigt skulde synes at være en selvfølgelig Sag, enhver forudgaaende Indskrænkning i Eiermandens Ret. Forresten troede intet Menneske, at det var Alvor med den hele Plan; man meente, at hverken Gaden eller endnu mindre de nye Bygninger vare Churfyrsten magtpaaliggende, men at det kun var Ridehuset, han vilde tillivs. Regjeringens hele Adfærd stadfæstede det; der var her Tale om en Gade i Byen Cassel, og man skulde derfor synes, at Byen var nærmest interesseret i Sagen, men man spurgte slet ikke, om den ønskede det nye Gadeanlæg, eller om den selv vilde bestride Udgifterne hertil. Staten traadte uden Videre til, eftersom den ombyggede Gardekaserne samt den polytekniske Skoles og Landcreditkassens nye Bygninger skulde ligge i den nye Gade. Da Stænderforsamlingen ivrigt havde ønsket de to sidstnævnte Bygninger, vare de Maddingen, som skulde faae Stænderne til at bide paa Krogen. I al Hast kom Regjeringen altsaa frem med sine Overslag til et Beløb af 100,000 Rigsdaler, men Overslagene vare meget overfladiske; man manglede desuden Churfyrstens Billigelse af Bygningernes Façader, og ethvert Barn i Cassel vidste, hvad det havde at betyde. Dertil kom end yderligere, at Stænderforsamlingen allerede havde beskjæftiget sig med en Petition fra Wachenfeld; man gik derfor ikke i den opstillede Fælde, men afviste Forslagene med følgende skrappe Yttringer: «Efter alle hidtil gjorte Erfaringer maatte man betvivle, at Projecterne nogensinde vilde komme til Udførelse, og man holdt det Hele kun for en uværdig Maneuvre, som skulde hindre en mishandlet Undersaat i at komme til sin Ret». Dette Svar maa formodentlig ikke have været tydeligt nok; thi

Wachenfeld fik endnu ikke Tilladelsen til at bygge, skjøndt Ministeriet forud havde erklæret, at man ikke vilde lægge ham nogen Hindring iveien, saafremt Kammeret ikke gik ind paa Regjeringens Forslag. Saa kom Sagen paany frem; Stænderne maatte true med en Ministeranklage og en Tiltale for Misbrug af Øvrighedsmagten. Det hjalp endelig; Ridehuset blev færdig, og Wachenfeld gjorde gode Affairer.

I den foregaaende Tvist syntes Churfyrsten at have svævet i den Indbildning, at kun han alene turde give Hesserne Underviisning i at ride; vi komme nu til en Historie, som synes at vise, at han troede at have Eneret til at give theatralske Forestillinger i Landet. Af denne Anskuelse var dog ikke en Ølbrygger Wiszner i Fulda, og han kom haardt til at bøde herfor. Wiszner havde nemlig en Have med Beværtning udenfor Porten; ifølge en til ham rettet Opfordring opførte han i Aaret 1852 et Sommertheater sammesteds, og i flere Aar var hans Entreprise i Gang med de behørige Autoriteters Tilladelse. Da Tilløbet til Theatret vedblev, besluttede Wiszner at lade opføre en grundmuret Bygning istedetfor det tidligere Bræddeskuur; Bygningen var opført og Personalet engageret, da der pludselig kom en «allerhøieste» Befaling, som paalagde Politidirectionen ufortøvet at forbyde Forestillingerne i Wiszners Lokale. Den hele fromme By Fulda kom i den heftigste Bevægelse over denne vilkaarlige Handling, og Wiszner remonstrerede, protesterede og supplicerede gjennem alle Instantser; men den trufne Bestemmelse blev opretholdt.

Sagen kom naturligviis ogsaa for Stænderne. Regjeringen gav først den Oplysning, at den ifølge en «almindelig Anordning» af sædelige og politiretlige Hensyn aldeles ikke vilde taale Sommertheatre paa Landet og udenfor Byerne. Paa nærmere Foranledning erklærede Regjeringen, at den «almindelige Anordning» ikke var udstedt til Undersaatterne, men tilstillet alle Myndigheder og indeholdt et Paalæg til disse om af sædelige og politiretlige Hensyn ikke at meddele

den ifølge Forordningerne nødvendige Tilladelse til at holde Forestillinger paa udenbyes Theatre. Den paagjældende Forordning var fra 1739, og den af Regjeringen paaberaabte Paragraph var saalydende: «Liniedandsere, Comedianter, Gøglere og lignende omflakkende Personer maae slet ikke drive deres Kunster, medmindre samme udtrykkelig ere tilladte af vore behørige Collegier». Den gamle Forordning indeholdt saaledes Intet om en Forskjel mellem Theatre i og udenfor Byerne; den gjaldt desuden, som allerede Titlen udsagde, kun for Beboerne af det aabne Land, og endelig burde den slet ikke komme til Anvendelse i den langt senere erhvervede Provinds Fulda. Det Hele var altsaa igjen kun en reen Vilkaarlighed fra Regjeringens Side, men hvor ivrigt man end i Kamret tog sig af den stakkels Wiszner, kunde man dog ikke bringe Regjeringen fra det Standpunkt, at det maatte beroe paa Regjeringens frie Tykke, om den vilde give eller negte Tilladelsen til sceniske Forestillinger, uden at Nogen havde Ret til at spørge om Grunden. Denne Gang satte Churfyrsten sin Krig igjennem.

Den 22de April 1865 brændte to Trediedele af den lille fattige By Frankenau. Nøden var stor, og Regjeringen fremkom derfor med et Forslag til Stænderne om at give Byen en Understøttelse paa 3,000 Rigsdaler. Skjøndt de hessiske Finantser vare i meget mislige Omstændigheder, gik Stænderne dog strax beredvilligt ind paa Forslaget, og Alt kom nu an paa, at man kunde sætte de Ulykkelige istand til at faae deres Huse færdige i Løbet af samme Sommer og Efteraar. Den nye Byggeplan blev ogsaa udarbeidet af Autoriteterne med al ønskelig Hurtighed, men inden man kunde begynde med Byggeriet, skulde Planen først have Churfyrstens Billigelse.

Mai Maaned gik hen, Halvdelen af Juni forløb, og Befolkningen ventede med Længsel paa Churfyrstens Tilladelse; men den udeblev stadig. Endelig rettede man den 24de Juni den Forespørgsel: «Hvorledes tænker Regjeringen at

retfærdiggjøre, at den alt for længere Tid siden udarbeidede Byggeplan for Frankenau endnu ikke er bleven bekræftet». Regjeringens Commissair kunde ikke give nogen Oplysning denne Gang ligesaalidt som den 27de og 29de Juni, da Forespørgslen blev gjentagen. Imidlertid sendte de ulykkelige Indbyggere en Deputation til Cassel; men Churfyrsten negtede at give den Audients. Den 1ste Juli blev da Forespørgslen gjentaget, og Forespørgeren sluttede sin Motivering med følgende Ord: «Vi ere komne til en Grændse, hvor man føler sig fristet til den Tro, at al Menneskelighed er ophørt her». Regjeringens Commissair kunde endnu ikke give noget Svar, og samme Dag blev Landdagen sluttet. Man maatte i Frankenau til Slutningen hjælpe sig, som man kunde; man «stjal Husene i Veiret» her som i Cassel; men Bygningerne bleve da rigtignok ogsaa derefter.

Dog, vore Læsere have vel alt faaet nok af de hessiske Historier, og vi skulle derfor endnu kun meddele et Par andre, som danne en mere oplivende Modsætning til de foregaaende.

I de gode, gamle Tider, da Byen Hanau endnu var ung, men derhos tillige var en Fæstning, blev der i Stadsgraven opført et Krudttaarn. Det var der dengang ikke videre at sige paa, thi den farlige Bygning laa temmelig langt borte fra Byen; men Hanau voxede til med Tiden, og paa Grund af de to Floder Main og Kinzig kunde denne Udvidelse kun skee i een Retning, nemlig hen mod Taarnet. De nye Gader og Huse kom saaledes nærmere og nærmere til Krudtmagasinet, saa at dette tilsidst blev omgivet paa alle Kanter af Huse, især af Fabrikbygninger. Byens vise Fædre bleve sluttelig betænkelige herover og henvendte sig derfor til Regjeringen om at fjerne dette Taarn.

Regjeringen havde egentlig ikke Noget imod Sagen; Politiet, Bygningsinspekteuren og de administrative Myndigheder talte endogsaa ivrigt til Bedste for Staden, men Krudttaarnet blev liggende, og saadan gik det nu i 30 Aar. Sta-

dens Autoriteter gjentoge uafbrudt Ansøgningen, men Krigsministerens Anskuelse var: «Da der ikke har fundet nogen Explosion Sted, lige siden bemeldte Krudttaarn blev bygget, uagtet samme tidligere har været langt stærkere fyldt end for Tiden, og da samme Taarn heller ikke har lidt Noget under Byen Hanaus Bombardement, ligesaalidt som samme har været i nogen Fare under de gjentagne Ildsvaader, saa finder Ministeriet» o. s. v.

Kort derpaa brændte det alligevel, just ikke i selve Taarnet, men dog i dets umiddelbare Nærhed, saa at Brandvæsenet var nødt til at rette sine Sprøiter mere paa Krudttaarnet end paa de brændende Bygninger. Overborgemesteren indgik altsaa med en ny Ansøgning om at fjerne samme, men Krigsministeren manglede heller ikke nu Svar. Man havde indhentet Betænkning fra Sagkyndige, og denne lød, som følger: «Paa Grund af den ringe Mængde af det sammesteds opbevarede Krudt, men især paa Grund af dettes Indpakning var man berettiget til at antage, at der kun vilde kunne indtræffe en partiel Explosion eller i det Mindste en meget langsom tiltagende Udbredelse af en saadan; som Følge heraf var Ministeriet af den Anskuelse, at» o. s. v. I Aaret 1857 indtraf der imidlertid en forfærdelig Explosion i Fæstningen Mainz, og Hanaus Myndigheder følte sig derfor kun lidet opbyggede ved denne Udsigt til en «partiel Explosion eller sammes meget langsomt tiltagende Udbredrelse»; de søgte altsaa paany om at faae Taarnet jævnet. Men nu fandt Krigsministeren: «Da bemeldte Krudttaarn i umindelige Tider er bleven benyttet af Garnisonen, og da Byens Udvidelse paa det Taarnet nærmest værende Terrain først har fundet Sted i den nyere Tid og under saadanne Forhold, at enhver Bygherre saavel som de vedkommende Myndigheder have havt fuldt Kjendskab til Krudttaarnets Existents og følgelig maae have taget behørigt Hensyn til en eventuel Ulykke, men da de desuagtet have udført

deres Byggeforetagender, saa maae de ogsaa bære den mulige Fare, og følgelig» o. s. v.

Krudttaarnet blev liggende. Stænderforsamlingen erklærede sig sluttelig beredt til at bære Omkostningerne ved dets Forlæggelse til et andet Sted og anmodede om, at denne Flytning snarest muligt maatte finde Sted. Som man vel kan tænke sig, var ogsaa dette Skridt forgjæves; Krudttaarnet overlevede den churhessiske Stat; først Preussen kunde gjøre en Ende paa dets Tilværelse.

I Aaret 1861 havde den meget virksomme Landbocommission sat igjennem, at Indenrigsministeren paa Statens Vegne kjøbte en Mark paa tolv Tønder Land i Cassels umiddelbare Nærhed. Man anlagde her èn stor Planteskole, hvorfra man vilde forsyne de forskjellige Sogne med gode Frugttræsorter for saaledes at ophjælpe Landets meget forsømte Havedyrkning. Man forbandt iøvrigt hermed den Plan at udlære et Antal dygtige Gartnere og overlod i dette Øiemed uden Godtgjørelse en Deel af denne saakaldte «pomologiske Have» til det casselske Havedyrkningsselskab. Saavidt var Alt gaaet godt; Tusinder af forædlede Træstammer trivedes i Haven, og et Antal unge Gartnere fik deres Underviisning; da skulde et Puds af Skjæbnen to Aar senere føre Churfyrsten udenfor Frankfurter-Porten, hvor han ellers kom meget sjelden. Det nette Havegjærde og den smukke Indretning vakte hans Opmærksomhed; han spurgte, hvad det var for en Have. Ja den hed da den «pomologiske Have». Nu sprugte han videre og erfarede saaledes til sin Forfærdelse, at Alt dette havde været muligt uden hans Vidende og Samtykke. Den høie Herres Vrede var frygtelig; til de Ministre, som havde begaaet Forbrydelsen, kunde han ikke holde sig; thi de havde i Mellemtiden faaet Afsked; han holdt sig altsaa til selve Anstalten, og Indenrigs- og Finantsministeren fik Befaling til, at Kjøbet øieblikkelig skulde gaae tilbage og Pladsen ufortøvet ryddes. Ministrene gjorde Modforestillinger, Churfyrsten blev ved sin Beslutning, Ministrene protesterede,

Churfyrsten gjentog atter sin Befaling, og saa blev Sagen liggende som et Noli-me-tangere. Af og til fik Fyrsten en ny Raptus og fornyede sit Stormløb mod den ulykkelige pomologiske Have, saa blandede Stænderne sig i Sagen og stillede nærgaaende Forestillinger, og derpaa fortsatte Haven sin truede Tilværelse under Ministrenes Beskyttelse, men uden nogensinde at faae Churfyrstens officielle Anerkjendelse for sin ulovlige Tilblivelse og Tilværelse. Historien viser, hvordan man maatte see at hjælpe sig i Hessen.

5.

Churfyrstelig Strike. — En Landdag uden Begyndelse og uden Ende — Slutning.

Da Churfyrst Frederik Wilhelm tiltraadte Regjeringen som en Mand paa tredive Aar, traadte det constitutionelle Liv overalt i Tydskland kun sine første Børnesko. Det absolutistiske Parti var factisk eneraadigt i Preussen som i Østerrig, Metternichs Autoritet var endnu omtrent urokket, og Enevoldsmagten havde overalt talrige og ærlige Tilhængere. Da Churfyrsten derfor reiste en langvarig Modstand mod den liberale hessiske Forfatning, fandt han overalt beredvillige Tjenere, og man kan ikke negte, at Mænd som Hassenpflug handlede af politisk Overbeviisning og ikke som reent villieløse Haandlangere for deres Fyrstes Despoti. I Aaret 1848 led imidlertid det absolutistiske System baade i Theori og Praxis fuldstændig Skibbrud. Preussen gik over til de constitutionelle Staters Tal, og de østerrigske Statsmænd maatte i det Mindste en Tid spille en constitutionel Rolle. I Mellemtiden havde ogsaa det hessiske Folk lært at sætte Priis paa sin liberale Forfatning. I December 1847, da Churfyrstens Fader, den nominelle Hersker over Landet, døde, skal Frederik Wilhelm alvorlig have beskjæftiget sig med den Plan at styrte Forfatningen; men denne Plan

strandede paa en energisk Modstand hos hans Officerer. Efter de bevægede Aar 1848—1849 vendte den gamle Tids Mænd atter tilbage til Magten, og det lykkedes ogsaa Churfyrsten ved Hjælp af østerrigske og baierske Tropper at styrte Forfatningen, men der kunde dog ikke mere være Tale om fuldstændig at ophæve ethvert constitutionelt Regimente. Selv de mest reactionaire Kredse kom til denne Anerkjendelse, og navnlig maatte de idelige Conflicter mellem Churfyrstens private Interesser og Landets Interesser aabne de meest Forblindedes Øine. Selv Ministrene maatte ved Forfatningen søge at holde denne selvraadige og egensindige Herre nogenlunde indenfor passende Skranker. Dog stode Churfyrstens Ministre endnu trofaste ved deres Herres Side under den langvarige Forfatningskamp efter 1852, men da den samme Forbundsdag, som havde ophævet Forfatningen af 1831, befalede, at den skulde indføres paany, maatte selv de mest fanatiske Modstandere af den give tabt. De maatte anerkjende, at Tiderne for stedse vare blevne forandrede; man kunde ikke længere stampe mod Braaden; et saadant Omslag skete aldrig i Churfyrstens Sind; ved hans Regjerings Slutning nærede han endnu uforandret de samme Fordomme, de samme Grundsætninger og politiske Anskuelser, som havde behersket ham ved hans Regjerings Tiltrædelse.

Vi have i Indledningen seet, hvorledes han trods det store politiske Nederlag, han havde lidt ved Forbundets Beslutning, dog endnu ikke vilde give tabt. Han slog ind paa en anden Vei. Da Stænderne første Grang traadte sammen efter Forfatningens Gjenindførelse, erklærede han, at deres Virksomhed skulde indskrænkes til at raadslaae om en ny Valglov, medens han vilde forbeholde sig at tage yderligere Beslutninger. Han kunde vel ikke mere aabenbart trodse sit Folks Stemning, eftersom hans gamle Støtte, det tydske Forbund, lod ham i Stikken; men han vilde nu forsøge en passiv Modstand; denne Plan blev dog strax i Begyndelsen forpurret af v. Bismarck, som ikke kunde tillade en saadan

lille Stats Herre at haane den preussiske Stat lige op i Øinene, naar han ikke for stedse vilde forspilde den gunstige Folkestemning. Han sendte derfor Churfyrsten en truende Note ikke mere ved en General eller en Gesandt, men ved en simpel Feltcoureer (Feldjäger). Ved Efterretningen om de preussiske Troppers Fremmarsch blev den høie Herre overfalden af en heftig Skræk og udbrød i sin Qvide: «Man vil sætte mig gamle Mand paa Pension!», og denne Skræk øvede i Begyndelsen en gavnlig Virkning. Efter utrolige Anstrengelser lykkedes det saaledes Stænderne at sætte Anlæget af den hessiske Nordbane fra Hanau til Bebra igjennem; man fik et Tillæg til Valgloven færdigt; Statsstyrelsen kom igjen i en lovlig Gang; Communallovgivningen blev forbedret, og den civile og criminelle Proceslovgivning samt Domstolene fik hensigtsmæssige Forbedringer. I mange Punkter kunde Stænderne rigtignok ikke komme til nogen Enighed med Regjeringen; der indkom mangfoldige Petitioner fra Landet, uden at Ministrene ret for Alvor vilde love at afhjælpe gamle Misbrug; men efter hessiske Forhold kunde man dog ikke kalde Udbyttet af denne Stænderforsamling for ugunstigt. Det saae dog engang igjen ud til, at man i Churhessen havde faaet en saadan ukjendt Indretning, som man andetsteds kalder en «Regjering».

Men Churfyrsten kom sig dog snart af sin Skræk; hans Mod voxede, da han saae, at Østerrig dog endnu ikke var tilsinds ganske at stryge Flaget for sin forhadte preussiske Medbeiler, og han var derfor en selvskreven Deeltager ved den store Fyrsteforsamling, som kom sammen August 1863 i Frankfurt. Fra dette Øieblik var hans Beslutning fattet; han vilde gjennem en passiv Modstand afvise alle Conseqventserne af den gjenindførte Forfatning og ligefrem gjøre Regjeringsstrike. Men hvorledes stillede Ministrene sig til dette nye churfyrstelige Standpunkt? De maatte handle og kunde umulig i Længden slutte sig til Churfyrstens Strike. Vi komme saaledes til det mest forvirrede Punkt i den hes-

siske Regjeringshistorie. Paa den ene Side stod Churfyrsten, der endnu følte sig som «Befaler» og ingen Anelse syntes at have om den Afgrund, der mere og mere aabnede sig for hans Fødder; paa den anden Side stode hans Stænder og hans Ministre, og det selv hans gamle prøvede Tjenere fra den lange Forfatningskamp. Sagen var nemlig, at disse Mænd nu havde mistet alt politisk Fodfæste og alligevel med Haardnakkethed klyngede sig fast til Magten. De kunde ikke dølge for sig selv, hvilken ansvarsfuld Stilling de indtoge, men vare sig dog bevidste ikke at kunne opfylde deres Pligter. Stænderne trængte efterhaanden heftigere og heftigere ind paa Regjeringen, medens de fuldstændig demoraliserede Ministre mere og mere lode sig tage paa Slæbetoug af dem og nedlode sig til at spille en Rolle, som hverken ydede Fyrsten nogen Støtte, Landet nogen Fordeel eller dem selv nogen Ære. Churfyrsten havde nu naaet sit Livs Maal; han stod ganske alene; Venner havde han aldrig havt, nu havde han ikke engang en eneste politisk Tilhænger mere, hverken blandt Prindserne, den høiere Adel eller Ridderskabet; hans Ministre vare blevne Stændernes tause Medhjælpere og søgte at trække Kamrets Samlinger i det Uendelige for at have en Støtte imod deres Fyrste.

Denne sidste Vending i Churhessens Historie indtraadte, som vi ovenfor sagde, tydeligt efter Fyrsteforsamlingen i Sommeren 1863. Da Churfyrsten kom tilbage herfra, viste han sig mere uomgængelig end nogensinde tidligere. Den 31te October 1863 skulde Stænderforsamlingen sluttes; men nu vægrede han sig paa det Bestemteste ved at underskrive Slutningsbudskabet til Stænderne, da disse havde foretaget Ændringer i det forelagte Budget og Love. Ligefra Morgenstunden dreve Ministrene paa, at han skulde underskrive Documentet; det kunde ikke udsættes længere, da de Deputeredes Valgbreve udløb samme Dag. Lige fra Klokken fem om Eftermiddagen ventede Kamret timeviis paa Regjeringens sidste Budskab, men Alt forgjæves. Sluttelig kjørte Chur-

fyrsten til Theatret for at see Regimentets Datter og lod Ministrene og Stænderne selv see til, hvad de vilde gjøre. Kamrets Medlemmer gik da rolig til en festlig Middag hos deres Præsident og havde det meget gemytlig; Ministrene vare derimod mindre vel tilmode og sendte Begjæringen om deres Afsked til Theatret. Det hjalp endelig. Klokken var imidlertid bleven ti om Aftenen, før Stændernes Slutningsmøde kunde begynde, og det blev langt over Midnat, før det fyrstelige Budskab var undertegnet og forseglet, og Regjeringscommissairen kunde slutte Forsamlingen. Den maatte for denne Gang see at undvære den ellers brugelige Forsikkring om Fyrstens Gunst og Naade; til Gjengjæld udbragte Medlemmerne et Leve for Forfatningen istedetfor, efter Skik og Brug, for Churfyrsten. Man vilde gjensidig ikke være hinanden Noget skyldig.

Den 17de December 1863 kom den sidste churhessiske Forsamling sammen; vi skulle faae at see, at den aldrig er bleven sluttet; men det var i Begyndelsen omtrent ligesaa vanskeligt at faae den aabnet. Da nemlig det staaende Stænderudvalg om Morgenen paa Indvarslingsdagen traadte sammen for at prøve de nye Medlemmers Valgbreve, var der ikke engang udvalgt en Regjeringscommissair, som dog skulde være tilstede ved denne vigtige Handling. Vi have et Par Gange i Forbigaaende nævnt denne Embedsmand, som ogsaa var en for Churhessen eiendommelig Fremtoning. De hessiske Ministre mødte nemlig sjeldent eller aldrig i Forsamlingerne, da den mistroiske Churfyrste vilde have taget det meget ilde op, dersom hans Ministre havde nedladt sig til at omgaaes directe eller regelmæssigt med Landdagen. Derimod blev den hessiske Regjering ved alle Forhandlinger med Stænderne repræsenteret af Regjeringscommissairen, som altsaa skulde være Mellemmanden mellem de to Regjeringsmyndigheder og forsvare Ministrenes Adfærd. Churfyrstens første Regjeringscommissairer vare traadte op med stor Brutalitet mod Kamrene; men med Tiden bleve de mere og

mere omgjængelige og vare til Slutningen ikke Andet end Ministrenes Syndebukke.

Da Ministrene til Slutningen fik fravristet Churfyrsten Udnævnelsen af Regjeringscommissairen, kunde Landdagen endelig aabnes. Saadanne Ceremonier, som ere i Brug andre Lande, naar Folkets Repræsentanter samles, maa man ikke troe fandt Sted i Churhessen. Saaledes har Churfyrsten kun et Par Gange i Begyndelsen af sin Regjering nedladt sig til selv at aabne eller slutte sin Landdag; den tidligere brugelige Forestilling af Medlemmerne for Fyrsten eller vel endog en Indbydelse til et Galataffel ved Hoffet var forlængst gaaet af Brug. Saaledes havde der lidt efter lidt udviklet sig et lovligt frit Forhold mellem Regenten og Folkets Repræsentanter; man generede sig gjensidig temmelig lidt for hinanden. At en Fyrste aldrig maa lade det komme saavidt, at han ægger Andre ved sin Hensynsløshed, og at han navnlig ikke maa forholde sig saaledes overfor sine Stænder, da han under alle Omstændigheder er den Part, der alene kan tabe ved en saadan Adfærd, det synes den hessiske Churfyrste aldrig at være kommen paa det Rene med.

Den sidste hessiske Landdag er i det Hele bleven indkaldt syv Gange, og ligesaa mange Gange er den bleven hjemsendt. Den har i Alt været samlet over 14 Maaneder, har holdt 133 offentlige Møder og ladet trykke 228 Tillæg til sine Forhandlinger. Hvad har den nu udrettet i al denne Tid? Naar man fraregner Finantslovene, har den i Alt faaet fremlagt 20 Lovforslag, og af disse ere 8, siger og skriver otte, udkomne som Love; to af disse otte komme imidlertid ikke her i Betragtning, nemlig den almindelige tydske Handelslov og Tillæget til den tydske Vexellov. Af de øvrige sex dreiede en sig om Sælgerens Ansvar for Feil ved Kjøb og Salg af Huusdyr, skyldtes privat Initiativ og var væsentlig udarbeidet af Medlemmerne selv. En anden Lov dreiede sig om Udøvelsen af Jagtretten, og til denne Lovs Udstedelse var Regjeringen ligefrem tvunget ved en Høiesteretskjendelse.

Den tredie handlede om en Udvidelse af Expropriations-lovgivningen, og de resterende tre vare aldeles ubetydelige Love; den ene angik saaledes Indførelsen af en ny justeret Alkoholometer. De øvrige tolv Lovforslag vare Gjengangere, som de tidligere Forsamlinger deels havde forkastet, deels saaledes omændret, at Regjeringen ikke havde sanctioneret dem. Dette er kortelig Udbyttet af saa meget Arbeide. Man kan nu vel forstaae, at Ordet: «Regjeringsstrike» maa opfattes aldeles bogstavelig, og kan fatte, hvilken Forbittrelse Churfyrstens Adfærd til Slutning maatte vække. Over tredive Aar, en heel Menneskealder, var væsentlig hengaaet med en Kamp til Forsvar for den frie Forfatning, og under hele denne Kamp maatte Landets materielle Vel træde i Skyggen; nu, da Folket endelig havde sat sin Villie igjennem og skulde til at nyde Udbyttet af sin Udholdenhed, maatte det gjøre den smertelige Erfaring, at det i Virkeligheden endnu ikke havde vundet Noget, men var lige saa fjernt fra sit Maal, en ordnet Regjering, som nogensinde.

I det første Aarstid kom Misfornøielsen dog endnu ikke til Udbrud. Ved den første Session var man fornøiet med, at Regjeringen talte nogle smukke Ord om at ville støtte den slesvigholsteenske Bevægelse (det var lige før den anden slesvigske Krig). Heller ikke i den anden Samling kom Striden endnu ret til Udbrud. Regjeringen forelagde en Deel uforandrede Lovforslag, hvis Skjæbne allerede den forrige Forsamling havde afgjort, og de bemeldte Lovforslag fik atter den samme Skjæbne; men Forsamlingens Fleertal trøstede sig dog med, at det vilde nok blive bedre til Efteraaret; saa skulde den egentlige Lovgivningsvirksomhed ret til at begynde.

Stillingen blev imidlertid en heel anden, da Stænderne kom sammen paany den 1ste October 1864, og der ikke var et eneste nyt Lovforslag at behandle. Derimod erfarede man at det ikke havde været muligt for Ministrene at afpresse Churfyrsten en Bekræftelse af nogetsomhelst af de forlængst udarbeidede Lovforslag. Rigtignok kunde Stænderne finde en

rigelig Beskjæftigelse ved Behandlingen af alle de skandaleuse Historier, som vi gjennemgik i foregaaende Afsnit, og hvortil vi vilde kunne levere en Mængde Sidestykker, hvis vi ikke frygtede for at trætte vore Læseres Taalmodighed; men denne Kamp for den Enkeltes Rettigheder burde dog ikke udelukkende lægge Beslag paa hele Landets Opmærksomhed, og Stænderne begyndte nu fra denne lille Krig at gaae over til en alvorlig Kamp mod Regjeringen eller rettere mod selve Churfyrsten

Kampen aabnedes af den Deputerede Jungermann, som i en lang Tale gjennemgik hele Regjeringens Synderegister. «Man kunde med Rette have ventet, at Regjeringen vilde udfolde al sin Dygtighed til Bedste for det i saa lang Tid forsømte Land, nu da Forfatningsstriden jo var endt. Det kunde synes med Nødvendighed at ligge i Regjeringens egen Interesse at vise sig saa imødekommende som mulig mod de af Landets Ønsker, som laae fjernt fra Politikken, siden man nu engang ikke vilde rette sig efter Befolkningens politiske Ønsker. Paa denne Maade kunde man dog mulig komme til at staae paa en bedre Fod med Stænderne, vinde den offentlige Stemning for sig og saaledes sluttelig retfærdiggjøre sin Adfærd for det høie Forbund. Men da der nu ikke under hele den sidste Forsamling, som havde varet i fulde tre Maaneder, var kommet et eneste Regjeringsforslag frem, uagtet der var indkommet en heel Syndflod af Andragender og Forespørgsler fra Stænderne, og da Regjeringen nu igjen mødte med tomme Hænder, uagtet den selv gjentagne Gange havde maattet indrømme de skete Besværingers Berettigelse, ja i enkelte Tilfælde havde lovet at afhjælpe dem, saa maatte man vel være berettiget til at antage hele den Adfærd for «et nyt Symptom paa en og samme Sygdom, der undergravede den hele Statsorganisme».

Taleren gjennemgik nu enogtredive Punkter, som godtgjorde den fuldstændigste Standsning i hele Regjeringsmaskineriet. «Han kunde ganske vist fremføre mange flere

Punkter til Fuldstændiggjørelse af sin Liste; men der var dog en Grændse, som man ikke kunde overskride for selve Sagens Skyld. Det var dog Ens eget Land, hvis Tilstand og Regjering man saaledes trak frem for hele Tydskland. Rigtignok behøvede en Læge ikke at tage de sædvanlige Hensyn, som naturlig Undseelse ellers byder, men det lod sig dog ikke forene med hans Kalds Værdighed, om han misbrugte sin Stands Forrettigheder. Og det var nu netop som Læge, at den høie Forsamling blev opfordret til at handle i foreliggende Tilfælde: thi hele Regjeringsorganismen var syg, og den maatte være meget angrebet, siden en saadan Fremgangsmaade havde været mulig aareviis. Ikke en eneste Green af Bestyrelsen, det Indre som det Ydre, Finants-, Justits- eller Krigsvæsenet var blevet forskaanet for den forfærdelige Slaphed og dødelige Svækkelse, der som en Mare hvilede paa hele Statslivet, i de vigtigste som i de ubetydeligste Spørgsmaal, hvor der ikke fordredes mere end et Pennestrøg til en Afgjørelse, og hvor man dog hele Aar veg tilbage for en Afgjørelse. Ligeoverfor saadanne Tilstande maatte der paahvile Forsamlingen den alvorlige Pligt at udfinde Aarsagerne til en saadan Tingenes Tilstand og til at raade Bod derpaa. Taleren holdt det derimod ikke for rigtigt selv at angive Aarsagen eller de nødvendige Midler, men vilde derimod stille følgende Andragende:

«Stænderforsamlingen henviser denne Fremstilling af Landets Tilstand til Godkjendelse og Prøvelse i et Udvalg. Bemeldte Udvalg har dernæst at fremsætte de nødvendige Forslag til en Afhjælpning af alle de Besværinger og Mangler, som findes i Statsstyrelsen».

Ovenpaa denne Tale, hvoraf vi her have givet et meget kort Uddrag, fulgte nu en bevæget Debat. En Taler betegnede Jungermanns hele Fremstilling som «en uhyggelig, spøgelseagtig Mønstring» og en Anden, Føreren for det yderste Venstre i Forsamlingen, udbrød: «Jungermanns Andragende mangler sin egentlige Braad; men denne Braad

maae vi føie til. Det Billede, han har udkastet, er saa forfærdeligt, at vi fra det Øieblik af, da det er kommet frem, kun har een Beslutning at fatte: «Overbord med dem, som ere Skyld i saadan Jammerlighed». Jungermanns Andragende blev eenstemmigt henviist til et særegent Udvalg.

Den sidste Deputerede havde ganske vist Ret. Andragendet havde ikke sin rette Braad; men Jungermann vidste dette naturligviis meget godt. Andragendet var rettet, ikke mod Ministrene, men mod Churfyrsten selv; man kan imidlertid godt forstaae, at Jungermann ikke drog den sidste Slutning af sine egne Forudsætninger. At gjøre Skridtet fuldt ud maatte man, af Interesse for Sagen og Landet selv, ikke vove, medmindre man var aldeles sikker paa, at det vilde lykkes; men en saadan Beslutning maatte tages ikke af en enkelt Mand, men af hele Forsamlingen, og Ingen kunde dog ret vide, om Forsamlingen var beredt paa at sige det sidste indholdssvangre Ord til Forbundet og Agnaterne: «Churfyrsten er udygtig til al Regjering». Rigtignok havde de tydske Churfyrster i Aaret 1400 uden lang Betænkning erklæret, at Keiser Wenzel havde forbrudt sin Krone paa Grund af Regjeringsudygtighed; men Churfyrst Frederik Wilhelm var ingen magtesløs Valgkeiser, og hans Stænder vare endnu meget mindre Folk, som havde Mænd til Hest og i Plader bag sig. Derfor var Andragendet netop stilet saaledes, at Forsamlingen kunde forfølge Sagen videre uden at stille Sagen paa Spidsen. Derfor havde Jungermann ladet hele det tvivlsomme politiske Omraade ligge uberørt og i det Hele kun fremtrukket saadanne Tilfælde, hvor man enten havde Regjeringens egen udtrykkelige Godkjendelse af Stændernes Fordringer, eller hvor man dog utvivlsomt kunde gjøre Regning paa en saadan Godkjendelse. Selv om Stænderforsamlingen derfor blot vilde tage Sagen fra denne Side, havde den derved dog et Vaaben mod Regjeringen i sin Haand; Forsamlingen kunde saaledes rede sig ud af sin piinlige, uhyggelige Stilling og kaste hele Skylden for samme over

paa Churfyrstens Uvirksomhed. Dertil kom endnu, at Andragendet vel indeholdt en bugnende Masse af Beviser paa en grændseløs Forsømmelse af Landets Vel, men egentlig ikke noget afgjørende Beviis paa Churfyrstens Regjerings Udueligbed, et Beviis, som dog til Syvende og Sidst var afhængigt af Spørgsmaalet om hans Aandsevner. Rigtignok troede Jungermann at have de fornødne Beviser i saa Henseende paa rede Haand, men han vilde dog ikke komme frem med dem, før han var sikker paa almindelig Tilslutning. Fremfor Alt kom det nu an paa, hvorledes «Tolvmandsudvalget» vilde stille sig.

Udvalget indhyllede sig i et hemmelighedsfuldt Mørke. Intet andet Medlem fik Adgang til dets Møder, og Udvalgets Medlemmer forpligtede sig paa Æresord til ikke i den nærmeste Fremtid at forraade for Nogen, hvad der blev bragt paa Bane i Udvalget. Man overveiede dengang meget alvorligt Nødvendigheden af et Regentskab. Man havde Valget mellem at henvende sig til Agnaterne eller til Forbundsforsamlingen. Forfatningen gav rigtignok kun Anviisning paa den første Udvei, men man turde dog ikke ganske see bort fra Stormagternes Understøttelse. Man maatte derfor først og fremmest skaffe sig Vished om Agnaternes Anskuelser og sondere den preussiske Regjering for at erfare, om en ny Opblussen af det hessiske Spørgsmaal kunde gjøre Regning paa dens Understøttelse. Et af Medlemmerne reiste derfor til Berlin, et andet til Frankfurt, og et Medlem af Ridderskabet havde noget senere en Sammenkomst i Heidelberg med en hemmelig Udsending fra den saakaldte Thronfølger, Prinds Frederik af Hessen (det er den nuværende danske Dronnings Broder). De Efterretninger, som disse Herrer bragte tilbage, vare ikke synderlig opmuntrende. Den preussiske Regjering meente i de slesvig-holsteenske Forviklinger at have fundet et fast Udgangspunkt til Løsningen af det tydske Spørgsmaal, og yderligere Forviklinger med Hensyn til det saa forslidte hessiske Spørgsmaal kom derfor ubeleilige. Paa den anden Side havde

Thronfølgerens Tillidsmand just ikke udtalt sig saa tillidsvækkende angaaende Prindsens Stilling til Forfatningsspørgsmaalet, at man blot for «hans smukke Øines Skyld» skulde føle sig opfordret til at kaste sig ind i et for Landet saa farefuldt Vovestykke. Man besluttede da foreløbig at lade Spørgsmaalet om et Regentskab falde og endnu engang søge at røre Churfyrstens Hjerte ved en Adresse.

Adressen fuldstændiggjorte i et værdigt, men indtrængende Sprog det Billede af Landets Tilstand, som Jungermann havde givet. Den henviste til de høiere Dannelsesanstalters Forfald, som Universitetet i Marburg og den polytekniske Skole, saavelsom til selve Folkeskolernes slette Tilstand. Den fremhævede de retmæssige Besværinger fra Agerbrugets, Haandværksvæsenets og Industriens Side; den viste, hvorledes man lagde de meest ubegribelige Hindringer i Veien for fremmede Capitalers Anvendelse i Landet, hvorledes Landets Velstand svandt hen, hvorledes Arbeidskræfterne formindskedes ved en vedvarende Udvandring, medens Befolkningen aftog. Adressen sluttede med den noget hypothetiske Forventning: «Der udfordres kun en klar Fremstilling af Sagernes Stilling for at bestemme en Regent, der besidder Bevidsthed om sit høie Kald og sine hellige Pligter, til at fatte de fornødne Beslutninger».

I Regjeringskredsene havde man i Begyndelsen været grændseløs bestyrtet. Churfyrsten gjorde eensomme Spadseretoure uden nogetsomhelst Følge og forraadte ved sin hele Adfærd den største Bekymring. Først lidt efter lidt fattede man Mod igjen; «Hr. Jungermann har ladet sin Bøsse med slet Krudt, og vil træffe et andet Maal end det, han sigter efter», saaledes udtalte den officielle Tidende sig, og den lange Tid, som Stænderne gave sig for at trykke Seglet paa deres Beslutninger, var heller ikke egnet til at vække store Bekymringer. Da Stænderne derfor den 24de November 1864, fire Uger efter Jungermanns Tale, vedtoge Adressen, og Udvalget begjærede Audients for at overlevere samme, blev denne

negtet og Stænderne fik otte Dage senere et skriftligt Svar fra Churfyrsten.

Svaret indeholdt en barsk Afviisning af Stændernes Adfærd. Det dadlede dernæst, at Adressen ikke havde den Bestemmelse at paapege enkelte Mangler og Misbrug og føre Besværinger over samme, men at man dristede sig til at levere «en nedsættende Critik af hele det hidtidige Regjeringssystem, ja at man endog har inddraget vore salige Forfædres Regjeringsperioder under denne Critik». Man betegnede Landets Stilling lige fra Aarhundredets Begyndelse som fuldstændig utilfredsstillende og trykkende, talte om bittert skuffede Forventninger angaaende et heldbringende Regjeringssystem, betegnede Landets Stilling som alvorlig og bekymret, ja en «foregiven Frimodighed gaaer endog saavidt, at man taler om et over hele Landet udbredt dybt Mismod». Denne Critik tilbagevistes, og en gavnlig Regjerings Virksomhed gjordes afhængig af, — at der kom en Valglov istand, som svarede til Churfyrstens Ønsker; men af Stændernes Forestillinger havde man i det Hele taget ikke kunnet finde Foranledning til at føie de skete Begjæringer, og «endnu meget mindre kan det paalægges Vor Regjering særlig som Pligt at vise en større Rørighed og raskere Handlen i Regjeringsanliggender, da Vi meget mere til alle Tider have viist en tro Opfyldelse af Vor Regjerings Pligter».

Stænderne vare saaledes tilsyneladende komne lige vidt. De havde erklæret Landets Stilling for trøstesløs, Churfyrsten erklærede, at han fandt Alt paa det Bedste, og kun den slemme Valglov var Skyld i, at Noget endnu var tilbage at ønske. Der opstod nu altsaa det Spørgsmaal, om man skulde gaae videre paa den betraadte Bane. Man benegtede dette og vilde for Tiden afstaae fra videre Beslutninger. Udvalget fremkom med en yderligere Betænkning, hvori man energisk protesterede mod ethvert Ansvar for de mulige Følger af Regjeringens Adfærd. Ridderskabets Medlemmer afgave den Erklæring, at deres Hensigt med den afviste

Adresse havde været at skaffe Landsherren den Overbeviisning, at «en uforandret Fortsættelse af denne Tilstand maatte hidføre en fremmed Indblanding til Udjævning af denne Spaltning mellem Regjering og Folk». Venstre var ikke tilfreds med dette Udfald, men forlangte, at man skulde gaae et Skridt videre og indlevere en Skrivelse til Forbundet. Da man herimod indvendte, at man netop vilde bevare Landet for en saadan fremmed Indblanding, svarede Venstres Fører, at han heller ikke vilde have Forbundets Indblanding; men han vilde i det Mindste forhindre, at Preussen og Hr. von Bismarck atter bemægtigede sig det hessiske Spørgsmaal. Dette var rigtignok en temmelig forvirret Tale, men man seer heraf dog, hvorledes den høiere Politik uafbrudt giver Gjenlyd selv i den lille hessiske Stændersal.

Vor Fremstilling nærmer sig sin Afslutning. Vore Læsere have muligen fundet den noget for langtrukken, men vi ville give dem at betænke, at i femogtyve Aar har den tydske politiske Udvikling væsentlig dreiet sig om de to Spørgsmaal: det slesvig-holsteenske og det churhessiske. Begge disse to Spørgsmaal har Preussen med stor Kløgt bemægtiget sig for at fremme sine Planer om Overherredømmet i Tydskland, og da Østerrig til Slutning (man tænke for Danmarks Vedkommende paa 1863-64 og for Hessens paa 1862) søgte at vinde Popularitet ved at følge Preussens Exempel, var det «for seent». I Aaret 1850 led Preussen sit store Nederlag i det tydske Spørgsmaal, og Striden dreiede sig netop til Slutningen om de holsteenske og hessiske Forfatningsforhold; men Preussen tabte ikke Modet; det vidste at holde Striden staaende paa begge Punkter, og da endelig det beleilige Øieblik paany var kommet, handlede det med ganske anderledes Kraft end i Aarene 1848—50, og dets hensynsløse Energi førte denne Gang til den fuldstændigste Seir. Heri ligger den senere hessiske Histories Betydning for selve den verdenshistoriske Udvikling, og derfor fortjente den en nogenlunde udtømmende Behandling. Man maa gjøre sig

forstaaelig, at en indre Udvikling med Nødvendighed har medført de indvundne preussiske Resultater.

Vi vende nu tilbage til Hessen igjen. Den trøstesløse Tilstand fortsattes. Den Samling, vi have dvælet ved saa længe, varede i ni Maaneder; Churfyrsten havde jo erklæret en raskere Regjeringsgang for unødvendig, og han gav sig følgelig god Tid. Endelig lykkedes det Ministrene at afpresse ham nogle Forslag; men de rigtige vare ikke deriblandt. Den langvarige Samling viste en saa trøstesløs Ufrugtbarhed, at Stænderne i Juni 1865 paany overveiede, om man ikke skulde optage det Jungermannske Andragende til en ny Behandling; men de truende Uveirsskyer trak alt mere og mere sammen paa den tydske Horisont, saa at det ikke syntes raadeligt at lade endnu en Sky reise sig.

I October 1865 traadte Stænderne sammen paany; Regjeringen modtog dem paa sædvanlig Viis — med tomme Hænder. Det staaende Stænderudvalg afgav en Beretning, som constaterede den næsten fuldstændige Stilstand i hele Regjeringsmaskineriet, og forskjellige Medlemmer gave deres beklemte Hjerter Luft i Yttringer som «en til Tidsforholdene svarende Regjering er slet ikke tilstede», eller «der hersker en saadan Tilstand, at, hvis der ikke snart raades Bod paa den, vil det Tidspunkt ikke være fjernt, da Churhessens Selvstændighed gaaer tabt». Regjeringens Commissair kunde kun fremføre det indtraadte Ministerskifte som en Undskyldningsgrund. Endelig kom der dog et Forslag frem om — Forbud mod at skyde Raadyrkalve. Efter fire Ugers forgjæves Venten blev Samlingen udsat.

I Januar 1866 var Tilstanden ganske den samme, og i Februar blev Stænderforsamlingen atter udsat til den 1ste Marts. Ministrene haabede endnu bestandigt paa at kunne formaae Churfyrsten til en eller anden Beslutning og holdt derfor krampagtig fast ved Stænderne som et absolut uundværligt «Forspands-Lokomotiv»; men Præsidenten sluttede Samlingen med de sørgmodige Ord: «Af alle de Forhaab-

ninger, hvormed vi nu i et heelt Aar ere holdte hen, vover jeg kun at udtale en eneste: at d'Herr. Ministre ikke lege med Forsamlingen. Den 1ste Marts vil det vise sig, om der endnu hersker Sandhed mellem os».

Ministrene legede ikke med Forsamlingen, men Churfyrsten legede med Ministrene. Den 1ste Marts 1866 var Tingenes Tilstand endnu den samme. Efter det staaende Udvalgs Beretning vedtoge Stænderne da følgende Beslutninger:

1. I Modstrid med Forfatningen, med Forbundets Beslutning af 24de Mai 1862 og det givne Fyrsteord negter Statens Regjering endnu Landet den fuldstændige Opfyldelse af dets Rettigheder. Uagtet gjentagne Opfordringer fra Landets Repræsentanters Side forsømmer Regjeringen dog vedvarende Landets hele aandelige og materielle Vel.
2. Stænderne fralægge sig ethvert Ansvar for de uundgaaelige Følger af et saadant Regjeringssystem.

Udvalget vilde dog ikke blive staaende herved, men forlangte en Ministeranklage mod to af de tidligere Ministre. Dette stødte paa nogen Modstand hos Stænderne. Man holdt det for inconseqvent endnu at ville holde sig til Ministrene, da man dog forlængst var bleven enig om, at den egentlige Kilde til alt Ondt maatte søges hos Churfyrsten. Dog besluttede man at vedtage Udvalgets Indstilling, og Jungermanns Motivering gjorde Udslaget: «Indstillingen ligner ganske vist kun en Pistol, der er ladet med løst Krudt; men Skuddet maa dog ud, for at vi og vore Efterkommere kunne komme til Erkjendelse om, at vi ikke kunne fæste nogen Lid til dette Skud». En Time senere var Stænderforsamlingen atter udsat.

Stændernes her meddeelte harniskklædte Beslutninger vise, at Sagernes Stilling i Churhessen af sig selv og ved sin egen Tyngde nærmede sig til en brat Slutning. At man ikke allerede nu gik videre, laa i Tydsklands hele politiske

Stilling. I en Bladartikkel af 25de Marts 1866 udtaler Jungermann sig saaledes: «I det værste Tilfælde kan Regjeringen endnu et Aar undvige Stænderne; da maa den af finantsielle Grunde standse paa sin Bane og staae Stænderne til Ansvar. Et Aar er rigtignok langt i denne uveirssvangre Tid. Hvo veed, hvad vi og hvad Churhessen vil sige om et Aar!» Naar man ansaae Stillingen i hele Tydskland for saa faretruende, behøvede man ikke at blæse det hessiske Spørgsmaal op i lys Lue.

Der skete dengang rigtignok Meget i et Aar. Den 14de Juni 1866 kom Stænderne paany sammen. Dengang var allerede den østerrigske Brigade Kalik marscheret gjennem Cassel, og dens hessiske Kammerater havde festligt, men med hemmelig Uvillie maattet hilse paa den. Hvad der nu paafulgte, vide vistnok de Fleste. En stærkere Magt end de hessiske Stænder traadte frem paa Skuepladsen og sparede Landet for den sidste, vistnok ellers uundgaaelige Dødskamp. Den hessiske Regjering stemte med Majoriteten af de tydske Regjeringer for Forbundsexecution mod Preussen. Stænderne gjorde endnu en Gang deres Pligt. Dagen efter denne skjæbnesvangre Forbundsbeslutning opfordrede Forsamlingen Regjeringen til at bevare sin hidtidige Neutralitet i Striden mellem de tydske Stormagter og erklærede forud, at de ikke vilde bevilge de nødvendige Summer til Troppernes Mobilisering.

Ogsaa det var «for seent». Den 18de Juni blev Stænderforsamlingen paany udsat. Det var syvende og blev sidste Gang; thi da Forsamlingen igjen efter Forfatningens Ord skulde træde sammen den 8de September, existerede intet Churhessen mere. Landdagen blev aldrig sluttet; det var en Landdag «uden Ende». Og Landets Herre? Fem Dage efter at, han for syvende Gang havde hjemsendt sine troe Stænder med «Forsikkring om sin Gunst og Naade», kjørte der en Vogn fra Wilhelmshøhe over Wilhelmsthal til den første Station paa den hessiske Nordbane. Den Mand,

der sad i denne Vogn, nedstammede i lige Linie fra Henrik I, det saakaldte «Barn fra Brabant», som ved den niaarige thyringske Arvekrig (1255-64) kom til Regjeringen i Landgrevskabet Hessen. Det var den sidste souveraine Ætling af det sexhundredaarige hessiske Fyrstehuus; kort sagt, det var Churfyrst Frederik Wilhelm, der som preussisk Krigsfange var paa Veien til Stettin.

F. C. Granzow.

Manden med Jernmasken.*)

I.

Midten af det sextende Aarhundrede danner et afgjørende Vendepunkt i den franske Politiks Historie. Medens baade Carl VIII, Ludvig XII og Frants I forgjæves havde kæmpet for at vinde Fodfæste i Italien, indsaae Henrik II klart, at Kampen burde føres paa andre Steder, hvis den skulde bringe Frankrig varige Fordele. Han vendte derfor ikke blot sine Vaaben mod Nord, hvor han fratog Englænderne Calais, og imod Øst, hvor Erhvervelsen af de tre Bispedømmer senere banede Frankrig Veien til Elsasz, men han slog desuden ind paa en ny Politik, da han sluttede Forbund med de tydske Protestanter for paa denne Maade at tilføie Habsburgerne de føleligste Slag, en Politik, som blev afgjørende for de europæiske Statsforholds Udvikling gjennem de nærmest følgende Menneskealdere. Hans bratte Død og hans Sønners Udygtighed standsede vel disse Planers Virkeliggjørelse for nogen Tid, men Tanken gjenoptoges, saasnart Huset Bourbon var kommet paa Thronen, og Henrik IV arbeidede med uforanderlig Fasthed paa at sikkre sig Spaniens Neutralitet, at passe paa Italien, uden dog at sætte sig fast her for Alvor, og at vende hele sin Styrke mod Nord og mod Øst, hvor Hovedstaden laa for nær ved Grændsen, en Politik, som ogsaa Richelieu og Mazarin fulgte i dens Hovedtræk.

*) Hovedsagelig efter Delort, histoire de l'homme au masque de fer; Paul Lacroix, l'homme au masque de fer, og Marius Topin, l'homme au masque de fer (Paris 1870).

Ludvig XIV vendte derimod, for saa vidt Italien angik, i flere Retninger tilbage til Fortidens politiske Tankegang. Hans Planer gik overfor dette Land langt videre end Bedstefaderens og Faderens. Han vilde ikke lade sig nøie med Besiddelsen af Pignerol, som Richelieu havde vundet ved den hæderlige Fred i Chierasco (1631), men for at gjøre sig til Herre over Piemont og Savoien vilde han ogsaa erhverve sig Casale, Hovedstaden i Marquisatet Montferrat, som dengang hørte til Hertugdømmet Mantua. Faldt det stærke Casale i Franskmændenes Hænder, vare de med det Samme i Virkeligheden Herrer i Savoien, og det vilde da være til liden eller ingen Nytte, om Hoffet i Turin vilde søge at indtage en selvstændig Holdning. Ludvig XIV havde længe havt sin Opmærksomhed henvendt paa disse Forhold. Faa Dage efter, at Hertug Carl III af Mantua var død (1665), havde han sendt Herren af Aubeville til Hertugens Enke for at underrette hende om, at han ikke vilde finde sig i, at fremmede Tropper optoges i Casale under hendes Søns Mindreaarighed, men først elleve Aar senere, da Carl IV var bleven myndig, begyndte han for Alvor at arbeide paa at gjennemføre den Plan, der saalænge havde foresvævet ham.

Forholdene ved det mantuanske Hof kunde ikke være gunstigere. Hertugen var en udsvævende og ødsel Yngling, der tilbragte den største Deel af Tiden i Venedig, Samlingsstedet for hiin Tids ryggesløseste Personer. Han kom kun til Mantua, naar hans fortrykte Pengeforhold tvang ham hertil, og med Regjeringssager gav han sig slet ikke af. Til hans nærmeste Omgivelser hørte Ercole Antonio Matthioly, født i Bologna den 1ste December 1640 af en gammel Embedsfamilie. I sin Ungdom havde han vakt Opmærksomhed ved sin glimrende academiske Løbebane og havde i nogle Aar været Professor ved Universitetet i Bologna, men var senere flyttet til Mantua, hvor Hertug Carl III havde forstaaet at vurdere hans Dygtighed og havde udnævnt ham til Statssecretair. Ogsaa Carl IV havde skjænket ham sin Fortrolig-

hed og givet ham Senator- og Greveværdigheden. Men den ærgjerrige Matthioly sigtede efter et høiere Maal. Han vilde svinge sig op til at blive sin unge Herres Førsteminister, og da han bedre end nogen Anden kjendte Hertugens trykkende Stilling, greb han med Glæde Leiligheden til at vise ham en Tjeneste, som til Gjengjæld kunde skaffe ham selv Krav paa den høieste Belønning.

Den franske Minister i Venedig, Abbé d'Estrades, en Mand, der var ligesaa ærgjerrig og snild som Matthioly, kjendte nøie til Forholdene ved det mantuanske Hof, og da han paa Forhaand vidste, at Cabinettet i Versailles vilde billige Alt hvad der kunde bidrage til at spille Casale i Hænderne paa Frankrig, knyttede han ufortøvet en hemmelig Forbindelse herom med Matthioly og havde snart drevet Sagen saa vidt, at man aftalte et Møde mellem Estrades og Carl IV i Venedig ved Carnevalstid, «da Alverden, selv Dogen, de gamle Senatorer, Cardinalerne og Pavens Nuntius kun viste sig maskerede». Ludvig XIV og Pomponne lykønskede deres snilde Afsending i Anledning af disse heldige Forhandlinger, og Ludvig sendte endog Matthioly et Brev, fuldt af Taksigelser.

Ved Midnatstide den 13de Marts 1678 gik det for Matthioly saa skjæbnesvangre Møde for sig paa et af Venedigs Torve. Den franske Diplomat og den mantuanske Hertug talte i henved en Time sammen, uden at nogen Trediemand kunde opfange et eneste af de Ord, der trængte frem gjennem deres Masker. De fastsatte Grundtrækkene i Overeenskomsten, Prisen, hvorfor Casale skulde sælges, og Maaden, hvorpaa Ludvig XIV skulde forsvare Hertugen mod Venedigs og Spaniens forventede Angreb, men den nærmere Aftale maatte overlades til senere Møder. Hertugen og Estrades havde i de følgende Dage flere ligesaa hemmelighedsfulde Sammenkomster, og ved disse enedes de om, at Matthioly snarest muligt skulde sendes til Frankrig for paa sin Herres Vegne at underskrive Tractaten i Versailles. Først den 18de Oc-

tober naaede han imidlertid Paris, og den 8de December satte han og Pomponne deres Navne under Tractaten, som bestemte, at Hertugen af Mantua skulde aabne Casale for en fransk Troppestyrke, at han skulde udnævnes til Øverstcommanderende for den Hær, som Ludvig XIV muligviis vilde sende til Italien, og at der skulde udbetales ham 100,000 Ecus, naar han fra sin Side havde opfyldt Tractaten. Umiddelbart herefter modtoges Matthioly i al Hemmelighed af Ludvig XIV. Ogsaa han høstede sin Løn og vendte da tilbage til Italien med Løfter om at faae endnu Mere, naar Tractaten var opfyldt.

Ludvig XIV syntes saaledes at have naaet Maalet. I Piemont vare alle de Raadende Slaver af Frankrig, i Mantua havde Hertugen solgt sig til Ludvig, og Ingen af dem, hvem Spørgsmaalet om Casale kunde interessere, anede Uraad. Og dog vidste man to Maaneder efter, at Matthioly havde været i Frankrig, baade i Turin, Madrid, Wien, Milano og Venedig, Alt, hvad der var blevet aftalt mellem Frankrig og Mantua, baade Afstaaelsesprisen, Tiden, da Casales kulde overgives, og Navnene paa dem, som havde ledet Forhandlingerne. Matthioly havde selv underrettet Frankrigs Fjender om Sagen i dens mindste Enkeltheder. Hvorfor han havde gjort det — om han var lav nok til at lade sig kjøbe endnu en Gang, eller om han lod sig lede af ædlere Motiver, om han i det sidste Øieblik har seet, at hans Fædrelands Uafhængighed maatte udsættes for den største Fare, hvis Tractaten blev opfyldt — er den Dag idag en Gaade, som maaskee aldrig vil blive oplyst.

Imidlertid havde Louvois gjort Alt rede til at besætte Casale. Boufflers, der senere vandt sig et udødeligt Navn under den spanske Arvefølgekrig, samlede en betydelig Troppestyrke ved Briançon i Nærheden af den italienske Grændse; Baron Asfeld, en Dragonoberst, sendtes til Venedig for at udvexle Tractaterne, og Catinat begav sig i al Hemmelighed til Pignerol for at sætte sig i Besiddelse af Casale, naar det

aftalte Øieblik var kommet. Da fik Ludvig XIV midt i Februar 1679 gjennem Enkehertuginden af Savoien Underretning om Matthiolys Forræderi. Hvor forbittret han end blev, opgav han dog ikke strax ethvert Haab om at naae Maalet trods dette sidste Uheld; det vilde dog maaskee lykkes ham at skræmme Carl IV og Matthioly. Baade Hertugen og hans Statssecretair begyndte imidlertid snart at indtage en saa tvetydig Holdning, at Estrades, hvem Ludvig ikke havde underrettet om den skjæbnesvangre Nyhed, fattede Mistanke. Faa Dage efter kom der et nyt Tordenbudskab: Asfeld var bleven arresteret i Landsbyen Increa af Spanierne. Men ikke engang da opgav Ludvig XIV Haabet. Nu fik Catinat Befaling til hemmelig at begive sig til Increa for at udvexle Tractaten med Matthioly, og, fulgt af Gouverneuren i Pignerol, Saint-Mars, sneg Brigaderen sig ved Nattetid under mange Eventyr til den lille By, hvor Matthioly havde lovet at indfinde sig, men maatte faa Dage senere vende tilbage til Pignerol med uforrettet Sag.

Abbé d'Estrades holdt det fra dette Øieblik for givet, at Matthioly var en Forræder, og undfangede da en Plan om at bortføre ham og til evige Tider skjule ham i et af Frankrigs Fængsler. Det var fra ham — og ikke fra hans Regjering —, at denne Tanke oprindelig udgik, og det var ogsaa ham, der gjorde Tanken til Virkelighed, inden Ludvig XIV endnu havde givet sit Samtykke hertil. Den 8de, 22de og 29de April 1679 sendte Abbéen Pomponne tre Depecher, hvori han vidtløftig udviklede de Grunde, der talte for, at man burde overrumple «Gavtyven», den 28de gav Ludvig sit Samtykke, og den 2den Mai — inden den kongelige Ordre havde naaet Turin — blev Matthioly arresteret. Matthioly kom til Turin og klagede til d'Estrades over, at han var næsten aldeles blottet for Penge. Ministeren bildte ham da ind, at Catinat havde en betydelig Sum hos sig, og at det vilde være ham let at faae saa mange Penge af ham, som han vilde have, naar han til Gjengjæld vilde opfylde Lud-

vig XIV's Ønsker. Matthioly bad derpaa d'Estrades om snarest muligt at blive ført til Catinat, og de enedes om at tage afsted den 2den Mai. Tidlig om Morgenen reiste de fra Turin, uden at Matthioly anede Uraad. Det havde regnet de foregaaende Dage, og det voldte dem derfor ikke faa Vanskeligheder at komme over den lille Bjergstrøm Chisiola, men efterat begge de Reisende i en Time havde arbeidet paa at udbedre Broen, som Vandet tildeels havde skyllet bort, slap de dog tilsidst over, og ad slette Bjergveie naaede de endelig efter en møisommelig Vandring den lille Kro, hvor Catinat holdt sig skjult med nogle faa Mænd. «Hr. Catinat» — siger Abbé d'Estrades i sin Beretning til Pomponne — «havde ordnet Alt saa godt, at han var den Eneste, som viste sig; han lod os træde ind i et Værelse, og i Samtalens Løb lod jeg efterhaanden Matthioly, uden at han selv vidste det, gjentage, hvad han havde betroet mig to Dage i Forveien, nemlig at han havde alle de originale Actstykker, som angik vor Sag, Hertugen af Mantuas Brev til Kongen, Hans Majestæts Svar herpaa, Hertugens Fuldmagt, Tractaten, Marquien af Louvois' Meddelelse og en dobbelt Underskrift af Hertugen, en under Tractaten og en anden under et Stykke blankt Papiir, hvorpaa der skulde skrives en Ordre til Gouverneuren i Casale om at optage Hans Majestæts Tropper i Fæstningen, saasnart de viste sig udenfor den; han tilføiede, at han kun havde sendt Hertugen Copier af disse Papirer, og at han havde deponeret Originalerne hos sin Hustru i den hellige Ludvigs Nonnekloster i Bologna. Jeg mente da, at min Nærværelse ikke længer var nødvendig, og da jeg havde fjernet mig, blev han arresteret uden videre Larm».

Matthioly førtes til Pignerol. To Dage senere arresteredes ogsaa hans Tjener, hvem man havde lokket hid ved et Brev, som Matthioly blev tvungen til at skrive, men man manglede endnu de vigtige Papirer. Først efterat Matthioly var bleven truet med Torturens Rædsler, tilstod han, at de

fandtes i Padua paa et Sted, som kun hans Fader kjendte. Man tvang ham da til at skrive et Brev, hvori han uden at lade Faderen ane, hvad der var blevet af ham, bad ham om at give alle Actstykkerne til Brevets Overbringer; Faderen gik i Fælden, og de vigtige Papirer sendtes tilbage til Versailles.

Ludvig XIV's Hævnlyst var tilfredsstillet. Havde han følt sig forbittret over, at en lille italiensk Greve havde vovet at krydse hans Planer, var Forbryderen nu bleven straffet, og havde han været ængstelig for, at det franske Diplomati skulde blive til Nar for de fremmede Cabinetter, havde han nu sørget for at fjerne alle officielle Actstykker. For Øieblikket opgav han enhver Tanke om at vinde Casale. Man vidste baade i Turin og i Milano Alt, hvad der var foregaaet, men man vidste ogsaa, at Matthioly pludselig var forsvunden, og Frankrigs Ord var endnu saa mægtigt, at Ludvig kun behøvede at forlange, at Asfeld skulde sættes paa fri Fod og Gouverneuren i Milano faae en Irettesættelse, for øieblikkelig at see begge disse Ønsker blive opfyldte. Imidlertid lod man udsprede Rygter om, at Matthioly var død paa en Reise ved en ulykkelig Hændelse, og de, som stode ham nærmest, lod til at troe paa denne Fortælling. Carl IV glemte snart sit Uheld i en Hvirvel af Forlystelser, og Matthiolys egen Familie troede efter al Sandsynlighed, at han var død. Paa Slægtens Stamtræ findes hans Dødsaar ikke angivet. Hans Hustru gik i Kloster i Bologna, hvor Matthioly havde ægtet hende for sytten Aar siden. Hans Fader fik aldrig nogen Efterretning fra Sønnen, siden han havde modtaget den ovennævnte Skrivelse, og døde kort efter i Padua, nedbøiet af Ulykke — men Ingen gjorde noget Forsøg paa at løfte det Slør, som dækkede Matthiolys pludselige Forsvinden.

Først flere Menneskealdere efter, at Ludvig XIV havde øvet sin frygtelige Hævn, vendtes Opmærksomheden atter mod Matthioly og hans ukjendte Skjæbne.

II.

Om Eftermiddagen Klokken tre den 13de September 1698 holdt Benigne d'Auvergne, Herre af Saint-Mars, sit Indtog i Bastillen. Han havde i unge Dage tjent under d'Artagnan i Kongens Musketerer, var i Aaret 1664 bleven udnævnt til Commandant i Pignerol, forflyttedes herfra i samme Egenskab først til Exiles og senere til Øerne Sainte-Marguerite i Nærheden af Cannes og var nu bleven kaldet til at være Gouverneur i Bastillen. Han var som skabt til at være Fangevogter, var tavs som Graven, mistænksom med Hensyn til de mindste Ubetydeligheder og sin Herres lydigste Tjener.

Ved hans Side i Bærestolen sad hiin Eftermiddag en Fange, hvis Ansigt var dækket af en Fløielsmaske. Paa den lange Vandring fra Provence havde Saint-Mars og hans Følge uafbrudt passet nøie paa den hemmelighedsfulde Fange. De havde gjort Holdt paa Saint-Mars's Herresæde Palteau, og gamle Folk der paa Egnen huskede endnu i mange Aar, at de seent paa Aftenen havde seet Bærestolen bevæge sig frem gjennem Landsbyens eneste Gade, og de talte endnu længe om, at Saint-Mars under Maaltidet oppe paa Slottet havde sørget for, at hans hemmelighedsfulde Ledsager stedse vendte Ryggen imod Vinduet, at Fangevogterens og Fangens Senge opstilledes umiddelbart ved Siden af hinanden, og at Slotsherren uafbrudt bar et Par Pistoler i sit Bælte. I Bastillen blev Fangen sat i Taarnet «la Bertaudière».

Fem Aar senere gik et Ligtog den 20de November 1703 om Eftermiddagen Klokken fire hen over Bastillens Vindebro. Nogle faa Mænd bar Kisten, og hele Følget bestod af to af Fæstningens lavere Embedsmænd. Toget skred i Taushed hen til Saint-Pauls Kirkegaard, og her nedsænkedes Kisten under samme Taushed i Graven. Den Døde, der jordedes her, var «Fangen fra Provence», den hemmelighedsfulde Fange, som havde siddet ved Siden af Saint-Mars, da Gouverneuren fem Aar i Forveien holdt sit Indtog i Bastillen.

I Historien er «Fangen fra Provence», som man kaldte ham i Bastillen, mere kjendt under Navn af «Manden med Jernmasken».

Siden Spørgsmaalet om, hvem «Manden med Jernmasken» kunde være, første Gang bragtes paa Bane, er det blevet drøftet atter og atter. Ikke færre end tooghalvtredsindstyve Forfattere — og iblandt dem flere af den historiske Videnskabs største Navn — have udtalt sig herom, flere af dem endog i omfangsrige Skrifter, men kun en enkelt af dem har kunnet føre et nogenlunde afgjørende Beviis for, hvem «Manden med Jernmasken» har maattet være. Ogsaa flere af Frankrigs Fyrster have udtalt sig om Sagen, men det er dog høist tvivlsomt, om Andre end Ludvig XIV og hans to nærmeste Efterfølgere have kjendt Hemmeligheden. Ludvig XV fortalte saaledes en Dag Hertugen af Choiseul, at han var inde i hele Sagen, men da Ministeren søgte at trænge ind paa ham og bad om at faae Lidt nærmere at vide herom, indskrænkede Kongen sig til at svare, at alle de Gisninger, man hidtil havde offentliggjort om Fangen, vare falske. Da Madame de Pompadour kort efter søgte at faae sin kongelige Elsker til at røbe Hemmeligheden, sagde han, at han troede, at «Manden med Jernmasken» var en italiensk Fyrstes Minister, men ved en anden Leilighed meddeelte han Dauphinen, at Hemmeligheden aldrig havde havt nogen overvættes stor Betydning. Ludvig XVIII skal have udtrykt sig paa lignende Maade, hvorimod baade Napoleon I og Ludvig Philip udtalte deres Beklagelse over, at de ikke formaaede at løfte Sløret, der dækkede «Manden med Jernmasken».

Ikke Faa af dem, der have skrevet den gaadefulde Fanges Historie, have troet, at han var en Broder til Ludvig XIV — en Tvillingbroder til Ludvig XIV, født af Anna af Østerrig i lovligt Ægteskab med Ludvig XIII, eller et uægte Barn af Dronningen og Buckingham. I «Siècle de Louis XIV» skriver Voltaire saaledes: «Faa Maaneder efter Mazarins Død

indtraf en Begivenhed, som er aldeles enestaaende, skjøndt Historieskriverne mærkelig nok slet ikke have omtalt den. Til Slottet paa Øen Sainte-Marguerite sendte man i al Hemmelighed en ukjendt Fange af lidt over Middelhøide og med et smukt og ædelt Ansigt. Paa Veien herhen bar Fangen en Maske med Staalfjedre for Munden, saa at han kunde spise med Masken paa. Man havde faaet Befaling til at dræbe ham, hvis han tog Masken af. Han blev paa Øen, indtil en paalidelig Officeer ved Navn Saint-Mars, Gouverneur i Pignerol, blev udnævnt til Gouverneur i Bastillen, og han førte ham da herhen, medens Fangen stadig havde Masken for Ansigtet. Marquien af Louvois besøgte ham, inden han flyttedes fra Øen, og talte til ham, staaende og med stor Ærbødighed. Den Ukjendte førtes til Bastillen, hvor han fik en saa god Bolig, som man overhovedet kan faae paa dette Slot. Man negtede ham ikke Noget af, hvad han forlangte. Han satte især Priis paa fiint Linned, paa Kniplinger og paa at spille paa Guitar. Man gav ham meget fiin Mad, og Gouverneuren satte sig næsten aldrig i hans Nærværelse. En gammel Læge ved Bastillen, som ofte har behandlet denne mærkelige Mand i Sygdomstilfælde, har fortalt, at han aldrig har seet hans Ansigt, skjøndt han har undersøgt hans Tunge og hele hans øvrige Legeme. Han var mærkværdig godt skabt, sagde denne Læge; hans Hud var lidt bruun; alene Lyden af hans Stemme vakte Interesse, skjøndt han aldrig klagede og aldrig lod ane, hvem han kunde være. Denne Ubekjendte døde i Aaret 1703 og blev begravet om Natten paa Kirkegaarden Saint-Paul. Mærkeligt er det, at paa den Tid, da man sendte ham til Øen Sainte-Marguerite, forsvandt ikke en eneste fremragende Personlighed i hele Europa. Han har dog uden Tvivl været en saadan, thi en af de første Dage, da han opholdt sig paa Øen, forefaldt Følgende. Gouverneuren satte selv Maden paa Bordet og trak sig derpaa tilbage efter at have lukket Døren efter sig. Fangen ridsede da en Dag nogle Ord med

en Kniv paa en Sølvtallerken og kastede Tallerkenen ud gjennem Vinduet ned mod en Baad, som laa ved Foden af Taarnet. En Fisker, hvem Baaden tilhørte, tog Tallerkenen op og bragte den til Gouverneuren. Denne spurgte da forskrækket Fiskeren: «Har Du læst, hvad der staaer skrevet her, og har Nogen seet, at Du har taget Tallerkenen op?» — «Jeg kan ikke læse», svarede Fiskeren, «og jeg har nylig fundet Tallerkenen, uden at Nogen har seet mig med den». Fiskeren blev imidlertid holdt i Forvaring, indtil Gouverneuren havde faaet Vished for, at han talte Sandhed. «Gaa», sagde han da til Fiskeren, «og vær glad over, at Du ikke kan læse». I «Dictionnaire philosophique» har Voltaire senere udtalt, at efter hans Mening var den gaadefulde Fange en uægte Søn af Anna af Østerrig, født før Ludvig XIV: Richelieu og efter ham Mazarin vare Medvidere i Hemmeligheden; ved Mazarins Død kom den til Ludvig XIV's Kundskab, og han holdt det da for rigtigst at begrave sin Halvbroder i et livsvarigt Fangenskab. Endnu mere usandsynlig og romantisk er en Beretning, som Saint-Mars selv skal have afgivet, og som Soulavie har meddeelt i sin Udgave af Marechallen af Richelieus Memoirer. Herefter skulde «Manden med Jernmasken» være en Tvillingbroder til Ludvig XIV, født faa Timer efter denne; Richelieu, med hvem Ludvig XIII raadførte sig om, hvad der var at gjøre, holdt efter Soulavies Fortælling paa, at man burde skjule Barnet og opdrage det i Stilhed, hvilket ogsaa skete; da Prindsen var bleven nitten Aar gammel, erfoer han ved et Tilfælde, hvem han var, men han blev da strax sat i Fængsel, for at Hemmeligheden ikke skulde komme videre. I vore Dage har — for ikke at tale om Romanforfattere som Dumas — navnlig Michelet holdt paa Soulavies Mening.

Topin, en yngre fransk Historieskriver, har imidlertid nu godtgjort med saa slaaende Grunde, som det vel overhovedet staaer i den historiske Critiks Magt at anføre, at Ludvig XIV aldrig har havt nogen anden Broder — hverken

en ægte eller en uægte — end den senere Hertug af Orleans, «Regentens» Fader. Det er vel afgjort, at Buckingham nærede en glødende Lidenskab for Anna af Østerrig, men Intetsomhelst tyder paa, at Dronningen — hvad enten hun nu i Virkeligheden gjengjældte den skjønne Englænders Tilbøielighed eller ikke — har overtraadt Ærens og Pligtens Bud. Da Hertugen i Mai 1625 kom til Paris for at hente Ludvig XIII's Søster Marie Henriette, der var udseet til at blive Englands, Skotlands og Irlands Dronning, vakte han umaadelig Opsigt ved sin ødsle Optræden. Otte Stormænd, fireogtyve Riddere og 700 Personer af lavere Stand udgjorde hans Følge, og overalt, hvor han viste sig, udfoldede han, som la Rochefoucauld siger, «større Glands, Høihed og Pragt, end om han havde været Konge». Hans Klædning var oversaaet med Diamanter og ægte Perler, der sad saa løst, at en Mængde af dem faldt af, uden at Hertugen vilde tage mod dem, naar de raktes ham. Buckingham var kun en Uge i Paris, men Hoffet fulgte ham paa Hjemreisen til Amiens. Her i Slotshaven var det, at Buckingham en Aftenstund, da han spadserede med Anna af Østerrig, de andre engelske Herrer, Dronningens Hofdamer og Cavallerer, lod sig fuldstændigt henrive af sin Lidenskab. Han faldt pludselig paa Knæ for Dronningen, men Anna udstødte et høit Skrig, og hendes Staldmester, der kun gik et Par Skridt bag efter hende, ilede da til og arresterede Buckingham, men i Aftenens Mørke og under den almindelige Tummel lykkedes det Hertugen at slippe bort. To Dage senere forlod Henriette Marie Amiens. Marie af Medicis og Anna af Østerrig fulgte hende lidt udenfor Byen, og da Buckingham her tog Afsked med Dronningen, var han saa bevæget, at han maatte holde Vogngardinet for Ansigtet for at skjule sin Graad. Men da Modvind i de første Dage forhindrede ham i at løbe ud af Boulognes Havn, kom han pludselig tilbage til Amiens under Paaskud af, at han skulde overrække Marie af Medicis en vigtig Skrivelse. «Er han nu kommen tilbage», udbrød

Anna af Østerrig, da man meldte hende dette, «jeg troede, vi vare frie for ham». Hun havde netop ladet sig aarelade og laa derfor til Sengs, da Buckingham og Lord Holland traadte ind i Værelset til hende. Forblindet af Lidenskab faldt Buckingham paa Knæ for Dronningens Seng og greb fat i Tæpperne uden at lægge Dølgsmaal paa sine Følelser. En af de tilstedeværende Hofdamer — Grevinden af Lannoi — bød ham forgjæves at reise sig, idet hun med Strenghed gjorde ham opmærksom paa, at en saadan Opførsel ikke stemmede med franske Sædvaner. «Jeg er heller ikke en Franskmand», var Alt, hvad Hertugen svarede, og han vedblev at tale i de lidenskabeligste Udtryk til Anna af Østerrig, indtil ogsaa hun maatte befale ham at gaae sin Vei. Næste Dag forlod han Byen, og Dronning Anna saae ham ikke oftere. Faa Aar efter faldt han for en Sværmers Dolk, da han skulde bringe la Rochelle Undsætning mod Richelieus Angreb. Om Anna af Østerrig gjengjældte hans Tilbøielighed eller ikke, vides ikke. Mindet om Buckingham vedblev at leve ved det franske Hof, og hun talte ikke blot selv ofte om ham, men blev ikke engang fortrydelig over, at Andre spøgte med hans Følelser for hende. Da Richelieu forestillede Mazarin for hende, sagde han: «Madame, De vil komme til at synes om ham, thi han ligner Buckingham», og da hun mange Aar senere som Regentinde en Dag i Haven ved Ruel saae Digteren Voiture gaae i dybe Tanker og spurgte ham om, hvad han tænkte paa, blev hun ikke fornærmet over til Svar at modtage følgende Vers:

«Je pensais que la destinée,
Après tant d'injustes malheurs,
Vous a justement couronnée
De gloire, d'éclat et d'honneurs;
Mais que vous étiez-plus heureuse,
Lorsque vous étiez autrefois,
Je ne veux pas dire amoureuse,
La rime le veut toutefois.

Je pensais (car nous autres poëtes
Nous pensons extravagamment)
Ce que, dans l'humeur où vous êtes,
Vous feriez si, dans ce moment,
Vous avisiez en cette place
Venir le duc de Buckingham,
Et lequel serait en disgrâce
De lui ou du père Vincent».*)

Det var først Frondens Smædeskrivere, som beskyldte Anna af Østerrig for at have gjort Brud paa sin ægteskabelige Troskab. Ingen af dem, der stod hende nærmest uden at være forblindede af Partilidenskab, har reist Skygge af Dadel mod hende i saa Henseende, og intet af de mange Actstykker, hvormed de sidste Aars Forskning har søgt at oplyse hine Tiders Historie — og særligt hendes Forhold til Ludvig XIII — taler i fjerneste Maade for, at Frondens Beskyldninger skulde være sande.

Ligesaa afgjort er det efter Baschets og Topins Analyse, at «Manden med Jernmasken» ikke kan have været en yngre Tvillingbroder til Ludvig XIV. Selv om man vil see bort fra, at der aldrig er ført nogetsomhelst Beviis for, at Ludvig XIII og Anna af Østerrig have havt andre Sønner end Ludvig XIV og Philip af Orleans, behøver man ikke at indlade sig paa Enkeltheder for at vise, hvor usandsynligt det er, at et saadant Barn skulde kunne blive født, uden at en Mængde Mennesker maatte faae det at vide. Det vil i saa Henseende være tilstrækkeligt at minde om, at Alle og Enhver i gamle Dage i Frankrig havde Lov til at overvære Dronningens Nedkomst, og at denne Skik først forsvandt, da Sammenstimlingen havde været saa stor, dengang Marie Antoinette den 19de December 1778 bragte Prindsesse Marie Therese Charlotte til Verden, at Ludvig XVI havde maattet slaae flere Ruder ud for at skaffe sin Hustru frisk Luft.

*) Père Vincent var Dronningens Skriftefader.

Denne gamle Skik bragtes ogsaa i Anvendelse, da Ludvig XIV kom til Verden den 5te September 1638. Man kjender ikke blot Navnene paa alle de fornemme Herrer og Damer, som vare tilstede ved denne Leilighed, men man veed desuden, at ogsaa en Masse Mennesker af lavere Stand var strømmet til. Hermed falder Soulavies Fortælling til Jorden. Skulde Dronning Anna have født en anden Søn ni Timer efter den første, uden at de tilstedeværende Læger havde forudseet, at noget Saadant vilde skee? Skulde Mange have været Medvidere i Hemmeligheden uden at røbe den? Og hvorfor skulde man endelig, naar man nu virkelig vil gaae ind paa, at Ludvig XIV har havt en yngre Tvillingbroder, have sat ham i evigt Fængsel? Ikke fordi man antog, at han vilde kunne gjøre Fordring paa Frankrigs Krone, thi i den franske Statsret har det altid — baade i Middelalderen og i de nyere Tider — været en urokkelig Grundsætning, at den Tvilling, som blev født først, var den ældste og den, der havde Forretten med Hensyn til Arvefølgen.

«Manden med Jernmasken» kan heller ikke have været nogen af de andre fyrstelige Personer, man har villet see i ham. Om Hertugen af Monmouth, Carl II's og Lucy Walters ulykkelige Søn, vides det saaledes med afgjørende Vished, at han blev henrettet i Tower den 15de Juli 1685, og om François af Vendôme, Hertug af Beaufort, Henrik IV's og den skjønne Gabrieles raae Sønnesøn, den vilde Slagsbroder, som erhvervede sig Tilnavnet «Hallernes Konge» paa Grund af den umaadelige Lykke, han gjorde blandt Paris's Pøbel, at han faldt paa Candia Natten mellem den 24de og 25de Juni 1669 i en uheldig Kamp med Tyrkerne. I «mémoires secrets pour servir à l'histoire de Perse», et Skrift, som udkom i Amsterdam i Aaret 1745, og som under opdigtede Navne skildrer Ludvig XIV's Hofs hemmelige Historie, fortælles det, at Ludvig XIV's og Mademoiselle de la Vallières Søn, Ludvig af Bourbon, Greve af Vermandois, en Dag i Hidsighed gav Dauphinen et Ørefigen, at en af Ministrene

da raadede Kongen til at sende Greven op til Hæren paa den flanderske Grændse og til at udsprede, at han var død her af Pest, men til i Virkeligheden at sætte ham i evigt Fængsel og for en Sikkerheds Skyld lade hans Ansigt være dækket af en Maske: Alt dette skulde ogsaa være skeet. Der lader sig imidlertid føre et i enhver Henseende uigjendriveligt historisk Beviis for, at Greven af Vermandois døde den 18de November 1683 af Feber i flere høiere Officerers Nærværelse.

De fleste andre Gisninger*), man har opkastet for at løse Spørgsmaalet om, hvem «Manden med Jernmasken» har været, ere saa fuldstændigt blottede for Sandsynlighed, at det vil være unødvendigt at dvæle ved dem. Kun Avedicks og Fouquets Skjæbne fortjener at omtales med faa Ord.

I Constantinopel existerede fra gammel Tid en armenisk Menighed. Dens Medlemmer vare gjennemgaaende agtværdige Mennesker, som levede et stille og flittigt Liv for sig selv. De armeniske Christnes daværende Patriark hed Avedick, en Mand med en ualmindelig fast Charakteer. Paa den Tid repræsenteredes den franske Regjering i Constantinopel af Ferriol, en Adelsmand fra Dauphiné, hvis Liv havde været meget bevæget. Et Kjærlighedseventyr tvang ham, da han var ung, til at flygte fra Frankrig til Polen; en Strid, yppet i Spil, drev ham snart fra dette Land; han

---

*) Man har saaledes gjættet paa en uægte Søn af den spanske Kong Carl II's første Hustru, Marie Louise af Orleans, eller af hans anden Hustru Marie Anna af Neuburg; en uægte Søn af Ludvig XIV og hans Svigerinde Henriette af Orleans eller af Henriette af Orleans og Greven af Guiche; en Søn af Ludvig XIV's Dronning Marie Therese og en af hendes Tjenere, en Neger, som hun havde ført med sig fra Spanien; en Søn af Dronning Christine af Sverig og hendes Staldmester Monaldeschi; en Elsker af Marie Louise af Orleans, som blev spærret inde, dengang hun blev Dronning af Spanien; en Qvinde; en Jesuitelev, som havde skrevet et Smædeskrift; Ludvig af Rohan, som stiftede en Sammensværgelse og blev henrettet udenfor Bastillen den 27de November 1674.

kæmpede da først mod Tyrkerne paa Candia og senere med dem mod de Keiserlige i Ungarn, vendte derpaa tilbage til Frankrig og blev tilsidst efter et Væv af de laveste Rænker udnævnt til diplomatisk Afsending hos Sultanen. I Constantinopel var hele hans Optræden saa fræk, som den havde været i Frankrig og Polen. Skjøndt kun Sultanen havde Ret til at seile paa Bosporus i en Baad, der var dækket af Purpurtæpper, saae man dog snart Ferriol seile om i et lignende Optog, og først da hver af hans Matroser havde faaet hundrede Slag Stokkeprygl, og Bostanji Bachi havde truet med at lade Baaden skyde i Sænk, hvis Constantinopel oftere blev Vidne til en saadan Seiltour, gav Ferriol efter — men dog kun for at haane det tyrkiske Hofceremoniel paa en anden Maade. Skjøndt han vel vidste, at de fremmede Sendebud ikke maatte bære Vaaben, naar de traadte frem for Sultanen, mødte han dog en Dag ved en Audients med et umaadeligt Sværd ved Siden. Ferriol, der synes at have været en ivrig Katholik, lod sig fuldstændigt lede af Jesuiterne og hadede som Følge heraf Avedick, den skismatiske Kjætter, der i Jesuiternes Øine var et lige saa fordømmelsesværdigt Menneske som nogen Mohammedaner. Det lykkedes flere Gange Ferriol at faae den forhadte Patriark styrtet, men Avedick kom dog tilbage til Magten igjen, indtil han endelig blev et Offer for den skjændigste Voldshandling. I Februar 1706 fik Ferriol ham atter afsat, og Avedick skulde da landsforvises. Men Ferriol bestak hans Vogtere og lod ham hemmelig føre til Frankrig, hvor han maatte tilbringe flere Aar i det usleste Fangehul, senest i Bastillen. Hans Klager hørtes ikke, og Ferriol var fræk nok til at negte, at han kunde gjøre Rede for hans Skjæbne, skjøndt det snart blev godtgjort, at han havde ladet den Ulykkelige bortføre. Først da Avedick (1710) afsvoer den armeniske Tro, blev han løsladt, men døde allerede næste Aar som Præst ved Kirken Saint-Sulpice i Paris, i de samme Dage da Ferriol vanvittig vendte tilbage fra Constantinopel.

Medens det ikke er vanskeligt at føre et aldeles afgjørende Beviis for, at Avedick, over hvis sidste Dage de af Topin offenliggjorte Depecher have kastet et klart Lys, ikke kan have været «Manden med Jernmasken», har man anført flere, som det synes meget talende Grunde, for, at den hemmelighedsfulde Fange var Fouquet, en Mening, som navnlig Lacroix har forfægtet.

Fouquet havde som bekjendt i mange Aar indtaget en fremragende Stilling i Staten. Han havde støttet Anna af Østerrig og Mazarin under Frondekrigen og havde herved vundet Krav paa Magthavernes Erkjendtlighed, og han var heller ikke bleven uden Belønninger, thi en Mængde Embeder — deriblandt Posten som Overintendant eller Finantsminister — samledes i hans Haand. Hans Evner vare store, men hans Egennytte og Ærgjerrighed endnu større. Han bragte snart fuldstændig Uorden i Finantserne, og for at skjule sine Synder forfalskede han sine Regnskaber. Ludvig XIV var ædelmodig nok til at tilgive ham, men Fouquet forbedrede sig ikke, og Kongens Straf faldt da tungt over ham. Nogle Uger efter, at Fouquet havde overstraalet Hoffets Glands ved den berømte Fest, han gav Ludvig paa sit Slot Vaux, sad han i Bastillen (September 1661). Under Processen overbevistes han ikke blot om at have gjort sig skyldig i Underslæb, men det godtgjordes tillige, at han havde tænkt paa at reise de Misfornøiede til aabent Oprør over hele Frankrig. Ni af hans Dommere stemte for Døden, tretten for Landsforviisning, men Ludvig XIV fandt denne Straf for mild og forvandlede den til livsvarigt Fængsel i Pignerol. De mange Grunde, Lacroix har anført for sin Hypothese i sit lærde og sindrige Skrift «l'homme au masque de fer», falde alle til Jorden for den ene Betragning, at det nu er historisk vist, at Fouquet er død paa Pignerol i Aaret 1680. Man kan vakle mellem at holde hans Død for naturlig og at antage ham for at være dræbt paa Ludvig XIV's Befaling, men efter de Oplysninger, som ere frem-

komne om Fouquet, siden Lacroix i Aaret 1840 offentliggjorde sit Skrift om «Manden med Jernmasken», er det afgjort, at han er død paa Pignerol nitten Aar efter sit Fald. Fouquet gjemte ikke, som Lacroix har formodet, en Statshemmelighed, som gjorde det nødvendigt for Regjeringen at faae Folk til at troe, at han var død, og havde heller ikke for mange Aar siden staaet i et saa fortroligt Forhold til Digteren Scarrons Hustru, at Madame Maintenon skulde have havt Interesse af at fjerne dette Minde om Fortiden.

III.

Det System, som gjør Matthioly til «Manden med Jernmasken», er ikke saa nyt, som man i Almindelighed antager. Topin har ikke blot viist, at allerede et politisk Flyveskrift fra 1682 giver en kortfattet Skildring af Forhandlingerne mellem Frankrig og Mantua, og at der fem Aar senere i Leiden udkom en Oversættelse af et italiensk Brev, som indeholdt en Meddelelse om, at Matthioly var bleven bortført, men det fremgaaer tillige af hans Skrift, at allerede Italieneren Fantuzzi i Aaret 1786 udtalte en Formodning om, at Hertugen af Mantuas Statssecretair og «Manden med Jernmasken» vare een og samme Person, og at andre Forfattere i de følgende Aar udtalte sig i samme Retning, indtil endelig Roux-Fazillac (1801) og Delort (1825) gave udførlige Fremstillinger af Matthiolys Skjæbne*), Skrifter, der dog nu tildeels ere stillede i Skygge af Topins indholdsrige Værk.

Siden den Dag, da Matthioly var bleven arresteret af Catinat, var han i Virkeligheden død for Verden; man gav ham et andet Navn — Lestang — og spærrede ham i nogen

*) Af nulevende franske Historieskrivere har Camille Rousset i «histoire de Louvois» givet en paa diplomatiske Actstykker støttet Fremstilling af Ludvig XIV's Politik i Italien. Ogsaa han seer Matthioly i «Manden med Jernmasken».

Tid inde i en Taarnhvælving sammen med en afsindig Munk. Da Saint-Mars 1681 forflyttedes som Commandant til Fæstningen Exiles, forblev Matthioly paa Pignerol. Hans Fængsel var strengt, uden at det dog har været saa grusomt, som man i Reglen har villet forestille sig det, og hans Vogtere synes i det Hele at have indskrænket sig til at passe nøie paa, at han ikke traadte i Forbindelse med Omverdenen. Hans tidligere Herre, Carl IV af Mantua, forhørte sig flere Gange om hans Skjæbne, men kun for indstændigt at bede Ludvig XIV om aldrig at lade ham komme paa fri Fod igjen, og da han havde faaet Ludvigs bestemte Løfte herom, udtalte han sin «store Glæde og levende Taknemmelighed» herover. Pignerols nye Slotsherre var en anden Saint-Mars, som ikke et Øieblik tabte Matthioly af Syne. Men imidlertid undergik de politiske Forhold i Norditalien store Forandringer, og det blev Ludvig XIV mere magtpaaliggende end nogensinde tidligere at udslette alle Minder om de uheldige Underhandlinger med Matthioly. I Marts 1694 blev Matthioly derfor ført til Øerne Sainte-Marguerite, hvor Saint-Mars imidlertid var bleven ansat som Gouverneur, og fulgte fire Aar senere med Saint-Mars til Bastillen.

Gjennem en længere critisk Undersøgelse, hvis Enkeltheder vi ikke skulle gjengive, er det lykkedes Topin at bringe det til den høieste Grad af Sandsynlighed, at den Fange, som Catinat arresterede den 2den Mai 1697, var den samme Fange, som sad ved Siden af Saint-Mars, da Gouverneuren den 18de September 1698 holdt sit Indtog i Bastillen, og som den 20de November 1703 jordedes paa St. Pauls Kirkegaard. Det er ogsaa lykkedes ham at fjerne endeel af de svageste Punkter i Delorts Beviisfølelse, navnlig ved at vise, at Matthioly aldrig har været i Exiles, at Brugen af en Maske i hiin Tid langtfra var noget Ualmindeligt, og at de romantiske Fortællinger, der først bragte «Manden med Jernmasken» paa Bane, vitterlig vrimle af Usandsynligheder og Umuligheder. Under de franske Religionskrige bar de adelige

Damer saaledes jævnlig Fløielsmasker; endnu i Aaret 1683 sporede man Levninger af denne Skik i Paris, da nogle rige Borgermænds Hustruer gik maskerede i Kirke, og i Matthiolys Hjemstavn — Italien — pleiede man at give alle vigtigere Fanger en Maske paa. Det er meget muligt, at, naar den samvittighedsfulde Saint-Mars fik Befaling til at iagttage den største Hemmelighedsfuldhed med Hensyn til Matthioly, han da selv har fundet paa at maskere sin Fange. Topin har ligeledes tildeels fjernet den Indvending, at der ikke var nogen Grund til at lade ham være maskeret i Bastillen, hvor Ingen vilde kunne gjenkjende ham; thi da Matthioly kom til Bastillen, sad der her, som Topin viser, en italiensk Diplomat, som havde staaet i Forbindelse med de fornemste Slægter i Mantua og Bologna. Der er intet Umuligt eller Urimeligt i, at Saint-Mars overfor Matthioly kan have fulgt hiin italienske Skik, men endnu rimeligere er det, at det uvante Syn af en maskeret Fange har gjort et dybt Indtryk paa alle Bastillens lavere Embedsmænd. I Bastillen har man længe bevaret Mindet om Masken og har endnu talt herom i den første Halvdeel af forrige Aarhundrede, da mange Scribenter kastedes i Fængsel her. Gjennem dem kan Fortællingen om «Manden med Jernmasken» være kommen ud iblandt Offentligheden, og efterhaanden har man, som det i Reglen gaaer i saadanne Tilfælde, pyntet mere og mere paa den. Louvois har saaledes aldrig været paa Sainte-Marguerite for at see til den hemmelighedsfulde Fange, og det var ikke «Manden med Jernmarsken», men en protestantisk Præst, som kastede en Tallerken, hvorpaa han havde skrevet nogle Ord, ned i en Fiskerbaad. Topin gjør endvidere opmærksom paa, at, naar den Fange, som begravedes den 20de November 1703 paa St. Pauls Kirkegaard, blev indført i Kirkebogen under Navnet Marchialy, er dette vistnok kun en Forvanskning af hans virkelige Navn, som Louvois selv i flere af sine Depecher kalder Marthioly. Et ikke uvæsent-

ligt Punkt i hans Beviisførelse er det endelig, at Saint-Mars aldrig har behandlet sin Fange med grusom Strenghed og omvendt heller ikke har viist ham særlig Ærbødighed, men kun har gjort sig Umage for at opfylde Ludvig XIV's Befaling om, at «Ingen maatte faae at vide, hvem han var».

Niels Bache.

Deposits og Pennalisme.*)

Ved alle tydske Universiteter traadte Studenterne fra de forskjellige Landskaber i ældre Tider sammen for at danne Foreninger, hvis Øiemed var gjensidig Understøttelse og selskabelig Underholdning. De antoge særlige ydre Kjendetegn, havde deres egne Statuter og Archiver, deres selvvalgte Forstandere og eiendommelige Festligheder. Indenfor disse moderne «nationes», der i mange Henseender vare forskjellige fra Middelalderens, gaves der Rangforskjel efter Alderstrin. De ældre Studenter indrømmedes der et heelt Aars ubetinget Herredømme over de yngre. Dette Forhold imellem ældre og yngre Studenter havde uddannet sig til Misbrug derved, at de nys ankomne Stndenter, som efter de bestaaende Love skulde have deres Tilsynsmand, i Mangel af dertil egnede, med en Grad hædrede Personer, valgte sig ældre Kammerader eller fik dem anviste af Universitetet. Da naturligviis de nyankomne Studenter meest sluttede sig til Landsmænd, var Indtrædelsen i en «Nation» given af sig selv ved Valget af en Tilsynsmand. Men istedetfor at efterkomme de Inspector- og Lærerpligter, som de derved paatoge sig, begyndte de ældre Studenter meget tidligt — allerede henimod Slutningen af det sextende Aarhundrede — at betragte sig som uindskrænkede Herrer og de dem anbefalede yngre Kammerader som deres Tjenere og Undergivne og at behandle dem

*) Efter Joh. Huber: Bilder aus dem deutschen Studentenleben.

overeensstemmende hermed. Heraf udviklede der sig en Forskjel mellem «Schoristen», det vil sige Herren og Mesteren og «Pennalen», det vil sige den yngre Student. Navnet «Schorist» (scheren: at klippe) synes at komme deraf, at Schoristerne afskare de yngre Studenters Haar eller ved deres Regimente billedlig skar dem, det vil sige «polerede» dem. Navnet Pennal er bleven forklaret paa forskjellig Maade. Meget sandsynligt er det, at det kommer af, at de unge Studenter bar en Penneæske, som endnu den Dag idag bruges i Skolerne under Navnet Pennal; de flittige Studenter, som ivrigt nedskreve Forelæsningerne, skulde saa latterliggjøres, fordi de omgikkes med Pennen. Af dette Forhold og Depositionen udviklede den saakaldte Pennalismus sig, en Skamplet i det tydske Studenterlivs Historie.

Depositionen var en ceremoniel Act, af hvilken vi allerede finde Spor paa Høiskolen i Athen, og som allerede var i Brug før Reformationen, og det maaskee paa en endnu drøiere Maade end senere. De Studenter, der for første Gang kom til Universitetet, skulde ved den gjøres til virkelige academiske Borgere. Som nu saadanne Studenter endnu kaldes muli (Muulæsler), fordi de ligesom svæve midt imellem Skoledrengen og Studenten, som Muulæslet imellem Æsel og Hest, saaledes kaldte man dem dengang «Beaner» eller «Bàchanter». Beanus er det romanske bec jaune (Guulnæb). Definitionen paa en Beanus lyder saaledes: Beanus Est Animal Nesciens Vitam Studiosorum (Beanus er et Dyr, som ikke kjender til Studenternes Liv). Navnet Bachant tyder hen paa disse endnu ikke cultiverede Studenters raae, udannede Væsen. Ved Depositionsacten skulde nu den Cultur, der forestod dem, fremstilles paa symbolsk Maade. De ældste Jenaer-Statuter (1558) sige herom «Depositionis ritus skal forsaavidt bibeholdes, som de Studenter, der første Gang komme til Universitetet, skulle prøves og af Rector eller en Professor i det philosophiske Facultet faae Anviisning paa, hvorledes de skulle besøge Forelæsningerne». Fremdeles ud-

tale Statuterne af 1591 sig paa følgende Maade om Depositionen og den omtalte Examen: «Saasom Depositionen er en uskadelig Ceremoni, lade vi den finde Sted, for at man kan komme efter, hvor dygtig Enhver er, naar han kommer til Universitetet; og for at det kan blive sagt ham af Professorerne, hvilke Forelæsninger det er nødvendigt for ham at høre, skal Depositionen og Examen i Forbindelse dermed afholdes i Nærværelse af een eller flere Professorer». Beanus blev i Jena betragtet som et pecus campi, cui ut rite ad publicas lectiones praeparetur cornua deponenda essent (et Stykke Hornqvæg, der for at forberedes rettelig til de offentlige Forelæsninger maatte aflægge sine Horn — deponere cornua. Deraf Navnet Deposition.

Af denne Act, som i Begyndelsen blev udført med nogen Alvor, udviklede der sig efterhaanden en latterlig og flau Farce. Medens det philosophiske Facultets Decanus før havde ledet den, blev den senere besørget af en edsvoren Student, som ved Siden af denne ogsaa havde andre ringe Tjenester ved Universitetet og havde sit rigelige Udkomme derved. Et Par ældre Afhandlinger om Depositionen har jeg liggende foran mig, af hvilke jeg meddeler Følgende:

Den hele Ceremoni fandt Sted offentligt. Havde et tilstrækkeligt Antal Beaner ladet sig indskrive for deres Nations Forstander og meldt sig til Deposition hos det philosophiske Facultets Decanus, blev der fastsat en Dag, paa hvilken de skulde tages for (hvad sædvanligt skete i Universitetsbygningen). Depositor klædte sig phantastisk ud, forsynede sig med de til Acten nødvendige Instrumenter: Øxe, Høvl, Kam, Sax, Øreskee, Sæbe o. s. v., som han Alt slæbte med sig i en stor Sæk, og foretog saa den latterlige Ceremoni med de unge Candidater, som ligeledes Alle vare forklædte paa en original og latterlig Maade. De havde den saakaldte Bachantfrakke paa, i hvilken de saae ud som vilde Dyr, dertil kom en Bachanthat med Horn paa, endvidere en Vildsvinetand — Bachanttanden —, som de havde puttet i

Munden, saa de ikke kunde tale, men kun grynte som Svinene, og endelig havde de med Rust malet sig et Skjæg og hittet paa andet Lignende. Depositor formanede nu i en høitidelig, med bibelske og classiske Citater spækket Tiltale Bachanterne til at drage sig den nu forestaaende ydre Renselsesact til Nytte som Symbol for deres indre Omvendelse. I Videnskaber og gode Sæder skulde de fra nu af voxe i lige Grad, thi hvor begge ikke følges ad, bærer man ikke det rette Musernes Billede i sig, men det nuværende Bachantbillede. For at de nye Studenter ikke skulde gaae til det philosophiske Studium med urene Hænder eller handle dermed, som Svinene handlede med Tiggerposen, maatte de først «accommodere» sig dertil og vide, hvilke fine mores de maae tilegne sig, naar de ville nyde den Berømmelse, der følger et honnet Menneske og en retskaffen studiosus.

Bachantfrakken bliver da først trukken af dem som Tegn paa, at de nu skulle sige Farvel til Skole- og Drengekappen, det vil sige Narrekappen. Dernæst bleve Kam og Sax anvendte paa dem for at antyde, at de skulde holde Haar og Hoved rene og ikke gaae med langt Haar, hvad allerede Paulus fraraadede Corinthierne, og ved hvilket den gamle Philosoph Pythagoras, naar han kom igjen, kun kunde blive bestyrket i sin Lære om Sjælevandringen, da han vilde troe, at Hestes, Løvers eller andre laadne Dyrs Sjæle vare vandrede ind i disse Menneskelegemer. Derpaa bleve Bachanternes Øren rensede med Øreskeen til Tegn paa, at deres Øren skulde være aabne for Dydens og Viisdommens Lærdomme og lukke sig for Narrestreger og skadelig Tale. Fremdeles blev Vildsvinetanden trukken ud af Munden med en lang Tang for at antyde, at Studenterne ikke skulde være stridbare og bagtalerske. Den derpaa følgende Polering af Hænder og Negle med en Fiil betød, at de aldrig skulde bruge disse som Uretfærdighedens Vaaben til at slaaes, stjæle og myrde, men kun til at holde paa Bøger, til nyttig Skrivning og til Arbeider, der passede sig for en Student. Paa-

malingen af Skjægget antydede, at de nu skulde betragte sig som modne Mænd eller dog maatte lade sig bestemme af saadanne. Bachanthornenes Aftagelse tilkjendegav, at den forrige Bachanttrods og det gamle, vilde Væsen ganske vare nddøde hos den unge Candidat. «Vi have i Christendommen den Lære, at det gamle, syndige Menneske skal døe i os, og at der dagligt atter skal opstaae et nyt Menneske, som skal leve for Gud i Retfærdighed og Reenhed. Det Samme vises ogsaa i Depositionen. Tager Eder derfor omhyggeligt iagt for, at de gamle Bachanthorn ikke atter voxe frem ved Ligegyldighed og syndigt og skjændigt Levnet, men seer meget hellere til, at I, der nu maae ligge henstrakte paa Jorden, kunne døe fuldkomment som Bachanter og derefter staae op som hellige og velbehagelige Studiosi». Efterat nu Studenterne havde kastet sig ned paa Jorden, bleve de for et Syns Skyld tilhuggede med en Øxe, glattede med en Høvl, bestrøede med Spaaner, afmaalte med Cirklen, ja endog Vridtboer blev anvendt. «Efterdi I saaledes maae lægge Eder ned, maae I vide, at det er Hovedsagen, og at Deponeringen egentlig har faaet sit Navn deraf. I ligge der som Bygningstræ, til hvis Tilberedning man bruger Øxen eller Tømmerøxen, Grov- og Slethøvlen, Cirklen, Vridtboret, Maalestokken, alle fornødne Instrumenter, for at man deraf kan see, hvor megen Møie det koster, før en Studerende er bleven ret tilberedet, og for at Alt det, som legemligt eller sjæleligt klæder Eder ilde, maa blive afhugget, høvlet bort og fjernet med al mulig Flid. Latinerne sige vel: Non ex quovis ligno fit Mercurius: ikke af hvert Stykke Træ kan der laves et Kunstværk. Det er sandt; thi mangen Klods og Blok er saa haard, at den ikke godt lader sig tilhugge, men kun duer til at brændes. Men det er ogsaa sandt: Malo nodo malus est quaerendus cuneus: til en haard Knold skal der en haard Kile. I skulle nu ikke være saadant grovt Klodstræ, men lade Eder rette og bearbeide, at I idag eller imorgen maae blive brugeligt Bygningstræ og gode Billeder, som

det Almene beqvemt kan bruge til sin Nytte eller Pryd i forskjellige Stænder, alt efter de opnaaede Færdigheder. Seer vel til, at for Fremtiden ingen Bachantspaaner klæbe ved Eder, men undgaaer Alt, der kan skaffe Eder et slet Rygte, al Uhøflighed og Skjændighed. Gjører Eder derimod hellere ved at øve Eder i Dyd og Viisdom skikkede til visse Embeder, som I engang skulle beklæde». Derpaa turde Candidaterne igjen reise sig og bleve, medens de reiste sig, opbyggede med en kort Sermon om Ydmyghedens Nytte. Og for nu ligesom at prøve, om de i Sandhed havde deponeret, det vil sige, om de ogsaa vare blevne fornyede og forbedrede i det Indre, bleve Kort og Tærninger lagte for dem, for at man kunde see, om de vilde gribe efter dem. Ved denne Leilighed fraraader man dem alvorligt Spil, men priser istedetfor Musikken som en Fryd og Opmuntring for Sindet, dog kun den fromme og ærbare Musik i Modsætning til de utugtige Sirenesange, som de vel skulde undgaae. Slutningen af Acten, ved hvilken Studenterne atter viste sig i ordentlige Klæder, udgjorde Depositors Tiltale til Decanen, i hvilken han anbefalede ham de Deponerende og bad om, at Depositionsvidnesbyrdet maatte blive tildeelt dem. Decanen svarede derpaa paa Latin, forklarede den foretagne Ceremoni og sluttede sin Formaningstale med at overrække de Deponerende Salt og Viin, hvilket skulde betyde Viisdommens Salt og Glædens Viin, og med den Erklæring, at de Nysankomne nu vare creerede til ægte Studenter. Ved nogle Universiteter var det Skik og Brug, at Depositor under Acten endnu gjorde forskjellige Spørgsmaal for at prøve Studentens grammatikalske Kundskaber; senere faldt denne Examen bort, og istedetfor den traadte alleslags pudsige Spørgsmaal, ved hvilke Depositor, der holdt en med Sand eller Klid fyldt Pølse i Haanden, altid gav Novicen, der ikke svarede efter hans Smag, en paa Øret, saa at de klare Taarer ikke sjeldent traadte i Øinene paa den stakkels Djævel. Disse Spørgsmaal skulde, som man sagde, give Leilighed til «at sige den indbildte

Ignorant den drøie Sandhed lige op i Øinene, at paaminde Dumriannerne om at dyrke deres ingenium og paa en mildere Maade at tilskynde de hurtige Aander til at skjærpe deres Forstand og dyrke Philosophien, «paa hvis fleste Discipliner Spørgsmaalene ere rettede». Fra Universitetet i Marburg fortælles os herom (fra det sextende Aarhundrede): Depositor giver Drengen et Ørefigen og spørger «Har Du havt en Moder?» Drengen svarer «Ja». Depositor giver ham endnu et Ørefigen, og siger «Nei, Din Skjælm! Hun har havt Dig!» Han spørger fremdeles «Hvorledes kom Ærten til Verden?» Drengen siger, at han ikke veed det. Atter faaer han et Ørefigen og Depositor siger «Skjælm! Rund kom den til Verden. Siig mig fremdeles, hvor mange Lopper gaaer der paa en Skjæppe? Drengen svarer med Rysten og Bæven «Ak, det har min Præceptor ikke lært mig; jeg har kun lært Grammatik og et compendium logicae et rhetoricae». «Hvad», siger den tyranniske Pedel, «Du maa vide Mere, hvis Du vil ophøre at være Bachant. Lær idag af mig, at Lopper ikke gaae i en Skjæppe men hoppe i den. — Ved andre Universiteter vare Spørgsmaal og Svar ikke mindre fjantede. — Efter Acten gave de nycreerede Studenter Depositor en Foræring, og en lystig Absolutionssmaus fulgte efter. Fra Bachanter vare de nu blevne «Pennaler».

Man pleiede ogsaa dengang at lade smaae Børn og Drenge i en Alder af 3—16 Aar deponere, før de kom til Universitetet, sandsynligviis fordi man behandlede dem mildere, og de senerehen ikke mere behøvede at bestaae den haardere Depositionsact. Saadanne inscriberede Drenge kaldte man «non jurati», da de endnu ikke havde givet det academiske Haandslag. 1538 blev en Dreng første Gang inscriberet i Leipzig, 1543 var der dersteds en femaarig non juratus, 1556 var der iblandt 345 Inscriberede allerede 65 Drenge, og under Trediveaarskrigen havde dette Uvæsen taget Overhaand i den Grad, at over Halvdelen af de Immatriculerede vare Drenge. Men ved den, der ikke havde deponeret ved

16*

Universitetet, hæftede der en lille Plet, og man holdt ham ikke for nogen ordentlig Standsfælle. I det attende Aarhundredes Begyndelse blev Depositionen ved Universiteterne ophævet. — De Lærdes Domme over den vare deelte, Nogle saae en latterlig, barnagtig Farce deri, Andre, som Melanchthon og Luther, udtalte sig meget anerkjendende derom. Luther mener, at den academiske Deposition kun er Forspil og Symbol paa uendelig mange Depositioner, som forestaae Enhver paa hans Vei igjennem Livet. «Depositor», sagde Luther, da han engang fungerede som Decan ved denne Ceremoni, «giver Dig Hornene paa for en halv Time, men der vil komme større Depositorer over Dig, min Søn! — Først Din Lærer, som dagligt vil deponere Alt det hos Dig, som strider mod Religion og gode Sæder, indtil han kan overgive Dig, dygtig afhøvlet til Præsten; derpaa vil Øvrigheden følge; endvidere vil Du tage Dig en Hustru, som paa sin Viis vil afslibe Dine Kanter og gjøre Dig omgængelig; fremdeles vil Du faae et Embede i Staten eller i Kirken: hvilke Horn ville da ikke Borgere, Adelige og Bønder sætte Dig paa». — — — Yderst besværlig blev Depositionen, naar den endog blev foretagen ved ældre Mænd, der allerede havde et lærd Ry, idet de droge fra et Universitet til et andet.

I Sammenhæng med Depositionen stod Pennalismen. Selv om man ikke kan paastaae, at den ene havde sin Grund i Depositionen, bidrog dog hele denne Act til at indskjærpe den nysankomne Student hans Umodenhed til det academiske Liv og hans Ringhed ligeoverfor de Ældre. Denne Stemning benyttede disse og gjorde hine ikke blot til deres Tjenere, men ligefremt til deres Slaver og holdt dem et Aar igjennem i et høist trykkende Afhængighedsforhold. Ved Pennalismus forstaaer man netop denne de yngre Studenters (Pennalernes) Underordning under de Ældre. Den fandt, som allerede ovenfor bemærket, sin Støtte og sit Holdepunkt i Landsmandsskaberne, hvor der efter Alderstrinene var Rangforskjel imellem Deeltagerne, ja et lignende Forhold fandt allerede

Sted i de lavere Skoler, hvor der fandtes Over- og Undersvende, Bachanter og «Skytter». Pennalismen naaer med mindre grelle Farver tilbage til Middelalderens Universiteter; men sin fulde Udvikling fik den først i det sextende og navnligt i det syttende Aarhundrede. Trediveaarskrigens Tid saae den i sin yppigste Blomstring.

Før de nyankomne Studenter endnu havde betraadt Universitetsstaden, faldt de i Hænderne paa «Schoristerne», som allerede lurede paa dem i de omkringliggende Landsbyer og meldte dem ind i et Landsmandsskab. Schrøder fortæller derom i sin «Fredsbasun»: Naar unge Mennesker komme til Academierne, kunne de næppe sætte Foden indenfor Porten, Huset eller Byen, før disse Nationalbrødre ere tilstede. Ville hine til Magnificus og forpligte sig til at lyde ham i, hvad billigt er, da sige de: «Hvad vil Du med ham? Han bliver ikke Din Ven; han vil ikke regne Dig for Noget; vi ville give Dig saadanne Raad med Hensyn til at ordne Dine Sager, at Du hele Dit Liv igjennem skal være os taknemmelig. Følg vort Raad med det Gode, som Du ellers maa følge med det Onde, og meld Dig ind i Nationen; et Aar gaaer snart». Saa herse de dog senerehen saaledes med dem, at de Ulykkelige deres hele Liv igjennem kunde være fristede til at bande dem. De bruge saavel List som Vold. De foregive nemlig, at deres Forbindelser og Conventer stifte Kjærlighed og Venskab, ja som Epicuræerne gjorde det, med store Glas, Bægre og Kander! Der forbande og forsværge de sig til gjensidigt at ville leve og døe som Brødre for at befordre hinandens Vel. Men næppe er der gaaet en Time eller en halv, før der opstaaer stor Uvillie over et eneste Ord eller over et Glas, som den Ene har faaet mere eller mindre end den Anden; da begynde de at skjælde hinanden ud, som kort iforveien mundtligt og skriftligt vilde hæve hinanden til Himlen ved deres Roes, de komme i Totten paa hinanden og begynde for Alvor at rive Haarene af hinandens Hoveder. — — — For det Andet foregive Nationalbrødrene, at de for-

binde sig og holde deres Conventer for at hjælpe deres stakkels Landsmænd, befordre deres Studier, pleie de Svage og Sygelige, ja endog bringe dem hæderligt i Jorden, naar de døe». Ogsaa dette var, som en nærmere Betragtning af det hele Uvæsen viser, opdigtet for at fange de unge Mennesker.

Først efter, at den Nyankomne var indskreven i en Nation, fulgte Depositionen tilligemed Inscriptionen i den philosophiske Matrikel hos Decanen og den høitidelige Edsaflæggelse for Rector. Derpaa maatte den Optagne give et Tiltrædelsesgilde og blev da ene eller ogsaa i Forening med Flere tildeelt et ældre Medlem som famulus. Schoristerne, som ogsaa kaldte sig Agenter (ago: jeg behandler), fordi de toge de Andre under Behandling, og absoluti, da de havde absolveret Pennaltjenesten, havde en heel Række venlige Prædicater i Beredskab for deres Famuli som Quasimodogeniti (ɔ: ligesom de Nyfødte) Neovisti (Nybagte), Ravnenæb, fordi de som unge Ravne eller andre Fugle saae meget gule ud om Næbet, Qviekalve, Gaardhaner, Pattebørn, fordi de først for nylig vare fløine fra Hjemmet, hvor de endnu for kort Tid siden laae ved Moderens Bryst; innocentes (uskyldige), fordi de endnu ikke havde skeiet meget ud i Verden, Halfpapen (halve Præster ɔ: halve Studenter), Skubbere, fordi de trænge paa for at komme ud af Pennalaaret; Spolorme, fordi man foregav, at de vare fulde af Ureenlighed, hvisaarsag man ogsaa tvang dem til at indtage alleslags væmmelige Sager for at fordrive den. Navnlig var den saakaldte svenske Drik brugelig hertil; det var en Ret, der bestod af Pølse, Brød, hakkede Nælder, stødte Teglsteen, Blæk, Sennep, Smør, Nøddeskaller, Salt, Møg og Lignende, og som Følge af hvilken den Drikkende ikke sjeldent maatte spytte Blod. Fremdeles kaldte man Pennalerne Larver, fordi de endnu ikke vare krøbne ud og havde udviklet sig; imperfecti (Ufuldendte); Feix, fordi de feigt frygtede for Pennalismen. Skulde Ordet «Fuchs» staae i Forbindelse dermed?

Lad os, efter Schøttgen, høre en Beskrivelse af den Trælletjeneste, der ventede en Pennal. «Det Fornemste ved dette Uvæsen bestod rigtignok deri, at de havde de unge Studenter til Bedste og benyttede dem paa en skjændig Maade. Dertil hørte først dette, at de for en ubetydelig Pengegodtgjørelse brugte de unge Mennesker til deres Tjeneste, som da og Pennalen kaldte Studenten sin Herre, og han kaldtes hans Famulus. Dernæst lode de dem ikke studere, men overfaldt dem paa deres Stuer og skaffede dem af med deres Penge. Hvad Forældrene suurt havde skrabet sammen, det gik paa den Maade. Der fortælles, at Schoristerne fra nogle Nationalcollegier vare blevne sendte til unge Studenter, af hvilke den ene strax havde maattet betale 15, den anden, som forekom dem noget rigere, 30 Gylden, hvis de ikke vilde underkaste sig en gruelig Behandling. De unge Mennesker maatte bære Øl, Brændeviin og Kort efter dem, Alt paa deres egen Bekostning. Deres gode Kapper, Klæder, Halskraver, Bøger og andre lignende Sager maatte de give Schoristen og fik derfor hans gamle slidte Ting. Summa Summarum — de maatte give Alt, hvad de eiede og havde, vilde de have Ro for dem og ikke blive ilde medtagne. Men hvor mange Penge de end gave, kunde de ikke kjøbe sig frie for et i heelt Aar at blive behandlede paa det Rædsomste. De maatte krybe under Bordet og miaue, tage imod Næsestyvere, hente Øl og andre Sager, pudse Sko og forrette alle andre Løbedrengsforretninger. Ørefigen og Stokkeprygl endog paa offentlig Gade hørte ikke til Sjeldenhederne. Der fortælles, at Schoristerne bare Riis under deres Kapper og «tracterede» de unge Mennesker dermed paa Gaden. En, der havde givet alle sine Penge og ikke kunde skaffe flere, havde de i den Grad «trakteret» med Næver og Knipler, at han strax maatte gaae til Sengs og efter faa Dages Forløb døde. Saasnart man mærkede, at en fremmed Pennal var ankommen fra Skolen eller fra et fremmed Universitet i Frankrig, Holland, Danmark etc., hvor Sligt ikke fandt Sted, reiste de gamle

Knægte ham imøde og toge imod ham med al Slags Haan; der blev først holdt en Tiltrædelsessmaus, ved hvilken Pennalen blev indviet. De Letsindige fandt sig gjerne i saadanne Uskikke og tænkte, at det maatte vel saa være. Derfor gik de omkring med hullede Hatte, sønderrevne Klæder og Buxer; istedetfor Sko havde de væmmelige Tøfler og havde Kappen hængende enten over Armen eller ved Haanden. De forstode ikke blot paa det Skrækkeligste at gjennemhegle deres Medpennaler, men ogsaa andre Folk, selv om det var i Kirken midt under Gudstjenesten; fra Folk paa Markedet stjal de Alt, hvad der falbødes, og gik ofte ind til Borgerne i deres Huse, ud i Forstæderne og Landsbyerne og begyndte der paa de forfærdeligste Spilopper. — Schøttgen anfører derpaa af en Professor Heiders Tale følgende Skildring af en Schorists daglige Færden: «Det offentlige Collegium besøger han enten aldrig eller alt for sjeldent; Forelæsninger hører han aldrig. Stundom lurer han ved Døren ikke for at lære noget Nødvendigt, men for at opsnappe enkelte Udsagn og derefter fortælle dem blandt sine Svirebrødre, idet han efteraber Professorernes Stemme, Taler og Gesticulationer for derved at fremkalde Latter. Stundom spadserer han ude paa Salen og taler med sine Kammerater om Narrestreger. Den zarte, elskværdige Yngling sover til Klokken ni, og er der da Tid tilovers til Middagsmaaltidet, tilbringer han den med at kæmme, kruse, pudse og gnide sit Haar, gaae paa Jagt efter Luus eller dog bortskaffe Finnerne og Bylderne, Minderne om hans Sviren, af sit Ansigt. Naar Umennesket har sat sig tilbords, spiser han kun Lidt (thi Gaardsdagens drabelige Ruus tillader det ikke, og, da alle Sandserne ere sløvede, finder Naturen ei heller Behag i Noget), han kommer ogsaa med raa Spøg (thi hvorledes kan man vente sig Høviskhed af et Menneske, der er et Sviin baade paa Legeme og Sjæl?) Men imidlertid giver han en sand Overflødighed af væmmelige, smudsige Ting fra sig, og det paa en saadan Maade, at alle Drenge og Piger løbe deres Vei, saasnart han aabner sit ildelugtende

Gab, for ikke at blive smittede af den Pest og Sot, hans Aande udbreder. — Efter Middag enten sover det dovne Murmeldyr, denne Havkalv, eller trasker omkring med sine Drenge i det nærmeste Krat, eller sidder paa gemene Kneiper og ruster sig til den sig nærmende Nats Skjærmydsler, saa at man ogsaa her kan mærke, hvor tapper og frisk han vil holde sig. Naar han nu har fugtet sin Kloak tilstrækkeligt med Viin og Øl, og det er blevet stille paa Gaderne og i Værelserne, bryder han under Dørposters og Døres Bragen op fra det Sted, hvor han har været skjult, bevæbnet og ledsaget af sine Unger. Der opstaaer nu et skrækkeligt Sørgespil med Larmen og Skrigen, rasende kaste de med Steen og bedrive andet Lignende. Naar han om Dagen har havt Uheld hos sine Inclinationer, naar der er opstaaet en Strid imellem ham og hans Svirebrødre, naar han snubler over Brostenene, naar den Ene svarer den Anden, saa bande de syv hundredetusinde Sacramenter. Hvor han mærker en Fjende, sparker han med Fødderne mod Porten, kaster Stene ind ad Vinduerne og giver allehaande Haansord og Skjældsord fra sig». — Schøttgen fortsætter derpaa sit Referat om Schoristerne saaledes: «Naar Præster mødte dem, gik de af Veien for dem om ad en anden Gade. Naar man kom gaaende med et Liig forbi et Sted, hvor de svirede, lode de længe Trompeterne blæse en Krigsmarsche. Naar Professorer og andre hæderlige Folk sad sammen ved Brylluper og Festmaaltider, indfandt de sig ubudne og besværede Folk med Skrigen, Sviren og Kaadheder; ogsaa tillode de deres Drenge alleslags Spilopper. — Hvad Schoristernes Klædedragt angaaer, da var den fuldkomment soldatermæssig efter den Tids Mode. Forhen gik Studenten «ærbart» med Kapper; men det kom af Brug, og jeg mener, at Trediveaarskrigen i mange Henseender har bidraget til at forandre den gamle Mode. De bare altsaa Kaarde ved Siden, Fjer i Hatten, Køllert og Felttegn. I Haanden bare de Stave og Spidshamre, bag Ørene en kruset Haarpidsk og paa Kroppen en Vams. En

Pennal maatte gaae i sønderrevne Klæder, uden Krave og bar istedetfor Kappe en gammel Las paa Armen. Paa deres Stuer saae det saaledes ud: Faa Bøger vare forhaanden, og de, der fandtes, laae under Bænken, eller det var Tryllehistorier og taabelige Amadisfortællinger. Paa Væggen saae man nogle Dolke og Stiletter, der ikke duede meget, for at man i Nødstilfælde kunde overgive dem til Rector; Vamser, der indvendigt vare godt udstoppede og forede med Blaar, Bomuld, Haar og Fiskebeen, for at de kunde tage imod et Stik. Man saae store Kander og Glas, Kort, Brætspil og Tærninger. Fremdeles nogle Optegnelser, iblandt hvilke der fandtes antegnet, at denne eller hiin var bleven drukken under Bordet her, at Andre, skjøndt de havde siddet med fire Esser, dog vare gaaede glip af Stikket, hvilket de egenhændigt havde bekræftet. — En Pennal var aldrig sikker for Schoristernes Efterstræbelser, han maatte være i Auditoriet eller i Kirken; ja selv naar han nød den hellige Nadvere, stode de ugudelige Knægte ved Siden og forstyrrede ham ved Latter og andre Narrestreger». — At der forefaldt alle mulige Uroligheder, ja endog Mord ved dette Uvæsen, beviser Schøttgen endnu udførligt. Endvidere berettes der, at Schoristerne, naar de ved Pennalsmausene havde ædt og drukket Nok, medtoge Møbler, Bøger, skrevne Sager, Klædningsstykker og, hvad de ellers havde fundet og derhos tillode sig alleslags Kaadheder, idet de understode sig at ituslaae Kakkelovne, Døre, Vinduer, Borde og Kasser.

Fremdeles brugte man de unge Studenter til Afskrivning af allehaande Skrifter, til Opvartning, ja man lod dem endog gaae som Bud 10, 20 og flere Miil. Faaer en saadan doven «Pennalflaaer» Lyst til at lade Noget afskrive, maa den Yngre lade sig bruge i hans Tjeneste, maa være hans Skriver; har han Gjæster og Venner hos sig, maa det unge Menneske herhid og være Opvarter. Har han et Ærinde, Noget at forrette, eller skal han have Noget hentet fra de omkringliggende Byer, maa det unge Blod gaae ham til-

haande, være hans Tjener, Bud og Lastdrager; har han Lyst til at spadsere, maa junior følge ham efter og være hans Drabant; er han fuld og gal, tør Pennalen ikke gaae fra ham, ikke vige et Skridt fra ham, men maa bestandig blive hos ham og være ham hørig og lydig, som om han var hans Herre, maa hjælpe ham frem ad Gaden; er han syg, maa juniores paa Omgang gjøre Opvartning hos ham, at han endelig ikke skal være alene; vil han høre Musik, og junior er øvet deri, maa han indfinde sig og være Spillemand, om det saa skulde vare en heel Nat; er der ellers Et og Andet, han vil, lader han Pennalen møde hos sig, og om denne saa er syg og sengeliggende, maa han dog give Møde, om det saa var midt om Natten. Vil Schoristen slaaes, maa Pennalen bære Kaarden efter ham og paa det Omhyggeligste vise sin Tjenstvillighed. Har han Lyst til at forlyste sit ondskabfulde Sind med at slaae, maa junior finde sig i hans forbandede og djævelske Kaadhed, maa tage imod Bankene og Ørefigenerne, maa finde sig i den meest nedværdigende Behandling og efter hiins Forgodtbefindende lade sig behandle som den allerringeste Hundedreng. Summa Summarum, overmaadig og kaad behandler han ham som en Slave, han opfører sig næsten værre end den værste Tyran, og, hvad der er det Værste, naar saadanne Plageaander have drevet det til det Allerskjændigste med de unge Mennesker, maae disse love dem evig Taushed. De tør ikke aabenbare det eller klage for noget Menneske end ikke for den academiske Øvrighed; gjøre de det, blive de hverken «absolverede» eller gjorte til rette Studenter, og for denne Trusel skjælve de i den Grad, at de hellere ti Gange lide den uudholdeligste og ubilligste Qval og Skjændsel, end at de skulde aabenbare Noget derom.

Efter Schrøder maa man skjælne mellem Universal- og Particularschoristsammenkomster; de første fandt Sted, naar Landsmandsskabet holdt Fest i sin Heelhed; «de sidste bestaae deri, at nogle Schorister, naar det behager dem, indqvartere sig hos en Pennal og nøde ham til at tractere dem

med saa megen Mad og Drikke, som de kunne aarke; til Tak derfor bliver han da mishandlet. Jeg kunde fortælle de skrækkeligste Exempler paa, hvorledes man har handlet med de unge Mennesker, kastet Glas i Hovedet paa dem, ødelagt og skamskjændet Skjæg og Hovedhaar, garvet deres Hud, paa det Raaeste bearbeidet Næse og Mund med Næverne og paa anden Viis tilredet dem saaledes, at de enten have mistet deres Sundhed eller deres Liv, ja endog have lagt Haand paa sig selv eller opgivet Studierne.

Philander von Sittenwald giver os i «Simplicissimus» et anskueligt Billede af Tonen ved et saadant Studenterlag, som vi endnu skulle anføre for at fuldstændiggjøre vor Skildring. «Jeg saae et stort Værelse, et contubernium, Museum, Studiolum, en Ølstue, Viinstue, Dandsebod etc. Sandt at sige kan jeg egentlig ikke afgjøre, hvad det var; thi alle disse Ting saae jeg deri; det vrimlede af Studenter. De fornemste sade ved et Taffel og drak hverandre til, saa Øinene vendte sig paa dem som paa stukne Kalve. De præsenterede hinanden Noget af en Skaal eller — en Sko; En aad Glas, en Anden Skarn, en Tredie drak af et tildækket Kar, i hvilket der var Ingredientser af den Beskaffenhed, at man fik ondt deraf. De gave hverandre Haanden, spurgte efter deres respective Navne og gave hverandre det Løfte evigt at ville være Venner og Brødre, idet de brugte den sædvanlige Formel: Jeg gjør, hvad der er Dig kjært og undlader at gjøre, hvad der er Dig imod; derefter bandt hver en Snor af sine Buxer ved den Andens pjaltede Vams. Men de, der ikke kunde faae en Anden til at drikke med sig, bare sig ad som Vanvittige og Djævle, sprang i Veiret af Vrede, reve af Begjærlighed efter at hævne en saadan Skam Haarene af deres Hoved, sloge Glassene i Hovedet paa hinanden, trak Kaarden og huggede løs, til hist og her En faldt og blev liggende; ja endog de Bedste og Paarørende saae jeg deeltage i saadanne Stridigheder med djævelsk Rasen. Der var Andre, som maatte gjøre Opvartning, skjænke i, tage imod Knubs i Hovedet,

lade sig rive i Haaret og underkaste sig andre Ceremonier, idet man sad paa dem som paa Heste eller Æsler, medens man drak Viin og afsang Sange til Ære for Bacchus, læste Messe for Bacchus. Ceremonierne sluttede med, at de skare Haaret af Pennalerne, som man gjorde det ved Nonnerne. Andre saae jeg blinde og ravende, som om det var i Mørke; de bare en blottet Kaarde i Haarden, huggede i Stenene, saa det gnistrede, skrege, saa det gjorde ondt i Ørene, stormede med Stene og Knipler imod Vinduerne og dreve Pennalerne ud, idet de overdængede dem med Skjældsord. Der opstod da snart saadanne Scener, at Haarene maatte reise sig paa Hovedet af En. Atter Andre drak hverandre til paa Borde og paa Gulvet, paa Stole og Bænke, igjennem Armen eller gjennem Benet, paa Knæene, med Hovedet under sig, over sig, bag sig og foran sig. Andre laae paa Jorden og lode sig ryste som gjennem en Tragt. — Snart gik det over Dør og Ovn, Kander og Bægre og ud af Vinduet med en saadan vanvittig Rasen, at jeg gruede for det. — Andre laae der, spyttede og kastede op som Hunde.

Philander skildrer dette Væsen saaledes:

Bursta studentorum finstri seb tempore nachti
Cum sterni leuchtunt, Monus qvoqve scheinet ab himmlo,
Gassatim lauffent per omnes Compita gassas
Cum Geygis, Cytharis, Lauthis, Harpfisqve spilentes
Haujuntqve in steinios, qvod feurius springet ab illis;
Tunc veniunt Waechtri cum spissibus atqve redamant
Ite domum Gasti, schlaxit jam Zwoelfius Ura.

Slutningen af Pennalaaret, og dette blev i Reglen udvidet til 1 Aar, 6 Maaneder, 6 Uger, 6 Dage, 6 Timer og 6 Minutter, dannede Absolutionen, ved hvilken Pennalen blev gjort til ordentlig Student. Han traadte nu ind i de Ældres Række og holdt sig ved at plage de Yngre skadesløs for det, han havde maattet døie. Og saaledes vedvarede dette Uvæsen i over et halvt Aarhundrede (1610—1661) trods al Indskriden fra Regjeringen og de academiske Øvrigheder; dog

har man ogsaa Exempler paa, at Fyrster og Professorer begunstigede denne Skandale. Mindst synes den at have fundet Sted ved katholske Universiteter. Blev en Student relegeret fra Jena, hvor Uvæsenet var værst, reiste han til et andet Universitet. 1654 blev man dog enig om at anerkjende Relegationen overalt i Tydskland og at udelukke Pennalisterne fra offentlige Embeder. Men først 1662 traf man kraftige Foranstaltninger mod Pennalismen. Universiteterne aandede atter frit som den, der vaagner efter et stygt Mareridt. — Forøvrigt er Pennalismen i Virkeligheden endnu ikke forsvunden. Philanders Billede af en Studenterkneipe passer tildeels endnu den Dag idag paa de tydske Studentergilder!

F. Christensen.

Bertran de Born og de fransk-engelske Krige i Slutningen af det 12te Aarhundrede.

I.

Efter den tidlige Middelalders mørke og chaotiske Tider tager det aandelige Liv over hele Sydeuropa et pludseligt og mægtigt Opsving ved Slutningen af det 11te Aarhundrede. Kunsten vaagner i den kirkelige Architektur, Videnskaben i den nordfranske Scholastiks ikke mindre storartede Lærebygninger; i Korstogene samler og begeistrer en stor fælles Idee for første Gang Nationerne, medens Lehnsvæsenet i Forbindelse med den i Middelalderen saa mægtige Kirke afføder Ridderlighedens Idee, som bliver Grundlag for en heel ny Livsopfattelse, den romantiske, og gjenopliver den verdslige Digtning. Denne vaagner først med Troubadourerne i Sydfrankrig, og dens Indhold ere de tre Ridderideer, Troen, Æren og Kjærligheden. Middelalderen grebes stærkt af enhver ny aandelig Rørelse, og saaledes blev Digtningen i Provence med Eet næsten Hvermands Sag; «de høie Baroner» betragtede det ikke blot som Ridderpligt at vise de vandrende Digtere Gjæstfrihed og overvælde dem med Gaver og Smiger, men mange af dem fandt selv Tid til mellem Politik, Feider og Fester at lægge en galant Sonet eller Canzone for deres Elskedes Fødder, saavelsom til at slynge en spottende eller hævnfnysende «Sirventes» mod deres Fjender.

Troubadourerne selv regnede Elskovsdigtningen med dens ofte kunstlede og conventionelle Former samt det dermed

forbundne raffinerede Galanteri for deres Hovedopgave. Men et friskere og originalere Billede af Digterens Individualitet saavelsom af hele Tidens Charakteer giver den Green af Digtningen, der meest beskjæftiger sig med det offentlige Liv og paa mange Maader griber ind i hele Tidsalderens Historie. Det var denne Digtning, Troubadourerne fornemmelig skyldte deres begunstigede Stilling som Venner af Fyrsterne og de Mægtige, og hvis store Betydning, politisk for Samtiden og historisk for Eftertiden, her skal søges belyst gjennem et Exempel af en enkelt, fremragende Digters Liv.

I Modsætning til Elskovsdigtene, Canzoner, Vers, Sonetter, kaldes hele denne Classe af Digtninger sirventès (af Verbet servir), ɔ: Sange, som Troubadouren skrev i den Herres og Beskytters Tjeneste, til hvem han havde sluttet sig. Herhen regnes imidlertid ogsaa alle satiriske og polemiske Digte, som Troubadouren rettede mod sine personlige Uvenner, eller i hvilke fornemme Troubadourer, uden at staae i nogen Herres Tjeneste, udfægtede deres personlige Stridigheder. Alle disse Digte slutte sig til det ridderlige Æresprincip, enten de som politiske Sirventes søge at bevise, at Digterens og hans Parties Modstandere kæmpe mod Ære og Ret, og opmuntre til ridderlig Tapperhed i Striden mod dem, eller de som Lovpriisnings- og Klagedigte i Beskytterens levende Live eller efter hans Død fremhæve hans ridderlige Egenskaber.

Det er let at paavise, hvor umaadelig en Betydning en saadan Digtning maatte opnaae i Middelalderen, der lever et umiddelbart Følelsesliv som en ny Menneskeslægtens Barndom efter den aandeligt døde Tid, der følger Folkevandringen. Sangen, som boer paa Alles Læber, især i det poetiske Provence, som foredrages lydeligt for Mængden istedetfor, som nu, at læses af den Enkelte, virker stærkt og levende, og de ved den frembragte Stemninger og Indtryk faae en ganske anden Indflydelse paa det virkelige Liv end i vore Dage, medens den raisonnerende Forstands Herredømme er

langt ringere. Denne leder endnu navnlig kun i Videnskaben, der paa den Tid er nogle Enkeltes Sag, uden stor Betydning for Livet; Poesien derimod er Alles Sag; Følelsen, Øieblikkets Indtryk leder Mængden og afgjør Begivenhederne. Forsaavidt der kan være Tale om en offentlig Mening, da er det Digtningen, der bestemmer den. Der existerer ingen Presse, ingen Dagbladslitteratur, ikke engang Flyveskrifter om vigtige offentlige Begivenheder; det Lidet, der skrives, er Folket utilgængeligt, circulerer kun i faa Afskrifter mellem Lærde og behandler aldrig Dagens brændende Spørgsmaal, der vilde være forældede, inden de fik nogen almindelig Udbredelse, selv om denne var mulig blandt en Mængde, der hverken kunde skaffe sig Afskrifter eller læse dem, naar den fik dem. Den Litteratur, der skal udbredes ved Afskrivning og Læsning, maa paa denne Tid resignere paa enhver øieblikkelig Virkning og indskrænke sig til en liden Kreds og Emner af blivende Interesse og Betydning. Samfærselen er uudviklet, forholdsviis ringe og meget langsom, skjøndt Provence ved sin fra Romerne nedarvede store Søhandel i denne Henseende var heldigt stillet. Udlandet, med Undtagelse af de allernærmeste italienske og spanske Egne, der saagodtsom udgjorde en Deel af Provence, kjendte man ikke, og om Begivenhederne der kunde man tidt først efter Aars Forløb danne sig en oftest upaalidelig Mening gjennem tilfældige Skipperrygter, forvanskede ved at gaae gjennem mange Munde og ved den Hørendes egen Uvidenhed. Selv mellem Indlandets Provindser var Forbindelsen reent tilfældig, og Efterretningerne sene, usikkre og sparsomme for hvem der ikke, som Fyrster og Baroner, havde mange Forbindelser og egne Sendebud. Alt dette supplerede nu Digtningen til en vis Grad. Digterne stode i Regelen i et saadant Forhold til de Fornemme, at de vidste nogen Besked med Begivenhederne; de behandlede dem i Sang, altsaa med Henvendelse til Folkets Følelse, ikke til dets Forstand, rivende med, ikke koldt overbevisende. Sangen sendtes derpaa ved Jongleuren, den

Digteren underordnede vandrende Sanger, directe og uden Ophold til sit Bestemmelsessted eller overlodes ham til Afsyngelse ved Hoffer og paa Borge, paa Torve og Gader, hvor Mange vare samlede, hvor Sangen gjorde sin øieblikkelige Virkning og siden lærtes udenad af de Enkelte og af dem udbredtes i stedse videre Kredse, om ikke som det trykte Ord nutildags, saa dog ganske anderledes hurtigt og almindeligt end det skrevne dengang, medens den metriske Form hindrede betydelige Forvanskninger af Indholdet. Det Mislige derved var jo, at netop ved denne Indvirkning paa Følelsen og ved Rhytmens bestikkende Velklang fik Digterens personlige, ofte eensidige og partiske Opfattelse af Begivenhederne en uforholdsmæssig Betydning, idet andre Efterretninger om samme Factum til Sammenholdelse og Bedømmelse aldeles manglede, ligesom Folkets umiddelbare Paavirkelighed aldeles overveiede dets kritiske Evne.

Denne Indflydelse paa Mængden, gavnlig eller skadelig, var i alle Tilfælde en Magt, og det var væsentlig den, der betingede Troubadourernes exceptionelle Stilling til Fyrster og Stormænd. Vistnok stod Folket dengang udenfor alt Detail i Regjering og Politik; i det Enkelte var Fyrsten uncontrolleret, og megen Vilkaarlighed, som nutildags vilde vække den største Opsigt, forblev ubemærket og ubekjendt. Men i det Hele og Store havde Folket en Mening, og Fyrstens personlige Popularitet betød overmaade meget, da han ikke, som i Nutidens Stater, støttede sig til noget System af faste Institutioner, hvorved Skatterne indkomme regelmæssigt, Hæren altid er tilrede, og Administrationen gaaer sin maskinmæssige Gang uden Hensyn til Landets Stemning. Dengang regjeredes der kun efter Øieblikkets Trang; i rolige Tider mærkede man meget lidt til Konge eller Statsmagt, men naar der saa kom en Krisis, maatte de nødvendige Penge reises ved oftest uregelmæssige Paalæg og Hæren ved Opbud ned gjennem hele det indviklede feudale System. Var nu Krigens Anledning eller Fyrsten selv upopulair, saa var Intet natur-

ligere end at benytte sig af hans Nød til Forsinkelser eller Vægringer, da Autoriteterne, der skulde paasee Udførelsen af hans Bud, ikke vare Embedsmænd, afhængige af ham, men de mægtige Vasaller selv. Og selv om de store Baroner vare villige, kom i et saadant Øieblik Meget an paa deres Undervasaller, der atter kunde hindres af Opsætsighed hos det menige Folk, hvor Tøven var skjæbnesvanger. Var Hæren endelig samlet, saa kunde Kongen ikke besætte Officeersposterne med dygtige og paalidelige Folk; Vasaller og Undervasaller vare fødte Høvdinger for deres større eller mindre, dem alene hengivne Skarer. Men paa Troubadourerne kunde det nu ofte beroe, hvorledes Folket betragtede Krige og andre offentlige Begivenheder; de formaaede at opflamme eller ophidse det; deres overdrevne Lovpriisning eller hensynsløse Dadel af en fornem Herre var i Hvermands Mund. Selv i rolige Tider gik Baronernes Stræben ud paa at overgaae hinanden i ridderlige Dyder og Fortrin, og det var ogsaa i denne Henseende Troubadourernes Sange, der bestemte deres Ry mellem deres Jævnlige som mellem deres Undersaatter og spredte det vidt ud over Landets Grændser. Sydfrankrig frembød et uhyre Spillerum for Ærgjerrigheden og Kappelysten, idet der ikke fandtes noget Magtens Centrum, som Kongen dog idetmindste formelt og ofte i Virkeligheden afgav i Nordfrankrig. Det Sydlige og det Østlige var deelt mellem de omtrent lige mægtige Grever af Toulouse og Provence; hele Vesten, Poitou, Guienne og Gascogne, (Hertugdømmet Aqvitanien), var engelsk Lehn. Under disse store Lehnsherrer staae mægtige Vasaller, Grever, Markgrever og Vicomter, under dem igjen Baroner og simple Adelsmænd, der ofte ikke frygtede for at maale sig med dem. Byerne beboedes dernæst, i Modsætning til største Delen af det øvrige Europa, hvor Borgerne i denne Periode næsten vare ligesaa fortrykte og afhængige af Adelen som Bønderne, af en kraftig og uafhængig Borgerstand, rig ved en blomstrende Handel og støttet ved Naboskabet med de mægtige italienske Handels-

republikker. Hertil kom den hyppige Indblanding i sydfranske Forhold af de sprog- og stammebeslægtede, christne spanske Kongeriger samt den stadige Spænding og Kamp med Nordfrankrig. Alliancerne kunde altsaa aldrig mangle, Stridighederne maatte blive indviklede og Udfaldet vexlende. Men i denne Sværdtid var Sydfrankrig naaet saa vidt i Civilisation, at Ordets Magt jævnlig var afgjørende og altid havde sin Betydning; enhver Krig, ethvert Oprør, enhver Alliance eller Fred drøftedes for og imod i Sirventes som nu i Bladartikler. Deraf Fyrsternes og de Fornemmes store Agtelse for Digtekunsten, som de saa ofte selv gave sig af med for derved at paavirke Folkestemningen, og hvis Dyrkere de i alt Fald altid stræbte at knytte til sig. Den samme Betydning, som Troubadourernes Elskovsdigte gave dem for Damerne og i det selskabelige Liv, fik de for Fyrsterne og det offentlige Liv ved Sirventes. Troubadouren søgte ved at tjene en Fyrste Anseelse, en behagelig Hofstilling og rige Gaver; Fyrsten opfyldte ikke blot en Ridderpligt ved gavmild Understøttelse af Digteren, men vandt ogsaa en Forsvarer af sin Sag og Udbreder af sit Ry. Men da Troubadourerne som oftest hørte til Tidens elskværdigste og aandfuldeste Mænd, traadte de hyppigt i inderligt Venskabsforhold til deres høie Beskyttere, bleve deres Raadgivere og Fortrolige uden Hensyn til Standsforskjellen, ligesom de jævnligt forfægtede deres Sag ikke blot med Sang, men ogsaa med Sværd. Forholdet til Fyrsterne minder meget om de oldnordiske Skjaldes.

Saameget om Sirventesdigtningens Betydning for Samtiden. Hvad dens historiske Betydning for Eftertiden angaaer, saa maa det bemærkes, at hele Troubadourdigtningen er Leilighedsdigtning, fremkaldt udenfra, idet virkelige Elskovshandler, politiske og religieuse Forhold ansloge den poetiske Streng hos Digteren og dannede Digtets Indhold. Digteren taler stadig i første Person, om sig selv, i Ord og Udtryk ganske som Hvermand i Tiden, skildrer sig selv i alle Situa-

tioner, ganske som han levede og handlede, elskede, kæmpede, troede, følte og led. Deres Digtning er, som en fransk Litterairhistoriker siger, en Række Portraiter, Biographier, i Modsætning til de nordfranske Digteres store historiske og Slagmalerier. Og dog skildre de Tiden ei blot i det Smaae og Enkelte, men ogsaa i det Store, thi disse Digtere vare ikke ubekjendte Privatmænd, ikke engang, som mange af de nordfranske, Geistlige eller Munke, der lidenskabsløst og tidt borneert fra Klostercellens fredlyste Stilhed betragtede Tidens Kampe som noget dem personligt Uvedkommende. Det var for en stor Deel Hovedskuespillerne paa den historiske Scene, mægtige Fyrster og Herrer eller i alt Fald Mænd, der stode dem nær, Øienvidner til og Deeltagere i alle Tidens store Begivenheder, som falde sammen med deres eget Livs Hændelser. Deres Skildringer ere mindre objectivt rolige og mindre omfattende, idet de kun behandle de historiske Begivenheder, forsaavidt de særligt angaae eller interessere Troubadouren personligt, men det er Røster lige ud af Tiden selv, der tilraabe os deres Følelser og Indtryk ved Alt, hvad der foregik om dem, løsrevne, ofte eensidige, men levende og spontane, lige ud af Handlingens Lidenskab, ikke koldt refererende og raisonnerende bagefter. De give saaledes et ganske anderledes levende Blik paa Tiden end dens tørre og fattige latinske Krøniker og Annaler, og det var ikke blot et æsthetisk, men ogsaa et historisk Fund af største Interesse, da Raynouard i dette Aarhundredes Begyndelse ligesom opgravede den hidtil kun af ganske faa Lærde ufuldstændigt kjendte Troubadourdigtning, ikke blot formedelst dens Ælde, men ogsaa formedelst dens i andre Litteraturer næsten exempelløse levende og umiddelbare Vexelvirkning og inderlige Forbindelse med hine fjerne Aarhundreders indre og ydre Historie.

II.

Den egentlig historiske Sirventes, den Digtning, som er knyttet til de store Verdensbegivenheder i de to Aarhundreder, Troubadourpoesien omfatter, idetmindste forsaavidt disse berørte Sydfrankrig, betragtes bedst ud fra Begivenhederne selv, som ere nødvendige til at forstaae den, medens den atter giver Historiens Beretninger et Liv og en Localfarve, som kun Samtidigheden kan det. Foruden Korstogene og Albigenserkrigen ere de vigtigste af disse historiske Forhold og Begivenheder Huset Plantagenets Lehnshøihed over det sydvestlige Frankrig og dets derved foranledigede Kampe med den franske Konge, med Baronerne og mellem det engelske Kongehus's Medlemmer indbyrdes.

Som Deeltager i disse Krige optræder den baade som Digter og som Menneske meest fremragende af alle Troubadourer, Bertran de Born, den ypperste Repræsentant for Sirventesdigtningen i hele sin Kraft og glødende Lidenskab som i sin store historiske Betydning, skjøndt Tidens tørt factiske Krøniker næppe nævne Digteren, for hvis udelukkende aandelige Indflydelse, hverken støttet af høi Rang eller store Besiddelser, de mangle Blik. Hans Billede maa construeres af hans egne Sange og hans provençalske Levnetsbeskrivelse, sammenholdte med Historiens Beretninger om hans Samtid og dens Begivenheder. Vi faae da Indtrykket af en høit begavet, aandfuld Natur, urolig og fuld af Lidenskabens Ild som saa Mange blandt Sydens poetiske Ridderskab, men dog væsentlig forskjellig fra de fleste andre Riddere og Troubadourer i det rige, tidligt civiliserede Provence, hvilke det blide Clima, de mildere Sæder og vel ogsaa Omgangen med de overvundne Romere, der i deres Forfald altid foretrak List for Magt, synes at have paavirket. Livet i Syden er mere forfinet, Elskov og Galanteri, Qvinden i det Hele spiller strax fra Begyndelsen en større Rolle i Livet og Digtningen, end Kamp, og skjøndt de krigerske Tilbøieligheder ingenlunde mangle, og det krigerske Mod aldrig svigter i Lehnsherrernes

idelige Feider, saa synes de dog i det Hele mindre tilbøielige til strax at lade den raae Magt afgjøre deres Strid og specielt mindre ømfindtlige for Krænkelser af deres personlige Ære, i hvilken Henseende Riddertiden ellers var saa nøieregnende. I Anledning af deres galante Eventyr kunde de spille hinanden temmelig nærgaaende Puds i Retninger, hvor en Mands Æresfølelse ellers er ømmest, uden at man hævnede sig anderledes end ved Smædedigte, og i disse overvældede de hinanden med Skjældsord og Beskyldninger, af hvilke en Hundrededeel vilde have været nok til at bringe de nordlige Ridderes Sværd til at fare af Skeden, medens det her synes vedtaget, at man var fyldestgjort ved at betale sin Modstander med samme Mønt. Hos Bertran de Born er derimod hans Forfædres, de germaniske Erobreres, Blod mere ublandet; han har mere af den gamle nordiske Kæmpe, der kun lever og aander for Kampens Lyst i og for sig uden Hensyn til, hvad der kæmpes for; den ridderlige Ære falder for ham sammen med den blotte Tapperhed som første Ridderpligt, og Krigen er Ridderens eneste værdige Beskjæftigelse, som dens Billede, Jagt og Tournering, er hans Hovedforlystelse i Fredstid, ganske som de nordiske Einheriers Salighed bestod i daglig fornyet Kampleg. Denne raaere, men ægte nordiske Opfattelse, der i Provence var veget for den større Civilisation, har Bertran de Born tilfælles med det mindre cultiverede Nordfrankrigs samtidige episke Ridderdigtning, der ogsaa stod det nordiske Udspring nærmere.

Omsat i Troubadourernes klangfulde, rige Sprog og kortere, lyriske Form, bliver denne nordiske Kampdigtning hos Bertran de Born mindre monoton og trættende, mere concentreret, kraftig og ildfuld; men Aanden er den samme, kun med en sydlandsk Tilsætning af rastløs Lidenskab. Og som han digtede, saaledes levede han. Fra sit Slot Hautefort i Nærheden af Perigord tændte han Krigens Flamme over hele Landet, idet han begyndte med sin egen Broder Constantin, med hvem han altid laa i aaben Feide om dennes

Medeiendomsret til Slottet. «Altid havde han Feide med alle sine Naboer», siger Biographien, og selv udraaber han i et af sine Digte: «Jeg vilde ønske, at de mægtige Baroner altid vare vrede paa hinanden!» Ild og Sværd, Mord og Brand, Kampens Feber og Spænding var hans Lyst uden Hensyn til, om han selv havde Fordeel eller Skade deraf, hans Element, hvori han rastløs bevægede sig som Landets onde Dæmon, altid med draget Sværd, snart udholdende en Beleiring, snart deeltagende i et Feltslag, og midt under alt dette slyngende sine glødende Sirventes til Høire og Venstre for at hidse Fjenderne, opflamme Vennerne eller, utaalmodig over en kort Fred, at puste til Krigsluen. Sin dithyrambiske Krigs- og Ødelæggelseslyst maler han bedst selv i sine Digte, hvorpaa her et af de berømteste Exempler;*)

Jeg elsker Vaarens skjønne Tid,
Som bringer Blad og Blomster frem,
Og Fugles glade Kappestrid
I munter Sang bag Løvets Gjem
I Busken dybest inde.
Jeg elsker, over Mark og Vang
At see Leirteltes Række lang,
Og jeg er fro i Sinde,
Naar blot jeg hører Vaabenklang
Og Hestetramp og tactfast Gang.

---

*) Naar ethvert Digt taber ved Oversættelse, saa gjælder dette særligt om Oversættelse fra det bløde og musikalske provençalske Sprog, saameget mere, som jeg har gjort mig en aldeles tro Gjengivelse til Opgave, baade med Hensyn til Indhold og Form. I Provençalsk er det nu ved den store Rigdom paa eenslydende Endelser næsten blevet Regel, at samme Riim gaae igjennem alle Stropher i endog temmelig lange Digte, hvilket selvfølgelig frembyder store Vanskeligheder i det langt riimfattigere danske Sprog.

Jeg elsker Rytterskarens Id,
Som driver Bonden fra hans Hjem,
Og Skrækken, som hans Kind gjør hvid,
Mens ræd han dølger sig for dem,
Og Glæde kan jeg finde
I faste Slottes Nød og Trang
Og Stormløb under Lurens Klang
Og Leiren, stænget inde
Ved Flodens Bred, paa Bakkehang
Bag Vold og Palissadegang.

Og gjerne vil jeg see til Strid
En ædel Herre storme frem,
Og Folket efter, mens med Flid
Og fyrigt han opflammer dem
Til herlig Seir at vinde.
Og naar saa Kampen er igang,
Saa bør de slutte Rækken trang
Og drages det til Minde,
At kun ved Sværd og Spyd og Stang
Man bryder Vei til Helterang.

Men trænges Rækken hid og did
Og brydes Hjelm og Skjolderem
Og blinke Landser, da er Tid
At hugge løs med Fynd og Klem.
Saa jage som iblinde —
De Dødes Heste over Vang.
Ja, naar først Kampen er igang,
Saa bør man Ingen finde,
Hvem Faren gjør om Hjertet trang;
Da Seier eller Undergang!

Saa høit jeg elsked ingen Tid
Mit Bord, mit Bæger, Huus og Hjem,
Som naar jeg hører Raab i Strid
Fra begge Sider: «Fremad, frem!»

Og jeg seer Staalet skinne.
Da skriges: «Hjælp os i vor Trang!»
Da seer man under Vaabenklang
Det røde Blod at rinde,
Og mangen En, som Sværdet svang,
Seer Dagens Lys for sidste Gang.

Men Lehnsherrernes Smaakrige vare ikke Bertran de Born nok, han trængte til en større Valplads, til verdenshistoriske Kampe; han fandt dem, og hans Sange bleve Actstykker deri. Han traadte i Forbindelse med et mægtigt Herskerhuus, i hvilket Middelalderens utæmmelige Lidenskabelighed rasede ligesaa dæmonisk som hos ham selv, hvor Børnenes Haand var mod Faderen, Broders mod Broder og Hustruens mod Manden. Disse Huset Plantagenets Stridigheder berørte snart Sydfrankrig; Bertran de Born saae sig med Glæde inddragen i dem og blev hurtigt een af Hoveddrivefjedrene deri, ubekymret om, hvor ugudelig og hvor fordærvelig for hans Fædreland den Strid var, som han saa ivrigt holdt ilive. «Saa tidt han vilde, var han Herre over Kong Henrik af England og hans Sønner; men altid vilde han, at Fader og Søn og Brødrene indbyrdes skulde ligge i Krig med hinanden. Og altid vilde han, at Kongen af Frankrig og Kongen af England skulde ligge i Krig, og naar de havde Fred eller Vaabenstilstand, saa bestræbte og anstrengte han sig for at gjøre Ende paa Freden ved sine Sirventes og vise, hvorledes Enhver var vanæret ved denne Fred. Og han havde stor Gavn og stor Skade af, at han hidsede dem sammen». Disse Linier vise ogsaa den uimodstaaelige Indflydelse, han havde paa Tidens Store. Hans eventyrlige Mod og Krigslyst, hans Lidenskabs dunkle Glød tiltrak de nordiske Fyrsters beslægtede Sind, medens hans personlige, ridderlige Elskværdighed, hans sydlandske Aandsbevægelighed og digteriske Begavelse uimodstaaeligt rev disse tungere Naturer med, «han var en god Ridder og en god Kriger, en

god Elsker og en god Digter, klog og veltalende, og vidste godt at finde sig i Modgang og Medgang». Hans fortrolige Venskabforhold til de engelske Prindser er betegnet ved de fingerede Navne, hvormed han i sine Digte betegner dem, som det i Provence var Brug mellem Venner og Elskende. Det var en Art Kjælenavne, hvis egentlige Betydning imidlertid her som ofte er os uklar. Den unge Kong Henrik kaldte han Marinier (Sømand), Richard Løvehjerte Oc e no (Ja og Nei, maaskee en Hentydning til Vankelmod), og Geoffroy Rassa (aldeles uklart). Men langtfra at imponeres af deres høie Stilling vendte han, naar det passede ham, sine Vaaben saavel som sine hensynsløse, haanende Sirventes mod dem ligesom mod Tidens andre Fyrster og Mægtige, Kongerne af Frankrig og Aragonien. Han beskyldte dem da for Feighed og alle mulige Laster, skiftede Parti og gik fra den Ene til den Anden. Men erklærede Seiren sig for Modstanderen, vidste kan dog altid at vinde denne, og trods den Forbittrelse, hvormed saadanne Krige mellem nære Slægtninge gjerne føres, skjøndt han selv havde kæmpet til det Yderste og mere end nogen Anden var Skyld i Familiehadet, ikke alene at skaffe sig Tilgivelse, men endog at vinde samme Magt over Seirherren som før over den Overvundne. Saaledes naaede han sit Maal, altid at leve i Kampens Tummel, fordærvelig for sit Land og vidt ud over dets Grændser for Enhver, der traadte i Forbindelse med ham; selv altid triumpherende ved Ordets Magt endnu langt mere end ved Sværdet, spillende Bold efter sit Lune med Konger og Fyrster, styrende Rigers og Landes Skjæbne, skjøndt selv kun en ringe Vicomte uden nogensomhelst offentlig Stilling og kun Herre over Halvdelen af en Borg. Dante anseer ham for værdig til en udmærket Plads i sit Helvede blandt Tvedragtsstifterne.

III.

Før vi gaae nærmere ind paa denne mærkelige Digters Liv, er det nødvendigt at orientere med Hensyn til de historiske Forhold, under hvilke han virkede, og de historiske Personligheder, med hvilke han traadte i Berøring.

Det store frankiske Rige, som en Tid lang blev sammenholdt ved de første Carolingers krigerske og ordnende Haand, begynder at opløses strax efter Carl den Stores Død. Til Kongefamiliens indbyrdes Krige og Delinger af Landet kom dernæst de mægtige Lehnsherrers Opstand og Frafald, som naturligviis begynder i de fjerneste og med det Hele løsest forbundne Provindser. Om end ikke Alle, som Boso af Provence (cisjuranske Burgund) 879 og Rudolf Welf i det transjuranske Burgund 888, ved Antagelse af Kongetitlen reent ud sagde sig løs fra enhver Lehnsforpligtelse, saa var Greverne af Toulouses, Poitiers' og Andres Stilling ikke væsentlig forskjellig. Sydfrankrig, som i Oprindelse, Sprog og Cultur afveg fra Norden og under Frankernes kun 120-aarige Herredømme aldrig ganske var sammensmeltet med det øvrige Rige, gjennemfører Adskillelsen først og fuldstændigst. Nord- og Midtfrankrig forbliver, trods Vasallernes Magt og den senere næsten fuldstændige Udskillelse af enkelte Yderprovindser, (Flandern, Normandiet, Anjou og Bretagne) mere concentreret. Der glemmes Kongemagten aldrig ganske, og derfra gjenfødes den i den fra Anjou udgaaende Capetingerstamme. Netop fra samme Egn udgaaer ogsaa en anden Kongefamilie, der var bestemt til at spille en stor Rolle som Fjende af Frankrig og Capetingerne. Huset Plantagenet, der tog Navn og Vaaben af de i dens Hjemstavn ved Loirens Bredder saa frodigt blomstrende Gyvel, skal stamme fra en Bonde og vældig Jæger, Tortulf fra Rennes i det østlige Bretagne. Carl den Skaldede gjorde ham til Foged (forestier) i «Drosselredeskoven», og hans Efterkommere bleve Grever af Anjou.

Henimod Midten af det 12te Aarhundrede syntes det et Øieblik, som om det franske Scepter skulde udstrække sig over det løsrevne Syden. Den sidste Greve af Poitou og Hertug af Aqvitanien, (Guyenne og Gascogne), Guillem X, formælede sin Datter Eleonora med Kong Ludvig VII, der med hende fik hendes Arvelande. Dette Ægteskab var imidlertid meget ulykkeligt, hvilket især kom frem paa det uheldige Korstog, som den fromme Ludvig VII gjorde sammen med Keiser Conrad III og ledsaget af sin Gemalinde. Den sandselige og lidenskabelige Dronning klagede over «at være gift med en Munk og ikke med en Konge» og beskyldtes for at have staaet i et utilladeligt Forhold til sin Onkel, den smukke Raimon af Poitiers, Fyrste af Antiochia. Ved Hjemkomsten 1152 forlangte hun Skilsmisse under det sædvanlige Paaskud af Slægtskab og ægtede to Maaneder efter den langt yngre Henrik Plantagenet, Hertug af Normandiet, Greve af Anjou, Maine og Touraine, der nu ogsaa fik hendes Arvelande og saaledes med Undtagelse af Bretagne eiede den vestlige Kyststrækning af Frankrig, fra Dieppe til Pyrenæerne, mere end dobbelt saa Meget, som Kongen af Frankrig selv besad. Fra denne Forbindelse stammer Troubadourernes nære Forhold til England, idet de engelske Konger nu bleve Lehnsherrer over en stor Deel af Sydfrankrig og ofte opholdt sig der, ligesom Eleonora, der havde stor Forkjærlighed for sin Hjemstavns Digtekunst og selv talte en Troubadour (Guillem IX af Poitiers) blandt sine Forfædre, drog den berømte Digter Bernard de Ventadour til det engelske Hof.

Eleonoras andet Ægteskab var heller ikke lykkeligt. Hun var langt ældre end sin Gemal og nød ikke det bedste Rygte. Foruden hvad der havde givet Anledning til hendes Skilsmisse fra Kongen af Frankrig, beskyldte man hende endog for en tidligere Forstaaelse med Henriks egen Fader, Geoffroy af Anjou, og hun fortsatte sine Galanterier blandt Andet med den nævnte Troubadour, Bernard de Ventadour, der paa Henriks Befaling maatte forlade Hoffet. Skjøndt Hen-

rik nemlig ikke havde ægtet hende af Kjærlighed, men kun for at arrondere sine Besiddelser, forstod han dog ganske anderledes at holde hendes letfærdige Væsen i Tømme, end hendes første svage Gemal. Det blev dog ikke ved saadanne mindre Misforstaaelser: Familien Plantagenet var bestemt til efter en ganske anden Maalestok at afgive et Billede paa middelalderlig Raahed og Voldsomhed. Henrik II's mødrene Slægt, Vilhelm Erobreren og hans Sønner, vare uden Undtagelse bekjendte for deres ustyrlige Sind; Sønnerne havde reist sig mod Faderen, Broder bekæmpet Broder, og de nærmeste Slægtninge fanget og lemlæstet hverandre i rasende Strid om Magten. Disse engelske Kongers Ydre svarede til deres Sind: colossale Skikkelser, røde, blodrige Ansigter; som vældige, urolige Jægere og Krigere lagde de Landet øde og trykkede ligesaa meget deres eget Folk ved deres blodige Tyrranni som Naboerne ved deres umættelige Ærgjerrighed, medens deres Familieliv var høist ulykkeligt paa Grund af deres vilde Udsvævelser og ubændige Hidsighed. Fra Greverne af Anjou, sin fædrene Slægt, fik Henrik ikke nogen bedre Arv. Med det i denne Familie arvelige Navn Foulques forbandt sig Minderne om Vold og Mord ligefra de første Capetingers Tid, under hvem Huset Anjou benyttede sine Forbindelser med Kongeslægten til at tyrannisere Frankrig og udvide sine egne Besiddelser. Henriks Forældre havde ogsaa levet et ulykkeligt Ægteskab; thi hans Moder Mathilde var tvungen til dette Ægteskab af sin Fader og ringeagtede sin Mand, der var af ringere Slægt end hun. Dette var ikke den første og ikke den værste huuslige Tragedie i hans Slægt, hvor qvindelig Skinsyge og Ærgjerrighed længe havde spillet samme Rolle som i Englands Kongehuus. Hans Bedstemoder, Bertrade de Montfort, løb saaledes fra sin Mand Foulques IV for at ægte Philip I af Frankrig. Skjøndt i mange Henseender klogere og ædlere end sine Forfædre, slægtede Henrik II dem dog paa. Især som Politiker staaer han over sin Tid, der ingen anden Politik kjendte end den at slaae

til, medens han ofte vidste med diplomatisk Fiinhed, men rigtignok ogsaa Troløshed, at snoe sig ud af sin Regjerings mange Vanskeligheder. Men over sig selv havde han intet Herredømme, og dette skadede ham uberegneligt i Statssager, f. Ex. ved den ubesindige Yttring, der voldte Beckets Mord, og i Privatlivet, hvor hans Omgivelser aldrig vidste sig sikkre mod hans opblussende Heftighed, som Samtidige sammenligne med vilde Dyrs Raseri. Han var naturligviis ikke sin langt ældre Hustru tro; en høi Grad af Sandselighed var i det Hele eiendommelig for ham, og Eleonora, hvem hendes Alder nu gjorde yderligere Galanterier umulige, havde til en Forandring slaaet sig paa den meest rasende Skinsyge. Denne Skinsyge steg efterhaanden til et formeligt Had, som hun ikke havde vanskeligt ved at indplante sine Sønner, der deelte Slægtens umaadelige Ærgjerrighed og vilde Natur. Saaledes lagdes Grunden til Kongefamiliens senere Ulykker, og Henriks Hjerte saaredes dybt, thi blandt de ikke faa gode Følelser, han havde bevaret, var en inderlig Kjærlighed til hans Sønner den stærkeste. Ludvig VII af Frankrig pustede til; han hadede personligt Henrik formedelst Giftermaalet med Eleonora og frygtede den overmægtige Vasal. Disse Stridigheder søgtes bilagte ved en Forlovelse mellem to Børn, Henrik, Kronprinds af England, og Ludvigs Datter Margrethe; men Spændingen vedblev, og Ludvig støttede Henriks Dødsfjende, Thomas Becket. Imidlertid brød Kampen først ud for Alvor, da han fandt Allierede i Henriks egen Familie. Da denne ansaae sit Dynasti for truet ved Kampen med Paven i Anledning af Th. Becket, vilde han sikkre det ved at lade sin ældste Søn Henrik krone (1170). I Middelalderen betød en Kroning mere end nutildags; Kroningen gjorde Kongen; Religionen satte det afsluttende Stempel paa Alt. Landet vænnedes nu til at see op til Prindsen som den, der om kortere eller længere Tid skulde have Magten, og han hedder fra den Tid stadig «den unge Konge», hvad Bertran de Born ogsaa altid kalder ham. Henrik opvartede i sin Glæde og Faderstolthed

selv sin Søn paa denne Dag og lod den Yttring falde, «at fra nu af var han ei mere Konge», medens Sønnen sagde til en af sine Fortrolige, «at det var ganske i sin Orden, at en Grevesøn opvartede en Kongesøn». Alt var saaledes lagt tilrette ved Henriks egen Uforsigtighed, og Eleonoras og Ludvig VII's Had havde ingen Vanskelighed ved at faae den ærgjerrige og voldsomme Prinds til at troe, at Faderen nu skyldte ham Deel i Kongemagten. Da Henrik negtede ham dette, «talte han aldrig mere et venligt Ord til sin Fader», sige Krønikerne. Saaledes oplevede Henrik paa en Reise i sine franske Provindser 1173 at see sig forladt, ikke alene af den unge Konge, men ogsaa af sine to yngre Sønner, Richard og Geoffroy, der ligeledes fordrede Uafhængighed i de for dem bestemte Provindser. Mange af hans Hof og nærmeste Omgivelser, Mænd, der skyldte ham Alt, fjernede sig med dem, og Dronning Eleonora, dristig og eventyrlig som altid, havde ogsaa lagt en Plan til at flygte i Mandsklæder, men blev greben og maatte lige til Henriks Død i strengt Fængsel bøde for sit Livs mangfoldige Forvildelser. Prinds Henrik derimod kom med sine Brødre i god Behold til sin Svigerfader Kong Ludvig i Paris, der anerkjendte ham som Konge og støttede de næppe voxne Sønner i deres Kamp mod Faderen, «den forhenværende Konge af England», som han kalder ham til hans egne Sendebud. For denne Fortsættelse af Familiens forbryderske Traditioner fandt den unge Konge en for Middelalderens Bevidsthed gyldig Undskyldning i Faderens Lehnsherres, den franske Konges, Billigelse, thi Lehnsforholdet betragtedes som mere forpligtende end Blodets Baand. Eiheller frygtede han at benytte Kirkens dengang saa farlige Uvillie mod sin Fader, ved blandt sine Klager imod ham at optage Beskyttelsen af Beckets Mordere, skjøndt han i dennes levende Live havde viist sig yderst fjendtlig mod ham. Han skred dernæst til, som om han virkelig havde været i Besiddelse af Kongemagten, at fordele Englands Lehn mellem sin Faders værste Fjender, de franske

Baroner, og sluttede Alliance med Skotland, saa at Henrik II, overalt omgiven af Fjender, var i den farligste Stilling.

Krigen førtes først i Normandiet og Bretagne. Et Forlig forsøgtes, hvorved Henriks Faderkjærlighed bragte ham til at gjøre sine Sønner saa store Tilbud, at Kongen af Frankrig og navnlig de engelske og normanniske Baroner, der havde forladt Faderen for Sønnerne, bleve ængstelige for Følgerne. Disse Sidste udtalte sig derfor heftigt mod Kongen, og En af dem drog endogsaa Sværdet mod ham i hans Sønners Paasyn, saa at Underhandlingerne endte i Tumult og uden Resultat. Imidlertid greb Oprøret ogsaa om sig i England, saa at Kongen kaldtes tilbage. Ved en vanærende Bod paa den af Paven canoniserede Beckets Grav, formodentlig en Blanding af Politik og Overtro, vandt han den engelske Almue, kuede Oprøret og kunde nu atter vende sig mod sine franske Provindser. I Sydfrankrig ulmede stedse Forbittrelsen over at være afhængig af et fjernt, nordligt Land og af en fremmed Kongeslægt; hernede kom den nationale Modsætning til de mange andre i denne Krig. De desuden altid krigs- og byttelystne Baroner i Poitou og Aqvitanien vare stedse rede til at lade sig bruge af de engelske Kongesønner mod Faderen, af den ene Broder mod den anden, eller til paa egen Haand at reise sig mod dem Alle, naar de blot skadede og svækkede det forhadte engelske Kongehuus, af hvilket kun een Person var populair iblandt dem, nemlig den af Henrik fængslede og haardt behandlede Dronning Eleonora, som hørte dem til og var deres egentlige Herskerinde. Tidens Krøniker vise mange Spor af denne Kjærlighed til Eleonora og dens Benyttelse til at opflamme det nationale Had mod Henrik.

Alt det foregaaende Aar, 1174, var Prinds Richard, der førte Titelen Hertug af Aqvitanien og forgjæves af sin Fader havde fordret Souverainetet i denne Provinds, ilet derned og havde med Lethed bragt Landet i Oprør, medens Faderen

kæmpede mod hans Brødre i det Nordlige. Henrik II havde imidlertid fulgt ham, gjort Fremskridt og hærget i Poitou, men Bevægelsen i England kaldte ham hjem, før han kunde kvæle Opstanden. 1175 vendte han imidlertid tilbage, foreløbig til Normandiet, hvor han med sin leiede Hær af Brabançons og Routiers vandt saadanne Fordele, at Ludvig VII blev betænkelig og lod Prindserne Henrik og Geoffroy, rene Dukker i hans Haand, søge Forlig med Faderen, der altid var rede til at troe paa deres fremhyklede Anger. Richard saae sig saaledes isoleret i Poitou, hvor han vel var udenfor den franske Konges Indflydelse, men ikke kunde holde sig uden sine nordlige Allianser. Han bad da ogsaa om Naade, og Henrik søgte at sikkre sig sine Sønner, i hvem Blodets Røst ikke talte, ved Lehnsedens endnu helligere Forpligtelse. Nu skulde de Smaae sone, hvad de Store havde forbrudt, og Prindserne vendte sig hver mod den ham tillagte Provinds for at straffe Undersaatterne for det Oprør, de selv havde forledt og anført dem til. Richard, den haardeste og voldsomste af dem, synes alt tidligere at have opbragt sine sydfranske Lande ved sit og sine Statholderes trykkende Regimente, og de forbundne Baroner vendte sig uden Vanskelighed mod ham selv, der nylig havde ført dem mod sin Fader, og førte nu en virkelig Uafhængighedskrig mod hele deres engelske Herskerhuus (1176). Kampen varede flere Aar, men Richard var sine Vasaller overlegen, erobrede deres Byer og Slotte og foer grumt frem med Brandskatning, Ild og Sværd. Den unge Konge derimod holdt sig af Politik rolig, medens Richard saaledes tog Faderens Parti med samme Voldsomhed, hvormed han nys havde bekæmpet ham. Henrik vedligeholdt sin Forstaaelse med Aqvitanerne, og snart fandt baade han og Ludvig VII Øieblikket gunstigt til at optræde mod Richards Undertrykkelser og saaledes indirecte mod Kong Henrik. De sluttede sig til det sydfranske nationale Forbund, der atter fik Haab ved denne mægtige Hjælp. Dets Hoved synes at have været Vicomte Aimar af Limoges og Segur;

desuden Grev Talairan af Perigord, hvis By Richard havde bemægtiget sig, Vicomterne af Ventadour, Comborn og Turenne, Herren af Montfort og flere Baroner fra Limousin, Perigord og Quercy, Aqvitaniens nordlige Provindser, hvor Krigen især havde raset, samt «Borgerne i disse Egne», et Beviis for, at de sydfranske Byer besade en større Selvstændighed end Nord for Loire, hvor de maatte følge deres adelige Herrer, uden at Nogen spurgte om deres Tilslutning.

IV.

Det er vanskeligt med Bestemthed at angive det Tidspunkt, da Bertran de Born begyndte at spille en fremragende Rolle i disse Kampe, da Krønikerne næsten ikke omtale ham. Imidlertid synes de første af hans Sirventes at henvise til denne Uafhængighedskrig som det Tidspunkt, da han begyndte sin rastløse Virksomhed som den,

«...... der mit Schwert und Liedern
Aufruhr trug von Ort zu Ort,
Der die Kinder aufgewiegelt
Gegen ihres Vaters Wort». (Uhland).

Hans Slot laa jo lige i Begivenhedernes Midtpunkt, i Nærheden af Perigord, og ligefra sin første Optræden synes han at være bleven Sjælen i Baronernes Forbund; «han havde faaet Vicomten af Limousin og Greven af Perigord ... til at sammensværge sig», siger Biographen. Ifølge denne var det nærmest en privat Feide, der havde blandet ham ind i Politiken, idet han besad sin Borg i Fælleskab med sin Broder Constantin, et i Lehnstiden ikke ualmindeligt Forhold, der naturligviis foranledigede mange Stridigheder, især hvor en saa urolig Natur som Bertran var den ene Parthaver. Denne Broder fordrev engang Bertran fra Slottet og, da Ber-

tran gjenerobrede det, søgte hiin Hjælp hos Richard Løvehjerte, der ogsaa brød ind i Bertrans Land og hærgede det. Saaledes blev Bertran dreven ind i det nationale Forbund mod Richard, og denne Privatfeide med Broderen slynger sig nu bestandig ind i Bertrans Deeltagelse i de politiske Begivenheder. Paa den gaaer tildeels hans første Sirventes: «Dersom jeg har Broder, Fætter eller Næstsødskendebarn, og han forlanger min Part, saa kaster jeg ham ud af Fællesskabet. Daglig fægter og strider jeg og kæmper og forsvarer og værger mig, thi man ødelægger og afbrænder mit Land og oprykker mine Træer og blander Korn og Straa, og ingen Fjende har jeg, tapper eller feig, som jo nu angriber mig». Derefter taler han om det nationale Forbunds Forsagthed: «Daglig ægger og hvæsser, omstøber og opflammer jeg Baronerne og troer at give dem Mod i Brystet, men naar jeg seer ret til, er jeg en Taabe ...» Især er han misfornøiet med Talairan af Perigord, som «hverken traver eller springer eller rører sig fra sin Borg, men .... er saa doven, at, naar Andre drage i Krig, strækker han sig og gaber». Endelig slutter han med et voldsomt Angreb paa Richard:

Til Perigord, til Muren nær,
Saa ind jeg slynge kan mit Spær,
Paa Bayart kommer jeg retnu;
Den Fraadser der fra Poitou
Vægten af mit Sværd skal prøve,
Hans Pandebrask jeg slaaer itu,
Og hans Hjerne vil jeg kløve!

En anden Sirventes fra samme Tid opmuntrer Forbundsfællerne:

Med Ventadorn og Comborn og Segur
Og Gordon og Turenne og Montfort
Nu Perigord sin Ed og Pagt fornyer,
Og rundt om Borgerne i Vaaben staaer.

Jeg derfor vil mig selv i Striden blande
Og med en Sirventes opflamme dem,
Thi ei jeg eie vil Toledos Lande,
Boer jeg ei sikkert der som i mit Hjem.*)

Derpaa roser han sin egen og endeel af Baronernes Tapperhed og yttrer Haab om, at Herrerne fra de øvrige Dele af de engelske Besiddelser ville slutte sig til Forbundet, navnlig Vicomten af Bearn, «Gascognernes Høvding». «Saa skal Richard trods sin store Tapperhed faae Nok at gjøre, naar han kommer hid at maale sig med os!» Endelig gaaer Bertran ud paa haanende at foreholde den unge Konge Richards Anmasselser mod ham for at tirre ham til en ivrigere Deeltagelse i Kampen. Bertran havde imidlertid ikke Held med sig; den unge Konge havde formodentlig allerede indledet de Underhandlinger med sin Fader og Broder, der førte til, at han 1179 svigtede sine Forbundsfæller mod en Pension og foreløbig opgav sine Fordringer paa Deel i Riget for at flakke om ved franske og italienske Hoffer og glimre ved Gavmildhed og Tapperhed ved Tourneringer, kort, føre en vandrende Ridders eventyrlige Liv, som i hine urolige og overspændte Dage kunde friste selv en Prinds. Dette Forræderi bragte hans sydfranske Allierede i den misligste Stilling og udsatte dem paany for Richards Hævn. Han beleirede og indtog deres Byer og faste Slotte, skjændte og brændte overalt. Biographien siger: «Dengang den unge Konge havde sluttet Fred med sin Broder Richard og, som det var deres Faders Villie, opgivet den Fordring, han gjorde paa Landet, gav Faderen ham en vis Sum Penge til Underhold og til hans Behov. Og han havde eller besad intet Land, og Ingen søgte til ham om Hjælp eller Understøttelse i Krig; Bertran de Born og de andre Baroner, som havde

*) Formodentlig: ikke være Konge i Spanien, naar jeg skulde leve i stadig Frygt for mine Fjender som de forbundne Baroner for Richard, hvem de nu ville søge at gjøre uskadelig.

hjulpet ham mod Richard, vare meget bedrøvede. Og den unge Konge gik til Lombardiet at tournere og more sig og lod alle disse Baroner tilbage i Krig med Hr. Richard. Hr. Richard beleirede Slotte og Borge og erobrede Lande og nedbrød og brændte og stak i Brand. Og den unge Konge adspredte sig og tournerede og sov og morede sig, hvorfor Hr. Bertran digtede den Sirventes, som begynder:

Min Sirventes jeg holder ei tilbage,
Vidt lader jeg den ud i Verden drage;
Den unge Konge vil til Stof jeg tage,
Som mod sin Broder falde lod sin Klage,
Fordi hans Fader mon den ei behage;
Det er en Spot!
Hr. Henrik intet Land har meer tilbage,
Han være Niddingsdrot!

Thi uværdigt er det for en Konge, saaledes at leve paa Credit og Pension. I Poitou vil man aldrig tilgive ham hans Forræderi, hvorved han har fortabt sin Ret til alle Lande under den engelske Krone. «Ikke ved at sove vil han som engelsk Konge komme til at herske over Cumberland, erobre Irland, eller kaldes Hertug af Normandiet, eller besidde Anjou eller Poitou, eller være Pfalzgreve af Bordeaux, eller Herre over Gascognerne hiinsides Hederne». Saa foretrækker han Richard, der ikke smigrer ved falske Løfter, men gaaer aabent frem med Vold, Mord og Brand. Men især roses paa den unge Konges Bekostning den tredie Broder, der ikke, som Richard, var Aqvitanernes Fjende: «Grev Geoffroy, som eier Breselianda, (Skov i hans Hertugdømme Bretagne), vilde jeg ønske var den Førstefødte og bød over Kongeriget og Hertugdømmet, thi han er ridderlig».

Lidt efter lidt bøiede Alle sig for Richard og sluttede Fred, saa at Bertran tilsidst var ganske ene om at gjøre Modstand, uagtet Forbundets Medlemmer havde tilsvoret hinanden, at den Ene ikke vilde slutte Fred uden den Anden.

Da synger han om «de feige Baroner, paa hvem han har brudt over tusinde Sporer uden at kunne faae en Eneste af dem sat i Galop eller Trav». «Gud fordømme dem! Hvad tænke vore Baroner paa? Uden Modstand lade de sig berøve deres Eiendomme, og der er ikke Een, som jo lader sig klippe og rage som en Munk og uden engang at være fastbunden beslaae paa alle Fire!» Endelig maatte han dog ogsaa selv bukke under. «Da Hr. Richard fik at vide, at alle disse havde forladt ham (Bertran), saa kom han for Hautefort med sin Hær og sagde og svoer, at han aldrig vilde vige derfra, før han overgav ham Hautefort og gav sig selv i hans Vold. Da Bertran hørte, hvad Grev Richard havde svoret og vidste, at han var forladt af Alle dem, I have hørt, saa overgav han ham Slottet og gav sig i hans Vold. Og Greven modtog ham vel, kyssede og tilgav ham, og I skulle vide, at for en Strophe, som han digtede i en Sirventes, og som begynder:

Hvis Greven er mig huld
Og sparer ei,

tilgav Grev Richard ham hans Voldsomhed og tilbagegav ham hans Slot Hautefort og blev hans trofaste Hjertensven; og saa gik Hr. Bertran hen og begyndte at bekrige Hr. Aimar, Vicomten af Limoges, som havde forladt ham, og Greven af Perigord, hvorved Bertran selv led store Tab og gjorde dem megen Skade». I den omtalte Sirventes siger han, at, fordi han er bleven beseiret i Kampen, vil han ikke tabe Modet, Lysten til Sang eller Haabet om at faae sin Borg igjen, som han har overgivet til Herren af Niort, (By i Richards Grevskab Poitou). Efter at han paa sin Bøn har modtaget Richards Tilgivelse og Fredskysset, vil det ikke kunne skade ham, at han tidligere har talt Ondt om Greven. «Hvis Greven er mig huld og ikke karrig, saa vil jeg være ham til stor Hjælp i hans Sager og tro som ægte Sølv, føielig og venlig. Greven bære sig ad som Havet: hvad Godt der falder deri, beholder det gjerne, men hvad der er unyttigt, kaster det ud paa Sandet. Saaledes bør en fornem Herre

tilgive og, naar han tager, skjænke igjen». Han angriber voldsomt og ved Navn alle sine Allierede, der have viist sig meensvorne mod ham. «I et gammelt St. Martialskloster svoer mange Mægtige evig en Ed paa Messebogen; der var den, der forpligtede sig til ei at slutte Fred uden mig, som siden ikke holdt det og ikke tænkte paa mig, men kun paa sig selv, da han overgav sig paa Naade og Unaade, og det var ikke Ret. Jeg vil bede Greven at give min Borg i min Varetægt eller skjænke mig den, da nu alle disse Baroner ere mig hadske, og jeg ikke kan holde mig mellem dem uden Kamp. Nu kan Greven vinde min Hengivenhed uden at bortgive sin Værdighed, og jeg vende mig til ham, tjene og ære ham, hvad jeg ikke vilde gjøre, før det kom saavidt, at Hr. Aimar forlod mig».

Saaledes stode Sagerne, da den unge Konge efter henved 3 Aars Forløb blev kjed af sit omflakkende Liv og 1182 vendte tilbage for paany at stille Fordringer til Faderen om Andeel i Kongemagten og et uafhængigt Land. Dertil føiede han Klager over Richards Haardhed mod de ved hans egen Skyld overvundne Aqvitanere, nærmest for i en mulig ny Krig atter at sikkre sig deres Hengivenhed, om han end maaskee tillige virkelig fortrød sin Uret mod dem og følte sig ramt af Bertrans Sirventes. For at tilfredsstille ham befalede Henrik II sine to andre Sønner at aflægge deres ældre Broder Lehnsed. Geoffroy adlød, men Richard, stærk ved sine Seire i Aqvitanien, erklærede, at han havde hyldet sin Fader og Kongen af Frankrig, men sin Broder skyldte han hverken Ed eller Troskab. Den unge Konge og Geoffroy rustede sig da mod ham, og de overvundne Aqvitanere skyndte sig ligeledes at reise sig og fornye det nationale Forbund mod Undertrykkeren. Bertran maa nu, trods den nys indgaaede Pagt med Richard, have opgivet Feiden med sine troløse Allierede og i den nationale Krig have stillet sig paa deres og sin gamle Forbundsfælles, Prinds Henriks, Side, hvilket let forklares af den paa denne Tid saa almindelige

Ligegyldighed for indgaaede Løfter, naar Fordelen bød det, og af hans egen Glæde ved igjen at see den store Krig blusse op, lige meget hvem der var hans Modstander. Henrik II søgte forgjæves at standse den truende Broderkrig, der blev dobbelt farlig ved hans franske Undersaatters Uafhængighedslyst, og hvor desuden hans Arvefjende, den franske Konge, (efter Ludvig VII's Død 1180 Philip August), samt Greverne af Burgund og Toulouse toge den unge Konges Parti. Da denne og Geoffroy negtede at adlyde, sluttede Henrik II sig tillige med Alphons II af Aragonien til Richard, og Krigen begyndte. Bertran jubler: «Greven af Toulouse har sendt mig Bud ved Hr. Ramon Uc d'Esparro, at jeg skulde digte ham en Sang, hvorved tusinde Skjolde skulde blive hullede, Hjelme, Harnisker, Ringbrynjer og Køllerter sprængte og brudte. Ved Toulouse skal Greven plante sin Fane paa Greveengen .... og saasnart vi ere komne, skal Vaabenlegen gaae løs paa Marken, og Cataloner og Aragoner skulle falde tæt, og lidet skulle deres Sadler hjælpe dem, saa vældige Hug ville vi Forbundne der uddele. Og aldrig kan det feile, at jo Stumperne flyve mod Himlen, og Sindal, Silke og Fløil sønderrives, og Reeb, Spænder og Pæle, Telte og Barakker ødelægges. Og med os komme did Fornemme og Baroner og alle Verdens meest ansete og udvalgte Krigere, thi for Byttets, Opraabets og Ærens Skyld ville de hjælpe os. .... Gid de mægtige Baroner altid laae i Strid indbyrdes!» Det kom imidlertid noget anderledes. Kong Henrik ankom selv og begyndte strax Beleiringen af Limoges, altid de utilfredse Aqvitaneres Midtpunkt. Nu viste imidlertid den unge Konge ret sin vaklende og svage Charakteer. Han svigtede atter sine Forbundsfæller og forraadte dem til Faderen, hvem han svoer Lydigheded, mens Geoffroy negtede at følge dette Exempel og «give Afkald paa sin Fædrenearv»: Familiehadet. Denne Gang ligesom 1177 var imidlertid den unge Konges Stilling tvetydig; han opgav ikke aldeles sine Forbindelser med Aqvitanerne og synes at have villet mægle,

men Ingen troede ham ret. To Gange meente han at have faaet aftalt Underhandlinger mellem Kongen og Geoffroy i det beleirede Limoges, men første Gang modtoges Kongen med Pileskud, og anden Gang, da Forhandlingerne alt vare igang, afbrøde Aqvitanerne, der af Erfaring vidste, at enhver Forsoning mellem Fader og Søn vilde gaae ud over dem, Samtalen ved atter at skyde paa Kongen og saare hans Hest. Kongen viste med Taarer i Øinene Geoffroy Pilen og spurgte, «om hans ulykkelige Fader havde fortjent at gjøres til Maal for hans Pileskud?» Forbittret over disse Forræderier sluttede den unge Konge sig fastere til Faderen og svoer aldrig at raste i sit Fjendskab mod Aqvitanerne. Faa Dage efter skiftede han igjen Parti «efter at have spist ved Bord og Fad med Faderen» og lovede Aqvitanerne ubrødeligt Sammenhold med dem, men kun for umiddelbart efter paany at løbe over til Henrik II, bede om Naade for Oprørerne og love at overgive ham Limoges, hvor den unge Konges Indflydelse imidlertid var saa ringe, at hans og Faderens Sendebud i Prinds Geoffroys Overværelse bleve dræbte eller mishandlede, uden at man vilde høre dem. Der er i hele den unge Konges Optræden i disse sidste Maaneder noget Forvirret, Vaklende og Umotiveret, som leder Tanken hen paa, at den Feber alt har raset i hans Blod, som strax efter gjorde Ende paa hans Liv (11te Juni 1183, i hans 27de Aar). Han laa syg paa Château-Martel ved Limoges og sendte derfra Bud efter sin Fader for at faae hans Tilgivelse inden sin Død, men fandt nu Straffen for sit Livs hele holdnings- og troløse Charakteer deri, at Faderen, erindrende den sidste Tids Begivenheder og sine Sønners, ikke mindst Henriks, gjentagne Edsbrud og Forræderier, ikke turde komme til sin Søns Dødsleie af Frygt for en Snare. Han sendte kun sin Ring som Tegn paa Tilgivelse, og Prindsen døde under strenge Bodsøvelser, i en Haarskjorte paa en Askedynge, haabende at oprette et heelt Livs Vildfarelser ved nogle faa Timers Anger. Trods hans seneste Optræden gjorde den

unge Konges Død et stærkt Indtryk paa hans gamle Allierede i Sydfrankrig, hvilket bedst sees af det smukke og inderlige Klagedigt, Bertran skrev over ham. Prindsen synes virkelig at have været vel skikket til at vinde Hjerterne paa en Tid, da ydre Fortrin stode i høi Priis og let dækkede den saa almindelige Mangel paa Moralitet. Alle Henrik II's Sønner udmærkede sig ved Tapperhed, eventyrlig Krigslyst, ridderlig Anstand og ridderlige Færdigheder, belevent Væsen og ødsel Gavmildhed mod deres Venner, kort, alle de Egenskaber, som Middelalderen skattede høiest hos en Fyrste. Disse Dyder skjæmmedes ikke hos den unge Konge som hos hans Brødre, især den dog saa ofte som ridderligt Ideal opstillede Richard, af hensynsløs Haardhed og Grumhed; selv hans Vaklen og Troløshed var mindre beregnet end Hiins, mere grundet i Mangel paa Charakteer og maaskee netop i en stærkere Følelse, der ofte bragte ham til angre sin Optræden mod Faderen, medens Ærgjerrigheden atter drev ham frem. At der i hans Slægt var nedarvet ligesom en dæmonisk Familiebestemthed til det Onde, have vi søgt at paavise, og Samtidens moralske Slaphed maa ogsaa tages i Beregning: Ærgjerrigheden var næsten en Dyd, man fordrede hos en Ridder og Fyrste, og Tiden synes kun at have havt lidet Blik for det Forfærdelige i de Gjerninger, hvormed denne Lidenskab fyldte de engelske Fyrsters Liv ligefra Drengeaarene. «Det Klagedigt, som Hr. Bertran de Born digtede over den unge Konge», siger Biographien, «udtaler kun, at han var den Bedste i Verden. Hr. Bertran holdt mere af ham end af Nogen i Verden, og den unge Konge mere af Hr. Bertran end af Nogen i Verden; derfor vare Kong Henrik, hans Fader, og Grev Richard, hans Broder, ilde stemte mod Hr. Bertran. Og paa Grund af den unge Konges Fortrin og den store Sorg, som Alle følte, skrev han det Klagedigt over ham, som lyder:

Hvis al den Sorg og al den Graad og Qval
Og al den Smerte og Elendighed,
Som rummes her i denne Jammerdal,
Var samlet, Eet dog tungere jeg veed:
Død er den unge Drot af Engelland!
Derover Priis og Hæder klage maae,
Og hele Verden mørk og dunkel staae
Al Fryd berøvet, fuld af Sorg og Smerte.

Bedrøvelse og Suk og Graad og Qval
Nu bøier hver en ædel Kriger ned,
Og Troubadour og Sanger klage skal:
Den Død var dem en Fjende grum og vred,
Som tog den unge Drot af Engelland.
I Gavmildhed ham Ingen kunde naae,
For ham af Taarer Verden har for faa
Og aldrig nok af Græmmelse og Smerte.

Du, grumme Død, som bringer Sorg og Qval,
Kan rose Dig, at Du har slaaet ned
En Ridder, gjæv som Ingen paa en Val;
Alt, hvad til Ridderdyd der hører med,
Besad den unge Drot af Engelland.
Var Gud retfærdig, lod han fri ham gaae
Og i hans Sted Dødsloddet falde paa
En Nidding, som de Bolde volder Smerte.

Af denne usle Jord, saa fuld af Qval,
Forladt af alt det Skjønne, er jeg kjed:
Hver Dag vi see forringet Glæders Tal
Og mere Sorg os end igaar bered.
Men han, den unge Drot af Engelland,
For alle Brave skal som Mønster staae;
Hans milde Hjerte er hørt op at slaae,
Thi tynger os Fortvivlelse og Smerte.

Men han, som for at frie os fra vor Qval
Og vor Elende, steg til Verden ned,
Ja han, hvis Død os Alle frelse skal,
Den Herre fuld af Retfærd og af Fred,
Han vil den unge Drot af Engelland
Til sig, al Naades Kilde, lade naae
Og blandt Udvalgte lade Plads ham faae,
Der, hvor der ei er Sorg og aldrig Smerte.

Sorgen over dette Dødsfald forøgede kun Kong Henriks Forbittrelse mod Oprørerne, som havde skilt ham fra hans Søn i Livet og i Døden. Hvorlidet den unge Konge end var at stole paa, synes hans Navn og hans Kongeret bestandig at have holdt dem sammen. Nu faldt Burgund og Toulouse fra, og Grev Geoffroy forsonede sig med Faderen, der i Forbindelse med Richard og Alphons II nu undertvang sine Vasaller og lagde deres Borge øde hele Landet over. Touren kom ogsaa til Bertran. «Kong Henrik holdt Hr. Bertran beleiret paa Hautefort og bekæmpede ham med sine Krigsmaskiner, thi han vilde ham meget ilde, da han troede, at hele den Krig, som hans Søn, den unge Konge, havde paaført ham, den havde Hr. Bertran faaet ham til at føre; og derfor var han kommen for Hautefort for at tage den fra ham. Og Kongen af Aragonien kom til Kong Henriks Hær for Hautefort. Og da Bertran fik det at vide, blev han meget glad over, at Kongen af Aragonien var i Leiren, fordi han var hans specielle Ven. Og Kongen af Aragonien sendte sit Bud ind paa Slottet, at Hr. Bertran skulde sende ham Brød og Viin og Kjød, og han sendte ham en Mængde deraf, og ved Budet, med hvilket han sendte Gaverne, bad han ham sørge for at faae Krigsmaskinerne flyttede og lade dem trække et andet Sted hen; thi den Muur, de stødte paa, var ganske brudt. Men hiin sagde, for Kong Henriks store Rigdoms Skyld, denne Alt, hvad Hr. Bertran havde sendt ham Bud om. Og Kong Henrik lod anbringe Krigsmaskiner der,

hvor han vidste, at Muren var brudt, og Muren styrtede sammen, og Slottet blev taget, og Hr. Bertran med alle hans Folk førtes til Kongens Telt. Og Kongen modtog ham saare uvenligt, og Kong Henrik sagde til ham: «Bertran, Bertran, Du har sagt, at Du aldrig havde Brug for det Halve af Dit Vid, men viid, at nu kunde Du nok bruge det hele». «Herre», sagde Bertran, «det er sandt nok, at jeg har sagt det, og jeg talte ogsaa Sandhed». Og Kongen sagde: «Nu troer jeg ellers, at det har svigtet dig». «Herre», sagde Hr. Bertran, «vist har det svigtet mig». «Og hvorledes?» spurgte Kongen. «Herre», sagde Hr. Bertran, «den Dag, da den tappre unge Konge, Eders Søn, døde, tabte jeg Vid og Kløgt og Sands». Og da Kongen hørte, hvad Hr. Bertran grædende sagde til ham om hans Søn, fyldte stor Jammer og Sorg hans Hjerte og Øine, saa at han ikke kunde holde sig fra at daane af Smerte. Og da han kom til sig selv igjen efter Besvimelsen, græd han og sagde med Taarer: «Hr. Bertran, Hr. Bertran, visselig har I Ret, og det er rimeligt, at I har tabt Viddet over min Søn, thi han elskede Eder høiere end Nogen i Verden, og for hans Skyld frigiver jeg Eder og Eders Eie og Slottet og gjengiver Eder min Kjærlighed og Naade og skjænker Eder 500 Mark Sølv for den Skade, I har lidt». Hr. Bertran faldt for hans Fødder og takkede ham. Og Kongen med hele sin Hær drog bort». Dette interessante Optrin, der paa een Gang viser os nogle af de smukkeste Sider ved Riddertidens Tænkemaade og giver en Prøve paa den aandelige Overlegenhed og Smidighed, hvorved Bertran vidste at redde sig ud af den meest overhængende Fare uden dog at bortgive sin Værdighed, har Uhland behandlet i den smukke Romance «Bertran de Born».

V.

Bertrans Privatfeide med Broderen om Hautefort fortsattes imidlertid i stadig Forbindelse med de politiske Begi-

venheder, idet Constantin de Born altid henvendte sine Klager til Broderens politiske Modstandere. Engang tog Constantin Slottet, hvorpaa Bertran og hans Venner begyndte at beleire det, men søgte tillige Forlig med Broderen, hvorved Bertran og hans Folk bleve indladte paa Slottet. Da han først var bleven indladt, «holdt han ikke Ed eller Forlig, men tog med stor Falskhed Slottet fra sin Broder, og det var en Mandag, paa en saadan Time og under saadanne Constellationer, at det efter Augurernes Beregning og Punkterne og Astronomien ikke var godt at begynde noget betydeligt Foretagende». Men «saalænge han levede, vilde Bertran ikke overgive Slottet eller slutte Fred eller Stilstand med sin Broder. Men da han var død, sluttede Hr. Bertrans Sønner en Overeenskomst med Hr. Constantin, deres Onkel, og med hans Sønner, deres Fættere». Til disse Stridigheder knytter sig en Sirventes, hvis kraftige Stiil og Form er betegnende for Bertrans lidenskabelige, kamplystne Charakteer og stolte Selvbevidsthed. Han roser sig af at være «saa snild og listig, at han veed at vogte sig for al Svig og forstaae saa meget af Trolddom, at han reder sig ud af enhver Forlegenhed, før man ret seer til, saa at hverken Kongen eller Greven (Richard) gjorde ham nogen Skade, og da de nu have tilgivet ham, bryder han sig ikke om at opnaae nogen Vaabenhvile af sine øvrige Fjender. Om der end er Fred overalt, bliver der dog altid ham en Stump Krig tilovers, thi kun i Krigen finder han sin Glæde og bryder sig hverken om Mandag eller Tirsdag, Uge, Maaned eller Aar, (Hentydning til Astrologernes før omtalte Forudsigelser og Beregninger af heldige og uheldige Tider), eller undlader, enten det saa er April eller Marts, at bestræbe sig for at skade dem, der gjøre ham Uret. Hans Medbesidder er saa falsk, at han stjæler hans Børns Jord, og vil han give ham Noget, hedder det strax, at Bertran er ondskabsfuld, fordi han ikke giver Alt. Men han skal love for, at den skal komme galt afsted, der vil gaae i Rette med ham. Thi, slutter han:

En Anden rydde travlt sin Skov;
Jeg samler Gangere og Spyd
Og Sværd og Piil til mit Behov,
Og Hjelm og Brynje er min Fryd.
I mit faste Fort
Gjør mig Tiden kort
Storm og Ridderspil,
Elskovs Lyst dertil.

Ei fra Autafort
Man mig jager bort;
Kæmpe, hvo der vil,
Staaer hans Hu dertil!

Bertran var naturligviis ikke den Mand, der glemte et Forræderi som det, Kong Alphons II havde øvet mod ham. Fjenden var for mægtig til, at han kunde hævne sig ved Sværdet, men Bertran havde andre Vaaben, der maaskee saarede dybere. De satiriske Sirventes, han i denne Anledning rettede mod Kongen, ere rigtignok kun altfor stærkt prægede af den hensynsløse, hadefulde Tone, som er egen for Troubadourernes personlige Polemik, og vise tillige, hvorlidet de skaanede Tidens Mægtige, naar de kom i fjendtligt Forhold til dem. Kong Alphons hørte til Troubadourpoesiens ivrigste Velyndere; Ingen er i den Grad som han af næsten alle samtidige Digtere bleven priist som et Speil for alle Ridderdyder, medens man efter Bertrans Sirventes skulde troe, at han var den samvittighedsløseste Tyran og et Udskud af Menneskeheden. Sandheden ligger vel i Midten for hans Vedkommende som for Richard Løvehjertes og mange andre samtidige Fyrsters, hvis glimrende Egenskaber plettedes af Tidens Grumhed og manglende Moral, og som derfor kunde bedømmes høist forskjelligt af Venner og Fjender. Naar Bertran siger, at «Kongens lave, opskudte Slægt vil ende, som den begyndte, og vende tilbage, hvorfra den er kommen, til Milhaud og Carlades», saa er det vel sandt, at den spanske Kongefamilie

stammede fra disse simple Baroner i Provence, men kun Lidenskabelighed og Had kan gjøre dette til en Anklage; næsten alle Kongehuse stammede jo fra Ridder- eller Høvdingslægter, der netop ved Tapperhed og Dygtighed have svunget sig iveiret. «Naar Enhver har taget tilbage, hvad hans er med Ret», fortsætter den vrede Digter, «saa kan Kongen gaae til Tyrus (paa Korstog). Men næppe vil han undgaae at blive syg af Søluften, saa feig og forkjælet er han. Aragonerne skulle erfare, at under onde Varsler og til sin egen Skam — derpaa kunne de være sikkre — kom deres Konge og hans leiede Svende hid. I Provence .... foretrækker man hans Broder Sancho for ham, der kun bryder sig om at blive feed og drikke, ... og i Toulouse holde Alle ham for en Meeneder ....» Digteren foretrækker Maurerkongens, Christenhedens Arvefjendes, Hof og Omgang for dens, af hvem han blev bedragen den Dag, han viste ham Tjeneste, og priser paa Alphons Bekostning hans Fjender, Kongerne af Castilien og Navarra. «Saare nedrigt bedrog han Keiserinden som en falsk, meenedersk og grum Konge, da han centner- og læsseviis tog de Rigdomme, Manuel sendte .... Derpaa, da han havde taget Stort og Smaat, sendte han haardhjertet Damen og Grækerne, som han havde forraadt, bedrøvede bort over Havet». Alphons havde rigtignok været forlovet med Keiser Manuel Comnenus's Datter Eudozia, der ved sin temmelig sene Ankomst fandt ham gift med en Anden og derved kom i en vanskelig Stilling, da hendes Fader i Mellemtiden var død. Men om en Plyndring af hendes Medgift veed Historien Intet; eiheller blev hun sendt tilbage, men ægtede Greven af Montpellier.

Derimod stod Bertran, efter den Naade Henrik II og Grev Richard havde viist ham, i det venligste Forhold til det engelske Kongehuus, særlig til Richard, der ved den unge Konges Død var bleven Thronfølger, og hvis hele Charakteer, baade i Godt og Ondt, lignede Bertrans egen saa meget, at der nødvendig maatte være Sympathi mellem dem. Paa et

Besøg hos Richard forelskede Bertran sig endog i hans Søster (Mathilde, gift med Henrik Løve af Sachsen, der ved denne Tid levede landflygtig ved det engelske Hof i Normandiet), og rettede flere erotiske Digte til hende. Der var heri intet Usædvanligt: ligesom Troubadouren var Ven og Fortrolig af Konger og Fyrster, saaledes forsmaaedes hans Kjærlighed ikke af de fornemste Damer, ja, Galanteriets Love bød ham endog at elske over sin Stand. Ogsaa frembyder Troubadourernes Historie mange Exempler paa, at Sangerens fornemme Beskyttere, som her Richard, opmuntrede hans Kjærlighed til en Dame af deres Slægt, for at dette Elskovsforhold skulde aflokke ham smukke Digte; Alt dog under Forudsætning af, at Forholdet ikke overskred Anstandens Grændser, hvilket her ikke heller synes at have været Tilfældet.

Freden i det engelske Kongehuus varede ikke længe. Grev Geoffroy, maaskee den ustyrligste af Henriks Sønner, fornyede Oprøret mod sin Fader og gik til Arvefjenden, den franske Konge. Kort efter omkom han imidlertid ved et Fald med Hesten under en Tournering ved det franske Hof 1185. Atter havde Henrik en Søn og en Fjende mindre, men det Værste forestod. Richards Ærgjerrighed bragte snart ogsaa ham til at nærme sig Philip August; han begav sig til Frankrig og levede i det fortroligste Venskab med Faderens Fjende; «De spiste ved eet Bord og sov i een Seng». Kongen kaldte sin Søn tilbage, men istedetfor at adlyde begav Richard sig til Oprørenes gamle Arnested i Poitou og indrettede sig paa Krig. Bertran blev ham tro og opmuntrede ham paa det Bedste. Alligevel blev Krigen ikke til Noget: det stemte ikke med Philips Politik for Alvor at hjælpe Richard, medens de øvrige aqvitaniske Baroner, der ikke som Bertran ved særlige Venskabsbaand vare knyttede til Greven, efter hans seneste Optræden nærmest saae en Fjende i ham og ikke mere som før vare rede til at reise

sig for ham. Atter maatte han da falde tilføie, og atter søgte Henrik at binde ham ved en høitidelig Ed.

Rygtet om Jerusalems Erobring af Saladin 1187 og de Christnes Nød i Palæstina nærmede et Øieblik Henrik II og Philip August til hinanden. Begge toge Korset tilligemed Richard og forberedte sig til Toget. Som saamange andre Troubadourer i Anledning af de forskjellige Korstog, stemte nu Bertran sin ellers saa verdslige Lyre til Korssang, men han har stadig mere Øie for den ridderlige end for den religieuse Side af Foretagendet: «Vor Herre opfordrer selv alle dristige, tappre og lovpriste Helte; thi aldrig før har Krig og Strid bragt ham i Nød, men af denne holder han sig for haardt betrængt, thi taget er det sande Kors, og Kongen og den hellige Grav trænge til Hjelp». Med Forbigaaelse af Kong Henrik priser han Richard: «Den, som er Greve og Hertug og skal være Konge, har sat sig i Spidsen, hvilket fordobler hans Hæder. Thi han er mere begjerlig efter Hæder end Nogen, der følger de to Love, de Christnes og de Udøbtes». Sluttelig berøres, at «han nu veed, at Philip vil være en ret Konge, da han har taget Korset». Af Korstoget blev imidlertid Intet. Der havde længe været Strid mellem Richard og den mægtigste af de sydfranske Lehnsherrer, Raimon af Toulouse; nu forbandt denne sig med de utilfredse aqvitaniske Baroner, sine Naboer, og fik ligeledes Kong Philip, der gjorde Fordring paa en Art Lehnshøihed over Toulouse, til at tage sit Parti mod Richards Overmagt. Philip klagede desuden ikke med Uret over den Behandling, der var bleven hans Søster Alice tildeel. Denne Prindsesse var, ligesom fordum hendes Søster Margrethe, under en af de mange Fredslutninger mellem England og Frankrig bleven bestemt til at ende de uafladelige Krige ved at knytte Kongehusene sammen, idet hun forlovedes med Richard. Da hun imidlertid kun var et Barn, blev hun opdragen ved det engelske Hof; men Henrik holdt

hende indesluttet, og Forbindelsen med Richard kom aldrig istand, medens den offentlige Mening beskyldte Kongen selv for at have forført hende. Heller ikke denne Gang fornegtede Bertran sit Venskab for Richard, skjøndt hans Landsmænd vare paa den modsatte Side. Hvad der imidlertid var ham meest om at gjøre, var at puste til Krigsluen ved stadig at tirre Philip. Denne Konge var i det Hele upopulair mellem Troubadourerne; hans kloge Politik, der kun i yderste Tilfælde griber til Krig og altid foretrækker List for Magt, bragte ham vel store Resultater, men var langt forud for Tiden, der forvexlede den med Feighed og altid lod sig bestikke af det mere glimrende, ridderlige Mod, som stedse var rede til at gribe Sværdet og med Forkjærlighed styrtede sig i Kamp og Fare uden at beregne Resultaterne. Dette repræsenteredes i al sin Voldsomhed og Ubetænksomhed af Richard, og hvor taknemmelig den raa, uforfærdede Krigers Rolle dengang var fremfor den statskloge Konges, fremgaaer af Bertrans Sammenligninger mellem begge Fyrster. «Kong Philip holder mere af Fred end en skikkelig Kartheusermunk; Hr. «Ja og Nei» elsker Krigen mere end Nogen af Algaierne», (berømte Røverhøvdinger, der laae i stadig Kamp med Samfundet). Andetsteds hedder det: «Richard fanger Harer og Løver og standses hverken af Slette eller Krat; to og to holder han dem ved sin Styrke, saa at ingen vover at røre sig, og nu vil han jage store Ørne med Falk... Kong Philip jager sine Spurve og Smaafugle med Falke, og hans Mænd tør ikke sige ham Sandheden, thi lidt efter lidt lader han sig ødelægge af Richard, der har taget Augoulême og holder Toulouse besat. Og da han ikke bryder sig om sit Land, saa lad ham huske sin Søster og hendes overmodige Fæstemand, der forlader hende og ikke vil beholde hende, ... og Kongen af Navarra har givet sin Datter ham til Mand, hvorved Skammen bliver endnu større. (Richard havde trods sin ældre Forbindelse forlovet sig med Berengaria, Datter af Kong Sancho af Navarra). Taber han saaledes sin

Ret, medens han er ung, saa vil han skamme sig derover, naar han bliver gammel; men lad blot ikke Franskmændene haabe Noget . . ., man bryder sig hverken om deres Ord eller Fordringer her i Poitou, naar Hr. Richard og Hr. Bertran staae sammen». «Krig uden Ild og Blod», hedder det videre, «fra en Konges eller stormægtig Mands Side, naar han fornærmes af en Greve, er ikke noget smukt Ord. Naar han morer og feder sig, maa han huske, at man bebreider ham, endnu ikke at have brudt nogen Landse i et Skjold».

Denne Gang synes Bertran imidlertid at have taget feil af sin Vens Mening. Thi da først Kong Henrik var inddragen i Striden, heldede Richard mere og mere til Philip og foreslog, at lade de franske Baroner dømme i Sagen, saa at Mange meente, at hele Striden var sat i Scene efter Aftale mellem ham og Philip. Man forsøgte Forlig, og nu saaes det tydeligt, at Ricbards og Philips Interesser faldt sammen, idet hiin var gaaet ind paa Ægteskabet med Alice, som Philip nu fordrede fuldbyrdet og tillige Svogeren hyldet som Konge endnu i Faderens Levetid. Belært af de Erfaringer, han havde gjort ved sin ældste Søn, afslog Henrik dette. Richard lod, som om han heri saae et Forsøg af Faderen paa at bestride hans Ret som Thronarving, knælede i Faderens Paasyn ned for Philip og bad om Forlehning med alle Englands franske Provindser, hvilket Philip indrømmede. Den ulykkelige engelske Konge stod nu ved Begyndelsen til en lignende Strid som den, han havde ført med sin ældste Søn. Atter forlode hans Nærmeste ham for at tage Sønnens Parti, til hvilket nu ogsaa de sydfranske Provindser sluttede sig. Denne Gang slog Henriks Kraft imidlertid ikke til: han blev syg af Sorg, og forsvarede sig kun ved geistlige Banstraaler, hvilke Richard og Philip i et reent verdsligt Anliggende imidlertid trodsede, som «lugtende af engelske Sterlings;» ja, Richard truede i sin opblussende Hidsighed endog den pavelige Legat paa Livet. Anjou angrebes paa alle Kanter, og den engelske Konge blev dreven fra den ene Stad

til den anden. Endelig maatte han overgive sig paa Naade og Unaade til den franske Konge som sin Lehnsherre, udlevere Alice, betale en stor Sum og tilgive Richard og alle hans Tilhængere. Denne Ydmygelse, hans svage Tilstand og et voldsomt Tordenveir, der end yderligere forfærdede ham under Mødet med Philip, kastede ham atter paa Sygeleiet. Da han her skulde underskrive Fredsbetingelserne, forlangte han at vide Navnene paa dem, han skulde skjænke sin Tilgivelse som Richards hemmelige Tilhængere. Den første var Prinds Johan, hans sidste og yngste Søn, hvem han altid havde troet at kunne stole paa og derfor elsket høiest. Dette var den ulykkelige Fader for Meget; han foer op i Sengen, saae sig vildt om og lod Navnet gjentage. Derpaa sank han mat tilbage med de Ord: «Lad nu Alt gaae som det vil; jeg bryder mig ikke mere om mig selv eller Noget i denne Verden». Han gav Richard Fredskysset, som det var fastsat, men under et fremmumlet Ønske om Hævn, hvilket morede det franske Hof meget. Faa Dage efter, 6te Juli 1189, døde Henrik i Chinon, under Forbandelser over den Dag, da han var født, og de Sønner, han efterlod. Hans Omgivelser forlode Liget efter at have plyndret det, og først flere Dage efter bleve den ulykkelige, fordum saa mægtige Fyrstes Levninger bisatte i Klosteret Fontevrault. Her saae Richard et Øieblik sin Faders Liig, men fjernede sig strax, greben af Skræk, idet Liget, som Sagnet fortæller, begyndte at bløde af Næse og Mund, som efter Middelalderens Folketro den Myrdedes ved Morderens Nærmelse.

VI.

En af Richards første Regjeringshandlinger var at befrie sin Moder, Dronning Eleonora, fra den langvarige Fængsling, som hun tildeels skyldte sine Sønners Optræden; og hun udøvede baade under hans og Kong Johans Regjering stor Indflydelse. Derpaa forberedte han det Korstog, som saalænge

havde været paa Tale, men som Faderens forsigtige Politik altid havde udsat, medens det høilig tiltalte Richards æventyrlige og krigslystne Sind. Bertran de Born udsendte atter en Korssang, nærmest rigtignok til Ære for Kongen af Jerusalem, Conrad af Montferrat, som var stedt i stor Nød i Kampen mod Saladin. «Hr. Conrad har størst Priis af Alle, der reise sig om Morgenen, han som forsvarer sig hist i Syrien mod Hr. Saladin. Gud hjælpe ham, da Hjælpen ellers tøver; ham ene skyldes Hæderen, da han ene lider Møien. Kun for hans Skyld synger Digteren uden at tage Hensyn til Ven eller Uven», og han frygter heller ikke for at bebreide Philip og Richard deres Tøven, «de spotte Gud ved at have taget Korset uden at tale et Ord om at drage afsted». Siden retter han sig imidlertid: «Kong Richard er saa brav, at han vil drage afsted, og Kong Philip stikker i Søen med andre Konger og saa stor Magt, at de vel skulle seire». Det gik forresten Bertran som saa mange andre Troubadourer: de vilde nok synge om det hellige Lands Erobring, men ikke selv offre Noget derfor, og saa stor var det ridderlige Galanteries Magt, at en Elskovsforbindelse gjaldt som en antagelig Undskyldning for ei at deeltage i den hellige Krig: «Hr. Conrad, jeg anbefaler Eder til Jesus; selv vilde jeg have været derovre hos Eder, det forsikkrer jeg Eder, men jeg opgav det, fordi Grever, Hertuger, Konger og Fyrster tøvede saalænge, og siden saae jeg min skjønne, blonde Dame, og mit Hjerte mattedes; for et Aar siden vilde jeg have været derovre». Og han slutter sit Digt: «Sandt er det, at jeg anbefaler mig til en saadan Dame, at hvis Korstoget ikke behager hende, troer jeg ikke, at jeg indlader mig derpaa». Conrad fik forresten liden Glæde af den Hjælp, Korstoget skulde bringe ham, idet Richard tog sig af hans Medbeiler til Jerusalems Krone, Guy de Lusignan, og Conrad blev myrdet af Udsendinge fra Assasinernes fanatiske muhamedanske Sect — Mange paastode, efter Anstiftelse af Richard. Dennes Forberedelser til den hellige Krig bestode i voldsomme

Pengeudpresninger, (han erklærede at «ville sælge London, naar han kunde finde en Kjøber»), der foranledigede en blodig Jødeforfølgelse, hvori Tiden imidlertid saae en Gud velbehagelig Indledning til Kampen med de Vantroe. Efter at have sluttet Pagt og Vaabenbroderskab med Philip, indskibede han sig, men alt under Opholdet paa Sicilien førte Richards Overmod til Uenighed mellem Kongerne, hvorved Giftermaalet med Alice atter kom paa Tale. Da dette nu ikke mere kunde fremme Richards Planer, erklærede han det med cynisk Ligefremhed for umuligt formedelst Prindsessens Forhold til hans Fader, og Philip maatte afstaae fra sin Fordring mod en Sum Penge, hvorpaa Richard ægtede Prindsesse Berengaria.

Begivenhederne paa Korstoget, hvori Bertran ikke deeltog, vedkomme os ikke. Det er bekjendt, hvorledes Philip, kjed af idelig at stødes af Richards Overmod og overstraales af hans Tapperhed, forlod sin Forbundsfælle og drog hjem. Samtidig var der i England udbrudt Strid mellem det af Richard indsatte Regentskab og hans Broder Johan, hvem Kongen af en i hans Familie let forklarlig Mistillid ingen Deel havde givet i Regjeringen. Johans Parti fik Overhaand, og uden ligefrem at reise Oprørsfanen mod sin Broder søgte han paa alle Maader at befæste sin Magt og nærmede sig Philip August, der paa sin Side ved sin Hjemkomst af Paven havde ladet sig løse fra sin Vaabenbroderskabsed til Richard og forberedte sig til hjemme at tage Opreisning for, hvad han paa Korstoget havde maattet taale. Han klagede overalt over Richards Opførsel, lod, som om han troede sit Liv truet af Assasinernes Dolke, som Richard alt havde vendt imod Conrad af Montferrat, og omgav sig derfor med en Livvagt, der styrkede hans Magt. Han indgik ogsaa sit ulykkelige Ægteskab med Ingeborg af Danmark for i Medgift at faae de danske Fordringer paa England og en Hjælpehær, eller ialtfald en Sum Penge til at føre Krigen for. Disse betænkelige Omstændigheder kaldte Richard hjem 1192, uden at hans Tog havde ført til noget Resultat. Hans bekjendte

Fangenskab i Tydskland gav hans Fjender Tid til at fuldende deres Forberedelser, men endelig slap han fri mod Løsepenge 1194, skjøndt hans Broder, der nu formeligt, men forgjæves, havde forsøgt at lade sig hylde i England og derpaa taget de franske Provindser til Lehn af Philip samt lovet at ægte den meget omtalte Prindsesse Alice, bød Keiseren store Summer for at forlænge Fangenskabet. Da Kong Philip hørte Richards Frigivelse, skrev han til sin Forbundsfælle Johan: «Vogt Eder, Djævelen er sluppen løs!» Johan fulgte dette Raad noget anderledes, end det var meent, thi næppe var Richard landet, havde ved sin blotte Nærværelse bragt England til Lydighed og var med de der udpressede Pengesummer gaaet over til Normandiet for at begynde Krigen, før Johan bad om Naade, idet han forbandt Forræderi med Feighed og ved et lumsk Overfald lod sine franske Allierede i Evreux dræbe, for at kunne overgive Richard Byen. Paa Dronning Eleonores Forbøn tilgav Richard ham med de om Kundskab til Broderens Charakteer vidnende Ord: «jeg haaber ligesaa hurtigt at skulle glemme hans Brøde, som han vil glemme min Tilgivelse».

Krigen med Frankrig, som nu udfyldte Richards sidste Aar, svarede hverken til de to Kongers indbyrdes Had eller deres Landes tilsyneladende Magt. Finantserne vare udtømte, Lehnshærene ikke til at stole paa, og Krigen førtes med smaa uafgjørende Træfninger i Anjou og Normandiet, idet Kongerne mættede deres Had med Mord og Brand, med Plyndring og Grusomheder mod Fanger og Værgeløse i Mangel af at kunne føre noget afgjørende Slag. Hvert Øieblik afbrødes Kampen af Underhandlinger og Fredslutninger, som med sædvanlig Troløshed atter brødes, naar en af Parterne fandt sin Fordeel derved. Her har denne Krig kun Betydning, forsaavidt den førtes i Syden, hvor de aqvitaniske Baroner strax havde sluttet sig til Philip og reist Oprørsfanen mod Richard, deres gamle Allierede, men nu Repræsentanten for det forhadte engelske Herredømme. Biographien

fortæller: «Da Kong Richard var dragen over Havet, sammensvore alle Baronerne i Limousin og Perigord sig og samlede en stor Hær og droge mod de Slotte og Borge, som Hr. Richard havde taget fra dem. Og saaledes bekæmpede og toge de alle dem, som forsvarede sig, og gjenerobrede meget af det, som Hr. Richard havde berøvet dem. Og da Hr. Richard var kommen tilbage fra hiinsides Havet og var sluppen ud af Fængslet, blev han meget vred og bedrøvet over de Slotte og Borge, som Baronerne havde frataget ham, og begyndte at true dem haardt med at forjage og ødelægge dem. Men formedelst den Understøttelse, som Kongen af Frankrig havde ydet og ydede dem, brød Vicomten af Limoges og Greven af Perigord sig ikke om hans Trusler, men sendte Bud og lod ham sige, at han var bleven for voldsom og overmodig, og at de, enten han vilde eller ei, nok skulde gjøre ham mild og høflig og ydmyg og revse ham i Kamp». Det var Noget for Bertran de Born, der under Korstoget var bleven hjemme og som Richards troe Mand, der ikke vilde deeltage i Reisningen, havde maattet udstaae en Deel af sine gamle Forbundsfæller, hvilke nu tillige støttede hans Broder Constantin. «Som den, der ikke havde anden Glæde end at stifte Krig mellem Baronerne», var han ikke seen til ved sin Sang at hidse Richard til at tage Hævn for de Fornærmelser, der vare tilføiede dem Begge. «Da vore Baroner tænke paa, i Kamp at revse Herren af Bordeaux, saa han skal blive mild, fornuftig og velopdragen, saa vil det anstaae ham ilde, om han ikke nu bliver saa grov, at Enhver maa være glad, om han blot faaer et Svar af ham, og de maae ikke tage ilde op, om han baade rager og klipper dem. En Skjændsel vil det være for ham, om han saaledes spilder sin Møie i Limousin, hvor han har afskudt mangen Piil mod saa mange Taarne, opført og nedbrudt saa mange Mure og Tinder, ødelagt saa mange Slotte, røvet, skjændet og brugt saa megen Rigdom, givet og modtaget saa mangt et Hug, og lidt saa megen Hunger og Tørst».

I Aaret 1195 fik Richard saavidt Ro i de nordlige Provindser, at han kunde vende sig mod de oprørske sydfranske Vasaller. Men Philip kom dem tilhjelp, og Biographien indeholder en udførligere Beretning om, hvorledes Philip, forladt af de bestukne Champagnere, ved Geistlighedens Mellemkomst maatte søge en ydmygende Fred. «Og begge Kongerne bleve karrige, gjerrige og begjerlige, og vilde ikke holde Hær eller give Penge ud uden til Falke og Høge og Hunde og Mynder og til at kjøbe Lande og Besiddelser og gjøre Uret mod deres Baroner; hvorfor alle Frankrigs og alle Kong Richards Baroner bleve bedrøvede og nedslagne, fordi der var sluttet Fred, da enhver af de to Kongen var bleven paaholdende og smaalig. Hr. Bertran de Born var mere bedrøvet end nogen af de andre Baroner, fordi Ingen elskede mere Krig og især Krigen mellem de to Konger, thi naar de to Konger havde Krig sammen, fik han af Kong Richard Alt, hvad han vilde, af Gods og Hæder og var frygtet af begge Konger for sin Tunges Skyld. Derfor, paa Grund af sit Ønske om at Kongerne maatte begynde Krigen igjen, og fordi han saae de andre Baroners Ønske derom, digtede han den Sirventes:

«Baronerne nu føle Sorg og Vrede.»

«Da Baronerne ere vrede og sorgbetyngede over denne Fred mellem de to Konger, vil jeg digte en saadan Sang at, naar den bliver bekjendt, Enhver skal længes efter Krig. Jeg skjøtter ikke om en Konge, som holder Fred, naar man røver fra ham, og han taber sin Ret, før han har tilkæmpet sig sine Fordringer. Vist have Burgundere og Franskmænd ombyttet deres Hæder med Skjændsel, efter hvad jeg hører, og det holder man for Feighed af en væbnet Konge, naar han staaer i Marken, at søge Underhandlinger; bedre vilde det min Tro have været for Kong Philip at fægte, end i Vaaben at underhandle med Kirkens Mægling.... Har den engelske Konge viist Kong Philip Gavmildhed, saa maa han vel takke ham derfor, thi han uddeelte saamegen engelsk Mønt, at Sække og Remme (til at trække dem sammen med) bleve

sjeldne i Frankrig, og det var ikke Krigerne fra Anjou og Mans, men Sterlings ... der beseirede Mændene fra Champagne ....» Efter dette Udfald mod Richard vender Digteren atter sin Satire mod Philip, der meest trængte til at tirres, og minder ham om alle de Lande, han har tabt. Men Richards eget Overmod begunstigede meest af Alt Baronernes Ønsker om at faae Krigen igang igjen, saa at Kongerne atter maatte komme til at trænge til deres Mænd og stræbe at sikkre sig dem ved Gaver og Gunstbeviisninger. «Kong Richard blev meget overmodig ved denne Fred og begyndte at begaae Uret og Overgreb i Kongen af Frankrigs Lande, som grændsede til Hr. Richards; og Kong Philip klagede til dem, som havde mæglet Fred mellem de To. Kong Richard vilde for deres Skyld hverken gjøre det Ene eller det Andet, hvorfor der blev aftalt en Sammenkomst, hvor de kom sammen paa Grændsen af Touraine og Berry, og Kong Philip klagede meget over Hr. Richard, hvorfor de Begge kom til store og haarde Ord, saa Hr. Richard erklærede ham for en Løgner og kaldte ham for en elendig Kryster, og de undsagde hinanden og skiltes i Vrede. Og da Bertran de Born hørte, at de vare skiltes som Uvenner, blev han meget glad ... Men hvad Hr. Bertran saa sagde i Digte eller Sirventes til Kong Philip, og skjøndt han mindede ham om den Skam og Tort, han havde lidt i Ord og Gjerning, vilde han dog ikke krige med Kong Richard, men Hr. Richard begyndte Krig, da han saae Kong Philips Feighed, og røvede, indtog og brændte Slotte, Borge og Byer og dræbte og fangede Mænd, hvorover alle Baronerne, hvem Freden mishagede, bleve meget glade. Hr. Bertran de Born meest af Alle, fordi han elskede Krig mere end andre Mænd, og fordi han troede, at Kong Richard, hvem han kaldte Ja og Nei, havde begyndt Krigen paa hans Ord ...» Biographien henfører endnu flere Sirventes til denne Krig, af hvilke nogle dog alt ere nævnte som rettere henhørende til tidligere Begivenheder. Dog er der endnu en, der i sin Begyndelse minder meget om de vilde Krigsdithy-

ramber og den Glæde ved Blodsudgydelse og Ødelæggelse, vi tidligere have seet Exempler paa, men hvis Slutning vidner om hans bestandige Hengivenhed for Richard, hvis Fjender han vel hidsede for at have den Fornøielse at bekæmpe dem, men for hvem han gjerne vilde vove Livet. Han glæder sig over at skulle leve mellem Trompeter og Trommer, Standarter og Bannere, sorte og hvide Heste; «det vil blive en god Tid, saa skal man tage Pengene fra Aagerkarlene og Den skal blive rig, som griber dristigt til», og han er meget tilfreds med, at man saa paa Veien hverken skal see Lastdyr eller Kjøbmænd eller nogen Borgermand, som jo skjælver. Slutningen er: «Naar Kongen kommer, haaber jeg til Gud, at jeg enten skal være i Live eller nedhugget; hvis jeg er ilive, saa er det en stor Glæde for mig, men døer jeg, saa er det mig en Forløsning!»

Midt i Richards og Philips Krige standser Bertran de Borns Biographi, og senere end denne Tid er heller ingen af hans Sirventes. 1199 fandt Richard Løvehjerte i en ubetydelig Privatfeide en hans Berømmelse lidet værdig Død ved et Pileskud under Beleiringen af Slottet Chalus ved Limoges, hvor der var fundet en Skat, hvilken han som Lehnsherre gjorde Fordring paa, medens hans bestandig oprørske Vasal, Vicomte Aimar, meente, at han kunde hjælpe sig med en Deel deraf. Bestræbelsen for at fastholde den unaturlige Magt over de utilfredse sydfranske Lehn skulde blive skjæbnesvanger for hele denne Kongeslægt: «Telum Limogiæ occidit leonem Angliæ». Medens Troubadourerne aldrig forsømte at ledsage deres mægtige Beskytteres Død med en Klagesang, og medens flere andre Sangere have viet den løvehjertede Konge en saadan, har Bertran, der af Alle stod ham nærmest og satte meest Priis paa hans ridderlige Dyder, ikke sunget ham noget Drapa, der kunde afgive en Modvægt mod den aldeles modsatte Bedømmelse, en engelsk Nonne giver Kongen i sin Gravskrift: «Gjerrighed, Hoer, blind Begjær have i ti Aar hersket paa Englands Kongestol; en Armbrøst

har styrtet dem fra Thronen». Paa den Tid maa Bertran altsaa have ophørt at bekymre sig om denne Verdens Anliggender; død var han imidlertid næppe. Biographien siger kun: «han levede længe i Verden (ɔ: som Lægmand), og derpaa traadte han ind i Cisterciensérordenen». Det store Fleertal af Troubadourerne endte et af letsindig Elskov og ødelæggende Kamp optaget Liv med, naar Kræfterne ikke mere sloge til, at vie Gud det, som ikke længere duede i Verden. Dog maa det ikke glemmes, at en udvortes men stærk Religieusitet i Middelalderen paa en underlig mechanisk Maade forbandt sig med det vildeste og efter vore Anskuelser ugudeligste Liv. Naar nu Livets Tummel ikke længere overdøvede denne Religionens Røst, vandt den Overhaand og drev til Anger og Bod i Klosteret; disse stærke Mænd trængte til stærke Rystelser; naar det ydre Livs Lidenskaber ikke længere tilbød dem, fandt de dem i den indre Syndeskræk. Dette gjælder navnlig en Charakteer som Bertrans; en stille, eensformig Alderdom paa hans Borg maatte være ham utaalelig, hvorimod en stærk Overgang og Modsætning mellem den vilde Krigertilværelse og Askesen i Klostrets eensomme Celle, under den strenge Regel og bag den hvide Cistercienserkutte, nok kan have tiltalt hans Fantasi. Imidlertid var det næppe Alder og Kraftløshed, der drev ham i Kloster. Det pludselige Ophør af hans rastløse Virken, der, medens de Kampe endnu rasede, hvori han havde taget saa levende Deel, uden Overgang afløses af fuldstændig Taushed, lader os slutte til en eller anden ubekjendt Begivenhed, der har gjort et rystende Indtryk paa ham, vendt Blikket indad og opad og indgivet ham Anger og Afsky for hans hidtidige vilde Rasen. Saadanne Omslag ere i Middelalderen, da Følelsens og Stemningens Herredømme saa ganske overveiede Reflexionen, ingenlunde ualmindelige. I sit Tilflugtssted, et af den i Midtfrankrig opstaaede og meget mægtige Cisterciencerordens Klostre, Dalon i Limousin, kan han da vel som en rolig Tilskuer have oplevet Enden paa de Krige mellem England

og Frankrig, i hvilke han selv havde spillet en saa vigtig Rolle, og Sydfrankrigs gjentagne Opstande mod den usle Johan uden Land, i hvilke hans egen Søn, Bertran de Born den Yngre, deeltog baade som Ridder og Troubadour; have seet Philip Augusts fuldstændige Seir over Frankrigs Arvefjende, Huset Plantagenet, og Inddragelsen af alle de franske Lehn, ja endog Begyndelsen af Albigenserkrigene (1216), ved hvilke hele Provence blev underkastet Kongen af Frankrigs Scepter og mistede den større eller mindre nationale Selvstændighed, det saa længe havde nydt og for hvilken det saa tappert havde kæmpet.

J. Paludan.

Det første Slag ved Trafalgar.*)

Naar vi henlede Læserens Opmærksomhed paa det første Slag ved Trafalgar, Natten mellem den 12te og 13de Juli 1801, da er det ikke, fordi dette udøvede nogen stor Indflydelse paa Verdensbegivenhedernes Gang, men fordi selve Slaget og de nærmest forudgaaende Begivenheder afgive slaaende Exempler paa Krigslykkens Omskiftelser og paa, i hvor høi Grad England i Aarhundredets Begyndelse kunde trække Vexler paa sine Søfolks Overlegenhed ligeoverfor Spanierne og Franskmændene, saa tappre som disse forresten kunde være.

Da General Bonaparte kom tilroers i Frankrig, indsaae han snart Vigtigheden af at reorganisere den franske Flaade, som Revolutionen saa fuldstændigt havde ødelagt, ikke mindst ved med eet Slag at have knækket det adelige Søofficeerscorps, der i Sømandsdygtighed havde viist sig ikke at staae tilbage for noget Officeerscorps i Verden. En Marine skabes imidlertid ikke i en Haandevending; Flaader fremstaae ikke ved Magtsprog; dertil ere deres Bestanddele for sammensatte, og fremfor Alt stilles der til Marinernes Personel de største Fordringer i Retning af aarelang Erfaring og Samarbeiden, og det vilde hverken Bonaparte eller senere Napoleon nogensinde ret indsee eller bøie sig for.

I Middelhavet skulde der bringes en stærk Flaade tilveie; flere Linieskibe og Fregatter laae fra Begyndelsen af

*) Efter franske og engelske Kilder.

Aaret 1801 seilklare i Toulon, og benyttende sig af Madriderhoffets Svaghed udvirkede den franske Regjering, at sex spanske Linieskibe, der laae i Cadix, skulde bemandes med franske Besætninger. Forat iværksætte de franske og spanske Skibes Forening afseilede en af Frankrigs bedste Admiraler, Contre-Admiral Linois fra Toulon med Linieskibene «Formidable» 80 Kanoner, «l'Indomptable» (80), «Desaix (74) og Fregatten «Muiron» (44). I Strædet ved Gibraltar fik Linois Underretning om, at Contre-Admiral Sir James Saumarez, en af Englands meest prøvede og erfarne Sømænd, der havde været med i flere af Datidens store Søslag*), holdt Cadix blokeret med sex Linieskibe (fem paa 74 og et paa 80 Kanoner), hvorfor den franske Admiral den 5te Juli bestemte sig til at gaae tilankers omtrent en Miils Vei fra Gibraltar i Algesiras Bugten for der at lægge sine Skibe tæt ved Land, dækkede af Landbatterier, men især af et Batteri, opført paa en lille Ø, der laa tæt ved de franske Skibes ene Fløi.

Samme Dag fik den engelske Admiral Underretning om de Franskes Stilling, og uden at betænke sig hævede han øieblikkelig Blokaden i Haab om hurtigt at kunne bemægtige sig den franske Eskadre og om at kunne naae tilbage til Cadix, inden de spanske Skibe vare blevne seilklare. Med god Vind løb den engelske Eskadre Strædet ved Gibraltar ind, og Saumarez, der havde været Næstcommanderende ved Aboukir, gav sine Skibe Ordre til at efterligne Nelsons Maneuvre ved at være klare til at ankre og ved at lægge sig baade inden- og udenfor de fjendtlige Skibe og

*) Foruden at have deeltaget i mindre Fægtninger havde Saumarez nemlig som Linieskibschef deeltaget i følgende Søslag: I Slaget den 12te April 1782 under Øen Dominique i Vestindien, hvor Admiral Rodney slog Franskmændene; i Slaget udfor l'Orient den 23de Juni 1795, hvor Admiral Bridport slog Franskmændene; i Slaget ved St. Vincent den 14de Februar 1797, hvor Jervis slog Spanierne; i Slaget ved Aboukir den 1ste August 1798, hvor Admiral Nelson slog Franskmændene.

saaledes bringe disse under dobbet Ild; men Saumarez havde her i Linois en dygtigere Modstander, end Nelson tre Aar tidligere havde havt ved Aboukir i Admiral Brueys.

Det engelske Linieskib «Venerable» (74), hvis Chef, den dygtige Capitain Hood, kjendte Farvandet, gik forrest og skulde vise Veien imellem Land og de franske Skibe. Det var en vanskelig Maneuvre: tæt under Land, inde i Bugten, begyndte Vinden, som saa ofte er Tilfældet, at døe hen og blive omløbende; «Venerable» havde stor Vanskelighed ved at maneuvrere; Skibet kunde ikke bringes i Ilden paa den gunstigste Maade; Capitain Hood lod Ankret falde tidligere, end det var bestemt, og aabnede Klokken halv ni om Formiddagen den 6te Juli en heftig Ild paa sex Hundrede Alens Afstand mod det nærmeste franske Linieskib, omtrent paa samme Tid som Admiral Linois gav alle sine Skibe Befaling til at kappe Ankertougene og sætte paa Land. Katastrophen ved Aboukir stod for levende for ham til ikke at gjøre Alt for at undgaae Admiral Brueys's Skjæbne, og ved den givne Befaling frelste han sine Skibe fra at komme under dobbelt Ild. Medens disse for en svag Brise langsomt dreve paa Grund, lede de betydeligt af de engelske Skibes Kanoner, men snart kom to af disse sidste i en høist uheldig Stilling. Under en Vending stødte saaledes «Hannibal» (74) paa Grund udfor et Landbatteri, paa samme Tid som det nærmest liggende franske Skib kunde beskyde det langskibs, og efter at have mistet Halvdelen af sin Besætning strøg det Flaget. Et andet engelsk Skib «Pompée» (74) — et forhenværende fransk Linieskib, som Englænderne havde taget i Toulon — negtede engang at vende i det for Maneuvrerne saa ugunstige Veir og laa i nogen Tid udsat for det franske Admiralskibs langskibs Ild, der anrettede stor Ødelæggelse derombord. Et Par Timers Tid var saaledes gaaet hen under en voldsom Kanonade; Tabene paa begge Sider vare overordentlig store, da Skibene laa saa nær hverandre; af de tre franske Linieskibschefer vare saaledes de to faldne; men skjønt Sagerne

stode slettest for de Engelske, der, som vi have seet, havde mistet et Linieskib, vilde Saumarez, hvis Planer den franske Admiral havde bragt saa totalt til at strande ved at landsætte sine Skibe, ikke give tabt.

Et af de engelske Linieskibe fik nemlig nu Befaling til at bemægtige sig Batteriet paa den før omtalte lille Ø. Som det saa ofte var Tilfældet i denne Periode, havde Franskmændene saare ringe Gavn af deres spanske Allierede; Batteriet havde næsten ikke løsnet et Skud endnu, og havde Englænderne bemægtiget sig dette, kunde Slaget have taget en heel anden Vending. De engelske Fartøier vare allerede underveis, da Chefen for den franske Fregat «Muiron» skyndte sig at kaste hundrede Mand ind paa Øen. En velrettet Ild mod Linieskibet «Ponysée» tvang dette næsten afmastet til at trække sig tilbage, og flere franske Beretninger beskylde Chefen for at have strøget Flaget, men heist det igjen, da en opspringende Brise hjalp ham ud af Forlegenheden, uden at de Franske kunde besætte Skibet. Kampen vedblev med stor Haardnakkethed i sex Timer; henimod Slutningen stødte otte spanske Kanonbaade til, hvoraf de fem imidlertid bleve ødelagte, og da endelig Saumarez indsaae, at han ikke kunde opnaae Noget, trak han sig tilbage til Gibraltar.

Paa begge Sider vare Tabene betydelige; Skibene vare stærkt medtagne, og mellem hveranden og tredie Mand var ukampdygtig, men Franskmændene kunde rose sig af med tre Linieskibe og en Fregat — rigtignok foruden Landbatterier — at have drevet fem engelske Linieskibe paa Flugt foruden at have erobret et Linieskib, og det var Noget, man ikke var vant til at see paa den Tid. Jublen i Frankrig var stor over denne uventede Søseir; Skib mod Skib vare Franskmændene dengang ofte heldige, men saare sjeldent, naar større Afdelinger mødtes, og Førsteconsulen skænkede hvert Skib til Uddeling mellem Besætningen følgende Æresvaaben: tre Granater, tre Entrebiler og to Geværer — Guldsmedene

havde dengang ikke endnu faaet travlt med at fabrikere Legioner af Æreslegioner.

Dog, denne blodige Træfning skulde kun være Forspillet til det første Slag ved Trafalgar. Medens Franskmændene under deres sjeldent dygtige Admiral udviklede den største Virksomhed med at bringe deres forskudte Skibe af Grunden og med at forstærke deres Forsvarslinie med det erobrede Linieskib, herskede der ikke mindre Liv paa den modsatte Side af Bugten, ved Gibraltar, hvor der blev gjort de største Anstrengelser for at bringe den stærkt beskadigede engelske Eskadre i Orden igjen. Linieskibet «Pompée» blev befundet i saa slet Tilstand, at man for det første opgav at reparere det, hvorfor dets Besætning blev fordeelt i de andre Skibe, og Admiralskibet «Cæsar» var ogsaa saa ilde tilredt, at Admiralen havde isinde at skifte sit Flag til et andet Skib; men da Matroserne hørte det, forlangte de at arbeide Dag og Nat, saa skulde «Cæsar» nok snart være kampdygtig.

Hvad dette Skibs Besætning udførte i de nærmest paafølgende Dage, var noget Overordentligt: paa samme Tid som Tømmermændene arbeidede paa det forskudte Skrog, bleve alle Master udtagne og nye Reisninger satte op i en utrolig kort Tid; Alt gik med Liv og Lyst trods det lidte Nederlag; Enhver talte kun om, saa snart som muligt at komme i Lag med Fjenden igjen, og det gjør os kun ondt, at vi ikke nærmere kunne gaae ind paa at vise, hvilke fortrinlige Søfolk England paa den Tid eiede; vi kunne blot forsikkre vore Læsere om, at det Stykke Matrosarbeide, der blev udført ved Gibraltar den 8de og 9de Juli 1801, opfylder Enhver, der forstaaer at sætte Priis paa Saadant, med den høieste Grad af Beundring.

Den 9de om Eftermiddagen løb en engelsk Orlogsbrig ind til Gibraltar; den havde Signal vaiende for: en fjendtlig Flaade isigte. Kort derpaa kom det engelske Linieskib «Superb» og Fregatten «Thames», der vare blevne efterladte udfor Cadix for at iagttage de Spanskes Bevægelser, for Pres af

Seil isigte; disse to Skibe bleve jagede af en forenet fransk-spansk Flaade paa sex Linieskibe, hvoriblandt tre Tredækkere, og tre Fregatter*), der samme Aften forenede sig med de franske Skibe, der laa ved Algesiras. Strax efter det nysbeskrevne Slag havde Linois nemlig ladet den i Cadix commanderende spanske Admiral Moreno vide, at han maatte have Hjælp, og den 9de var det endelig lykkedes den franske Contre-Admiral Dumanoir i Cadix at bringe Spanierne til at seile til Algesiras forat paaskynde den foreløbige Istandsættelse af de franske Skibe med deres Prise og for derefter at eskortere disse til Cadix.

Da et Par af de spanske Tredækkeres Navne til evig Tid ville komme til at figurere i en af de største Katastropher, Søkrigshistorien har at opvise, ville vi her opstille Navnene paa Skibene i de to fjendtlige Flaader, der i Henseende til Skibenes Antal og Størrelse vare hinanden høist ulige.

Engelske Skibe:

Linieskib	Cæsar	(84)	Admiral Saumarez
—	Superb	(74)	
—	Venerable	(74)	
—	Audacious	(74)	
—	Spencer	(74)	
Fregat	Thames	(36)	
	I Alt	416 K.	

Fransk-spanske Skibe:

Linieskib	Real Carlos	(112)	Admiral Moreno.
—	St. Hermenegildo	(112)	
—	Neptuno	(90)	
—	Argonauto	(80)	
—	St. Antonio	(74)	
—	St. Augustino	(74)	
Fregat	Sabina	(44)	
—	la Libre	(44)	
—	l'Indienne	(44)	
Linieskib	Formidable	(80)	Adm. Linois.
—	Desaix	(80)	
—	Indomptable	(74)	
Fregat	Muiron	(40)	
	I Alt	948 Kan.,	

foruden det erobrede Linieskib Hannibal.

*) Alle Skibe vare spanske, men et Linieskib og to Fregatter seilede under fransk Flag.

Trods den forenede Flaades knusende Overlegenhed besluttede Sir James Saumarez, som godt kjendte sine ypperlige Skibsbesætninger, at hævne det for det engelske Flag saa usædvanlige Nederlag ved et Forsøg paa at gjøre Fjendens Tilbagetog saa megen Afbræk som muligt. Der var imidlertid endnu et Par Dages forceret Arbeide tilbage for at faae Flaaderne paa begge Sider af Bugten seilklare, og da Englænderne saae, at den fransk-spanske Flaade om Morgenen den 12te gjorde Seilene los, laa «Cæsar» endnu ved Molen ved Gibraltar og tog Krudt og Skarp ind. Om Middagen begyndte de fransk-spanske Skibe at komme under Seil og krydsede til Søes for en frisk østlig Brise, og Klokken to om Eftermiddagen kastede «Cæsar» los fra Molen. Hele Gibraltars Befolkning var paa Benene for at ønske Søfolkene Held og Lykke i den ulige Kamp; Garnisonen spillede Nationalsangen, og saa stor var Begeistringen, at flere saarede Matroser deserterede fra Hospitalet og skjulte sig ombord for først at melde sig, naar Skibene vare komne godt ud fra Land. Ombord i den engelske Flaade var der travlt; Afreisen var nemlig bleven paaskyndet i den Grad, at da Admiralen Klokken fem heiste Signal og spurgte, om Skibene vare slagfærdige, blev der svaret: Nei! Først Klokken halv syv vare Alle i Orden til at gaae en natlig Kamp med al dens Alvor imøde. Den engelske Flaade fulgte Fjenden, og det bedst seilende Linieskib «Superb», Capitain Keats, fik Ordre til at angribe det af hans Skibe, der var nærmest spanske Kysten forat holde Fjenden saa vidt muligt ude fra Land.

De fransk-spanske Dispostioner viste sig at være høist usømandsmæssige, især deleshed naar man kunde vente en natlig Kamp. Admiral Moreno lod nemlig Skibene seile ved Siden af hverandre i to Linier, hvorved de enkelte Skibe løb stor Fare for i Mørket at tage Feil af Ven og Fjende; den bageste Linie skulde dække den forreste, hvori de fra Slaget ved Algesiras beskadigede franske Skibe befandt sig. Det

erobrede engelske Linieskib, som en Fregat forsøgte paa at tage paa Slæb, maatte efterlades ved Algesiras; Admiral Moreno gik selv ombord i Fregatten «Sabina», efterat have overtalt Admiral Linois, der kun nødtvungen gav efter, til at følge sig, forat man bedre kunde understøtte hinanden med Raad og Daad. Den Tids Sølove paabød nemlig de spanske og franske Admiraler, naar de commanderede en Flaade af en vis Størrelse, da, førend et Slag skulde begynde, at gaae ombord i en Fregat og fra denne lede Bevægelserne. Det var efter Admiral Grev de Grasses uheldige Slag 1782 i Vestindien, hvor han toges tilfange ombord i sit Admiralskib af den engelske Admiral Rodney, at de franske Admiraler fik den omtalte Ordre, som der er meget at sige baade for og imod; de engelske Admiraler bleve altid ombord i deres Admiralskibe.

Franskmændene og Spanierne stode saaledes i to Linier Vester efter ud af Strædet ved Gibraltar; Englænderne fulgte, de bedste Seilere forrest. Snart faldt Mørket paa; det var vanskeligt at skjelne Ven fra Fjende, og Klokken lidt over elleve aabnede «Superb» Ilden mod de bageste fjendtlige Skibe. Det tog paa at blæse temmeligt haardt, man maatte rebe, og henimod Midnat løb «Superb» ind midt imellem de to spanske Tredækkere «Real Carlos» og «St. Hermenegildo», to af Spaniens stolteste Skibe. En voldsom Kanonade begyndte; man kunde kun sigte efter Kanonglimtene, der næppe sloge igjennem den tætte Røg, og medens det velseilende Linieskib «Superb» løb fra de to spanske Tredækkere, vedbleve disse at beskyde hinanden med den yderste Voldsomhed. Det engelske Admiralskib kom nærmere og aabnede ogsaa Ilden. Tredækkerne vedbleve stadigt Kampen; den ene blev skudt i Brand, og tilsidst kom de hinanden ganske nær uden i Mørket at opdage den frygtelige Feiltagelse. Admiral Saumarez stod paa «Cæsars» Hytte, da han pludselig greb sin Flagcapitain i Armen med de Ord: «Min Gud, see der! vi seire!» De ulykkelige Tredækkere vare ragede ombord i

hinanden; snart stode begge i lys Lue. «Cæsar» var saa nær, at man maatte dreie af af Frygt for ogsaa at komme i Brand. Snart forplantede Ilden sig til Reisningerne og Seilene; de to spanske Colosser, der ikke kunde komme fra hinanden, lignede et uhyre Ildhav; det dybe Mørke, den høie Sø, den friske Kuling og hen ved et Par Tusind Mands dæmpede Skrig forøgede kun det forfærdelige Syn, der fremstillede sig for de nærmeste Skibe; selv lidt bortfjernede Skibe anede ikke, om det var Ven eller Fjende, den frygtelige Ulykke havde ramt. «Superb» og «Cæsar» vedbleve deres Cours, og det første Skib bragte senere, efter en smuk Kamp, Linieskibet «St. Antonio» til at stryge.

De brændende Tredækkere kom imidlertid fra hinanden, og omtrent Klokken halv Et tilkjendegave to kort paa hinanden følgende bedøvende Brag, som man i Cadix tog for Jordskjælv, at to af Europas sværeste Skibe vare sporløst forsvundne med saa at sige den fulde Besætning — omtrent sexten Hundrede Mand druknede og blandt dem en Mængde unge spanske Adelsmænd, der vare gaaede med paa, hvad der syntes dem at maatte blive en Lysttour. Kort herpaa blev der raabt «Brand»! ombord i «Cæsar», netop som Admiralen og Chefen vare gaaede ned for at see paa Kortet; begge løb selvfølgelig strax op, men bleve snart efter ikke lidet beroligede ved at finde, at den tætte Røg, der opfyldte Skibet, hidrørte fra, at «Cæsar» netop befandt sig i den Røgcolonne, som de forulykkede Skibe havde efterladt og som førtes frem af Vinden uden endnu at kunne hæve sig fra Søen.

Henad Morgenstunden blev det næsten Stille, og ved Daggry opdagede Saumarez, at «Venerable» var i Kast med det franske Linieskib «Formidable», der havde skudt Engelskmandens Stormast overbord. Det blev efterhaanden ganske stille; de engelske Linieskibe vare om Natten komne fra hverandre; «Cæsar» laa nærmest, men ude af Stand til at kunne komme til Undsætning; «Venerable» og «Formidable»

laae indhyllede i Krudtrøgen, da en Luftning viste Saumarez, at «Venerable» havde heist Signal om at være kommen paa Grund. Flagcapitainen, Capitain Brenton, fik Ordre til at roe ombord i «Venerable» og give dette Skibs Chef, den før omtalte Capitain Hood, Ordre til, om det blev nødvendigt, at brænde sit Skib og redde Mandskabet ombord i «Thames», der fik den Ordre at bugsere sig hen i Nærheden. Som Flagcapitainen kom ombord, faldt de to tiloversblevne Master, og Skibet var Vrag; Capitain Hood sad paa en Kanon, og da Capitain Brenton havde overbragt sin Ordre, svarede han: «Siig Sir James, at jeg ikke haaber, at gamle «Venerable» er tabt endnu; de Kjeltringer skulle ikke faae Skibet!» En let Brise tvang «Formidable» til at flygte, og efter store Anstrengelser blev «Venerable» flot; der blev sat Nødmaster op, og Skibet toges paa Slæb af et af de andre Linieskibe.

Først da det dagedes, saae Moreno og Linois, at deres Flaade havde lidt det betydelige Tab af de to Tredækkere og «St. Antonio», der havde strøget for «Superb». Den allierede Flaade løb ind til Cadix, og Saumarez til Gibraltar for at faae sine Skibe forsvarligt udbedrede; men hvor forandrede vare ikke Forholdene nu og for otte Dage siden, da han som slagen, efterat have mistet et Linieskib, var kommet ind med sin ødelagte Eskadre!

I ængstelig Spænding havde Befolkningen i Gibraltar været paa Benene hele Natten; Bragene af de sprængte Skibe havde kun forøget den pinlige Uvished. Jubelen var derfor umaadelig, da Saumarez kom tilbage; der blev skudt Victoria, og om Aftenen blev Byen prægtigt illumineret. Og der var sandelig Grund til denne Glæde, thi sjeldent er seig, engelsk Udholdenhed bleven kronet med større Held. Enkelte af de engelske Skibes Besætninger vare ved den sidste Uges Spænding og Strabadser: to Slag og flere Dages og Nætters Overarbeide, blevne saa sjælelig og legemlig udasede, at flere af Matroserne ligefrem sank sammen af Udmattelse og behøvede flere Dages Ro for at komme til Kræf-

terne igjen. Som Følge af Omstændighederne var Tabet af Menneskeliv paa engelsk Side ikke stort; kun «Venerable» blev haardt medtaget og mistede omtrent hundrede Døde og Saarede.

Admiral Saumarez blev beskyldt for at have skudt Tredækkerne i Brand med gloende Kugler, hvilket ikke var Tilfældet, og da en saadan Beskyldning efter de Tiders Tænkemaade heftede en Skamplet paa enhver ærekjær Kriger — Tiderne have forandret sig! — fralagde Saumarez sig Beskyldningen i et officielt Brev til den spanske Høistcommanderende i Andalusien.

Dengang var Postgangen langsom, og syv Uger gik hen, inden der naaede nogen Efterretning fra England til Gibraltar. For Englænderne var det tabte Slag ved Algesiras, hvor ovenikjøbet et Linieskib havde strøget, selvfølgelig en stor Skuffelse, men Admiralitetet saae Sagen med Ro og kastede ikke Spor af Skygge paa Saumarez; der blev tvertimod udtalt af Admiralitetslorderne, at en Flaade ikke kunde være i bedre Hænder, og at Skibene havde gjort Alt, hvad man under saa vanskelige Omstændigheder kunde forlange, hvor Vind og Veir havde bidraget til at bringe en forud godt anlagt Plan til at strande. Da saa et Par Dage senere Saumarez's Flaglieutenant ankom til England med Efterretning om, i hvor utrolig kort Tid og med hvor uhyre Anstrengelser Flaaden var bleven gjort nogenlunde seilklar efter et tabt Slag for at tage det op med en langt overlegen Fjende i en natlig Kamp, kan man begribe, hvorledes Saumarez's Ihærdighed og Dristighed blev hævet til Skyerne. Admiral St. Vincent, Nelson og Hertugen af Clarence holdt Lovtaler over ham i Overhuset; begge Huse voterede deres Tak; en livsvarig Pension paa 1,200 Pund Sterling blev tilstaaet ham, ligesom han ogsaa blev ophøiet til Baronet; yderligere forfremmedes flere af Flaadens Officerer.

Inden vi sige Farvel til Saumarez, ville vi erindre Læserne om, at han er en gammel Bekjendt i vore Farvande,

da han i fem Aar itræk, fra 1808—1812, havde Overbefalingen over Østersøflaaden. Vi bringe dette i Erindring, da det under hans Virksomhed her, mærkeligt nok, atter skulde falde i hans Lod at gjøre Indberetning om, at to svære Skibe, en Tredækker og en Todækker vare forgaaede med Mand og Muus, og denne Gang ramte Katastrophen to engelske Linieskibe, der hørte til Østersøflaaden. Under en svær Storm i Beltet havde Tredækkeren «St. George» (98), i hvilken Contre-Admiral Reynolds havde sit Flag vaiende, mistet Roret og været nødsaget til at kappe Masterne, og da dette Skib under Nødmaster og eskorteret af Linieskibene «Defence» (74) og «Cressy» (74) skulde seile til England, gik «St. George» og «Defence» under en nordvestlig Storm iland paa Jyllands Vestkyst Natten mellem den 23de og 24de December 1811. Kun atten Matroser bleve bjergede — omtrent fjorten Hundrede Mand druknede, efter at have tilbragt nogle Timer paa Vragene, der snart dreve iland paa Kysten i tusinde Stumper og Stykker.

O. Irminger.

Livet i en romersk Provindsby paa Keisertiden.*)

Vi vide meget vel, hvorledes Tiden gik for en Romer. De gamle Forfattere give os mangfoldige Oplysninger herom. Af Ciceros Breve kan man danne sig en Forestilling om, hvorledes en Statsmand tilbragte Dagen; Horats' Satirer give os et levende Billede af en Dagdriver, hvis vigtigste Beskjæftigelse det er at spadsere paa Forum eller op og ned ad den hellige Vei, at see paa Boldspillerne paa Marsmarken, at passiare med Korn- og Grønthandlerne, og om Aftenen at sidde og høre paa Tryllekunstnerne og Spaamændene. Juvenal er mere aabenmundet og lader os kaste et Blik ind i et hæsligt Værtshuus, et Samlingssted for Matroser, Tyve og undvegne Slaver, hvor vi i Baggrunden see Bedemændene ligge og sove Side om Side med den store Gudindes tiggefærdige Præster.

Livet i Provindsen**) derimod ligger ikke saaledes aabent for os. Maaskee vilde vi kjende det bedre, dersom vi havde bevaret hele den latinske, dramatiske Litteratur. Eftersom Folk i de store Byer jo holde saa meget af at gjøre Løier med Provindsboernes Naragtigheder, kan man nok tænke sig, at Comedieforfatterne her have fundet et velkomment Stof.

---

*) Efter G. Boissier.

**) Ved «Provinds» forstaaes her Alt, hvad der ikke var Rom, altsaa Italien ligesaa vel som Gallien og Syrien. Romerne regnede sædvanligviis ikke Italien med til Provindserne.

Det kunne vi da ogsaa see af de Comedietitler, som vi kjende, og de faa Brudstykker, vi have tilbage. I en Comedie indfører Forfatteren en qvindelig Repræsentant for disse forhærdede Provindsialister, som ikke et Øieblik tvivle om, at deres lille Flække er Verdens Midtpunkt. Da hun kommer til Rom, og man viser hende omkring, kan hun ikke faae sit kjære Setia udaf Hovedet, og da hun kommer forbi Tiberen, taler hun om, hvor rart det dog vilde være for Setia, om man kunde faae Tiberen derhen.

Forfatterne nævne som oftest kun Provindsen for at udtale, hvilken Udvillie de føle for den; Alle som En erklærede de, at det var umuligt overhovedet at leve udenfor Roms Mure. Man maatte ganske vist indrømme, at det var et af de mest usunde Opholdssteder, som gaves; Febris, Feberen, havde havt sine Altere her lige fra Numas Tid, men de Bønner, man opsendte til den, formildede den ikke. Seneca tilstaaer, at man kun behøvede et Øieblik at slippe bort fra denne Luft, som var opfyldt med Støv og Røg, for strax at befinde sig meget bedre, men man tog dog aldrig bort med det Gode. Saalænge Cicero levede i Ro og Fred i Rom, generede han sig ikke for i offentlige Taler at erklære, at det var en meget styg og daarlig bygget By, at Husene vare altfor høie og Gaderne altfor snævre. Han fik en anden Mening, saasnart han blev tvungen til at forlade den. «Hvor den dog er smuk!» udbrød han, da han kom tilbage; der behøvedes ikke mere end en Landflygtighed paa nogle Maaneder for at overbevise ham om, at Rom var en vidunderlig deilig By. Nogle Aar efter forlod han den igjen for at bestyre Cilicien; men ogsaa denne Gang følte han Længsel efter den, da han ikke mere havde den for Øie. Næppe var han ankommen til sin Provinds, før han allerede tænkte paa, hvorledes han snarest muligt skulde komme tilbage. Medens han styrede Lande, større end Kongeriger, medens han commanderede Armeer og modtog Senatets Lykønskninger til sine Seire, kunde han ikke glemme, hvor langt han nu var

fra Capitolium; han skrev forknytte Breve til sin Ven Cælius og lagde ham paa Sinde aldrig at forlade Rom, men altid at leve i dets Lys. Strengt taget kan man nok forstaae, at en Statsmand nødigt vilde tabe Forum af Syne; det laa altfor meget i hans Interesse ikke at fjerne sig for langt fra det; men hvad der mere maa overraske, er, at endogsaa Fattigfolk, for hvem det var saa dyrt og saa vanskeligt at leve i Rom, endelig vilde blive der. Juvenal skildrer os de pinlige Situationer, hvori en stakkels Klient som han hver Dag kan komme. For at opmuntre sig selv til at forlade Hovedstaden priser han et Ophold i Sora, Fabrateria og Frusinone, «disse herlige Byer, hvor man ikke løber Fare for om Morgenen at blive knust af Vogne eller om Aftenen at blive myrdet af Røvere; hvor man kan kjøbe sig et Huus og en Have for, hvad man maa give ud i aarlig Leie af en ussel Rønne i Rom.» «Ak!» udbryder han, «der er det, Du skal leve og rigtig komme til at holde af Din Spade og Din lille Afkrog! Det er Noget, at kunne sige: det er mit, om det saa kun er et Musehul!» Og dog kunde Juvenal ikke tale saa indtrængende til sig selv, at det blev til Noget hermed; han tog ikke bort fra Rom, og Martial beskriver os, hvorledes han fra den tidlige Morgenstund slider de Stores Trapper for at gjøre de høie Herrer sin Opvartning. Statius viste sig mere resolut. Han saae, hvorledes hans Ry voxede, uden at hans Pung tog til i samme Omfang. Han var en af de første og en af de fattigste Digtere i Rom. For at leve maatte han laane de forelskede Rigmænd sin Lyre og i alle mulige Tonearter istemme Domitians Priis. Hvad der laa ham mest paa Sinde var, at han skulde see at faae en voxen Datter bortgiftet; det var en talentfuld Pige, som spillede paa Lyre og henrivende forstod at synge sin Faders Sange. Men Ulykken var, at han ikke havde nogen Medgift at give hende, og «nu svandt hendes skjønne Ungdom hen, barnløs og eensom». Han tog det Parti at vende tilbage til Neapel, hans Fødeby, hvor han haabede at føre en mindre piinlig

Tilværelse og at finde mindre fordringsfulde Beilere; men hans Kone vilde paa ingen Maade følge ham. Det var en af disse eensidige Romerinder, som ikke troede, at det var muligt at leve andetsteds end paa en af de syv Høie. Ved Tanken om at forlade Rom udstødte hun dybe Suk og tilbragte søvnløse Nætter. Forgjæves udmalede Statius i henrivende Vers Puzzolis og Bajæs Herligheder, disse fortryllende Steder, «hvor Alt forener sig om at forskjønne Livet, hvor Sommeren er kjølig og Vinteren mild, hvor Havet kjærtegner Kysterne og lægger sig til Hvile ved dem»; hun havde ikke Tanke for Andet end Suburbana og Esqvilinerhøien, og ved den neapolitanske Havbugt længtes hun efter Tiberens gule Vande.

Den Uvillie, som intelligente Folk nærede mod Provindserne, forklarer os da, hvorfor de ikke fortælle os Noget om dem; de enkelte Træk, de henkaste, give os ikke noget tydeligt eller nyt Billede af dem. Det vilde da være os temmelig vanskeligt at forestille os, hvorledes Livet gik i en lille By i det romerske Rige, dersom man ikke havde været saa lykkelig at opdage en heel saadan By. Opdagelsen af Pompeji holder os fuldkommen skadesløse for de gamle Forfatteres Taushed. For at faae at vide, hvorledes man levede udenfor Rom, behøve vi ikke længere møisommelig at samle ubetydelige og tvivlsomme Steder hos Forfatterne; en kort Spadseretour i Pompeji vil være os til meget større Nytte.

Før vi gjennem Herculanerporten gaae ind i Pompeji, ville vi først gjøre den Bemærkning, at Byen naturligviis saa meget som muligt har søgt at komme til at ligne Rom. I det første Aarhundrede havde den hele Verden Øiet henvendt paa Rom. Dens Sæder vare trængte igjennem overalt; kun den græske Civilisation stod endnu imod. Østen vægrede sig kraftigt imod, hvad den kaldte et voldeligt Indfald af Bar-

barer; men i Vesten havde de meest kraftige og selvstændige Nationer ladet sig beseire; Spanien, Gallien, Britannien føiede sig ikke blot efter Seierherrens Love, men ogsaa efter hans Sæder; den hele Verden var bleven romaniseret.

Den romerske Aand trængte ind i de overvundne Lande paa een Gang ad flere Veie. Medens Legionerne paa deres Marsch gjennem Rigets Provindser paavirkede den lavere Befolkning, meddeelte eller snarere paatvang de store Handlende Smaahandlerne, Landmændene, Alle, som havde Forretninger med dem, deres Sæder og deres Sprog. Hvad den dannede Verden angaaer, da stod den i Forbindelse med de Intendanter, Proprætorer og Procuratorer, som Keiseren og Senatet sendte til Provindserne for at bestyre dem. Disse Herrer vare altid Folk af de høieste Samfundsklasser, Riddere eller Senatorer, som vare vante til at færdes i Keiserens Palads og hvert Aar bragte som en Luftning fra Rom hen til disse fjerne Egne; de havde ofte deres Hustruer med sig og vare altid fulgte af fornemme unge Mennesker, som ved dem vilde sættes ind i Forretningerne, og af Frigivne, der tjente dem som Secretairer. Det var som et Slags Hof, der blev et Mønster for den fine Verden i vedkommende Provindsby. Ved denne daglige Berøring med Kjøbmænd, Soldater og Regjeringsmænd vare Provindserne efterhaanden blevne romaniserede. Tacitus fortæller, at man ivrig læste Aviserne fra Rom for at være à jour med de mindste Begivenheder, som gik for sig i Senatet eller paa Forum; man gjentog de Vittigheder, som vare i Omløb i Rom og som gik ud over Tidens fremragende Størrelser; man lagde an paa at være kjendt med de berømte Taleres smukke Vendinger og aandfulde Tanker. Modeforfatternes nye Bøger bleve læste allevegne. Boghandlerne i Lyon forskreve Plinius's sidste Forsvarstaler, deres Colleger i Vienna solgte Martials Epigrammer, og med Stolthed fortæller denne Digter os, at man sang hans Digte, saa langt det romerske Herredømme strakte sig. Selv hos de lidet kjendte og ufuldstændigt undertvungne Folk trængte

Rom igjennem ligesaa meget ved sin Kunst og sin Litteratur som ved Vaabenmagt. «Gallien», siger Juvenal, «har uddannet brittiske Advocater, og man siger, at Thule har tænkt paa at skaffe sig en Lærer i Veltalenhed». Juvenal vil være vittig, men han overdriver ikke saa stærkt, som han selv troer. Britannien var en af de romerske Vaabens sidste Erobringer og, som det lod til, en af de mindst grundige; men man veed imidlertid, hvilken Bevægelse det kom i, da det maatte skilles ved Rom, dengang Picter og Scoter faldt ind i Landet. Det er da meget sandsynligt, at disse fjerne Provindser beredte en reisende Romer meer end een Overraskelse; han maatte blive meget forbauset ved at mærke, at han endnu ikke var kommen rigtig hjemme fra; undertiden traf han igjen paa, hvad man netop har meest Vanskelighed ved at faae bragt fra det ene Land til det andet, denne Belevenhed i Optræden, denne Finhed i Sproget, denne eiendommelige Tone i de ofte bidende Vittigheder, kort sagt Alt, hvad Romerne sammenfattede under Benævnelsen Urbanitet, fordi det efter deres Mening fremsprang af Livet i den store By. Da Martial kom til Bilbilis, i Hjertet af Spanien, troede han, at han skulde leve midt imellem vilde Mennesker; hvor stor var da ikke hans Overraskelse over at finde en sand Romerinde her! De Lovtaler, han holder over Marcella, vise, selv om man vil skive en Deel paa Høflighedens Regning, at Urbaniteten var trængt frem lige til Bilbilis. «Udtal blot et enkelt Ord, og Palatinerbjerget vil troe, at det har fostret Dig. Ingen af de Qvinder, som ere fødte i Suburbana og som boe paa Capitoliums Skraaninger, vilde tage Kampen op med Dig! Naar jeg blot har Dig, glemmer jeg min Sorg over at have forladt Verdensstaden; Du formaaer atter at kalde den frem for min Sjæl!»

Naar man saaledes midt inde i Spanien gjenfandt det belevne Væsen, vi kjende fra Capitolium og Palatinerbjerget, naar man studerede Rhetorik i Thule, naar man fra den ene Ende af Verden til den anden troligt søgte at tilegne sig de

romerske Sæder og Skikke, Romernes hele Maade at tale og være paa, vil man see, at den Opgave, vi have foresat os, bliver lettere at løse. Vi ville kjende Provindslivet i det første Aarhundrede, og vi ville da kun behøve at føre det romerske Liv tilbage til mere beskedne Forhold, for at faae at vide, hvorledes Tiden gik i Provindserne. Det Besøg, vi aflægge i Pompeji, stadfæster fuldkommen denne Antagelse; ved hvert Skridt støde vi paa en Efterligning af det romerske Liv. Pompeji var imidlertid en gammel By, og den havde mange Gange skiftet Udseende, før den havde faaet den Skikkelse, hvori den nu viser sig for os, Den var fra først af oskisk, dens Beliggenhed i Nærheden af Neapel havde gjort den halv græsk, og endelig havde Sulla her skabt en romersk Coloni. Imidlertid finder man nu ikke mange Spor af disse Omskiftelser. Det Oskiske træder kun frem i enkelte Indskrifter; om Grækenland mindes man blot ved den udsøgte Finhed og Ynde i Malerier og Billedhuggerværker. Rom derimod viser sig overalt; dens Indflydelse har tildækket og næsten udslettet alle de andre. Det kan nu dog ikke forundre. Naar man veed, at der i de smaa Flække i Britannien fandtes Buegange ligesom paa Marsmarken, naar vi af Indskrifter see, at Beboerne af en lille ubekjendt germanisk By havde villet have et Vatikan, undres man ikke over at see, at man i en By i Campanien søgte ogsaa at faae et Forum og et Capitol.

Pompeji er altsaa Rom i det Smaa; Livet i Pompeji maatte være det romerske Liv i Miniatur. Selv om vi kun havde Resterne af de ødelagte Bygninger, som man har opdaget der, uden at have Noget, som kunde forklare og tydeliggjøre os deres Anvendelse, vilde det være os let at slutte os til den, naar vi tænke paa de offentlige Bygninger i Rom. Vi vide, hvorledes det Liv var, som rørte sig i Flaviernes Amphitheater, i Titus' Thermer, under Livius' eller Octavias Buegange. For at faae Liv i Pompeji, for at befolke disse tomme Gader og øde Pladser, behøve vi kun i Indbildnings-

kraften at lade de Scener, for hvilke Rom pleiede at være Skuepladsen, udfolde sig her. Lad os for Exempel paa dette indskrænkede, men skjønne Forum, som var Pompejis Midtpunkt og Hjerte, anbringe nogle af den lille Byes Dagdrivere; de samles her om Aftenen ikke for at samtale om de offentlige Anliggender, for at tale ilde om Øieblikkets Magthavere, eller for at fortælle Rygter fra Germanien eller Parthien, men kun for at lee over Næstens smaa Uheld, eller, naar det kommer høit, for i Forbigaaende at sige nogle Morsomheder om en for stræng Ædil eller en for lidt spendabel Duumvir. Lad os befolke disse Buegange med Byens flotte unge Mennesker, med Pansas eller Holconius' elegante Sønner, som komme herhen, for at man skal beundre deres ulastelige Toilette, som ganske er skaaret efter de moderne romerske Herrers, der hvert Aar i Badetiden besøge Bajæ. Lad os fylde det store Amphitheater med skuelystne Mænd og med kokette Qvinder, som vistnok komme herhen for at see, men endnu mere for at sees. Lad os forestille os, at hele dette Publicum er forsamlet for at overvære et af disse store Dyr- eller Menneskeslagterier, man holdt saa meget af i Pompeji. Intet er lettere end at udmale sig alle de forskjellige Scener, som disse skuelystne Blike følge med en saa levende Interesse; vi behøve kun at lade Øiet løbe hen over Basrelieferne paa Scaurus' Grav, hvor de ere gjengivne med saa stor Troskab. Man seer her Jægere, som kæmpe imod Tigere med Kappen og Sværdet ligesom vor Tids Toreadorer; man seer her Gladiadorer af alle Slags, mirmiliones, retiarii, thraces, som ere i fuld Kamp. Alle Stridens forskjellige Trin seer man for sig; de gjøre Angreb og forsvare sig, idet de opbyde al deres Kraft; den Beseirede løfter en Finger i Veiret for at anraabe Publicum om medlidende at standse Kampen, og, dersom Folket ikke vil vise ham Barmhjertighed, gjør Seirherren det af med ham. Vi kunne ogsaa, for at Intet skal mangle i Billedet, forestille os, at en af de unge Herrer, som vi før talte om, under den almindelige Bevægelse langt

ivrigere er optaget af en smuk ung Pige, som sidder ved Siden af ham, end af Skuespillet, og at han nu benytter sig af Leiligheden til at gjøre Bekjendtskab med hende. Saaledes gik det ofte i Rom, efter hvad Ovid fortæller os. «Det hændes», siger han, «at den, som var kommen for at see Andre blive saarede, selv føler et Saar».

Naar man altsaa blot gjenkalder sig Roms Bygninger for sin Forestilling, kommer der Liv i Pompeji, og naar man tager Historikernes Fertællinger eller Digternes Vers for sig, behøver man ikke at stille store Fordringer til sin Indbildningskraft frr at befolke den.

Men hvor let Indbildningskraften end her kan virke, saa have vi dog ved denne Leilighed meget lidt Brug for den eller for Conjecturer. Disse Bygninger bære nemlig alle Indskrifter; de tage Ordet for at fortælle om sig selv og om dem, der besøgte dem, hvad vi maatte ønske at faae at vide. Man træffer en Mængde Indskrifter i de gamle Byer. I Pompeji finde vi tre forskjellige Slags; først dem, som ere indgravede paa Marmor eller Steen, snart paa Frontespicen af et Tempel for at forkynde os, hvem der har opført det, snart paa Fodstykket af Statuerne for at meddele os Navnet paa den Person, de forestille, og den Virksomhed, han har havt. Disse Indskrifter vare bestemte til at vare ligesaa længe som de Monumenter, der bare dem, og Tilfældet har ikke begaaet nogen Indiscretion ved at bevare dem for os. Dernæst var der dem, som vare malede med en Pensel, i Rødt eller Sort, paa Husenes eller Buegangenes Mure. Disse, der have meget mere Interesse for os end de forrige, svare til vore Placater og offentlige Bekjendtgjørelser. I dem anbefalede man ved Valgene Candidater til sine Medborgere; i dem bekjendtgjorde en Skuespildirecteur, hvad Dag der skulde spilles, og hvad han vilde give; en Huuseier underrettede Publicum om, at han har et Værelse tilleie til Juli Flyttedag, Værten i Gjæstgiverstedet «Hanen» eller «Elephanten» indbyder de Reisende til at tage ind hos ham med Løfte om, at de ville forefinde

et godt Maaltid og alle mulige Beqvemmeligheder; eller man efterlyser stjaalne og bortkomne Gjenstande og udlover en god Douceur til den, som maatte finde dem. «En Krukke Viin er forsvunden fra Boutikken; den, som skaffer den tilveie, vil faae 65 Sesteretir (5 Rd); kan han paavise Tyven, vil man udbetale ham det Dobbelte». Den tredie Slags Indskrifter ere de, som ganske simpelt ere kradsede med Spidsen af et Søm eller en Kniv: af Forelskede, som gjøre sig den Fornøielse at hilse deres Skjønne i Forbigaaende, af en og anden flov Spasmager, som er rigtig glad over at kunne meddele os, at han har Snue, eller som aldeles ugenert skjælder dem ud for Barbarer, der have været taktløse nok til ikke at indbyde ham til Middag; af nogle ildesindede Personer, som fortælle os, at Epaphras er en vidtløftig Fyr, at Anomalus og Verecundus ere Døgenigter og Oppius en Røver. Disse Kradserier vare ikke bestemte til at naae til os; Pompejis Ødelæggelse har bevaret dem for os, og det er et stort Held. Studiet af disse Gadedrengestreger frembyder megen Interesse. Medens de monumentale Inscriptioner indføre os i den officielle Verden, lade Kradserierne os især kaste et Blik ind i Smaafolks venlige eller fjendtlige Samliv.

Første Gang, man besøger Pompeji, bliver man meget overrasket ved at see, hvorledes Byen trods Ødelæggelsen har bevaret et smilende Udseende. Maaske vare Pengene i disse Lande, hvor Slaveriet herskede, mindre ulige fordeelte; udenfor Slavestanden, som man ikke regnede med, var der Færre end nutildags, som vare nødte til at arbeide for Føden. Folk havde mere Tid til deres Raadighed og tilbragte den mere fornøieligt. Naar man seer den store Mængde Bygninger, som vare viede til Glæden, skulde man virkelig heller ikke troe, at Folk tænkte paa andet end paa at more sig. Der var sikkert ogsaa alvorlige Mænd i Pompeji, men, som overalt, gjorde mindre Opsigt end de Andre; Erindringen om dem er udslettet, og der er meget Lidet, som endnu minder

om dem*). I disse Gader og paa disse Pladser vækker Alt Forestillingen om et muntert og smilende Liv, Alt taler om Glæden. I denne Henseende afgive Indskrifterne de samme Vidnesbyrd som Bygningerne; det er ogsaa om Glæde, om Kjærlighed og Skuespil, at de sædvanligviis fortælle os. Især synes Pompejis Beboere at have sværmet meget for Skuespil. Man havde altid holdt meget af dem i Rom; man satte maaskee endnu mere Priis paa dem i de mindre betydelige Byer, hvor man ikke havde saa mange Midler til at faae Tiden til at gaae. Paa Ciceros Tid var Theatret Provindsboernes Fornøielse. I Pompeji havde man et sandt Raseri for Skuespil; der var alleslags Skuespil: Tyrefægtninger, store Jagter paa Bjørne og Vildsvin, Løb af Heste, Athletkampe og undertiden ogsaa Pantomimer. Vi vide, at Pylades, den største Pantomime paa den Tid, har givet Forestillinger i Pompeji; men det var Gladiatorerne, som ret egenlig vare i Mode. Disses Kampe bleve anmeldte i Bekjendtgjørelser, som man endnu finder i stor Mængde paa Murene; Programmet meddeler, hvad der vil blive at see, om der foruden Gladiatorerne vil optræde Athleter, eller om der vil blive opført en Jagt og holdt Tombola; de glemmer heller ikke at tilføie, at der vil blive anbragt Solseil, og at der til Forfriskning vil blive stænket med vellugtende Vande; der fastsættes Dagen, medens der dog snart gjøres opmærksom paa,

---

*) Man kommer dog til at tænke paa dem ved at betragte den smukke Hemicykel, som findes ved Begyndelsen af Gravgaden. Her maa de alvorlige Folk i Pompeji, og da navnlig de gamle, have søgt hen; naar Dagen hældede, have de dvælet her, fjernt fra de ungdommelige Glæder. Det er et prægtigt Sted til philosophisk Samtale; jeg tænker her paa den platoniske Philosophi, som dog altid har et mildt Smil midt under de alvorligste Tanker. Maa Gravene her i Nærheden stemme alvorligt, kan det skjønne Skue, som frembyder sig for Blikket, Bugten ved Neapel og de henrivende Omgivelser, ikke andet end opmuntre Sindet og forhindre det fra at fortabe sig i Sørgmodighed. Dette Sted passer rigtigt til Samtaler som Ciceros »om Alderdommen«.

at Forestillingen vil kunne blive udsat paa Grund af ugunsigt Veir, og snart, til stor Fornøielse for de Theatergale, erklæres, at Forestillingen uigjenkaldelig vil finde Sted, og at man vil kæmpe, hvordan Veiret end bliver.

Disse Skuespil var den dyreste Fornøielse for Pompejianerne. Embedsmændene in spe saavelsom de fungerende vidste heller ikke noget bedre Middel til at erhverve sig Folkets Gunst eller til at takke Folket for beviist Tillid end at byde det en Gladiatorkamp. En af disse Folk, Duumviren Clodius Flaccus, som var mere taknemmelig end de andre, lod 35 Par Gladiatorer optræde ved en eneste Forestilling. Pompeji bliver ikke ofte nævnet i Historien. Tacitus omtaler kun een Gang denne lille By, og det er netop i Anledning af en saadan Forestilling. Han fortæller, at under en af disse Kampe, der naturligviis ikke stemte Sindene til Blidhed, kom Indbyggerne fra Nuceria og de i Pompeji, hvor Festen blev givet, i Klammeri, som begyndte med Skjældsord og endte med Slagsmaal, og en stor Deel af Nucerinerne bleve dræbte. Senatet straffede de Skyldige og befalede, at disse Kampe ikke i ti Aar maatte afholdes. Man kunde ikke give Pompejianerne nogen værre Straf. Hvad der beviser den store Popularitet, disse Skuespil nød hos dem, er den Tilbøielighed, de have til overalt at aftegne Gladiatorer. Man finder endnu en stor Mængde paa Murene og i de meest forskjellige Stillinger. Sædvanligt fremstiller man dem kæmpende, medens en gammel Gladiator, som har trukket sig tilbage fra Skuepladsen, ordner og leder Kampen; man kan kjende ham paa den Stok, han bærer. Under Tegningen staaer at læse Navnet paa Vedkommende og Tallet paa de Seire, han har vundet. Af den kunstløse Maade, hvorpaa disse Skitser ere henkastede, seer man let, at de ikke skyldes Tegnere af Profession. Det var Mænd af Folket eller Børn, som saaledes prydede Murene med deres Producter. Det er pudsigt at lægge Mærke til, at Børnene her henkradse deres Billeder ganske paa samme Maade som Drenge nuomstunder;

det er stadig en meer eller mindre lige Linie, som forestiller Panden og Næsen, og to Prikker, som skulle betyde Øinene. Imidlertid er der dog nogle af disse Skitser, som ikke ere uden et vist Lune; saaledes navnlig den tykke Mand, ved Navn Achilles, den Uovervindelige, hvis trivelige Skikkelse viser, at man ikke altid satte af i denne blodige Profession.

Pompeji var altsaa en Stad, som holdt af at more sig. Det vidste man ogsaa i Nabolaget, og man kan nok tænke sig, at mange Folk fra Omegnen søgte herhen, ligesom Grækerne toge til Korinth. Det er sikkert en af disse Gjæster, som i sin Glæde over alle de forskjellige Forlystelser, han fandt her, da han tog bort har skrevet disse Ord, som endnu staae at læse paa Murene: «Her er et lykkeligt Sted!»

Den lille Byes Hovedguddom var Venus; hende dyrkede man med megen Hengivenhed. Hendes Navn finder man ofte paa de offentlige Bygninger og endnn hyppigere i de folkelige Indskrifter. En af disse Kunstnere uden Skole, der overalt gav Gladiatorfigurer til Bedste, veed ikke noget bedre Middel til sikkre sin Tegning mod Overlast end at overgive den, som vil tillade sig at røre ved dem, til «den pompejianske Venus' Vrede». Største Delen af de Kradserier, man har fundet i Ruinerne af denne Coloni, som havde stillet sig under Venus' Beskyttelse, ere forfattede af forelskede Folk. Lucian fortæller, at det paa denne Tid var Skik at skrive Kjærlighedserklæringer paa Husene; der er mange af den Slags i Pompeji, og da Retskrivningen er meget forskjellig, kan man formode, at de ere skrevne af Folk, som tilhørte heelt forskjellige Classer af Samfundet. Nogle af dem, som saaledes ville feire deres Elskede, nøies med at laane Vers af de berømte Digtere, Virgil, Properts og især Ovid; der var ingen Digter, som var mere i Mode hos de unge Mennesker end han. Saa er der ogsaa de Vers, som ere tagne af Digtere, der nu ere ukjendte, medens andre endogsaa synes digtede i den særlige Anledning. «Gid Døden maa

ramme mig, om jeg vilde begjære at være en Gud, naar jeg ikke besad Dig!» siger den lykkelige Elsker. De mindre Belæste, de Udannede, det vil sige største Parten, nøies med at tale i Prosa, og det træffer sig af og til, at de tale en temmelig barbarisk Prosa. «Min kjære Sava», siger En, «elsk mig; det maa Du endeligt!» — «Nania hilser sin Ven Papurus». — «Meta, Skuespillerinde ved Atellanerne, elsker Chrestus af ganske Hjerte. Gid den pompejanske Venus vil være dem naadig, og gid de altid maa leve i god Forstaaelse!» — «Assellia, gid Du dog kunde tøe op!» — Virgula til hendes Ven Tertius: «Du er altfor styg!» En af disse Indskrifter indeslutter ligesom en heel lille Roman. «Nu har jeg truffet hende! hun er her! der er ingen Tvivl mere derom! Romula lever her med en Skurk!» Seer man ikke her en stakkels Elsker, som er bleven forladt af den Elskede, nu endelig træffer hende, efter længe forgjæves at have søgt hende, og saa i sin Sorg skriver disse Ord paa det Huus, hvor hun boer. —

Man paastod sædvanlig, at Sæderne vare bedre i Provindserne end i Rom. Tacitus og Plinius gjøre sig en Fornøielse af at rose det anstændige og beskedne Liv, man førte i de italienske Municipier; efter deres Fremstilling skulde man troe, at Rom var Samlingsstedet for alle Laster, og at Dyden derimod florerede, saa snart man var kommen udenfor Servius' Muur. Jeg er bange for, at der i denne Opfattelse blander sig noget af den Illusion, som faaer os til at troe, at vi vilde befinde os bedre ethvertsomhelst andet Sted end netop der, hvor vi ere. I ethvert Tilfælde var den ikke paalidelig for den Byes Vedkommende, som vi her beskjæftige os med. Det er muligt, at man ikke traf Dyden i Rom, men det er sikkert, at man lige saa lidt skulde tage til Pompeji for at finde den. Pompeji havde til Nabo Neapolis, som man allerede dengang kaldte «det lade Neapel», og som saa afgjort stadfæstede det Ordsprog: «at Lediggang er en

Rod til alt Ondt; det laa ligeoverfor Bajæ, et af de skjønneste, men tillige et af de mest fordærvede Steder i Verden.

Skjøndt den største Deel af Pompejanernes Tid var helliget Glæden, blev der dog ogsaa lidt Tid tilovers til alvorlige Forretninger. Hvert Aar kappedes Valget af Embedsmænd med de sædvansige Forlystelser om at fængsle deres Interesse, og Indbyggerne deeltoge i disse Valg med en Iver, som vi ikke skulde vente at finde hos dem. Uagtet deres afgjorte Smag for Skuespil og alleslags Fornøielser, vise Indskrifterne os dog, at de ikke aldeles forsømte at regjere deres lille By.

Naar man taler om den romerske Regjering under Keiserdømmet, forestiller man sig altid et trykkende Despoti og en dræbende Centralisation. Det er imidlertid en Feiltagelse. Despotismen raadede kun i Rom, og Centralisationen tilhører en senere Tid. Da Romerne først havde beseiret den hele Verden, behandlede de den mindre haardt, end man er tilbøielig til at troe. De havde altfor megen politisk Sands til at sætte Priis paa at vise en ufornøden Strenghed. I Almindelighed krævede Rom ikke andre Offre af de undertvungne Folk end dem, som vare nødvendige til at sikkre dets Erobring. Det lod deres Sæder og deres Religion ukrænkede; det skaanede deres Forfængelighed, de Overvundnes sidste Trøst; det ærede deres Minder: «Hold Fortidens store Minder i Ære», skriver Plinius den Yngre til en Provindsbestyrer, «agt ogsaa dette Alderens Fortrin, der gjør Mennesker saa ærværdige og Byer saa hellige. Tag altid Hensyn til de svundne Tider, de store Bedrifter, ja selv til Sagnene. Saar aldrig Nogens Selvfølelse, Frihedsfølelse eller blot hans Forfængelighed». Intetsteds ødelagde Rom for at ødelægge, intetsteds kuldkastede det, hvad der kunde bevares uden Fare. Medens det allevegne udslettede den nationale Eiendommelighed, bevarede det saa vidt muligt den municipale; det

var den, man satte mest Priis paa, og jeg er tilbøielig til at troe, at adskillige af de undertvungne Folk, hos hvem Nationalitetsfølelsen ikke var synderlig vakt, næppe have vidst rigtig af, at Landet var bleven erobret.

Der blev ganske vist en vis Eenhed i det romerske Riges Regjering henimod Slutningen af Republikens Tid, men man maae ikke oversee, at det langt mere var en Følge af en frivillig Bevægelse hos de forskjellige Folk, end Noget, Seirherren selv havde bragt istand. Man saae fra alle Sider de Overvundne med en mærkværdig Iver opgive deres nationale Skikke og deres Love, ja endogsaa give Afkald paa deres Modersmaal, det Sidste, et Folk giver Slip paa, for at antage Seirherrens Sprog. Rom søgte tvertimod i nogen Tid at modsætte sig denne Bevægelse. Dets Stolthed følte sig saaret ved disse keitede Efterligninger, hvorved de Beseirede syntes at ville hæve sig op i lige Linie med det. Istedetfor strax at paatvinge alle Folk sit Sprog, vide vi for Exempel, at det i lang Tid betragtede det som et Privilegium for de Folk, det vilde belønne, og at det forbød dem, som ikke syntes værdige dertil, at benytte det.

Næsten alle Stænder, Municipier, Colonier, Fristæder, Forbundsstæder eller underordnede Stæder styrede sig selv ved egne Love, Alle udvalgte de deres Embedsmænd, og jeg troer, at man kan sige, at Verden sjeldent har havt saa megen municipal Selvstændighed som under Cæsarernes Despotisme.

Da Pompeji var en romersk Coloni, maatte den være blandt de meest begunstigede Byer. Med Hensyn til sin indre Forvaltning nød den en ubegrændset Frihed. Den havde et Senat paa 100 Medlemmer, som bleve tagne af Byens meest fremragende Mænd; to Duumviver havde det Hverv at lede Senatets Forhandlinger og at styre Retsvæsenet; to Ædiler holdt Øie med Livet paa Torvet, førte Tilsyn med de offentlige Bygninger og ledede Politivæsenet paa Gader og Pladser; to Qvæstorer bestyrede Finantsvæsenet. — Desuden nævnes

Stadens Patroner. Nogle af disse vare forhenværende Embedsmænd, som havde gjennemgaaet de forskjellige Grader i det offentlige Liv og i disse Stillinger havde erhvervet sig deres Medborgeres Taknemmelighed. Naar den lille By nu ikke havde flere Værdigheder at tildele dem, hædrede den dem med denne Titel af Patron, som var den høieste, den havde at uddele, og dermed vare de anerkjendte som de første Mænd i Staden. Andre Patroner havde ikke noget med Embedsvæsenet at gjøre, men vare Mænd, der havde Indflydelse hos Keiseren og som man derfor kunde have Nytte af i vanskelige Sager. Til Løn for de Tjenester, deres Medborgere ventede sig af dem, overvældede disse dem paa Forhaand med Æresbeviisninger. Det Decret, hvorved man tildeelte dem Patrontitlen, var affattet i de meest smigrende Udtryk, blev høitideligt overrakt dem af en Deputation, og var bestemt til at indgraves et eller andet Sted i deres Huus.

De Valgscener, som i Rom kun hørte en fjern Fortid til, vare lyslevende Virkelighed faa Mile fra det Mure. Man beilede ivrigt til den Ære at blive valgt af sine Medborgere til disse Tillidsposter, og Valgkampene vare heftige og stærkt bevægede. De lattermilde Romere kaldte disse Valgscener: en Storm i et Glas Vand, og de vare virkelig ogsaa stormfulde. Undertiden blev der drevet Kabaler og Agitationer, og, naar man ikke kunde komme til Enighed, maatte man henvende sig til Keiseren for at bede ham udnævne vedkommende Embedsmand.

Vi have den Dag idag i Pompeji Vidnesbyrd om denne Iver ved Valgene. Da man ikke dengang havde Aviser til at anbefale eller angribe Valgcandidaten, gav man heelt naivt sin Antipathi eller Sympathi et Udtryk i Indskrifter paa Murene. Det var en saa almindelig Skik, at man i nogle Egne saae Huuseiere beskytte deres Mures Hvidhed mod den Slags Valgbekjendtgjørelser. «Man anmodes om ikke at skrive her», bad de. Vee over den Candidat, hvis Navn man vil skrive her! Gid han maa falde igjennem!» Sandsynligviis vare

Huseierne i Pompeji mere tolerante, thi man finder en stor Mængde saadanne Indskrifter paa Murene. Udtrykkene variere ikke meget; det er sædvanlig flere Vælgere eller en Privatmand, som anbefaler Vedkommende til Valget. Snart fremsætte de beskedent deres Anmodning: «Jeg beder Eder om at udvælge A. Vettius Firmus til Ædil. Felix ønsker det». — «Frugthandlerne ønske at faae Holconius Priscus til Duumvir». — Snart optræde de som Folk, der mene, at deres Ord har Vægt og ufeilbarlig vil drage Andre over til deres Side: «Firecus stemmer paa Marcus Holconius, — Fiskerne vælge Popidius Rufus». De undlade ikke at omtale Vedkommendes Dyder; de forsikkre altid, at han er en fremragende Personlighed, ubestikkelig, værdig til det Embede, han søger, født til Held for Republikken. o. s. v. «Alle Candidater», siger Seneca, «give vi Navn af fortræffelige Folk». I Pompeji har hver sin Valgcandidat, som endeligt maa udnævnes. Der er Posteibagernes, Kokkenes, Gartnernes, Saltmadshandlernes, Agerdyrkernes, Mulæseldrivernes og, mærkeligt nok, ogsaa Valkernes og Gladiatorernes Candidat. Saa er der fremdeles Skolelærernes Candidat, og disse Mænds Anbefalinger ere ingenlunde fri for Forsyndelser mod Sproget. Endelig er der ogsaa Qvinderne, som slutte sig til deres Mænd og deres Sønner, eller endogsaa paa egen Haand indlade sig paa at angive, hvem de ville have valgt, og det undertiden i en temmelig afgjørende Tone: «Hilario med Hustru vælger — Sema med sine Sønner vælger — Fortuna ønsker — Animula udnævner». — Det er klart, at Qvinderne i Pompeji lige saa lidet som Gladiatorerne stemte, men ikkedestomindre gave de dog deres Anbefaling til Bedste.

Municipierne havde da bevaret hele den Frihed, de nøde under Republikken. I det Hele taget havde de ikke tabt Noget ved den nye Regjeringsform. De vare nu mindre udsatte for politiske Uroligheder, mere sikkre for den Dag imorgen. Trygheden havde Velstand i Følge med sig; henimod Slutningen af Republikkens Tid vare de næsten alle

ødelagte, men under de første Keisere lader deres Pengevæsen til at være bragt paa Fode igjen. Plinius siger, at alle Nationer, som i lang Tid havde været Slaver for en Frihed, der fremkaldte Spaltninger iblandt dem, vare taknemmelige over den Enevælde, som nu knyttede dem sammen. Der var mindre Smigreri, end man er tilbøielig til at troe i disse Statuer og Templer, som man opreiste overalt til Ære for Keiserne i deres levende Live eller efter deres Død. Pompeji havde ydet Augustus al mulig Tilbedelse endogsaa før hans Apotheose; Herculaneum bærer lovprisende Indskrifter til Ære for Tiber og Claudius. Det skulde ikke undre mig, om man fandt Indskrifter til Ære for Caligula og Nero. «De gode Fyrsters Indflydelse», siger Tacitus jo, «fornemmes overalt; de slette ramme især deres Omgivelser». Til en lille By i Campanien naaede næppe nok Rygtet om deres Galskaber; den agtede, ærede og velsignede Keiserens Navn, hvem der saa end bar det; det var det Navn, som stod paa Legionernes Faner, naar de droge ud for at kæmpe med Germaner eller Parther, det var det Navn, som fra Rhinen til Euphrat sikkrede Verdensfreden og fremmede Borgernes Velfærd.

Naar Embederne vare saa ivrigt efterstræbte i Pompeji, var det ikke fordi de vare godt lønnede; ingen af Embedsmændene var lønnet, tvertimod betalte de for at blive valgte; Honorar betyder jo netop den Sum, Embedsmanden maatte uddele som Paaskjønnelse af den Ære, hans Vælgere havde beviist ham. Denne Sum, hvis Størrelse var forskjellig efter Byens forskjellige Betydning, var den ringeste af de Udgifter, Embedsmanden havde at udrede*). De mindre Velhavende

*) Alle de enkelte Træk, som ere meddeelte i det Følgende, ere laante fra de latinske Indskrifter i Pompeji, uden at jeg har anseet det for nødvendigt paa hvert Sted at angive min Kilde.

i de daarligst stillede Municipier bøde deres Vælgere kogt Viin og Kage. Fra Morgen til Aften havde de Fattige Lov til at gjøre sig tilgode paa deres Ædils eller Duumvirs Bekostning. «Gode Ven», siger en Indskrift, «forlang Viin og Kage; der er Uddeling til den sjette Time. Giv ingen Anden end Dig selv Skylden, om Du kommer for seent». Decurionerne bleve naturligviis bedre behandlede end den øvrige Befolkning. De bleve indbudte til et offentligt Maaltid, og man gav deres Medborgere Leilighed til at see dem spise. De offentlige Forlystelser, som man maatte bekoste, satte Folket allermeest Priis paa. Der maatte enten gives Hestevæddeløb, Athletkampe eller Gladiatorfægtninger, ofte endogsaa alle disse Forlystelser paa eengang. Efter hvad man seer af en Indskrift, som angaaer den omtalte Duumvir A. Clodius Flaccus, skulde man troe, at det blev anseet for en rig Mands Pligt at ruinere sig selv for at tractere og forlyste sine Medborgere, naar han da ønskede at faae deres Stemme. Enhver Begivenhed i hans Familieliv saavel som i hans private Liv medførte nye Udgifter for ham. Naar han blev udnævnt til et nyt Embede, naar en af hans Sønner anlagde Toga virilis, naar hans nære Slægtninge døde, saa maatte han give Forlystelser, Maaltider eller Penge.

For at vinde Folket maatte man imidlertid foruden disse Maaltider og Fester ogsaa vise det mere varige og alvorlige Velgjerninger; det var sædvanligviis offentlige Arbeider, som Embedsmanden paatog sig at udføre for egen Regning. Snart anlagde eller udbedrede han Veie i en Strækning af flere tusinde Passus, og naar han saa til Brolægningen anvendte nye Steen, som vare hentede fra Bjergene, og ikke Steen, som vare brugte før, undlod han ikke omhyggelig at bemærke det; snart forsynede han Staden med Vand; han førte det omkring i Gaderne og paa Pladserne, og ledede det endogsaa ind i Privatboligerne mod en vis Godtgjørelse. Det Hyppigste var, at han paatog sig at opføre eller restaurere en eller anden offentlig Bygning; de skjønneste Mindesmærker, man har

opdaget i Pompeji, Fortuna- og Isistemplet, Søilegangene og Theatret, ere opførte af Privatmænd. De fleste af de offentlige Bygninger, som dengang prydede Provindserne, bleve opførte paa denne Maade, uden at have kostet Staten eller vedkommende By en As. Keiserne opmuntrede af al Magt denne Liberalitet; der var strenge Love, som forbød at kjøbe gamle Bygninger for at rive dem ned og benytte Materialet; disse Bygninger, som Keiserne saaledes fredede om, mente de, skulde fortælle den hele Verden om den almindelige Velstand. — De store Byers Exempel blev efterlignet af de beskedne Flækker; de Landsbyer, der laae omkring Verona og Nîmes, søgte at faae lignende Bygninger som disse to Stæder, paa samme Maade som Verona og Nîmes havde efterlignet Roms Bygninger. Allevegne byggede man Theatre, Templer og Vandledninger.

Naar vi tænke paa de forfærdelige Udgifter, som Embedsmændene kappedes om at paatage sig, overrasker det at høre, at det dog ikke altid lykkedes dem at holde Misfornøielsen borte. Der var nogle Mennesker, som altid klagede; de skulde altid sammenligne den nyeste Ædils eller Duumvirs Gaver med hans Formænds. Hvor megen Umage man end gjorde sig for at gjøre dem tilpads, fandt de dog aldrig at Vinen og Kagerne vare rigtig gode, at der var en tilstrækkelig Mængde Gladiatorer eller at Bygningerne vare prægtige nok. Om man endogsaa ruinerede sig selv for deres Skyld, vilde det dog ikke lykkes at faae dem fornøiede, og de generede sig ikke for at sige det ligefrem. Der havde ikke været nogen mere genereus Embedsmand i Pompeji end Duumviren Holconius Rufus; naar han gik bort fra de glimrende Skuespil, han gav Folket, naar han var i det Theater, han havde ladet opføre paa sin Bekostning, var der altid dem, som beskyldte ham for Skamløshed og foreholdt ham, hvorledes det var gaaet til i gamle Dage. «Vibierne», saaledes skrev man paa Murene, «Vibierne vare ogsaa meget rige, og dog gik de ikke altid med Sceptret i Haanden, som Du gjør».

I en af Petronius' Satirer udkastes der et Billede af en af disse misfornøiede Folk i en lille By. Det er et af den Slags Mennesker, som giver Øvrigheden Skyld for alt Ubehageligt, der skeer. Er Brødet dyrt, er Kjødet seigt, er Veiret daarligt, saa er det stadigt Ædilens eller Duumvirens Skyld; de staae i Ledtog med Leverandeurerne, de sælge deres Korn til Kornpugerne; de sørge ikke for, at der bliver holdt Bønner eller Processioner; det er Tyve og ryggesløse Personer. Trimalchions Gjæst siger i sit eiendommelige Sprog: «Gid jeg havde et Tag i disse elendige Ædiler, som have lagt Complot op med Bagerne om at sulte os ihjel. Det vil jeg have — tag Du det! hedder det imellem dem, og de stakkels Smaafolk maae lide, medens disse store Tølpere leve i Fryd og Gammen. Hvorfor have vi dog ikke endnu til Embedsmænd disse prægtige Folk, som jeg traf, da jeg kom her? Dengang levede man godt! Jeg kan ikke lade være at tænke paa Sefinius. Du veed nok, han, som boede lige ved den gamle Triumphbue. Du skulde see, hvor han kunde klemme sine Colleger i Curien, hvor han kunde sige dem Sandheden lige i Ansigtet og uden Omsvøb. Naar han talte til Folket paa Forum, lød hans Stemme saa stærkt som en Trompet. Og alligevel hilste han rigtig pænt paa Alle og Enhver; han kaldte Folk ved deres Navn; naar han talte med En, skulde man troe, at han var en stakkels Pjalt som En selv. Dengang fik man ogsaa Kornet for Intet. For en As kunde man faae et Brød saa stort, at to Mand næppe kunde faae Bugt med det. Det bliver værre og værre nuomstunder. Det er vor egen Skyld; hvorfor have vi taget os saadan en elendig, lurvet Ædil, som gjerne kunde sælge os for en As. Han holder Gilder i sit Huus; han tager imod Gaver allevegne fra, og jeg kjender En, som har givet ham 1,000 Denarer. Havde vi blot Mod og Mandshjerte, skulde han ikke stikke Næsen saa høit i Sky; men vi ere tappre, naar vi sidde hjemme hos os selv; komme vi udenfor, ere vi bange som Harer. Jeg har nu allerede fortæret den Smule,

jeg havde; bliver det saaledes ved, maa jeg nok snart lukke Boden. Jeg vil lade mig hænge, om det ikke er Guderne, der sende os alle disse Ulykker. Der er ikke længer Nogen, som troer paa Noget, der er Ingen, som faster længere; Alle og Enhver gjør Nar ad Jupiter; man bestiller nu ikke Andet end tælle sine Dalere. I gamle Dage, naar der var Tørke, gik de unge Piger i Procession, hvidklædte og med bare Been, med udslagne Haar og rene Hjerter hen til Jupiter for at bede ham om at skjænke os Vand; strax regnede det i Spandeviis, og de hvidklædte Piger kom tilbage som druknede Muus. Naar det nuomstunder gjælder om at hjælpe os, ere Gudernes Fødder naglede til Stedet, fordi man ikke dyrker dem mere. See, det er Grunden til, at Marken Intet bærer!»

Heldigviis vare de Misfornøiede ikke i Majoritet. I Reglen modtoge Byerne med Taknemmelighed deres Embedsmænds Gaver, og Indskrifterne vise os, at denne Taknemmelighed ofte fik et meget stærkt Udtryk. Saalænge Embedsmanden levede, sparede man ikke paa Lovtaler over ham; efter hans Død gav man ham en Begravelse paa offentlig Bekostning, hvor man ofte brændte ti Pund vellugtende Sager, og endvidere skjænkede man hans Familie nogle Fod af Stadens Jord til Begravelsesplads. Undertiden gik Taknemmeligheden endnu videre. Havde en Ædil eller en Duumvir vist sig særligt gavnmild, samledes Decurionerne i et Tempel for at votere ham en Rytterstatue, medens Folket paa Forum fattede den Beslutning at opreise en Støtte for ham uden Hest; i de stærkeste Udtryk udtalte man saa hans Roes. Imidlertid var det en staaende Regel, at Embedsmanden, genereus til det Sidste, ikke skulde tage imod disse Tilbud; tilfreds med den Ære, man viste ham, skulde han spare sine Medborgere Udgiften; saaledes hed det sig stadig. Det vil sige, han skulde opreise de to Statuer paa egen Bekostning, og naar saa Indvielsesdagen kom, kunde han ikke undslaae sig for

at give Decurionerne og Folket offentlige Maaltider og glimrende Fester.

Men, vil man sige, hvorfor satte Folk da saa meget i Bevægelse for at opnaae en saa kostbar Ære? Det vilde være vanskeligt at fatte det, dersom man ikke vidste, hvilken Kjærlighed de havde til disse smaa Byer, som de kun sjeldent forlode for længere Tid; alle Erindringer, al Forkjærlighed knyttede sig til denne ene By; at opnaae Hædersposter og Popularitet her tragtede man efter; kunde man tildrage sig Opmærksomheden i den lille By, vilde man være lykkelig. Romerne holdt meget af at lee ad Embedsmændene i de smaa Byer og ad den overlegne Mine, de paatoge sig; men disse Mænd vare ikke mindre stolte for det, naar de gik gjennem Gaderne i toga prætexta og latus clavus.

Forfængeligheden og Kappelysten, som bragte disse Folk til at beile efter at blive de Første i Provindsbyen, førte dem ofte til at indtage en Plads i Staten. Rom har aldrig lukket sine Porte for Fremmede. Selv i den første Tid tilstod det temmelig let, hvad man kaldte jus italicum; nu bestod den vigtigste Fordeel, som vedkommende By havde af denne Rettighed, deri, at alle de, som havde beklædt de øverste Embeder i deres Fædrenestad, bleve romerske Borgere, naar de nedlagde Embedet. Paa denne Maade knyttede Rom alt det Hæderlige og Udmærkede, der fandtes i Provindserne, til sig; saaledes bleve de Huller udfyldte, som Krigen dannede, og i Stedet for de gamle Familier, som uddøde, blev der stadigt indpodet nye Familier paa Stammen. Mod Slutningen af Republikken var Senatet opfyldt med Italienere. Da Antonius med en Romers hele Stolthed havde opholdt sig over Octavius, fordi hans Moder var fra Aricia, udbrød Cicero: «Skulde man ikke troe, at han talte om Tralles eller Ephesus? Man seer, med hvilken Foragt han behandler dem, som ere fødte i Municipierne, det vil sige, næsten alle Senatorerne; thi hvormange af dem er der, som ere fødte i Rom?» Under Keiserne var der endnu færre. Republikken havde givet

Italienerne Adgang til Senatet, Keiserne optoge Provindsboerne ved deres Hof. Naar en Provindsduumvirs Sønner følte sig i Besiddelse af Ærgjerrighed og Talent til at naae høiere op end Faderen, var der Intet til Hinder derfor. De avancerede hurtigt i Legionerne, især naar de hørte til gamle og anseete Familier. Vare de tappre og intelligente, bleve de snart tribuni militum, og derfra rykkede de op til Civil- eller Finantsembederne, de bleve Keiserens Procuratorer eller fik Deel i Styrelsen af Provindserne. Saaledes bestyrede Nonus Balbus, om hvem Indskrifter og Statuer i Herculaneum bære saa mange Vidnesbyrd, Creta og Cyrenaica. De, som meest havde Lykken med sig, bleve Consuler, som for Exempel Agricola, der var fra Colonien Frejus. Der var endogsaa dem, som bleve Keisere, saaledes som Spanieren Trajan.

Den Betydning, som Valget af Embedsmænd i lang Tid havde i Provindsernes offentlige Liv, aftog desto værre mere og mere. I det Øieblik, da Pompeji forsvinder fra Oververdenen, stod den municipale Regjeringsform endnu i sin fulde Glands, og dog kan man allerede af visse Kjendetegn mærke, at dens Forfald nærmer sig med stærke Skridt. Embedsmændene begynde allerede at finde den Ære, der blev viist dem, lidt vel besværlig, og af enkelte Indskrifter paa Gravene kan man læse sig til, at de følte sig ligesaa meget trykkede som hædrede af disse Tillidsposter, (omnibus honoribus atqve oneribus in re publica sua functus). Byerne vare blevne grebne af en utæmmelig Lyst til Fester; de ruinerede Embedsmændene ved deres Fordringer, og de ruinerede sig selv, naar Embedsmændenes Punge ikke slog til for at skaffe dem Alt, hvad de ønskede. Keiserne bleve da nødte til at blande sig heri for at sætte en Stopper for alle disse Daarskaber, og fra Trajans Tid gribe Keiserne mere og mere ind i Municipiernes Bestyrelse. De begynde med at forbyde, at der maatte gives Fester eller udføres store Byggeforetagender uden deres Tilladelse; endvidere sendte de Inspecteurer til Provindsen for at holde Øie med, hvad der blev givet ud ved Byggearbeiderne

og ordne Byernes forvirrede Finantsforhold. Disse Inspecteurer fik meer og meer Betydning og fordunklede reent Statens egne Embedsmænd. Det varede da ikke længe, inden Folkevalget blev undertrykket i Municipierne; de fik ikke længere Lov til at føre deres eget Liv, medens de nu fik den keiserlige Regjering mere umiddelbart at mærke.

Det var en stor Ulykke for hele Riget og navnlig da for Keiserne. Naar Mennesket ikke er andet end et Redskab for en Andens Villie, higer man ikke efter nogen anden Dyd end Lydighed, efter noget andet Talent end Regelmæssighed. Grunden til at Romerriget holdt sig saa længe oppe trods Alt, hvad der truede med Ødelæggelse, var netop den, at Provindserne stadig ydede det nye og friske Kræfter, og det var netop de faa Rester af Uafhængighed, som Municipierne havde bevaret, det var hine Valgscener, hine Storme i et Glas Vand, som bidroge til at uddanne disse Mænd. Det kan ikke undre, at disse Folk bleve mere sjeldne, da Uafhængigheden gik tabt. Man skaber ikke en livsfrisk Magt, som kan afgive et Værn mod den fælles Fare, man ruster sig ikke mod Barbarernes Indfald ved at opføre den Slags vældige og regelrette Maskiner, som strax gjøre et godt Indtryk ved den simple Maade, hvorpaa det Hele er sammensat, ved den snilde Maade, hvorpaa Hjulene gribe ind i hinanden. Tvertimod, der er ikke noget sikkrere Middel til at føre en Stat sin Undergang imøde, end saaledes at centralisere Alt, og da Rom tilintetgjorde Municipiernes sidste Friheder, gav det sig selv sit Banesaar.

A. Boje.

Frederik II og Voltaire.*)

Det mærkeligste Venskab, der nogensinde har knyttet to Mennesker sammen, er uden Tvivl det, der bestod mellem Frederik den Store af Preussen og den franske Digter og Philosoph Voltaire. En Forbindelse mellem en Tidsalders to største Mænd er allerede i og for sig interessant, men den bliver det endnu langt mere, naar to saa mærkelige og til hinanden saa lidet passende Charakterer som Frederik II's og Voltaires træde til og give den en aldeles eiendommelig Charakteer. Vi ville forsøge at følge dette Venskab, hvis man overhovedet kan kalde det saa, mellem Datidens største Feltherre og Statsmand paa den ene og dens største Digter paa den anden Side.

Det franske Sprog var paa denne Tid overalt i Europa Modesproget; selv i Italien og England, som dog havde frembragt saa udmærkede Digtere, havde fransk Sprog og fransk Smag Magten; intet Under da, at dette i høieste Grad var Tilfældet i Tydskland, som endnu ikke havde frembragt noget Mesterværk i Digtekunst eller Rhetorik. Frederik II fik derfor ogsaa i sin Ungdom en god Underviisning i Fransk, som han lærte at læse og tale ret flydende. Men hermed var det saa omtrent ogsaa forbi med hans Kundskaber til fremmede Sprog; han

---

*) Som Kilder ere særlig benyttede: K. F. Reiche: Friedrich der Grosze; C. Weidinger: Das Leben und Thaten Friedrichs des Groszen; Th. Thauber: Friedrich der Grosze, König von Preussen.

kunde lidt Italiensk, men af Spansk og Engelsk saa vel som af Latin forstod han ikke et Ord. Da han saaledes saa godt som udelukkende var henviist til den franske Litteratur, kunne vi ikke undre os over den store Beundring, ja Begeistring, han følte for denne. Deels af virkelig Lyst og Anlæg, deels af Ærgjerrighed, begyndte han tidlig at forsøge sig i fransk Prosa og Poesi; men uagtet han havde forsømt sit Modersmaal for det franske Sprog, blev han dog aldrig saa hjemme i dette, at hans Arbeider nogensinde hævede sig over det Middelmaadige. Han maatte derfor stedse have en eller anden fransk Videnskabsmand til at rette sine Sprogfeil og gale Riim, hvori han tidt forbrød sig. Men selv om han havde kunnet bevæge sig med fornøden Lethed i det franske Sprog, saa var han heller ikke begavet med nogen meget rig Phantasi eller Opfindelsesevne, som kunde komme hans utrættelige Flid til Hjælp. Hans historiske Arbeider vidne vel om den samme Mangel paa Livlighed og Opfindsomhed i Skildringen, men staae dog meget høiere end hans poetiske Frembringelser, idet Stilen her er klar og bestemt, og hele Fremstillingen bærer Præg af Sandhed og Oprigtighed. Med den Beundring for den franske Litteratur, som Frederik følte og hvormed han forbandt en stor Lyst til Digtekunsten i det Hele, maatte han nødvendigviis see op til Voltaire med dyb Ærefrygt. Han higede derfor ivrig efter at indlede en nærmere Forbindelse med ham, som han hidtil kun kjendte gjennem hans Skrifter, og skrev et langt Brev til ham, dateret den 8de August 1736. Frederik levede paa denne Tid paa Rheinsberg og var kun 24 Aar gammel, da han skrev dette sit første Brev til Voltaire. Denne, som da var 42 Aar gammel, modtog Kronprindsens Brev paa Landgodset Cirey, hvor han boede sammen med sin Veninde, Marquise du Châtelet. Frederik skrev til Voltaire som til en Afgud og overøste ham med Lovtaler over hans Talenter og hans Værkers «talløse Skjønheder». «Deres Henriade», skriver han, «har fortryllet mig; den seirer over alle de

ubetydelige Kritikker, der ere fremkomne derover. . . . . Hvor ofte har jeg sagt til mig selv: vogt dig for et Foretagende, som du ikke er voxen; for at efterligne Voltaire maa man være Voltaire». I Slutningen af Brevet siger han: «Jeg troer, at der kun gives een Gud og een Voltaire i Verden». Et saadant Brev fuldt af Roes og Smiger kunde ikke Andet end tilfredsstille den forfængelige Voltaire, som strax svarede med et Brev, hvori han i fuldt Maal gjengjældte Prindsens Complimenter. Og Voltaire kunde komme med de groveste Smigrerier, thi han forstod at sætte dem i en saadan Stiil, at de nok skulde glide ned. Der begyndte saaledes en lang Brevvexling, som endnu den Dag idag kan benyttes som Ledetraad for dem, der ville uddanne sig til Smigrere. Ikke alene Breve, ogsaa Digte, Smaating af Rav o. s. v. sendtes frem og tilbage mellem de to Venner. Blandt Andet sendte Frederik en Gang et af sine historiske Skrifter: Antimacchiavelli, en Gjendrivelse af den berømte Macchiavelli, til Voltaire, for at han skulde besørge den trykt. Den udkom ogsaa under Voltaires Opsyn i Holland i Begyndelsen af Aaret 1740 og blev strax oversat i fem Sprog. Netop paa denne Tid, den 31te Mai 1740, døde den gamle preussiske Konge, Frederik Wilhelm, og den 28-aarige Kronprinds besteg Thronen.

Strax efter sin Thronbestigelse skrev han følgende Brev til Voltaire (6te Juni): «Dyrebare Ven! min Skjæbne har forandret sig, og jeg har været tilstede ved en Konges sidste Timer og Dødskamp. Jeg behøvede dog ikke ved min Regjeringstiltrædelse denne Lektion, for at faa Afsky for Forfængelighed og menneskelig Storhed. Jeg havde i Sinde at skrive en lille metaphysisk Afhandling, men efterhaanden er der bleven en politisk ud deraf. Jeg troede allerede at kunne kæmpe med Voltaire og maa nøies med at fægte med den gamle Macchiavelli. Men vi ere ikke Herrer over vor Skjæbne, min kjære Voltaire, Begivenhedernes Strøm river os med sig, og vi kunne ikke staae imod. Ansee mig dog ikke for Andet,

beder jeg Dem, end en ivrig Borger og en noget skeptisk Philosoph, men hold mig for en oprigtig tro Ven. Skriv for Himlens Skyld til mig som til et Menneske, og foragt sammen med mig Titel, Navn og ydre Glands». Kort Tid efter at have skrevet dette Brev reiste den unge Konge til sine westphalske Provindser. Derfra ilede han incognito til Strassburg tilligemed sin Broder, August Wilhelm, og man formoder, at hans Plan var at reise til Paris. Men da han var bleven gjenkjendt i Strassburg, reiste han strax tilbage igjen. Paa denne Tilbagereise fik han et længe næret Ønske opfyldt, nemlig at gjøre personligt Bekjendtskab med Voltaire. Han traf denne den 11te September paa Slottet Moyland ved Kleve. Frederik udtrykker den stigende Beundring, han følte for Voltaire efter denne Sammenkomst, i et Brev til en af sine Venner. «Jeg har seet Voltaire», — skriver han, — «som jeg var saa begjærlig efter at gjøre Bekjendtskab med; men jeg havde netop min fjerdedags Feber, og min Sjæl var ligesaa slap, som mit Legeme var kraftløst. Naar man taler med Folk af hans Slags, maa man ikke være syg, men man maa, om mulig, befinde sig bedre end sædvanlig. Han er saa veltalende som Cicero, saa behagelig som Plinius og saa viis som Agrippa; med et Ord, han forener i sig tre store Classikeres Dyder. Hans Aand arbeider uophørlig; enhver Draabe Blæk, som flyder fra hans Pen, bliver til et Bonmot. Du vil finde mig meget snakkelysten, naar jeg har seet to Ting, som stedse laae mig paa Hjerte: Voltaire og franske Tropper».

Kort efter Frederiks Tilbagekomst udbrød den første schlesiske Krig, men Kongen vedblev alligevel at føre en meget levende Brevvexling med Voltaire. Ikke længe efter fik de paany Leilighed til at gjøre personligt Bekjendtskab med hinanden. Da Frederik havde sluttet Fred med Marie Theresia i Breslau, (Juli 1742) kunde denne sidste vende hele sin Magt mod sine andre Fjender, Frankrig og Baiern. Allevegne seirede hendes Vaaben. De Franske bleve slaaede og jagne ud af Bøhmen, og de østerrigske Generaler

tænkte allerede paa at tvinge Frankrig til at afstaae Elsasz. I denne Nød besluttede Frankrig at henvende sig til Frederik om Hjælp. Hertuginden af Chateauroux, som paa den Tid udøvede den største Indflydelse paa Ludvig XV, besluttede at sende en Gesandt til det preussiske Hof, og Voltaire blev udseet dertil. Han var naturligviis strax rede dertil, da han higede efter at komme til at spille en Rolle i Politikken. Han var vis paa, at han besad en saa stor Indflydelse paa Frederik, at han ogsaa i Politikken kunde dreie ham, hvorhen han vilde. Men han havde forregnet sig betydelig; thi han anede ikke, at den ivrige Versemager og hans egen Beundrer, naar Talen var om Litteraturen, var den meest mistænksomme og tilbageholdende, naar det gjaldt Politikken. Voltaire kom til Potsdam i Slutningen af August 1743 og blev af Kongen modtagen med alle Tegn paa Venskab og Udmærkelse; han fik Bolig paa det kongelige Slot og spiste daglig ved Kongens Bord. Dennes Forventning opfyldte han fuldkommen; han viste sig lige saa fordeelagtig i sin personlige Omgang som i sine Skrifter. Intet undgik hans Indsigt — siger Frederik selv om ham — hans Underholdning var lige saa lærerig som behagelig, hans Phantasi lige saa glimrende som frugtbar; ved en fortryllende Indklædning gjorde han selv det kjedsommeligste Stof interessant, med et Ord: han var Sjælen i Conversationen. Men med Underhandlingerne gik det til paa en anden Maade. Statsmanden og Digteren havde skiftet Roller. Medens Frederik vilde nyde godt af Voltaires Aandrighed og Geni, medens han sendte ham sine Digte til at rette og gjennemsee, vilde Voltaire kun tale om Politik, Garantier, Tractater o. s. v. Da Voltaire en Gang overrakte Kongen en Afhandling om Tilstanden i Europa, fik han den tilbage bemalet med Vers paa Randene. De gjorde altsaa egentlig Nar ad hinanden, og Voltaire reiste derfor allerede tilbage i Slutningen af October uden at have opnaaet det Ringeste med Hensyn til sit politiske Hverv og med en kun slet tilfredsstillet Forfængelighed.

At Frederik aldeles ikke tillagde Voltaires Reise nogen Betydning i politisk Henseende, fremgaaer ogsaa af hans Ord i hans «L'histoire de mon temps»: «.... Paa denne Tid kom Voltaire til Berlin. Da han havde nogle Velyndere i Versailles, ansaae han dette for tilstrækkeligt til at give sig Udseende af en Underhandler. Han havde ingen Creditiver; hans hele Sendelse var kun en Spøg». Denne Episode kjølnede imidlertid ingenlunde de to Venners Hengivenhed for hinanden, tværtimod see vi Brevvexlingen fortsat meget livlig mellem dem indtil 1750, da Voltaire paa Kongens Indbydelse kom til Potsdam. Som et Vidnesbyrd om, hvorledes Frederik bøiede sig for Voltaires Geni, kan følgende Brev, dateret Potsdam 5te Marts 1749, anføres: «Jeg sender dem endnu en Epistel. Den indeholder en Apologi for den stakkels Konge, som Enhver dadler, og som dog bliver saa meget misundt for sin formeente Lykke. Jeg vil ogsaa lidt efter lidt sende Dem andre Afhandlinger. Mangler der ogsaa Noget i Udtrykkene, saa vil De dog i det Mindste finde noget Indhold i mine Epistler, og ikke hine urigtige Slutninger og Sæbebobler, som kun indeholde Ord og ingen Tanker. Kun Frankrigs Virgil og Horats forstaaer at vælge harmoniske Ord og skjønne Vendinger; kun han kan utvungent gaae fra den alvorlige Stiil til den muntre og forene Veltalenhedens Blomster med Frugterne af den sunde Fornuft. Vi Udlændinge gjøre vel ikke Afkald paa vor Andeel i Menneskeforstand, men vi føle, at vi aldrig kunne bringe det til den Elegance og Correcthed, som den franske Poesies strænge Love fordre». Frederik skrev flere Breve til Voltaire for at indbyde ham til Berlin, blandt andre følgende, dateret 10de Juni 1749: «Jeg har en sand Længsel efter at see Dem. De gjør Dem skyldig i Høiforræderi, dersom de ikke vil bestemme Dem til at tilfredsstille min Grille. Jeg vil studere med Dem; dette Aar har min Muse ikke forladt mig, og Gud veed, om dette igjen skal blive Tilfældet et andet Aar. De kan gjøre, hvad Dem lyster, men De skal ikke narre mig, og det skal vel vise sig,

om De for Alvor holder af mig, eller om Alt, hvad De siger mig, kun er tomt Tragediesladder».

Det var Voltaires Aand og de mægtige Bestræbelser, som denne havde fremkaldt og fortrinsviis repræsenterede, der saa stærkt hendrog Kongen til Heros'en for den Tids Litteratur. Denne Stræben gik ud paa med alle Vittighedens og Veltalenhedens Vaaben at bekæmpe Resten af Middelalderens Former i Stat, Kirke og Videnskab og havde den Fortjeneste at bryde Banen for den nye Dannelse; men under denne blinde Kamp mod Alt, naar det blot var gammelt og tilvant, maatte ogsaa det Gode lide. Det er altsaa et Spørgsmaal, om det var nogen stor Fortjeneste af Frederik, at han optog denne Stræben og repræsenterede den i Tydskland. Historien havde lært ham, at Regenter af ringe Fortjeneste ofte havde erhvervet sig Berømmelse derved, at der var opstaaet geniale Aander under dem, og allerede dette maatte bevæge ham, der beundrede Voltaire som den største Skribent og Tænker, til at forbinde sig med sin Tids aandrigste Mand og vælge ham til Kammerat og i mange Retninger ogsaa til Leder af sin Virksomhed. Svaghederne i Voltaires Charakteer havde han allerede tidligere lært at kjende, men desuagtet ønskede han Intet ivrigere, end at træde i nærmere Forbindelse med ham. I denne Sag lod han sig ogsaa styre af sin, om man saa maa sige, militaire Maxime, efter hvilken han ikke tog noget Hensyn til, hvad Enhver tænkte og gjorde for sig selv, men kun forlangte, at han fuldkommen opfyldte de Fordringer, som han stillede til ham. Menneskenes hemmelige Motiver og indre Følelser lagde han kun lidet Mærke til, og det kom ham altid mere an paa den ydre Handling, hvilket i det Hele hang sammen med hans theoretiske Syn paa al Moral. Han tog Menneskene fra den Side, som han netop i Øieblikket behøvede. Var han tilfreds med denne Side af et Menneske, maatte han for ham gjerne være saa feilfuld i alle andre Henseender, som han vilde. Han sørgede blot for at forhindre, at disse Feil ikke bleve vendte mod ham eller

hans Maal. At denne Grundsætning laa til Grund for hans Forhold til Voltaire, beviser følgende Sted i et Brev fra ham til en af hans Venner, Algarotti, fra 12te September 1749. «Voltaire» — hedder det der — «har begaaet en uværdig Streg. Han fortjente at brændemærkes paa Parnasset; det er ret Skade, at en saa uværdig Sjæl er forbunden med et saa herligt Geni. Imidlertid vil jeg ikke lade mig mærke med Noget, thi jeg behøver ham til at studere det franske Sprog; man kan ogsaa lære smukke Ting af en Slyngel. Jeg vil kjende hans Fransk; hvad kommer hans Moral mig ved?» At Frederiks nærmere Omgang med Voltaire efter dette ikke længe kunde blive uforstyrret, er ganske naturlig. Frederik, der kaldte Voltaire til sig som en Philosoph, ønskede, at denne ogsaa kun skulde søge Philosophen i ham, men vilde dog igjen paa den anden Side gjøre Kongen gjældende, netop for at fastsætte en Grændse og tillige forebygge den Fortred, som han befrygtede af sin Vens moralske Charakteer. Men at blive indenfor en saadan Grændse, var naturligviis umulig for Voltaires Aand. Forholdet mellem dem havde derfor ikke nogen indre Bestaaen i sig, og det vilde have opløst sig af sig selv, om ogsaa ingen ydre Omstændigheder vare intrufne.

Frederik havde altsaa indbudt Voltaire ved en Mængde smigrende Breve, men hidtil forgjæves, da Voltaire ikke vilde forlade sin aandrige Veninde, Marquisen af Châtelet. Men da hun var død, fordoblede Frederik sine Bønner. «Nu var han den ældste af hans Venner». Man tilbød den berømte Skjønaand Ordener, Æresposter, en rigelig Pension o. s. v., og til at bestride Reiseomkostningerne sendte man ham tusinde Louisdorer. Frederik sammenlignede ham med de hvide Elephanter, som Schahen af Persien og Stormogulen føre Krig om, og som danne en Deel af deres Titel. Saaledes skulde der i Spidsen for hans staae: «Frederik, af Guds Naade Konge af Preussen, Churfyrste af Brandenburg, Besidder af Voltaire, o. s. v.» Men den vindesyge Franskmand var

ikke tilfreds endnu. Han var saa uforskammet at forlange tusinde Louisdorer til, for at han kunde tage sin grimme Niece, Madame Denis, med sig. Men denne Fordring opbragte Kongen. Han gav et tørt Afslag og svarede blandt Andet: «Jeg har ikke udbedt mig Æren af Damens Selskab». Herover blev Voltaire aldeles rasende og Underhandlingerne truede med at gaae istaa; men Frederik lod, som om han ikke brød sig videre herom og syntes at ville foretrække den unge Digter Baculard d'Arnaud. Han skrev endogsaa nogle temmelig daarlige Vers, hvori han kaldte Arnaud en opgaaende og Voltaire en nedgaaende Sol. Disse Vers bleve bragte for Voltaires Øren. Han modtog dem paa Sengen, men sprang strax rasende op og lod bestille Postheste. I Aaret 1750 forlod Voltaire altsaa Paris, som han ikke skulde gjensee før efter tredive Aars Forløb. Den 10de Juli 1750 holdt han sit Indtog i Sanssouci, hvor han blev modtaget som en Prinds. Han blev udnævnt til Kammerherre, erholdt Ordenen «pour le mérite» og en Pension paa 800 Lstr. om Aaret. Madame Denis fik Løfte om 160 Lstr., dersom hun overlevede Voltaire. De kongelige Kokke og Kudske stilledes til hans Raadighed; han boede i de samme Værelser, som tidligere Marschalen af Sachsen havde beboet. Prindser, Feltmarschaler og Ministre vartede ham op; selv Kongen smigrede ham og nedlod sig en Gang til at kysse hans Haand. Men alt et Par Dage efter begyndte Voltaires Mistænksomhed at vaagne. Han betroede sin Niece sine Bekymringer og skrev blandt Andet en Gang til hende: «Aftenselskaberne ere herlige. Kongen er Sjælen i Selskabet. Men — jeg har Operaer og Comedier og Concerter, Studier og Bøger. Men — men — Berlin er en smuk By, Prindsesserne henrivende, Hofdamerne indtagende. Men» —.

Var altsaa ikke Alt i Postdam efter Voltaires Behag, saa følte Kongen sig i Sandhed ogsaa meget skuffet i sine Forventninger om hiin. Denne gjensidige Misfornøielse var ganske naturlig, thi Enhver af dem besad netop de Feil, som

den anden mindst kunde lide. Frederik var tarvelig i høieste Grad, og Voltaire var pengegridsk ligeledes i høieste Grad; han meente, at han burde benytte sin Stilling som en Konges Yndling til at samle sig en Formue. De viste begge en næsten utrolig Smaalighed mod hinanden. Datidens største Feltherre og Statsmand gav Befaling til at levere sin Gjæst mindre Sukker og Chokolade, end der var tilstaaet ham i Begyndelsen; den store Digter holdt sig skadesløs ved at stikke Voxlysene i Kongens Forgemak til sig. Disse i Forbindelse med dem, som han selv kunde spare, solgte han i Slutningen af hver Maaned til en Jøde, ved Navn Hirsch. Men hvad der mere end Kongens Gjerrighed opbragte Voltaire, var hans Spydigheder. Voltaire var af et meget irritabelt Sind, og det mindste Drilleri kunde gjøre ham rasende. Dette morede Frederik, og han ødslede derfor tidt i Voltaires Nærværelse overdreven Roes paa ubetydelige Mænd og maadelige Bøger, blot for at see ham i Raseri. Men Følgen heraf blev, at hele Slottet blev opfyldt af Intriguer og Kabaler mellem de skinsyge Skjønaander, som Frederik selv ikke formaaede at dæmpe. Endog Kongen selv fik sin Deel af Uveiret at føle og gik ikke frie for Ydmygelser. Da han saaledes en Dag sendte Voltaire et Bind Digte at rette, udbrød denne: «See, hvilken Masse Skidentøi Kongen sender mig til Vadsk»! At denne Vittighed, da den kom Kongen for Øre, forbittrede ham i høieste Grad, er let forklarligt. Men snart fik Kongen mere grundet Anledning til Klage over Voltaire, som deels for at skrabe Penge sammen deels for Spændingens Skyld indviklede sig i flere, temmelig uhæderlige Foretagender. Saaledes lod han i Leipzig opkjøbe sachsiske Skattebeviser, da Dresdener Freden 1745 indeholdt en Artikel, ifølge hvilken der skulde erstattes de preussiske Undersaatter ikke alene Renterne af de Penge, som de havde at fordre paa det sachsiske Rentekammer, men ogsaa selve Capitalerne uden Afdrag. Men dette var mod Fredens Bestemmelse, som udtrykkelig udtalte, at de preussiske Undersaatter «ikke maatte

drive Geschäft eller vindesyg Haandtering» med disse Skattebeviser. Der indkom derfor flere Klager over ham til Kongen. Ligeledes havde Voltaire en smudsig Proces med Jøden Hirsch, som han beskyldte for at have bedraget ham ved Salg af uægte Stene. En saadan Opførsel bidrog naturligviis til at nedbryde Kongens Agtelse for Voltaire, og han skrev den 24de Februar følgende Brev fra Potsdam til ham, som i de Dage opholdt sig i Berlin: «Jeg tog med Fornøielse imod Dem; jeg skattede Deres Aand, Deres Talenter, Deres Kundskaber og maatte antage, at en Mand af Deres Alder var træt af at føre Pennekrig med Skribenter og udsætte sig for Uveir. Men strax i Begyndelsen forlangte De af mig, at jeg skulde gjøre Fréron til min litteraire Correspondent. Jeg var saa svag eller saa føielig at tilstaae Dem det, omendskjøndt det ikke var Deres Sag at bestemme, hvem jeg skulde tage i min Tjeneste. — De har været hos den russiske Gesandt for at tale med ham om Anliggender, som slet ikke vedkom Dem, og man har troet, at jeg havde overdraget Dem det. — De har havt den hæsligste Sag med en Jøde og gjort Opsigt i Staden. Historien med de sachsiske Skattebeviser er saa bekjendt i Sachsen, at man har beklaget sig meget over Dem hos mig. Jeg har vidst at opretholde Freden i mit Huus lige til Deres Ankomst og maa sige Dem, at dersom De har Lyst til Intriguer og Kabaler, saa er De kommen til den Urette. Jeg holder af sagtmodige og fredelige Folk, som i deres Opførsel ikke indblande Tragediens heftige Lidenskaber. Dersom De kan bestemme Dem til at leve som Philosoph, skal det glæde mig at see Dem; men overlader De Dem til Deres tøilesløse Lidenskaber og søger Klammeri med Enhver, vil Deres Besøg slet ikke være mig behageligt, og De kan da ligesaa godt blive i Berlin». Først efter at Voltaire høitideligt havde lovet at forandre sin Opførsel, turde han vende tilbage til Potsdam. Men Voltaire formaaede ikke at holde sig rolig; at intriguere var for ham en Nødvendighed, og da hans Forfængelighed ikke kunde taale at tænke sig nogen

Medbeiler, vendte han sig mod Kongens andre Venner. D'Arnaud, som Kongen havde kaldt «den opgaaende Sol», havde han allerede vidst at fjerne fra Berlin; hans Misundelse vendte sig nu mod Marquis d'Argens, hvem Kongen havde gjort til sin Kammerherre og til Directeur for Kunstacademiet.

D'Argens havde en Gang meddeelt Voltaire, at den franske Digter Rousseau i hans Tanker var en Mand af udmærket Aand, at han beklagede hans Ulykke og ansaae ham for uskyldig i de «Complotter», der havde paadraget ham saa megen Ulempe. Den forfængelige Voltaire tog dette meget ilde op og besluttede at straffe ham derfor. Han forfattede derfor et meget vittigt, men tillige meget ondskabsfuldt Epigram, i hvilket han betegnede d'Argens som «le juif errant». Med dette begav han sig til d'Argens, hvem han meddeelte det under Taushedsløfte, med den Bemærkning, at det var blevet ham tilsendt fra hans Correspondent i Paris, og at Forfatteren ikke var nogen Anden end Rousseau. Marquien følte en dyb Smerte derover og svoer at hævne sig paa Rousseau, hvem han kaldte en Troløs og Forræder. Men snart efter kom d'Argens paa andre Tanker. Han erindrede sig sin tidligere Samtale med Voltaire om Rousseau, og da Epigrammet tillige mere røbede Voltaires Vittighed end Rousseaus Aand, blev det ham mere og mere klart, at Voltaire var Forfatteren til Epigrammet, og paa hans Forespørgsel svarede Rousseau og svoer, at han ikke var dets Forfatter, men at han derimod vidste, at Voltaire var det. D'Argens vovede dog ikke at meddele Voltaire sin Opdagelse, men foretrak at forlade Potsdam for at undgaae yderligere Angreb; han reiste til Frankrig, hvorfra han først vendte tilbage, da Voltaire for bestandig havde forladt Preussen. Kun Frederik, der snart var bleven underrettet om Historien, lod nogle Gange Voltaire føle det ved bittre Bemærkninger. Nu havde Voltaire kun een Medbeiler tilbage, som han behøvede at frygte, men det var ogsaa den mægtigste af dem alle, den Mand, som, skjøndt

i umaadelig Afstand, indtog den anden Plads efter Voltaire. Denne Mand var Maupertuis, Præsident for Academiet i Berlin. Mellem Voltaire og Maupertuis havde der længe fundet en Mængde Kjævlerier Sted, thi Voltaire kunde ikke glemme, at Maupertuis var Præsident for Academiet, medens han selv kun var simpelt Medlem deri. En ubetydelig Begivenhed bidrog til at forøge Uenigheden. Da de begge en Nat kjørte fra Sanssouci til Potsdam efter et Selskab hos Kongen, sagde Maupertuis: «Man maa tilstaae, at denne Aften har været kostelig!» — «Og jeg har aldrig oplevet nogen kjedsommeligere», svarede Voltaire. Grunden til denne Yttring var, at Voltaire, som ellers ved sin Aand og Vittighed aldeles beherskede Situationen, saa at Alt maatte forstumme for ham, undertiden, hvad enten det nu var af physiske eller andre Grunde, havde Timer, hvor han var stille og tilbageholdende. Maupertuis var derimod den ene Dag som den anden og kunde da ofte glimre, naar Voltaire ikke traadte frem. Denne Aften havde netop Voltaire havt sin mørke Stemning, saa at Maupertuis havde havt Leilighed til at vise sin Aand.

Det varede ikke længe, før Voltaire fik Leilighed til at hævne sig paa Maupertuis. En Mand ved Navn König, som var Æresmedlem ved Academiet, beskyldte i Aaret 1751 (maaskee paa Voltaires Anstiftelse) Maupertuis for Plagiat efter et Brev fra Leibnitz til Jacob Hermann, af hvilket Brev Maupertuis skulde besidde en Afskrift. Maupertuis bragte denne litteraire Strid til retslig Afgjørelse, og Følgen var, at König blev udelukket fra Academiet. Men nu traadte Voltaire, i October 1752, i Skrankerne for ham og forfattede to Skrifter mod Maupertuis, hvori han først fremstillede denne som uretfærdig og derpaa gjorde ham latterlig. Herpaa fulgte Hovedangrebet, da Maupertuis havde ladet sine «lettres philosophiques» trykke. Disse Breve syntes paa flere Steder at bekræfte Voltaires Paastand, at Maupertuis tidligere havde været vanvittig og siddet i Galehuset i Montpellier. Maupertuis gjorde blandt andet følgende mærkværdige Forslag: man skulde bygge en

latinsk By for paany at gjøre det skjønne latinske Sprog levende; man skulde grave et Hul ned til Jordens Midtpunkt for at udgranske dens indre Beskaffenhed; man skulde drage til Magelhaenstrædet og aabne patagoniske Hjerner for at lære Sjælens Natur at kjende, og endelig — man skulde overtrække alle Syge med Harpix for at forhindre Faren ved deres smitsomme Uddunstninger og for ikke at behøve at betale Læger. Voltaire havde altsaa Stof nok; han besvarede Maupertuis' Forslag under Navn af «Doctor Acacia», der vilde helbrede den ulykkelige Forfatter. Skriftet, som hed: «Diatribe du Docteur Acacia», var et af de vittigste, Voltaire nogensinde havde skrevet, og vel skikket til at gjøre Maupertuis latterlig. Voltaire stod netop i Begreb med at lade det trykke, da Kongen kaldte ham til sig og forestillede ham, hvormeget han ved at udgive Skriftet vilde sætte ham selv i Forlegenhed og compromittere ham. «Maupertuis er Præsident for mit Academi», sagde han, «og hører til Mændene af min Privatcirkel. Angriber De ham offentligt med Deres Vittighed og stiller hans Svagheder blot for Verden, saa bliver jeg nødvendigviis selv compromitteret derved. De føler, min Ven, hvor ubehageligt dette maa være for mig, og jeg haaber derfor, at De vil bringe mig det Offer ikke at udgive Værket. Maaskee forlanger jeg for meget; men jeg veed, af hvem jeg forlanger det. En Mand som Dem, kan det ikke falde svært at give Verden noget Andet, som kan holde den skadesløs for Tabet af dette Værk». Voltaire betænkte sig et Øieblik; derpaa hentede han Manuscriptet og overrakte Kongen det med de Ord: «Sire, her er den Uskyldige, som maa falde som Offer for Convenientsen». «Grusomme Skjæbne», raabte Frederik, «hvor det smerter mig at skulle offre til Luerne, hvad jeg gjerne bekrandsede med Laurbær! Forelæs mig det det dog først, min Ven, for at jeg kan bevare Aanden deraf i min Erindring». Voltaire oplæste nu Skriftet, hvert Øieblik afbrudt af Kongens Bifaldsyttringer, som fandt alle de Satirer, der regnede ned over Maupertuis, ligesaa

træffende som sande. Da Oplæsningen var tilende, kastede Voltaire Manuscriptet ind i Kaminen. Men han bedrog Kongen; han havde beholdt Concepten til «Acacia» og lod nu i Stilhed Værket trykke. Dette undgik ikke Frederiks Opmærksomhed, men han lod, som om han Intet anede, oppebiede rolig Oplagets Fuldendelse og lod det da pludselig confiskere. Dette havde imidlertid Voltaire forudseet, og han havde sørget for at lade sig levere fire Aftryk af hvert Ark, som han strax lod trykke i Leyden. Nu skrev Kongen, i November 1752, til ham: «Jeg forbauses over Deres Uforskammethed. Efter Alt, hvad De har gjort, og som er saa klart som Solen, kommer De nu frem med en Usandhed i Stedet for at tilstaae, at De er strafskyldig. De maa ikke troe, at Folk af Dem ville lade sig overtale til at ansee Sort for Hvidt. Man seer ikke altid, fordi man ikke altid vil see, men dersom De driver Sagen til det Yderste, saa lader jeg Alt trykke, og det vil da vise sig, at De vel for Deres Værker fortjener Statuer, men for Deres Opførsel er værdig til Lænker. — Forlæggeren er udspurgt; han har tilstaaet Alt». Voltaire havde nemlig, da den anden Udgave kom ud, ladet, som om han ikke vidste det Mindste derom, og anstillet sig høist forbauset. Han troede at kunne udbrede den Mening, at der ved den første, undertrykte Udgave maatte være kommet et Exemplar i urette Hænder. Han svarede derfor Kongen: «Jeg sværger Dem endnu en Gang ved mit Liv, paa hvilket jeg gjerne gjør Afkald, at det er en afskyelig Bagvadskelse. Jeg besværger Dem at lade alle mine Folk confrontere. Hvorledes? De vil dømme mig uden at høre mig? Jeg forlanger Retfærdighed og Døden». Men Frederik lod sig dog ikke skuffe af denne dristige Tone. Han forelagde ham følgende af ham selv skrevne Erklæring til Underskrift: «Jeg lover Hans Majestæt, at jeg, saalænge han viser mig den Naade at lade mig boe i sit Slot, ikke vil skrive mod Nogen, hverken mod den franske Regjering eller mod berømte Skribenter, for hvem jeg altid vil iagttage den tilbørlig Ag-

telse. Jeg vil heller ikke misbruge Hans Majestæts Breve, men opføre mig saaledes, som det sømmer sig en Skribent, der har den Ære at være Kongens Kammerherre, og som boer blandt ordentlige Folk. Potsdam den 27de November 1752». Voltaire skrev egenhændig under denne Erklæring: «Jeg vil efterkomme Deres Majestæts Befalinger, og det vil ikke koste mig nogen Møie at gjøre det. Jeg beder Dem endnu en Gang troe, at jeg aldrig har skrevet mod nogen Regjering, mindst mod den, under hvilken jeg er født, og som jeg nu har forladt for at ende mit Liv ved Deres Majestæts Fødder. Jeg har været Frankrigs Historiograph og har som saadan skrevet Ludvig XIV's Historie og skildret Felttogene under Ludvig XV. Min Tunge og min Pen have altid været mit Fædreland helligede, ligesom de nu staae til Deres Majestæts Tjeneste. Jeg besværger Dem at bevise mig den Naade, at lade min Strid med Maupertuis undersøge, og troe, at jeg vil forglemme denne Strid, fordi De vil det, og at jeg blindt vil underkaste mig Deres Villie i Et og Alt. Havde Deres Majestæt befalet mig ikke at forsvare mig og ikke at indlade mig i denne litteraire Strid, vilde jeg ogsaa have adlydt Dem deri. Jeg beder Dem skaane en af Sygdom og Smerte nedbøiet Olding og troe, at jeg endnu vilde døe for Dem med samme Hengivenhed, som da jeg første Gang betraadte dette Slot. Voltaire».

Men Frederik var ikke tilfreds med denne sin Vens Ydmygelse; han befalede, at hele Oplaget af «Acacia» offentlig skulde brændes af Bøddelen. Dette skete ogsaa Søndagen den 24de December 1752 mellem Kl. 3 og 4 om Eftermiddagen paa Gensd'armepladsen i Berlin under et stort Sammenløb af Mennesker. Voltaire saae selv derpaa fra sin Ven Francheville's Vinduer i Taubenstrasze Nr. 20 og raabte, da Røgen hvirvlede i Veiret, idet han lo saa høit, at Alle kunde høre det: «See, der gaaer Hr. de Maupertuis' Aand op i Røg! Hvilken tyk, sort Røg! Men Skade for alt det deilige Brænde, som her bortødsles til ingen Nytte, medens de fire smaa

Deserteurer ile til Holland med Coureerheste!» Men desuagtet var han som ude af sig selv af Raseri. Da han kom tilbage til Slottet, skyndte han sig at pakke sit Pensionspatent, sin Orden og sin Kammerherrenøgle sammen i en Pakke, som han strax sendte Kongen tillige med følgende Vers:

Je les reçus avec tendresse,
Je vous les rend avec douleur,
C'est ainsi qu'un amant, dans son fureur,
Rend le portrait de sa maitresse.

Men strax efter at han havde tilsendt Kongen Pakken, fortrød han det. Han havde ikke alene kastet Orden og Ærestitler bort, men ogsaa Penge. Han skrev derfor umiddelbart derefter følgende Brev til Kongen: «Sire, det er blot af Bekymring over ikke at kunne vise mig for Deres Majestæt, at jeg nedlægger de Velgjerninger for Deres Fødder, der kun vare Baand, som knyttede mig til Deres Person. Døm om min skrækkelige Stilling; der bliver kun tilbage for mig at skjule mig for bestandig og i Stilhed at begræde min Ulykke. Hr. Fredersdorf, som er kommen for at trøste mig i min Unaade, lader mig haabe, at Deres Majestæts Godhed vil yde mig Gehør og ved naadig Velvillie om mulig igjen borttage den Skjændsel, med hvilken De har bedækket mig. Det er vist, at den Ulykke at have mishaget Dem ikke er den ringeste, der er bleven mig til Deel; men hvorledes skal jeg vise mig? hvorledes leve? Jeg veed det ikke. Det tilkommer Deres Menneskekjerlighed at forbarme sig over mig. Kun det veed jeg, at De i 16 Aar har fængslet mig til Dem. Befal over mit Liv, som tilhører Dem, og som De har gjort en saa bitter Ende paa. De er god og eftergivende; jeg er det ulykkeligste Menneske i Deres Stat». — Frederiks Forfængelighed tilfredsstilledes ved dette Brev, og han oversendte atter Voltaire «les bagatelles» tilligemed mange Forsikkringer om Venskab. De berlinske Blade fik nu travlt med at fortælle denne Udsoning; saaledes indeholdt «Die spenerische

Zeitung» for 19de Januar 1753 følgende Artikel: «Hr. de Voltaire troer sig forpligtet til herved at bekjendtgjøre, at han ikke har nogen Andeel i de Skrifter, som for kort Tid siden ere udkomne saavel i lærde Stridigheder af mindre Betydning som angaaende andre Ting, og som man i nogle Journaler og Tidener ville tillægge ham. Det er ham meget imod, at man gjør ham til deres Forfatter, og det vilde være ham endnu meget mere imod at skrive om philosophiske og lærde Æmner paa en Maade, der i mindste Maade kunde skade en Anden, hvem det saa var, paa hans gode Navn og Rygte. Han tager iøvrigt slet ikke Deel i disse Stridigheder og beskjæftiger sig med et Arbeide af en heel anden Art, idet han kun tænker paa at fuldende sit Fædrelands Historie». Den samme Tidende berettede den 30te Januar, da Kongen begav sig til Potsdam: «Da det allernaadigst har behaget Hans Majestæt Kongen igjen at oversende Hr. de Voltaire Kammerherrenøglen tilligemed Naadeskorset, med den Befaling at begive sig med den kongelige Suite til Potsdam og paany flytte ind i sit Værelse paa det derværende Slot, er Samme ligeledes afreist dertil». Men denne Udsoning var kun et Skin; i sit Inderste var Venskabsbaandet sønderrevet. Voltaire bad om Orlov for at reise til Badene i Plombières og erholdt den. De to Venner skiltes fra hinanden med kold Høflighed, da Voltaire den 26de Marts 1753 reiste bort, idet han vel foregav at komme tilbage, men med det Forsæt ikke at gjøre det. Han havde allerede naaet Frankfurt am Main, hvor hans Niece, Madame Denis, stødte til ham. Her troede han sig sikker, men paa en Ordre fra den preussiske Resident blev han arresteret. Han var nemlig i Besiddelse af et Bind af Kongens Digte, som han havde glemt at give tilbage efter at have rettet dem. I sin Mistro tænkte Kongen, at Voltaire vilde sætte sit eget Navn under Digtene og udgive dem for sine, derfor begik han denne Voldsgjerning at lade ham arrestere og fratage Digtene. Men Voltaire fik ikke derfor sin Frihed. I tolv Dage blev han holdt inde-

sluttet i et usselt Fængsel, hvor Soldater med fældede Bajonetter bevogtede ham, og hans Fangevogter afpressede ham efterhaanden 50,000 Francs. Tilligemed Poesierne tilbagegav Voltaire nu for anden Gang Orden, Kammerherrenøgle og Pensionspatent, som han heller aldrig igjen modtog. Da Ingen blev straffet eller draget til Ansvar for denne krænkende Behandling, er der en vis Sandsynlighed for, at Kongen af Preussen selv i Forveien havde lidt en Forhaanelse. Da Voltaire endelig blev fri, var han paa en Maade fredløs. Den franske Regjering, som ikke havde ønsket hans Reise til Preussen, forbød ham at komme til Paris, og at boe for nær ved Preussen vilde heller ikke være sikkert for ham. Voltaire nedsatte sig derfor i Landsbyen Ferney ved Genfersøen.

Nu brød Fjendskabet mellem dem løs med den største Heftighed, og det gik her, som det pleier at gaae med Stridigheder mellem Lærde og Digtere, hvor den ene saavel som den anden Part fremstiller Sandheden gjennem opskruede Phraser og ved en eensidig eller forsætlig falsk Fremstilling af Kjendsgjerninger. Voltaire søgte paa alle Maader at fremstille Frederiks Charakteer i det værste Lys, navnlig i et Skrift: «Kongen af Preussens Privatliv». Dette Skrift udgav han dog ikke offentligt, men det fandtes blandt hans Efterladenskaber*), og man har derfor — rimeligviis med Urette — anseet det for uægte eller i det Mindste forfalsket. Det er sandsynligt, at det er skrevet umiddelbart efter Adskillelsen, saa at det altsaa er at betragte som et Produkt af den første Harme og Bitterhed. Frederiks Charakteer bliver heri fremstillet som forkastelig fra de forskjelligste Sider. Ogsaa lader det sig formode, at Voltaire har foranstaltet en i Aaret 1760 udkommen Udgave af hans Digte med alle Satirerne over de dalevende Fyrster og deres Tjenere. — Fre-

*) Man fortæller, at Udgiveren (Beaumarchais), før han befordrede det til Trykken, sendte det til Frederik og gjorde ham det Tilbud at undertrykke det for en Sum Penge; men hans Andragende forblev ubesvaret.

deriks Udfald mod Voltaire vare ikke mindre heftige, og han er rimeligviis Forfatter til en Comedie: «Tantalus i Processen», som navnlig har taget Voltaires Proces om Diamanterne og hans Opkjøb af sachiske Skattebeviser til Gjenstand. — Trods alt dette forligede Frederik sig dog igjen med sin tidligere saa høit ærede Ven. Allerede i Slutningen af Aaret 1755 blev, sandsynligviis ved Markgreven af Baireuths Mægling, den gamle Brevvexling fornyet og derefter fortsat indtil Voltaires Død. Rigtignok var den tidligere Aabenhed og Fortrolighed borte, og den kun daarlig lægte Forbittrelse brød ikke sjeldent, navnlig i den første Tid, frem paany. Voltaire kunde ikke glemme, hvad han havde døiet, og Frederik, som havde mistet Agtelsen for hans moralske Charakteer, blev undertiden meget bitter i sine Breve, naar han erindrede sig det tidligere Forefaldne. Især dadlede han Voltaire skarpt for det Had, hvormed denne endog forfulgte den døde Maupertuis.

Saaledes skrev han til ham den 17de November 1759: «Forstyr ikke mere store Mænds Aske. Lad Døden gjøre Ende paa Deres Had og lad Maupertuis i det Mindste i Graven finde et Asyl. Tænk paa, at Konger, naar de tilstrækkelig have bekriget hinanden, endelig slutte Fred. De stiger ned i Underverdenen ligesom Orpheus, ikke for at hente deres udødelige Emilie*) op derfra, men for endnu paa hiint Sted (forudsat, at det existerer) at forfølge en Mand, som Deres heftige Forbittrelse ikke lod nogen Ro i denne Verden. Opgiv dette Had, som vanærer Dem og nedsætter Deres Berømmelse. Lad det bedste Hoved i Frankrig ogsaa være den ædelmodigste Mand! — Jeg taler til Dem i Dydens og Pligtens Navn, vær ikke ufølsom for dette Tilraab. Betænk, at et Exempel paa virkelig Ædelmodighed virker mere end alle de skjønne Lærdomme, Deres Tragedier prunke med». Voltaire skrev blandt Andet til Kongen: «De har Talenter, De har

*) Marquise de Châtelet.

gode Egenskaber, men De har en stor Last. De finder en Glæde i at ydmyge Deres Medskabninger. De har vanæret Navnet Philosoph, og Hyklernes Bagvadskelse, at man ikke kan vente at finde Humanitet hos en Fornegter af Christendommen, har De givet et Skin af Sandhed». Men efter saadanne Udbrud af Forbittrelse, som man skulde troe for stedse havde afbrudt Forbindelsen mellem dem, bleve de mere og mere fortrolige mod hinanden og tilskreve hinanden de venligste Forsikkringer om Agtelse og Venskab; thi de følte, at de ikke kunde undvære hinanden. Den gamle Forbindelse vedblev at bestaae lige til Voltaires Død den 30te Mai 1778. Frederik skrev i Leiren ved Schatzlar i Bøhmen en Lovtale over ham og lod den oplæse i Academiet. Heri priste han Voltaires Aand i de stærkeste Udtryk, ligesom han ogsaa fremstillede hans Charakteer i et fordeelagtigt Lys og forsvarede ham mod Bebreidelsen for Immoralitet. Bruddet, som var indtraadt mellem dem, blev kun let berørt som en blot og bar Misforstaaelse. Det var dog ikke alene af Overbærenhed, at Kongen forfattede denne Lovtale, men mere i Følelsen af, at han var ligesaa skyldig i, at Venskabet mellem dem ikke havde kunnet bestaae urokket, som Voltaire, og at han ved at blotte dennes Feil tillige vilde have røbet sine egne.

J. Paulsen.

Hans Waldmann, Borgemester i Zürich *)

I.

I de mest glimrende Perioder af Schweiz's Historie træffer man kun ganske faa Exempler paa Statsmænd, der have opkastet sig til Dictatorer, og som oftest maa man tye til Zürich for at finde saadanne Mænd. Det er mærkeligt nok, at det netop skal være blandt den germaniske Race, som ellers i Almindelighed er saa beregnende og spidsborgerlig fornuftig, at Partihøvdinger saaledes kunne blive Gjenstand for Mængdens blinde Beundring. Strax i Zürichs første Historie træffe vi saaledes paa Ridder Rudolph Brun, hvem det lykkedes ved Hjælp af den lavere Haandværkerbefolkning at blive livsvarig og næsten enemægtig Borgemester i Zürich, hvorpaa han lod sin By slutte sig til Edsforbundet. Senere træffe vi paa Rudolph Stüszi, som var Sjælen i Schweiz's første Borgerkrig; men en endnu mærkeligere Mand er Hans Waldmann, med hvis Historie vi her ville beskjæftige os. Ved sin Begavelse hævede han sig til den høieste Magt i sin By, men han faldt snart ligesaa dybt, som han var stegen. Scenen foregaaer i Slutningen af det femtende Aarhundrede; men den er med faa Forandringer foregaaet mere end een Gang senere i samme By; thi den lidenskabelige Befolkning i Zürich er ofte Gjenstand for pludselige Omskiftninger i sine

*) Jfr. Joh. Strickler: Schweizergeschichte I. 1867 og Bibliothèque Universelle. Juillet 1872.

Følelser; den giver sig ikke halvt hen; men paa den anden Side indskrænker den sig heller ikke til blot at tage en halv Hævn.

Hans Waldmann var født i en lille Landsby Blickensdorf i Cantonet Zug, tæt ved Zürichs Grændse. Det var rimeligviis hans Families Fattigdom, der i en ganske ung Alder drev ham til at søge sit Livsophold i Zürich. Man veed ikke, naar han er født; man veed blot, at han i en Alder af otte eller ni Aar forlod sin Landsby i Selskab med sin Broder, og at han stod uden nogensomhelst Hjælpekilde, da han kom til den store Handelsby. En Garver følte Medlidenhed med den forladte Dreng og tog ham i sin Tjeneste som Lærling; nogle Aar senere (1452) kjøbte de to unge Mænd sig Borgerskabsret i Zürich for den beskedne Sum af fire Gylden. Deres krigerske Tilbøieligheder førte dem dog snart bort fra Byen igjen, og Hans Waldmann tog nu Deel i flere Krigstog, undertiden i Zürichs egen Tjeneste, men oftest dog som Leiesvend i Sydtydskland; ved sit Mod, sin opvakte Aand og sit vindende Væsen steg han snart i Rang og Indflydelse. Da han vendte tilbage igjen til sin By, bragte hans Ørkesløshed ham gjentagne Gange i Forlegenhed. Han havde ligesaalidt Tilbøielighed for Arbeidet som for Handelen, skjøndt han hørte til de faa unge Mænd paa hans Tid, der let og correct kunde nedskrive enhver betydeligere Forhandling. Hvert Øieblik laae han i Kævlerier med Politiet for Slagsmaal eller anden tøilesløs Opførsel, og mere end een Gang blev han sat i Wellenbergs Taarn, der dengang tjente som et Slags Politiarrest.

Han var ligesaa farlig for Fred og Rolighed i Familiernes Skjød som for den gode Orden paa Gaderne. Skjøndt han egentlig var en lidt forfalden Person, havde han dog et meget vindende Væsen. Hans ranke Væxt, hans funklende Øie og elegante Holdning, hans Livlighed og Aand gjorde ham ligesaavel til Damernes som til den lavere Befolknings Yndling. Ingen moralske Grundsætninger eller noget Hensyn til det

Passende, ja ikke engang hans Giftermaal i Aaret 1464 lagde i nogen synderlig høi Grad Baand paa hans letfærdige Liv. Han ægtede en ung Enke, som ved sit første Ægteskab var knyttet til Edlibacherne, en anseet Familie i Zürich. Hun var imidlertid snarere berømt for sin Skjønhed end for sin Dyd, og det var ikke Waldmanns Skyld alene, at deres Forening kun var lidet opbyggelig. Dette Ægteskab gjorde imidlertid ganske Ende paa Waldmanns Fattigdom; det skaffede ham endog glimrende Kaar og aabnede ham indirecte en Adgang til alle Æresposter. Han bestyrede tilfredsstillende flere af Statens Eiendomme, kjøbte sig tilsidst selv et Slot og kunde nu kalde sig Waldmann v. Dübelstein. Han blev dernæst Oldermand for et af Byens tretten Lav, skjøndt han fandt stærk Modstand hos mange indflydelsesrige Personer. Fra nu af laae den politiske Løbebane aaben for ham.

Det var netop paa denne Tid, at den mægtige burgundiske Hertug Carl den Dristige rettede sine Angreb paa det schweiziske Edsforbund. Disse Krige kom til at spille en afgjørende Rolle i Waldmanns Liv; før havde han kun været en glimrende, men mistænkelig Æventyrer; nu blev han en Anfører, der virkelig gjorde sit Fødeland store Tjenester.

Vi skulle her ikke indlade os paa at fremstille Oprindelsen til denne i sine Følger saa vigtige Krig; men skulle indskrænke os til den Bemærkning, at den almindelig gjængse Opfattelse ikke er ganske correct. Ganske vist tragtede Carl den Dristige efter at udvide sit Rige til Middelhavet, og ganske vist havde han faaet Pant i de østerrigske Besiddelser i Elsasz, et Pant, som han tøvede med at udlevere, skjøndt Pantesummen blev tilbudt ham til Udbetaling; men paa den anden Side deeltoge Edsforbundets Sendebud i Overfaldet og Mordet paa hans Foged, Ridder Peter von Hagenbach, og Kong Ludvig af Frankrig vidste med stor Dygtighed at ophidse de to Parter yderligere mod hinanden. Han sluttede Forbund med Schweizerne og Keiser Frederik III af Tydskland, han drev Hertug Renatus af Lothringen til Krig

mod Carl den Dristige, og endelig fik han Bern til i Edsforbundets Navn at erklære Krigen. Det var Berns Borgemester Niklaus von Diesbach, ret «en brugbar Mand», som fuldendte det Værk at hidse «den burgundiske Løve» paa den schweiziske «Tyr». Bern og dens Forbundsfæller gjorde et Indfald i Franche Comté og angrebe Héricourt, som de efter en kort Tids Forløb med Lethed erobrede. Hans Waldmann tog Deel i denne Erobring og var ogsaa med i det berømte Slag ved Grandson, uden at han dog spillede nogen fremtrædende Rolle ved denne Leilighed; thi for det Første kæmpede der kun et ringe Antal Zürichere med i dette Slag, og for det Andet bleve de førte af deres Borgemester Göldi, som var en af Waldmanns erklærede Modstandere.

Slaget ved Grandson var ingenlunde af nogen afgjørende Betydning. Hertug Carl havde vel mistet sin Leir, sit Skyts og sine Skatte, men hans Mandskab havde ikke lidt stort; der var næppe falden Tusinde Mand. Den «uovervindelige Hertug» følte sig derfor ikkun beskæmmet, men ingenlunde overvunden; han besad endnu overordentlige Hjælpekilder og lod intet Øieblik gaae tabt for atter at samle sin adspredte Armee og sætte den i slagfærdig Stand. Allerede fjorten Dage efter Nederlaget var han paany i Lausanne for her at fuldende sine Rustninger. De fleste Cantoners Tropper vare imidlertid vendte hjem, kun sex Tusinde Mand skulde dække Freiburg og Murten; i den førstnævnte Stad blev Hans Waldmann Commandant. Det var navnlig Cantonet Bern, som følte sig udsat for Hertugens Angreb; det sendte en stærk Besætning til Murten, der blev anseet for Berns Formur. Adrian von Bubenberg overtog Commandoen, skjøndt han hidtil havde havt Ord for at være en Ven af Burgunderne og derfor var i Unaade hos de herskende Stænder. Bubenberg fik imidlertid ved denne Leilighed en rig Anledning til at vise hiin Mistankes Ugrundethed; han gjorde Alt rede for at møde Hertug Carls truende Angreb med seig Udholdenhed;

baade Borgere og Soldater maatte sværge at ville dræbe Enhver, som talte om Overgivelse.

Den 9de Juni 1476 indtraf den burgundiske Hertug med sin Hovedarmee for Murtens Mure og begyndte ufortøvet at angribe den. Angrebet og Forsvaret vare lige heftige og haardnakkede; Besætningen søgte at raade Bod paa sit ringe Antal ved en beundringsværdig Virksomhed og Koldblodighed, og afslog lykkelig flere voldsomme Stormangreb; men Faren blev dog mere og mere overhængende; hvis der ikke kom snarlig Hjælp maatte Byen alligevel falde i Fjendens Magt. Berns Tropper vare vel i Nærheden, men de vare for lidet talrige til at kunne maale sig med Burgunderne, skjøndt de havde faaet en Forstærkning fra de tydske Rigsstæder under den fordrevne lothringske Hertug Renatus.

Bernerne sendte imidlertid Bud paa Bud for at paaskynde den øvrige Schweizerhærs Ankomst. Ogsaa Waldmann havde idelig anmodet sin Øvrighed om skyndsomst at sende Hjælpen. Endelig kom Schweizerne til Bern og Waldmann drog dem imøde. Han fandt Byen i den yderste Angst og drev derfor paa en hurtig Afmarsch. Store Borde, belæssede med Levnetsmidler, bleve opstillede under aaben Himmel; Soldaterne fik nogle Timers Rast for at indtage disse Forfriskninger, men Klokken ti om Aftenen gav Waldmann Tegn til Opbrud; thi han havde lovet at indtræffe ved Murten den næste Morgen. Det blev en anstrengende Marsch. Natten var bælgmørk, Veiene vare opblødte og Soldaterne udmattede, men frem maatte man, Waldmann holdt sit Ord, og tidlig om Morgenen den 22de Juni 1476 stod Hæren bag Murtens Skove; i et kort Krigsraad blev Slagplanen aftalt.

Fortroppen paa syv Tusinde Mand rykkede under Hans von Hallwyls Anførsel frem til Udkanten af Skovene, men opsatte Angrebet til Middag. Hele sex Timer stode imidlertid Burgunderne opstillede i en heftig Skylregn og afventede Fjendernes Angreb; da trak Hertugen sine udmattede Tropper tilbage og fordoblede kun Forposterne. Netop i

samme Øieblik brøde de første Solstraaler frem bag de tykke Skyer, Schweizerne holdt en kort Bøn og Hallwyl gav nu Tegn til Angreb. Det var paalagt ham at angribe Carl i den høire Flanke og saaledes tvinge Burgunderne til at forandre Front. Planen lykkedes, og allerede nu begyndte en Deel af Hertugens Fodfolk at vige; samtidig rykkede Schweizernes Hovedstyrke frem under Hans Waldmann og Vilhelm Herter fra Strassburg og trængte gjennem Forskandsningerne og Gravene foran den burgundiske Front. «Tordenbøsserne» bleve bragte til Taushed og snart blev Trængslen endnu mere fordærvelig for de «Velske»; Nærkampen blev stadig mere og mere forvirret og blodig. Forgjæves kæmpede Hertugen med Løvemod; han vilde føre sine Kærnetropper frem langs Søens venstre Side, men Schweizernes stormende Angreb sprængte dem til alle Sider «som Avner for Vinden». Da nu endelig Hertenstein fra Luzern med Reserven truede med at falde Fjenden i Ryggen, og da Bubenberg gjorde et Udfald fra Murten, blev den burgundiske Hær fuldstændig dreven paa Flugt eller under et frygteligt Mandefald jaget ud i Søen.

Hertugen med et Følge af kun tolv Riddere reddede sig til den lille Stad Morges. Levningerne af hans stolte Hær, i Alt en otte eller ti Tusinde Mand, undkom i smaa Flokke; men toogtyve Tusinde dækkede Valpladsen ved Murten; Seirherrerne havde mistet tre Tusinde Mand. Dagen efter kom der Sendemænd fra Kong Ludvig til Schweizernes Leir, de skulde overbringe hans Lykønskninger — og fraraade videre Foretagender. Ludvig vilde nok bruge Schweizerne til at rage Kastanierne ud af Ilden for ham, men derimod saae han nødigt, at de trængte frem til selve Frankrigs Grændser. Han var ogsaa heldig i sine Bestræbelser; thi Østschweizerne vendte strax efter Slaget tilbage til deres Hjemstavn.

Imidlertid var Hertug Carl utrøstelig, syg, ja næsten vanvittig af Smerte over sine Nederlag; han havde ovenikjøbet den Modgang, at hans rigeste Provindser negtede ham yderligere Midler til Krigen; med lige saa lidt Held tilbød han

den franske Konge at ville formæle sin eneste Datter Maria med hans Søn Carl, saafremt Ludvig vilde yde ham Hjælp mod Schweizerne. Den fordrevne Hertug Renatus benyttede sig af Hertugens Uheld og erobrede i October 1476 sin gamle Hovedstad Nancy tilbage. Med stor Møie fik Carl da skrabet sex Tusinde Mand sammen og rykkede mod Nancy, hvorpaa den lothringske Hertug bad Edsforbundet om Bistand; man afslog nu vel at sende Renatus en Hjælpehær, men tillod ham dog at hverve sex Tusinde Leiesvende og Frivillige; desuden besluttede man i Nødstilfælde at bryde op til Hertugens Undsætning med en Forbundshær.

Hans Waldmann havde allerede før Slaget ved Murten stiftet personlig Bekjendtskab med Hertug Renatus. Nu kom han til at anføre de schweiziske Leietropper og ilte Nancy til Undsætning. Trods alle Advarsler indlod Hertug Carl sig i Kamp mod den dobbelt saa stærke fjendtlige Hær. Efter en kort Fægtning paa de frosne Sletter udenfor Nancy bleve Burgundernes modløse Skarer drevne paa Flugt og tildeels nedhuggede, medens Hertugen selv faldt. Waldmann havde saaledes taget Deel i de vigtigste Kampe under hele denne mærkelige Krig, ligefra Héricourt til Nancy.

Kong Ludvig havde saaledes skilt sig af med sin mægtige burgundiske Lehnsmand og havde nu ingen Hast med at holde sine Forpligtelser mod Schweizerne. Der blev derfor afsendt Sendemænd, som skulde minde Kongen om hans Løfter. De vigtigste af disse vare Bubenberg og Waldmann. De bleve meget slet modtagne af Kongen. I en Beretning, der muligviis er skreven af Waldmann selv, hedder det saaledes: «Vi vide endnu ikke, om Kongen vil høre os eller ei; I maae vel betænke, under hvad Forhold vi leve her; vi tør ikke skrive; thi man har opsnappet et af vore Sendebud, lagt ham i Lænker og frataget ham Brevet. Kongen er helt rasende paa os». Sagen var, at Bern ivrigt drev paa Franche Comtés Erobring; thi denne rige Provinds ønskede en Forening med Edsforbundet, ja vilde endog underordne sig For-

bundet for at komme til at nyde dets Beskyttelse. De fleste øvrige Cantoner vare ogsaa tilbøielige til at gaae ind paa Berns Planer og foretrak at erhverve denne saa beqvemt liggende Provinds fremfor en større Pengegodtgjørelse. Kong Ludvig ønskede imidlertid selv at erhverve den store burgundiske Arv; Berns Planer kom ham saaledes meget ubeleiligt og hans Vrede gik særlig ud over Berns Sendemand Bubenberg, som til Slutningen maatte flygte for at frelse sit Liv. Waldmann blev imidlertid tilbage. Saalænge Bubenberg endnu var i Frankrig, optraadte Waldmann paa samme faste Maade mod den franske Konge som den ærlige Berner; nu, da han var alene, blev han efterhaanden mere og mere medgjørlig, medens Kongens Opførsel mod ham ogsaa forandredes. Ludvig sparede ikke paa Smigrerier og Løfter; han vandt ganske Waldmann for sig, medens han samtidig havde sine hemmelige Tilhængere rundt om i Schweiz. I den ovenfor omtalte Beretning hedder det saaledes: «I maae ogsaa vide, at han er fuldkommen underrettet om, hvem der i Züricherforsamlingen er velsindet mod ham, og hvem der er imod ham, ligesom han ogsaa veed, hvad der er handlet imod ham, siden vor Ankomst hertil ... Intet nok saa ringe passerer hos os i Schweiz, uden at Kongen jo veed det». Medens Kongen saaledes virkede for sine Planer med sine gamle Midler, Bestikkelser, Smigrerier og Løfter, bidrog ogsaa Sagernes øvrige Udvikling til at fremme hans Planer. Hertug Carls eneste Datter Maria blev gift med den østerrigske Erkehertug Maximilian; de fleste Cantoner frygtede imidlertid Østerrig endnu mere end Frankrig og saae yderst nødigt den gamle Fjende, Habsburgerne, sætte sig fast paa deres vestlige Grændser. Efter mange Forhalinger gik man derfor endelig ind paa Kong Ludvigs Ønsker og afstod Øvre-Burgund til ham mod en Udbetaling af 150,000 Gylden og nogle Handelsfordele. Hvad Rolle Waldmann har spillet ved denne Leilighed, er vel ikke klart; men at han har været en ligesaa «brugbar Mand» for Kongen som engang Niklaus von Diesbach, lader

sig næppe benegte. Kort efter sin Tibagekomst fik han som Belønning for sine Tjenester mod den franske Konge en aarlig Pension paa 600 Francs.

II.

Hans Waldmann var nu ikke mere den tøilesløse Leiesvend, hvem Politiet i Zürich uden Omstændigheder kunde putte i Hullet i Wellenberg. Han var en Mand af politisk Betydning, og hans Indflydelse forøgedes yderligere ved de Tjenester, han snart derpaa var istand til at vise hele Forbundet.

De burgundiske Krige havde ingenlunde ubetinget gavnlige Følger for Schweiz. Rigtignok gjaldt Schweizerne nu for det første Soldaterfolk i Europa; næsten alle europæiske Fyrster hvervede Schweizertropper, og med Overeenkomsten om Troppehvervning fulgte gjerne Forbundstractater og fordeelagtige Handelspagter; Schweizerne vare Forbundsfæller med Keiseren, Paven, Frankrig, Ungarn og mange andre Magter; Alle ønskede deres Venskab, kort sagt Schweiz var bleven en Stormagt; men Stillingen havde ogsaa store Skyggesider. Ikke sjeldent tjente Medlemmer af samme Familie eller Borgere fra samme Sogn i forskjellige Leire og kunde saaledes komme til at staae fjendtligt mod hverandre. Paa samme Maade gik det til i selve Hjemmet; mere end een Gang stod en Borgerkrig for Døren. Øvrighedspersonerne og de indflydelsesrige Slægter i Cantonerne bleve idelig overhængte af de fremmede Magters Sendebud om Tilladelse til frit at hverve Tropper. Ved Aarspenge, Gaver og Bestikkelser lode de sig bestandig lettere og lettere lokke til at imødekomme disse Anmodninger, og kom saaledes mere og mere i Ry for at være tilfals for Alle. Cantonernes gjentagne Befalinger og Forbud med Hensyn til de udenlandske Forhold bleve overtraadte af Mange, og de Ulydige kunde af forskjellige Grunde hyppigt ikke drages til Ansvar. Den lavere Befolkning an-

saae Krigstjenesten for det ædleste og meest indbringende Haandværk; man overtraadte derfor uden Sky de regjerende Herrers Forbud i saa Henseende, saa meget mere som disse «Pensionsmænd» jo selv stode i fremmed Sold. De tilbagevendende Krigere vare smittede af det vilde Soldaterliv; de vendte ikke mere tilbage til fredeligere Beskjæftigelser, men hengave sig til Lediggang og et ørkesløst og udsvævende Liv. Den offentlige Sædelighed sank i den Grad, at der maatte træffes særlige kraftige Beslutninger fra Forbundsforsamlingens Side mod Tyveri. I eet Aar (1480) bleve Tyve i hundredeviis uden videre Omstændigheder klyngede op.

Det var navnlig de demokratiske Cantoner, det vil sige de tre ældste, Schwüz, Uri, Unterwalden, samt Zug og Glarus, der saae igjennem Fingrene med Befolkningens Udskeielser og vilde Krigslyst, derimod søgte de store Stæder, især Zürich, Bern og Luzern at holde igjen. Stemningen mellem Land og By bleve mere og mere bitter, og en almindelig Borgerkrig stod for Døren; men i det sidste Øieblik lykkedes det dog en besindigere Stemning at gjøre sig gjældende. Ved Overeenskomsten i Stans (Decbr. 1478) lykkedes det Byerne i det Hele at gjøre deres Villie gjældende paa den demokratiske Ligheds Bekostning. For at opretholde den indre Fred i ethvert Canton og for at forhindre Angreb af det ene Canton mod det andet traf man en Række Bestemmelser, som sigtede til at forøge Øvrighedernes Magt; selv folkelige Forsamlinger turde ikke finde Sted uden Herrernes og Øvrighedens Villie og Tilladelse. Saafremt endvidere et Cantons Undersaatter viste sig oprørske eller gjenstridige, skulde det øvrige Edsforbund i al Ærlighed hjælpe, understøtte og gjenoprette Lydigheden mod den lovlige Magt. Det er klart nok, at disse Bestemmelser let kunde give Anledning til farlige Overgreb; men paa den Tid, da de bleve tagne, maatte man hellere udsætte sig for et Despoti end lade et fuldstændigt Anarki bryde løs. Man antager, at disse Bestemmelser i Stans for en stor Deel vare Hans Waldmanns

Værk, og de Tjenester, han saaledes her viste hele Forbundet, maatte selvfølgelig forøge hans Magt i Zürich. Hidtil havde hans Fjender kunnet holde den opadstræbende, ærgjerrige Mand tilbage, nu bar hans voxende Popularitet ham rask fremad.

Kort efter disse Begivenheder blev han udnævnt til Zürichs «Bygherre». I Medfør af dette Embede skulde han lede Udførelsen af de offentlige Arbeider og indlagde sig nu navnlig Berømmelse ved Opførelsen af «Vandkirken», der blev kaldet saaledes, fordi den traadte i Stedet for et lille og gammelt Capel, som var bygget ud i Floden Limmat. Vandkirken blev Zürichs pragtfuldeste Kirke. Foruden frivillige Gaver kostede den Staden 7,500 Guldgylden, en Sum, der nu til Dags vilde udgjøre et sex eller syv Gange større Beløb. Waldmann gjorde Kirken paa en Maade til et fædrelandsk Museum; man opbevarede nemlig her de fra Fjenderne vundne Trophæer. Ligeindtil Reformationen var Vandkirken saaledes en Slags Pantheon for Zürich; men Reformatorerne havde ingen Respet for denne saalidt som for mange andre Bygninger, og i mange Aar blev Kirken anvendt som et simpelt Pakhuus. Senere fik denne Waldmanns Yndlingsbygning dog en værdigere Bestemmelse; i vore Dage tjener den nemlig til Opbevaringssted for de offentlige Bibliotheker og det archæologiske Museum.

Samtidigt med dette betydelige Byggeforetagende var han ogsaa optaget af et andet Værk. Hans Bypatriotisme følte sig ubehagelig berørt ved at see, hvor usle smaa Taarnene vare paa Byens Domkirke. I Aaret 1480 opflammedes den religieuse Iver ved et paveligt Jubelaar; han benyttede sig heraf til at faae vedtaget, at man skulde opføre et Par Taarne, som kunde maale sig med Domkirketaarnene i Freiburg og Bern. Enhver Borger maatte give Bidrag til dette Øiemed; ikke engang Geistligheden blev forskaanet, hvad der vakte betydelig Opsigt; selv gav han 300 Guldgylden. Uagtet alle Anstrengelser naaede Waldmann dog ikke at see dette

Foretagende fuldført; forøvrigt stemme Taarnenes meer eller mindre udprægede gothiske Stiil kun daarlig med Domkirkens øvrige strenge romanske Præg.

I Aaret 1480 lykkedes det Waldmann at blive «Overlavsmester», et Embede, som i Rang kun stod tilbage for Borgemesterembedet. Han nærmede sig saaledes mere og mere Maalet for sin Ærgjerrighed, men han havde dog endnu stadig «Constaflerne», det vil sige det herskende Aristokrati, imod sig. I Zürich udgjorde nemlig de gamle Ridder- og Borgerslægter samt Kjøbmændene den fornemmere Halvdeel af Byens Borgere; denne Halvdeel kaldtes «Constaflerne». Den øvrige Halvdeel dannedes af de tretten Haandværkslav; i Spidsen for hver af disse Lav stod en Oldermand, og disse tretten Lavsoldermænd sammen med tretten Raadsherrer, der bleve valgte blandt Constaflerne, udgjorde Zürichs Raad. Den største Deel af Lavsborgerne, hvad vi i vore Dage vilde kalde det demokratiske Parti, støttede Hans Waldmann. I Spidsen for det modsatte Parti stod Hovedet for en indflydelsesrig Familie, Borgemester Henrik Göldi, der var Waldmanns personlige Fjende. I Aaret 1483 lykkedes det Waldmanns Parti ved Borgemestervalget at seire over Constaflerne; endnu engang naaede disse dog for en kort Tid atter at sætte Göldis Valg igjennem; men i Aaret 1485 bukkede hans Parti fuldstændigt under for længere Tid, og Byens Aristokrati maatte finde sig i at faae Lykkeridderen, den forhenværende Garver, Hans Waldmann til Borgemester. Til Uheld for sig selv forstod den nye Borgemester ikke at vise sig ædelmodig. Henrik Göldi vedblev vel at sidde i Raadet, men saae sig udelukket fra ethvert Gesandtskab; derimod blev hans Brodersøn, Lazarus Göldi, under et jammerligt Paaskud udstødt af Raadet og straffet med en Pengebøde. Det var en uforsigtig Politik; thi den nye Borgemesters Modstandere hørte til dem, som man ikke maa ydmyge, naar man ikke er sikker paa at kunne knuse dem.

Constaflernes Parti holdt fra nu af deres Sammenkomster i Værtshuset «Bulbideren», medens Waldmann og hans Tilhængere samledes i «Sneglen», der laae tæt ved Raadhuset. Det var en Slags Klub, hvor Partiets Medlemmer hver Dag nøde deres Maaltid i Fællesskab under muntre og fortrolige Samtaler. Waldmann udfoldede her uden nogen Sky eller Hykleri alle sin Charakteers gode og slette Sider. Her midt i sine Venners Kreds discuterede han alle sine talrige Planer til Reformer; thi de dygtigste Mænd i det nye Regimente kunde man træffe som stadige Gjæster i Værtshuset Sneglen. Her kunde man saaledes finde Byens Sekretair Ludvig Amman, der var lige saa agtet ved Edsforbundets Forsamlinger som ved de fremmede Hoffer, endvidere Krønikeskriveren Gerold Edlibach, som var Waldmanns Stifsøn og hans bedste Ven, dernæst nogle af de meest fremtrædende Medlemmer af Constaflernes Parti, der havde sluttet sig til Waldmann, og endelig flere Oldermænd og Præster, kort sagt Zürichs Magthavere og meest bekjendte Notabiliteter.

Det manglede ikke paa Stof til disse Samtaler; thi Waldmann hørte ikke til disse lave Ærgjerrige, som kun bryde sig om at naae Magtens Tinde og bevare deres Herredømme. Han vilde rigtignok gjerne være uindskrænket Herre, men kun, fordi han vilde iværksætte en heel Reform af Samfundet. Han paatrykkede ogsaa Alt i Zürich et Præg af sin Charakteer; han ledede Alt ligefra Byens Forbindelser med Pavemagten ned til de smaaligste Reglementer for Klædedragten. For ikke at være uretfærdig imod ham maae man vel erindre, at Alle og Enhver dengang indrømmede Regjeringen Ret til efter eget Tykke at lede dens Borgere til Lykken og til i fornødent Fald at tvinge de Gjenstridige.

Allerede ved Overeenskomsten i Stans var Waldmanns Opfattelse kommen frem. Han vilde styrke Statens Magt, undertrykke al Tøilesløshed og formindske visse Classers Forrettigheder. Han viste den samme Optræden overfor Geistligheden. Han vilde ikke blande sig i Troessager, men

hævdede energisk, hvad han holdt for Statens gode Ret, nemlig Tilsyn med Geistlighedens Sæder og de geistlige Eiendomme. At straffe Medlemmer af Geistligheden for slet Opførsel, Drukkenskab og Skandaler af enhver Art vil man ganske vist ikke efter vor moderne Opfattelse kalde et Angreb paa Kirkens Rettigheder; men paa den Tid var det omtrent en lige saa stor Frækhed som at lægge Geistligheden Hindringer i Veien ved Erhvervelsen af nye Grundeiendomme eller ved at forbyde Kirken at arve; begge disse Paastande, hvis Retfærdighed fra et juridisk Standpunkt er meget omtvistelig, hævdede Hans Waldmann dog med Styrke, og det lykkedes ham at give dem Lovskraft. Han forstod endog at fravriste Pave Innocentius VIII et ganske overordentlig gunstig Concordat, hvorfor han spøgende udbryder: «Nu er jeg paa een Gang baade Keiser og Pave i Zürich».

Waldmann havde et aabent Øie for den Kjendsgjerning, at Statens Sikkerhed beroer paa, at enhver Borger har sin faste Beskjæftigelse. Hverken Geistligheden eller Adelen maatte samle sig i Forbindelser; Stadbeboerne og Landbeboerne skulde hver for sig kun drive deres egne Beskjæftigelser; ifølge denne Opfattelse udgik der en Lov, som selv for hiin Tid var fremmed og greb forstyrrende ind i den oeconomiske Udvikling, en Lov, ifølge hvilken Haandværkerne og de Industridrivende skulde forlade Landsbyerne og nedsætte sig i Byerne for at blive Borgere der. Agerdyrkningen blev beskyttet eller rettere bragt under Statens Formynderskab paa en tilsvarende Maade. Der udkom Forbud mod at sælge udenlandske Vinsorter, ja man maatte ikke engang indforskrive dem uden i Sygdomstilfælde og da ifølge særlig Tilladelse. Det blev ligeledes forbudt at anlægge nye Vingaarde, rimeligviis af Frygt for at Vinens Anseelse i Udandet derved skulde forringes. Andre Forbud vare mere fornuftige, f. Ex. Forbud mod Skovenes Ødelæggelse. Det var endvidere formeent at lade sig hverve til Udlandet, da

Agerdyrkningen herved blev berøvet den fornødne Arbeidskraft. Som den sidste og logiske Conseqvens af det hele System fik Agerdyrkeren Tilhold om kun at sælge sine Varer i Zürich, ligesom han ogsaa kun der maatte forsyne sig med sine Nødvendighedsartikler.

Waldmanns Lyst til at gribe regulerende ind kunde især faae Spillerum ved Love mod Ødselhed. Dette forekommer os maaskee nu meest vidunderlig og synes at være et utaaleligt Indgreb i den Enkeltes frie Raadighed over hans egne Forhold; men saadanne Indskrænkninger stemte imidlertid fuldkommen med Tidsaanden, og endnu langt ned i det sidstforløbne Aarhundrede fandt man det ganske i sin Orden, naar Regjeringen kom med saadanne Bestemmelser. Vi kunne altsaa paa dette Punkt fatte os i Korthed. Zürichs Befolkning havde en lidenskabelig Tilbøielighed for offentlige Dandse og Festligheder, for ødelæggende Fæstens- og Daabsgaver. Om hvert enkelt af disse Forhold udkom der nøiagtige og smaalige Reglementer, som ikke levnede mange Muligheder til at omgaae Forbudene. Alt var fastsat ligetil Værdien af en Faddergave eller en Nytaarsforæring. Det blev forbudt at bringe Barselkvinderne Kager eller Sukkergodt undtagen ved den første Fødsel, og selv da kun i Constaflernes Familier. Den samme Smaalighedsaand gjorde sig gjældende ved Forbud mod visse Arter af Smykker, der kun bleve indrømmede Kvinder, hvis Mænd havde en større Formue end tusinde Gylden.

Paa en tilsvarende Maade maatte ogsaa Landboerne finde sig i Indskrænkninger med Hensyn til Valget og Tallet paa Gjæsterne ved Bryllupsgilderne; man gav Reglementer for deres Keglespil og deres øvrige Forlystelser.

Hvor trodsig og ubøielig Zürichs Befolkning end var, vilde den dog maaskee med Villighed have fundet sig i disse Reglementer, af hvilke flere endda kun vare ældre, opfriskede Bestemmelser, hvis Borgemesteren selv havde fulgt dem; men Waldmann fandt det fuldstændigt i sin Orden, at han

maatte gjøre en Undtagelse fra sine egne Love. Han eiede en betydelig, ja for hans Tid endog uhyre Formue; den beløb sig til mere end 30,000 Guldgylden. Det var nu hans Lyst ved enhver Leilighed at glimre som en Fyrste, med straalende Klæder, med pragtfulde Gjæstebud og øvrig tilsvarende Ødselhed. For at charakterisere hans Sæder er det tilstrækkeligt at anføre, at man ved Badene i Baden saae ham i Selskab med fem, sex Elskerinder, skjøndt hans Hustru ledsagede ham. Saaledes var Folkets strenge Censor i sit eget private Liv.

Paa andre Punkter affødte hans Trang til at centralisere og codificere Alt derimod fortræffelige Resultater. Ved hans Omsorg bleve Beboerne paa Landet undergivet den samme Jurisdiction som Byerne, hvilket i høi Grad maatte fremme Cantonets nationale Sammenhold. Straffeloven blev strængere; Bødestraffene bleve forhøiede eller ombyttede med Fængsels- eller endog med Dødsstraffe. Denne Strenghed var den sørgelige, men nødvendige Følge af Burgunderkrigene; man havde jo, som allerede ovenfor berørt, været nødt til at træffe strænge Bestemmelser mod Tyveri; den, som stjal for et større Beløb end en Strikkes Værdi, skulde hænges! Med Hensyn til Skatterne var man ikke heller skaansom. De gamle bleve bestaaende, men Waldmann paalagde end yderligere en temmelig høi Formueskat, en Hovedskat, en Krigsskat, en Skat paa Dit og en Skat paa Dat. Man betalte, men knurrede over at have en saa begjærlig og gridsk Herre.

Man skulde synes, at alle disse forskjellige og i det Enkelte gaaende Reformer maatte være tilstrækkelige til at lægge Beslag paa en Mands hele Virksomhed; men Waldmann var ikke blot Lovgiver, han var frem for Alt Statsmand og Diplomat, og Tiderne vare ret skikkede for hans særlige Evner. Man beilede, som alt udviklet, paa enhver Maade til Edsforbundets Gunst; men Alliancer med Forbundet maatte dyrt betales; man vidste, at dets Førere vare

modtagelige for Bestikkelser, og Løfter og Pensioner strømmede derfor ind ved enhver Forbundsdags Nærmelse, og særlig til Waldmann. Lige mod de gjældende Love modtog Waldmann Pensioner af enhver Art og paatog sig at fordele dem til Andre. Saaledes skjænkede det habsburgske Huus ham personlig fire Hundrede Guldgylden om Aaret, men gav ham desuden fire Tusinde til Fordeling efter Forgodtbefindende. Han tog imod Alt; for det Første fordi det var Skik og Brug og det en indbringende Skik. Dernæst skaffede det ham Midler til at befæste sin Indflydelse udenfor Zürich, og endelig havde han, efter sine Lovpriseres Udsagn, en saa uafhængig Charakteer, at slige Ydelser ikke fik nogen Indflydelse paa hans Bestemmelser. I saa Henseende havde han dannet sig en lige saa indbringende som beroligende Theori; han tog mod Pensioner fra flere Stater, selv om de vare Rivaler, for at han kunde føle sig desto mere ubunden overfor hver enkelt af dem.

Den mægtige Borgemester var dog bedre, end hans Theorier kunde lade formode. Han havde seet den franske Diplomaties fordærvelige Indflydelse paa saa nært Hold, at han senere gjorde alt Muligt for at bekæmpe den. Det var rimeligviis paa Grund af hans Indflydelse, at Forbundet efter Ludvig XI's Død tøvede med at fornye Alliancetractaterne med det franske Hof. Waldmann gjaldt for en afgjort Tilhænger af Østerrig, og hans Politik var i saa Henseende fornuftig; thi det habsburgske Huus var ærlig gaaet ind paa Forbundets Udvidelse, og Habsburgerne vare nu blevne mere populaire hos Schweizerne end Frankrig; det simple Folk havde kun følt de ubehagelige Følger af Ludvig XI's tvetungede Politik, men havde ikke faaet noget af hans Guld saaledes som de fornemme Herrer. I saa Henseende dannede maaskee kun Bern en Undtagelse; men dette Canton, som ved Burgunderkrigene havde hævet sig til saa stor en Indflydelse, maatte, idetmindste foreløbig, finde sig i at blive overfløiet af Zürich, hvad der netop skyldtes dette Cantons

mægtige Borgemester. Waldmann var endvidere en tro Beskytter af Hertug Renatus i Lothringen; han vedligeholdt ogsaa ganske særlige intime Forbindelser med Hertugen af Milano, saa at man endog mere end een Gang reent ud beskyldte ham for at have solgt sig til ham. Han fik ogsaa Pensioner af Hertuginden af Savoien, af Greven af Würtemberg og af Ungarns berømte Konge, Mathias Corvinus, der søgte at hverve Schweizere imod Tyrkerne til stor Tilfredsstillelse for Paven, som var en anden særlig god Ven af Waldmann.

III.

Hans Waldmann, som nu var uindskrænket Herre i Zürich, hvis Venskab blev søgt af alle Fyrster, og hvis Meninger havde afgjørende Vægt paa Forbundsdagene, kunde let falde paa den Tanke at betragte sig som en Konge over Schweizerne; men denne Opfattelse var ikke begrundet, og det var et uhyre Misgreb af ham, da han opførte sig som Despot mod en Kjøbmand fra Luzern ved Navn Frischhans Theilig. Denne Mand havde nogle Aar forud ladet fornærmelige Yttringer falde mod Borgemesteren, havde anklaget ham for Forræderi og haanet Zürichs Banner. Denne Mand var forøvrigt ingen ubekjendt Mand; han nød tværtimod betydelig Anseelse over hele Forbundet, og hans Fornærmelser mod Zürich vare faldne ved en betydningsfuld Leilighed. Forbundet havde nemlig idelig Stridigheder med Hertugerne af Milano paa Grund af Handelsveien over St. Gotthard. Huset Sforza, der regjerede i Milano, havde dog stadig søgt at staae paa en god Fod med Forbundet; men da Hertug Galeazzo var død (Decbr. 1476), søgte Pave Sixtus IV at faae hvervet Tropper til et Angreb paa Hertugdømmet. Han kunde dog ikke strax faae Forbundet paa sin Side, men hans Legat henvendte sig da særlig til Cantonet Uri, som laae i Strid med Milano angaaende en Kastanieskov i Livinendalen.

En Skare krigslystne Mænd fulgte strax Legatens Opfordring og trængte frem over St. Gotthard, Cantonets Banner fulgte med en Hovedskare, og der gik skyndsomst Bud til Edsforbundet om Hjælp. Med stor Hast ilte da ogsaa i Efteraaret 1478 en Hær paa ti Tusinde Mand til Bellinzona; men Stormen paa denne vigtige By var næppe begyndt, før Anførerne opgav den, tiltraadte Tilbagetoget og opsatte Krigen mod Milano til bedre Tider. Det var ved denne Leilighed, at Theiligs haanende Yttringer mod Zürich vare faldne, og de fik en forøget Vægt i hans Mund, da han kort derpaa gjorde sig særlig berømt. Edsforbundets Hær havde nemlig ladet en lille Skare paa fem, sex Hundrede Mand blive tilbage til Bevogtningen af Livinendalen, og denne Skare blev anført af Frischhans Theilig. Milaneserne tænkte at kunne overvælde denne lille Skare uden stor Møie; de droge derfor med femten Tusinde Mand op mod den stærkt befæstede Landsby; men Schweizerne fandt paa at lede Floden Ticinos Vande ud over Dalens Enge; Vandet frøs, dannede et glat Isdække, og Italienerne kunde ikke faae fast Fodfæste paa disse Iisflader; de kom i Forvirring, Schweizerne, der havde fæstet Iisbrodder paa deres Fodtøi, kastede sig over dem, og Theilig slog med sin ringe Skare Fjenderne paa Flugt, fældede femten Hundrede Mand, erobrede hele Fjendens Tros og fremtvang derved en fordeelagtig Fred. Imidlertid opstode dog fornyede Stridigheder med Milanos nye Hertug, Ludvig Moro, og navnlig vare Luzern og Uri, der især dreve Handelen paa St. Gotthard, stadig i Uenighed med ham, medens vi ovenfor have seet, at Waldmann gjaldt for Milanos særlige Beskytter. Følgelig kunde Frischhans Theilig let falde paa at skjælde Waldmann ud for en Forræder paa Grund af hans italienske Politik.

Uden at ane noget Ondt kom Theilig i Efteraaret 1487 til Markedet i Zürich. Waldmann var allerede forud opbragt paa Grund af andre fornærmelige Yttringer, som han dog ikke havde paatalt; nu vilde han benytte Leiligheden og slaae

sine Modstandere med Skræk ved at lade sin Vrede gaae ud over en saa bekjendt Mand. Theilig blev arresteret, stillet for en Domstol og dømt til Døden trods alle Protester fra Luzerns Side. «Om Eders Frischhans end var saa stor som et Klokketaarn, skal han dog døe», var Borgemesterens Svar, og den Ulykkelige døde virkelig paa Skafottet. Dette Justitsmord skadede Waldmann i dobbelt Henseende; for det Første drev det hans Fjender til Raseri, men for det Andet hildede han sig selv i denne Vildfarelse, at Ingen for Fremtiden vilde vove at gjøre Modstand mod ham.

Medens Theiligs Enke og det simple Folk høit udtalte deres Afsky for den grusomme Handling, vovede Luzerns Regjering ikke at forlange Opreisning, ja den satte endog Straf for altfor lydelige Forhaanelser mod Waldmann. Den var enten bange for ham eller ængstelig for at miste sine østerrigske Pensioner. Theiligs Navn blev imidlertid et Sammenknytningspunkt for alle de Medlemmer af Forbundet, der vare trætte af det Dictatur, som Zürichs Borgemester udøvede, og som han ikke gjorde sig synderlig Uleilighed med at lægge Dølgsmaal paa. Hvis Waldmann havde holdt Spioner, vilde han have kunnet erfare, at Misfornøielsen endog gjærede i hans eget Canton, og at hans gamle Modstandere, begge Göldierne, de to Meyere Knonau, Conrad Schwend og Henrik Escher, havde hemmelige Sammenkomster i et Capel i Dominikanernes Kloster. De tragtede efter Intet mindre end Borgemesterens Død; men som drevne Conspiratorer vilde de først fuldstændig undergrave hans Indflydelse, før de rettede det endelige Angreb mod ham.

Waldmann kunde i det Hele taget gjøre Regning paa Constaflernes Uvenskab. Istedetfor nu at skaane Raadets Magt, hvor Aristokratiet endnu havde betydelig Indflydelse, søgte han at styrke Oldermændenes Magt over alle Grændser, idet han lidt efter lidt gjorde dem næsten uafsættelige. Han fjernede sig saaledes fra Byens Forfatning, hvad der gav hans Modstandere nye Anledninger til Besværinger. Geistligheden

var opbragt over Statens usædvanlige Indblanding i dens Sager; Ungdommen var forbittret over Waldmanns Forbud mod fremmed Krigstjeneste og hans Indskrænkninger i de offentlige Forlystelser. Mange Kvinder vare uvillige mod ham paa Grund af Luxuslovene, og endelig var der en Skare af Borgere, som følte sig krænkede ved en eller anden af hans trykkende Indskrænkninger eller ved den Modsætning, der var mellem hans Fordringer til Andre og de Friheder, han tog sig selv. Allerede i længere Tid kunde man i Zürich høre satiriske Sange mod ham.

Hans Fjender indskrænkede sig dog ikke til at forøge Gjæringen mod ham ved disse forskjellige berettigede eller uberettigede Klager; med snedig Kløgt forstode de endog at fremdrive nye, vilkaarlige Forholdsregler, som de da gjorde Waldmann alene ansvarlig for. «Er Waldmann ikke almægtig?» svarede de da Alle, som beklagede sig. Factum var, at den absolute Magt lidt efter lidt havde fordreiet Hovedet paa Helten fra Murten. En barbarisk og unyttig Bestemmelse opbragte fuldstændig Landbefolkningen mod ham. Man paastod, at Bøndernes store Lænkehunde vare skadelige for Jagten og Viingaardene, og at man derfor burde lade dem dræbe. I Raadet havde Waldmann i Begyndelsen modsat sig denne Bestemmelse, men hans Fjender forstode at maneuvrere saa snildt, at han tilsidst gav efter, og at Ansvaret for det store Hundemord alene faldt paa ham. Bønderne vovede ikke at gjøre Modstand undtagen i Amtet Knonau. Her samledes 550 Mand, hver med sin Lænkehund, paa en Eng og indtoge en saa truende Holdning, at de herved frelste deres kjære Hundes Liv.

Snart bragte en uventet Begivenhed, der indtraf ved Zürichersøens Bredder, Bægeret til at flyde over. Ved Carnevalstid 1489 ophidsede en rig Væver, Rudi Rellstab fra Meilen, Befolkningen imod den Befaling, som forbød to forskjellige Sogne at samles til Drikkelag. Kort derpaa kom fire Hundrede Mand sammen i Erlenbach og forlangte lar-

mende, at det hele Forbud skulde ophæves. Waldmann afslog det; den næste Søndag var Antallet steget til femten Hundrede; nu maatte man alligevel indlade sig i Underhandlinger med dem, men Misfornøielsen brød om sig fra det ene Sogn til det andet; deres Deputationer forlangte at høres i en samlet Audiens, men Waldmann var altfor opbragt mod dem, til at han vilde indlade sig paa en saadan Indrømmelse. Askeonsdag var det allerede bleven til et heelt Oprør, og Zürich maatte lukke sine Porte for Landbefolkningens sammenstrømmende Skarer. Denne Gang indrømmede man deres Deputationer en Audiens. Waldmann udviklede med Hovmod, at disse Forbud, som de vilde have undertrykte, vare til deres eget Bedste, og at de forøvrigt kun vare gamle Love, som paany vare blevne satte i Kraft. Ingen kom med noget Gjensvar, men Oprøret vedblev langs Søen, og tilsidst lagde Edsforbundet sig imellem ifølge Overeenskomsten i Stans. Man trængte til en saadan indflydelsesrig Mellemkomst for at faae Oprørerne til at standse deres Fjendtligheder og bevæge Waldmann til at gjøre dem Indrømmelser. Der blev indrømmet en almindelig Amnesti, og man lovede at formilde Forbudene i flere Retninger.

Waldmann havde saaledes givet efter i selve Sagen, men hans Hovmod vilde skjule denne Indrømmelse; han var maaskee ogsaa bange for, at Folket fuldstændig skulde frigjøre sig for hans Myndighed, naar han ikke kunde bevare sin gamle Anseelse usvækket. Da Byens Secretair Amman for Raadet oplæste en sanddru, men i en forsonlig Tone holdt Beretning om det Forlig, der var bleven truffet mellem Edsforbundets, Regjeringens og Oprørernes Udvalgte, lod Waldmann ham høre haarde Bebreidelser. «Byens Ære tillader ikke, at den saaledes lader sig tvinge af sine egne Undersaatter. Secretair! Du maae skrive, at vore Undersaatter ydmygt have bedet vore Herrer af Raadet om Tilgivelse for disse Uroligheder i Guds, vor Frues og deres Forfædres Navn». Borgemesteren blev ved at tale videre i samme Tone, og Raadet

bøiede som sædvanligt sit Hoved. Senere anklagede Waldmanns Fjender ham for at have forfalsket Protokollerne; det var dog egentlig ikke skeet, men det Hele var en upolitisk Løgn; thi hverken Edsforbundets Udvalg eller Oprørerne vilde være gaaede ind paa et saadant Forlig.

Hvad man med al Rimelighed havde kunnet forudsige, skete virkelig. Næppe bleve Waldmanns Ændringer i Forligets Ordlydende bekjendte paa Landet, før de stolte Landboere langs Zürichersøen protesterede, paany gjorde Oprør og anden Gang marscherede mod Zürich. Waldmann laa ved Badestedet Baden og søgte at bekæmpe sit Mismod i Kredsen af sine sædvanlige Selskabsbrøde; nu maatte han pludselig vende tilbage til Byen. Faa Dage efter blev en af hans troeste Tilhængere, Raadstuetjeneren Schneevogel, myrdet næsten for Borgemesterens Øine, uden at man kunde paagribe Morderne. Urolighederne grebe nu om sig ogsaa i Byen, Göldiernes Parti hævede Hovedet, Sammenkomsterne i Dominicanernes Capel begyndte at bære deres Frugter. Waldmann vilde endnu ikke tilstaae, at der var Fare paa Færde; men han traf dog energiske Forholdsregler, som maaskee havde været tilstrækkelige, hvis ikke Forræderi og Modløshed havde lammet hans talrige Tilhængere. Hans Venner bestormede ham med Bønner om at forlade Byen, men han svarede: «Jeg vil ikke begaae en saadan Skjændsel, jeg kan ikke flye saa skammeligt; jeg har kun fulgt min Ed og ikke forlangt Andet, end hvad der stemte med Zürichs Ære og Vel».

Dagen efter Schneevogels Død, den 1ste April 1489, søgte Waldmann først at komme til en Overeenskomt med de forskjellige Laug, før han sammenkaldte Raadet. Hans Indflydelse og Veltalenhed vilde muligviis atter have samlet Masserne om ham, dersom han ikke under sin Gang pludselig til sin Skræk havde hørt Lyden af den ham saa vel bekjendte Raadhusklokke. Det var et nyt Forræderi fra hans Fjenders Side. Deputationen fra de Misfornøiede skyndte sig

med at komme frem med deres Besværinger for Raadet, der næppe endnu havde faaet Tid til at samle sig. Derpaa trak den sig støiende tilbage, medens Skarerne stadig voxede i Tal ude paa Torvet, og fjendtlige Raab lode sig høre mod Waldmann selv. Man saae Lazarus Göldi og hans Agenter gaae fra Gruppe til Gruppe og ægge Skarerne til Hævn. Raadet stod nu ikke blot over for en misfornøiet Skare, men ligeoverfor et behændigt ledet Oprør.

I Raadhuset vare ogsaa Edsforbundets Sendemænd forsamlede; det var disse Mænds Opgave at tilbyde deres Mægling og stille Oprøret. Hvis de i deres Midte havde talt en Bubenberg eller blot en Diesbach, vilde deres Myndighed rimeligviis have kunnet forebygge de følgende Udskeielser; men disse Sendemænd viste sig kun svage og vare muligviis endog skinsyge paa den Borgemester, som nylig havde været saa almægtig ikke blot i Zürich, men ogsaa paa selve Forbundets Forsamlinger. Den meest indflydelsesrige iblandt dem, Byfoged Seiler fra Luzern, kravlede op i et Vindue, hans kraftige Røst trængte gjennem Larmen, han underhandlede med Skarerne, men blev trængt fra den ene Indrømmelse til den anden og kunde ikke opnaae Andet for Waldmann og hans fornemste Venner, end at de skulde føres til Wellenbergs Fængsler under Beskyttelse af Edsforbundets Sendemænd. Seiler vendte derpaa tilbage til Raadets Midte; Waldmann blegnede i Forudfølelsen af sin Skjæbne, men samlede sig snart igjen, henvendte nogle faste og resignerede Ord til sine Embedsbrødre og til Edsforbundets Sendemænd og rakte derpaa Seiler den Kaarde, der havde gjort saa god Tjeneste ved Murten og Nancy. Det er sjeldent, at de raae Masser vise en værdig Holdning under Udøvelsen af deres Hævn. Da Waldmann kom ud af Raadhuset, blev han modtaget med Hujen og Fornærmelser af forskjellig Art, men han bar dette med Fasthed. Til alt Held var Veien til Indskibningsbroen kun kort; Fangerne kom i en Baad og førtes

saaledes til Wellenbergs Taarn, der paa alle Sider beskylles af Zürichersøens Bølger.

Den samme 1ste April 1489, denne i Zürichs Aarbøger saa skjændselsfulde Dag, samledes en støiende Skare i Vandkirken, Waldmanns egen Yndlingskirke. Man rettede nu her allehaande Bagvadskelser mod det gamle Raad, der som Følge heraf blev styrtet og afløst af et nyt, som man paa Grund af dets Uduelighed og Brutalitet har kaldet «det hornede Raad». I Spidsen for dette Raad kom Lazarus Göldi. Efter saadanne Bedrifter maatte man ganske naturlig stille sin Tørst og leve høit. Waldmanns Kjældere og Forraadskamre i Zürich og Dübelstein bleve hjemsøgte eller rettere udplyndrede. De følgende Dage maatte man yderligere berolige Befolkningen ved at uddele finere Vine, Figner, Hvedebrød og stegt Vildt. Henved tre Tusinde Gylden af Waldmanns Formue bleve saaledes satte overstyr. Medens man over hele Byen svirede og dandsede, glemte Seirherrerne ikke Fangerne i Wellenberg. En saakaldet Undersøgelse blev indledet, for at man kunde frelse Skinnet overfor Edsforbundet. I Løbet af 48 Timer blev Waldmann gjentagne Gange forhørt og underkastet Torturen. Bødlerne lod hænge Lodder paa 120 Pund ved hans Fødder. Man udtømte hans Kræfter og pinte ham, men kunde dog ikke fravriste ham nogen virkelig compromitterende Tilstaaelse. Derpaa kastede man ham ned i det fugtigste og mørkeste Fangehul, hvori man ellers kun indsatte Mordere. Da brast han i Taarer og udbrød sukkende: «Det har jeg sandelig ikke fortjent af Dig, Zürich!»

Mandagen den 6te April traadte Göldi og det nye Raad sammen for at fælde Dommen. Kun falske Vidneforklaringer og en opdigtet Efterretning om et truende Indfald af Østerrigerne til hans Befrielse kunde bringe Dommerne til ufortøvet at afsige hans Dødsdom. Skriftefaderen bragte ham Efterretningen derom. Han var belavet derpaa og takkede Gud, fordi han kun skulde halshugges uden at lide yderligere Straf. Han fik tre Timer til at berede sig paa Døden og

skriftede derpaa alle sit bevægede Livs Feil og Vildfarelser. Derpaa fik han Syndsforladelsen paa den Betingelse, at han ikke maatte søge at retfærdiggjøre sig for Folket. Han holdt Ord. Paa Fisketorvet oplæste man Dødsdommen for ham; den var lige saa lang, som den var slet begrundet; der var ikke engang Tale i den om Frischhans Theilig. Waldmann vilde tale, men hans Skriftefader mindede ham om hans Løfte. Skafottet var opreist udenfor Byen ved Stadelhofen, for at ogsaa Landboerne kunde nyde Skuet af Henrettelsen, uden at man behøvede at lade de bevæbnede Skarer trænge ind i Byen. Den Dødsdømte var iført sin sædvanlige graae Silkedragt; han talte med stor Ro til flere Personer og bad dem opsende Bønner for hans Sjæls Frelse.

Mere end ti Tusinde Tilskuere trængte sig sammen omkring Skafottet for at være Vidne til den Mands blodige Død, som nylig havde været deres Herre, ja næsten deres Afgud. En øieblikkelig Rørelse greb dog dette Menneskehav og overvandt dets Hævnfølelse, da man saae Waldmann staae paa Skafottet og hørte ham med skjælvende Røst sige: «Gid Enhver, som har været opbragt mod mig, i denne Time vil tilgive mig! Enhver, som vil bede til Gud med og for mig, række sin Haand i Veiret og bed Fader Vor med mig!» Mange Hænder raktes i Veiret, og man hørte Hulken rundt om i Skarerne. Før Waldmann knælede for at holde sit Hoved frem for Bødlens Sværd, vendte han sig endnu en Gang mod Byen og udbrød: «Elskede Zürich! Gud bevare Dig mod alt Ondt». Det var hans sidste Ord; faa Øieblikke efter drønede Skafottet under hans tunge Legemes Fald.

Waldmanns betydelige Formue, hans kostbare Klædninger, Sølvtøi, Vingaarde, Huse, kort sagt næsten hele hans Formue blev bortødslet uden nogen virkelig Gavn for

Staden eller Landet. Hans Død bragte heller ikke Freden tilbage i Zürich. Skjøndt Rygtet om Østerrigernes Ankomst strax blev gjenkaldt, maatte dog endnu flere fortjente Mænd dele Waldmanns Skjæbne, og Andre undgik kun den samme Skjæbne ved iilsom Flugt. Sex Uger efter faldt imidlertid «det hornede Raad» under Befolkningens Foragt; men Landbefolkningens Oprør vedblev, til Edsforbundet truede med Straf og lagde sig mæglende imellem. De saakaldte «Waldmannske Domme» gav Landbefolkningen større politiske Rettigheder; andre Waldmannske Domme udvidede snart derpaa, i Overeensstemmelse med Waldmanns egne Ideer, det demokratiske Parties Magt. Constaflerne sank ned til et simpelt Laug, og det store Raad, som valgtes af hele Folket, fik den høieste Magt i sin Haand; men Aar gik endnu hen, inden Oprørets og Mistillidens onde Aander atter fuldkommen bleve bragte til Rolighed.

Det gik Waldmann, som det er gaaet saa mange store Mænd; han blev blændet af Magtens Tillokkelser og Mængdens Smigrerier; men Modgangen og Ulykken hævede hans Charakteer. Hans Fald kan tjene enhver Ærgjerrig til Advarsel og kan minde dem om, hvor skrøbelig al Folkegunst er. Paa en Tid, da man fandt sig i Meget, vakte han Forargelse ved sin Tøilesløshed; han æggede til Modstand ved sin Vilkaarlighed, han aabnede beredvillig sin Haand for at modtage Udlandets Guld, og Frischhans Theiligs Blod vil for stedse besudle hans Minde. Hans Feil vare saaledes store nok; men hans Ærgjerrighed og Virksomhed sigtede dog til et ædelt Maal. Han vilde være den Første i Zürich, for at hans elskede By kunde nyde al mulig Lykke, og for at Edsforbundet kunde være mægtig i Europa. Han vilde det, og han naaede sit Maal. Hvis han havde kunnet lade sig beherske af Moralens Grundsætninger, vilde han have været en virkelig stor Mand; men Mænd af denne Art vil man forgjæves søge paa hans Tid.

F. C. Granzow.

Bidrag til Hofetikettens Historie.

Etiketten er Hoffernes Ceremoniel. Gaae vi mod Østen, saa langt vi kunne komme, til det himmelske Rige, finde vi strax her en i den yderste Detail udviklet Hofetikette, der i Eet og Alt concentrerer sig om Rigets Overhoved, Keiseren eller Himlens Søn, som han kaldes. Han tilbedes som en Gud, der opreises for ham Altere med Røgelse, Enhver, der nærmer sig ham, maa med Panden tre Gange berøre Jorden. Heelt anderledes finde vi Forholdene, naar vi vende os mod Vesten til det gamle Grækenland, hvor Hoflivet var langt simplere, og der overhovedet slet ikke var Tale om Etikette. Homers Prindsesser hente Vand, spinde og besørge Huset; Folkenes Fyrste Agamemnon klæder sig ganske alene paa uden Kammertjener, og Achilles bereder i høistegen Person Spisen for Overkongens Gesandter. Vi ville selvfølgelig ingenlunde paastaae, at hine homeriske Tilstande burde eller kunde have varet for alle Tider. For Fyrsterne anstaaer sig ogsaa saare vel ydre Værdighed og ydre Glands. Altsaa ikke imod Etiketten i og for sig er det Følgende rettet, men mod visse Overdrivelser af samme i forbigangne Tider.

Carl den Store, den romerske Keiser, hvis Love en halv Verden lystrede, og som ved Siden heraf havde Tid til og Tanke for at holde Tal over, hvor mange Æg hans Høns og Ænder lagde, gik kun med Klæder, som de keiserlige Prindsesser, hans egne Døttre, forfærdigede; derimod troede Carl den Skaldede og hans Efterfølgere at behøve Ceremonier og

Former. Gaae vi nu et Aarhundrede frem i Tiden til de romerske Keisere af det sachsiske Huus, finde vi allerede her et meget detailleret, fra det græske Hof laant Hofceremoniel; det skrev sig alt fra Constantin og Justinian og blev yderligere uddannet af Constantin Porphyrogennetos, som levede midt i det syvende Aarhundrede og egenhændig forfattede en Codex for Hofetiketten. Anledningen til Ceremoniellets Overførelse til Tydskland var Keiser Otto II's Formæling med Theophano, Datter af Keiser Nikophoros af Byzants. Sønnen af dette Ægteskab, den ungdommelige, efter Bedrifter tørstende Otto III, hævede atter Rom til Keiserresidents og omgav sig i sit Palads paa Aventinerbjerget med den samme stive Prunk og Pragt, som herskede ved Hoffet i Constantinopel. Hans Dragt var den meest paafaldende; snart bar han en vid Kappe, prydet med Fremstillinger af Apokalypsen, snart med Dyrekredsens Billeder, Alt, selv Handskerne, var fast bestemt og ordnet. Han spiste, afsondret fra Hoffolkene, ved et ophøiet Taffel. Indtrædelsen til ham fulgte paa den høitideligste Maade; han krævede af sine Undersaatter den dybeste Devotion og Tiltalen: «Alle Keiseres Keiser». En uendelig Skare af Hof-, Stats- og Hærembedsmænd omgav ham. De tomme Skyggebilleder af de romerske Consuler og det romerske Senat bleve atter fremdragne for Dagslyset af Forglemmelsens Nat; de ved de frankiske Kongers Hof efter gammel Vedtægt brugelige Betegnelser paa de forskjellige Embeder ombyttedes med nye, laante fra Constantinopel. De keiserlige Kæmmererer hed nu Vestiarier og Protovestiarier, Capellanerne Logotheter, Kantsleren Archilogothet. Hele Hoffet, siger en Krønikeskriver, seer ud som pyntet til en Maskefest. Engang gav Keiseren Biskop Luitprand af Cremona Audients. Modtagelsessalen straalede af Guld, paa Thronen reiste sig et gyldent Træ, paa hvis Grene der sad gyldne Fugle, og ved Siden af Thronen stode to gyldne Løver. Da Biskoppen traadte ind, begyndte Fuglene at synge, Løverne at brøle. Tre Gange maatte Luitprand med Hovedet

berøre Jorden; imidlertid steg Thronen op til Salens Loft, Keiseren saae majestætisk ned paa ham, og — Audientsen var forbi. Hverken Keiseren eller Biskoppen havde sagt et Ord.

De tydske Keisere, især fra den Tid, da deres virkelige Høihed sank, søgte i Efterlignelse af Byzantinerne ikke blot ved høitidelig Prunk at fremstille for Folket den Majestæt, den alle Kongethroner overstraalende Herlighed, som de græske Keisere i Constantinopel havde taget i udelukkende Besiddelse, men de søgte endog at fremstille dette i en Rigsgrundlov, den bekjendte gyldne Bulle af Keiser Carl IV. Det nye gyldne Rigssegl viste Majestæten beklædt med alle Rigsinsignier, siddende paa Thronen med sine Vaaben og Titler; paa Reversen befandt sig et Billede af Rom med Paaskriften: Aurea Roma (det gyldne Rom) og Underskriften: Roma caput mundi regit orbis frena rotundi (Rom, Verdens Hovedstad, styrer Jordklodens Tøiler). Og dog holdt Carl sig bestandig endnu indenfor visse Grændser; da saaledes en Smigrer engang efter forskjellige af de meest prunkende Phraser endogsaa tiltalte ham med de Ord: «Himlens og Jordens Almægtigste», følte Carl sig foranlediget til at tilbagevise det med Udraabet: «Det er formeget». Hans Efterfølgere, og efter deres Exempel da ogsaa Hofferne i Spanien, England og Frankrig, skabte hiint Hofceremoniel, fuldt af stiv Værdighed og høittravende Grandezza, der for Herskerens Person ikke lod gjælde nogen Forskjel mellem Guder og Mennesker. Kun under gjentagne Knæbøininger i Afstande, der nøie vare foreskrevne, hverken en Tomme meer eller mindre, og efter at have gjennemskredet en Række af 23 Værelser turde de, hvem der overhovedet værdigedes en Audients, nærme sig Keiseren; selv de fremmede Gesandter gjorde ingen Undtagelse herfra. Ikke engang Navnet paa det allerhøieste Overhoved, Keiseren, turde ved offentlige Høitideligheder udtales uden denne Knæbøining med et tre Gange gjentaget Buk. Det var den saakaldte spanske Re-

verents. Det russiske Gesandtskab, som Czar Ivan, Peter I's Broder og Forgænger, i Aaret 1687 sendte til det tydske Keiserhof, vægrede sig rigtignok haardnakket ved denne Reverents, fordi man i Rusland gjorde tre Knæbøininger for den hellige Trefoldighed; man maatte gjøre dem denne Indrømmelse. Ligeoverfor den spanske Reverents stod den franske med halvt Buk; af den betjente Keiseren sig som Besvarelse af den ham gjorte spanske Reverents, men kun ligeover for fremmede Gesandter og Churfyrsterne; alle øvrige Standspersoner, indfødte og fremmede, maatte lade sig nøie med hans blotte Nik med Hovedet. De fornemste Hofembedsmænd, der betjente Keiseren ved Bordet, udførte deres Bestilling knælende. Ingen med Undtagelse af den keiserlige Gemalinde og de keiserlige Børn — og ved særdeles høitidelige Leiligheder ikke engang disse — turde tage Deel i et og samme Taffel med Christenhedens salvede Hoved. Han spiste med bedækket Hoved; kun under Bordbønnen, og naar han drak paa Keiserindens Sundhed, tog han Hatten af; bedækket var han ogsaa for Gesandterne, der — den pavelige Nuntius ikke undtagen — dvælede ved Hoffet, staaende ikke siddende, men trak sig tilbage, saasnart han havde tømt det første Glas. Dog førend det skete, overhovedet førend en Tallerken turde komme i den keiserlige Majestæts Hænder, maatte den først være vandret gjennem 24 andre Hænder. Som sagt, ikke engang fremmede Fyrster, vare de endog af kongelig Rang, kunde blive deelagtige i den Ære at spise med Keiseren; i saadanne Tilfælde valgte man den Udvei at indbyde den høie Gjæst til at tage Plads «ved Keiserindens Side», ikke til Middag, kun til Aften; der var Ceremoniellet mindre strengt, der kunde Keiseren uden at bortgive noget af sin Værdighed spise og tale sammen med andre Personer af fyrstelig Byrd; men Ministrene maatte for at faae Adgang til dette Taffel idetmindste have Cardinalsrang. — Den keiserlige Gemalinde var omgivet af et næppe mindre strengt Ceremoniel end Keiseren selv; ogsaa hun modtog ved Be-

gyndelsen som ved Slutningen af Audientserne den spanske Reverents. Et Besøg af Keiseren blev hver Gang anmeldt hende ved Overhofmesterinden. Hun modtog da sin Gemal med stor Høitidelighed, omgivet af sine Æresdamer, til hvilke Keiseren imidlertid ikke turde rette et Ord. Ogsaa hun blev betjent knælende. Endnu under Maria Theresia maatte Forelæserinden forrette sit Embede knælende. En af Spaniens sidste Konger fra forrige Aarhundrede spillede daglig L'hombre med sin Skriftefader og Overhofmesterinden: Kongen sad i Lænestolen, Overhofmesterinden paa en Tabouret, den geistlige Herre maatte spille knælende. Keiser Leopold I vilde ikke engang paa Sygeleiet beqvemme sig til en Lempelse af den strengeste Etikette; ja man har endog et Exempel paa Etiketten som Dødsaarsag; Etiketten har virkelig dræbt en Konge af Spanien. Philip III af Spanien var bleven halv qvalt ved Dunsterne fra et Kulbækken; men den Hofembedsmand, under hvis Myndighed dette Kulbækken sorterede, og som saaledes ene havde Ret til at røre ved det, var ikke tilstede; den Tid, der gik med til at søge efter ham rundtomkring i Slottet, var dyrt betalt; da han endelig kom, var Kongen død — af Kuldamp.

Ved Hoffet i Paris herskede vel ligesaa stivt og strengt et Ceremoniel som i Spanien; men Franskmændene fornegtede ligesaalidt her som andensteds deres lette Sind; en vis Ynde, hvormed Alt blev udført, gav her det hele Etikettevæsen en ganske anden Charakteer og gjorde, at man lettere kom ud over alt dette smaalige Pedanteri end ved Hoffet i Madrid, der sagdes at gjøre Indtrykket af «et Chor af Geistlige, der var samlet til Sørgegudstjeneste over en balsameret Konges Skriin». Det hændtes en Dag, at Maria Anna, Philip IV's Gemalinde, ved Middagsbordet brast i Latter over de pudsige Legemsforvridelser, der gaves tilbedste af en af de Hofnarre, hvis Opgave det var at bringe lidt Humeur i dette gravlignende spanske Hof. Man foreholdt Dronningen alvorlig, at det ikke passede for en Dronning af Spanien, og

at hun maatte beflitte sig paa mere Alvor. Dronningen, der var ung og nylig kommen fra Tydskland, blev forbauset og lod sin Overhofmesterinde vide, at hun maatte have Lov til at lee af det Latterlige; vilde man forbyde hende at lee, saa maatte man først fjerne den latterlige Mand. Memoirer fra den Tid fortælle om den Frygt og Angest, der betog unge tydske og franske Prindsesser, der af politiske Hensyn bleve formælede med spanske Konger; man kunde næppe fortænke dem i, at de nødig offrede det prægtige Versailles eller det muntre Wienerhof for denne stive spanske Grandezza, der smagte af Gravens Stilhed. Da den nysnævnte Maria Anna af Østerrig skulde ægte Philip IV af Spanien, kom hun gjennem en By, der var berømt for sine Silkestrømper. Der indfandt sig Udsendinge fra Byen for at overrække den tilkommende Dronning nogle pragtfulde Prøver af Byens Strømpeværier; men den major domus eller Hofmester, der ledsagede Dronningen, kastede Giverne Kurven i Øinene med de Ord: «Vid, at Spaniens Dronning har ingen Been!» hvormed han vilde sige, at Dronningens Been indtog en saa høi Rang, at Foden aldrig rørte ved Jorden. Men den unge Dronning tog Ordene efter Bogstavet og raabte grædende, at hun vilde tilbage til Wien, og havde hun inden sin Afreise vidst, at man havde isinde at sætte hendes Been af, saa vilde hun hellere døe end begive sig paa Veien. Ved Ankomsten til Madrid fortalte major domus Kongen denne Naivetet af Dronningen; han fandt den saa morsom, at han smilede lidt, og dette, at Kongen havde smilet, blev omhyggelig noteret af Hofmændene, det var det Allerusædvanligste, og man havde kun seet Kongen lee tre Gange i sit Liv. — Da Maria Louise skulde ægte Carl II, den sidste Habsburger paa den spanske Throne, og Ludvig XIV underrettede hende om, at hun skulde være Dronning af Spanien, kastede hun sig grædende for hans Fødder. Kongen sagde til hende, «Kunde jeg gjøre Mere for min egen Datter!» Hun svarede med de rørende Ord: «De kunde gjøre noget Mere for Deres Broderdatter».

Paa Bredderne af Floden Vidassoa, der adskiller Frankrig fra Spanien, var der opført et forgyldt Træhuus. Da hun paa Dørtærskelen til dette skulde sige Farvel til Frankrig, blev hun overvældet af den samme dumpe Rædsel, der greb alle nye Dronninger ved Spaniens Grændse. — Ifølge Etiketten skulde Spaniens Dronning gaae tilsengs Kl. 10 om Sommeren og Kl. 8½ om Vinteren. Maria Louise forglemte engang imellem i den første Tid det ufravigelige Tal og sad endnu ved Aftensbordet, naar den kongelige Sengetid kom. Uden at sige Noget begyndte hendes Damer da at løsne hendes Haar, andre krøb ind under Bordet og aftog hendes Sko; i Løbet af nogle Minutter var Dronningen afklædt, hendes Haar udredt og hun selv baaren i Seng; hun blev bogstavelig bragt tilsengs med Maden i Munden.

Der var et Par Gange indløbet et Par Misforstaaelser mellem det kongelige Ægtepar, den ene Gang foranlediget ved, at Dronningen ved Nattetid hørte en lille Hund, som hun holdt meget af, smutte ud af sit Aflukke. Dronningen stod op for at see til, hvorledes det forholdt sig; Kongen vaagner, staaer ogsaa op for at søge efter hende; altsaa en dobbelt Jagt og det i Bælmørke, Dronningen efter Hunden og Kongen efter Dronningen. Kongen blev den lykkelige Hundefanger, da det lille Dyr i sin Forskrækkelse løb ham mellem Benene, han sparkede til den og vilde dræbe den; Dronningen yttrede sin Medlidenhed med Offeret for Kongens Vrede og gik sørgmodig tilbage til sin Seng. Næste Dag var Kongen vranten, og i sit daarlige Lune gik han paa Jagt uden at henvende et Ord til Dronningen. Henimod Aften gik hun, der kun ønskede Alt godt igjen, hen til Vinduet for at see efter ham, men i en streng Tone foreholdt Overhofmesterinden hende, at det ikke passede sig for Dronningen af Spanien at see ud ad Vinduet.

Den franske Hofetikette, navnlig under Ludvig XV og XVI, var ogsaa utaalelig; dens Mesterstykke bestod i de Formaliteter, der bleve iagttagne ved Dronningens Paaklædning.

Æresdamen gjød Vand i Vadskebækkenet til Hænderne og gav Dronningen Chemisen paa. Var en Prindsesse af den kongelige Familie tilstede ved Toilettet, aftraadte Æresdamen hende den sidste Forretning, dog ikke umiddelbart, men hun gav Chemisen til den første Kammerfrue, som rakte den til Prindsessen af Blodet. Engang hændtes det om Vinteren, at Dronning Maria Antoinette fuldkommen afklædt ventede paa sin Chemise. Madam Campan, den første Kammerfrue hos Dronningen, fortæller Scenen saaledes i sine Memoirer: «Jeg holdt den allerede i Beredskab, Æresdamen traadte ind, trak hurtig sin Handske af og modtog den. Pludselig bankedes der paa Døren, man aabnede, og ind traadte Hertuginden af Orleans; hun trak ligeledes sin Handske af og nærmede sig for at tage mod Chemisen; men det tilkom jo ikke Æresdamen at give hende den, hun rakte den altsaa til mig, og jeg til Prindsessen. En ny Banken paa Døren, og Grevinden af Provence traadte ind. Nu overrakte Hertuginden af Orleans hende Chemisen. Dronningen stod imidlertid med Armene overkors for Brystet og syntes at fryse. Madame kastede hende da i Hast Chemisen over Hovedet». Disse slaviske Love vare bragte i en Art Codex, og den Rettighed at give et Glas Vand, overrække en Chemise ved Toilettet eller Serviette ved Taflet blev forvandlet til ærefulde Privilegier. Naar Dronningen medicinerede, havde Æresdamen det ærefulde Privilegium at borttage Stikbækkenet. — Strax ved Ludvig XIV's Regjeringstiltrædelse udbrød en Etikettetvist mellem Grevinden af Soissons, Overhofmesterinden ved Dronningens Hofstat, og Hertuginden af Novailles, Dronningens første Æresdame. For at bilægge denne Strid resolverede Ludvig, at Overhofmesterinden skulde overrække Dronningen Servietten ved Taflet og ligeledes Chemisen ved Toilettet, men at Æresdamen skulde have Fortrinnet i Vognen og i Valget af Værelser. Det endte med en Udfordring mellem deres respective Ægtemænd. — Kongens Broder, Hertugen af Orleans, fordrede, at Hertuginden, hans Gemalinde, maatte

sidde paa en Stol med Ryg i Dronningens Nærværelse — Damerne maatte nemlig ellers i Dronningens Nærværelse kun betjene sig af Tabouretter — det blev afslaaet; ja i sine Instructioner for sin Søn omtaler Ludvig XIV den Ret ved Hoffet at betjene sig af en Stol med Ryg som et af Hoffets «fornemste Prærogativer», som henhørende til den Fortrinsret, der danner hans Stillings «væsentlige Fuldkommenhed».

Enhversomhelst Ting, der kunde erindre Majestæten om Døden og altsaa om hans egen Dødelighed, maatte unddrages hans Sandser. Ved en Messe i Paris, der bivaanedes af Ludvig XIV, faldt der blandt Andet de Ord i Præstens Mund: «Vi maae Alle dø», hvad denne imidlertid, ihukommende Majestætens Nærværelse med Blikket paa denne hurtig rettede med en lille Tilføielse, idet han forandrede det til: «Vi maae næsten Alle dø». — Alle Herskerens Handlinger og Forretninger vare ved Etiketten afmaalte efter bestemte Timer, saaledes at Kongen kun paa visse Dage turde besøge sine Lystslotte, kun paa bestemte Dage skrifte og communicere, til en bestemt Time gaae tilsengs og staae op. — Da Philip V af Spanien mistede sit Haar og trængte til en Paryk, geraadede Hoffet i ikke ringe Forlegenhed. Tilfældet var ikke forudseet i Hofceremoniellet. Der blev sammenkaldt en Conference, og man besluttede for at forebygge mulig Trolddom at tage Parykmageren i Ed og forpligte ham til kun at tage Haar af spanske Grander. I Østerrig var Parykken keiserlig Reservatret. Under Leopold I turde foruden Majestæten Ingen i Hofborgen vise sig med Paryk og Haarpung; Hoffolkene var det kun tilladt paa Landet og undtagelsesviis i Slottet Laxenburg; men det blev ikke ved den muntre og humoristiske Side af denne Pidske- og Knappevidenskab! De største Ærgrelser, Fjendtligheder og Stridigheder opstod deraf.

I de gjensidige diplomatiske Forhold mellem Staterne gjorde nemlig det samme smaalige Pedanteri sig gjældende. Keiser Leopold sendte engang et stort Gesandtskab paa 354

Personer med Grev Oettingen i Spidsen til Tyrkiet. I Salankemen ventede han det tyrkiske Sendebud. Begge steg i eet Tempo fra Hesten, men Grev Oettingen blev — hans Alderdomssvaghed var vel Skyld deri — hængende i Stigbøilen; og nu holdt ogsaa Tyrkerne deres Gesandt saalænge høit i Luften, som Tydskeren sprællede i Stigremmene. Det gik endda lempeligt af ved denne Leilighed; men anderledes gik det til ved Grev Leslies Gesandtskab 1665 i Constantinopel Aaret efter de Christnes Seir ved St. Gotthardt. Da Greven havde Afskedsaudients hos Sultanen, og hans Ledsager, den keiserlige Hofkrigsraad Reninger, paa Grund af Alderdom og Podagra ikke kunde bukke sig dybt nok, blev han af Kapitschi Baskis, Serailvogteren, gjentagne Gange dunket saaledes med Hovedet mod Jorden, at han fik flere Buler i Panden. — Ægte britisk var den Maade, hvorpaa Marlborough som Dronning Anna af Englands Gesandt iagttog Rangetiketten i Carl XII's Hovedqvarteer ved Leipzig. Han kjørte hen foran Grev Pipers Telt for at udbede sig en Audients hos Kongen. Det hed, at Piper havde Forretninger, hvormed det hastede, og saaledes sad Britten vel en halv Time i Vognen. Endelig kom Piper; nu steg Marlborough vel ud, men stillede sig ganske rolig ved Siden af Vognen og hilste ikke paa ham, før nøiagtig en halv Time var gaaet, da modtog han Grev Piper med den største Artighed. Paa Gjensidighed kom netop Alt an for at iagttage Rang og Stand. Da den allerede ovenfor omtalte Czar Ivan i Aaret 1687 sendte et Gesandtskab til Berlin, var den store Churfyrste just syg og vilde — som en virkelig stor Mand — see bort fra alle Formaliteter og modtage Russeren i Sengen. Men derpaa forlangte Moskoviten ved Modtagelsen ogsaa at ligge i en Seng, og det med Hat og Støvler. Til Lykke blev Churfyrsten igjen rask og kunde siddende modtage den snurrige Fyr. Saaledes gik det overalt til det Minutieuse. Den keiserlige Gesandt von Thüringen, der kun havde eet Øie, blev

hilst velkommen af en General, der ligeledes var enøiet, og da Frederik II havde sendt Oberst Camus, der kun havde een Arm, til Paris, sendte man ham derfra en Gesandt med kun eet Been.

Det interessanteste Exempel paa en skinsyg Rangstrid, saavel som paa de deels listige, deels voldsomme Midler, der ofte derved kom til Anvendelse, leverer vel den store Churfyrstes Gesandt i London, den bekjendte Hofpoet Johan von Besser. Det dreiede sig om ved Jacob II af Englands Thronbestigelse at afvinde den venetianske Gesandt Præcedentsen, fordi Churfyrsten ikke troede at kunne indrømme en Republik Forrangen. Det kom til Strid, som blev bilagt derhen, at den Gesandt først skulde have Ordet, der paa Modtagelsesdagen vilde komme tidligst til den kongelige Forsal. Den venetianske Resident, som allerede var tilaars, kjørte derpaa hjem, Besser blev derimod hele Natten ved Hoffet og modtog den ikke lidet overraskede Italiener, da Dagen næppe gryede, i Forværelset. Desuagtet erklærede Vignola, at han vilde hævde Forrangen; Besser advarede ham. Da nu Audientssalen blev aabnet, traadte begge Gesandter samtidig ind. Vignola var saa klog allerede i Afstand og langt tidligere end Skik og Brug var, at begynde sin Tale. Da Bessers Advarsel var forgjæves, brugte han et dristigt Kneb af sin Fægte- og Brydekunst, greb, uden at vende Ansigtet bort fra den paa Thronen siddende Konge, Italieneren med saadan Behændighed og Styrke i Kappen, at han slyngede ham flere Skridt bag sig og kunde fuldende sin Tale med den bedste Anstand tæt foran Thronen, førend Vignola kunde tage sig sammen og komme sig af sin Overraskelse. Kongen og hans Hof var rigtignok forbauset, men kunde dog ikke undlade at skjænke Besser deres Bifald for hans Bestemthed, og Vignola blev udleet af Alle. Den dristige Streg behagede ogsaa Churfyrsten, og under hans Efterfølger, den første Konge i Preussen, blev Besser endog Overceremonimester.

Saa drastisk end dette Coup af Besser var, kunde det dog ikke gjøre Fordring paa Originalitet. Historien kjender allerede tidligere Exempler paa, at den diplomatiske Næve traadte istedetfor det diplomatiske Ord. Paa Conciliet i Constanz (1414) havde den engelske Gesandt, en Mand af lille og lidet anseelig Væxt, indtaget den første Plads i Generalconventet, der forsamlede sig i Domkirken. Nu traadte den første spanske Ambassadeur ind, Don Diego de Anaga, Erkebiskop af Sevilla, en stadselig Prælat. Næppe faldt hans Øie paa Englænderen, før han skred henimod ham, løftede ham med Magt op fra Sædet og bar ham, skjøndt Englænderen satte sig til Modværge og greb Modstanderen i Skjægget, hen i et tomt Gravcapel, hvorpaa han vendte sig til den anden spanske Gesandt, Overhofmester for Pagerne, Don Diego Fernandes de Cordova, med de Ord: «Jeg har gjort, hvad en Præst og Prælat kan gjøre, gjør nu ogsaa I, Hr. Collega, hvad en spansk Caballero skal gjøre!» Men blandt de andre Medlemmer af Conciliet reiste sig over denne Voldsgjerning en saadan Tumult, at Erkebiskoppen maatte flygte til sit Qvarteer.

Ved Carl VI's Keiserkroning kom det til en ordentlig Conflict mellem Grev Johan Ernst af Nassau-Weilburg og en nycreeret lille Fyrste, der vilde gaae foran ham ved Kroningsprocessionen. Greven tog denne ved Ærmerne og slyngede ham tilbage med de Ord; «Apprenez Monsieur, que des Princes comme vous marchent après des Comtes comme moi!» Saadanne Collisioner og Rangs- og Standsprivilegier gav overhovedet det forrige Aarhundredes Diplomater ikke Lidet at skaffe og stillede af og til Fredsmæglernes Skarpsindighed paa haarde Prøver. Da Fredstractaterne i Nimvegen (1678) skulde undertegnes af den franske og spanske Gesandt, som hver for sig haardnakket gjorde Fordring paa Fortrinnet, traf det hollandske Sendebud som Mægler følgende Foranstaltning: Han lod begge Gesandter komme til sit Qvarteer, hvor et særeget Værelse blev anviist enhver af dem, det

ene indrettet ganske som det andet. Fra ethvert af disse Gemakker førte en Dør til det mellemliggende Forbindelsesværelse. Her stod nøiagtig i Midten et Bord med Skrivertøi og Stole; paa begge Sider af Bordet laa en Udfærdigelse af Fredsinstrumentet. Hollands Repræsensant begav sig nu først til det midterste Gemak og lod begge Parter fremkalde til Underskrift; begge Sidedøre bleve samtidig aabnede, de tvende Ambassadeurer traadte ind med lige Skridt og satte sig samtidig ned i eet Tempo, de undertegnede vexelviis Documenterne og fjernede sig atter i samme Orden. Ved Fredsslutningen 1699 i Carlowitz mellem Keiseren og Sultanen, der kom istand under Englands og Hollands Mægling, havde man endog opført et særeget Conferentshuus og i samme for hvert Gesandtskab construeret en egen Dør; men ved Utrechterfreden (1713) kom Gesandterne fra den tydske Keiser, ligesom fra Frankrig, Nederlandene, Spanien og England, sammen ind i et rundt Telt, til hvilket der førte en særegen Indgang for enhver, og hvor de sade omkring et rundt Bord.

En uudtømmelig Anledning til Rang- og Etikettestridigheder frembød de tydske Rigs-, Hof- og Erkeembeder. Ved Ferdinand III's Keiserkroning opstod Strid mellem Erkebiskopperne af Mainz og Cöln om Forretten til at forrette de ved Kroningen brugelige geistlige Handlinger. Da Keiseren afgjorde Sagen til Gunst for den første, reiste Erkebiskoppen af Cöln bort i Vrede, efterladende en Protest, som han just under den høitidelige Handling ved Alteret lod Mainzererkebiskoppen komme ihænde. Ved samme Leilighed kom Churfyrst Carl Ludvig af Pfalz i Haandgemæng med den brandenburgske Gesandt von Blumenthal om den keiserlige Krones Aftagen og Paasætten, og Keiseren maatte som Tilskuer affærdige To af sit Følge for at skille de Stridende og bringe dem tilbage paa deres Pladser. Dog nu søgte Begge at holde sig skadesløse ved Usurpationen af andre Kroningsceremonier, Begge til deres egen Ulykke. Den brandenburgske Gesandt gjorde Greven af Hohenzollern den Ret stridig,

denne i Churfyrstens Fraværelse havde lagt Beslag paa, nemlig at bære Sceptret, men maatte til sin ikke ringe Smerte vige for den keiserlige Afgjørelse, der faldt ud til Grevens Fordeel; Pfalzerchurfyrsten søgte at tage Revanche ved at forrette det ham som Erkeskatmester tilkommende Hverv at udkaste Kroningsmønterne, men styrtede med Hesten og blev kun med Møie udrevet af Faren for at blive nedtraadt i Folketummelen. Lignende Stridigheder gjentoge sig næsten ved hver Kroning; «Ceremonistridsdjævelen», saaledes udtrykker sig en tydsk Historieskriver, «lokkede det plumpe tydske Overmod, ligesom engang Troesstridsdjævelen havde gjort det». Selv Operationerne i Felten, hvor Rigets Vee og Vel stod paa Spil, led derunder. Da Prinds Eugen sidste Gang commanderede ved Rhinen (1735), vilde de keiserlige Officerer gaae foran de rigsfyrstelige af lige Rang uden Forskjel i Tjenestealder og afstode ikke fra denne Fordring, førend Preussen gjorde Mine til ganske at trække sine Tropper tilbage fra Rigsarmeen. Endnu i den franske Revolutionskrig i Slutningen af forrige Aarhundrede udspandt sig den heftigste Strid mellem Landgreven af Hessen og Markgreven af Bayreuth, fordi ingen af dem vilde commandere den venstre Fløi, begge den høire. Man enedes endelig om at see bort fra alt «Venstre» og «Høire» og at titulere Afdelingerne hessisk og bayreuthsk Corps. Hertugen af Würtemberg ønskede begge Fyrster til Lykke med denne skarpsindige Udvei og spurgte: «De har gjort to Corps, kan De ikke ogsaa finde eet Hoved?»

Hovedskuepladsen for alle disse Latterligheder var dog den tydske Rigsdag med dens gammelgothiske Ceremoniel, «dette Potpourri af tydsk Pedantismus», som den iøvrigt selv meget ceremonieuse Hertug af Marlborough kaldte den; ogsaa i denne Retning aabenbarede den tydske nationale «Uenighedssyge» sig i eclatante Træk. Pedanteriet paa Rigsdagen gik saa vidt, at selv ved Sessionernes Kundgjørelse Rangs- og Standsforskjellen ængstelig maatte iagttages saa-

ledes, at der for den keiserlige Principalcommissair maatte anvendes et halvt Ark, for de churfyrstelige Comitialgesandter et Blad i stort Qvart, for de fyrstelige et i lille Qvart, for Gesandterne fra de frie Rigsstæder endelig et Octavblad. Ikke ringe var Fyrsternes Triumph, da de havde sat igjennem Afskaffelsen af de røde Stole, som Churfyrsterne ved Gjæstebuddene gjorde Krav paa for sig, medens de fyrstelige Gesandter maatte sidde paa grønne Stole. Men da kom en churfyrstelig Gesandt og kastede sin privilegerede røde Kappe over Stolen, saa at denne nu fik Udseendet af en rød Stol, efter den datidige Diplomatverdens Opfattelse en Mesterstreg af første Rang, saaledes som da ogsaa vedkommende Gesandt med stor Selvbehagelighed meldte det til sin Herre. Endnu en anden Seir feirede Fyrsterne. De churfyrstelige Gesandter nød den Forret, at deres Stole bleve stillede paa det Tæppe, paa hvilket den keiserlige Principalcommissair sad under en Baldachin. Men det lykkedes Fyrsternes vedholdende Anstrengelser at sætte igjennem, at idetmindste de forreste Been paa deres Stole turde staae paa Fryndserne af Tæppet; Rigsfreden var saaledes igjen oprettet. Men saadanne verdensrystende Resultater kunde umuligt blive uden vidt om sig gribende Virkninger. Disse yttrede sig nærmest hos Rigsgreverne, der nu vilde anmasse sig, hvad der kun tilkom Fyrsterne, nemlig at kjøre med sex Heste. Allerede 1683 gik en sachsisk Landdag overstyr paa Grund af denne høivigtige Sag, og i Aaret 1711 kom det i Wezlar til et alvorligt Haandgemæng, fordi man vilde spænde tvende uberettigede Heste fra en Rigsgreves sexspændige Stadscarosse. Derover klagede da Rigsgreverne til Hs. keiserlige Majestæt. — I Aaret 1790 kom det ved Keiser Leopold II's Kroning til en formelig Rigsgrevekrig om det Spørgsmaal, hvorledes Fadene skulde indbæres paa Kroningstaflet. Efter rigslovmæssig Vedtægt maatte det første indbæres af en Schwaber, det andet af en Wetterauer, det tredie af en Franker, det fjerde af en Westphaler. Men efter denne Omgang vilde det have truffet sig

saaledes, at det 37te Fad, det sidste, atter vilde være tilfaldet en schwabisk Greve. Men Schwaberne holdt det for at være under deres Værdighed at være de Sidste, og heller ingen af de andre Rigsstænder vilde forbarme sig over det 37 Fad. Det Simpleste vilde have været at udelade det. Men det afslog det keiserlige Hofkjøkken, hvori man heller slet ikke kunde fortænke det, fordi det formaaede at fremvise alle Kjøkkensedlerne siden Keiser Rudolphs Tider paa 37 Fade eller Anretninger, og ikke eet mindre. Da kom man som ved en Himlens Indskydelse paa det aandrige Indfald at gjøre fire mindre Fade af det ene store; det sidste vilde saaledes igjen tilfalde en Westphaler.

Allerede længe før hiin Dag, paa hvilken i Frankrig «tredie Stand», der tidligere kun knælende turde nærme sig sin Konge, satte Hattene paa Hovedet i Kongens Nærværelse, da Minister Roland gik til Hoffet med rund Hat og Sko med Baand, da den blegnende Hofmarskalk i Fortvivlelse udraabte: «sans bouiles, sans bouiles!» og Minister Dumouriez comisk sukkede hertil: «Tout est perdu!» — allerede længe før denne Katastrophe var Staven brudt over det latterlige Formalitetskram. Forstandige Regenter fandt det forlængst kjedeligt at slæbe Galakappen med, og deres Popularitet vandt dem flere Hjerter end deres Utilgængelighed. Saadanne Fyrster vare Peter den Store, Frederik Vilhelm I af Preussen, Frederik den Store og Keiser Joseph II. Den første forbød at falde ned for ham, rigtignok paa sin Maade, under Straf med Knut. Det er bekjendt, hvorledes han ved det franske Hof trængte ind i den syge Madam Maintenons Kammer, rev Sengeomhænget fra hinanden, stirrede paa hende og igjen forlod hende med ligesaa faa Omstændigheder, som da han i Danzigerkirken tog Parykken af den fungerende Borgemesters Hoved og paa Grund af den stærke Kulde satte den paa sig selv. Endnu mere dramatisk maa hans Opvartning hos Ludvig XV have været. Han tog det 11-aarige, i den store Galaklædning prangende og med Paryk, Kaarde og Chapeaubas

og alle Ordener prydede kongelige Barn sans façon paa Armen og ilede med ham ind i Audientsværelset til Forfærdelse for alle Hoffolkene, maaskee det største Anstød mod Etiketten, Historien har at opvise. — Frederik Vilhelm I, hvis Tobakscollegium ikke var skikket til Studier over Hofceremoniellet, elskede vel høitidelige og prangende Optog, saa at han selv ved sin Gemalindes Død følte en vis Glæde over, at han nu een Gang kunde foranstalte en «kongelig høitidelig Ligbegængelse», men alle Præcedents- og Rangstridigheder vare ham imod. En Herre von Strümckede i Cleve besværede sig hos ham over, at en Herre von Pabst, af yngre Adel, havde sat sig ovenfor ham — i Kirken. Kongen rescriberede: «Dieses seindt Dummheiten, in Berlin ist kein Rang, in Cleve musz auch keiner seyn. Wenn Pabst über mir sitzet in der Kirche, so bleibe doch, was ich bin, mein extraction bleibet allezeit». — Frederik den Store holdt vel paa Former, men ikke paa forældede Skikke. Sin Hofmarskalk, Greven af Solms-Sonnenwalde, henviste han ved en Præcedentsstrid, efter en endnu bevaret Billet af 23de Januar 1780, til Carl V's Afgjørelse i en lignende Strid mellem to Hofdamer: «Que la plus folle entrerait la première». — Ved det østerrigske Hof kastede Keiser Joseph II det indsnevrende Hofceremoniel med eet Slag overende. Strax i det første Statsraadsmøde viste han sig personlig og det i Militairuniform. «Min Overhofmester, mente han, vil falde i Afmagt derover». Han besøgte sin Minister Kaunitz tilfods, og da denne paa hans Anmeldelse lod sige, at Keiseren var velkommen, men at han selv endnu laa tilsengs, traadte Joseph smilende hen til Sengen. I Versailles bød han engang Armen til en Dame, der ikke ansaae sig selv den Ære værdig. «La beauté est reine» sagde Joseph og gik videre med hende.

Denne Keiser Josephs Ligefremhed i Berørelse og Omgang med almindelige Dødelige var en stor Sjeldenhed; hele Hofceremoniellet var netop ængstelig rettet paa at udelukke en saadan profan Berørelse af Souverainens guddommelige

Person; ja selv hvor en saadan Berørelse skyldtes Tilfældet, blev den strengt straffet: Man skar saaledes Næse og Øre af en Vognmand, der paa Felttoget mod Schmalkalderforbundet uforvarende var kommen i Haandgemæng med Keiser Carl V, skjøndt han ikke kjendte denne. Vognmanden forstod imidlertid at drage Fordeel af sin Ulykke, drog igjennem Tydskland for at lade sig see for Penge, og hele Verden studsede over den vidunderlige Dødelige, hvem det var blevet forundt at slaae den uovervindeligste, stormægtigste Keiser. Paa en Vildsvinejagt ved Presburg kom Carl VI i Dødsfare, da et anskudt Vildsvin stormede løs paa ham; to Jagtjunkere ilede hans keiserlige Liv tilhjælp; bemeldte tvende Herrer fik da formedelst Anstød mod Etiketten 14 Dages Arrest. — Det var under Dødsstraf forbudt at røre ved Dronningen af Spanien; der maatte kun tages paa hende som paa Hostiekarrene med indviede Hænder. Naar Dronningen f. Ex. paa en Spadseretour var saa uheldig at falde, maatte hun, hvis ingen af hendes Damer var tilstede for at hjælpe hende op, enten reise sig ved egen Hjælp eller blive liggende, var der end hundrede Adelsmænd, der stod og saae derpaa, eftersom det ikke var tilladt nogen Mandsperson at røre ved hende. Engang var Maria Louise nær ved at miste Livet, da hun skulde møde Kongen paa Jagten. Ifølge Etiketten skulde Dronningen fra Karethdøren springe i Sadlen. Hesten veg tilside i det Øieblik, hun sprang, hun faldt af og slog sig slemt; naar Kongen var tilstede, hjalp han hende, men ingen Anden maatte nærme sig Spaniens Dronninger for at løfte dem op paa Hesten; det kom kun an paa, at ingen Uvedkommende rørte ved dem, selv om denne Iagttagelse af Etiketten kostede Liv og Lemmer. Et ret interessant Exempel herpaa er blandt Andet følgende: Nysnævnte Maria Louise skulde engang, for første Gang i Slottets Gaard, bestige en andalusisk Hest. Dyret steilede, Dronningen faldt af, og hendes Fod blev hængende i Stigbøilen. Hesten trak hende afsted efter sig, og hun var nærved at knuse sit Hoved mod Steen-

broen. Kongen, som saae det fra sin Balkon, kom i Fortvivlelse; hele Gaarden var opfyldt af Rangspersoner og Gardister; men Ingen vovede at komme Dronningen tilhjælp; at røre ved hendes Fod var fremfor Alt strengt forbudt; Ret hertil havde kun den fornemste af hendes særlige Pager, der paabandt hende en Slags Sandaler, hvori Damerne stak deres Sko for at see høiere ud, end de virkelig vare. Endelig vovede to Adelsmænd at trodse Etiketten; den ene greb Hesten ved Tøilerne, medens den anden frigjorde Dronningens Fod for Stigbøilen. Uden at tøve et Øieblik begave de sig derpaa til deres Bolig, lode deres Heste sadle og sprængte afsted for itide at unddrage sig Kongens Vrede. Den unge Greve af Peneranda, deres Ven, nærmede sig Dronningen og sagde hende i al Ærbødighed, at de, som havde været saa lykkelige at frelse hendes Liv, havde Alt at frygte, saafremt hun ikke vilde lægge et godt Ord ind for dem hos Kongen. Denne, som hurtig var kommen til for at see, hvorledes hun havde det, yttrede en levende Glæde over, at hun var sluppen saa nogenlunde heelskindet derfra; men det skyldtes dog kun Dronningens indstændige Forbøn, at de tvende ædelmodige Lovovertrædere slap for Straf.

Det spanske Hof fulgte den Ordning, Philip II havde foreskrevet. Man har passende sammenlignet det spanske Hofs paa een Gang complicerede og eensformige Virksomhed med Hjulværket i de for et Aar ad Gangen optrukne Uhre, som hver Dag begynde den Rundkreds forfra, de den foregaaende Dag have gjennemløbet, som med Viserne fremhæve det samme Tal, give Lyd ved det samme Klokkeslet og, eftersom Aarstiden og Maanederne falde, sætte de samme allegoriske og astronomiske Figurer i Bevægelse; Kongen og Dronningen vare saa den Figur, der slog Timeslagene i denne monarkiske Mekanisme, Altsammen med en Maskines Regelmæssighed.

Alle disse Snurrepiberier, dette Formalitetskram havde man Sands for og iagttog man paa det Nøiagtigste og Smaa-

ligste paa en Tid, da Undersaatterne navnlig i Spanien levede i en uhyre, næsten fabelagtig Fattigdom, ja mange Steder levede af Rotter og Kaalstokke, paa en Tid, da Nøden naaede op til Paladset, da Dronningens Kammerjomfruer ikke fik deres Rationer, da Kongens Tjenere aflagde hans Livrée og de af Staldkarlene forladte Heste døde i Staldene, medens Dronningen maatte gjøre Gjæld for at betale sit kvindelige Tyende. Da Carl II havde ægtet den nysnævnte Maria Louise af Orleans, vidste man ikke, hvorledes man skulde udrede Omkostningerne ved Formælingshøitidelighederne; man generede sig da ikke for ligefrem Rov, idet man i Cadix lagde Beslag paa tvende private, rigtladede Handelsgallioter.

Ligesaalidt som nogen Dødelig turde berøre Majestæten, ligesaalidt turde omvendt Majestæten offentlig nærme sig Nogen, berøre Nogen uden paa de Steder og paa den Maade, Loven nøie foreskrev. Engang faldt rigtignok Ludvig XIV ud af Rollen, idet han ved Levéen kyssede en henrivende ung Dame, der ikke kunde gjøre Fordring paa Louvres store Honneurs, paa Panden; forfærdet herover udraabte den jourhavende Hofdame i høieste Extase: «Majestæt, det er jo ingen Hertuginde, kun en Marquise». En anden Gang viste Kongen i unaadigt Lune større Tilbageholdenhed, idet han troede kun med Ildtangen at turde tage et Brev, som en Dame skjulte for ham. — Ved Kongens Paaklædning var der naturligviis en Mængde Hænder i Bevægelse; Kl. 8 om Morgenen vækkede den første Kammertjener ham; den første Læge, første Kirurg og hans Amme traadte da samtidig ind; Ammen gik hen og kyssede Kongen, de tvende Andre frotterede ham og lod ham skifte Skjorte flere Gange; Kongen var nemlig tilbøielig til at svede. For hvert af Kongens Klædningsstykker var der saa næsten En til at trække det af og En til at trække det paa. — Med alt dette stive Ceremoniel var der dog over det franske Hof udbredt en vis livlig, munter Gemytlighed, der stod i skarp Modsætning til det triste, gravlignende spanske Hof; det var ikke saa sjeldent,

at f. Ex. Prindsesserne sendte Bud ned i Vagtstuerne efter en halv Snes Tobakspiber, eller at Dauphinens Gemalinde lod et Par Lakaier trække sig omkring paa Gulvet ved Fødderne.

Som et lille Etikettespørgsmaal af særegen psykologisk Interesse meddeles til Slutningen følgende Notits: I Tydskland og Frankrig var det Skik ved høitidelige Indtog, naar man modtog Konger eller andre udmærkede Personer, at byde dem Byens Vine. I den franske By Langres f. Ex. vare disse Vine opbevarede i fire Tinfade, som endnu den Dag idag ere at see paa Raadhuset; man kaldte dem vin de Lion (Løvevin), vin de singe (Abevin), vin de mouton (Bedevin) og vin de cochon (Svinevin), symbolske Navne, der udtrykkede de forskjellige Grader eller Charakterer af Beruselsen, som de kunde frembringe.

Dem af Tidsskriftets Læsere, i hvis Lod det nogensinde skulde falde at søge Audients hos et eller andet kronet Hoved — hvorfor ikke hos selve hans Hellighed eller hellige Fader, Paven! — skulle vi tillade os at komme tilhjælp med en kort Anviisning om, hvorledes de i saa Henseende have at forholde sig, forsaavidt de ikke selv iforveien skulde vide det bedre: Den, der vil have Audients hos Paven — for at begynde med Christenhedens ældste Hof, det pavelige — henvender sig skriftlig til Huussecretariatet i Vaticanet. Damer faae aldrig en Privataudients hos Paven, men kun offentlige, og saa maae de stedse vise sig i sort Kjole uden Hat, med et hvidt eller sort Slør paa Hovedet og med hvide Handsker; Herrerne sorte med hvidt Halsbind og hvide Handsker, Sko og sorte Silkestrømper; altsaa begge Kjøn i en Dragt, der passer til den alvorsfulde Værdighed hos den katholske Kirkes Overhoved. Naar Paven betræder Galleriet, i hvilket han giver Damerne offentlig Audients, knæle de ned og reise sig efter at have modtaget Velsignelsen. De Herrer, som stædes til Privataudients, bøie Knæ ved Indtrædelsen, skride derpaa frem mod Pavens Sæde og bøie paa Halvveien anden Gang

Knæ, derpaa træde de frem indtil et halvt Skridt og bøie tredie Gang det høire Knæ. I denne Stilling maae de blive, saalænge Paven taler med dem, medmindre denne strax giver dem et Tegn til at reise sig og svare staaende. Med Undtagelse af Cardinalerne, hvem der bydes smaae Skamler, tør Ingen sidde i Pavens Nærværelse.

Paa samme Maade forholder det sig med Etiketten ved de tydske Hoffer; man sender sin Bøn om Audients til Overkammerherren, Overhofmarskallen eller hvem der ellers har denne Deel af Hoftjenesten; men man sender ikke sin Begjæring med Posten, men med en Tjener. Ved Audientserne vise Damerne sig i beskedne Toiletter, enhver Luxus vilde her være paa urette Sted. Alle Herrer vise sig i Uniform; de, som ikke have nogen Uniform, vise sig i sort Livkjole, hvidt Halsbind og bleggule Handsker. Ved Indtrædelsen i Ventesalen bukker man ved Døren for de Tilstedeværende og tager Plads, indtil Kammerherren eller den jourhavende Officeer opraaber Ens Navn; da reiser man sig, bukker for ham, der raabte Navnet, og træder ind i Audientsgemakket. Ved Indtrædelsen følger den første Bøining, derpaa træder man nogle Skridt frem til Siden og gjør den anden Bøining, nærmer sig Souverainen paa et Skridts Afstand, bøier sig tredie Gang og venter paa hans Tiltale. Man svarer aldrig blot Nei eller Ja, men: «Ja, Deres Majestæt» (paa Fransk: Oui, Sire! til Keiserinden: Non, madame!). Man taler altid i tredie Person til Souverainen: Deres Majestæt har havt den Naade; Deres kongelige Høihed vil forunde mig o. s. v. Man trækker sig ikke tilbage, før Majestæten ved et Ord eller Tegn giver tilkjende, at Audientsen er forbi; saa forlader man, uden at vende sig om, Salen og gjør sine tre Bøininger paa de samme Steder, paa hvilke man gjorde dem ved Indtrædelsen. Ved det danske Hof gaaer det som bekjendt ikke slet saa strengt til.

H. J. J. Schmith.

Giannino Baglioni, Konge af Frankrig.*)

I Begyndelsen af October Maaned 1356 kom der Efterretning til Siena om, at der var blevet leveret et stort Slag paa Sletterne ved Maupertuis, og at Kongen af Frankrig, Johan af Valois, var bleven taget tilfange der af den sorte Prinds, Kongen af Englands ældste Søn. Datidens Italienere holdt ikke af Frankrig; det var derfra, de havde faaet to Herskere med Navnet Carl, som havde tilføiet dem saa meget Ondt: Carl af Anjou, som havde erobret Neapel og Sicilien og sendt Conradin til Skafottet, og Carl af Valois, som havde bemægtiget sig Firenze ved et skjændigt Forræderi og landsforviist Dante Alighieri; de fandt derfor ret Behag i at gjentage de Forbandelser, der vare udslyngede af Digteren mod Capetingernes skumle Familie. Man talte om denne Begivenhed paa Torvet i Siena, da man saae en Dominikanermunk Bartolomeo, som nød stor Anseelse for Lærdom og Fromhed, komme gaaende; han traadte hen til een af Grupperne og tog pludselig Ordet: «Nu skal man endelig see, hvem denne fangne Konge er, og hvilke Rettigheder han har til den hellige Ludvigs Krone. Retfærdighedens Øieblik er nu kommet; de Ulykker, der tyngede paa Frankrig i Løbet af femogtyve Aar, ere kun en fortjent Straf for en lang Skjændsel, thi Johan af Valois er

*) Kilder: Louis Bréhaut: Épisode de l'histoire du XIV'e siècle. Rev. contemporaine. Gigli: Osservazioni. Sigismundo Tizio: Storia di Siena.

kun en Usurpator og har ingen Ret til Thronen; den sande, lovlige Konge af Frankrig, han er her, i Siena befinder han sig; Alverden kjender ham, og man kalder ham Giannino Baglioni; man troer, han er en Søn af Sieneren Guccio Baglioni, Mino's Søn og Tolomei'ernes Frænde, og han er født i Frankrig af Kong Ludvig den Halsstarrige*) og Dronning Clémence af Ungarn.» Og da man viste stor Forbauselse over denne uventede Aabenbarelse, udfoldede Fra Bartolomeo et stort Pergament og læste det op med høi Røst. Det var et Brev, som begyndte med et langt Brudstykke af et Testamente, som to Augustinermunke to Aar i Forveien havde sendt fra Frankrig til den berømte Tribun Cola di Rienzi, og af hvilket denne havde udleveret selve Giannino Baglioni en dobbelt Afskrift, forsynet med hans Vidnesbyrd og eget Segl. Fra Bartolomeo havde, som Giannino's Skriftefader og Ven, faaet Meddelelse om dette Brev, der var skrevet paa Latin, og tillige Tilladelse til at afskrive det.

Brevets Hovedindhold var da, at der var sat et andet Barn istedetfor Kong Ludvigs og Dronning Clémence's Barn nogen Tid efter dettes Fødsel. Kong Ludvig var en Søn af Philip den Smukke, som endnu havde to Sønner; de bleve alle Tre Konger i Frankrig, men efterlode intet mandligt Afkom, med Undtagelse af Ludvig, for hvis Søn der jo imidlertid blev sat et andet Barn, der døde, saa at Philip af Valois blev kronet som Konge efter dem. Kong Ludvig havde to Hustruer; den første var en Datter af Hertugen af Bourgogne og efterlod kun en Datter; den anden, Clémence, var Datter af Carl Martel, og hun ventede en Arving, da Ludvig døde. Ludvigs Broder Philip blev da Regent med den Bestemmelse, at hvis Clémence's Barn blev en Søn, skulde han styre Riget i dennes Mindreaarighed; blev det derimod en Datter, skulde han krones til Konge. Paa dette Tidspunkt

*) Louis-le Hutin.

ægtede han en Datter af Grevinden af Artois, den mægtigste Dame i hele Landet.

To af Rigets mægtigste Baroner bleve med deres Hustruer ansatte hos Dronning Clémence for at staae hende bi og vaage over, at der ikke skete noget Bedrageri med Barnet, og Dronningen gjorde det Løfte til den hellige Johannes den Døber, at hun, hvis hun fødte en Søn, vilde give ham Navnet Johan. Det skete da saaledes, og Barnet blev holdt over Daaben af Grevinden af Artois, som hadede det og kun ønskede dets Død, for at hendes Svigersøn Philip, med Tilnavnet den Lange, kunde blive kronet til Konge af Frankrig. Hun lod ogsaa udsprede det Rygte, at Barnet var meget svageligt.

De to Baroner søgte imidlertid en Amme af adelig Byrd og fandt en saadan i et Kloster. Hun hed M^me^ Marie, var Datter af en Ridder fra Picardiet og havde født et Barn paa samme Tid, hvis Fader var en tyveaarig Toskaner, ved Navn Guccio, en Søn af Mino, som havde et Bankcontoir i Nærheden af Créci og gjorde Pengeomsætninger for sin Fætter Spinello Tolomeï's Regning.

Guccio havde sluttet Venskab med Maries to Brødre, og de levede paa en meget fortrolig Fod. Han forelskede sig i den unge femtenaarige Pige og ægtede hende hemmeligt imod hendes Slægts Villie. Da dette Skridt ikke kunde skjules længere, vakte det stor Harme, og M^me^ Marie blev sendt til et Kloster i Paris, for at Familiens Skam kunde skjules, og der blev nu udspredt det Rygte, at Marie skulde ægte en Ridder fra hendes Hjemstavn. Den unge Kone fødte en Søn i Klosteret og gav ham Navnet Johan. Det var hende, de to Baroner fik til at drage til Clémence's Palads med sit Barn, for at hun ogsaa kunde amme den unge Prinds.

Baronerne bestemte, at Prindsen efter en halv Snes Dages Forløb skulde fremvises for Rigets Stormænd; Grevinden af Artois udbad sig da den Ære at maatte bære Barnet ved denne Leilighed, hvilket ogsaa blev tilstaaet hende;

men da de frygtede for hendes onde Villie, lode de Guccio's og Maries Søn indhylle i det kongelige Svøb, Kronen blev sat paa hans Hoved, og han blev fremviist i Kongesønnens Sted. Barnet døde om Natten, efter Nogles Sigende, fordi Grevinden havde klemt det for stærkt, efter Andres, fordi hun havde kommet Gift paa dets Tunge; nok sagt, det døde.

Nu gjaldt det om at værge om det kongelige Barn. Baronerne gik til M^me Marie og meddeelte hende, hvad der var skeet. Hun modtog Efterretningen med mange Suk og Klager; men de søgte at trøste hende, foreholdt hende, hvor vigtigt det var, at det levende Barns Liv bevaredes for Riget, fremstillede alle de Fordele, hun selv kunde have deraf, og det lykkedes dem da ogsaa at faae hende til at bevare Hemmeligheden. Ogsaa Dronningen troede, at hendes Barn var død, og hun fik aldrig Forvexlingen at vide. Guccio's Søn blev begravet istedetfor Kongens; denne fulgte med M^me Marie, som de to Baroner sendte tilbage til Klosteret. Hun drog senere tilbage til Créci, levede der med sine Brødre og giftede sig ikke senere, ligesom Guccio heller ikke tog nogen anden Hustru. Da Barnet var ni Aar gammelt, forlangte Guccio, som var i Paris, at det skulde komme til ham og være i kort Tid der. Han fik Lov dertil, men M^me Marie saae det aldrig mere; hun døde om Sommeren 1345. Faderen, Guccio, var allerede død fem Aar tidligere, og Sporet af det kongelige Barn var forsvundet.

Saaledes var Indholdet af Munkenes Skrivelse, som nu skulde faae saa stor Betydning for Giannino Baglioni.

Denne levede dengang som en anseet Borger i Siena, og Tolomei'erne, som han stod i Forbindelse med, vare en af Republikkens berømteste Bankier- og Kjøbmands-Familier, der i Rigdom og Ry kappedes med de største Huse i Firenze og vare saa stolte, at de paastode at nedstamme fra Ægyptens Ptolemæer. Deres Repræsentant i Paris var i Begyndelsen af det fjortende Aarhundrede en vis Spinello Tolomei, som havde kaldet sin Neveu Federigo Baglioni, almindelig kaldet

Guccio, til sig og sat ham i Spidsen for sine Contoirer i Nærheden af Créci, hvor Johan altsaa havde ægtet de unge Herrer af Créci's Søster. Ti Aar senere sendte Guccio en ung Dreng til sin Fader i Siena, og denne Dreng blev snart bekjendt under Navnet Giannino. Der var Ingen, som anede nogen Hemmelighed ved Barnet, og det fik en almindelig Opdragelse, saa at det kunde blive skikket til Handelsvirksomhed. Imidlertid var det gaaet tilbage for denne Green af Tolomei'ernes Familie. Dette var ikke ualmindeligt i hine Tider, hvor Jøder og Lombarder uretfærdigen bleve forfulgte, og Kongerne forandrede Mønten efter Forgodtbefindende. Giannino maatte da selv søge at bane sig Vei, og det lykkedes ham ogsaa, navnlig ved Uldhandel, saa at han samlede sig betydelig Formue og fik et anseet Navn. I Juni Maaned 1342 ægtede han en Kjøbmandsdatter, Giovanna Vivoli; hun døde sex Aar efter af Pesten og efterlod ham tre Sønner. Aaret efter giftede han sig atter med en Kjøbmandsdatter, Necca Agazzano. Han beklædte flere Tillidsposter, og ved Aaret 1350 kom der en fransk Adelsmand til Siena paa en Pilegrimsreise til Rom; Adelsmanden meddeelte ham, at der i Frankrig hørtes Rygter om den lille Kong Johans hemmelighedsfulde Forsvinden, og Giannino anede ikke dengang, at disse Forhold skulde faae en saa stor Indflydelse paa hans Skjæbne. Han vedblev i flere Aar at leve roligt i Siena, lykkelig og agtet, og beskjæftigede sig ogsaa i sin Fritid med Digterarbeider, som hans Samtidige satte meget høit.

Da skete det i September Maaned 1354, at Afsendinge fra Senatoren i Rom, Cola di Rienzi, indfandt sig hos ham og opfordrede ham til at komme til Rom for at modtage vigtige Oplysninger. Giannino, der maaskee som saa mange andre Italienere ikke saae Andet i Cola di Rienzi end en Mystiker og Charlatan, vilde ikke følge Opfordringen uden en formel Skrivelse fra Senatorens egen Haand; Sendebuddene droge tilbage, men lovede, at hans Begjæring skulde blive opfyldt.

Giannino's Frygt for en Mystification var ikke uden Grund. Den Mand, som i Aaret 1347 havde gjenoprettet de gamle Tiders Republik, il buono stato, som han sagde, ved sin mægtige og overbevisende Veltalenheds Trylleri, og som havde forsøgt at gjenoprette Italiens Enhed, ikke til Fordeel for Paven, som Guelferne vilde det, eller til Fordeel for den tydske Keiser, som Gibellinerne ønskede, og som Dante havde drømt om, men til Fordeel for Italienerne, som han havde villet forene til et mægtigt Statsforbund, nød nu ikke mere sin tidligere Popularitet. Udjaget fra Rom, fangen i Appeninerne, udleveret til Paven af Keiseren, var han bleven dømt til Døden, derpaa benaadet og var kommen tilbage til Rom med Titel af Senator i Følge med Cardinal Albornoz, som han skulde hjælpe til med Magt at føre Romagnerne tilbage under den hellige Stols Herredømme. Det var under Alt dette, at han modtog Brevet fra de to Augustinermunke. Den mærkelige Historie, som aabenbaredes heri, gav ham Ideen til et af disse Theatercoup, der tidligere vare lykkedes ham saa godt; han vilde ogsaa her træde frem som de Undertryktes Hævner og overgive det franske Kongedømme til den lovlige Hersker. Troede han selv derpaa? Var Brevet virkelig kommet til ham, eller lod han det fabrikere? . . . . Ingen vil kunne sige det; men forøvrigt var det Selsomme ved Sagen slet ikke saa forbausende. De hemmelighedsfulde Fødsler spillede just en Rolle i hiin Tid; Cola selv havde i sin Vældes Dage skammet sig over at være en Søn af en Kromand i Rione, og skjøndt han paa Middelalderens italienske Viis maatte kalde sig Cola di Rienzi — Nicolas, Søn af Lorenzo Gabrini —, saa havde han dog udgivet sig for en uægte Søn af den tydske Keiser Henrik VII. Da han fik Giannino's Svar, skrev han strax følgende Brev:

«Til den ædle og vise Mand, Giannino de Guccio
de Mino i Siena, vor meget kjære Ven.

«Meget kjære Ven, vi have skikket Sendebud for at opsøge Eder, med det Hverv at bede Eder, hvis de traf Eder,

da at begive Eder til Rom til os. De have berettet os, at de have fundet Eder i Siena, men at de, da de ikke havde noget Brev at vise Eder fra os, ikke havde kunnet bestemme Eder til at drage hid. Da det ikke var vist, at man fandt Eder, havde vi ikke skrevet; men nu, da vi vide, hvor I er, bede vi Eder at komme skyndsomst og i største Hemmelighed, saasnart I har modtaget vort Brev. Og for at I kan fæste Lid dertil, bekræfte vi det med vor Haands Underskrift og vort Segl».

Brevet var dateret fra Capitoliet, Torsdagen den 18de September 1354, og undertegnet: «Nicolas, Folkets Ridder i Rom, af den hellige apostoliske Stols Naade, Byens Senator, Høvding og Forsvarer».

Giannino modtog Brevet fire Dage efter og skyndte sig til Rom, forklædt som Soldat og med Ansigtet skjult under et langt Skjæg. Han tog kun een Ledsager med, en Notar fra Siena, Angelo Guidarelli.

De ankom den 2den October til Rom, toge ind i et Herberg, og da det var blevet mørkt, lod Giannino sig føre af Værten til Capitolium. Man sad her ved Aftensbordet. Tre pragtfulde Tafler vare dækkede i en stor Sal; ved et af disse, som stod paa en Forhøining, sad Cola di Rienzi alene; tolv til femten Personer spiste ved hvert af de andre. Giannino gik lige hen til Senatoren, knælede for ham og overrakte det Brev, han havde modtaget fra ham. Cola lod ham føre ind i et Sideværelse, nogle Øieblikke efter stod han op og gik ind til ham. Da de vare ene, tog Giannino sit falske Skjæg af og lovede under Eds Tilbud at svare oprigtigt paa alle hans Spørgsmaal.

Han maatte nu berette om sin Familie, sine første Leveaar, og hvorledes han havde forladt Frankrig og var vendt tilbage til Siena; da Cola saae, at Alt stemmede med Brevet, stod han op, knælede for ham og kyssede hans høire Fod. Da Giannino ikke vilde modtage disse Hædersbeviisninger, udbrød Cola: «I er Frankrigs Konge, og hele Verden skal

fra nu af behandle Eder som saadan. I er Ludvig X's og Dronning Clémence's virkelige Søn; et andet Barn er blevet sat i Eders Sted nogle Dage efter Eders Fødsel». Da Giannino ikke syntes overbeviist, oplæste han en Deel af Brevet, og da Sieneren endnu yttrede Tvivl, fremførte Cola mange lignende Exempler i Historien, nævnede Moses og Joas blandt Hebræerne, Ødipus hos Grækerne, Paris hos Trojanerne, Romulus hos Romerne, Cyrus hos Perserne, hos Frankerne, i Giannino's virkelige Fædreland, Clodoald, Clodomirs Søn, og i det foregaaende Aarhundrede i Neapel Conradin, som Manfreds Sendebud havde troet at forgive hos hans Moder, men som dog paa en vidunderlig Maade var bleven frelst af hende. Disse Exempler kunde godtgjøre Sandsynligheden af, hvad der var blevet aabenbaret Giannino; de to Baroner havde sat et andet Barn istedet, og dette var død, men ved Philip den Langes Død var det rette Barn kun sex Aar, ved den anden Onkel, Carl den Smukkes Død, var det kun tolv Aar, og da endelig Philip af Valois var død efter toogtyve Aars Regjering, existerede de to Baroner ikke mere. De havde bevaret Hemmeligheden, men oplyst den i deres Testamenter, som de havde betroet Erkebispen af Paris og Abbeden af Saint-Denis. Disse havde ikke vovet at omtale Sagen, men Marie, Guccio Baglionis Hustru, havde aabenbaret den for sin Skriftefader og bedt ham om at opsøge Barnet og sige det Alt; ligeledes skulde han betroe Paven, at der levede en saadan Søn af en Konge af Frankrig. Til Bekræftelse havde hun betroet ham sit Testamente, dateret Juni 1345, og hun var da død i samme Maaned og bleven begravet i Munkenes Kloster. Skriftefaderen var i Begyndelsen i Forlegenhed med sit Hverv. Han havde afventet Philip af Valois's Død, den 22. August 1350, og da endelig indviet en anden Munk i sit Kloster i Sagen; derpaa havde han meddeelt den til flere høie Herrer, som begave sig til Jubelfesten i Rom. Disse havde anstillet Undersøgelser mange Steder, men ikke kunnet faae nogen Oplysning om Guccio Baglionis's Søn. Saaledes

vare nogle Aar hengaaede, og endelig havde Munkene henvendt sig skriftligt til Cola di Rienzi, som da havde ladet Sendebud drage til Siena.

Giannino maatte tilsidst lade sig overbevise. Forhandlingen varede endnu en stor Deel af Natten, og det blev bestemt, at Giannino skulde lade sig føre til Slottet Saint-Angelo, hvor han skulde behandles med den største Ære, og at Cola strax skulde sende Skrivelser til Paven, Keiseren og alle Christenhedens Fyrster for at opfordre dem til at sende Ambassadeurer til Rom, at de der kunde faae en Meddelelse af høieste Vigtighed. Naar da Alle vare samlede, skulde Cola pludselig vise dem Giannino, iført kongelige Prydelser, og forestille ham som den virkelige Konge af Frankrig med Tilføiende, at det var Pligt for alle Fyrster at skaffe ham hans Arvelod tilbage. Men Cola di Rienzi skuffede sig; han forglemte, at han ikke mere var i sit første Tribunats Tid.

Giannino tog atter det falske Skjæg paa og førtes tilbage til Herberget af Cola's Folk. Søvnen flyede hans Øine denne Nat, thi selsomme vare de Ting, han havde erfaret. I otteogtredive Aar havde han troet at være en Søn af en Bankier i Siena, og han havde levet lykkelig, rolig og agtet, uden Ærgjerrighed og Stolthed; nu aabenbaredes det pludselig, at han var en Kongesøn og havde et Rige at gjøre Fordring paa. Man gav ham uimodsigelige Beviser derpaa. Den stakkels Giannino havde gjort bedre i ikke at fæste Lid dertil; han vilde da være bleven sparet for de grusomme Skuffelser, han nu skulde møde i sin eventyrlige Tilværelse.

Den næste Aften førtes han atter til Cola, der behandlede ham med en Ærefrygt, som forbausede Alle. Efter Aftensmaaltidet havde de en lang Samtale i Eenrum. Men Senatoren var sørgmodig; Folkets Stemning i Rom var fjendtlig imod ham, og da han frygtede, at Giannino, hvis der hændtes ham en Ulykke, skulde blive dragen med ind deri, gav han ham Breve til Cardinal Albornoz i Montefiascone og

lovede næste Dag at udfærdige Copi af de vigtige Papirer, for at han med dem kunde reise til Cardinalen. Giannino drog bort med Notaren, og i nogen Tid fortsatte de deres Vei uden nogen Hændelse; men da de paa Veien standsede ved et Herberg for at indtage Forfriskninger, blev Giannino gjenkjendt af en Soldat fra Siena, som opholdt sig der med flere Kammerater. Denne tog Notaren tilside og meddeelte ham, at de vare udsendte af Cardinal Colonna og hans Slægtning Stephano, at man havde seet Giannino flere Gange hos Cola, og at han kunde blive indviklet i dennes Fald. Da Giannino fik det at høre, vendte han tilbage til Rom og bragte Cola Efterretning derom; men denne bød ham atter drage bort til Montefiascone, hvor han da ankom den 5te October. Her overgav han Albornoz de medbragte Breve; denne gav strax Befaling til, at alle de Tropper, han kunde faae samlet, skulde drage til Rom. Han stillede sig selv i Spidsen og drog tredie Dagen derefter ind i Orvieto, ledsaget af Giannino. Men næste Dag kom der Efterretning om, at Cola di Rienzi var bleven dræbt Dagen iforveien i Rom.

Efterat hans Beskytter var død, vendte Giannino hemmeligt tilbage til Siena og tog Løfte af sin Ledsager om at bevare Hemmeligheden. Imidlertid betroede han den nogen Tid efter til sin Skriftefader, Fra Bartolomeo, og viste ham Afskriften af Testamentet. Sagen blev da ikke længe skjult, og, som alt berettet, talte Munken offentligt om den, da den Efterretning kom til Siena, at Johan af Valois var bleven taget tilfange. Det gik da, som det gaaer saa ofte; mange ældre Folk, der havde reist i Frankrig i Philip den Smukkes og hans Søns Tid, mindedes nu, at de havde hørt mangehaande hemmelighedsfulde Rygter efter Ludvig X's Død. Mange kom da og lykønskede Giannino til hans store Lykke. Det bedrøvede ham kun, og han bebreidede Bartolomeo, at han ikke havde tiet; han søgte nu at negte det og bad Alle ikke at tale derom. Men Handelsmændene i Siena vare altfor stolte af at tælle en retmæssig Konge af Frankrig blandt

deres Medborgere, og de meddeelte det til deres Correspondenter i alle Lande. De to Augustinermunke, som ikke turde blive i Frankrig, efter at man havde faaet at vide, at de havde skrevet til Cola di Rienzi, vare dragne til Palermo for derfra at begive sig til den hellige Grav. Fra Palermo sendte de Breve til mange vigtige Mænd i Siena for at meddele dem Alt om Giannino, og til ham selv skreve de ogsaa for at opmuntre ham til at fatte Mod, medens de tillige selv anbefalede sig til ham for Fremtiden.

Republikkens Raad bestemte nu offentligt at anerkjende Giannino for Konge af Frankrig, og at Alt skulde sættes i Bevægelse, for at han kunde gjenerhverve sit Rige. Endvidere skulde hans Navn nedtages paa Børsen, han skulde have en Garde om sin Person, en Aarpenge skulde udbetales ham af de offentlige Indtægter, og der skulde dannes et Raad af sex af Republikkens vigtigste Borgere, som skulde vaage over hans Interesser og underrette Paven, Keiseren, Kongerne af Neapel, Ungarn, England, Navarra og de tre Stænder i Frankrig, Adel, Præsteskab og Borgere, om Tilværelsen af Ludvig den Halsstarriges Søn.

Da Giannino erfarede dette, fremkom han atter med sin Benægtelse; men da det ikke frugtede, tilstod han endelig Alt, hvad man foreskrev ham. Fra Bartolomeo sendtes til Rom, det store Raad der blev sammenkaldt, og han oplæste Testamentet og Gianninos andre Papirer for det. Senatorerne erklærede da, at Sagen ikke var dem ubekjendt, og de sendte Breve derom til Siena, hvor Giannino tilligemed hans hele Familie bestandig blev behandlet med store Æresbeviisninger. Imidlertid begyndte dog Begeistringen efterhaanden at tabe sig. Paa Grund af Handelsforbindelserne med Frankrig viste Mange Frygt for at fornærme dette Land og navnlig skade de Sienere, som vare bosatte der; de tagne Beslutninger bleve derfor ikke bragte i Udførelse, og det varede ikke længe, før Giannino saae sig forladt af næsten Alle. Men nu vilde han ikke længere trække sig tilbage, dertil var Sagen gaaet for

vidt. Hindringerne, som nu fremstillede sig, vare vel store, men det bidrog kun til end mere at opflamme hans Mod. Vilde Siena ikke støtte ham, saa var han bestemt paa at gaae alene, at søge Beskyttere og at offre baade Gods og Liv; hvilken Skjæbne der end vilde møde ham, saa skulde det ikke siges, at Philip den Smukkes Sønnesøn feigt havde svigtet i et farefuldt og dristigt Foretagende, som Begivenhederne havde kaldet ham til.

Han skrev da til Pave Innocents VI, til Kongerne af England, Navarra og Ungarn, fremstillede dem hele Sagen og vedlagde sine Papirer. Han fordrede deres Hjælp og paakaldte sin gode Ret: han tænkte ikke paa, at Alle vilde først beregne, hvilken Fordeel de selv kunde drage deraf.

Paven i Avignon, Innocents VI, havde altfor Meget at varetage med sine egne Sager, for atter at faae den pavelige Myndighed i Rom, til at bryde sig om Giannino's Fordringer; Kongen af England, Edvard III, havde i femogtyve Aar ligget i Krig med Frankrig, men det var for hans egen Regning, og han kunde ikke ønske at understøtte en anden Prætendent; Kongen af Navarra, Carl den Onde, var i Fængsel siden den 3die April 1356, saa at der kun var Kong Ludvig af Ungarn tilbage, som lykønskede ham til hans Fødsel og i sit Brev gav ham Titlen Konge. Men han var just i dette Øieblik i Krig med Kongen af Bosnien og Venetianerne og havde alle sine Soldater nødig. Og dog var det den første Ting, man maatte tænke paa at skaffe sig. Giannino tænkte da paa at hverve de i hiin Tid saa bekjendte Condottieri; men deels havde de Anvendelse andetsteds, deels var vel det, han kunde byde dem, ikke af nogen stor Betydning; han vendte da tilbage til Siena, men besluttede snart derpaa at begive sig til Kongen af Ungarn.

Han reiste fra Siena den 2den October 1357, førte alle sine Papirer med sig, 250 Daler i Guld i en Pung og 2,600 Dukater indsyede i sine Klæder, samt ledsaget af en udmærket Adelsmand ved Navn Bando Albizzeschi, og fire Vaaben-

dragere. Over Bologna kom han til Venedig. Da han her en Dag hørte Messen i St. Markus Kirken, blev han tiltalt af en Mand, der kaldte sig Daniello. Han var Søn af en Jøde i Buda, som handlede med Ædelstene, men var udvandret til Østerrig, da Jøderne bleve fordrevne fra Ungarn, og han havde nedsat sig med sin Familie i Naustatt (citta nuovo), ti Miil fra Wien. Hans Fader havde flere Gange sendt ham til forskjellige Folkefærd i Asien for at omtuske Ædelstene mod Tøier, og paa disse talrige Reiser havde han erhvervet sig gode Sprogkundskaber. Han havde skiftet Tro og var nu femogfyrretyve Aar gammel. Han bad Giannino om en Samtale i Eenrum paa et afsides Sted i Kirken. Giannino fulgte med ham, og Daniello meddeelte ham nu, at han vidste, hvem han var, at han alt havde talt meget om ham i Ungarn, Bosnien, Asien og især i Østerrig, hvor der var flygtet mange ungarske Jøder hen, og at han kunde skaffe ham store Summer tillaans til hans Foretagende, hvis han vilde forpligtige sig til senere at aabne dem Frankrig og behandle dem godt der. Giannino gik strax ind paa Forslaget og lovede Alt; Daniello sagde ham endvidere, at der var mange tyrkiske og tartariske Kjøbmænd i Venedig, som ogsaa vare komne der for at handle med Ædelstene, og at disse, naar de kom tilbage til deres Land, vilde formaae deres Herskere til at forhandle med ham; naar han vilde opgive de Fordringer, som den franske Krone endnu kunde have paa Korsfarernes sidste Besiddelser i Asien, saa vilde han til Gjengjæld opnaae visse Landafstaaelser og store Pengesummer. Herpaa vilde dog Giannino ikke strax gaae ind, men han samtykkede i at have et Møde med Kjøbmændene. Iøvrigt overlod han det til Daniello at handle for ham efter bedste Tykke. Endelig forlod Giannino Venedig, reiste over Padua, Ferrara, Verona og Treviso, drog igjennem Østerrig, hvor han blev godt modtagen af Hertug Albert II, og ankom endelig til Ungarn.

Kong Ludvig, som Ungarerne have givet Tilnavnet den Store, var oprindelig af fransk Herkomst; thi han nedstammede fra Ludvig den Helliges Broder, Carl af Anjou. Han var tapper, ridderlig og en meget frygtet Fyrste. To Gange havde han sat Europas Vesten i Skræk ved at føre sine Hære til Kongeriget Neapels Erobring for at hævne sin Broder Andreas's Mord; derpaa havde han erklæret Venetianerne Krig, og han var lige ved at fratage dem Dalmatien. Hvis han anerkjendte Giannino og støttede hans Fordringer med sine Vaaben paa en Tid, da Krigen ofte alene afgjorde Rigernes Skjæbne, vilde der være stor Fare for, at Huset Valois mistede Frankrig.

Giannino ankom til Buda den 3die December 1357. Nogle Dage efter gav han sig tilkjende for sin Vært, der var fra Siena, og for en Paduaner, som var ansat ved den kongelige Mønt; Begge raadede ham til at skrive til Kongen. Paduaneren skrev ogsaa, og et Sendebud skulde bringe begge Breve til Zagebria, otte Dagsreiser fra Buda, hvor Fyrsten dengang skulde være. Men han var alt reist til Xarta, og saa drog Giannino selv derhen. Hertil kom nu snart Bando's Broder Bertoldo, der havde været udsendt til Frankrig, Navarra og England; han bragte gode Tidender, og Giannino blev saa glad derover, at han nu talte til Alle om, hvem han var, og om alle sine Planer. Pludselig kom der en Mand fra Ungarn, som udgav sig for den myrdede Kong Andreas, idet han foregav, at hans Mordere havde taget feil og myrdet en af hans Vaabendragere. Folket begyndte alt at fæste Lid til denne Eventyrer, da Kong Ludvig endelig ankom til Buda, den 3die Marts, og lod ham arrestere. Man opdagede nu snart, at det ikke var Andet end en Skomager fra Bøhmen, og at man havde faaet ham til at spille denne Rolle for at vise Kong Ludvig, hvor let saadanne Bedragerier kunde udføres, og derved advare ham mod at tage sig af Giannino's Sag. Om nu denne Forklaring er den rigtige eller ei, den havde den tilsigtede Virkning; Kong Ludvig negtede at give

Giannino Audients og sendte kun nogle af sine Hofsinder til ham. Men disse følte sig strax overbeviste om hans Sags Retfærdighed og stemte ogsaa Kongen til Gunst for ham, saa at en Audients blev bestemt; men Dagen efter havde atter Alt forandret sig; nye Undersøgelser bleve anstillede, og den 1ste April 1358 indfandt Palatinen og flere Magnater sig hos Giannino med Meddelelse om, at deres Herre, Kongen, var overtydet om, at der havde fundet en Mystification Sted fra Munkenes Side, og at Frankrigs Fjender havde villet benytte hans Lettroenhed. Giannino blev meget forbauset derover og foreholdt dem, at det var umuligt, at Kongen i Løbet af otte Dage havde kunnet skaffe sig Beviser for, at alle hans Papirer vare falske; man maatte indhente nye Oplysninger, vilde Kougen ikke det, besvoer han ham dog at skrive til Paven, han tilbød sig selv at bringe Brevet til Avignon, og han erklærede tilsidst, at han ikke vilde forlade Ungarn, før Kongen var overbeviist om Sandheden. Dette bestemte Svar bragte Kong Ludvig til at vakle. Han lod nu forespørge, om Giannino havde Brevskaber fra Frankrigs Baroner, og denne fremlagde da et, som Bertoldo havde bragt fra Kongen af Navarras Broder, Grev Philip. Man lovede at bringe ham det tilbage tilligemed Svar; han ventede i fire Maaneder.

Under Alt dette kom den berømte tydske Condottieri Grev Lando til Ungarn, deels for at underhandle med Kongen og deels tillige for at see Giannino. Han raadede denne til ikke at gaae lige til Frankrig, men først at drage med ham til Italien, hvor han var ved at samle en Hærstyrke paa ti Tusinde Mand; saa kunde de drage ind i hans Rige. Giannino forlangte Betænkningstid. Nogle Dage efter, medens de forhandlede sammen, hørte de pludselig en stor Larm paa Gaden; det var en Folkehob, som under vilde Skrig strømmede efter den falske Andreas, paa hvem man havde afskaaret Næse og Øren, og som man førte til Galleierne.. «Denne Mand har skadet Eders Sag meget», sagde Lando;

«uden ham vilde Kongen ikke have tøvet med at anerkjende Eder». Giannino vilde imidlertid dog forblive i Buda for at afvente et Svar og lod Lando reise alene, men lovede at komme senere til ham.

Nogen Tid efter fik Giannino en ny Beskytter; det var Francesco del Contado, en gammel Munk, barnefødt i Siena, men som var bleven Erkebiskop af Kolocza. Han haabede at opnaae endnu høiere Værdighed hos Giannino, hvis dennes Foretagende lykkedes; han raadede ham til at søge at vinde Ministrene og igjennem dem de høie Herrer i Riget. Giannino viste ham Tillid, udnævnte ham til sin Huuscapellan og Seglbevarer. Erkebispen gjorde sig nu al Flid for at fremme hans Sag; han fremviste hans Papirer overalt, og efter nogle Ugers Porløb havde han bragt det dertil, at sexoghalvtresindstyve fornemme Herrer havde indfundet sig hos Giannino og forpligtet sig til at følge ham med tusinde vel væbnede Ryttere og fire Tusinde Bueskytter, idet de tilbød at tjene ham paa egen Bekostning, indtil han var istand til at belønne dem. Men Kongen havde endnu ikke fattet nogen Beslutning, og Giannino ventede bestandig. Han henvendte sig nu gjennem Erkebispen til tre af de vigtigste Ministre og tilbød dem hver en Pung med 500 Guldgylden; Erkebispen havde han alt givet 200 Gylden for hans Mægling.

Ministrene modtoge Gaven og forlangte hans Papirer; nogen Tid efter fik han da ogsaa det Svar, at Kongen ikke længer tvivlede om, at han jo var Kong Ludvig den Halsstarriges og Dronning Clémences Søn og hans Fætter; som Følge deraf havde han bestemt at støtte ham med hele sin Magt, til han var bleven indsat paa Thronen.

Nogen Tid gik da Alt godt. I Begyndelsen af Aaret 1359 kom Daniello til Ungarn og dragte gode Tidender baade fra de asiatiske Folkefærd og fra de østerrigske Jøder. Disse havde bemyndiget ham til at tilbyde Giannino 250,000 Guldgylden, af hvilke 50,000 strax kunde udbetales; han bragte dem med sig. Giannino modtog disse og lovede snart at

komme til Daniello, som forlod Buda i Februar Maaned. — Nogle Uger senere kom der ogsaa en Borger fra Perugia, ved Navn Andrea, som havde seet ham i Rom i Cola di Rienzi's Tid. Perugia vilde løsrive sig fra Paven i Avignons Herredømme, og en Deputation af Adelen og Borgerskabet var hemmeligt kommen til Buda for at tilbyde Giannino Herskabet over deres By. Uden ret at undersøge Sandsynligheden ved dette Forslag optog han snart Andrea i sin Fortrolighed.

Men paa det Tidspunkt begyndte Ungarns ydre Forhold at blive forviklede. Adelen i den skatskyldige Provinds Bosnien vakte Uroligheder, og Kong Ludvig maatte sende et Hærcorps imod den; Zrebenic blev beleiret, men gjorde tapper Modstand, og Kong Ludvig, som selv tilførte Forstærkninger, var ikke heldigere end hans Hærførere, hvorfor Beleiringen maatte opgives. Der indtraf en mærkelig Begivenhed her; medens Kongen opholdt sig i Leiren i Erkebispens Telt, bleve Kronens Insignier stjaalne. Hvorledes vare de forsvundne? Derom melder Krøniken Intet; men nogle Aar senere bleve de fundne nedgravede hos en Guldsmed i Bistricia. Kong Ludvig havde i Hast ladet andre forfærdige og paany ladet det kongelige Segl trykke paa alle gamle Diplomer og Privilegier. Fra Bosnien drog han mod Bulgarerne, som havde angrebet Ungarn, og dem overvandt han. Men ved disse Begivenheder var hans Iver kjølnet for Giannino's Sag. Keiser Carl IV havde endvidere ægtet Philip af Valois's Søster Blanche, og under disse Forhold stillede Sagen sig meget ugunstigt for Giannino, hvem man nu raadede til at opgive det Hele. Ja, Kong Ludvig foregav endogsaa, at han havde alle sine Undersaatters Tjeneste nødig og forbød desaarsag alle de Ungarer, som havde lovet at følge ham paa deres egen Bekostning, at forlade Riget. Giannino ilede strax til Erkebispen af Kolocza og bønfaldt ham om i det Mindste at faae Breve fra Kongen til Paven og alle Christenhedens Fyrster, som kunde bevidne Lovligheden af hans

Fødsel og Rettigheder. Dette opnaaede han da ogsaa, og f. Ex. Brevet til Republikken Siena, som er dateret den 15de Mai 1359, lyder som følger:

«Til alle Konger, Prælater, Præster, Hertuger, Grever, Baroner, Byer og deres Myndigheder, vi, Ludvig af Guds Naade Konge af Ungarn, Hilsen og oprigtig Kjærlighed.

«Eftersom vi endelig ere blevne oplyste af Sandhedens Sol, der saa lang Tid havde været skjult under Skyer, er det ret og billigt at faae det ud deraf, som vi kunne troe at være nyttigt. Vi erklære da, at den ædle Herre Giannino di Guccio, opdragen i Byen Siena, af vore Forfædres kongelige Æt og Søn af Kong Ludvig af Frankrig og Dronning Clémence, høisalig Ihukommelse, er kommen til os og har beviist og godtgjort for os ved et stort Antal Beviser, at Frankrigs Krone lovligt tilhører ham.

«Vi have seet, at den ædle Grevinde af Artois og hendes Svigersøn, Philip den Lange, den nævnte ædle Herre Giannino's Onkel, søgte faa Dage efter denne Sidstes Fødsel at ombringe ham for at sikkre Philip Kronen, men at det guddommelige Forsyn ved en Ammes Hjælp har villet, at en snild Omvexling fandt Sted, saa at der i den unge Prinds's Sted blev sat et andet Barn, hvis Død frelste hans Liv. Saaledes frelste fordum den hellige Jomfru, da hun flygtede til Ægypten, sit Barn ved at lade troe, at det ikke levede mere.

«Flere Herrer og Damer i vort Rige, som efter Kong Ludvig af Frankrigs Død vare dragne derhen for at besøge Dronning Clémence i vor Broder, Kong Carls Navn, hvis Søster hun var, have bekræftet Sagen og tilføiet, at Barnet derefter var bragt til Siena. Efterat han var kommet til vort Rige for bedre at overtyde os om Sandheden, have vi sendt vise og duelige Mænd til Frankrig, som efter deres Tilbagekomst paa Tro og Love have bekræftet det, vi have sagt her. Vi fordre da af Eders Venskab, at I ville anvende al Iver og Kløgt for at fremme hans Planer; og værer overbeviste om

at alle de Tjenester, I gjøre ham, ville vi ansee som viste os selv og vor meget kjære Broder».

Dette Brev var forsynet med det kongelige Segl, som de ungarske Ministre havde overladt til Giannino; men muligt er det jo ogsaa, at man har benyttet dem, der fandtes blandt de stjaalne Kroninsignier. Hvorledes dette forholder sig, er aldrig blevet oplyst.

Forsynet med disse Breve, forlod Giannino Buda den 16de Mai 1359 og førte med sig Andrea fra Perugia, tolv tydske Tjenere og en Munk fra samme Land; hans Tjenestetyende fra Siena havde tidligere forladt ham. Han drog til Venedig, hvor Daniello ventede ham med de Penge, som Jøderne havde givet ham. Her lod han sig forfærdige pragtfulde Klæder og kongelige Prydelser, drog derpaa over Treviso, Padua og Ferrara til Bologna, hvor han ankom den 3die Juni og maatte opholde sig i tre Maaneder, inden han kunde drage ind i sit Fædreland.

Under Giannino's lange Ophold i Ungarn var Siena blevet indviklet i en stor Krig med Perugia. I Begyndelsen slaaet af den fjendtlige Hærfører, havde man budt betydelige Pengesummer til det store Compagni, som Lando havde stillet sig i Spidsen for. Condottieren havde da hærget saa godt, at Bjergboerne i Appeninerne, fortørnede over hans Røverier, havde lagt sig i Baghold ved Passet de la Scalella, taget ham tilfange og dræbt mange af hans Folk. Lando maatte betale Løsepenge og fik da sin Frihed; han samlede en ny Hærskare, hærgede nu i Romagnen og ventede kun paa Leilighed til at hævne sig paa Florentinerne, der havde hjulpet Bjergboerne. Cardinal Albornoz havde kjøbt Fred for Paven ved at betale Condottieren 50,000 Gylden, men Firenze vilde ikke underhandle og opbød alle Italiens Fyrster til at sende Tropper mod den fælles Fjende. Lando rustede sig til Kampen med alle de Leiesvende, han kunde skrabe sammen i Landet.

Det var paa denne Tid, at Giannino kom til Bologna og tog ind hos Johan Visconti d'Oleggio, Lando's fortrolige Ven, hos hvem han havde fundet Tilflugt efter Uheldet ved de la Scalella. Han søgte strax at sætte sig i Forbindelse med Condottieren; men Albornoz havde faaet hans Ankomst og Planer at vide; han frygtede denne Forbindelse, og det lykkedes ham ogsaa at forhindre, at Giannino forlod Bologna med sine hvervede Tropper.

Imidlertid tøvede Lando med at begynde Kampen, da han saae de Forberedelser, Firenze gjorde. Han tilbød Republikken Fred mod en stor Sum; men den havde kun Jern at byde disse Fremmede, som nu alt i over et Aarti havde hærget Halvøen og kun svigtede deres Sag, som de tjente. Florentinerne fik Forstærkninger fra flere Sider, og den 29de Juni bleve Fanerne med stor Pomp uddeelte til den store Forbundshær. Pandolpho Malatesta, Herre af Rimini, som man havde betroet Commandoen til, tog Firenze's Faner ud af Hænderne paa Rettens Bannerfører, og efterat han havde overgivet den til Sieneren Nicolas Tolomei, brød han op med Hæren, der bestod af 4,000 Mand Fodfolk, Alle veludrustede. Man nærmede sig langsomt den florentinske Grændse og lagde sig i Leir en halv Miil fra denne i Omegnen af Malatesta. Den 12te Juli kom der Trompetere fra Lando til den fjendtlige Leir og bar en Tjørngreen, paa hvilken der var fæstet en sønderreven, blodig Handske; de opfordrede den, som havde Mod til at maale sig med deres Høvding, til at tage den op. Pandolpho gav sig til at lee, tog Handsken op i Hærens Navn, lod skjænke Viin for Trompeterne, gav dem Penge og lod dem føre tilbage med Fanfarer. Lando ventede endnu fjorten Dage uden at gjøre nogen Bevægelse, derpaa brød han op og gjorde Mine til at angribe; men da han bemærkede, at Malatesta rykkede frem imod ham, standsede han paa Fluemarken (campo alle Mosche), paa en Høislette, omgiven af Strømme med steile Bredder, og omgav sig med Grave og Pallissader. Florentinerne nærmede sig i en Fjer-

dingveis Afstand og sendte nogle lette Tropper frem; men Condotterieren, som frygtede et Corps Fodfolk, som man havde sendt op i Bjergene for at omgaae ham, vovede ikke at modtage Kampen. Han afbrændte sin Leir om Natten og trak sig i al Hast tilbage til Kvindehøien (colle alle Donne) paa Lucca's Territorium. Compagniet adspredte sig skamfuldt, og dets Førere, Lando og Baumgarten, toge Tjeneste hos Marquien af Montferrat, der førte Krig med Herren af Milano. Nogen Tid efter forraadte Lando denne nye Herre, gik over til hans Fjende, fik Baumgarten til at følge sig, trængte før Giannino ind i Frankrig og bragte med sine Bander Paven til at skjælve i Avignon, medens Albornoz endte Erobringen af Romagno.

Giannino blev bestandig mod sin Villie holdt tilbage i Bologna. Han manglede Penge og kunde ikke betale sine tydske Soldater; disse bleve da nødte til at sælge deres Heste for at leve. Endelig slap han hemmeligt bort og ankom til Siena den 6te August 1359 efter sexten Maaneders Fraværelse, ene ledsaget af Andrea fra Perugia og to tydske Vaabendragere. Han forblev her rolig nogen Tid, indtil atter den almindelige Opmærksomhed henvendtes paa ham. Der skulde vælges til Raadet, og Giannino di Guccio Baglioni's Navn kom med paa Listen. Men Raadet erklærede, at den Borger i Siena, som var kjendt under dette Navn, ikke var nogen Anden end den franske Kong Ludvigs Søn; alle de bekjendte Papirer bleve fremdragne og offentligt oplæste, og hans Valg blev kasseret. Nogen Tid efter kom Storseneschalen af Neapel til Siena; ogsaa han førte Forhandling med Giannino og raadede ham til et drage til Paven. Han fulgte Raadet, forlod Siena i Begyndelsen af Aaret 1360 og ankom den 21de April til Avignon, forklædt som Pilegrim. For at faae Adgang til Pave Innocents med noget Haab om et heldigt Udfald maatte han imidlertid først henvende sig til Cardinalen af Firenze, den første Skriftefader; men denne boede i den franske By Villeneuve, og det var nødvendigt at

iagttage stor Forsigtighed for at komme til ham. Giannino forlod da, forklædt som Pilegrim, tilfods Avignon og gik over Rhonebroen til Slottet, hvor Cardinalen residerede. Han lod sig anmelde som en Reisende, der valfartede til St. Jacob de Compostella og havde en vigtig Meddelelse at gjøre. Indført hos Cardinalen fortalte han denne sin Historie og meddeelte ham alle de bekjendte Oplysninger; Cardinalen lovede paa det Bedste at tale hans Sag hos Paven og holdt ogsaa Ord; men da denne hørte, at der atter var Tale om denne Kjøbmand fra Siena, som Cola di Rienzi, Raadet i Siena og Kongen af Ungarn alt havde tilskrevet ham om, svarede han, at han først maatte raadføre sig med Cardinalerne. Udfaldet af denne Raadslagning var ikke gunstigt; efter otte Dages Forløb kom der Meddelelse om, at Paven ikke kunde blande sig i denne Sag, og Papirerne bleve sendte tilbage. Giannino tabte dog endnu ikke Modet; han søgte at paavirke baade Cardinalerne og andre mægtige Herrer, for at de skulde skaffe ham Audients hos Paven, men denne vedblev stadig at negte dette. I al Hemmelighed modtog han ogsaa mange Opmuntringer til ikke at opgive Sagen, og da de sørgelige Begivenheder under Dauphinen Carls Regentskab, medens hans Fader Johan var Fange, havde vakt stærk Bevægelse blandt Befolkningerne i Syden, lovede en stor Deel Herrer og Byer ham deres Understøttelse, saasnart han blot havde det mindste Held i sit Foretagende. Greven af Foix lod ham sige, at han kun ventede dette Øieblik for at erklære sig.

Men Giannino maatte have Soldater, og Tidernes Ugunst forskaffede ham da ogsaa disse. Kongen af Frankrig var utaalmodig efter at faae sin Frihed for enhver Priis, og han sluttede den ulykkelige Fred i Brétigny, hvori han afstod til Kongen af England Alt syd for Loire med Undtagelse af Languedoc og en lille Deel af Guyenne, et egenkjærligt og upolitisk Offer, hvorved han vakte Misfornøielse baade hos de høie Herrer og Folket. Derved blev ogsaa en stor Hob Eventyrere ledige, og blandt dem et stort Antal Italienere,

som Giannino nu søgte at hverve for sin Sag. En af deres Førere, Florentineren Nicolas Baglietti, gik ind derpaa og lovede at faae mange af de andre Høvdinger til at følge sit Exempel. Der samledes nu en Mængde adspredte Soldater, Sendebud udgik overalt, og snart var en mægtig Hær bragt paa Benene til Frankrigs Erobring. Der var især mange Englændere, og Commandoen blev overgivet til Hertugen af Lancasters Svoger, André de Beaumont, et ungt Menneske paa tyve Aar, hvis Fødsel alene forskaffede ham denne Ære, medens hans Lieutenant, Jean de Vernai, egentlig førte Hæren. Denne var en dristig Mand, som rykkede frem mod Rhonen for at bemægtige sig Lyon. Men han vilde dog først personligt forhandle med Giannino og begav sig derfor den 26de November 1360 til Avignon. De bleve snart enige, og Vernai vendte tilbage til Hæren.

Giannino ansaae det nu for raadeligt at undersøge, hvorledes Stemningen var i Provence. I al Hemmelighed drog han til Orange og den lille By Saint-Remi, hvor han ogsaa begge Steder fandt Venner. Han vendte derpaa tilbage til Avignon, hvor han traf Daniello, som han ikke havde seet siden Reisen til Ungarn, og som han havde tilskrevet om at indfinde sig med Penge, Ædelstene, Perler og Klenodier. Giannino sendte ham nu paany til Venedig og Milano for at kjøbe Faner, Bannere, Skjold og Skjoldmærke og alle de Prydelser, der sømme sig for en Konge. Daniello udførte dette Hverv i al Hast og kom snart igjen tilbage til Avignon med prægtige Vaaben, et kostbart Kaardegehæng, en kostelig, med Stene og Perler besat Kaarde, en herlig Liliekrone, for 10,000 Guldgylden Perler og ædle Stene til at pryde den med, baade Rubiner, Smaragder, Diamanter og Safirer, mange Perler og rige Silkedragter, Kyradser, Hjelme, pragtfulde Sadler og Tømmer. Derpaa befalede Giannino ham at drage med til Provence og saa reise til Siena, hvor Prætendentens Hustru skulde gjøre alle de Prydelser færdige, som han behøvede, og

derpaa komme til ham i Frankrig med Børnene, naar det rette Tidspunkt var kommet.

Blandt flere Personer, som imidlertid kom til Avignon og ivrigt syntes at antage sig Giannino's Sag, var der ogsaa en Italiener, Perone fra Cornova. Han havde hændelsesviis hørt Tale om hans Planer, var kommen til Giannino, havde kastet sig paa Knæ for ham og lovet under Eds Tilbud aldrig at forlade ham. Giannino skjænkede ham hurtigt sin Fortrolighed og gav ham en Mængde hemmelige Sendelser til flere vigtige Personer, navnlig i Paris, hvor Perone tidligere havde ført en betydelig Handel med kostbare Tøier. Da Sagen imidlertid ikke havde den Fremgang, han ventede, faldt det ham ind, at et Forræderi maaskee kunde være mere fordeelagtigt, og da to af hans Kones Brødre vare i Cardinalen af Périgords Tjeneste, drog han hen til dem og betroede dem alle Giannino's Planer. Han fik nu Adgang til Cardinalen; denne lovede ham en stor Pengesum, naar han vilde forraade Giannino og hjælpe til at tage ham tilfange. Dog dette var ikke saa let, og man tænkte da paa at forgive ham. Men Giannino var bleven urolig over Perone's pludselige Afreise, forlod da atter hemmeligt Avignon og kom til Slottet Salon, som da tilhørte Raimond de Montauban og blev beboet af en ældre, ugift Dame Victoria, almindelig kaldet Thora. Hun stod i stort Ry hos den provençalske Adel for Viisdom og Dyd, havde været Hofdame hos Dronningen af Neapel, men hørte egentlig hjemme i Siena og var i Slægt med Familien Baglioni. Denne Dame tog Giannino under sin Beskyttelse; han haabede da, at Provençalerne vilde lade de tydske Tropper, han havde efterladt i Bologna, passere gjennem deres Land, og smigrede sig med, at Synet af denne stærke Hærmagt vilde faae dem til at erklære sig aabent for ham. Disse tørstede forøvrigt efter Hævn over Dauphin. Denne var nemlig kommen til Provence paa Herrerne af Baux's Opfordring, da de havde gjort Opstand mod Kongen af Neapel; han havde anstillet sig, som om han vilde mod-

tage Kronen af Arles, der blev ham tilbudt, og i de to Aar, han opholdt sig der, havde han hærget Provence med Ild og Sværd. Giannino forblev otte Dage i Salon og udsendte atter sine Sendebud, derpaa reiste han med Thora til Aix, hvor han ankom i December Maaned, næsten samme Øieblik, som Krigen begyndte.

Den 25de December 1360 ankom fire Tusinde Ryttere udenfor Byen Pont-Saint-Esprit, anførte af Jean de Vernai, som nu skulde slaae det første Slag for Giannino. Det var en ubetydelig By, men dens Beliggenhed ved Rhonen imellem Lyon og Avignon gav den Vigtighed, og det var et almindeligt Rygte, at der var skjult store Skatte i dens Borg. Den forsvaredes af Senechalen af Beaucaire, der kun havde faa Tropper, men dog gjorde kraftig Modstand. Imidlertid fik Beleirerne Forstærkning, og da Senechalen under Stormen havde det Uheld at falde ned af et Stillads og brække Benet, blev han tagen tilfange og Byen indtaget. Den led nu al den Nød, som følger med en stormet By: Mændene bleve nedhuggede, Qvinderne skjændede og Husene plyndrede. Nu deelte Partigængerne sig i flere Corpser, en Deel gik over Rhonen mod Lyon, en anden mod Avignon, hvis Tilførsel den afskar; overalt langs Floden streifede de om og udbredte Ødelæggelse og Nød.

Men der var ikke meget Haab for en Sag, til hvis Fremme man anvendte saadanne Krigsmænd. Ingen af de Herrer, som Giannino havde stolet paa, vilde gjøre fælles Sag med disse Eventyrere. Der blev taget de alvorligste Forholdsregler, og Paven, som frygtede det Værste for Avignon, skrev til alle Christenhedens Fyrster og besvoer dem at skynde sig, for at ikke ved Avignons Indtagelse Frankrig og alle de nærliggende Lande skulde komme i Fare. Han opfordrede den ham hengivne Cardinal Rinaldo Orsini til med List og Magt at søge at faae Giannino i sin Magt, da det var det eneste rette Middel til at bringe Forvirring i Fjendens Planer.

Dette var nu en ikke saa vanskelig Opgave; Giannino betroede sig jo strax til Enhver, som henvendte sig til ham. Han var kommen til Aix og ventede forgjæves paa den ham lovede Tilslutning; da indfandt sig den 6te Januar en Udsending fra Senechalen af Provence, Fogden Jean de Caraman, hos ham og raadede ham til ikke at stole altfor blindt paa de høie Herrer, men hellere foreløbigt skjule sig. Giannino lod sig da føre ind i Taarnet i Aix for ikke at være udsat for altfor mange Besøg. Fra flere Sider kom der ligeledes Advarsler, for at man ikke skulde føre ham bag Lyset og gjøre ham til Fange i Frankrig.

Byen Aix's øverste Myndigheder begave sig til ham i Taarnet, erklærede ham, at de havde hørt, han var en Kongesøn, og at Frankrigs Krone tilhørte ham; de vilde af ham selv have Sandheden bekræftet, de skulde da virke for, at man ikke holdt ham fangen, men viste ham al kongelig Hæder. Giannino's veltalende Ord overbeviste dem, og de tilsagde ham deres Hjælp, gik til Senechalen og opfordrede ham til at lade Giannino komme ud af Taarnet. Men Senechalen svarede, at han først maatte underrette Kongen derom, og at han kun vilde gjøre, hvad der blev ham befalet fra høieste Sted. Afsendingene forlangte da, at Giannino skulde betroes til deres Bevogtning, indtil det kongelige Svar kom, og erklærede, at de vilde behandle ham med alle de Æresbeviisninger, der tilkom hans Rang; men Senechalen afslog ogsaa det, og de maatte nøies med hans Løfte om at behandle Fangen godt.

Da Thora fik dette at vide, opfordrede hun indstændigt Borgerne i Aix til atter at gjøre Skridt hos Senechalen; men det havde ikke noget heldigere Udfald. Da var der Nogen, som raadede Giannino til at betroe Senechalen sine Papirer, men det var en Snare, som han lod sig fange i; thi saasnart Senechalen havde faaet dem, vilde han ikke give dem tilbage, og da han den 16de Januar var nødsaget til at forlade Aix for at tilføre Paven i Avignon Forstærkning,

gav han sine Folk udtrykkelig Befaling til at behandle Fangen med største Strenghed. Man kastede da Giannino i et Fangehul, sluttede ham i Jern og Bøiler og fratog ham Alt, hvad han havde hos sig. Hele Rovet beløb sig til en Værdi af 15,000 Gylden.

Medens dette foregik, søgte Paven at paavirke Partigængerne med hele sit Ords Magt. Da dette ikke nyttede, men de tværtimod vedbleve at hærge Omegnen ved Avignon, lod han prædike Korstog imod dem og lovede Alle dem, som vilde kæmpe for den gode Sag, den samme Aflad, som var tilstaaet Korsfarerne mod det hellige Land. Der udgik pavelige Skrivelser til Konger og Dronninger, Fyrster, Byer og alle Christenhedens Folkefærd; men Partigængerne trængte mere og mere ind paa ham. Der kom vel Hjælp fra mange Sider, men de vilde Skarers Ødelæggelser udstrakte sig bestandig videre, og Jean de Vernai, som bestandig stod i Pont-Saint-Esprit, beredte sig til at udrive Giannino af hans Fjenders Hænder, da han selv faldt i en Snare, som Paven havde stillet ham. Det er ganske eiendommeligt at see, hvorledes den Slags Krigslist lykkedes dengang. Nogle Soldater forlode en Dag Avignon og fremstillede sig udenfor Pont-Saint-Esprit's Mure; de sagde, at Paven havde behandlet dem grusomt, udjaget dem af sin Tjeneste og ved en Herold høitideligt banlyst dem fra Avignon; de kom nu for at bede om et Tilflugtsted. Man modtog dem godt, men nogen Tid efter, da Jean de Vernai en Dag var ude for at undersøge Byens Mure og Grave, blev han pludselig omringet af disse Soldater, som havde lagt sig i Baghold; han blev saaret, taget tilfange efter en tapper Modstand, ført til Avignon, derfra til Nîmes for at overgives til Kongens Folk og dømmes. Nogle Dage efter blev han i al Hemmelighed forgivet.

Partigængernes Førere sendte nu Brev til Paven med Forsikkring om, at det ikke var mod den pavelige Stol, de førte Vaaben, men kun for at indsætte Kong Giannino i hans Rettigheder; det var derfor, de havde besat Pont-Saint-

Esprit. De skreve nu ogsaa til Senechalen af Provence og fordrede Giannino's Udlevering samt Tilbagegivelse af det, der var frarøvet ham; i modsat Fald vilde de hærge Senechalatet med Ild og Sværd. Men denne Trusel havde den modsatte Virkning; deres Sendebud blev kastet i Fængsel, Giannino blev behandlet med endnu større Strenghed, man anholdt alle de Folk, som kom til Aix for at søge Underretning om ham, og opsnappede alle Breve, som vare adresserede til ham. Da der nu ogsaa fra alle Sider samlede sig store Hærskarer for at bekæmpe de vilde Bander, opgave disse endelig Besættelsen af Pont-Saint-Esprit; Paven gav dem da Absolution for deres Synder og udbetalte dem 60,000 Guldgylden. Vel var der endnu en Skare, som rykkede frem mod Lyon, men mod den samlede sig store Troppeafdelinger. Den kastede sig ind i Slottet Brignais og ventede her de Franske. Connetablen af Bourbon førte disse og sendte Speidere ud for at iagttage Fjenden. Man lod disse nærme sig uden at forurolige dem, og de bragte da Connetablen den Efterretning, at der kun var ganske faa Folk, som endog vare slet væbnede. Han lod da overalt plante sine Bannere og Standarter, bragte sine Tropper i Slagorden, og Fortroppen rykkede frem, femten Hundrede Mand stærk. Rask klattrede de op ad en Høi uden at møde nogen Hindring eller opdage Fjenden, som havde skjult sig paa den modsatte Side; men pludselig, da de vare komne midt op paa Skraaningen, bleve de angrebne af Partigængerne, som lode en Hagl af Steen styrte ned over dem, der knuste deres Hjelme og Rustninger og dræbte et stort Antal Folk. Connetablen ilede til Hjælp med de bedste af sine Mænd; forgjæves raadede Fortroppens Fører til ikke at fortsætte Kampen i denne Stilling, men at søge at faae Fjenden til at forlade Høien; man vilde ikke vige, og bestandig haglede Stenene ned. Da Partigængerne saae, at Franskmændene begyndte at blive trætte, lode de friske Tropper rykke frem bag om Høien, som fuldendte Seiren. Stort var Mandefaldet, mange af Franskmændene

bleve tagne tilfange; Connetablen og hans Søn bleve haardt saarede bragte til Lyon, hvor de døde nogle Dage efter. De bleve bisatte i Dominicaner-Kirken, og tilhøire for Alteret læser man endnu paa deres Gravmæle, at Slaget ved Brignais stod Onsdagen før Palmesøndag, den 6te April 1361.

Sorgen var stor i hele Syden. De vilde Bander spredtes ad og plyndrede og hærgede overalt. Pavehoffet skjælvede. Marquien af Montferrat blev kaldet til Avignon, men han vidste ikke andet Raad end atter at tilbyde dem 60,000 Gylden og Syndsforladelse; desuden foreslog han dem for hans Regning at lade sig hverve til at tage Deel med i Kampen mod Mailand. De modtoge Tilbudet, plyndrede paa forrædersk Maade Provence paa Veien og rykkede den 2den Mai ind i Piemont, hvor de vare Marquien til stor Gavn; men næppe var Toget endt, før de atter vendte tilbage over Bjergene til Frankrig.

Imidlertid var der udbrudt en Pest i Syden, og denne Ulykke gav Giannino's Forhaabninger Naadestødet. Den varede denne Gang syv Maaneder og bortrev især mange anseete Mænd i Byerne. I Avignon rasede Sygdommen i fire Maaneder, 17,000 Mennesker omkom, deriblandt ni Cardinaler, henved hundrede Bisper og mangfoldige af Giannino's Slægt og Venner. Pesten medførte rigtignok en Forandring i Fangens Stilling, dog uden at forbedre den. Senechalen flygtede for denne Landets Svøbe, begav sig med hele sin Familie til Marseille, hvorfra han gjorde Regning paa at komme over til Neapel, og han førte hemmeligt sin Fange med under hans sienske Navn, Giannino di Guccio Baglioni. Da han kom til Marseille, overgav han ham i Fogden Jean de Caraman's Hænder. Denne lod ham sætte i et Kammar paa Raadhuset og gav ham en Neapolitaner, Antonio, til Fangevogter. Nogle Uger efter erfarede man, at de spanske Skarer, som Kongen af Arragonien havde sendt Paven tilhjælp, og som vare komne for sildig, havde kastet sig over Provence og beleirede Aix. Giannino fik samtidig af Antonio at vide,

at han skulde bringes til Beaucaire for at udleveres til Kongen af Frankrigs Hærfører. Forfærdet over denne Tidende lovede han sin Vogter 500 Gylden, naar han vilde hjælpe ham til at undflye og ledsage ham paa Flugten. Antonio gav ham sit Ord, og midt om Natten den 13de September gjorde Giannino en Rebstige af et Tæppe og sin Lærreds Kjortel og hissede sig ned. Men Antonio var der ikke, som han havde lovet; han ventede til hen mod Morgenstunden, men forgjæves; Giannino iilte da til Stranden, men ingen Baadfører vilde sætte ham over; man havde forbudt dem at føre Nogen over uden utrykkelig Tilladelse. Giannino vanker om ved Stranden ene og forladt og finder endelig Ly i en Kirke. Da Dagen brød frem, gik han atter til Stranden, men han havde ikke bedre Held; da tog han sin Tilflugt til et usselt Herberg, hvor en god Kone modtog ham venligt. Han sagde hende, hvem han var, og lovede store Belønninger, hvis hun vilde skjule ham. Imidlertid var det blevet kundbart i Marseille, at Fangen var undsluppen, og Jean de Caraman lader ved en Herold forkynde, at Giannino er en Usling, som har gjort sig skyldig i Majestætsforbrydelse, at han har opægget de spanske Soldater til at hærge Provence, og at han er bleven holdt fangen i Marseille derfor, men at han var undsluppen nu i det Øieblik, da han skulde sendes til Neapel. Han opfordrer Alle til at gribe ham og udlover halvtreds Gylden til den, som angiver ham. Den fattige Qvinde i Herberget lod sig dog hverken lokke af Trusler eller Guld; hun fordoblede sin Forsigtighed og skjulte ham i en Kjælder. Men en Skomager, som havde sin Gang i Herberget, havde opdaget Flygtningen. For at fortjene den udlovede Belønning angav han ham, og Giannino blev ført tilbage til Fængslet under den rasende Mængdes Skrig og Trusler. Jean de Caraman, som et Øieblik havde frygtet for at see sin Fange undslippe, begav sig strax til ham og behandlede ham med den meest oprørende Raahed. Han greb den Ulykkelige i

Skjæget, rev det ud med Voldsomhed, slog ham flere Gange med sin Kaarde og gav ham, bestandig hidsigere, det ene Slag efter det andet i Hovedet og Ansigtet. Marseillanerne, som vare Vidner til denne vilde Færd, følte sig oprørte, de knurrede mod Fogden, som feigt misbrugte sin Magt, og forestillede ham, at Fangen kun skulde døe, hvis han havde fortjent det, ifølge Dommernes Kjendelse og for Bødlens Haand. Nogle vovede endog at yttre, at det var imod al Ret, at man havde holdt ham i Fængsel i saa lang Tid uden at dømme ham. Snart efter samledes Raadet, og der blev Spørgsmaal om at afsætte Fogden. Men Jean de Caraman's Grusomhed fordobledes kun herved; han lod Giannino kaste i et mørkt Fangehul, lod lægge hundrede Pund Jern om hver af hans Fødder og Lænker om Hænderne, og over tre Maaneder maatte han tilbringe under disse frygtelige Pinsler, der næsten ganske hindrede ham i hans Lemmers Brug. Dog, det var ikke nok dermed, Fangevogteren bragte ham ikke Andet end ildesmagende, fordærvet Næring, og tre Gange havde han endog givet ham forgiftet Mad, som hans stærke Constitution dog modstod; selv Linned fik han ikke, saa at han var fyldt med Utøi, Bylder og Saar. Imidlertid maatte der gives en saadan Fremgangsmaade, som ikke forblev ubekjendt, et Skin af Berettigelse. Jean de Caraman lod sig da tilskrive et Brev fra Avignon, hvori der blev berettet mange onde Ting om Giannino, og det lod han offentligt gjøre bekjendt; han beskyldte ham ogsaa for at have ladet slaae falsk Mønt, og han lod falske Pengestykker, som han selv havde ladet fabrikere, circulere blandt Folket til Støtte for sin Paastand. Et nyt Brev, som han ligeledes havde ladet sig tilskrive, og drukne Matroser, som han havde kjøbt dertil, bevidnede Sandheden af Beskyldningen, og Marseillanerne forlangte Giannino's Død; man skulde stille ham i Gabestokken, lade ham stene af Børnene, brændemærke og brænde paa et Baal. Vanærende Sange løde gjennem Byen, hvori den Ulykkelige udskjældtes for Qvinde og Skjøge og

kaldtes Johanne, Dronning af Frankrig; Folkets Raseri steg mere og mere. Giannino bar dog alle disse Pinsler med en Martyrs Taalmodighed og kaldte dem kun en Straf for sine Synder til hans Sjæls Frelse. I Alt dette laa der imidlertid endnu ikke noget egentligt Beviis for Gianninos Brøde; Jean de Caraman frygtede for, at Sandheden dog skulde komme for Dagen, og han besluttede at bringe Giannino til selv at tilstaae. Midt om Natten begav han sig til hans Fangehul, med to Soldater og dragen Kaarde, for at skræmme ham. Han opfordrede ham til at bekjende sin Forbrydelse, at tilstaae, at de Segl, han havde benyttet, vare falske, og at ingen Vold havde tvunget ham til at tilstaae Sandheden. Hvis han negtede at adlyde, skulde hans Folk hugge Hænder og Fødder af ham og kaste ham i Havet. Giannino svarede, at han ikke vilde tilstaae Noget, som var usandt, at der levede mange Folk, som kunde bevidne hans Udsagn; men da Caraman nu lukkede hans Mund med Haanden og atter truede ham med Døden, lod han sig skræmme, og næste Dag oplæste Fogden for det forsamlede Raad en Tilstaaelse, han selv havde skrevet. Dødsdommen lød nu almindeligt; men Giannino, som fra sit Fangehul hørte Alt, hvad der foregik, skreg høit, at det Altsammen var Usandhed, og at kun Vold og Trusler havde faaet ham til at tilstaae. Nu befalede Fogden, at man skulde tage al Næring fra Fangen og gaae strengere tilværks imod ham; men da stode nogle af Raadets Mænd op og erklærede, at det var en Skjændsel, saadan som man var faret frem mod Fangen. De talte saa indtrængende, at Stemningen snart slog om, og man fattede den Beslutning, at han skulde føres over til Neapel for at dømmes af Kongen der. Fogdens Ord bleve ikke mere hørte.

Mandagen den 16de Januar 1361 forlod en Gallei Havnen for at føre Giannino til Neapel. Marseillanerne havde ingen ret Tro til Senechalen, de havde derfor paalagt Skipperen at behandle ham vel; Giannino blev da ogsaa befriet fra Lænkerne, men han blev kastet ned i Skibsrummet og

fik ikke Andet at spise end skimlet Brød og daarlig sardinsk Ost samt doven Viineddike at drikke. Der var Ingen, der ret vovede at nærme sig til denne Menneskeskikkelse med det gustne, dødningelignende Ansigt, uden Linned, klædt i stinkende Pjalter og fyldt med Utøi, der snart havde udbredt sig over hele Galleien. Efter tre Dages Seilads naaede de Neapel, og om Løverdagen blev Giannino ført frem for Kongen. Ludvig af Tarent blev rørt af Medlidenhed ved Synet af ham og spurgte ham med Blidhed, hvad der havde bevæget ham til at føre Hærværk mod Frankrig, opægge til Omvæltninger der og søge at bemægtige sig Thronen. Giannino fortalte sin Historie. Kongen syntes at lytte til Fortællingen med Interesse, men da han ikke nu ønskede at undersøge Sandsynligheden af den, indskrænkede han sig til at love ham en mere menneskelig Behandling for Fremtiden og overgav ham til Citadellets Vicepræfect, som strax lod ham give linnede Klæder, en Kappe, uldne Halvstøvler og en Hue. Han blev nu indsat i Fogderiets Fængsel, hvor han vel fik Lænker om Benene om Aftenen, men dog beholdt Hænder og Mund frie; men først over en Uge efter faldt det Kongen ind, at han maatte trænge til mange Ting i sit nye Fængsel; han lod ham da give en Kappe, to Skjorter, to Par Halvstøvler og tre Par Sko. Der blev opstillet en Seng i hans Kammer; hans Vogtere fik udtrykkeligt Befaling til at give ham passende Næringsmidler, og de skulde tillade Enhver at besøge ham for at mildne Kjedsomheden ved hans nødvendige Indespærring. Der kom da ogsaa mange Stormænd og Adelige for at besøge ham og af hans egen Mund høre Fortællingen om hans Hændelser. Giannino's Blidhed og hans rolige, maadeholdne Ord vakte Medfølelse hos Alle; Enhver havde Medlidenhed med ham og dadlede Senechalen, fordi han havde standset ham i hans Foretagende og ført ham som Fange til Neapel; man meente endog, at Kongen hellere burde sætte ham i Frihed og behandle ham med al

Ære. Ogsaa mange Sienere kom til ham og søgte at lindre hans Lidelser. En af dem, en simpel Soldat, Bartolomeo Baglioni, altsaa vel egentlig en Slægtning af ham, bragte ham hver Dag baade bedre Næringsmidler end dem, han fik i Fængslet, og tillige varmere Klædningsstykker, og han bad ham tage tiltakke dermed, da han ikke havde Midler til at forskaffe endnu bedre. Denne Mildhed og Medlidenhed vakte atter Haab hos Giannino; det syntes ham, at det ikke maatte være umuligt for ham at gjenvinde Friheden, og han skrev da flere Breve til Kongen desangaaende; han udviklede for ham, at hverken han, hans Slægt eller Venner nogensinde havde foretaget Noget mod Hans kongelige Majestæt ei heller mod Provençalerne og bønfaldt ham om at have Medlidenhed med hans usle Kaar, at formaae Senechalen til at give ham hans Ædelstene, hans Penge, hans Papirer og Alt det tilbage, som han havde frarøvet ham. Til samme Tid skrev han til alle de høitstillede Personer ved Hoffet, som kunde have nogen Indflydelse paa Fyrstens Beslutning; men Alt var tabt for Giannino. Nu bragte han ogsaa i Erfaring, at han ikke mere kunde gjøre Regning paa Daniello. Jøden, som var bleven i Avignon efter Giannino's Afreise, og som havde seet alle sine Forhaabninger tilintetgjøres ved at høre om hans Fangenskab og Jean de Vernai's Død, havde anseet det for det Klogeste at bringe alle de Rigdomme, der vare betroede ham, i en Baad og søge Tilflugt i Venedig. Det var heller ikke nogen overflødig Forsigtighed. Selv førend Jean de Vernai var bleven tagen tilfange i Pont-Saint-Esprit, havde Cardinalen af Ostie's Folk en Dag fra et Baghold røvet 4,000 Guldgylden fra ham samt fire prægtige Heste og flere Gjenstande af stor Værdi, som Giannino havde bestemt for sine Slægtninge. Daniello seilede ned ad Rhonen og var alt lykkeligt kommen Arles paa en Miilsvei nær, da han pludselig blev angreben af Pavens Krigsøverste, som forfulgte ham. Han havde værget

sig tappert og dræbt to Soldater med egen Haand; men selv dødeligt saaret, blev han ført fangen tilbage til Avignon og kastet i Fængsel, hvor han døde nogle Dage efter. Alle, saavel hans egne som Giannino's, Rigdomme, hans Papirer og øvrige Gods blev taget.

Giannino overlevede ham kun i nogle Maaneder og døde ubemærket i Løbet af det samme Aar, 1362. Man kjender ikke ret Noget til hans Livs sidste Øieblikke, uden at han blev ført til Slottet Oeuf, og at han skrev sine «Erindringer« der. Det originale Manuscript er ikke blevet bevaret, men man har fundet flere Copier. Advocat Bartolomeo de Novara, der har taget den første, erklærer udtrykkeligt, at han har havt Originalen i Hænde, at Giannino har ført sine «Erindringer» indtil det Øieblik, han ankom til Neapel, og at hans Slægtning, Salomon Piccolomini, og en Slægtning af hans Hustru, Thomas Agazzano, have sluttet dem.

Saaledes har da denne mærkelige Mands Skjæbne været, som ikke ret kunde gjøre Fyldest i den store Rolle, Omstændighederne kaldte ham til at spille. Havde den fredsommelige og sagtmodige sienske Borger været en saa dristig Eventyrer som nogle af dem, der en kort Stund stillede sig under hans Fane, havde det maaskee været ude med Huset Valois's Kongedømme. Men det skulde ikke være saaledes, og Historien kan nu kun i sine korte og lidet indholdsrige Actstykker vise os, at denne Mands Æt udslettes ukjendt og usselt. Giannino havde efterladt sex Sønner: tre med sin første Hustru, Giovanna Violi, og tre med den anden, Necca della Gazzaia.

Gigli beretter i sine «Sienske Dagbøger (Diario Sanese)», at han i Dominicaner-Klosterets Register i Siena har fundet omtalt, med Datum den 6te Januar 1427, Gabriele Baglioni's Begravelse, Gianninos ældste Søn, udsprungen utvivlsomt af Frankrigs kongelige Linie, paa hvis Skulder flere

Personer have kunnet see et hvidt Kors som dannet af to Sølvtraade. Registeret betegner ham som en af Alle agtet og elsket Mand og angiver, at han er bleven begravet mellem Klosterets to Døre. Denne Gabriele's Søn, Daniele Baglioni, blev myrdet paa Slottet Belfort, 1466, af en af sine Tjenere, der frarøvede ham Alt, hvad han eiede; Siena opreiste ham et Gravminde. Han efterlod en Søn, der hed Gabriele ligesom Bestefaderen.

Historieskriveren Sigismundo Tizio fortæller i sin «Siena's Historie» om denne Gabriele Baglioni, som han kalder sin gode Ven, en Mand af jævn Begavelse, fredelig og elskende Eensomhed, baade heftig af Gemyt og saa atter frygtsom, at han har kjendt ham som halvfjerdsindstyveaarig, fattig og arbeidende paa at forsørge sin Familie. Oldingen talte ofte om Giannino's ulykkelige Skjæbne og det skjæbnesvangre Sammenstød af Omstændigheder, som havde gjort hans sidste Levedage saa sørgelige og bragt Elendighed og Forglemmelse over hans Æt istedet for at skabe den en lykkelig og agtet Tilværelse. Han beretter ogsaa, at Mindet om Baglioni'erne bestandig havde bevaret sig i Frankrig, og at der ofte blev gjort Spørgsmaal om Gianninos Efterladte, men til noget Videre førte det aldrig. De senere Krønikeskrivere tale ikke mere om dem, og med Hensyn til det hvide Kors paa Skulderen, som man ofte anmodede Slægten om at vise, men uden at det ret omtales, at Nogen har seet det, skriver i det attende Aarhundrede den skeptiske Gigli i sine «Sienske Dagbøger» under 15de November:

«Man finder flere Steder i Dominicanerklosterets Sacristibog omtalt, at hvergang man begravede En af denne Familie, saae man et hvidt Kors paa den høire Skulder til Tegn paa Nedstamning i lige Linie fra Ludvig den Hellige. Jeg mener imidlertid, at dette Tegn, som de franske Krønikeskrivere ingensinde have omtalt, hvad de ikke havde undladt, hvis det virkelig havde existeret, kun er en reen

Opdigtelse; hvis dette Tegn nogensinde er blevet seet, da er det blevet anbragt for at udbrede den Mening blandt Folket, at de kongelige Prindser af fransk Blod og især af den hellige Konges Æt, som to Gange tog Korset til Krigen i det hellige Land, bare dette Mærke ved Fødselen».

J. Magnussen.

Oliver Cromwell.*)

I.

Det er faldet Efterverdenen og navnlig da Englænderne uendelig vanskeligt at vise Retfærdighed mod denne Mand, hvem Skjæbnen og ikke den formelle juridiske Ret hævede til en saa ophøiet Rang og gav en Magt, som det kun er faldet i faa Dødeliges Lod, og som dernæst i denne Stilling skaffede en abnorm Statsorden Vælde, Hæder og Magt. Man har heller ikke kunnet vinde Forkjærlighed for denne Mand, der ganske vist er en fuldkommen Typus paa den nationale, engelske Daadkraft, men paa den anden Side ogsaa synes at være en fuldstændig Legemliggjørelse af hele det puritanske Væsen med alle dets raae og uelskværdige Sider. Først i vore Dage har Historieforskeren kunnet beqvemme sig til Trin for Trin at følge denne mægtige Helt i hele hans aandelige Udvikling. Det bliver ved disse Undersøgelser mere og mere klart, at Cromwell stadig følte sig som en sand Guds Stridsmand, at han var en Handlingens og ikke en Ordets Mand; den almindelige historiske Opfattelse er nu villig til at indrømme denne usædvanlige Charakteer, der spillede en saa afgjørende Rolle i sin Tids store Verdensbegivenheder, en særlig fremragende Plads.

Der flød Waliserblod i Cromwellernes som i Tudorernes Aarer. Thomas Cromwell, Henrik VIII's protestantiske Stor-

*) Kilde: Dr. Reinhold Paulli: Aufsätze zur englischen Geschichte.

seglbevarer, denne «Munkenes Hammer», maa paa en Maade ansees for Familiens Stamfader. Han var bleven hævet til Greve af Essex, men faldt igjen som et Offer for en af de bratte Omskiftninger i den lunefulde Herskers Politik; han trak dog ikke sin Slægtning Sir Richard Williams, en født Waliser, med i sit Fald. Som saa mange andre Stamfædre for bekjendte Slægter fra hiin Tidsalder havde ogsaa Thomas Cromwell beriget sig paa den katholske Kirkes Bekostning; som Bytte havde han vundet sig Abbedierne Hinchinbrook og Ramsay, og disse Godser gik uformindskede over paa Sir Richard Williams, der nu af Taknemmelighed mod sin Slægtnings Minde for sig og sine Efterkommere antog Navnet: Cromwell. Om han paa en eller anden Maade var beslægtet med de Baroner af samme Navn, der engang i det fjortende Aarhundrede vare mægtige i Nottingham og Lincoln, lader sig nu ikke mere afgjøre. Slægten Cromwell svang sig imidlertid op til Anseelse ved den samme Art Begunstigelser, som tilflød Slægterne Russell, Seymour, Cecil og Herbert; dens Magt var fast knyttet til Tidsalderens reformatoriske Ideer. Under Elisabeths berømmelige Regjering fæstede Familien altsaa Rod paa sine Godser i den vandrige østlige Deel af Øen, men mindedes dog endnu sin Oprindelse fra det vestlige Bjergland, hvorfra ogsaa det herskende Dynasti stammede. Sir Henry, Richards Søn, kaldet den gyldne Ridder, glimrede blandt sine Standsfæller ved den Pragt, hvormed han førte sit Huus. Han havde en talrig Mængde Efterkommere og blev fulgt af sin Førstefødte, Sir Oliver, hvem det vel lykkedes at holde Familiens Godser sammen, men som dog maatte lide under Følgerne af Faderens Ødselhed og derhos skulde forsørge flere Sødskende. Familiens engang saa glimrende Udsigter begyndte saaledes allerede at svinde hen ved Begyndelsen af det syttende Aarhundrede, og den kunde ikke mere holde Trop med de øvrige Slægter fra Tudorernes Tid.

Sir Henrys anden Søn, Robert, kjøbte sig et Huus i Byen Huntingdon; han bestyrede derfra det tilhørende Jordegods og forsynede sit Tyende med Øl, han selv havde brygget. Han var formælet med Elisabeth Steward, der kunde føre sit Stamtræ tilbage til de skotske Konger; hun var et Barnebarn af den sidste Prior i Klosteret Ely, der var gaaet over til den protestantiske Kirke, var bleven Domdechant og havde giftet sig. Hun var from, huusholderisk og blev en sand Velsignelse for sin Mand og sin hele Familie. Hun havde i Alt ti Børn, hvoraf tre Sønner; den 25de April 1599 fik hun den eneste Søn, som overlevede hende og blev opkaldt efter sin Onkel, Sir Oliver. Den unge Cromwell var saaledes kommen til Verden i den store Dronning Elisabeths sidste Dage; men da han kom til Skjelsaar og Alder havde en anden Slægt besteget Thronen, og hans egen Moder var endog fjernt ude beslægtet med den. Ingen vil vel driste sig til at benegte, at den unge, høitflyvende Aand under Indflydelsen af sin Tids Overtro kan have troet at læse sin tilkommende Storhed i Stjernerne, lige saalidt som Nogen kan documentere det Sagn, der senere almindelig blev troet af hans Fjender og Misundere: et overnaturligt Syn havde engang viist sig for Ynglingens ophidsede Phantasi og spaaet ham en Høihed uden Lige.

Det er en Kjendsgjerning, at vi omtrent ikke have en eneste Efterretning fra hans Ungdomsaar. Langt senere partiske og ondskabsfulde Opdigtelser ville stemple den ganske unge Dreng som en dæmonisk Charakteer; men disse Fortællinger forkastes nu med Rette. I Foraaret 1603 holdt Jacob I langsomt sit Indtog i England og opholdt sig da som Gjæst hos Onklen, Sir Oliver, paa Familiens Stammesæde Hinchinbrook; den fireaarige Dreng var muligviis da tilstede, ligesom han vel ofte senere opholdt sig paa det ved Faderens Hjem nærliggende Slot. Han gik i Skole hos en evangelisk Geistlig, Dr. Beard; af sin Moder og af denne Mand blev han tidlig opdragen i strenge, puritanske Grund-

sætninger, der dengang begyndte at udbrede sig i det østlige England selv hos den lavere Adel eller Gentryen. At Faderen regnede sig til denne Stand, at Cromwellerne fra Huntingdon lige saalidt have været Bryggere af Profession som den berømte Jacob van Artevelde fra Gent, derfor kan man anføre Oliver Cromwells egne Ord i hans Protectorats første Parlament: «Jeg var af Fødsel Gentleman og levede hverken i høi Grad fornem eller meget ubekjendt». Det var imidlertid af Betydning, at han tidlig i Livet lærte baade at kjende By og Land med deres Modsætninger og forskjellige Stemninger. Hans Stand medførte med Nødvendighed, at han ligesom Hampden og Blake besøgte Universitetet. Ved Paasketid 1616 finder man hans Navn indført i Sidney-Sussex Collegiet i Cambridge, en Stiftelse, med hvilken netop de ansete Familier i Huntingdonshire stode i Forbindelse. Den gamle Collegiebygning med dens smaae Gaarde og snevre Rum staaer den Dag idag som paa hiin Tid; men den har ikke bevaret noget Minde om Oliver Cromwell, undtagen hans Indtegning i Matriklen og et ypperligt Portrait af Protectoren, der kort efter Aaret 1660 paa en hemmelighedsfuld Maade skal være kommet i Collegiets Besiddelse. Der kunde i Virkeligheden heller ikke være Meget at fortælle om denne Student, som allerede i Aaret 1617 maatte forlade Universitetet paa Grund af Faderens Død. At han ikke har draget særdeles Nytte af sit næppe eetaarige Studenterliv, fremgaaer af det Latin, som han senere skrev og talte; det gik ham, som det senere er gaaet saa mangen anden Englænder: han udvikledes til Livets Skole fuldt saa meget ved Omgang med sine Jævnaldrende og ved kraftige Legemsøvelser som ved Bøgerne. I en Alder af næppe 18 Aar blev han saaledes sin Families Hoved; han skulde understøtte en Moder og fem for det Meste endnu uforsørgede Søstre; derfor kom han ikke mere til at optage sine academiske Studier; men saasnart han blot nogenlunde havde ordnet sin Fædrenearv,

synes han at være tagen til London for i et af Juristcollegierne at forberede sig til Advocatstanden.

Her skal han i omtrent tre Aar have ført et vildt, udsvævende Levnet, eller rettere han skal have fortsat, som han havde begyndt i Cambridge. Saaledes fortælles det; men er det virkelig beviisligt? I Aaret 1663 udgav James Heath et Smædeskrift med Titlen: «Flagellum eller Usurpatorens Liv og Død»; i dette Skrift vil man finde alle Restaurationsperiodens Opfindelser og Løgne optegnede, men netop derfor kan man ikke betragte dette Skrift som en Kilde til Cromwells Levnetsbeskrivelse. Heath og hans Efterlignere vilde stemple hele denne Mands Liv som ryggesløst, og derfor vidste de at fortælle saa Meget om hans Ungdomsliv. Der var dog bevaret enkelte sikkre Data fra denne Tid i Cromwells Liv, og disse Data stode i Modstrid med deres Fortællinger; men dette bekymrede dem kun lidet; deres Formaal var blot at tilfredsstille deres Hævntørst mod den Mand, som havde tilføiet det absolute Kongedømme et saa forfærdeligt Nederlag. Det er f. Ex. saa lidet sandt, at Cromwell satte sin Fædrenearv over Styr og udsatte sine Nærmeste for Kummer og Nød, at han tværtimod 11 Aar senere endnu eiede hele sin Arv, som han da afhændede med Fordeel. En ung Mand, som skal have nydt alle Hovedstadens laveste Glæder og hengivet sig i Overmaal til dens Laster, gaaer dernæst næppe hen i en Alder paa kun 21 Aar og slutter et varigt, lykkeligt Ægteskab; men det gjorde dog Cromwell, der den 22de August 1620 blev viet til Elisabeth Bourchier, som var en Datter af en Ridder, og som rimeligviis allerede dengang hyldede strenge religieuse Anskuelser. Den Omstændighed, at den unge Ægtemand strax overtager Bestyrelsen af sit Fædrenegods og beholder sin Moder og sine Søstre hos sig, taler ligeledes til Gunst for ham. Alle disse Data rime saaledes ikke det fjerneste med hine Bagvadskelser, som forøvrigt mangle enhver Begrundelse; det forholder sig derfor næppe anderledes med disse Fortællinger end med de

Historier om Udsvævelser, man ligeledes bagefter vidste at fortælle om andre af det samme Parties store Mænd, som John Hampden og John Pym.

I de følgende ti Aar foregik der en betydningsfuld Forandring i Cromwells sjælelige Tilstand. Man kunde derfor være tilbøielig til heri at finde et indirecte Beviis paa hine ugunstige Fortællinger; men hvordan forholder det sig nu med hiin Forandring? Det Hele vil vistnok kun sige, at han som Mand tilegnede sig de samme alvorlige, religieuse Anskuelser, hans Lærer alt havde prædiket for ham i hans Drengeaar. Som saa mange andre Geistlige traadte Dr. Beard op imod Stuarternes officielle Kirke og samlede den puritanske Menighed i Huntingdon om sin Person; Cromwell afveg fra sin Fædreneslægts religieuse Anskuelser og sluttede sig med sin Moder og Hustru nøie til den puritanske Retning. Der fulgte nu for ham en indre Prøvelsestid eller, som man i Datidens Sprog kaldte det, en Gjenfødelse. Som saa mange Tusinder af hans Samtidige blev han efter denne Prøvelse en afgjort, ivrig Puritaner. Til Maalestok anlagde hine Mænd deres Bibel, og naar de nu fandt en heelt anden Tilstand i Kirke og Stat end den, de sværmede for, gav deres Smerte sig ofte Luft i en ydmyg Sønderknuselse og Anger over deres eget tidligere Liv, da de selv kun vare denne Verdens Børn. Skriftens Ord var bleven Kjød og Blod i denne Tidsalders Mænd; i dem søgte og fandt de da deres Trøst. Disse mørke, grublende Stemninger beherskede Cromwell i flere Aar; men heri ligger dog endnu intet Beviis for, at han havde store Ungdomssynder at angre; hans Omvendelse er ingen Følge af Udsvævelser. Som Beviis citerer man undertiden et Brev fra ham til en Tante. I dette Brev, der er skrevet 1638, hedder det; «I veed, hvorledes jeg tidligere levede. O, jeg levede i Mørket, elskede Mørket og hadede Lyset. Jeg var en Synder, Syndernes Hoved. Det er sandt; jeg hadede Gudsfrygten, dog Gud følte Naade med mig». Saaledes kan den Dag idag mangen Pietist eller Dis-

senter skrive, uden at han nogensinde har været letsindig; saaledes talte og tænkte dengang det halve England, og det var sandelig ikke den sletteste Halvdeel. At en fyrig, djærv, mægtig Natur som Oliver Cromwell efter en lang Sjælekamp hensynker i Hypochondri og en livsfarlig Sygdom, bør ikke vække stor Forundring hos os. Cromwells vigtigste Historieskriver, Thomas Carlyle, drager en Sammenligning mellem ham og Samuel Johnson; endnu nærmere ligger det dog at henvise til Martin Luther. En saadan Virkning er det bedste Beviis paa den dybe Alvor, hvormed disse Mænd søgte at klare sig de store Spørgsmaal, der vare dem saa magtpaaliggende.

Cromwell og Puritanerne traadte efterhaanden i en skarpere og skarpere Modsætning til Regjeringen; men det var overveiende Regjeringens egen Skyld. Det var Kong Carl selv, der ved en utaalelig Forfølgelse omskabte Secten til et politisk Oppositionsparti; da han vilde krænke alle Landets gamle Institutioner, reiste han mere og mere en kraftig Modstand mod sine Bestræbelser. Cromwell traadte offentlig over i Puritanernes Parti, da hans Fødeby i Aaret 1628 valgte ham til Medlem af Carls tredie Parlament. Hans Virksomhed var allerede dengang næppe aldeles ubemærket; man har bevaret nogle Brudstykker af en Tale, som han holdt i et Udvalg, hvor man forhandlede om nogle Geistlige af Lauds Skole; Regjeringen tog dem i Forsvar, medens deres Menigheder førte Klage over dem. «Hvis dette skal være de Trin, som føre til Belønninger i Kirken, hvad kunne vi vel da vente os?», udbrød han med Bitterhed. Med Hensyn til de enkelte Klagepunkter mod Præsterne havde han beraabt sig paa sin Lærer, Dr. Beards Vidnesbyrd, og Underhuset besluttede ogsaa, at denne Mand skulde føres som Vidne, da Parlamentet efter en stormende Scene blev opløst den 2den Marts 1629. I hele elleve Aar blev England nu paa en afgjort uretmæssig Maade regjeret uden Parlament. Overalt søgte Kronen at stramme Tøilerne; det opkrævede egenmæg-

tigt de af Parlamentet negtede Skibsafgifter og traadte ogsaa i andre Punkter de Grundsætninger under Fødder, som allerede vare udtalte i Magna charta. I By og Land reiste sig derfor ved utallige smaae Leiligheder en Opposition mod Kronen.

I Huntingdon var Oliver Cromwell Fredsdommer sammen med Dr. Beard og maatte i dette Embedes Medfør optage en Dyst med Regjeringen til Forsvar for sin Fødeby. Her som andetsteds vilde Regjeringen omstøde den gamle Municipalforfatning med et Byraad, der blev gjenvalgt aarligt. Der blev givet en ny Byret, Antallet paa Raadets Medlemmer blev nedsat til det Halve, og de skulde vælges paa Livstid. Cromwell og hans Meningsfæller handlede i conservativ Aand, da de vilde hævde den gode, gamle Ret; Kongens Geheimeraad søgte at komme ham til Livs paa en Maade, der ganske svarede til de Voldsgjerninger og Overgreb fra Regjeringens Side, hvoraf hine Aars Historie er opfyldt. Cromwell gik imidlertid fri; thi ingen Domstol kunde gaae ind paa Regjeringens Opfattelse i denne Sag, reise en Anklage imod ham eller udtale et «Skyldigt» over ham.

En lignende Conflict indtraadte, da Cromwell i Aaret 1631 solgte den største Deel af sine Eiendomme i Huntingdon og først flyttede en Miil nedad Floden til St. Ives og fem Aar senere atter flyttede over til Ely, der hørte til Grevskabet Cambridge og var Sædet for en Biskop. Her beskjæftigede han sig med Forbedringen af de Enge, han havde forpagtet; den Dag idag er Qvægavlen jo vigtigere end Agerbruget i Englands østlige Grevskaber. Hans Formue voxede langsomt ved Arvefald baade fra fædrene og mødrene Side, og han anbragte denne Formue paa en fornuftig Maade; samtidigt hermed var han idelig optagen med at værne om den puritanske Gudstjeneste mod Indgreb fra Biskoppens Side, medens forskjellige andre locale Spørgsmaal ligeledes lagde Beslag paa hans Tid, Ikke sjeldent maatte han træde op mod Regjeringens Overgreb. Allerede fra Dronning Elisabeths Tid havde man gjentagne Gange gjort Forsøg paa at regulere

Floden Ouse og derved udtørre de Marskegne, som strakte sig i det Mindste over fem Grevskaber og udgjorde mere end 400,000 Tønder Land. Grundeierne og samtlige Beboere af disse berygtede Fen-Districter vare interesserede i at see dette vanskelige Foretagende fuldført; men flere kongelige Commissioner havde ikke kunnet bringe noget Resultat tilveie; flere fornemme Lodeiere, f. Ex. Familien Russel, havde forgjæves offret høie Summer og bestemt, at baade Kronen og de hollandske Vandbygmestre skulde have deres Qvotadele af den Jord, som vilde blive indvunden. I Aaret 1637 faldt Carl I da paa den Tanke at nedsætte en ny Commission, som skulde søge at hjælpe ham til nye Indtægter. I sin Finantsnød var han ikke kræsen med at søge Udveie og tog fat paa Sagen efter sædvanlig Viis. Uden at tage Hensyn til Eiendomsretten eller den lavere Befolknings Græsningsret afstak man Dæmninger og gravede Grøfter, saa at sluttelig Alle, men særlig dog den simple Mand, bleve forbittrede over Administrationens Overgreb selv paa det fuldstændigt privatretlige Omraade. Oliver Cromwell traadte da modigt i Skranken for sit Landskabs krænkede Rettigheder, og det lykkedes ham virkelig at afvende den tilsigtede Forurettelse; derimod vare hans Bestræbelser rettede paa selve Udtørringen; i denne Retning fortsatte han kun sin Faders og Bedstefaders Værk. Ved denne Sag handlede Cromwell dog uden al Egennytte; han behøvede i det Hele ikke at beile til Folkegunst; det var hans egen moralske Overbeviisning, der drev ham til at forsvare Retten imod vilkaarlige Overgreb, paa samme Maade som hans Fætter Hampden samtidigt optraadte mod Regjeringen i Anledning af de ulovligt indkrævede Skibsafgifter.

I hine uhyggelige Tider, da man blev dreven længere og længere hen mod en stor politisk Kamp, var han oftere greben af sit gamle, dybe Mismod; det maa derimod henvises til Fabelhistorien, naar man har paastaaet, at Mænd som John Hampden, Sir Arthur Haselrig og Oliver Cromwell

havde truffet alvorlige Anstalter for at udvandre til America. De vare alle udholdne Charakterer, som vilde vove Alt for den nationale og personlige Frihed; de to Første vare velstaaende Grundeiere, Cromwell havde ganske nylig sluttet Forpagtninger for en og tyve Aar; men dertil kommer, at de allerede dengang kunde indsee, at Kongen snart paany maatte henvende sig til Parlamentet, især da Oprøret i Skotland (1638) brød løs. Cromwell blev valgt til Medlem af Kong Carls fjerde Parlament (April 1640), denne Gang dog ikke i Huntingdon, hvor Cromwellernes Indflydelse havde tabt sig til Fordeel for Familien Montague, dels derved, at Oliver selv var flyttet bort, men dels navnlig ved den Omstændighed, at Stamgodset Hinchinbrook var bleven solgt til Montaguerne. Cromwell blev derimod valgt i Cambridge, vistnok særlig som en Anerkjendelse af hans Virksomhed i Marskspørgsmaalet. Han og en kongeligsindet Candidat vare Byens Repræsentanter i det fjerde Parlament, som dog kun var samlet nogle faa Uger, hvorpaa Kongen atter sendte det hjem; thi den puritanske Opposition havde i det Hele Overvægten i denne Forsamling. I November 1640 maatte Kongen dog indkalde et nyt, det berømte lange Parlament; i dette Parlament fremtraadte alle hine Mænd, som Kong Carl selv havde gjort til Oppositionsmænd. Oliver Cromwell mødte atter for Cambridge.

Uagtet alle Anstrengelser havde Hoffet ikke kunnet sætte mange af sine Candidater igjennem. Baade Parlamentets Sammenkaldelse og Udfaldet af Valgene vare et personligt Nederlag for Kongen.

Den engelske Nations Repræsentanter vilde ikke bevillige Penge til at drive Skotterne tilbage over Landets Grændser, men hævede tværtimod lignende Besværinger som deres nordlige Naboer; de strenge puritanske Calvinister i England nærmede sig saaledes de skotske Presbyterianere, og disse lyttede med spændt Opmærksomhed, da man i Westminster gjorde de gamle politiske Friheder gjældende. Begge Partier

havde det samme Formaal og holdt derfor nødvendigviis sammen. Kongens to Hovedhaandlangere, Strafford og Laud, bleve nu dragne til Ansvar; den ene Skranke mod Friheden faldt efter den anden; man hævede allerede Øxen for at fælde Grundpillen for det hele absolutistiske System. Den biskoppelige Kirke havde støttet den videstgaaende monarkiske Theori med en Praxis, der i det Mindste i England hidtil havde været uhørt; Statskirken skulde derfor falde. I Løbet af et Aar hævede Parlamentet sig saaledes rask og energisk op over Kronen.

Det puritanske Parties store Fører under disse parlamentariske Kampe var Pym, hvorimod Cromwell kun traadte lidet frem; han var i det Hele taget ingen Mand i den parlamentariske Debat og synes endog kun at have taget ringe Deel i de over alle Grændser ophidsede og tøilesløse Ordkampe; men hans Modstanderes Opmærksomhed var dog alt fra første Færd rettet paa ham. En Royalist beretter, hvorledes han saae Cromwell for første Gang i November 1640 ved en Leilighed, da denne just havde Ordet. «Han var klædt meget dagligdags; hans Klæder vare af simpelt Tøi og syntes at være syede hos en daarlig Landsbyskræder; hans Linned var tarveligt og ikke meget reent; jeg husker endnu, at der var nogle Pletter Blod paa hans Flipper, der ikke vare meget større end hans Krave; der var heller ingen Baand paa hans Hat. Han havde et anseeligt Udvortes; Kaarden var spændt fast om Hoften; hans Ansigt var rødligt og oppustet, hans Stemme skarp og ildelydende, men hans Tale fuld af Ild.» Den elegante Sir Philip Warwick kunde ikke begribe, hvorledes Forsamlingen vilde høre saa opmærksomt netop paa dette Medlem med et saa bondeagtigt Ydre. Cromwells Voldsomhed har vel i Udvalgene bragt ham i stærke Conflicter med Formanden, siden man hører, at der endog var Tale om at standse et Møde og om at indbringe en Klage for Underhuset. Trods denne Holdning havde Medlemmet for Cambridge dog en betydelig Deel i de Slag, som

skarpt og sikkert knuste Systemet om de kongelige Prærogativer. Skjøndt Cromwell aldrig sluttede sig til den egentlige presbyterianske Kirkeform, opbød han dog Alt for at faae Presbyterianerne og Seperatisterne i Westminster til at gaae Haand i Haand med hverandre og styrte den biskoppelige Forfatning i England, især da Kongen gjorde et for Parlamentet farligt Forsøg paa at komme til Forlig med Skotterne. Det var paa hans Opfordring, at Parlamentet fattede den Beslutning at overdrage Commandoen over hele Landets Milits til Grev Essex, en Beslutning, der endog blev truffen, før man havde faaet Nys om det store Blodbad i Irland. Henved 50,000 Protestanter skulle, ifølge de dog vistnok meget overdrevne Beretninger, være ombragte, og næsten hele Irland faldt i Hænderne paa Katholikerne, som opstillede en saa kaldet Troesarmee. Puritanerne i Parlamentet fandt nu, at Kongen kun traf temmelig tarvelige Forholdsregler til at bekæmpe de morderiske Papister; de holdt derfor fast ved deres Beslutning om Grev Essex's Overcommando, og der opstod som en Følge heraf et nyt Stridspunkt mellem Kronen og Parlamentet om det Spørgsmaal, hvem der havde Ret til at samle og holde Tropper i England. Herved opflammedes den uforsonlige Modsætning mellem de to Parter end yderligere, og det kom til et afgjørende Brud, hvortil Cromwell utvivlsomt bidrog Sit. Han var den Første, som fordrede, at Carl skulde afskedige sine Ministre, Grev Bristol og dennes Søn Lord Digby. Dernæst indgav Parlamentet en Adresse til Kongen, hvori man i de bittreste Udtryk beskyldte ham ikke blot for at have paatænkt Indførelsen af Enevælden, men ogsaa af Papismen. Herved blev Kongen ægget til det Yderste, og han vovede derfor den 4de Januar 1642 den ubesindige Handling at trænge ind i Underhuset med væbnet Magt for at fængsle Hovedmændene ved denne Adresses Affattelse. Han opnaaede ikke sin Hensigt. Parlamentet kaldte det af Kongen foretagne Skridt Høiforræderi, hele London kom i stormende Bevægelse, og Ugen derpaa forlod Kongen sin Resi-

dents i Whitehall, som han først skulde gjensee i sin Dødsstund. Endnu i nogen Tid underhandlede Kongen og Parlamentet, men uden noget Resultat. I de nordlige Dele af Landet samledes de loyale Kræfter for med Vaabenmagt at forsvare de kongelige Prærogativer, medens Hovedstaden gav baade Parlamentet og det øvrige Land et opmuntrende Exempel paa at samle sig til Modstand mod Kongen.

II.

Kampen med Mund og Pen var saaledes til Ende. De ivrigste Puritanere tegnede sig for betydelige Bidrag til et Laan til Fordeel for Parlaments-Regjeringen; dog hed det sig i Begyndelsen, at Laanet skulde anvendes til at bekæmpe de papistiske Rebeller i Irland; Cromwell tegnede sig for 500, hans Fætter Hampden for 1000 Pund. Derpaa iilte disse Mænd til deres Hjem for at kalde deres Meningsfæller under Vaaben til en Selvforsvarskamp. Disse Mænd havde for største Delen aldrig gjort Krigstjeneste; men Borgerkrigen syntes dem nu at være det eneste Middel, hvorved de kunde indestaae for Frihedens Bevarelse. Saaledes optraadte Hampden i Buckingham, Blake i Somerset, Hutchinson i Nottingham; paa samme Maade optraadte Cromvell først og fremmest i Staden Cambridge, hvor de Kongeligsindede fandt deres bedste Støtte i Universitetet. Han sørgede først for Vaaben fra London, bemægtigede sig derpaa i August 1642 Magasinerne i Borgen og konfiskerede det Sølv, som Universitetscollegierne her ligesom i Oxford vilde foræere Kongen til at slaae Mønt. I September samme Aar begyndte Parlamentets Hær allerede at forme sig, og Cromwell optraadte som Chef for den 67de Escadron, Cambridge-Dragonerne. Hans to ældste Sønner havde ligesom deres Fader spændt Kaarden ved Siden. I October deltog han i den uafgjørende Fægtning ved Edgehill; men allerede her kom han til en Anerkjendelse af, hvad der manglede hans Parti i Modsætning til Cavalerernes, og han

anvendte derfor den paafølgende Vinter alle Anstrengelser for at øve Stridskræfterne i de østlige Grevskaber baade i Forsvar og Angreb. I sit Hjem lagde han den egentlige Grund til de afgjørende krigerske Bevægelser.

Grevskaberne Norfolk, Suffolk, Essex, Cambridge og navnlig Hertford vare overveiende stemte for Parlamentet; et Udvalg, hvoraf Cromwell var Medlem, dannedes for at skaffe Penge tilveie, indøve Militsen og holde Alt beredt til at afværge et Angreb. Paa Cromwell's Tilskyndelse befæstede man ogsaa Staden Cambridge og lagde en staaende Hærafdeling i Garnison der. Fra dette faste Punkt kunde Cromwell nu ogsaa fængsle det nærliggende Huntingdon til sit Parti; oprindelig hørte dette Grevskab nemlig ikke til de østlige Grevskabers Forbund; men hans Svogre, John Desborow og Valentine Walton, havde dog udvirket, at Kongens Opraab heller ikke her formaaede at slaae igjennem. Det lader sig forøvrigt ikke negte, at Stemningen hos Landadelen ogsaa i denne Strækning af Øen for en stor Deel var Kongen gunstig. Cromwell, der nu allerede var Oberst, drog derfor idelig omkring med sine Dragoner for enten med det Gode at belære Modpartiet eller med Kraft at bekæmpe dets Planer. Saaledes maatte han aflægge mere end eet kun lidet velkomment Besøg. I Lowestoft ved Kysten af Suffolk fangede han engang et Antal Junkere, som holdt en Sammenkomst der, og han lod dem ikke slippe løs, før de havde betalt betydelige Bøder. En anden Gang indfandt han sig hos sin gamle Onkel, Sir Oliver i Ramsey, og medens han selv ærbødig gjorde sin Opvartning hos Familiens Overhoved, lod han sine Folk søge efter Vaaben, Krudt og rede Penge. Ogsaa Sheriffen i Hertford blev arresteret af Cromwell's Dragoner midt paa Torvet, da han var ifærd med at oplæse Kongens Opraab. Ved saadanne enkelte Forholdsregler lykkedes det ham i kort Tid at fjerne Borgerkrigens Rædsler fra Grevskaberne i det østlige England, med hvilke ogsaa Huntingdon og Lincoln snart forenede sig; i mange andre

Grevskaber kæmpede derimod et royalistisk og et Parlaments-Parti uafbrudt om Magten, og hermed var i Grunden intet af Partierne i Længden tjent. Naar man gjennemlæser Listen over Medlemmerne i Udvalget for de syv østlige Grevskaber, forbauses man ved her at finde Navnene paa tre Lorder, tredive Baroner og to og fyrretyve Riddere foruden mange Gentlemen og Esquires. Mange af disse havde rigtignok imod deres Villie maattet føie sig efter Fleertallets Ønsker, og de Færreste af dem grebe selv til Vaaben. Den forholdsmæssige Ro og Sikkerhed i deres Egn fritog dem herfor, og af den samme Grund kunde der her først uddanne sig en virkelig kampdygtig Styrke af heelt andre Elementer.

Cromwell samlede sine Skarer af den talrige Klasse Selveierbønder og smaae Landeiendomsbesiddere, der vare uafhængige af Adelen og Gentryen, og som, i Modsætning til de fornemme Stænder, over hele Riget holdt med Parlamentet. Kraftig Legemsbygning, Udholdenhed og Mod har fra gammel Tid været et Særkjende for Mænd af denne Stand. De medbragte hyppigt deres egne Heste og kunde vel ogsaa til Nød holde en Tid ud uden Sold. De opbevarede Breve vise dog, at man snart maatte sørge ikke blot for Vaaben og eensartet Udrustning, men ogsaa for Lønning til dem. Hovedsagen var imidlertid, at deres Fører, som var bleven 43 Aar gammel uden at have drevet Krigshaandværket, uafladelig indøvede sig selv og dem; gamle hollandske Militaire, med hvem man til Nød kunde gjøre sig forstaaelig, maatte gjøre Tjeneste som Læremestere. Simple, men strenge Krigsartikler opretholdt Krigstugten, saa at der strax fra første Færd udviklede sig en ægte Soldateraand. Cromwell bestod sin første Prøve, da det i Sommeren 1643 gjaldt om at fortrænge Marquien af Newcastles Skarer fra Grevskabet Lincoln. De østlige Grevskabers Dragoner bleve førte af Cromwell, og trods deres ringere Tal og det slette Terrain lykkedes det dog ved Grantham og Gainsborough under et stormende Angreb at sprænge Modstanderne fra hverandre, hvorpaa Crom-

wells Folk i Enkeltkamp med Kaarde og Skydevaaben forjoge Fjenden fra Valpladsen.

Maaneder gik dog hen, før dette Grevskab blev renset for Fjenden, medens Cavalererne samtidigt havde Overtaget i Midten og navnlig i det Vestlige af Landet. Hvor slet det stod til med Parlamentets Stridskræfter, blev Cromwell vaer, da man i August 1643 overdrog Overbefalingen i Lincoln til Greven af Manchester, og denne rykkede frem med nogle Regimenter. Cromwell fandt, at disse Folk vare upaalidelige og tilbøielige til Mytteri trods den Lønning, de fik; desto ivrigere anstrengte han sig for paany at formere Escadronerne i sit eget Rytterregiment; han fyldte dem kun med Folk efter sit Hjerte og ønskede fremfor Alt at have ærlige og gudfrygtige Anførere; thi under saadanne vilde ligesindede Mænd helst stille sig. Allerede i September samme Aar kunde han skrive: «Mine Tropper voxe; jeg har en prægtig Escadron, som I vilde respectere, naar I kjendte den. Det er ingen Gjendøbere, men jævne, ærlige Christne. De vente imidlertid ogsaa at blive behandlede som Mænd.» Engang gjorde Grevskabernes Udvalg Indvendinger mod at ansætte en Mand af simpel Herkomst til Capitain og fik da til Svar: «Da der ikke har meldt sig nogen Herre af Fødsel eller Adel, maae Nøisomhed, Troskab og Samvittighedsfuldhed erstatte denne Mangel.» Allerede nu yttrede man Forundring over, at Cromwell's Folk ikke bandede, drak, plyndrede eller begik andre ugudelige Handlinger. Vidunderlig nok drev den ubøielige Strenghed og Fortryllelsen ved samtidig at udgjøre et frit, religieust Samfund de dygtigste og tappreste Mænd under hans Faner, eller, som Milton siger, «til det bedste Gymnasium ikke blot for Krigskunsten, men ogsaa for Troen og Fromheden.»

I Vinterens Løb organiserede Cromwell saaledes sine «Jernsider». I en Samtale med Fætteren Hampden havde han kort før dennes Død engang efter en uafgjørende Fægtning med Cavalererne udtalt sig paa følgende Maade: «Ca-

valererne ere Sønner af Adelsmænd, unge Mænd af Rang og Ære; vore Folk derimod ere gamle, uduelige Tjenere, Opvartere og Viintappere, som man har jaget bort. I Sandhed jeg vil hverve Folk, som tilskyndes af deres Samvittighed og føre Gudsfrygten i deres Hjerter, og jeg forsikkrer Eder, at de ikke skulle blive slaaede.» Denne Tanke var nu i Færd med at blive Virkelighed. Han tænkte at stille en moralsk Kraft mod de Kongeliges høibaarne Skarer, som hidtil under Prinds Rupert i Reglen havde viist sig Modpartiet overlegne. Denne moralske Kraft havde hos hans Folk sin Oprindelse i een og samme religieuse Opfattelse, ifølge hvilken de ikke vilde anerkjende nogen anden Autoritet end deres Tro. Cromwell rystede paa Hovedet ad de fordrukne Krabater, som hverken Manchester eller Willoughby kunde holde i Tømme; han og hans Troesfæller bleve derimod allerede nu forhaanede som Sværmere og Fanatikere; men Cromwell holdt fast ved sin Beslutning ikke at bekymre sig om den enkelte Mands Troesbekjendelse, naar han blot opførte sig som en brav Soldat og med Troskab tjente den fælles Sag. Mandskabets brændende Overbeviisning om, at det var Guds Sag, de kæmpede for, og deres Førers jernhaarde Selvbeherskelse bidrog saaledes i Forening til at skabe en Troppestyrke, hvis Mage i Krigsdygtighed man ikke vil kunne opvise i hele Krigshistorien. Den 2den Juli 1644 stod Slaget ved Long Marston Moor, hvor Manchester, Fairfax og Skotterne næppe vilde have hævdet Valpladsen, hvis ikke Generallieutnant Cromwell med sin venstre Fløi, der næsten udelukkende bestod af hans Kyradserere, havde knuust Cavalerernes stolteste Escadroner. «Gud har ladet dem falde som Markens Straa under Skarpen af vore Sværd,» saaledes lyde Cromwells Ord i hans Slagberetning. Naar man seer bort fra Skotternes gjentagne Indblanding, var det dog navnlig ham, man kunde takke for, at Østen og Norden nu fuldkommen vare tabte for Kongens Sag. Saadanne Bedrifter maatte hurtigt hæve denne Mand til en usædvanlig Stilling. Faa Maaneder senere finde vi

ham udenfor hans østlige Hjemstavn; han skulde modvirke de store, heldige Resultater, som Kongen havde vundet i Syden og Vesten. Ved hans Medvirken blev Kampen ogsaa paa en vis Maade staaende i disse Egne.

Man kan ikke med Rette paastaae, at Cromwell hidtil havde handlet ifølge nogen overveiet Plan, eller at den Tanke fra første Færd skulde have foresvævet ham, at han vilde træde i Spidsen for Staten. Øieblikkets critiske Stilling havde blot i ham fundet en Mand, der forstod at handle med alle mulige Vaaben, baade aabne og hemmelige, og at møde og overvælde de nærmest forhaandenværende Farer. Han optraadte derimod overhovedet ikke som egentlig Partifører, ja han opnaaede i det Hele taget aldrig ubetinget at beherske sine independentiske Meningsfæller. I to væsentlige Spørgsmaal optraadte han imidlertid som deres Talsmand. Englands og Skotlands Enighed efter Covenantet*) gjorde det til en nødvendig Fordring, at alle Separatister underordnede sig Presbyterianerne og deres parlamentariske System, samt at Independenternes Tropper bleve stillede under det herskende Parties Overcommando, det vil sige under de høibaarne, men kun lidet duelige og paalidelige Førere, som havde sluttet sig til Parlamentet. I den sidste Affaire var det allerede kommet til et Brud mellem Cromwell og hans Foresatte, Lord Manchester; den Første beskyldte Lorden for at have ladet Kongen undslippe, hvorpaa Lorden svarede med en Klage for Insubordination. Denne Strid forplantedes til Parlamentet og strakte sig over hele det politiske og religieuse Omraade. Man kunde ikke paastaae, at hine høibaarne Herrer, som Grev Essex, Lord Manchester, Willoughby o. Fl., egentlig havde viist sig som gode Feltherrer; derimod lod det sig

*) Covenantet kaldte man det Forbund, som den skotske Adel og Borgerstand sluttede den 1ste Marts 1638 for at bevare den presbyterianske Kirke mod Carl I's Forsøg paa at indføre den biskoppelige Lære.

ikke dølge, hvem der havde vundet den eneste Seir. Men hine Mænd gjaldt for den nye Statsordens Piller. Det kunde vel være, at Cromwell og hans Ryttere havde viist sig som denne Statsordens Redningsmænd, men de maatte desuagtet enten falde til Føie eller fjernes. Det blev saaledes nødvendigt for Cromwell at hævde sin egen Stilling, hvad der næppe nok lod sig gjøre, uden at han maatte vinde ny Indflydelse, og uden at Partiernes forskjellige Standpunkter traadte endnu mere frem. Det er derfor meget sandsynligt, at følgende Yttringer kunne være undslupne Cromwells Læber: «Det bliver ikke bedre, før vi fjerne alle disse Lorder!» og: «Hvis jeg i Kampen træffer sammen med Kongen, vil jeg fyre min Pistol af paa ham som paa enhver Anden». Det presbyterianske Parti saae fra nu af sin Fjende i Cromwell og søgte at fjerne ham; men Cromwell kom med stor Snildhed sine Modstandere i Forkjøbet ved at gjennemføre sin «Selvfornegtelsesbill» (9de December 1644). Denne Lov erklærede, «at ethvert Parlamentsmedlem inden 40 Dage skulde frasige sig sine borgerlige og militaire Embeder», og var en Forholdsregel, som paa een Gang var rettet mod Royalismen i England og den af Skotterne støttede aristokratiske og presbyterianske Statsform. Ifølge denne Lov maatte alle mere ansete Førere træde ud af Armeen, saavidt de hørte til Parlamentet og toge virksom Deel i den politiske Ledelse; men herved blev det atter nødvendigt at reorganisere Hæren, og hine Mænd, som ikke havde erhvervet sig krigeriske Laurbær, lede ogsaa herved et Knæk i deres politiske Anseelse; thi Englands Sikkerhed fordrede med Nødvendighed, at Cromwells Regimente blev Mønstret for den nye Hær; det blev derhos snart nødvendigt at gjøre Undtagelser fra hiin «Selvfornegtelsesbill», og Cromwell blev saaledes befriet for at underkaste sig Bestemmelserne i den af ham selv udtænkte og ved ham selv gjennemførte Lov. Det var dog mere en Slags politisk Forudfølelse end koldblodig Beregning, der bragte ham til at handle paa denne Maade, som ganske vist var gavnlig for

ham personlig, men ikke synderlig hæderlig mod hans Modstandere.

Det følgende Felttog viste, hvilken Overvægt Independenternes Soldateraand havde faaet i den korte Mellemtid. Carl kæmpede med begeistret Mod, og endnu engang lykkedes det hans Søstersøn, Rupert af Pfalz, at trænge det fjendtlige Fodfolk og Rytteri under Ireton*) tilbage; men de jernfaste Escadroner under Fairfax og Cromwell lode sig ikke rokke, og Kongedømmet bukkede brat under i dette aabne Slag. Det vestlige England, som hidtil havde været det kongelige Parties faste Borg, gik saaledes tabt, og Cromwell, der af Navn ikke førte Commandoen og i Virkeligheden dengang ikke var Andet end et Medlem af Parlamentet, svang sig ved dette glimrende Udfald op til Rigets mægtigste Mand.

III.

I sin ynkelige Stilling haabede Kong Carl nu kun paa Skotland; hans egne Tilhængere laae imidlertid i indbyrdes Strid, og meget anderledes var heller ikke Sagernes Stilling i Modpartiets Leir. De to Partier i Parlamentet maatte nu komme til en afgjørende Strid indbyrdes. Skotterne og de engelske Presbyterianere kunde ikke længere gaae Haand i Haand med Independenterne, som væsentlig støttede sig til Hæren. Skotterne vilde paa en Maade tilegne sig en Slags Overledelse af de engelske Anliggender; med dem holdt Hovedstaden, Levningerne af Overhuset og den presbyterianske Kirkeforsamling i Westminster. Det gjaldt om at underkue et Parti, der forkastede et calvinistisk Hierarki ligesaafuldt som et biskoppeligt og betragtede dem begge som lige intolerante. Dette Parti vilde end ydermere lige saa lidt bøie sig for det af Aristokratiet og den høiere Borgerstand indskrænkede Kongedømme som for det absolute Konge-

*) Aaret derpaa blev denne Mand Cromwells Svigersøn.

dømme af Guds Naade. Det var imidlertid allerede nu et Spørgsmaal, om en Sammenvirken af alle hine forskjellige Elementer var det fastsluttede og energiske Independentparti voxen. Kongen var endnu ikke ganske styrtet; begge Partier begyndte at tage Hensyn til ham, og han stod i Forbindelser med dem begge. Carl har selv udtalt, at det kun vilde blive til Fordeel for ham, hvis han kunde hidse Presbyterianerne og Seperatisterne mod hverandre; derimod var det ingensinde hans alvorlige Hensigt at give efter med Hensyn til det kirkelige Spørgsmaal, ikke engang overfor den mere maadeholdne Retning. Det er bekjendt nok, at Kongen efter lange, unyttige Forhandlinger, i hvilke ogsaa den franske Politik spillede en Rolle, endelig fortvivlet kastede sig i Armene paa den skotske Hær, som derpaa igjen solgte ham til sine engelske Forbundsfæller. Han var næppe kommen i det strenge Fængsel paa Slottet Holmby, før Striden mellem Hær og Parlament kom til Udbrud.

Parlamentet gjorde et Forsøg paa at fjerne Hæren ved en Opløsning eller ved at føre den til Irland samt søgte at gjøre den uskadelig ved at faae den til at anerkjende Covenantet; men Hæren svarede med et oprørsk Document, hvori Retmæssigheden af Regjeringsmyndigheden i Westminster blev dragen i Tvivl. Den fastsluttede, mere end tyve Tusinde Mand stærke Styrke erklærede med Selvfølelse, at den var bedre istand til at skabe en fast og ordnet Tilstand end Modpartiet. En Comitté af Tropperne foranstaltede, at Cornet Joyce bortførte Kongen, som nu kom i Hærens Magt. Ved dette dristige Skaktræk blev det foreløbig umuligt for Modpartiet at komme til en Forstaaelse med Kongen; Hæren var sikkret mod enhver Opløsning og rykkede kort derpaa, den 6te August 1647, med Laurbærgrene i Hattene ind i London. Den vilde paa een Gang sikkre Parlamentet mod Bypøblen og bevæge det til at føie sig efter dens Fordringer.

Man vil vistnok med Interesse spørge, hvorledes Cromwell egentlig stillede sig til disse Begivenheder. I Begyn-

delsen holdt han sig i Baggrunden, men saasnart Carl var kommen i Hærens Magt, blev Cromwell Sjælen i det Forsøg, som skete paa at tilveiebringe et Forlig mellem Kongen og Independenterne. Saavidt man veed, var det i Cromwells eget Hjem, mellem Huntingdon og Cambridge, at han og Kongen for første Gang kom i personlig Berøring. Fra sit Hovedqvarteer i Putney indledede han nu alvorlige Underhandlinger med Kongen, som tog sit Ophold i Slottet i Hamptoncourt, hvor han fik betydelig større Frihed end hidindtil. Disse Underhandlinger syntes at finde Bifald hos de katholske Royalister, ja selv hos Paven i Rom; Cromwell og hans fleste høiere Officerer gik ud fra den Opfattelse, at de, hvis Kongen traf en Overeenskomst med dem, vilde kunne indrømme en ganske anderledes Frihed i religieuse Sager end deres strenge presbyterianske Modstandere. Cromwell selv blev endnu engang overvældet af Monarkiets Fortryllelse; i sine hyppige Forhandlinger med Kronens legitime Ihændehaver søgte han en Tid med Iver at udjævne den store Modsætning mellem de to yderligste Partier, det absolutistiske og det republikansk-independentiske; derved vilde han forhindre en Kamp og Strid, som i modsat Fald truede med at blive vedvarende; men det viste sig snart, hvor lidet selv han, den Mægtige, var Herre over disse Modsætninger. Paa den ene Side beilede Kongen igjen kun for Skins Skyld til Officerernes Velvillie, men holdt uforanderlig fast ved sine Grundsætninger og smedede rastløst Rænker for at gjøre sig fri for deres Aag; paa den anden Side havde de menige Soldater blandt deres Agenter eller Agitatorer valgt sig et særligt militairisk Parlament, og de beskyldte nu deres Førere for Frafald fra den gode Sag, ja vel endog for Forræderi, siden de havde givet sig Kongen og hans mistænkelige Omgivelser i Vold. Om Cromwell hed det meget betegnende, at Kong Carl havde til Hensigt at udnævne ham til Greve af Essex, den samme Værdighed, som Kong Henrik VIII engang havde tildeelt hans Stamfader. En dyb Spaltning deelte nu endog selve Inde-

pendenternes Parti; den ene Side fordrede en fuldkommen Adskillelse mellem Kirke og Stat, ja der var allerede nu Tale om den fornemste Misdæders Hoved, medens den anden Side netop havde indladt sig i Underhandlinger med denne Mand. Disciplinen, som havde skabt den hele Bygning, truede med at styrte sammen ved denne Strid; det kom til de heftigste Forhandlinger, til aabenbart Mytteri og til Executioner. Cromwell troede imidlertid, at det var uundgaaelig nødvendigt at opretholde den militaire Lydighed; han lod derfor Underhandlingerne med Kongen fare, gav efter for Hærens radicale Tendentser og udjævnede saaledes endnu engang Modsætningerne i dennes Midte. I Mellemtiden flygtede Kongen fra Hamptoncourt til Øen Wight, men kom herved kun fuldstændigt i Hænderne paa Hærens Førere, som nu ikke mere lagde nogen Vægt paa en Udsoning med ham. Cromwell havde seet sine opvaagnende loyale Følelser lige slet lønnede af Kongen og hans Parti; han var nu bleven Kongens bittreste Fjende og var beredt paa at offre det kronede Hoved, baade fordi han saae, at Carl var uforbederlig, og fordi han selv var fortabt, hvis han ikke gav efter for sine Mænds Fordringer. For Fremtiden bliver han skudt frem som Formand for det Oligarki af Officerer, der for en Stund søger at lede Hæren og Staten. Den egentlige Fører er han dermod ikke.

Den usædvanlige Stilling, som det seirende Parti indtog, bevirkede, at alle de øvrige Partier endnu engang sluttede sig sammen. Næsten paa een og samme Tid vandt det kongelige Parti i Skotland Overhaand, Cavalererne i det nordlige og vestlige England reiste sig paany, og en Deel af Flaaden heisede det kongelige Flag. I mange Egne var Stemningen baade hos Land- og Bybefolkningen saaledes, at Aristokratiet og Borgere kunde slutte sig sammen om den samme Opfattelse, at «Kronens Ret udgjorde en Deel af den offentlige Frihed». Den offentlige Menings Tryk befriede paa en Maade Parlamentet fra Soldaterstandens Lænker; omendskjøndt Crom-

well udbrød, at det nu gjaldt om enten at tvinge eller at tilintetgjøre London, kunde dog hverken han selv eller hans Parti forhindre, at der paany blev indledet Underhandlinger med den fangne Konge lige mod et tidligere af Hæren fremtvunget Forbud.

I Sommeren 1648 rykkede Skotterne paany ind i Landet; den anden Borgerkrig brød løs, og Alt skulde igjen beroe paa Sværdenes Afgjørelse. Fairfax knuste imidlertid Oprøret i Kent og Essex i Blod; Faren fra Havet blev fjernet; langsomt, men sikkert betvang Cromwell det kongelige Parties faste Borge i Wales og vendte sig derpaa i Stormløb mod Nord for at møde Kronens engelske og skotske Forsvarere. Hans Feltherregeni og Kraften i den religieuspolitiske Idee, han repræsenterede, vandt en afgjørende Seir over Fjendens løse Forbund, der, trods den tredobbelte Overmagt, blev tilintetgjort i en tre Dages Kamp ved Preston (17de—19de August). Skotternes Indvirkning paa Kirken og Kongedømmet i England var nu afgjørende tilintetgjort, ja Seirherren rykkede endog paa egen Haand eller efter hans egne Udtryk blot som Soldat frem mod Edinburgh, hvor den af Argyle repræsenterede mere beslægtede Retning nu fik Overmagten. Den korte, men forbittrede Kamp fremkaldte en Omvæltning i alle Retninger; Monarkiet kunde ikke mere beskyttes mod Undergangen; det maatte fortrænges enten af en Republik eller et Soldatervælde; i Modsætning endelig til Skotternes gjentagne Overgreb var det nu England, som stræbte efter Overmagten i Storbritannien. For tredie Gang havde Afgjørelsen i aaben Mark paany hævet een og samme Mand end yderligere i Veiret.

IV.

Medens Cromwell var borte fra Hovedstaden, kom det endelig i det yderste Øieblik til Forhandlinger mellem Kongen og Parlamentet; det var imidlertid kun et bedragerisk

Haab, at Kongen nu skulde kunne komme til Enighed med største Parten af sine Undersaatter. Kongens Holdning blev i Virkeligheden lige til hans Endeligt uforandret, og hans Politik var stadig lige tvetydig; paa den anden Side gik hans Modstandere med ubøielig Fasthed frem mod deres Maal, og saaledes maatte det sluttelig komme til den endelige, blodige Katastrophe. Hæren, med Fairfax og alle bekjendte Førere i Spidsen, gav Parlamentet i en skarp Skrivelse at forstaae, at det skulde føie sig efter det almene Vels Fordringer; alligevel vedtog Parlamentet en Morgen med en stærk Majoritet at indgaae paa Overeenskomsten med Kongen; men den følgende Dag, den 6te December 1648, udjog Oberst Pride Parlamentets Majoritet, og Resten, det saakaldte Rump-Parlament, var nu fuldkommen afhængig af den jernhaarde militaire Magt. Man erfarer ikke, hvorvidt Enkelthederne i dette Statscoup ere trufne paa Cromwells Befaling; selv indtraf han først samme Dags Aften til London. Men hvilken Opfattelse han personlig nærede om de forviklede Forhold, fremgaaer klart nok af hans egne Ord. Allerede paa Valpladsen ved Warrington havde han erklæret Underhuset, at det ikke maatte modsætte sig Guds Folk, der nylig havde fuldbragt et Storværk; derimod skulde det passe sit Embede og skaffe Landet Fred og Enighed. Til Hammond, Kongens Bevogter i Carisbrook, skriver han saaledes: «Øvrighed og Herredømme ere indsatte af Gud; men denne og hiin Maade ere kun Menneskeværk, og den maa efter den ene eller anden Opfattelse lade sig indskrænke indenfor videre eller snevrere Grændser; jeg mener derfor ikke, at Øvrigheden kan skalte og valte efter Behag og fordre Lydighed ved saadan Adfærd. Alle ere derimod enige i, at der gives Tilfælde, i hvilke Modstand er tilladt». Hans mægtige og kløgtige Aand vilde paa den anden Side heller ikke paa nogen Maade have Folkevilliens ubetingede Herredømme. Det var først og fremmest Hensynet til det almene Vel, som bestemte ham; dernæst kom den Opfattelse frem hos ham, at man krænkede

Guds Udvalgte, og endelig var han ikke blind for de Farer, som Kongens blotte Tilværelse stadig paany kunde fremkalde. Han og de øvrige Førere lode nu den længe kun med Møie tilbageholdte Strøm frit Løb; Kongen blev offret for at tilfredsstille Soldaternes fanatiske Fordringer. Det var det gamle Testamentes Opfattelse, som Soldaterne fulgte: «Den, som har udgydt uskyldigt Blod, hans Blod skal igjen udgydes». Dødsdommen blev derfor den 28de Januar 1649 afsagt over Kongen, og to Dage derpaa faldt hans Hoved udenfor hans eget Palads Whitehall. For ti Aar siden havde den samme Konge og hans Minister Strafford søgt at oprette en staaende Hær for at undertrykke alle nationale og parlamentariske Friheder; Striden havde til Syvende og sidst netop dreiet sig om Besiddelsen af den militaire Magt, og det var saaledes ret en vidunderlig Skjæbnens Ironi, at det netop skulde blive den militaire Magt, som nu bragte Kongen paa Skafottet, og som troede ved at rydde ham af Veien at kunne grunde her paa Jorden en Gudsstat for Herrens Udvalgte. Den samme Tanke kommer i hiin Tidsalder gjentagne Gange frem baade i Nord- og Sydeuropa. Det Held, som havde fulgt den nederlandske Republik, har aabenbart kaldt den til Live; men herved er det ogsaa godtgjort, hvor urimelig den Opfattelse er, som i alle de her udviklede Tildragelser kun vil see Intriguer, der ere spundne af Cromwell for at tilfredsstille hans umættelige Herskesyge. Han blev tværtimod kun Kongemorder efter haarde indre Kampe for at bevare Forbindelsen med sine gamle Krigskammerater, og ideligt maatte hans Sjæl føle sig piint ved det dobbelte Afhængighedsforhold, hvori han herved var kommen. Paa den ene Side stod den af Hæren repræsenterede og nu virkeliggjorte republikanske Bestræbelse, paa den anden Side stod Virkningen af den begaaede Forbrydelse; meget tidligt kom han til Bevidsthed om, at denne Handling netop fra hans Standpunkt maatte opfattes som en grov politisk Feil.

Paa dette afgjørende Vendepunkt bidrog igjen Sagernes hele Stilling til at skaffe denne Mand en aldeles overveiende Indflydelse. Efter Kongens Henrettelse fulgte Overhusets Ophævelse, og der forelaa talrige Planer om at tilveiebringe en virkelig Repræsentation af Folket; men midt i al den Forvirring, som blev fremkaldt ved Agitatorernes overdrevne Fordringer, vedblev dog Rump-Parlamentet endnu at bestaae; saaledes bevaredes endnu Continuiteten i Retsudviklingen, og Fortiden var dog endnu, rigtignok kun ved en svag Traad, knyttet til det Bestaaende. Den udøvende Magt kom i Hænderne paa et Statsraad af 41 Medlemmer; dets Magt var større, end Kongens nogensinde havde været; af og til førtes Forsædet af Cromwell, paa hvem Alt nu syntes at beroe. Det royalistiske og presbyteriansk-parlamentariske Parti blev med Kraft holdt i Tømme; der blev foretaget nogle faa Executioner, og disse betegnede Vendepunktet i Revolutionen. Statsraadet maatte selv reise den første Skranke mod den fremadskridende Bevægelse, som udgik fra de menige Soldater og truede med at opløse baade Stat og Kirke i en vild, sværmerisk Forvirring. Baade Soldaterne og en Deel af den civile Befolkning var bleven greben af Levellernes communistiske Ideer og deres Sværmerier om et tusindaarigt Rige; nogle enkelte Regimenter negtede endog at gaae til Irland, og Cromwell maatte selv skride ind for at opretholde Statens Myndighed. Ved nogle enkelte Executioner og Streiftog tilintetgjorde han hurtigt dette Oprør og hævdede den militaire Lydighed som det første Bud i den eneste nu mulige Ordning. Hans Forstand var, trods al hans religieuse Begeistring, altfor kold, klar og rolig, til at han kunde finde sig i at spille en Wat Tylers Rolle*), og endnu mindre kan man vente hos ham at finde Spor til Johan af Leydens**) Taabeligheder. Det lykkedes ham saaledes paany at fængsle Ar-

*) jfr. Historisk Archiv 1872 I, 312 og flg.
**) jfr. Historisk Archiv 1869 II, 172 og flg.

meen, der ganske særligt var hans Værk, til sig; efter nogen Betænkning maatte han derpaa føie sig efter Statsraadets Befaling og paatage sig Irlands Erobring; herved skulde han skaffe Tropperne, Fædrelandet og sig selv Ære og Sikkerhed.

Paa denne ulykkelige Ø herskede den grændseløseste Forvirring. Man fandt her paa een Gang et nationalt og irsk-ultarmontant Parti, et engelsk-katholsk og endelig et anglikansk Parti; det første Parti fæstede sin Lid til Paven og Spanien og tænkte paa en fuldkommen Løsrivelse fra England; de andre byggede paa Frankrigs Hjælp; men alle tre Partier havde staaet i Forbindelse med Kong Carl. Efter hans Henrettelse foregik der en tilsyneladende Tilnærmelse mellem Massen af de to katholske Partier; man udraabte Carl II til Konge og haabede paany at kunne hæve det kongelige Banner, medens samtidigt Cavalererne og Prinds Rupert nu fra Kinsale, Scillyøerne og Kanaløerne beherskede de vestlige Farvande.

Efter Kongens Henrettelse var Fairfax fuldstændig traadt i Baggrunden, medens Cromwell factisk førte Overcommandoen over hele den væbnede Magt. At det vilde staae i hans Magt at kue den irske Bevægelse, derom tvivlede Ingen. Den 10de Juli 1649 om Aftenen forlod Lordstatholderen London i en stadselig Karosse, trukken af sex flamske Hopper under Trompeternes Lyd. Vognen var omgiven af hans Drabantcorps, firsindstyve Mand, alle med Officeersrang. En Flaade ventede i Milfordhavn paa at føre ham med 10,000 Mand udsøgte Fodfolk og 5,000 Ryttere til Irland. «Som Thors Hammer», saaledes udtrykker Carlyle sig, «faldt Cromwell over Irland og traf det med sine knusende Slag». To Maaneder efter sin Ankomst til Øen tilføiede Cromwell det irske Oprør det første knusende Slag. Han tog Byen Drogheda med Storm (den 17de September 1644); den blev afbrændt, og ethvert levende Væsen maatte springe over Klingen. Lignende Rædsler ledsagede Wexfords Erobring; Enhver, som blev greben med Vaaben i Hænder, blev sendt

som Slave til de amerikanske Colonier; Cromwells Adfærd ved disse Leiligheder havde ikke sit Udspring i en vild Blodtørst, men det var en kold, beregnet og fra hans Standpunkt berettiget Grusomhed. Han har selv gjentagne Gange udtalt det. Et strengt Exempel skulde standse den gammelirske Vildhed; han vilde som en Læge med et dybt Snit søge at redde Livet. Hans frygtelige Haardhed havde ogsaa de tilsigtede Følger. De Englændere og Protestanter, som stode i Fjendernes Rækker, nedlagde Vaabnene. I Vinterens Løb underkastede Leinster og Munster sig for største Delen; kun Kelterne vedbleve at lytte til den ultramontane Indflydelse; ethvert Forlig med dem var en Umulighed; de maatte stadig vige mere og mere tilbage mod Vesten eller i Tusindeviis forlade Øen og fylde de katholske Magters Regimenter. Enhver Opvaagnen af irsk Frihedsfølelse blev undertrykket med Blod; det var dog ingenlunde Cromwells Plan at udrydde den hele irske Race i Bund og Grund; men han befordrede unegtelig en Udvikling, som allerede havde taget sin Begyndelse for fire Aarhundreder tilbage; han søgte nemlig at knytte alle Beboerne af engelsk Herkomst eller protestantisk Tro saa nøie som muligt til den egelske Hovedø og befordrede Colonisationen i stor Maalestok ved at uddele Jordeiendomme til Skarer af sine Soldater. Orden og Velstand begyndte saaledes paa den oprindelige Befolknings Bekostning at opblomstre i den østlige Deel af Øen. Hvad Cromwell havde begyndt, fortsatte hans Efterfølgere Ireton, Ludlow, Fleetwood og hans egen Søn Henrik. Selv maatte han efter et halvt Aars Ophold forlade Øen (Mai 1650); thi endnu stod tilbage at betvinge det tredie Rige og at lænke det til Republikens Sag.

I Skotland havde først Grev Montrose med nogen Hjælp fra Udlandet gjort et Forsøg til Fordeel for Stuarternes absolute Monarki, men dette Forsøg havde faaet et brat og uheldigt Udfald. Snart derpaa kom Carl II selv til Landet. Det herskende Parti holdt endnu fast ved den strenge pres-

byterianske Opfattelse af Kongedømmet og Kirken; leilighedsviis drømte man endog om paany at kunne gjøre denne Retning herskende i selve England; men ogsaa det mere frisindede Parti blandt Covenanterne under Argyle vilde dog ikke ganske give Slip paa deres egen Konge og deres nationale Selvstændighed; ogsaa dette Parti modsatte sig altsaa den fra England truende Idee om Folkesouverainetet og om Tolerance i religieuse Sager. Begge Parter vare derfor enige om at modtage Kongen, som nu i ydmyg Afhængighed, men med hemmelig Uvillie gik ind paa deres Anskuelser. Man vilde endnu engang med Vaaben søge at skaffe det monarkiske System Indgang i England, ja selv i Irland. Republiken maatte saaledes uundgaaelig komme i Krig med Skotland; men denne Krig skulde imidlertid rask og afgjørende føres til Ende. Ved en ny Udrensning bleve Hærens independentiske Anskuelser end yderligere forstærkede; Fairfax traadte nu fuldstændig tilbage, og Cromwell traadte i Spidsen for den samlede Krigsmagt.

Fra begge Sider udgik der forskjellige Manifester. De skotske Præster og de engelske Soldater søgte hver for sig at forsvare deres Sag med de meest træffende Argumenter; derpaa rykkede Cromwell ved Bervick over Tveed. To Armeer eller, hvis man foretrækker dette Udtryk, to religieuspolitiske Partier stode saaledes over for hinanden. I flere Uger maneuvrerede Hærene i Høilandet Øst for Edinburgh; den ene vilde forsvare sin Konge og sin Kirke, den anden sin Frihed uden Kirke og uden Konge. Begge Hære holdt sig for Herrens Udvalgte, og enhver af dem bad paa sin særegne Maade og med gammel testamentlig Iver til den Herre Zebaoth. Seiren syntes at helde til Skotterne. Englænderne kom i en fortvivlet Stilling ved Ubekjendtskab med Landet, ved hærgende Sygdomme og Mangel paa Tilførsel; men som ved Himlens særlige Naade udbrød der Uenighed mellem deres blinde, fanatiske og allerede paa Seiren visse Modstandere. Det ene Parti vilde lade den halvt ødelagte

Fjende drage bort efter et beskæmmende Forlig; men det andet Parti, som blev ophidset af Præsterne, erklærede, at Cromwell allerede var omringet, at han var falden i deres Hænder, ligerviis som Amalekiteren Agak i Kong Sauls, og at han nu burde falde for deres Hævn. De tvang derpaa deres betænksomme Fører til en militair Feil, hvorved den visse Seir smuttede dem af Hænderne. Med sit sikkre Øie opdagede Cromwell den strategiske Bevægelse, som fjernede de fjendtlige Linier fra hinanden, Lambert og Monk støttede hans Plan, og den næste Morgen, den 3die September 1650, faldt han med hele sin Styrke over Skotternes høire Fløi. Vildt løde de to Hæres Kampraab: «Du Hærskarernes Herre!» og «Leve Covenantet!»; men allerede efter en Times Forløb lød det første Kampraab høiest, og Slaget ved Dunbar var vundet. Her, som overalt, troede Seirherren at see Guds umiddelbare Styrelse gribe ind i Begivenhedernes Gang. Skotternes fuldstændige Nederlag førte ham til Fjendens Hovedstad; men Fjenden var dog endnu ikke betvungen; Uger og Maaneder gik hen til Underhandlinger med den splidagtige Modstander. Commandanten paa Edinburghs Klippefæstning holdt sig til Udgangen af Aaret 1650, og den langvarige Beleiring gav Anledning til en for Cromwell meget charakteristisk Brevvexling. Han læste heri navnlig de presbyterianske Geistlige med deres stadige Veeraab Texten paa en skarp, men velfortjent Maade. «Ingen havde antastet deres Tro, men dog havde disse Præster kun bragt Ulykker over deres Land; thi de havde ikke villet være Guds Ords Hjælpere, men Herrer over Guds Folk».

Cromwell forstod under de nævnte Underhandlinger med stor politisk Klogskab at benytte sig af Skotternes Uenighed. De strengeste Covenanter, de saakaldte Remonstranter, faldt nu fra deres Konge og Adel, de lempede sig efter en republikansk Udvikling indenfor Presbyterianismen og indlode sig saaledes paa en, rigtignok kun løselig, Overeenskomst med Independenterne. Alle de øvrige, mere deciderede Royalister,

heriblandt endogsaa Argyle, sluttede sig derimod nærmere sammen og kronede Kong Carl ved Scone. Ved Stirling, som er Nøglen til de skotske Høilande, samledes deres modige Skarer, dog ikke for at udjage Fjenden af Landet, men de vilde kjækt bryde ind i selve England og haabede herved at befrie deres Land for Fjendens Aag. Cromwell var mærkelig nok næsten kommen i en ligesaa vanskelig Stilling som det foregaaende Aar før Slaget ved Dunbar. Han var trængt frem til Perth for at undertvinge Østkysten lige til Høiskotland, da han blev angreben af en langvarig, farlig Sygdom, om hvilken der ofte er Tale i hans Breve. «Jeg bliver en gammel Mand og føler Alderdomssvagheden i en mærkelig Grad komme over mig», saaledes skriver han til sin Hustru. Han begik derfor ikke nogen Uforsigtighed, men hans Sygdom gjorde ham udygtig til Handling, og saaledes blev det forvovne Indfald muligt, som endnu engang førte Kong Carl og hans Skotter langt ind i England. Imidlertid fandt de ikke der nogen stor Tilslutning undtagen hos Grev Derby; Cromwell fulgte dem som en Hævnens Engel, og det hele Indfald fik en bedrøvelig Afslutning. Den 3die September 1651, Aarsdagen efter Slaget ved Dunbar, blev det kongelige Parti overvunden ved og i Worcester; nogen særlig stor krigerisk Dygtighed udfordredes ikke hertil. Den ulykkelige Fyrste naaede efter en romantisk Flugt til Frankrig; han frelste saaledes sit Liv, men heller ikke Mere; thi Cromwells sidste Daad maatte ogsaa umiddelbart virke tilbage paa Forholdene i Skotland. Selv behøvede han forøvrigt ikke mere at vende tilbage til dette Land; General Monk førte i hans Sted Militairregimentet med kraftig Haand. Det var dog naturligviis alligevel væsentligst Cromwells Værk, naar de skotske Partier nu, skjøndt uvilligen, maatte underkaste sig. De maatte modtage Unionen med England, der kom istand efter en Parlamentsbeslutning. Der blev truffet Foranstaltninger til at omslutte Høilandene med en Række Fæstninger og faste Slotte. Engelske Dommere dømte her,

ligesaa fuldt som i deres eget Hjem, og skaffede Ro og Orden tilveie. Baade i Skotland og Irland havde saaledes det radicale sachsiske Væsen viist sig som det stærkeste og for første Gang skaffet en Forening tilveie, rigtignok endnu kun paa en voldsom og uregelmæssig Maade. Kun med Opbydelse af alle Kræfter banede saaledes Ideen om Storbritanniens Enhed sig Veien over for de tre Landes Adsplittethed og særlige Selvstændighedsfølelse og endda kun ved Anvendelse af omfattende Confiscationer og Colonisationer, der iøvrigt ikke kunde strække sig til de øde og vilde Egne i de to underkuede Lande.

V.

Den nye Republik begyndte samtidig med de her udviklede Begivenheder at komme i Forviklinger med Udlandets Magter. De flygtende Cavalerers langvarige Ophold paa Scillyøerne og Canalens Klippeøer, i Irland, paa Man og i de transatlantiske Colonier gave den første Anledning hertil. Idet Robert Blake forjog de pfalziske Prindser og deres Kammerater fra disse Tilflugtssteder og endog forfulgte dem til Tejos Farvande, til Malaga og Toulon, udsprang der heraf en Mængde Forviklinger med de søfarende Nationer. Særlig critisk blev Forholdet dog i Begyndelsen kun til den nederlandske Republik. Her beklædtes nemlig Arvestatholderværdigheden af det oraniske Huus, og dette var nærbeslægtet med det stuartske; den nylig afdøde Arvestatholder Vilhelm II havde saaledes været gift med en Søster til den fordrevne Carl II. Paa Grund af disse Familieforhold havde Stuarterne fundet stor Hjælp hos Nederlænderne, og nærmest for at straffe denne Stat udstedte man derfor den 9de October 1651 den berømte Navigationsact, der væsentligst skyldtes Cromwells Indflydelse, og som har gjort Storbritannien til Herre paa alle Have. Ved denne Lov indskrænkede man Hollændernes Fragtfart; thi for Fremtiden skulde de fremmede Verdensdeles Produkter kun indføres paa engelske Skibe, ligesom

ogsaa de europæiske Frembringelser kun maatte indføres paa engelske Skibe eller paa det producerende Lands egne Skibe. Alle politiske og religieuse Forbindelser mellem de to Fristater bleve saaledes sønderrevne ved Stuarternes og Oraniens Forbindelser, men især dog ved de to Landes Handelsinteresser, som bragte dem paa en fjendtlig Fod i alle Zoner. Fra Mai 1652 rasede nu en storslaaet Søkrig, der væsentlig blev ført i de snevre Farvande mellem England og Fastlandet, altsaa næsten i de to rivaliserende Folks Paasyn; sluttelig sank dog Vægtskaalen til Fordeel for det britiske Unionsflag*). Disse Kampe maatte imidlertid ogsaa virke tilbage paa Englands indre Forhold.

Det gamle Parlamentsparti med sine historiske og juridiske Anskuelser var kun nødtvungen gaaet ind paa Republiken; Forholdet mellem dette Parti og det militaire Parti blev stadigt slettere og slettere. Rump-Parlamentet vilde indrømme Royalisterne Amnesti, naar de vilde finde sig i en Stat uden Konge og Overhuus, medens Soldaterpartiet med større og større Voldsomhed forlangte en grundig Omvæltning, der truede med at kuldkaste alle bestaaende Former i Retspleien, i Kirken, ja i Staten selv. Man kunde ikke undre sig over Hærens og dens Føreres selvbevidste Optræden; det var dog den, der baade ind- og udadtil havde fuldbragt Alt. Efter Republikkens Befæstelse blev Maalet for alle Hærens Fordringer at opnaae et fuldstændigt nyt Parlaments Samtræden; thi Rump-Parlamentet repræsenterede i det Høieste kun Retscontinuiteten mellem den gamle og nye Stat, men kunde umulig længere gjælde som en Repræsentation for Republiken. Borgerlige Republikanere, som den yngre Vane, vilde dog kun virkeliggjøre deres Ideer ved at udfylde den gamle Forsamling med nye Medlemmer; men Hæren vilde hele Parlamentets Opløsning for udelukkende at bringe sine

*) Jfr. om denne Søkrig og om Søkampen mod de flygtende Cavalerer Artiklen: Robert Blake i Historisk Archiv 1870. II. Pag. 285 og flg.

egne Repræsentanter til Roret. Det kom til heftige Debatter i Parlamentet om Fastsættelsen af en Slutningstermin for det gamle Parlaments Varighed, og ved disse Debatter optraadte Cromwell i Et og Alt som Forsvarer af sine Krigskammeraters Opfattelse; thi han vidste, at disse under ingen Omstændigheder vilde underordne sig de bestaaende Retsforhold eller finde sig i Parlamentets Herredømme, saaledes som Flaaden havde erklæret sig villig til; Hæren vilde ikke lade sig nøie med Andet og Mindre end en ganske ny Repræsentation, der vilde kunne gjennemføre dens Anskuelser. Officerernes Raad erklærede sig sluttelig for en voldsom Opløsning af Rump-Parlamentet, og for sin egen Sikkerheds Skyld turde Cromwell ikke overlade nogen Anden at udføre dette Hverv. Den 20de April 1653 var det lange Parlaments sidste Dag. Cromwell mødte den Dag som Husets øvrige Medlemmer i borgerlig Dragt med graae, uldne Strømper. I Taushed hørte han først paa Forsamlingens Forhandlinger, men da han mærkede, at Parlamentets Beslutninger vilde gaae imod Hærens Ønsker, brød han løs i en bitter Tale, som var fuld af de meest tøilesløse Personligheder — «Guds Aand blev saa mægtig i mig, at jeg ikke længere kunde raadføre mig med Kjød og Blod» —; med en heftig Tilretteviisning vilde Formanden kalde ham til Orden, hvorpaa Cromwell udbrød: «Jeg vil gjøre en Ende paa Eders Vrøvl. I ere intet Parlament mere; Oberst Harrison, lad Soldaterne komme ind». Hans Ordre blev øieblikkelig adlydt; Soldaterne kom ind og jog de forfærdede Medlemmer paa Døren. Da Salen var ryddet, saae Cromwell Formandens gyldne Kølle ligge paa hans Plads og sagde til en Soldat: «Tag ogsaa dette Narreri bort!» Derpaa aflukkedes Salen, og den mægtige Dictator puttede Nøglerne i sin Lomme. Det hele Statscoup var gaaet for sig uden nogensomhelst Modstand; Statsraadet endte med en afmægtig Protest; den mod Parlamentet gunstigt stemte Flaade var fængslet ved sine Kampe mod Holland, og Hæren var derfor absolut Herre over den politiske Stilling.

Hæren tragtede dog ikke efter at tilrive sig den civile Myndighed, men ønskede tværtimod saa snart som muligt at komme ud over den provisoriske Tilstand; Hærens store Fører viste sig forsaavidt afhængig af dens Villie, at han foreløbig lod dens sværmeriske, religieuse Ideer, der tillige gik ud paa en fuldkommen Lighed i politisk Henseende, frit Spillerum, saa meget mere som disse Ideer ogsaa deeltes af flere af hans Officerer, f. Ex. den nylig nævnte Oberst Harrison. I Krigsraadets Navn udnævnte Cromwell nu Medlemmerne af det saakaldte «lille Parlament», som ogsaa kaldes «Barebones Parlament» efter sin Formand, en hæderlig Garver ved Navn: Pris-Gud Barebone*). Denne i Et og Alt separatistiske Forsamling var et meget svagt Udtryk for de tre Rigers Folkevillie, men den afspeilede derimod paa det Tydeligste, hvad «de Hellige» altid havde efterstræbt; den var derhos overveiende udgaaet fra Mellemstanden og besjælet af dennes Interesser; den vilde derfor ikke blot fuldstændig nedrive den gamle Tingenes Tilstand til det sidste Grundlag, men vilde ogsaa lægge Grundvolden til en ny Orden efter sine sociale Forestillinger. Den angreb saaledes de slæbende Retsforhandlinger ved Kantslerens Domstol og Geistlighedens Magt; men samtidig vilde den dog ogsaa handle i moderne-liberal Retning, gav sig i Færd med det vanskelige Hverv at udarbeide en ny Landslov og vilde indføre borgerligt Ægteskab for Fredsdommeren, hvad der vilde have været en Velgjerning mod de talrige Dissenters. Snart gik imidlertid Forsamlingen videre i sin Reformiver og truede med at angribe Troen, Kirken og Staten i dens dybeste Grundfæste. Den vilde ophæve Patronatsretten, de kirkelige Tiender og give Menighederne Retten til at vælge deres Præster; paa ethvert

*) Hans Broder kaldte sig: «Hvis Christus ikke var bleven født, havde Du været fordømt, Barebone», hvilket lange Navn man forkortede til «fordømte Barebone». Mange Medlemmer havde iøvrigt saadanne bibelske Navne som Habakuk, Hesekiel, Dræb-Synden, Staa fast i Troen o.s.v.

Punkt syntes den lovlige Orden truet; selv Hærens Existents blev angreben ved Spørgsmaalet om Indskrænkning i Lønningerne og Formildelsen af Disciplinen, og endelig vilde Forsamlingen ikke gjøre Sit til at raade Bod paa Finantsnøden. Der var saaledes al Udsigt til, at de anabaptistiske Sværmere, «det femte Monarkies Hellige», lidt efter lidt kunde komme til Roret, en Udsigt, som ikke tiltalte den kolde, forstandige Cromwell, der havde haabet at kunne komme til Rette med denne Forsamling paa en lempeligere Maade, end det dog sluttelig viste sig muligt. Han benyttede sig derfor af den Storm, der fra alle Sider reiste sig mod det ulykkelige Parlament, til at lade Forsamlingssalen rydde af sine Soldater (den 12te December 1653), hvorpaa de fleste Medlemmer nedlagde deres Myndighed. Man seer, hvor umuligt det er at drage nogen Sammenligning mellem Napoleon og Cromwell. I Frankrig var der vendt op og ned paa hele Samfundet; paa det Gamles Ruiner kunde derfor den seirrige Soldat opbygge sin Throne. I England forenede tværtimod Cromwell sig i det yderste Øieblik med den endnu tiloversblevne Geistlighed og Juristerne; her opbyggede netop den militaire Myndighed en Dæmning mod Omvæltningen og reddede saaledes Samfundet og Eiendomsretten for en radical Omvæltning.

VI.

Cromwell var imidlertid paany bragt i en yderst vanskelig Stilling. Han undgik dog klogelig den Feil ved et Magtsprog at udnævne sig selv til Dictator; thi nu som tidligere havde alle Englændere den Opfattelse, at den borgerlige Øvrighed var nødvendig ved Siden af den militaire Magt, ja at det netop var den, som havde et guddommeligt Udspring. Cromwells statskloge Forstand var langt fjernet fra Napoleons tøilesløse Ærgjerrighed. «Mit Liv», saaledes skriver han paa denne Tid til Fleetwood, «har, det tør jeg vel sige, været et frivilligt Offer, som jeg har bragt for Andre». I

denne Stilling henvendte han sig som Soldat til det Parti blandt hans Kammerater, som ikke var smittet af det religieuse og sociale Sværmeri. General Lambert og andre Officerer, som laae i Strid med Oberst Harrison, men heldede til Cromwells Opfattelse, fremtraadte nu med Forslaget om en ny Forfatning, der rigtignok gav Lord-Generalen hele den udøvende Myndighed i Staten, men dog samtidig søgte at opretholde en repræsentativ Forfatning.

Man kom saaledes paany den gamle engelske Forfatning et Skridt nærmere. Kongetitlen var rigtignok i alle Henseender en Umulighed, men Værdigheden som Protector manglede ikke sine Forbilleder i Landets Historie. Cromwell var selv personlig efter fjorten Aars stormfulde og møisommelige Erfaringer kommen bort fra mange af de Ideer, han engang havde næret og pleiet; mange andre havde han maattet lade falde som uudførlige. Ligesom han selv nylig havde været nødt til at optræde som Redningsmand for det Bestaaende, saaledes maatte han nu finde sig i, at man søgte at begrændse hans Embede ved forfatningsmæssige Skranker. Et militairt Statsraad, som endog kunde raade over Udnævnelsen af hans Efterfølger, skulde controllere Protectoren; et folkevalgt Parlament med omfattende lovgivende Myndighed syntes bestemt til forud at standse en Enkeltmands Despotisme. Istedetfor Republiken traadte saaledes en særlig Art Monarki, der mindede noget om Israels Dommere og om Germanernes Hærkonger. Dette Monarki stod i en skarp Modsætning paa den ene Side til den royalistiske Legitimitet og paa den anden Side til den republikanske Anabaptisme; men det søgte sit Grundfæste mellem disse to Yderligheder, og det blev baaret op af Nationens talrige Masse, for hvem den personlige og Eiendomssikkerheden var det første Bud; Cromwell var derfor i Ordets egentligste Forstand denne Masses «Protector». Trods Forfatningens Indskrænkninger havde hans Myndighed det fulde Præg af et kraftigt Kongedømme, og det i en langt høiere Grad, end Stuarterne med

alle deres absolutistiske Bestræbelser nogensinde havde formaaet at realisere. Skjøndt han saaledes nu i Alles Øine var bleven Herre over hele Situationen, syntes han dog selv kun at have opfattet denne Sagernes Stilling som reent forbigaaende. Den 16de December fandt den høitidelige Indsættelse i hans nye Værdighed Sted med et strengt og efter Omstændighederne afpasset Ceremoniel. Ved denne Leilighed udtalte han da det mærkværdige Ønske, at hans Myndighed kun maatte bestaae saalænge, som den stod i fuld Overeensstemmelse med Guds Ord, og saalænge som den var i Stand til at hævde Folket i dets Rettigheder og dets Eiendom». Den 14de April det følgende Aar flyttede han ind i Whitehalls kongelige Bolig; af og til tog han Løverdag Aften ud til Hamptoncourt for at udhvile sig.

Samtidig med den nye Statsforms Befæstelse indadtil steg Englands Magt udadtil i høi Grad. Cromwells skarpe politiske Blik var falden paa Sverige som den eneste protestantiske Magt, med hvem han kunde slutte et Forbund. Den retslærde Seglbevarer Bulstrode Whitlocke, der stadig med stor Smidighed havde forstaaet at lempe sig efter de nye Magthavere, blev sendt til Dronning Christine; et Forbund kom i Stand med Sverige, og herved vandt England strax en anseelig Stilling overfor de udenlandske Magter. Den hollandske Regjering saae sig tvungen til at slutte en Fred, ifølge hvilken det oraniske Huus skulde udelukkes fra Arvestatholderskabet, og Navigationsloven skulde vedblive at være gyldig. Ogsaa Danmark maatte tiltræde Forbundet og aabne Sundet. Stuarterne bleve saaledes berøvede det ene Støttepunkt efter det andet; de to rivaliserende Magter, Spanien og Frankrig, beilede allerede til den protestantiske Alliances Gunst.

Med disse politiske Resultater kunde Cromwell aabne sit første Parlament. Ifølge det sidste Regjerings-Instrument skulde Forsamlingen dele hele den lovgivende Myndighed med den for Livstid valgte Lord-Protector. Parlamentet bestod

kun af eet Kammer og talte 400 frit valgte Medlemmer, deriblandt 30 for Skotland og lige saa mange for Irland; udelukket fra Valg var kun Enhver, der efter den 1ste Januar 1642 havde erklæret sig for Royalist. Forsamlingen lignede tilnærmelsesviis det engelske Underhuus i vore Dage. Med de bedste Forventninger aabnede Cromwell nu dette Parlament; i sin Aabningstale advarede han deels mod Levellernes Angreb paa den borgerlige Orden, deels mod Sværmerne af det femte Monarki, der vilde omstøde enhver geistlig Myndighed. Det var udtrykkelig formeent Parlamentet at foretage Forandringer i Forfatningen, og Cromwell havde skarpt betonet, at man nu i en samvittighedsfuld Vexelvirkning med ham ufortøvet skulde tage fat paa de nødvendige Arbeider; men alle hans Forventninger i saa Henseende bleve bittert skuffede. Den gamle Opfattelse af den ubetingede Folkesouverainetet gjorde sig strax igjen gjældende; man vilde ligesaalidt taale Cromwells sideordnede Stilling, som man tidligere havde villet finde sig i Kongens. Protectoratet skulde underordnes Parlamentet, af hvem desuden Myndigheden over Krigsmagten, over Kirken og Troesfriheden alene skulde være afhængig. Allerede den 12te September maatte Cromwell endnu engang i en Tale udvikle sit Standpunkt; han tog Gud og Menneskene til Vidner paa, at han ikke havde trængt sig frem til det besværlige Embede. Han vilde paa ingen Maade forgribe sig paa Forsamlingens Privilegier; men han vilde ogsaa holde fast ved sin Autoritet og dens Grundnormer, der havde sin Oprindelse fra Gud. Døren til Forsamlingssalen blev besat med Tropper, og ethvert Parlamentsmedlem maatte, før han betraadte Salen, paa et Stykke Pergament undertegne et Revers, som indeholdt en Erklæring om, at han anerkjendte disse Grundsætninger, og at han aflagde et Troskabsløfte til Cromwell personlig. Skjøndt Fleertallet underskrev denne Erklæring, opførte dog ogsaa disse Medlemmer sig i den følgende Tid, som om de sade i en grundlovgivende Forsamling. Man søgte paa alle Punkter

skarpere at begrændse hans Magt, der tog sig ud som en Usurpation. Om at bevilge nye Skatter eller om at efterbevilge de alt opkrævede Skatter var der slet ikke Tale; paa denne Maade ramte man paa det Føleligste det af Officererne udstedte Forfatnings-Instrument. Skjøndt Parlamentet ved at undertegne Reverset paa en vis Maade havde anerkjendt Protectoren, fortsattes den gamle Strid mellem Civil- og Militairmagten altsaa dog stadigt. Da Forsamlingen navnlig holdt fast paa at ville bekræfte Valget af Raadets Medlemmer og vilde hævde, at Forfatningen burde endelig godkjendes af den selv, maatte Protectoren den 28de Januar 1655 efter en alvorlig Tiltale beqvemme sig til en ny Opløsning.

VII.

Vanskelighederne ved Cromwells Stilling vare stegne ved Parlamentets Adfærd. Ingen kunde vel med Rette bebreide ham Ærgjerrighed og dynastiske Lyster; men mange Englændere saae dog i ham kun den uretmæssige Tyran, hvis Fjernelse vilde aabne en uhindret Tumleplads for deres Planer. Der stiftedes talrige Sammensværgelser mod Protectorens Liv, ikke blot af Royalister, men ogsaa af Republicanere, særlig blandt de radicale Officerer; paa enkelte Steder kom det endog til en væbnet Opstand. Det meest Betænlige var, at Cromwell endog kom paa Spor efter hemmelige Forbindelser mellem Cavalererne og de meest forvovne Gjendøbere.

Cromwell saae sig saaledes forladt af dem, hos hvem han havde søgt en Støtte. Han fandt sig henviist til sine egne Kræfter og maatte nu tye til den raae Militairdespotisme som den eneste Udvei, der endnu stod aaben til at opretholde Ordenen i Landet, frelse Hærens Existents og hans eget Liv. Han inddeelte England i tolv Districter, som bleve bestyrede af Generalmajorer med en vidtgaaende Politimyndighed og næsten efter Krigsloven; han lod inddrive en Krigsskat, som hos Royalisterne endog steg til 10 pCt., og saalede

bevarede han Magten hos den bevæbnede Styrke, som alene var istand til at forhindre de meest modstridende Lidenskaber fra voldsomt at bryde løs. Soldaternes strenge, mønsterværdige Disciplin og den jævne og ærbare puritanske Hofholdning i Whitehall maatte tydelig vise enhver retskaffen Statsborger, selv om han maatte høre til de kongeligsindede Puritanere, at Cromwell stadig endnu kun arbeidede paa at sikkre Samfundet og paa at opretholde Religionsfriheden overfor de vilde Partilidenskaber. Rigtignok kunde man næppe mere opretholde Grundsætningerne om religieus Tolerance, da man jo hverken kunde lade Katholikerne, de Biskoppelige eller de skotske Royalister frit Spillerum, men Cromwell var dog ogsaa paa dette Punkt langt forud for sin Tid. Han vilde paa ingen Maade deeltage i nogen beregnet Forfølgelse for Troens Skyld, saaledes som dengang baade katholske og calvinistiske Fanatikere fordrede. Han holdt vel fast ved, at Staten skulde have en christelig og særlig en protestantisk Charakteer, men der maatte ikke findes nogen særlig begunstiget kirkelig Institution; til Trods for gamle confessionelle og mercantile Fordomme gjorde han af Handelshensyn et Forsøg paa at aabne Jøderne Adgang til England, efter at de havde været forviste fra Landet i 400 Aar. Ret betegnende var det derfor, at Rabbinere fra Østerlandene kom til Huntingdon og Cambridge for at forske efter den Mands Stamtræ, der tog sine Sætninger af Psalmerne, af Dommernes og af Kongernes Bøger. Maaskee kunde han være af jødisk Herkomst og den forjættede Messias! To Midler, som ellers sjeldent findes forenede, nemlig Sværdets Magt og den frie Religionsøvelse, skulde tjene til at holde Revolution og Modrevolution indenfor de behørige Skranker.

De ydre politiske Forhold bleve nu ledede af Cromwell selv, og væsentlig efter en afgjort protestantisk Opfattelse. Stuarterne havde ikke taget Hensyn til Protestantismen som den rette Betingelse for Englands mercantile og politiske Stilling; deres Politik havde derfor kun vidnet om Svaghed

og bragte Skam over Riget. Ogsaa i denne Henseende maatte England under Cromwell danne en afgjørende Modsætning. Han havde vel endnu ikke truffet noget Valg mellem det franske og det spanske Forbund; thi Cardinal Mazarin saae temmelig skjævt til Dannelsen af den mægtige, nordlige protestantiske Alliance; hans Mistanke var vakt ved Englands aabenlyse Planer om at erhverve et fast Punkt paa Fastlandets Kyst, ved Cromwells directe Forbindelser med Schweiz og de franske Reformeerte og endelig ved, at den engelske Flaade viste sig i Middelhavet. Men den Seighed, hvormed Spanien spærrede al Handel paa de americanske Colonier, den Utaalsomhed, hvormed man i Krigen som i Freden overleverede enhver Englænder, man fik fat paa, som en Kjætter til Inqvisitionen, og Cromwells Overbeviisning om, at en lignende Adfærd kunde man ikke nogensinde vente sig af Frankrig, Alt dette gjorde dog Udslaget til Fordeel for den franske Alliance. Hemmelig og dristig, ret efter sin vante Handleviis foranstaltede Cromwell en Expedition til Vestindien; han haabede paany at overraske Europa ved sin aldrig feilende Forvovenhed; men Expeditionen mod Sanct Domingo slog feil, og Jamaicas Erobring veiede ikke op mod det lidte Nederlag, som let kunde have havt ubehagelige Følger for den hidtil uimodstaaelige Protector, hvis ikke Krigen mod Spanien nu var brudt løs for Alvor. Rigtignok bævede Handelsstanden for dens Følger, men Cromwell vidste at vinde den for sine Planer, og Uveiret trak sammen over det europæiske Spanien. I Efteraaret 1655 kom Forbundet istand med Frankrig, som udviste Stuarterne og lovede at skride ind mod Hertugen af Savoien paa Grund af hans grusomme Forfølgelser mod Valdenserne. Robert Blake havde nylig med sin seirrige Flaade bragt Kirkestatens, Maltas, Neapels og Toscanas Beherskere til Eftergivelse; han havde tugtet Sørøverstaterne i Africa og truet Hertugen af Savoien med at erobre Nizza; nu vendte han sig mod Spanien for at

plyndre dets svømmende Skatte og mulig endog erobre Gibraltar eller Cadix.

For at udføre disse Foretagender maatte man imidlertid stille nye Fordringer til Statskassen, og for at fyldestgjøre disse Fordringer maatte man paany tye til Parlamentet, saa meget mere som der havde været en stadig Underbalance lige siden Revolutionen. Den 17de September 1655 aabnede Cromwell sit andet Parlament. Naar man gjennemlæser den i lang Tid upaaagtede Tale, vil man finde den fuld af en mægtig protestantisk Patriotisme; men Protectoren udtrykker tillige sin inderste Overbeviisning om sin Magts Uantastelighed. Det uforsonlige Forhold til Spanien grunder han paa det Brud, som for hundrede Aar siden skete under Dronning Elisabeth, glorværdige Ihukommelse —; «vi behøve ikke at skamme os ved at udtrykke os paa denne Maade. Ligesom dengang gjælder det ogsaa nu om at beskytte den frie Tro mod indvortes og udvortes Fjender». Han formaner derfor til Eendrægtighed og Fredsommelighed i Forhandlingerne, for at man ikke ved smaalige og unødvendige Stridigheder skal tabe det store Maal af Sigte. Men dette Maal falder igjen sammen med hans personlige Interesse; thi ved Folkets Stemme er han kaldet til den høieste Myndighedspost og har kun at føre Guds, ikke sin egen Sag. Han slutter med den Psalme, som han kalder Luthers, den Psalme, hvorefter Luther engang digtede: «Vor Gud han er saa fast en Borg».

Skjøndt Protectoren saaledes aabent og ligefrem udtrykte sit Ønske for Parlamentet om at kunne udjævne de svævende Misforstaaelser, gik Sagen dog ikke saa jævnt og glat fra Haanden. Valgene vare foregaaede under en stærk Indflydelse fra Regjeringens Side; men der var dog blevet valgt mange afgjorte Republikanere, som ikke vilde indrømme Soldaterne nogensomhelst Forrang. Det var saaledes allerede misligt nok, at man simpelthen maatte skille sig af med en Fjerdedeel af hele Forsamlingen paa Grund af Ordlyden i en af Regjeringsinstrumentets Paragrapher; Modsætningen

mellem Generalerne og Tilhængerne af Parlamentarismen blev ingenlunde hævet ved en saadan Fremgangsmaade. Paa denne Tid bleve imidlertid Angrebene paa Cromwells Liv stedse hyppigere og lumskere; men herved gik det netop op baade for Mellemklassen og Befolkningens store Masse som for deres Repræsentanter, hvilken umaadelig Betydning denne Mands Liv havde for hele Samfundets Sikkerhed og Tryghed. Samtidig hermed blev ogsaa Længselen efter den gamle Forfatnings Former mægtigere og mægtigere uden Hensyn til Soldaternes Regjeringsinstrument. Det var de besiddende Klasser, som ønskede at føre Regjeringen tilbage til «det gamle, prøvede Grundlag»; det var ligeledes dem, som indrømmede Protectoren Retten til at vælge en Efterfølger og allerede nu arbeidede hen mod Dannelsen af et Overhuus. De haabede paa denne Maade at kunne forsone Parlamentet med Protectoratet og at kunne indskrænke hver af disse Magter indenfor deres særegne Grændser. Det var altsaa ikke Cromwells hemmelige Intriguer, men netop denne Opfattelse, som fremkaldte Forslaget om at gjøre Cromwell til Konge. Parlamentets Beslutninger af 25de Marts 1657, de Conferentser og de Grunde, hvormed navnlig de Retslærde søgte at bevæge Protectoren til at gaae ind paa Forslaget — «Landets uforanderlige Lov fordrede en Konge» —, Alt dette vil stadig danne en mærkværdig Episode i Historien og er uden Sidestykke i alle andre uretmæssige Magthaveres Historie. Hverken dette lokkende Tilbud eller hans nærmeste Slægtninges Tilskyndelser kunde nemlig fordunkle hans klare Forstand og forlede ham til at gjøre et politisk Feilgreb. Cromwell indsaae meget vel, at Stuarternes Krone kun daarlig passede til hans Hoved; han indsaae, hvilken Fare han udsatte sig for, hvis han nu greb til. Han maatte belave sig paa et afgjort Brud med Hæren, og han erklærede derfor, at han ikke som Konge, men hellere som Retsbetjent vilde tjene den almindelige Orden og Fred. Ogsaa i denne tunge Fristelse, som han saaledes seirrig bestod, holdt han fast

ved sine gamle Krigsfæller, hine retskafne Mænd, som hidtil trolig havde støttet ham, men aldrig vilde finde sig i en saa anmassende Titel. Cromwell betvang saaledes sine ærgjerrige Følelser af Hensyn til Almeenvellet; han vedblev at være de tre Rigers Protector og trøstede sig med det Haab, at det legitime Monarki lidt efter lidt vilde træde i Skyggen for hans mægtige og hæderlige Regjering. Derimod føiede han sig i Forsamlingens øvrige Beslutninger; Generalmajorerne traadte tilbage fra deres Poster, de nødvendige Summer til Hær og Flaade bleve bevilgede, og saaledes vendte en nogenlunde tilfredsstillende Tilstand tilbage; factisk regjerede igjen en Fyrste over alle tre Riger i Samraad med Parlamentet og støttet til Hæren. Den høitidelige Indsættelse fandt Sted med en passende Pragt den 26de Juni 1657. Han fik Ret til at udnævne sin Efterfølger, og hans nye Titel: «Olivarius Dei gratia — af Guds Naade! — Angliæ, Scotiæ, Hiberniæ Protector» antydede tilstrækkelig hans arvelige Magt. Robert Blakes store Søseir ved Teneriffa indviede paa en vis Maade denne store Forandring i Englands Regjering.

I Forbund med Frankrig og Sverige tog nu England en kraftig Deel i den store Politik. I Østen lovede man Protestanterne i Transsilvanien (Siebenbürgen) Hjælp og optraadte paa een Gang mod det bigot katholske Polen og Østerrige; i Vesten beskyttede man kraftig Waldenserne og bekæmpede det habsburgske Spanien til Lands og Vands. De spanske Nederlande vare endnu det vigtigste militaire Omraade, hvor Flygtninge fra Alverdens Lande, især dog fra Frankrig og England, fandt en aaben Modtagelse. Herfra søgte Carl II med spansk Hjælp at gjøre en Invasion i sine Lande; fanatiske Royalister og Gjendøbere vare i selve Hjemmet hans Forbundsfæller og vare beredte til med Mord, Brandstiftelser og Oprør at berede Veien for det legitime Kongedømme; men endnu styrede dog Cromwell og Mazarin i Forening Europas Skjæbne. Sex Tusinde udsøgte engelske Tropper, Seirherrerne fra Naseby og Dunbar, kæmpede i Forening med

Franskmændene ved de belgiske Grændser. Ved Boulognes Kyster mønstrede Marschal Turenne og den unge Konge Ludvig XIV de engelske Tropper; endnu samme Sommer fratog man Spanierne den vigtige Stilling i Klitterne ved Mardyke. Protectorens Holdning og Udtalelser bleve mere og mere værdige og stolte; han var Kongernes Jævnbyrdige.

Den forholdsvise Enighed, som havde hersket ved de sidste Forhandlinger i Westminster, var dog ingenlunde vedvarende, og det var meget langt fra, at alle Englands Kræfter villigt vilde føie sig efter den store Fører. Den 20de Januar 1658 traadte Parlamentet paany sammen, og strax indtraadte atter det gamle spændte Forhold. Det viste sig som en Umulighed, at den militaire og borgerlige Myndighed kunde forenes i een illegitim Haand. Mangen tapper Officeer nærede paa Grund af sin republicanske Overbeviisning Mistillid til den mægtige General; mangen Soldat var indviklet i de spanske og stuartske Intriguer. Paa den anden Side vare de for et Aar siden udelukkede Parlamentsmedlemmer nu uden nogen Hindring indtraadte i Underhuset og reiste en heftig Opposition, som især vendte sig mod Parlamentets andet Huus. Det var jo allerede i og for sig et voveligt Foretagende af Cromwell, naar han søgte at lede Staten tilbage i de gamle Former; men navnlig vakte hans Overhuus den republikanske Harme. Det bestod deels af nogle tarvelige Repræsentanter for den gamle Arveadel, deels af Personer, hvis Anseelse skrev sig fra Republikens Tid; de vare ifølge det sidste Parlaments Beslutning valgte af Cromwell for Livstid. Disse Cromwell-Lorder bleve fra første Færd en Gjenstand for den bittreste Spot og Haan fra Underhusets Side, og den med saa stor Møie tilveiebragte Forsoning mellem Protectoren og Parlamentet blev saaledes paany sat paa Spil. Cromwell henviste til de store europæiske Forviklinger, i hvilke man havde indladt sig og søgte derved, men forgjæves, at tilveiebringe Enigheden paany. Det var ligeledes forgjæves, at han henviste til den Ed, han den

foregaaende Sommer havde maattet aflægge paa Forfatningen. Hans ulovlige Magt frembød dog paa alle Punkter en Mængde Blottelser, som ikke undgik hans Modstanderes Opmærksomhed. Cromwell opgav nu næsten Haabet om, at England kunde regjeres paa anden Maade end despotisk, og den 4de Februar skred han til Opløsningen af sit sidste Parlament efter en bitter Tale, hvori han krævede Gud til Dommer mellem sig og sine Modstandere. Den største Harme maatte ogsaa med Rette gribe ham, da han midt under sine redeligste Bestræbelser atter stødte paa uovervindelige Modsætninger; da han for at frelse sit eget Liv og sin egen Regjering igjen maatte gribe til et Voldsregimente overfor de legitime og radicale Fanatikere, og da Uenigheden selv trængte ind i hans Families Skjød, hvor hans Svoger Desborou og hans Svigersøn Fleetwood heldede til den gjenstridige, anabaptistiske Deel af Hæren.

Cromwells Regjering var heller ikke udadtil længere ledsaget af hans gamle Held. Rigtignok faldt Dunkercque efter hæderlige Kampe i Englændernes Magt; men Carl Gustav i Sverige slog efterhaanden ind paa en mere og mere selvstændig Politik, og Forbundet med ham og Frankrigs snedige Minister Mazarin vakte efterhaanden den største Betænkelighed. Det var saaledes kun halvt Alvor, naar hans to Allierede havde lovet en hensynsløs Kamp mod det katholske Europas to habsburgske Repræsentanter, Spanien og det østerrigske Keiserhuus. Den sidste Magt var desuden dækket mod et Angreb ved selve Tydsklands protestantiske Magter, navnlig Churfyrsten af Brandenburg.

Under al denne ydre og indre Modgang nærmede Cromwell sig sit Livs Ende; i lang Tid havde han været lidende, i de sidste Aar endog gjentagne Gange farlig syg. Hans røde, opsvulmede Ansigt vilde man senere hen tilskrive de opdigtede Ungdomssynder; men det vidnede tværtimod om en for Feberanfald modtagelig Legemsconstitution, og hans langvarige Ophold i Østenglands usunde Marsklande havde

rimeligviis i høi Grad fremmet denne Modtagelighed. Ved Siden af disse legemlige Aarsager maa man ikke undlade at lægge særlig Vægt paa hans i høi Grad irritable Natur, som i den sidste Tid havde været udsat for de mangfoldigste Sindsbevægelser. Han plagedes saaledes af det dybeste Mismod over, at saamange af hans ædle Planer sloge feil; Snigmordere lurede paa ham ved hvert af hans Skridt; han hjemsøgtes af alvorlige Skrupler over sine egne Voldsgjerninger; hertil kom endnu, at en ung, fornem Svigersøn, en gammel Ven, Grev Warwick, og endelig hans Yndlingsdatter døde kort efter hverandre, den Sidste med Afskedsord, som rystede Faderens mægtige Sjæl paa det Dybeste. Midt i sine Febersyner saae den mægtige Dictator muligen mere end een Gang sit Huus's og sit Riges tilkommende Skjæbne, ja Carls blodige Hoved dukkede vel endog truende op af den stille Grav i Windsor. Men Helten fik dog et ganske andet Endeligt end de to Mænd, Cæsar og Napoleon, hvis Liv i andre Henseender frembyde saa mærkelige Ligheds- og Ulighedspunkter med hans Løbebane. Døden naaede ham den 3die September 1658, hans gamle Hædersdag. I Paladset Whitehall, som Carl I engang havde ladet indrette med kongelig Pragt og Smag, og hvorfra han selv maatte bestige Skafottet, i dette kongelige Slot stred nu den republicanske Helt sin sidste Dødskamp. Han døde med en fast protestantisk Overbeviisning. I sit sidste lyse Øieblik hørte man ham spørge: «Er det muligt at miste Guds Naade?» «Det er ikke muligt», svarede hans Skriftefader. «Saa er jeg rolig, thi jeg veed, at jeg har eiet den». Beretningen om hans sidste Øieblikke er i Et og Alt paalidelig; men hans hadefulde Bagvadskere vidste at trøste sig; et forfærdeligt Uveir rasede over Øen i hans sidste Øieblikke; under Storm og Lyn foer den forfærdelige Protectors Sjæl, efter hans Fjenders Paastande, til Helvede.

VIII.

Med Oliver Cromwell stod og faldt den engelske Republik; hans ældste Søn Richard overtog vel Protectoratet efter Faderens Død, men det blev ham umuligt at overholde sin Myndighed overfor Hærens Førere og Parlamentet, og han saae sig nødsaget til at nedlægge sin Værdighed. Vi ville ikke beskjæftige os videre med det følgende Aars Begivenheder. Snart sad en Stuart igjen paa Englands Throne; forgjæves advarede betænksomme Frihedsvenner mod at sætte alle de vundne Resultater ubetænksomt paa Spil, forgjæves hævede den blinde Digter Milton som en «Røst i Ørkenen» for sidste Gang sin kraftige Stemme til Fordeel for en republicansk Forbundsforfatning. En Amnesti og Troesfrihed vare de eneste Løfter, som Kong Carl II maatte aflægge ved sit Indtog i London; men selv disse tarvelige Løfter bleve ikke holdte, og en Mængde af Republikens Tilhængere, navnlig «Kongemorderne», maatte bøde for deres Sag paa Skafottet. Vi ville dog vende os bort fra disse uhyggelige Enkeltheder og blot til Slutning endnu søge at give en almindelig Charakteristik af den mægtige Mand og hans Betydning i Englands Historie.

Man kan ikke med Rette drage hans brændende Tro i Tvivl, og ogsaa hans private Liv er fuldkommen reent og uplettet. Hvor rørende lyder ikke den Velsignelse, som hans fireoghalvfemsindstyveaarige Moder paa sit Dødsleie i Whitehall udtaler over ham? Hun beder, at Gud vil styrke ham, saa at han stadig kan udøve store Gjerninger til Guds Priis og Ære. Med Værdighed udøvede Cromwell sin faderlige Myndighed over sine Børn. Stadig søger han at opmuntre den lade, nydelsessyge Richard til en belærende og gavnlig Virksomhed. Den anden Søn, der var Faderen langt mere jævnbyrdig, maa under sit Statholderskab i Irland høre Faderens alvorlige Advarsler mod den Fare, som han udsatte sig for ved at søge egen Vinding ved de irske Godsers Confiscation. Hans Døttres aristokratiske Giftermaal vidne vel

om Familiens Høihed, men han svigtede ikke ved disse Forbindelser sin religieuse og politiske Overbeviisning. Hvad man saa end finder fortalt i hans Fjenders Memoirer, staaer det dog fast, at Protectorens hele Huus og Hofholdning bar Præget af den patriarkalske og fromme Aand, som besjælede ham selv. Den høie moralske Kraft, hvormed han vidste at beherske sit heftige Sind, og som aldrig lod ham give Frygten Raaderum, maatte naturligen ogsaa give sig tilkjende i hans ydre Holdning. Paa den anden Side forlod hans noget plumpe Djærvhed og en uelskværdig Strenghed ham aldrig; men dette var en charakteristisk Arvelod fra Puritanismen. Han foragtede ingenlunde Videnskab eller høiere Dannelse. Saaledes tog Protectoren sig personlig af Universiteterne i Oxford og Cambridge, der rigtignok havde faaet et puritansk Tilsnit; ligeledes udgik Stiftelsen af Høiskolen i Durham fra ham personlig. Endelig er hans Forhold til den berømte Milton bekjendt nok; som denne store Digter var han ogsaa selv modtagelig for Musikkens Ynde. Cromwells mærkeligste Aandsegenskab var dog hans sunde Menneskeforstand, som aldrig blev fordunklet af Independenternes Fanatisme, og medens Englænderne ellers ere noget langsomme af Naturen, vidste han hurtigt og bestemt at finde sig til Rette i sin høie Stilling.

Det vil vel næppe være undgaaet Læserens Opmærksomhed, hvorledes Nemesis ligesom usynlig fulgte Cromwell og aldrig blev træt af at følge ham; han havde begaaet en Handling, som maaskee var nødvendig, men desuagtet var og blev en Feil. Ved en Række af sammenstødende Begivenheder svinger han sig fra en jævn Landadelsmands Stilling op til Hersker over de tre Riger, ja vinder endog mægtig Indflydelse paa hele Verdens Skjæbne; men da han selv har hjulpet til at styrte Statens lovlige Hoved, kan det aldrig lykkes ham at indtage en virkelig Regents faste Stilling mellem den civile og militaire Myndighed; det lykkedes ham ikke at grunde nogen varig Forfatning; hans Stilling er og bliver kun reent personlig; da han ikke kan træffe nogen

endelig og bestemt Afgjørelse med Hensyn til Arvefølgen, tør han heller ikke for Alvor vente at kunne grundfæste noget Dynasti Cromwell. Selv efter den Mægtiges Død er det næsten blot hans Magt og Skrækken for hans Navn, som bevirker, at hans svage Søn dog en Stund kan beklæde Faderens Værdighed. Cromwells kraftigste Skabning var Hæren; den havde han trofast holdt fast ved lige til sin Død trods alle Fristelser; men selv Hæren maatte opløses og gaae til Grunde med ham.

Cromwell har dog alligevel været af den største Betydning for Englands indre Historie og fremmet dets Udvikling i en Retning, hvorom der vel næppe havde kunnet være Tale, hvis Stuarternes Grundsætninger vare trængte igjennem. En Sammenligning mellem ham og Carl I vil være ret oplysende. Hvis man vil kalde Cromwell listig og troløs, kan man endnu mindre lægge Dølgsmaal paa Kongens Forstillelse og Troløshed. Cromwell lagde kun Vægt paa Religionens Kjerne, Kongen brød sig egentlig kun om dens ydre Skal. Den legitime Konge og hans Sønner fremhævede den nylig opfundne Lære om Kongedømmets guddommelige Oprindelse; de søgte heri en Tilfredsstillelse for deres personlige Stolthed; de vilde bruge den som Støtte for en fuldstændig ubunden og vilkaarlig Regjering. Cromwell kaldte sig ogsaa Protector af «Guds Naade», men for ham var det selve Statsprincipet, som havde en guddommelig Oprindelse; det kunde maaskee have sin Vanskelighed at finde et passende Navn for hans Regjering; men den skulde i ethvert Tilfælde tjene Almeenvellet og ikke være til for sin egen Skyld. Hvis Carl havde skabt en staaende Hær, vilde den Lov og Orden, som fra Arilds Tid havde hersket i England, været ligesaa umiddelbart truet af ham som senere af Levellerne og Anabaptisterne. Cromwell beskyttede den bestaaende Orden først mod Kongen og senere mod sine egne radicale Fæller. Endelig var det ogsaa ham, som tog den religieuse Frihed under sin Beskyttelse.

Dette var Grundtrækkene i Cromwells Politik; men den blev tillige baaret op af en varm, patriotisk Følelse, til hvilken Stuarterne aldrig kunde hæve sig. Deres vaklende Holdning mellem Frankrig og Spanien vilde have været ligesaa uheldssvanger for Englands nationale Uafhængighed, som deres dynastiske Lyster vare imod en sand Union mellem de tre Riger. Den protestantiske Usurpator bragte for første Gang begge Dele tilveie og gav dermed Efterverdenen et glimrende Exempel paa, hvorledes Storbritannien bør indtage en afgjørende Holdning i Verdensbegivenhederne. Hvad ingen Stuart havde kunnet udrette, formaaede han. Han bibragte Habsburg-Spanien et føleligt og kraftigt Stød i dets kirkelige og politiske Overmagt, og hvad Gustav Adolph havde tilstræbt, opnaaede han: nemlig at sikkre de protestantiske Stater en jævnbyrdig Stilling i Europa, medens han samtidigt sikkrede sit England hiin maritime Storhed uden Lige, hvormed det staaer og falder.

Paa alle Punkter, med sine Lys- og Skyggesider var og blev Cromwell en Englænder; han virkede rastløs for sit Fædrelands Storhed; men netop derfor kan man heller ikke paa noget Punkt sigte ham for imperatoriske Lyster.

Vi finde derfor, at man uden Overdrivelse kan istemme Miltons Yttringer om ham: «Du Fædrelandets Befrier, Du Fædrelandets Ven og Beskytter! en mere ophøiet Titel kan Du ikke antage, Du, som ved dine Gjerninger ikke blot har naaet vore Kongers Bedrifter, men selv har overtruffet vore Sagnheltes Historie».

F. Z.

Et Par af Dronning Christinas Yndlinger.*)

Da Svenskernes store Konge Gustav Adolph fandt Heltedøden i Slaget ved Lützen, efterlod han sin Krone i Arv til sin sexaarige Datter Christina, som var født den 8de December 1626. Hun begyndte sin jordiske Løbebane med at tilføie sine Forældre og sit Fædreland en bitter Skuffelse, da saavel den kongelige Familie som det hele Folk af ganske Hjerte havde ønsket, at der maatte blive født en mandlig Thronarving. Det nyfødte Barn meldte sin Ankomst til Verden med kraftige Skrig, der i Forbindelse med en temmelig grov Legemsbygning og en mørk Ansigtsfarve et Øieblik syntes at tyde paa, at det saa inderligt nærede Haab skulde blive opfyldt; men man opdagede naturligviis øieblikkelig Feiltagelsen, og man følte sig bittert skuffet. Den kjække og gudhengivne Fader tog Sagen med fornuftig Ro, og da hans Søster, Pfaltzgrevinde Katrina, viste ham det spæde Barn, kyssede han det og sagde; «Lader os takke Gud! Jeg haaber, at denne lille Pige skal blive ligesaa god som en Dreng», og senere føiede han spøgende til: «Det bliver ganske sikkert en snild Pige, siden hun har kunnet narre os Allesammen». Den skjønne og blide, men noget svagsindede og sære Dronning Maria Eleonora af Brandenburg tog sig derimod Sagen

*) Kilder: E. G. Geijer: Svenska folkets historia; And. Fryxell: berättelser ur Svenska historien; Arv. Aug. Afzelius: Svenska folkets sago häfder; Friedrich von Raumer: Geschichte Europas seit dem Ende des funfzehnten Jahrhunderts.

langt mere nær, og det var i lang Tid umuligt at trøste hende. Hun kunde som en Følge af denne Skuffelse aldrig ret forsone sig med Barnet, der altsaa næsten ganske maatte savne Moderens Kjærlighed, men derimod saa godt som altid var overladt til Fremmede. Faderen elskede imidlertid sit Barn af sit hele Hjerte, og havde han kunnet leve længere med den lille Christina og lede hendes Opdragelse, vilde hendes udmærkede Nuturgaver rimeligviis være blevne udviklede paa en heelt anden Maade, hendes ikke faa Feil vare blevne om ikke kvalte i deres Frembrud, saa dog i alt Fald mildnede og deelviis rettede, hvorved hendes Fremtid havde faaet et ganske andet Udseende.

Ved sin Afreise til Tydskland for at værne om sine Troesfæller overgav Gustav Adolph sin lille Datter til sin Søster Katrina, der med sin Ægtefælle, Pfaltzgrev Johan Kasimir, boede paa det skjønne Stegeborg Slot. Dronningen kunde nemlig ikke udholde Længselen efter sin Gemal, hvorfor hun fulgte ham paa hans seirkronede Bane i den Krig, der skulde koste ham Livet. Til at føre den øverste Ledelse af Barnets Opdragelse udnævnte Kongen den store Statsmand Axel Oxenstjerna, der senere som Formand for Formynderskabet med saa stor Dygtighed og Hæder førte Statens Regjering under Christinas tolvaarige Mindreaarighed; en grundlærd og i alle Henseender hæderlig og retskaffen Geistlig ved Navn Johannes Matthiae, senere Bisp i Strengnäs, blev hendes Lærer, og det var Kongens Ønske, at hans Datter foruden Dyd og gode Sæder skulde oplæres i alle de Indsigter og Videnskaber, der vare nødvendige for en Herskerinde over et stort og mægtigt Rige.

At være dette Barns Lærer har været et høist taknemligt Arbeide, da sjeldne Aandsevner og Lærelyst i en overordentlig Grad vare forenede hos hende, og hun gjorde i kort Tid mærkværdige Fremskridt. Gustav Adolph skal have yttret det Ønske, at hun maatte faae en mandlig Opdragelse, og det var et mærkeligt Træf, at hun var særlig op-

lagt til at modtage en saadan, medens derimod de Sysler, der pleie at falde i Pigebørns Smag, aldeles ikke tiltalte hende. Dukker vare hende en reen Vederstyggelighed, og kvindelig Haandgjerning indlod hun sig slet ikke paa, ligesaa lidt som hun brød sig om Pynt og Stads af nogensomhelst Art, hvilket jo ellers pleier at tiltale den unge Pige. Hun viste senere i sin voxne Alder en stærk Tilbøielighed til at overøse sine mange Venner med Gaver af Guld og Ædelstene, men at bære dem syntes hun ligefrem at have Rædsel for. Rigtignok gik Qvindeligheden for en stor Deel i Løbet tilligemed Lysten til Pynt og Stads, og som hun i det Hele taget holdt meget af at gaae til Yderligheder i enhver Henseende, saaledes gik hendes Tarvelighed i Klædedragt i hendes senere Aar over til et næsten modbydeligt Sjuskeri, saaledes at hun endogsaa saarede Velanstændigheden ved at vise sig med skident og sønderrevet Linned, og det fortaltes om hende, at hun undertiden i flere Dage ikke redte sit Haar.

Medens hun saaledes som Barn viste sin fuldkomne Utilbøielighed til at give sig af med enhver qvindelig Syssel, fandt hun udeelt Behag i at drive alskens Studier. I en Alder af en halv Snees Aar havde hun allerede bragt det vidt i flere levende Sprog og Latin, ligesom hun ogsaa allerede dengang syntes langt bedre om at underholde sig med ældre Folk om hendes Fædrelands og andre Landes indre og ydre Vilkaar og saavel om hendes egen Tids som Fortidens Historie og Litteratur end om at spøge og lege med jævnaldrende Børn. Hun samlede naturligviis paa den Maade en Mængde Kundskaber, og hun bragte det til at udtrykke sig let og correct paa Tydsk, Fransk og Latin. Endog det græske Sprog lagde hun sig senere efter. I de sidste Aar før hendes Myndighedsalder underviste Axel Oxenstjerna hende selv i Statskunsten, og hun var en overordentlig lærenem og lærvillig Elev, saa at hun ofte endog kunde vække Forbauselse hos den gamle Statsmand ved sine skarpsindige og træffende

Udtalelser og Svar. Hun begyndte ogsaa tidlig at overvære, ja endogsaa at tage Deel i Formynderregjeringens og Rigsraadets Forhandlinger, og hun viste baade Dygtighed og Iver for at gjøre sig duelig til at føre Statens Roer.

Saavel i Barnealderen som senere var hendes Helbred ikke altid den bedste, og hun var ofte plaget af langvarige og farlige Sygdomme. Derfor var det nødvendigt, at hendes Legeme blev hærdet, og i denne Henseende var det et heldigt Træf, at hun havde stor Lyst til de Sysler og Øvelser, som ellers drives af unge Mænd. Hun var tidlig en meget dristig og udholdende Rytterske og en sikker Jægerinde; kun faa af Herrerne ved Hoffet skulle saa godt som hun have ramt en Fugl i Flugten og en Hare i Springet, og ofte tilbagelagde hun lange Strækninger til Hest, saa hendes Ledsagere havde vanskeligt ved at holde det ud med hende.

Alt eller i hvert Fald saare mange Omstændigheder syntes saaledes at give gode Forjættelser om hendes Fremtid som regjerende Dronning og for det Folks Lykke, der skulde betroes til hendes Varetægt. Men netop hendes store Begavelse og den Beundring, hun derved maatte vække, i Forbindelse med den Glands, der dengang overstraalede Sverige paa Grund af hendes store Faders og de andre svenske Feltherrers Seirvindinger, førte tidlig hendes Charakteer paa slemme Afveie. Sverige var dengang næsten at betragte som Europas første Stormagt; den i Begyndelsen af den overmodige tydske Keiser saa foragtede «Sneemajestæt» havde været saa langt fra at smelte under de sydligere Landes varmere Sol, at Lynet fra hans Klinge tværtimod nær havde smeltet Kronen paa den overmodige Keisers Isse, og Heltekongens Død havde ikke taget Lykken fra de svenske Vaaben; dygtige Feltherrer, hans Disciple, og store Statsmænd havde bygget videre paa den af ham grundlagte Bygning. I selve Sverige trivedes Fredens Idrætter godt, og intet Land i Europa kunde dengang glæde sig ved et saadant Velvære som dette tidligere ringeagtede Land i det kolde Norden. Den

unge Dronnings Ry for Regjeringskløgt, Vid og alskens Lærdom foer vide om Land, og Lærde strømmede allevegne fra til Sverige; hjemme havde de ingen Ro til at dyrke deres Videnskab for Krigens Larm, men hos Nordens «Pallas Athene» fandt de, hvad de søgte. Hun var en villig Tilhørerinde, der baade havde Lyst til at lære og til Gjengjæld kunde belære dem; hun strøede Guld og ædle Stene ud med gavmild Haand, og hun glædede sig høilig over den Smiger, hvormed de rigelig gjengjældte hendes Rundhaandethed.

Det er imidlertid ganske naturligt, at hun ikke kunde taale denne Hyldest, og at hun langtfra mægtede at gaae uskadt ud af det Tilbedelsens Tempel, de byggede for hende, og hvori hun straalede som en glimrende Billedstøtte. Hendes Opdragelse har ganske vist allerede lagt Grunden til hendes Charakteers Udskeielser. Ligetil sit syttende Aar levede hun i Pfaltzgrevens Huus paa et kort Tidsrum nær, da Formynderne efter Gustav Adolphs Død havde troet at burde give efter for hendes Moders indstændige Begjæring om, at hendes Opdragelse maatte blive hende betroet. Det viste sig imidlertid snart, at den af sin Sorg nedtyngede og derfor nu endmere nære Enkedronning ingenlunde var i Stand til at opdrage Datteren, ja der opstod endogsaa en Kløft imellem Moder og Barn, der aldrig blev udjævnet. Navnlig vilde Christina være gaaet heelt til Grunde i legemlig Henseende ved at leve det indesluttede Liv, hendes Moder førte. Saavel Pfaltzgreven som hans Hustru vare i høi Grad hæderlige og retskafne Folk, der ønskede at gjøre deres Bedste med Hensyn til den unge Piges Opdragelse; men Pfaltzgreven var mindre vel anskreven hos den høie svenske Adel, der stadig havde søgt at trænge ham i Baggrunden, og det laa derfor nær for ham og hans Hustru at gjøre, hvad der stod til dem, for ret at vinde den vordende Dronning for sig; desuden nærede de ganske sikkert det Haab engang at see deres ældste Søn Carl Gustav paa Sveriges Throne som Christinas Ægtefælle. Naar dertil kommer, at Christina ikke har været

let at opdrage, følger det af sig selv, at hun maa være bleven i en vel høi Grad føiet i sine barnlige Luner, for ikke at sige ligefrem forkjælet.

Det er derfor mere end rimeligt, at der meget tidligt har udviklet sig en stor Egensindighed hos hende, og at hun allerede som Barn har været vanskelig at bøie og nødig har ladet sig sige. Hun omtaler selv i sine efterladte Livserindringer, at hun som Barn kun lod sig raade af Rigskantsleren Axel Oxenstjerna og hendes Gouverneur, Rigsraaden Axel Banér, og det endda meget nødig, men navnlig aldrig af nogen Qvinde. Hun kom navnlig snart til at nære en vis Ringeagt for Qvinder i det Hele taget; hun underholdt sig saa godt som aldrig med dem, naar det kunde undgaaes, men søgte derimod med stor Glæde Selskab med Mænd. Ved Hoffet fandtes der senere saa godt som ingen qvindelige Tjenere, kun nogle faa hollandske Kammerjomfruer, og den eneste qvindelige Omgang, hun stadig vedblev at finde Behag i, var med den skjønne Ebba Sparre, med hvem hun var forbundet ved et inderligt Venskab, og som hun slet ikke kunde undvære, men altid vilde have om sig. Endskjøndt hun satte saa stor Priis paa mandlig Omgang, nærede hun dog en afgjort Ulyst til at gifte sig; hendes Egenkjærlighed gjorde det umuligt for hende at hengive sit Hjerte til nogen Mand og i det Hele taget at føle Kjærlighed til Nogen. Hun afskyede den Afhængighed, hvori hun vilde komme til at staae til sin Mand, og hun kunde ikke fatte, at nogen Qvinde vilde underkaste sig «Ægteskabets Slaveri». I sine sidste Dage lod hun slaae en Skuepenge, paa hvilken hun selv fremstilledes som Fuglen Phønix, eensom flyvende hen over Skyerne, med Omskrift: «Fri jeg fødtes, levede og døer». Hun havde Beilere i Mængde, og de kom fra alle Europas Lande for at anholde om hendes Haand; men uagtet hendes Raadgivere indstændigt bade hende om at gifte sig, uddeelte hun dog stadig en Kurv til hver Beiler. Da man forestillede hende, at hun burde skaffe Sverige en Thronarving, svarede

hun, at hun slet ikke kunde indsee Nytten deraf, da det jo var særdeles uvist, om hun vilde føde en Nero eller en Augustus.

Hendes Egensindighed viste sig gjennem hele hendes Regjeringstid paa mange Maader. Først og fremmest havde det ofte saare skadelige Følger, at hun slet ikke vilde rette sig efter sine gamle og tro Statsmænds Raad, fordi de ikke vilde nedlade sig til at smigre hendes Forfængelighed. Deraf var det en nødvendig Følge, at saa godt som alle selvstændige Mænd forlod hende, og det var kun den rene Fædrelandskjærlighed, der bevægede Mænd som Axel Oxenstjerna og Per Brahe til at holde ud som hendes Raadgivere og døie alle de Drillerier og Uhøfligheder, hvorfor hun ved enhver Leilighed lod dem være Gjenstand. De holdt imidlertid ud og lode deres advarende Stemme høre ligetil hendes Thronfrasigelse, der aabenbart maa ansees for at være den af hendes Handlinger, hvori hendes Forfængelighed og Egensindighed kulminerede, idet hun følte sig smigret ved at have Styrke nok til at lægge den Krone for sine Fødder, som andre Konger saa gjerne bar paa Hovedet. De nævnte gamle tro Statsmænd havde dog saa godt som ingen Indflydelse i den senere Tid, men de stilledes heelt i Skygge for hendes mange Yndlinger, paa hvilke hun mere og mere faldt i Hænderne, jo mere hun gjorde Fremskridt i sin grændseløse Forfængelighed, som kun de vilde smigre, ligesom de ogsaa, forsaavidt hun raadspurgte dem om Rigets Anliggender, altid priste hendes Mening som den ene rigtige.

Paa disse Yndlinger ødslede hun Statens Penge, saa at Kronen tilsidst sank ned i fuldstændig Armod; men i en snever Vending tog hun sig det heller ikke nær at laane større Summer af rige Yndlinger, og saadan Gjæld betalte hun yderst sjeldent. I det Hele taget er det den mørkeste Side ved hendes senere Regjering, da hun for Alvor begyndte at skuffe de gode Forventninger, man med Rette havde næret til hende, at hun bragte Landets Pengevæsen til Afgrundens

Rand, og det alene ved en afsindig Ødselhed. Man har villet undskylde hendes Mangel paa Huusholderiskhed og hendes Tilbøielighed for Yndlinger med, at disse Egenskaber vare en Arv efter hendes Moder og det brandenburgske Huus; men denne Undskyldning halter i en temmelig betydelig Grad.

Man kan inddele hendes talrige Stab af Yndlinger i tre Classer, af hvilke den første dog kun uegentlig kan henregnes til den sædvanlige Art af Favoriter, nemlig de Statsmænd, som Dronningen nødvendigviis maatte holde gode Miner med for at faae Forretningerne besørgede paa det Tidspunkt, da hendes tidligere Iver for Regjeringssagerne var kjølnet i den Grad, at det bares hende for, at det var den lede Satan selv, der viste sig for hende, naar en Embedsmand nærmede sig for at foredrage Statssager for hende. Disse nøde ikke mange Velgjerninger fra hendes Haand, men fik ofte Utak og vare rene Trældyr. Den anden bestod af de Videnskabsmænd, der i en Aarrække flokkedes om hende, Nordens Pallas Athene, og som befandt sig overordentlig vel ved hendes Hof, indtil Interessen for den Slags Ting ogsaa dunstede bort. Den tredie Art bærer Prisen for de andre, og den var i en ganske overordentlig Grad begunstiget. Det er Hofmændene. Men en Hofyndlings Tid var sjelden videre lang; thi Vankelmod i denne Henseende og en stor Lyst til Afvexling hørte til Christinas Egenskaber. Kun en enkelt holdt sig i Yndest i en længere Aarrække. I Begyndelsen var det en Indfødt, der indtog Yndlingens misundelsesværdige Plads, og det var ham, der holdt sig længst, men efter hans Fald vare Yndlingerne for største Delen Udlændinge, og de holdt sig hver kun kort Tid. Blandt disse Fremmede vare nogle af et mere end tvivlsomt Rygte, saasom Danskeren Ulfeld og Polakken Radziejewsky, der Begge for Landsforræderi vare dømte fra Ære, Liv og Gods, den Sidste endogsaa tvende Gange; men det synes, som om Christina satte en Ære i at tage sig af den Slags Folk og skaffe dem Opreisning for de Forurettelser, de formeentlig havde lidt. Andre vare rene Eventyrere, der

vare hidlokkede af de gyldne Rygter om det svenske Hof, der fyldte hele Europa.

Paa de følgende Blade ville vi nærmere søge at skildre et Par Mænd af den Skare, der fra Tid til anden flokkedes om Christina; den Ene, Grev Magnus Gabriel de la Gardie, var den, der længst havde det Held at bevare Dronningens Naade, den Anden, Franskmanden Bourdelot, synes at have havt den skadeligste Indflydelse paa hende og at have nedbrudt den sidste Rest af den Interesse, hun havde næret for Regjeringssager, Videnskab og Kunst.

I.

Magnus Gabriel de la Gardie

var Ætling af en fransk Slægt, hvis Stamfædre eiede Godset la Gardie i Languedoc. Stamforældrene Robert de la Gardie og Anna de l'Estandart levede ved Aaret 1380. Den franske Green af Slægten uddøde allerede 1550, men den svenske blomstrer endnu. Stamfaderen for den svenske Green, Pontus de la Gardie, var født paa Russol og var bestemt til at blive Munk; men hans Hu stod til Krigerfærd, og efterat han havde tumlet sig efter de Tiders Viis i forskjellige Potentaters Tjeneste, kom han til Sverige, hvor han blev een af Kong Johan II's troeste og klogeste Raadgivere. Til Løn for sine Fortjenester saavel i Krig som i Fred blev han 1571 udnævnt til Friherre med Ekholmen som Stamgods, og 1580 ægtede han Kong Johans uægte Datter Sofia Gyllenhjelm. Deres Søn Jacob de la Gardie overgik dog sin udmærkede Fader saavel i Krigens som Fredens Idræt. I de langvarige Krige, Sverige førte med Rusland, lykkedes det ham endog at føre den svenske Hær ind i Czarernes gamle Hovedstad Moskwá, og hvis den svenske Konge havde ønsket det, havde det været en let Sag for de la Gardie at pryde hans Isse med Czarernes Krone. Den store Gustav Adolph forstod at

sætte Priis paa en saadan Mand, og han gjorde ham i Løbet af faa Aar til Rigsraad, Rigsmarskalk og Greve, hvilken sidste Udmærkelse har saa meget større Betydning, som han var den Eneste, der under Heltekongens tyveaarige Regjering blev ophøiet i grevelig Stand. I sine senere Aar var Grev Jacob en af den svenske Krones viseste Raadgivere og stod stadig ved Axel Oxenstjernas Side som en tro og fast Støtte.

Med den skjønne Ebba Brahe, Gustav Adolphs Ungdoms Kjærlighed, havde Jacob de la Gardie fjorten Børn, af hvilke de tre ældste døde i deres spæde Alder. Det fjerde var Magnus Gabriel, som fødtes i Reval den 15de October 1622. Han fik sin første Underviisning i sine Forældres Huus, og hans udmærkede Lærer Mylonius, senere adlet med Navnet Bjørnklou, lagde allerede i hans Barndom Grunden til den Kjærlighed til Videnskab og Kunst, der i hans senere Liv under dets mange Omskiftelser skulde blive ham til saa stor Trøst. Han gjorde saa store Fremskridt, at han i en Alder af tolv Aar holdt en latinsk Mindetale om Gustav Adolph for Rigets Stænder. 1633 drog han med sin Lærer til Uppsala, hvor han studerede med Iver; han holdt flere latinske Taler og nød den Ære i Aaret 1639 at blive udnævnt til Akademiets Rector illustris. Ved denne Tid studerede han sammen med den senere Konge, Pfaltzgrev Carl Gustav, der var født samme Aar som han.

Det følgende Aar reiste han udenlands sammen med sin Jævnaldrende Erik Oxenstjerna; han opholdt sig længe i Leyden, hvor han studerede Tacitus under Boxhornius. Desuden lagde han sig efter Legemsøvelser, Krigs- og Befæstningskunst. Derfor besøgte han flere hollandske Fæstninger, og et Par Gange indfandt han sig i Prinds Henrik af Oraniens Leir for at gjøre sig bekjendt med hans Hærordning. Siden reiste han til Frankrig, hvor saavel hans franske Herkomst som hans belevne Væsen vandt ham Alles Hjerter. Den senere Kong Ludvig XIV skjænkede ham sit Billede med Diamanter, Dronningen en kostbar Ring, og Mazarin tilbød

ham et Regiment, hvilket han dog efter sine Forældres Ønske afslog at modtage. Faderen raadede ham desuden at forlade Paris og flytte til en mindre By, hvor han med større Ro kunde drive sine Studier. Fra Frankrig skulde Reisen gjælde Italien, men saasnart Efterretningen om Krigens Udbrud med Danmark 1644 naaede Grev Magnus, ilede han hjem for at tage Deel i den. Han gjorde Tjeneste i nogen Tid under Gustav Horn; men ved Felttogets Slutning vendte han om Efteraaret 1644 tilbage til Stockholm.

Her vakte han snart stor Opmærksomhed ved sine Kundskaber, sin livlige Fremtræden, hæderlige Opførsel og sit særdeles fordeelagtige Ydre. Han var en smuk og velvoxen Herre, hele hans Væsen en behagelig Forening af Fornemhed og Omgængelighed, og hans herlige Egenskaber forhøiedes endnu yderligere ved en blomstrende Sundhed paa Sjæl og Legeme. Ved disse Fortrin vandt han snart den unge Dronnings Yndest i en overordentlig Grad. I Begyndelsen af 1645 udnævntes den 22-aarige Yngling til Chef for Livgarden med 1,500 Rdl. større Løn om Aaret, end denne Stilling ellers indbragte. Der blev naturligviis stærk Tale om den Hengivenhed, Dronningen nærede for den unge Mand, og man troede, at hun havde i Sinde at ægte ham. Mange troede, at den gamle Grev Jacob havde ladet Christina nyde en letfærdig og fransk Opdragelse, for at hun saa meget snarere skulde sætte sin Hu til Grev Magnus, der saaledes kunde bane sig Vei til Kongethronen; men dette Rygte er i alle Henseender usandt. Dronningen blev imidlertid forarget over denne Snak, og for at gjøre en Ende derpaa var det rimeligviis, at hun ønskede at faae Grev Magnus gift med sit Sødskendebarn, den unge Pfaltzgrevinde Maria Euphrosyna. Aarsagen til Dronningens Valg synes at have været virkelig Velvillie saavel mod Maria Euphrosyna som mod Greven, der lige fra sit attende Aar havde været en varm Tilbeder af bemeldte Fyrstinde og nu formelig havde beilet til hendes Haand. Ligeledes vilde Christina give sin Yndling større

Anseelse ved at binde ham endnu nærmere til Kongehuset ved Slægtskabets Baand. Hun tog sig af Sagen med megen Iver og talte for det unge Par hos Pfaltzgreven. I Marts 1645 feirede man den høitidelige Trolovelse.

Samtidig hermed vilde Dronningen ophøie den kun 22-aarige Grev Magnus til en Rigsraads Værdighed; men Axel Oxenstjerna satte sig derimod formedelst Grevens store Ungdom. Det øvrige Rigsraad har uden al Tvivl været af samme Mening som Rigskantsleren, da Dronningen fandt sig beføiet til at lade Sagen falde. Men for at give Yndlingen Leilighed til at gjøre sig fortjent af Fædrelandet og høste Berømmelse fik hun den Idee at sende et overordentligt Gesandtskab til Frankrig og at sætte Greven i Spidsen derfor. Hans Hverv skulde være at lykønske Frankrig til dets Vaabenlykke, at takke for Mæglingen ved Fredsslutningen i Brømsebro, at formane til Trofasthed i Forbundet, til at holde flere Tropper i Tydskland samt at advare Frankrig mod Baiern. Flere af disse Ærinder vare kun tomme Ceremonier, og det sædvanlige Sendebud kunde med stor Lethed have røgtet disse Hverv, hvorfor Rigskantsleren ogsaa modsatte sig det hele Foretagende som unødvendigt og altfor dyrt; men det hjalp ikke, Dronningen fik sin Villie. Det blev tillige bestemt, at Gesandtskabet som det første i Dronningens egen Regjeringstid skulde være særlig pragtfuldt. Selskabet dannedes af en Hofmarskalk, to Kammerherrer, sexten udvalgte Adelsmænd, tredive Frivillige, otte Gardister, fire Pager, sex Lakeier og fire Trompetere, Alle af Dronningens egne Folk. Af egne Tjenere havde Grev Magnus dobbelt saa mange. Desuden fulgte den unge Pfaltzgreve Adolph Johan med, deels som hørende til Følget, deels for at drive Studier og andre Idrætter. Endelig blev Strassburg, der havde været svensk Gesandt i Constantinopel, sendt med, for at der dog kunde være een Mand, der forstod sig paa at pleie Underhandlinger — ikke nogen stor Compliment til Grev Magnus. Efterat denne havde taget Afsked, gav han en særdeles prægtig Fest til

Ære for Dronningen. Man sad ved Bordet i hele fem Timer, og efter først at have opført et Slags Skuespil begav Selskabet sig paa Reisen med et Linieskib og tre Fregatter, der vare udrustede for at overføre den 22-aarige Ambassadeur.

Den franske Gesandt ved det svenske Hof, Chanut, der stod særdeles høit i Dronningens Gunst, og hvem det var lykkedes at forhøie hendes alt i Forveien meget varme Følelser for Frankrig, havde underrettet sin Regjering om den unge Greves store Indflydelse, om hans Udsigter til Pladsen som Førsteminister og om Vigtigheden af for bestandig at vinde ham for Frankrig. Man fulgte de givne Vink, og i St. Denis udenfor Paris blev Greven modtaget med stor Hæder og Glands af Ceremonimesteren, der i kongelige Vogne førte de la Gardie gjennem den tætte Folkevrimmel ind i Staden, hvor man havde sat et Palads i Stand til Bolig for ham. I to Dage blev han opvartet paa Kongens Bekostning og af hans Tjenerskab og bespiist med 50 Retter Mad daglig. Derpaa fulgte en uafbrudt Række af Høitideligheder, Gjæstebud, Baller, Jagter og Skuespil; den unge Greve vandt overalt stort Bifald og gjorde stor Opsigt. Det gjorde ikke Lidet til Sagen, at han udstrøede Penge med rund Haand. Efter tre Ugers Forløb vare Underhandlingerne til Ende, og største Delen af Følget drog hjem paa to af Krigsskibene; men Greven reiste selv over Land. Han medbragte mange gode Ord og store Løfter; men disse, der ikke engang bleve holdte, udgjorde hele Udbyttet af det ublu kostbare Gesandtskab. Man har ingen bestemt Beretning om, hvad Forberedelserne hjemme i Sverige, Krigsskibenes Udrustning og Underholdet paa Reisen have kostet; men Smaapenge har det visselig ikke været, og desuden optog Grev Magnus en Tønde Guld i contante Penge af de franske Subsidier, hvilken Sum heel og holden gik med. Denne Sum maatte en af de svenske Underhandlere ved den westphalske Fred, Salvius, der stod i stor Yndest hos Dronningen, senere efter hendes indstændige

Opfordring laane paa sin egen Credit, da den var nødvendig til Hærens Fornødenheder; men han fik aldrig dette Beløb godtgjort, endskjøndt Dronningen havde givet ham sit kongelige Ord paa, at han ingen Skade skulde lide.

Ved Hjemkomsten blev Grev Magnus meget vel modtaget, og i Marts 1647 blev hans Bryllup holdt med stor Pragt paa Dronningens Bekostning.

De Naadesbeviisninger, Christina ødslede paa Grev Magnus, ere i Henseende til Storhed og Mængde uden Exempel i Sveriges Historie. En Fortegnelse derover kunne vi for Curiositetens Skyld meddele, men den er rimeligviis ufuldstændig, da mange af hendes Gaver maaskee ikke ere komne til Efterverdenens Kundskab.

Aar 1645 i Januar blev Grev Magnus udnævnt til Chef for Garderegimentet med en Aarpenge af 1,500 Rdlr. udover Lønnen. Uagtet alle senere Forfremmelser beholdt han denne Stilling til 1650, da han afløstes af sin Broder Jacob Kasimir.

Aar 1646 blev Ambassaden til Frankrig sat i Værk for hans Skyld, og han fik Godset Magnushof paa Øsel i Forlehning.

I Aaret 1647 bekostede Dronningen Grevens Bryllup, der varede i fem Dage; Pfaltzgrevindens Søstres Brylluper havde blot varet i tre Dage. Ved samme Leilighed skjænkede Dronningen Bruden Høientorp Kongsgaard til evigt Eie samt 3,000 Rdlr. i Brudegave, 5,000 Ducater til Brudedragt samt en Livrente paa 3,000 Rdlr.; desuden hver Juul Gaver, meest bestaaende i Juveler, for 2 à 3,000 Rdlr. Endvidere fik de Nygifte Bolig paa selve Slottet, og da de efter tre Maaneders Forløb flyttede derfra, gav Dronningen dem Tapeter til to Værelser. Samme Aar gav hun gamle Jacob de la Gardie Håtuna og Tibble Sogne og desuden den Plads, hvorpaa han opførte det de la Gardieske Palais, der siden har været bekjendt under Navnene Arsenalet og den lille Opera og nedbrændte 1825. I September blev Grev Magnus

udnævnt til Rigsraad og Bisidder i Krigscollegiet og i December til Herredshøvding over Wala Herred i Westergötland. Ved Bryllupet afstod Jacob de la Gardie sin Søn hele Friherskabet Ekholmen.

I Februar 1648 blev Grev Magnus udnævnt til Generalgouverneur i Leipzig med 10,000 Rdlr. i Løn foruden Sportler til et endnu større Beløb. I Marts blev han forlehnet med Marieholm og Onsjø Fiskeri samt Gullspångs Saugværk. I April blev han Næstcommanderende under Wrangel over den hele svenske og finske Hær i Tydskland med en Løn af 10,000 Rdlr. Skjøndt han kun havde deeltaget i et halvt Felttog, satte Christina ham dog over de prøvede Feltherrer Pajkull, Wittenberg, Douglas o. fl. Desuden fik han samme Aar den 16de September til Arv og Eie Slottet Arensberg paa Øsel med alt Inventarium, Antiqviteterne alene undtagne; ligeledes flere Amter paa Øsel, 29 Bøndergaarde i Uppland og en Byggeplads paa Waldemarsøen samt 15,000 Rdlr. af de franske Subsidier.

I Mai 1649 blev han Generalgouverneur over Liffland, og ved Fordelingen af de tydske Krigsomkostningspenge fik han 22,500 Rdlr.

I Aaret 1650 fik han 7,000 Rdlr. istedetfor nogle bremiske Godser, han havde faaet i Forlehning, men som nu skulde anvendes til andre Øiemed. I Juni fik han den store Byggeplads langs Sydsiden af Blasiiholmen. I August fik han ifølge et tidligere Løfte alle Kanoner med Tilbehør paa Fæstningen Benfelden, som han solgte til Kongen af Frankrig for 26,000 Rdlr. I November fik han hele Tolden af Øen Øsel. Til Dronningens Kroning kom han hjem fra Liffland og skjænkede hende den Sølvstol, der siden tjente hende og alle Sveriges Konger til Throne. Til Gjengjæld gav Christina ham et Sværd og en Halskrave, begge af Guld og rigt besatte med Diamanter. Desuden udvidede hun hans Grevevaaben med fire nye Felter. To af dem indeholdt en Ørn paa et Bjerg, svarende til Slottet Arensberg. De to

andre indeholdt Palmegrene og skulde hentyde til Grev Magnus' Iver for at faae den westphalske Fred sluttet. Samme Aar fik han i Julegave betydelige Forlehninger paa Øen Wollin.

1651 blev han Rigsmarskalk og fik atter Fribolig paa Slottet, hvor han som almægtig Yndling forestod Dronningens Naadesbeviisninger. Hans gamle Faders Grevskab Leckø, der snart skulde tilfalde ham, blev forøget med Staden Lidkøping og Kinnefjerding Herred. I December fik han Bekræftelse paa Amterne Poel og Neukloster ved Wismar.

I Januar 1652 blev Grev Magnus, med Forbigaaelse af Flere, Rigskammerraad eller Præsident i Kammercollegiet, i Marts Lagmand over Westergötland og Dal, ligesom han ogsaa fik Bekræftelse paa de lifflandske Godser Fellin, Tarvest og Helmet, som hans Fader havde i Forlehning. I Februar fik han en Byggeplads paa Blasiiholmen og i Marts en paa Sødermalm, i Mai Räfsnäs Kongsgaard og nogle Bøndergaarde i Østerbotten, i October nogle Gaarde i Nerike. Nytaarsaften blev han udnævnt til virkelig Rigsskatmester. I Juni samme Aar havde hans Fader paa sit Dødsleie faaet Pedersøre Sogn i Forlehning.

Aar 1653 fik Grev Magnus Kirketienden af Ilmola Sogn i Finland og 60 Bøndergaarde i Medelpad og Westerbotten, Laxefiskeriet i Umeå og Laxeskatten af 20 Gaarde. Da Greven havde noget Gods i Forlehning i Halland, som han maatte afstaae til Kronen, fordi det skulde anvendes til andet Øiemed, fik han i Stedet derfor det nye de la Gardieske Palais, som Dronningen nylig havde kjøbt af Faderen og betalt med 70,000 Rdlr. Christina lod ved et aabent Brev alt Mellemværende mellem Kronen og gamle Jacob de la Gardies Arvinger erklære for afgjort. Efter Dronningens Ønske forærede Grev Magnus hende Jacobsdal (nu Ulriksdal) til Lystslot. Til Gjengjæld fik han 30,000 Rdlr. og et Amt i Pommern.

Man kan regne, at Grev Magnus ved den Tid alene af sit Jordegods havde en aarlig Indtægt af 80,000 Rdlr.

Efter Manges Mening havde denne uhørte Gavmildhed fra Dronningens Side sin Grund i en utilladelig Kjærlighedsforbindelse mellem hende og Greven, og Rygter af en smudsig Beskaffenhed løb rundt og fandt Tiltro hos Mange. Der fortælles saaledes, at to Døttre vare Frugten af det Forhold, der fandt Sted mellem dem. Disse Rygter synes imidlertid saa meget mere at være grebne ud af Luften, som Greven efter Alt, hvad der foreligger, har næret stor Kjærlighed til sin Hustru og har levet særdeles godt med hende. Desuden opholdt han sig langtfra hele Tiden i Christinas umiddelbare Nærhed. Halvdelen af 1646 og flere Maaneder af 1647 levede han deels i Frankrig og deels paa Høientorp, næsten hele 1648 og 1649 og Halvdelen af 1650 i Tydskland og Liffland. Hans Yndlingstid varede fra 1645 til 1652, af hvilke syv Aar han tilbragte over den halve Tid i Udlandet eller paa sine Godser.

Aarsagen til Dronningens store og saa længe vedvarende Naade synes at have været det Behag, hun fandt i hans lette og muntre Væsen og hans for de Tider ualmindelige Dannelse samt en overdreven Mening om hans Egenskaber som Statsmand. Axel Oxenstjerna havde længe været hende besværlig; Christina, der var særdeles vel stemt mod Frankrig, Sveriges Allierede i Slutningen af Trediveaarskrigen, troede, at Oxenstjerna forhalede Fredsslutningen af Had til dette Land, og hun ansaae de la Gardie for den Mand, der kunde udfylde den gamle Rigskantslers Plads. Dog havde han ikke synderlig Indflydelse paa Statssagernes Gang; han lod Dronningen have sin Villie, og det syntes hun særlig godt om, medens derimod Axel Oxenstjerna ofte gjorde besværlige Modforestillinger, naar Rigets Tarv efter hans Mening fordrede det. Grev Magnus var egentlig blot en Prydelse for Hoffet og en dygtig og smagfuld Leder af dets Fornøielser og Festligheder. Naar man undtager hans Andeel i Forfølgelsen mod den gamle Axel Oxenstjerna, mod hvem han altid var paa Færde som et villigt Redskab i Dronningens Haand, og

hans Part af Skylden for den ufornuftige og ødsle Ledelse af Rigets Pengevæsen, kan man ikke paavise, at han har øvet nogen skadelig Indflydelse eller gjort nogen fordærvelig Brug af sin Magt; men ligesaa lidt er man i Stand til at paavise, at han har indlagt sig nogen synderlig Fortjeneste af Fædrelandet.

Christina var ingenlunde bestandig i sine Følelser, og det maa kaldes stort, at de la Gardie i syv Aar bevarede hendes Gunst. Efter den Tid skiftede hendes Yndlinger hvert Aar. Grev Magnus havde ikke kunnet bære sin Lykke uden at spænde Buen for høit og gjøre for store Fordringer. Dronningen havde givet sin Moder Øen Wollin til Lehn paa Livstid, men tillige lovet, at den efter hendes Død skulde tilfalde Grev Magnus. Denne fik nu i Aaret 1651 det fortvivlede Indfald at bede Dronningen om at maatte tiltræde dette Lehn strax, endskjøndt Enkedronningen endnu levede, dog naturligviis mod en Erstatning i Penge. Dette nærgaaende Forslag gik man ikke ind paa, saa meget mere som man fattede Mistanke om, at Greven gjennem denne Besiddelse vilde bane sig Vei til Fyrsteværdigheden. Noget maa der have været om den Tale; thi den tydske Keiser tilbød ham den tydske Rigsfyrsteværdighed, og han bad Dronningen om hendes Minde til at modtage denne Udnævnelse. Dette var imidlertid at røre ved et af hendes ømmeste Steder, da hun ikke kunde lide, at andre Regenter «mærkede hendes Faar», eller at hendes Mænd aflagde Troskabseed til fremmede Potentater. Greven blev meget misfornøiet over dette Afslag, men det gode Forhold blev dog denne Gang gjenoprettet. Værre var det, at han var i Besiddelse af en høi Grad af Skinsyge, saa at han vilde være ganske eneraadende over Dronningens Gunst, hvorfor han forfulgte Enhver, hvem hun viste nogen iøinefaldende Naade. Det lykkedes ham virkelig at faae Salvius og Bengt Skytte, der stode høit hos Christina, fjernede fra Hoffet; men hans Lyst til at være Enehersker trættede mere og mere den frihedselskende Dronning. Da han saa paa een Gang vilde styrte den franske

Læge Bourdelot og den spanske Afsending Pimentelli, blev han selv styrtet i den dybeste Unaade.

Da Stormen brød løs, opførte Greven sig ganske som et forkjælet Barn; han forstod aldeles ikke at taale, tie og vente, men nedværdigede sig til at tigge om Dronningens Naade og overhænge hende med ofte ugrundede Klager over sine Medbeilere og over hendes Kulde mod ham, hvorved han gav sine Fjender Vaaben i Hænde, og af dem havde han en god Deel. Dertil kom, at han nu, som altid, var Hoved for det franske Parti ved Hoffet, medens Bourdelot og Pimentelli virkede for at skaffe Keiseren af Tydskland Indflydelse paa Sveriges Politik, hvorved der ogsaa kom politiske Hensyn med i Spillet. Den, der gav Grev Magnus Naadestødet, var Bourdelot, hvis Stjerne netop paa den Tid prangede høiest paa Christinas Himmel. Ved Begyndelsen af 1653 saaes han sjelden ved Hoffet, og der gik Folkesnak om, at Bourdelot ved sine Piller havde fremkaldt eller i alt Fald vedligeholdt en svær Sygdom, der i Aaret 1652 i lang Tid fængslede Greven til Leiet.

Efter Bourdelots Afreise syntes der atter at komme gode Dage for de la Gardie. Dronningens Naadesol begyndte igjen at skinne paa ham, og hun forærede ham hans Faders Hûus, som hun havde kjøbt, ligesom hans Broder Jacob Kasimir og hans Ven Grev Thurn fik Sæde i Rigsraadet. Hun skjældte Grevens Fjender ud for Skurke, først og fremmest Bourdelot, og yttrede, at Magnus burde have givet ham en Dragt Prygl, som han havde fortjent. Nu tog han Mod til sig og slog sig sammen med det franske Sendebud for at styrte Pimentelli, men dette Forsøg voldte hans fuldstændige Fald.

Under et Ophold i Uppsala i November 1653 var Greven saa uforsigtig under en Samtale i Eenrum at fremsætte nogle Beskyldninger om Bagtalelser, for hvilke han havde været Gjenstand. Paa Dronningens bestemte Forlangende angav han Hofstaldmesteren Anton Steinberg som sin Hjemmelsmand, men denne negtede Sandheden deraf og fandt

Tiltro hos Dronningen. Den øverste Mundskjænk Christopher Carl Schlippenbach blev dernæst nævnet, men fralagde sig Beskyldningen. Han forlangte Opreisning af Greven, der havde kaldt ham Slyngel og Skurk, og Christina gav hans Fordring Medhold; men de la Gardie negtede i sin Egenskab af Rigsraad, Rigsskatmester og Greve at slaaes med en simpel Adelsmand; derimod tilbød han med sin Ed at godtgjøre Sandheden af sin Paastand. Dronningen vedblev at forlange, at de la Gardie skulde duellere med Schlippenbach, og ved hans Vægring blev det gamle Venskab for bestandig brudt. Greven udbad sig den gamle Axel Oxenstjernas Hjælp og Forbøn; men denne svarede Magnus's Slægtning Forbus, der bragte Brevet fra den faldne Storhed, at han jo «var gammel og svag af Alder og talede som et Barn», hvormed han vel nok sigtede til Yttringer af Greven, der i sine Velmagtsdage ofte havde omtalt Rigskantsleren som en Mand, der var i Færd med at gaae i Barndom. Paa Forbus' Forespørgsel om Oxenstjernas Mening om, hvorvidt det var rigtigt gjort af Greven at forlade Hoffet, svarede den gamle Kantsler, at det vilde være aldeles forkasteligt, hvis de la Gardie i sin Harme vilde tye til fremmede Fyrster, som Ulfeld og Radziejewsky havde gjort, og at han ikke engang godt kunde forsvare at forlade sin Stilling som Rigsraad og Skatmester. Dog billigede den gamle Rigskantsler ingenlunde Dronningens haarde Fremfærd mod en Mand, der med alle sine Svagheder dog var Rigsraad og beklædte et af de fem høie Rigsembeder. Efter hans Mening vilde Gustav Adolph aldrig have tilladt sig en saadan Handling, der grændsede til Tyranni og Despotisme. Raadet i sin Heelhed betydede Dronningen paa den meest indtrængende Maade, at det ikke gik an saaledes at jage en høi Embedsmand fra Hoffet og fra hans Embede, og at hun burde tage ham til Naade igjen, før hun nedlagde Kronen, hvilket hun jo stadig truede med at gjøre i en nær Fremtid. Men Christina svarede, at gjort Gjerning ikke stod til at ændre, og at man maatte tie stille om denne Sag. Hun

vilde snart tage Afsked med Kronen og havde Andet at tænke paa; naar hun var borte, kunde hendes Efterfølger Carl Gustav gjøre, hvad han fandt rigtigt.

Saaledes var og blev Dronningen ubevægelig, og hun søgte endogsaa paa alle Maader at skade og beskæmme sin tidligere Yndling. Carl Gustav bad for sin Svoger, men forgjæves, og ligeledes indfandt hans gamle Moder Ebba Brahe og hans Hustru sig og gjorde Knæfald for Christina uden nogetsomhelst Resultat. Dog behandlede hun stadig disse Qvinder med sædvanlig Naade og tilstillede dem Nytaarsgaver som tidligere. Hun nærede stor Deeltagelse i deres Sorg; thi de havde, som hun yttrede, mistet en Søn og en Ægtefælle. Den bekjendte franske Digter Scudery havde netop i de Dage, da Greven var i Færd med at falde i Unaade, skrevet en Roman og tilegnet Dronningen og Grev Magnus den. Nu vilde Christina ikke see hans Navn ved Siden af sit eget, men lod Digteren vide, at hun havde tiltænkt ham en Guldkjæde af tusinde Pistolers Værdi, naar han vilde udslette de Linier, der handlede om Grev Magnus. Scudery maa have været en meget selvstændig Mand, thi han svarede: «Om Kjæden end er saa tung som de peruanske Kongers, vil jeg dog ikke for dens Skyld rive det Alter ned, hvorpaa jeg een Gang har offret».

Grev Magnus boede nu paa Ekolsund. I Januar 1654 drog Christina fra Uppsala til Nyköping for at besøge sin Moder, og Hoffolkene benyttede Leiligheden til at besøge Ekolsund, enten for at more sig eller for at trøste den faldne Yndling eller for at holde gode Miner med den tilkommende Konges Svoger. Den ellers meget yndede Carl Gustav Wrangel var med paa denne Lystreise. Dronningen vendte tilbage langt hurtigere end sædvanligt, og Hoffolkene ilede hjem. Hun var fornærmet og kunde ikke skjule sin Harme. Da Wrangel traadte frem for at hilse paa hende, trak hun Haanden til sig og spurgte: «Hvor har I været henne?» «Hos Grev Magnus paa Ekolsund», svarede Wrangel. «Hvad gjorde

I der?» spurgte Dronningen. «Jeg gjorde et Besøg hos ham», svarede Wrangel, «ligesom flere andre Hoffolk, blandt hvilke ogsaa Hertug Adolph Johan». Dertil svarede Dronningen: «Hertug Adolph Johan er Grevens Svoger og tillige en Yngling, der kunde reise derhen for at spise Syltetøi hos sin Søster. Men I, der beklæder en høi Stilling ved mit Hof, burde aldrig have besøgt den, I vidste var min Fjende. Dog har I min Tilgivelse for den Gang». Saa rakte hun ham Haanden til Kys. Dog var denne Forsoning ikke oprigtig; thi fra den Stund af, da Wrangel havde været paa Ekolsund, afslog Dronningen ham ethvert Ønske, og Enden paa Sagen blev, at han ogsaa snart tog paa Landet.

For at krænke Grev Magnus gjorde Christina et Par af hans værste Fjender, Steinberg og Schlippenbach, til Grever, endskjøndt de vare Mænd uden nogensomhelst Fortjeneste. Naar det gjordes fornødent at inddrage Forlehninger i et eller andet Øiemed, saasom til Dronningens Underhold efter hendes Thronfrasigelse, gik det altid udover de Lehn, Grev Magnus havde modtaget. Saaledes blev en heel Deel pommersk Gods samt hele Øsel taget fra ham, saa at de la Gardie efter egen Opgivelse derved tabte en Snees Tusinde Rigsdaler i aarlige Indtægter.

I den Tid, Grev Magnus var i Unaade, opholdt han sig paa Ekolsund, Leckø eller Høientorp, beskjæftiget med Jagt og Studeringer og søgende Adspredelse ved Omgang med den omboende Adel. Efter Carl X Gustavs Thronbestigelse overtog han igjen sine Embeder og blev tillige anvendt til forskjellige særlige Hverv, stundom som Feltherre mod Russerne, stundom mod de Danske; men som Hærfører lykkedes det ham aldrig at vinde noget Navn, da han var uheldig og manglede den fornødne Raskhed i sine Bevægelser, hvorfor han maatte høre Bebreidelser af sin krigerske Svoger. Efter Carl Gustavs Død var han Medlem af Formynderskabet for den mindreaarige Carl XI, og han havde en Tidlang en heel Deel Indflydelse hos denne efter hans egen Regjeringstiltræ-

delse; men han tabte den snart, og ved den Inddragning af Eiendomme, der vare gaaede over fra Kronens til Adelens Besiddelse, den saakaldte Reduction, der fandt Sted under Carl XI, blev han meget haardt medtaget trods sit Slægtskab med Kongehuset, saa at han, især i Sammenligning med hans tidligere store Rigdom, næsten kunde siges at være forarmet. Han døde den 26de October 1686 uden at være bleven forsonet med Dronning Christina, der overlevede ham i tre Aar. Der vedblev derimod at herske et uforsonligt Had mellem dem lige til deres Død.

Hverken af Samtiden eller af Efterverdenen er Magnus Gabriel de la Gardie bleven mildt bedømt, og Mange have over hans Feil og mindre heldige Egenskaber aldeles glemt at lade hans Fortjenester og gode Sider vederfares Retfærdighed. I Ulykkens Tid blev han forladt af mange af sine Venner, og hans Fjender medtoge ham naturligviis haardt. Man bebreidede ham først og fremmest hans Ødselhed baade med hans egne og Kronens Penge, men man glemte at gjøre opmærksom paa, at han gav mange store Summer til høist gavnlige og hæderlige Formaal. Som Kantsler for Uppsala Universitet søgte han at gavne og berige dette paa enhver Maade. De sjeldneste og kostbareste Haandskrifter og Bøger, der findes i dette Universitets Bogsamling, ere Gaver fra ham, samlede saavel indenlands som udenlands med uhyre Bekostning. Han stiftede Antiqvitetscollegiet til Samling og Opbevaring af svenske Fortidsminder, og Lunds Universitet skylder for en stor Deel ham sin Tilblivelse. I sit Grevskab opbyggede han paa egen Bekostning sexten smukke Kirkebygninger, og udenfor Grevskabet gav han Bidrag til mange Kirkers Opførelse, saa at man nu finder hans og hans Hustrues Vaaben over Dørene paa over tredive Kirker.

Grev Magnus var en Mester i Bygningskunsten og i Besiddelse af en høi og ædel Smag, hvorom mange af de Slotte, han byggede, endnu ere Vidnesbyrd. Paa Carlsberg, som han gav Navnet Magnusberg, byggede han det Slot, der den

Dag idag pryder Ridderholmen. Wennegarns Slot er et Minde om ham. Af det skjønne Høientorp i Wala Herred i Westergötland, som han opførte tilligemed et smukt Capel, findes nu kun Gruushobe og Kjælderhvælvinger. Resten nedbrændte i Kong Adolph Frederiks Tid.

Et høist mærkeligt Beviis paa sin Iver for Bevarelsen af Fortidsminderne og paa sin Sands for at holde dem uforfalskede af Samtidens Vansmag har Grev Magnus efterladt. Warnhems Klosterkirke med de gamle Kongers og Birger Jarls Gravkamre laa for største Delen i Gruus, saa at kun Gavlene og den ene Side med dens Vinduer vare levnede. De la Gardie gjenopførte dette smukke Fortidsminde ganske i dets gamle Stiil. Alle Fremmede, der reise i Sverige og besøge denne mærkværdige Bygning, mødes af Fortidens skumle Præg i det tarvelige Lys, der slipper ind gjennem de smalle og høitsiddende Vinduer. Desuden skjænkede han denne Helligdom kostbare Sølvkar og et, rimeligviis fra Byttet i Trediveaarskrigen erhvervet, Kunststykke af reent Guld, der forestillede Pagtens Ark med Englene Cherubim og Seraphim paa Laaget og Bærestænger i gyldne Ringe. (Disse Klenodier ere i vort Aarhundrede gaaede tabt ved Indbrudstyveri).

De gamle Westgötakongers Gravhvælving er opbygget i gammel Stiil og forsynet med korte Indskrifter, som forkynde deres Livs Bedrifter, og ved Siden deraf har Greven reist sig og sin Hustru et Gravminde. Som Lagmand over Westergötland gjenopbyggede han Warnhems Klosterkirke og beredte sig et Hvilested der. Det de la Gardieske Gravkammer skilles fra Kirken ved et Rækværk af Jern, prydet med forgyldt Løvværk; udenfor staaer, ligesom paa Vagt, tvende Kæmpebilleder af Bly, der forestille de store Feltherrer Pontus og Jacob de la Gardie. Inden i det lyse Gravkammer sees paa Gravstene af hvidt Marmor to smukke Brystbilleder af Grev Magnus og Maria Euphrosyna.

I Husaby Sogn paa Kinnekullen byggede Grev Magnus et smukt Jagtslot midt i en Dyrehave, hvor Raadyr, Daa- og

Kronhjorte fandtes i Overflod, hvorfor dette Sted var hans Gemalindes Yndlingsopholdssted. Der havde fordum staaet et Kloster ved Navn Gudwalla; men da Slottet blev bygget og den forfaldne Sognekirke istandsat, blev Gaarden kaldet Mariendal efter Fyrstinden.

Endnu et Træk af denne Mand ville vi fremsætte, før vi gaae over til at skildre en Yndling af en heelt anden og værre Art, nemlig det, at den skjønne Psalme i den svenske Psalmebog: «O Jesu! när jag hädan skall», er skrevet af ham.

II.

Bourdelot.

Denne Eventyrers rette Navn var Peter Michon. Han blev født Aar 1610 i Sens i Bourgogne, hvor hans Fader havde en Barbeerstue. Hans Moder, Anna Bourdelot, var i Slægt med flere udmærkede Mænd saavel i Paris som i Genève. Sønnen var først i Apothekerlære i sin Fødeby, men senere blev han sendt til sine Slægtninge i Paris, hvor han drev medicinske Studier. Han var vel begavet, og for at komme bedre frem i Verden antog han sine Morbrødres Navn, der var mere kjendt og agtet end hans eget; En af dem indsatte ham til sin Arving. Tillige blev han Læge hos Prinds Henrik og siden hos hans Søn, Prinds Louis Condé, og medens han beklædte denne Stilling, fuldendte han sine medicinske Studier. I Rom havde han ogsaa været, og ved sin ubegribelige Evne til at kile sig ind allevegne, havde han vundet Pavens Velvillie og faaet skriftligt Tilsagn om at komme i Betragtning ved Besættelsen af geistlige Embeder, skjøndt han ikke var Præst; til Gjengjæld for denne Begunstigelse blev det ham paalagt som Læge uden Betaling at betjene de Fattige, der søgte Hjælp hos ham.

Bourdelot var en saare livlig Mand med gode Kundskaber og fuld af Skjemt og vittige Indfald, rigtignok oftest

paa Andres Bekostning. Han var desuden inde i en Mængde forskjellige Ting, sang ret net til Guitar, malede Portraiter, lavede vellugtende Sager og kunde i Nødstilfælde forestaae Madlavning. Iøvrigt skildres han som en egenkjærlig og pralende Person, der heelt og holdent manglede ædle og faste Grundsætninger. Da Sprogforskeren Salmasius, hvem Christina efter sit eget Udsagn elskede høiere end en Fader, men som dog senere sank i hendes Gunst og blev hædret med Benævnelsen: «Den lærdeste Nar under Solen», forlod det svenske Hof, nærede han en ikke ugrundet Frygt for, at den tilbageblevne lærde Nederlænder Vossius skulde sætte Ondt for ham, saa at han snart skulde gaae i Glemmebogen og miste de med Dronningens Naade følgende Fordele. Derfor ønskede han at have en god Ven ved hendes Side for at modarbeide Vossius. Han tænkte paa to Franskmænd, Menage og Guy Patin, men de vare Begge bange for den nordiske Vinter. Hans Valg traf da Bourdelot, saa meget mere som denne ligesom Salmasius var fra Bourgogne, og da Dronningens hyppige Sygdomsanfald medførte Nødvendigheden af en duelig Læge.

Chirstinas Helbred var stadig vaklende. De slemme Følger af hendes usunde Vædsker og hidsige Sind bleve forværrede ved Nattevaagen, Anstrengelser og usund Føde. Hun led ofte af Mathed og Søvnløshed samt af Besvimelser, Bylder og Feber. Hendes Læger kunde ikke faae Bugt med disse Onder, og der begyndte at gaae Rygter om hendes nærforestaaende Død og om Tegn og Syner, der varslede derom.

Først paa Aaret 1652 kom Bourdelot til det svenske Hof. Strax foreskrev han Dronningen en forandret Leveviis tilligemed Aareladninger, varme Bade og en mere regelmæssig og kjølende Føde. Det lykkedes ham ved disse Forholdsregler i Løbet af kort Tid at modarbeide disse Svagheder, saa at Dronningen befandt sig betydelig bedre. Hun erkjendte selv, at hun næst Gud havde Bourdelot at takke for sit Liv, hvor-

for hun ogsaa udnævnte ham til sin første Livlæge. Hans Anseelse steg til en usædvanlig Høide. Som Franskmand var han allerede vel anskreven og i Særdeleshed som Tilhænger af Prinds Condé, for hvem Christina nærede stor Hengivenhed. Endnu mere bidrog hans lette og behagelige Fremtræden i Selskabslivet til at vinde Dronningen, der hadede Alt, hvad der var smaaligt og keitet. Hun morede sig i høi Grad over den hvasse Spøg, hvormed Bourdelot angreb og latterliggjorde de alvorlige og stundom maaskee løierlige Lærde ved hendes Hof. Den Maade, hvorpaa han forstod at anvende sine Kundskaber og stille dem i det gunstigste Lys, voldte, at disse syntes større, end de i Virkeligheden vare. Christina havde tidligere i det Mindste givet sig et Skin af Gudsfrygt og med en tilsyneladende Andagt taget Deel i den offentlige Gudstjeneste; men hendes religieuse Følelse, der allerede havde faaet et slemt Knæk ved Vossius', Salmasius', Cartesius' og andre Lærdes Paavirkning, blev nu heelt kvalt, og Bourdelot har indlagt sig den høist tvivlsomme Berømmelse at have aabnet Fritænkeriets vidtstrakte Enemærker for hendes Blik. Derved fik hun en høi Grad af Agtelse for hans Aandskraft og Kløgt, og man hørte hende undertiden paastaae for ramme Alvor, at Bourdelot var Tidsalderens største Mand. I Begyndelsen boede han ved Siden af Slottet ligeoverfor Axel Oxenstjerna, og det ligesom paa Trods, da den gamle Rigskantsler aldrig kunde udstaae ham. Siden flyttede han ind paa Slottet og blev Dronningens stadige, til enkelte Tider endog hendes eneste Omgang. Hun trak sig tilbage fra de andre Lærde og forlod sine Statsmænd for at nyde Bourdelots Selskab. Ved offentlige Festmaaltider stod han ved Siden af hende og saae med Overmod Rigets høieste Embedsmænd og andre udmærkede Personer over Hovedet; thi sjelden værdigede Dronningen disse et Ord, men talte som oftest kun til Bourdelot og lo bifaldende over hans undertiden ret træffende Indfald. Han var i et Aarstid hendes erklærede Yndling, og Høie og

Lave begjærede hans Forbøn hos Christina, ved hvilken Leilighed han blev rigelig overøst med Smiger og Lovtaler. I Reglen havde hans Forbøn den ønskede Virkning. Under en Sygdom hædrede Dronningen ham flere Gange med Besøg, og Hoffolkene maatte bide i det sure Æble og følge hendes Exempel, hvor ærgerligt det end var for dem. Tillige blev han overøst med Gaver saavel af Christina som af dem, der gjennem ham søgte at vinde hendes Gunst, og saavel hans Bord som hele hans Leveviis var mere pragtfuld end Grev Magnus de la Gardies.

Denne usædvanlige Naade vakte almindelig og stærk Misundelse, og Bourdelot forøgede Uvillien mod sig ved sin hele Optræden. Statens høieste Embedsmænd harmedes baade over hans Overmod og hans Drillerier og endnu mere over hans Indflydelse paa Statsanliggenderne. Præsterne førte Klagemaal over, at Bourdelot indgav Dronningen ugudelige og usædelige Tanker. Lægerne beskyldte ham for at være en Qvaksalver, og det var et mærkeligt Træf, som styrkede denne Mening, at nogle Herrer, der betroede deres Helbred til hans Omsorg, kort efter gik i Graven. Bønderne, som vare særlig tilbøielige til at fæste Tro til tomme Rygter, talte om, at Bourdelot havde forhexet Christina. De Lærde følte dog den største Misfornøielse. Til den nye Leveviis, Bourdelot havde foreskrevet Dronningen, hørte ogsaa det, at hun maatte holde op med sine Morgenstudier og i det Hele taget afholde sig fra al Anstrengelse af den Art. Deels af den Grund, deels af medfødt Tilbøielighed til Narrestreger og Løier, deels ogsaa af Iver for at more sin Herskerinde tog Bourdelot sig for at gjøre Løier med de lærde Herrers Sysler og Meninger. Han kjendte en stor Mængde pudsige Historier om lærde Mænd fra alle Verdens Kanter, og dem diskede han op med paa en ret morsom Maade. Dette gjorde sin Virkning. Dronningen trak sig mere og mere tilbage fra Videnskaberne og deres Dyrkere, og hun undsaae sig ikke engang ved at tillade Bourdelot at drive uanstændig Spot

med Videnskabsmændene. Den ærlige og grundlærde Franskmand Bochart kom netop det Aar til Stockholm. En Aften skulde han oplæse en lærd Afhandling, Frugten af mange Tiders grundigt Studium, for Dronningen og Hoffet; men då Christina var i Begreb med at træde ind til Selskabet, følte Bourdelot hendes Puls og forsikkrede, at den var feberagtig, hvorfor hun paa ingen Viis maatte anstrenge sig. Bochart maatte til sin store Harme og til megen Skadefryd for Lægen undvære Dronningens Nærværelse ved Oplæsningen. En anden Gang bildte Bourdelot Dronningen ind, at Bochart var en stor Mester i Fløitespil, men tillige saa beskeden og undseelig, at han kun ved en Befaling var at formaae til at lade sig høre. Hun begyndte med at bede, men gik saa over til Trusel og Befaling, indtil den forlegne Bochart tilsidst blev nødt til at føre Fløiten til Munden og til Hoffets overordentlige Morskab vise, hvor lidt han var i Stand til at behandle dette Instrument.

Paa samme Tid opholdt der sig i Stockholm et Par andre Lærde, som Christina havde indkaldt, nemlig Franskmanden Naudé og Tydskeren Meibom. Den Første havde skrevet om de gamle Folkeslags Dandse, den Anden om deres Musik. For nu at spille disse Herrer et dygtigt Puds overtalte Bourdelot Dronningen til at befale dem at give en Illustration til deres Afhandlinger ved selv at udføre de Kunststykker, de havde skildret, hvilket vilde være en kostelig Spas for Hoffet. Meibom skulde spille og Naudé dandse, Begge paa Oldtidens Viis. De godtroende Bogorme toge Sagen alvorligt og begyndte virkelig en Aften at sætte Skuespillet i Gang, men de mærkede snart paa Hoffets slet dulgte Latter, at man havde dem til Bedste, og de trak sig flaue og forargede tilbage. Naudé taalte og taug, men den iltre Meibom, der ikke kunde lade sin Harme gaae ud over Dronningen, overfaldt den næste Dag Bourdelot og gav ham et dygtigt Ørefigen. Bourdelot klagede, og Christina blev i høi Grad opbragt. «Bourdelot burde have kastet den Karl paa

Hovedet ud af Vinduet», sagde hun. Meibom maatte nu over Hals og Hoved ud af Sverige; men det voldte ham ingen synderlig Smerte, og mange af de øvrige fremmede Lærde fulgte med. Alle ærgrede sig over det urimelige Fortrin, Christina gav Bourdelot, og over de uværdige Optrin, der vare Følgen deraf.

Bourdelot indførte mange Franskmænd, med hvilke han omgav Dronningens Person, men disse vare ofte med Rette misfornøiede med ham. Paa den Tid var der aabent Fjendskab mellem Kongen af Frankrig og Prinds Louis Condé, der var gaaet over til Spanierne for ved deres Hjælp at vække Borgerkrig i Landet. Stridens Udfald syntes i nogen Tid usikkert og tvivlsomt. Condé havde, som tidligere anført, allerede længe været Gjenstand for Christinas Beundring og Hengivenhed, og det nys ankomne spanske Sendebud, Pimentelli, søgte heelt og holdent at vinde hende for hans Parti. Frankrigs varme og dygtige Talsmand, Chanut, var borte, og hans Efterfølger var hverken i Besiddelse af hans Held eller hans Dygtighed. Bourdelot, der ved enhver Leilighed forstod at beregne sin egen Fordeel og nærede en rodfæstet Hengivenhed for Condé, stillede sig paa Spaniens Side og arbeidede i Fællesskab med Pimentelli. Dette maatte nødvendigviis vække Misnøie hos alle Franskmænd, og Hoffet i Paris begyndte at betragte ham med Mistænksomhed og Uvillie. Men snart vendte Vaabenlykken sig til Frankrigs Fordeel, og Bourdelot dreiede sig efter Vinden, en Veirhane uden Overbeviisning og Principer, som han var. Han forlod Spanien, lod Condé seile sin egen Sø, tilbød det seirende franske Hof sin værdifulde og troe Tjeneste og arbeidede ivrigt til dets Bedste. En Grund mere til dette Omslag hos Bourdelot var, at han begyndte at føle Nødvendigheden af snart at forlade Sverige, i hvilket Tilfælde det var ham af stor Vigtighed at staae sig godt med sit Fædrelands Regjering.

Bourdelots Ophold ved det svenske Hof var i mange Henseender meget skadeligt for Christina. Ved hans Ankomst vare Videnskaberne den eneste alvorlige Syssel, hun endnu havde nogen Smag for. Derpaa gjorde Bourdelot en Ende, og under Skin af Omsorg for hendes Helbred forledede han hende til udelukkende at hengive sig til Lediggang og Forlystelser. Hendes Gudsfrygt gik fuldstændig til Grunde ved Omgangen med Bourdelot; det hørte nu til Dagens Orden at drive Spot med det Helligste, og naar Dronningen fandt det nødvendigt at bivaane Gudstjenesten, pleiede hun enten ved at slaae med Døren til Stolestadet, ved at gabe høit eller ved at føre en lystig Passiar med sine Naboer at give Præsten tilkjende, at han helst maatte slutte sin Prædiken; sommetider læste hun til en Afvexling under Prædiken i en eller anden Bog, og den maatte helst være af slibrigt Indhold. Hendes Ærbødighed for Sædelærens Bud blev undergravet, og Pligten at føre et dydigt Levnet blev regnet for en forældet Bestemmelse eller en Fordom. Hendes Ødselhed forstod Bourdelot prægtigt at drage Fordeel af. Han havde det rette Greb paa at lukke hendes Øre for de alvorlige Statsmænds Ord og for Svenskeres i Almindelighed, saa at hun tilsidst saa godt som udelukkende var omgivet af Udlændinge.

Flere af Herrerne ved Hoffet fornedrede sig til at krybe for den almægtige Yndling. De besøgte ham under hans Sygdom, og Nytaarsdag 1653 fik han, hvis Beretningen taler sandt, Gaver til en Værdi af 20,000 Rdlr. fra dem. Men bagved denne Smiger skjulte sig et dødeligt Had, som Mange ikke engang ansaae det for Umagen værd at skjule. Adelen bad ligefrem Dronningen at bortvise Bourdelot som skadelig for Statens Rolighed og hendes eget Velfærd og Helbred, da han blot var en Qvaksalver. Christina, der netop ved slige Forestillinger æggedes til Trods, holdt fast paa ham og paastod, «at han ikke alene var den største Læge, men den meest udmærkede Videnskabsmand paa den Tid, og at det

kun var den fuleste Avind, der kunde fremkalde en anden Mening». Dette skete i Januar 1653. Dronningens Yndest var uforanderlig, men Misfornøielsen voxede, og Bourdelot fik en Mængde Breve uden Underskrift, men fulde af Forhaanelser og Skjældsord. Af den varmblodige Clas Tott blev han endogsaa en Gang tracteret med Stokkeprygl. Tilsidst turde han ikke gaae ene paa Gaden, belæsset som han var med Folkemassens Had. Præsteskabet havde endog i Sinde ligefrem at advare Dronningen mod hans ugudelige Anskuelser, og Enkedronning Maria Eleonora, der var den lutherske Lære oprigtig hengiven, deelte dets Frygt. Da hun hørte Præsternes Hensigt omtale, fattede hun den Beslutning at forekomme dem og spare Christina det Ubehagelige ved et saadant Optrin. Mellem Moder og Datter forefaldt en mærkværdig Samtale i den Anledning, ved hvilken Leilighed Dronningen viste en Haardhed, som endnu mere ophidsede Sindene mod den forhadte Bourdelot.

Ingen var dog mere opbragt end Grev Magnus Gabriel de la Gardie og Ingen med mere Grund; thi den før saa almægtige Greve og Yndling saae sig med en rivende Hurtighed fortrængt af en ubetydelig fransk Læge. De la Gardie var for stolt til at dølge sin Misfornøielse. I Januar 1653 klagede han til Dronningen over hendes Koldsindighed ligeoverfor ham og de øvrige svenske Herrer. Dronningen erklærede, at hun ikke ret forstod, hvad han meente. Netop i det Øieblik traadte Bourdelot ind i Værelset. Da han havde faaet Kundskab om Gjenstanden for Samtalen, yttrede han sig paa følgende Maade: «Jeg har længe forudseet, at mange blandt de Store ville søge en Leilighed til at styrte mig. Jeg har derfor været paa min Post ligeoverfor dem og ikke ladet et eneste Ord falde imod dem». Grev Magnus opgav et Par Franskmænd ved Hoffet, der vare ham hengivne, som Vidner; men hvad enten de Intet vidste om Sagen, eller de bleve skræmmede af Dronningen og den almægtige Yndling, negtede de at have noget Begreb om Sandheden af Grevens

Udsagn. Christina tog dog Sagen, som om Opgivelsen var vel begrundet og Vidnerne feige Bagvadskere, der ikke vovede at staae ved deres Ord, hvorfor de paa staaende Fod bleve jagne bort fra Hoffet. Grev Magnus søgte at lægge Skjul paa sin Uvillie og forærede Bourdelot et kostbart Diamantsmykke, sagtens som en Slags Forsoningsgave. Desuagtet indsaae Greven, at han fra dette Øieblik endnu i høiere Grad havde mistet Dronningens Yndest, hvorfor han udbad sig Tilladelse til at begive sig til sine Godser. Men Bourdelot nærede Frygt for, at et saa pludseligt Brud skulde vække for stor Opsigt og forøge Hadet i endnu høiere Grad, hvorfor han formaaede Christina til at afslaae den forlangte Tilladelse. Hadet mod den Fremmede tog imidlertid mere og mere til. I April kom Grev Magnus frem med nye Klagemaal, og Dronningen søgte forgjæves at stifte Forlig. I Mai afgav Greven en formelig Erklæring om, at baade han og flere blandt de høiere Rigsembedsmænd havde besluttet at tage Afsked, hvis Bourdelot ikke blev sendt bort. Christina klagede høit og bittert over disse Klagemaal og sagde, at hun alene var i Stand til tilfulde at bedømme og skatte den udmærkede Udlænding. Uvillien imod ham havde efter hendes Udsagn udelukkende sin Grund i den fuleste Misundelse over hans overlegne Egenskaber. Men det lakkede dog nu mod Enden med hans Ophold i Sverige, hvad enten det var Dronningen eller ham selv, der ikke havde Mod til længere at trodse den stedse stigende Misfornøielse, og man fattede den Beslutning, at han snart skulde forlade Landet. Christina talte om at forære ham 20,000 Rigsdaler for hans Besøg, men Grev Magnus sagde ham i hans aabne Øine, at han aldrig kunde gjøre Regning paa at faae hans Tilgivelse.

For at sikkre Bourdelots Fremtid søgte Christina at bevæge Kongen af Frankrig til at give ham et fedt geistligt Embede, og ikke een, men mange Gange kom hun frem med Ønsker i den Anledning, deels gjennem det svenske Sende-

bud i Paris, deels gjennem det franske i Stockholm. Tillige søgte hun saa længe som muligt at forhale hans Afreise, og en Sygdom, hun paadrog sig ved den Tid, gav hende en god Anledning til at holde paa ham. I Juni skulde Bourdelots Afreise endelig gaae for sig. Dronningen befalede ham at gjøre Afskedsbesøg hos Grev Magnus. Han føiede sin Herskerinde deri, men fik en meget kold og foragtelig Modtagelse. Bourdelot gjorde den Bemærkning, at han i Frankrig kunde bidrage Meget til at hæve Grev Magnus' Anseelse, ligesom han ogsaa kunde skade ham ved sin Omtale. Men denne Yttring paadrog ham følgende skarpe Svar: «Jeg nærer, Gud være lovet, det Haab, at min Anseelse er saa grundfæstet i Frankrig, at den ikke behøver at støttes af en Bourdelot».

Dronningens Velvillie holdt sig endnu uformindsket i Afskedstimen. Hun lod en af sine egne Vogne føre ham til den danske Grændse og gav ham et Anbefalingsbrev til Kongen af Frankrig samt 10,000 Rdlr. i rede Penge og en Vexel paa 20,000 Rdlr. at betale inden ti Maaneder. Selve Afreisen var ikke forbunden med nogen Pragt, da Yndlingen af Frygt for Pøbelen maatte liste sig ud af Byen ved Nattetid.

Paa Reisen besøgte han Prinds Carl Gustav paa Borgholm. Denne Fyrste nærede en afgjort Uvillie mod Franskmanden; men af Frygt for at støde Dronningen havde han ladet sig bevæge til ikke at udtale sine Følelser, men tværtimod ved givne Leiligheder at hykle en vis Velvillie mod ham. Bourdelot ventede nu Afskedsforæringer af Prindsen og hans Broder; af Prindsen havde han endogsaa havt den Frækhed at forlange hans Portrait og mærkværdigt nok faaet Løfte derom. Carl Gustavs Venner bade ham indstændigt at holde dette Løfte for derved at beholde og forhøie Dronningens Velvillie. Prindsen stred længe imod en saadan Ydmygelse, som det forekom ham at være, at lade en Qvaksalver som Bourdelot reise bort med hans Billede, og man

var en heel Dag om at formaae ham til at give efter. Saa fandt han sig i sin Skjæbne og forærede Bourdelot en Guldkjæde med sit Portrait, indfattet i Diamanter, omtrent til 2,000 Rdlr. Broderen, Pfaltzgrev Adolph Johan, gav ham ligeledes sit Billede til en Værdi af 1,000 Daler. Efter saaledes at have drevet Udpresningssystemet lige til det Yderste forlod Bourdelot Sverige. Nogle paastaae, at han førte Penge og Værdigjenstande med sig fra dette Plyndringstog til et Beløb af 100,000 Rdlr. Andre mene, at hans Reise har indbragt ham endnu større Summer. Vossius greb Leiligheden til at lade følgende korte, men bidende Yttring falde: «Bourdelot er nu reist, belæsset med Guld og Forbandelser, begge i en uhyre Mængde».

I Paris begyndte Bourdelot at leve paa en stor Fod, og det faldt ham svært at gjenkjende sine gamle Venner. Han benegtede Sandheden af de Rygter, der vare i Omløb om, at han bragte store Pengesummer og kostbare Gaver med fra Sverige, og paastod tværtimod, at han havde tilsat 20,000 Gylden af sine egne Midler paa sin Reise til dette Land. Han udbasunede vidt og bredt de Undercoure, han havde gjort deroppe, og den store Tillid, han havde nydt hos Dronningen, ligesom han var forfængelig nok til at udtale Haabet om endnu engang at komme til Stockholm, og det som intet Mindre end den franske Krones Repræsentant. Grev Magnus bagtalte han ved enhver Leilighed, og han var fræk nok til at fortælle, at Prinds Carl Gustav for hans Skyld havde brudt med sin Svoger Greven, og at Pfaltzgrev Adolph Johan havde smigret Bourdelot og med Haanden paa Sværdhæftet tilsvoret ham, at han vilde forsvare ham, mod hvem det skulde være. Som rimeligt er, paadrog Bourdelot sig ved slige pralende Løgne begge disse Fyrsters Had i høi Grad.

For at gjenvinde og sikkre sig Christinas vaklende Venskab havde Kongen af Frankrig givet Bourdelot et indbringende Abbedi. Men den nybagte Abbed kom snart i den

Grad i Kiv og Strid med sine Undersaatter, at han maatte leve den største Deel af Tiden borte fra sit Embede.

Christinas Hengivenhed for Bourdelot svandt ligesaa hurtigt, som den var opstaaet, og aldrig saa snart havde han vendt Sverige Ryggen, før den næsten slog over i Had og Foragt. Af dette hurtige Omslag fristes man til at drage den Slutning, at den paafaldende og forargelige Yndest, hun viste mod denne uværdige Person, for en stor Deel maa have været paa Skrømt, og at hun har fundet en Fornøielse og en rigtignok temmelig excentrisk Glæde i at drille de svenske Herrer ved at trække en Fremmed af saa tvivlsom Natur frem og skjænke ham hele sin Gunst paa deres Bekostning. Allerede nogle Uger før hans Afreise, medens hun endnu ligeoverfor sine Omgivelser ved enhver Leilighed tog ham i Forsvar, havde hun i Fortrolighed sagt til den franske Gesandt Chanut, der atter var vendt tilbage til Sverige, at hun visselig indsaae alle Bourdelots Feil, men tillige skattede hans usædvanlige Fortjenester, blandt Andet, at han havde frelst hendes Liv. Men to Maaneder efter hans Afreise var hun af et heelt andet Sind, uden at man kan udfinde nogensomhelst fyldestgjørende Grund til en saa hastig Omskiftelse. Hun omtalte ham nu med Foragt, vilde ikke skrive ham til, ja ikke engang modtage Breve fra ham. Da hun engang aabnede en Pakke fra Paris, faldt hendes Øine paa et Brev, hvis Udskrift var skrevet med Bourdelots Haand. Hun lugtede da først selv til Brevet, og derpaa stak hun det op til Næsen paa en af de Omkringstaaende med det Udraab: «Hu, hvor det lugter af Medicin!» Den Tiltalte vedblev i samme Tone: «Hu, det lugter jo som Pesten!» Ckristina slog en skraldende Latter op, kastede Brevet bort og læste det aldrig.

Kort efter sendte hun du Fresne til Frankrig i et Ærinde, der tidligere var blevet overdraget Bourdelot. Hun forbød du Fresne at sige et eneste Ord til Bourdelot derom og erklærede, at hun for Fremtiden ikke vilde staae i nogensom-

helst Forbindelse med ham. Senere hen paa Aaret betroede hun Grev Magnus, at hun allerede lige siden Bourdelots Ankomst til Sverige havde holdt ham for et yderst foragteligt Væsen, men at det havde moret hende at prøve, hvor vidt han kunde drive sit Overmod. Nu drev hun sin Uvillie mod ham til en saadan Høide, at hun selv modarbeidede de Anbefalinger, hun tidligere havde givet ham, og erklærede, at hun ikke vilde gjøre det Mindste for at skaffe ham Embede og Indflydelse. Heldigt var det imidlertid for Bourdelot, at han havde faaet sit Abbedi, da dette Omslag i Christinas Følelser indtraf.

Da Dronningen efter sin Thronfrasigelse en Tid fæstede Bo i Belgien, mødte Bourdelot for at gjøre hende sin Opvartning; men han blev meget kjøligt modtaget og afviist med den Besked, at Dronningen ikke længere trængte til hans Medicin.

En halv Snees Aar senere aabnede hun atter en Brevvexling med ham. Det synes, at hun har overdraget ham det Hverv at give hende Underretning om det Vigtigste, der tildrog sig i Paris.

Uden Venner og Paarørende tilbragte Bourdelot en lang og sørgelig Alderdom, og tilsidst forenede forskjellige legemlige Svagheder sig med hans øvrige Ulykker. Hans Tjener havde engang det Uheld at give ham Opium istedetfor et andet Lægemiddel, hvilken Feiltagelse voldede, at han i en Snees Timer laa i en dødlignende Søvn. Tjeneren vilde imidlertid holde hans Fødder varme, men ved en ny Uforsigtighed brændte han den stakkels Mand et Hul paa den ene Hæl. Yderligere Uheld kom til, der gik Betændelse i Saaret, og Bourdelot mistede paa den Maade Livet.

Chr. Ramsgaard.

Middelalderens geistlige Skuespil.*)

I.

I Middelalderen var den classiske Dannelse næsten sporløst forsvunden hos de forskjellige Folk under den stærkt fremherskende Raahed og Uvidenhed saavel hos Høie som hos Lave; men der var dog eet Sted, hvor man sørgede for Opbevarelsen af Oldtidens store Digteres Værker, og det var i Klostrene, hvor Munkene beskjæftigede sig med Afskrivning af disse classiske Værker. Dog stode Munkene ingenlunde paa noget høiere Intelligents- eller Dannelsestrin end den store Masse af Lægfolk udenfor Klostrene. Det var saaledes ikke af egentlig Interesse for Bevarelsen af Oldtidens Digterværker, at Munkene afskreve dem, heller ikke for gjennem dem at bibringe Lægfolk en høiere Dannelse; men Afskrivning blev i mange Klostre benyttet som blot og bar Tidsfordriv, og da følgelig Form og Udstyrelse maatte være af megen Vigtighed, ere disse Værker ofte rene Pragtstykker.

Det er ogsaa bag Klostermurene, at vi finde de første, ufuldkomne Forsøg paa at digte originale Dramaer som en Efterligning af de classiske Mønstre. Som Exempel herpaa kan nævnes en Nonne, Hrotsvitha, fra et Kloster i Sachsen; hun digtede sex latinske Comedier, nærmest med Terents's Comedier for Øie; men de vare alle uden Betydning. Kun een af dem udmærkede sig ved et vist burlesk Anstrøg, den

---

*) Efter Dr. Hase: «Das geistliche Schauspiel».

skildrer nemlig, hvorledes en fornem Herre vil have Spas med tre fangne Jomfruer, men i Nattens Mørke bliver fortumlet og istedet omfavner altslags Kjøkkentøi, saa at han kommer ud, sort som en Skorstensfeier, og bliver mishandlet af sine egne Folk, der antage ham for en Djævel. Disse i Klostret forfattede Skuespil holdt sig indenfor Klostrenes Mure; men ogsaa det egentlige Folkeskuespil har faaet sin Oprindelse i Kirken, hvor selve Liturgien gav det bedste Stof. Siden Gregor den Stores Tid havde Messen mere og mere antaget Form af en dramatisk Fremstilling, idet for Exempel de forskjellige bibelske Personers Ord ikke bleve oplæste af samme Person, men af forskjellige. Desuden havde ogsaa Geistlighedens festlige Processioner paa Helgendagene i og for sig mange Betingelser for et Skuespil ved deres brogede Pragt, en Pragt, som ved saadanne Leiligheder ogsaa Laugene udfoldede, naar de droge frem med flyvende Faner og deres forskjellige Emblemer. Ofte saaes forskjellige religieuse Maskeoptog, blandt Andet Adam og Eva ved Kundskabens Træ, og Judas med Posen med Sølvpengene, fulgt af Djævelen med Stigen til Galgen. Men den første Oprindelse til den egentlige dramatiske Opførelse i Kirken maa søges paa Aarets store Fester, Paasken og Julen, hvor Skuespillet fra en simpel Begyndelse udviklede sig til en stadig større og større Pragt.

Paaskespillet begyndte med, at der Langfredag blev nedgravet et Kors i en Grav under Alteret, hvor det da blev liggende, indtil det Paaskemorgen atter blev taget op under festlig Sang. Undertiden lod man sig dog ikke nøie med en saa simpel Ceremoni, men fremstillede ogsaa de tre Marier, som komme til Graven, og Engelen, som de forefinde der efter Opstandelsen. Disse bleve da fremstillede af Præster uden anden Udklædning end deres Festklæder, saa man seer, at det Dramatiske ikke blev saa nøie iagttaget; de repræsenteredes kun ved Vexelsangen efter Evangeliets Ord. Imidlertid varede det, som rimeligt er, ikke længe, inden

man fandt paa at udklæde de spillende Præster og Chordrenge snart som Engle og snart som Fruentimmer og at lade den Opstandne optræde legemliggjort. Ved Paaskespillene blev man ikke staaende ved Opstandelsen, men medtog ogsaa Nedfarten til Helvede og førte Dramaet videre til Himmelfarten, ligesom man ogsaa gik tilbage og fremstillede Scener af Jesu Liv.

Ved Julespillet opstillede man i Kirken en Krybbe, og der blev bragt Offre til Christusbarnet; saaledes bragte i Flandern Hyrderne deres Offer i Ost og Æg. Den fromme Iver gik endog saa vidt, at de fyrstelige Personer i mange Lande klædte sig ud som de hellige Trekonger og i denne Dragt frembare deres Offer. — Som ved Jule- og Paaskefesten saaledes blev ogsaa ved de andre Fester Folkets Andagt forhøiet ved den dramatiske Form, hvori den hellige Handling blev indklædt. Vel bleve disse forskjellige Skuespil oprindelig, saalænge Kirken var Skuepladsen, opførte paa det latinske Sprog; men Forstaaelsen blev lettet Folket ved det nøiagtige Kjendskab til Indholdet og ved de Spillendes Minespil. Imidlertid varede det ikke længe, inden man begyndte at benytte Landenes egne Sprog, dog var alt det Liturgiske og Alt, hvad Christus siger, vedblivende Latin; men dog have vi, og det i et af de ældste Stykker, vi kjende, «De kloge og de taabelige Jomfruer», et Exempel paa, at Christus bagefter oversætter sine Ord i provençalske Vers, hvilke ogsaa bleve benyttede af Jomfruerne.

Indtil det 13de Aarhundrede havde Kirken været Skuepladsen for de geistlige Spil, men paa den Tid begyndte Paven og enkelte Biskopper at forvise dem fra Kirken, da deres Indhold efterhaanden tabte det reent geistlige Præg og blev blandet med mere verdslige Ingredientser. Man skjelnede i Frankrig mellem to Slags Spil, Mysteriet og Moraliteten. Mysteriet fik udelukkende sit Stof fra den hellige Skrift; det fremstillede paa en anskuelig Maade Guds Riges Hemmeligheder, den guddommelige Menneskebliven og den

derved opnaaede Frelse. Moraliteten var derimod friere; den begyndte med at være en allegorisk Fremstilling, en Personification af Tro, Haab og Kjærlighed eller af forskjellige Dyder og Laster; men den gik senere over til gjennem en opdigtet eller ved Traditionen opbevaret Historie at fremstille en moralsk Tanke. Som Exempel paa Allegorier, der ere blevne benyttede i Moraliteter, kan anføres, at den hellige Jomfru ved sin Forløsning bliver understøttet af «Fru Honestasse («den Ubesmittelige»), eller at Judas bliver ført til Døden af «Désespérance» («den Haabløse»).

At Digterne efterhaanden opnaaede mere Selvstændighed, kan sees deraf, at Stykkerne, hvis Form i Begyndelsen var meget mangelfuld, lidt efter lidt kom til at danne mere afsluttede Helheder. Hvad der imidlertid fra et moderne Standpunkt maa være paafaldende, er den fuldkomne Foragt for alle Forandringer af Tid og Rum, der som oftest blev udviist. Det generede saaledes ikke det Mindste, at en Person, som befandt sig et eller andet Sted, f. Ex. i Frankrig, blot ved at vende sig om kunde indlede en Conversation paa et Sted, som laa Hundreder af Mile fra det første Sted.

II.

Vi skulle nu nævne nogle Exempler paa geistlige Skuespil og begynde da med det allerede nævnte, «De kloge og de daarlige Jomfruer». Det er navnlig paa Grund af sin Slutning, at dette Stykke skal omtales. Det ender nemlig med, at Djævelen slæber de daarlige Jomfruer til Helvede, medens de stadig raabe Ak og Vee over sig selv og samtidig opfordre deres Slægt og Venner til ikke uden Nytte at offre Gaver til deres Frelse, thi:

Wir haben verdient Gottes Zorn,
Desz sind wir ewiglich verlorn!

Og dette er en Opløsning, som stemmer meget daarligt med den christne Kirkes Aand, navnlig i Middelalderen, der ellers

ikke manglede Midler til Forsoning. Det mangler heller ikke paa Exempler, hvor vi finde udtalt Kirkens overbærende Mildhed, for hvilken vi have et Udtryk i Sangen om Tannhäuser, hvor det hedder:

Das soll nimmer kein Priester thun,
Dem Menschen Misztrost geben!
Will er denn Busz und Reu empfahn:
Die Sünde sei ihm vergeben.

Denne Mildhed bliver udviist mod de arme Syndere, hvem Kirken ikke lader fortvivle, saalænge de søge Trøst i Bønnen. I denne Retning gaaer et Stykke, «Fru Jutta», der behandler et bekjendt Sagn om en Jomfru, der efter ved Studeringer at have opnaaet stor Lærdom forklædt kom til Rom, hvor hendes store Begavelse først skaffede hende Cardinalshatten og derpaa, i Aaret 833, hævede hende paa Pavestolen som Johan VIII. Men da hendes Kjøn var blevet opdaget derved, at hun under en Procession blev overrasket af sin Nedkomst, blev «Pavinde Johanna» dræbt af det rasende Folk. — Dette Skuespil indledes i Helvede, hvor Lucifer kalder sine «kjære Helved-Børn» sammen ved deres forskjellige djævelske Navne. De opføre en Runddands for at holde Varmen i «denne kjølige Mai», hvorpaa Lucifer sender en Djævel afsted for at hviske den skjønne Jomfru Jutta en «Djævel» i Øret og bestyrke hende i hendes Forsæt at flygte til den høie Skole i Paris i Forening med sin Elsker, en Skriver. Sendebudet skiller sig med Glands fra sit Hverv og opnaaer sit Formaal ved at love den ærgjerrige Qvinde stor Viisdom og uvisnelig Hæder. Paa et senere Sted i Stykket, da Heltinden har besteget den pavelige Stol, beklager Herren sig til sin «kjære Moder» over denne Pavekvinde, som saa fuldstændigt har forstyrret Kirkens og Naturens Orden; han er i sin Vrede meest tilbøielig til strax at lade hende fare til Helvede, men den hellige Jomfru gaaer i Forbøn for den arme Pavinde:

Sindt Du mich zu einer Mutter hast erkorn,
So lasz die arme Seele nicht sein verlorn!

Og Herren lader sig formilde saa meget, at han sender Engelen Gabriel til Pavinden med Dødsbudet, hvorved det bliver overladt til hendes egen Afgjørelse, om hun vil lide Helvedkvaler efter Døden, eller om hun vil taale timelig Vanære inden Døden. Da hun vælger det Sidste, bliver Dødsengelen sendt til hende, og hun vender sig nu med sin Anger til Herren, hvem hun anraaber om Naade, og drager sig den store Lærdom, hun har opnaaet, til Nytte, idet hun henviser til forskjellige bibelske Personer, som, uagtet de alle havde begaaet et eller andet Feiltrin, dog bleve tagne til Naade. Ligeledes anraaber hun den hellige Jomfru, men Døden bliver utaalmodig og vil ikke lade sig opholde længere, og nu følger «Pavinde Johanna's» Endeligt, saaledes som berettet efter Sagnet. Men endnu er Dramaet ikke tilende, som man dog kunde vente, da Betingelsen for Naaden hiinsides er opfyldt. Dette synes Digteren at have glemt; han lader Djævelen bortføre Sjælen, og medens man paa Jorden seer en høitidelig Procession af det romerske Folk, som vil forsone Himmelen paa Grund af den begaaede uhyre Forbrydelse, bliver Pavinden i Helvede forhaanet og piint til Straf for sine Misgjerninger mod Gud og hans Kirke. Men da hun ovenikjøbet bliver opfordret til at fornegte Gud — en besynderlig Modsigelse —, anraaber hun angrende den hellige Jomfru og St. Nicolaus, og paa disses Forbøn udsender Herren sin Erkeengel, som befrier den arme Sjæl af Pinen, og saaledes ender Stykket, medens den jordiske Processions Sang blander sig med de himmelske Hærskarers Halleluja.

Som en Modsætning til den bundne Form og lidet udviklede Intrigue i de citerede Skuespil er det af Interesse at betragte et Par andre, der tillige ved det i dem stærkt fremtrædende romantiske Element tydelig angive Middelalderen som Tiden for deres Opkomst. Det ene af disse Spil fremstiller for os en Adelsmand, der overgiver sin høit elskede

Gemalinde til Djævelen. Han har nemlig saa længe og saa udelukkende levet i Sviir og Spil, at hans Formue endelig ikke mere slaaer til, og da hver Skilling er forødt, seer han ingen anden Udvei end en directe Henvendelse til Mørkets Fyrste. Djævelen lover ham ogsaa sin Hjælp, men rigtignok paa temmelig haarde Vilkaar: han skal efter syv Aars Forløb overlevere Djævelen sin Hustru. Imidlertid — Nød bryder alle Love; han underskriver Contracten og fornegter paa Forlangende ogsaa Gud, hvorimod han ikke er at formaae til at fornegte den hellige Jomfru. Nu er han altsaa hjulpet, men de syv Aar gaae, og nu indfinder den ubønhørlige Creditor sig for at kræve Contracten opfyldt. Fortvivlet begiver Adelsmanden sig paa Veien til Djævelen med sin Hustru, og da de komme forbi en Mariakirke, gaae de derind for at bede. Imidlertid paatager den hellige Jomfru sig Hustruens Skikkelse og overgiver sig til Djævelen, som snart mærker, at han er bedragen, og bebreider Adelsmanden hans Brud paa Tro og Love. Denne fatter naturligviis ikke Meningen, men den hellige Jomfru forklarer Sagen, forlanger Contracten udleveret og forener Parret med en mild Formaning til den udskeiede Mand.

I «Kongen af Ungarns Datter» fortælles, hvorledes Kongen har mistet sin Gemalinde og af sine Hoffolk indstændigt bliver opfordret til atter at gifte sig for at skaffe sig selv og Riget Udsigt til en mandlig Arving, da den afdøde Dronning kun har skjænket ham en Datter. Men da han har lovet den Afdøde kun at ægte den, der er hende aldeles lig i Udseende, Aand og Herkomst, stiller han denne Betingelse for et eventuelt andet Ægteskab. Disse Egenskaber findes kun forenede hos hans egen Datter, men dog tage Hoffolkene ikke i Betænkning at foreslaae hende til Dronning, og Kongen gaaer af Omhu for Landet ogsaa ind herpaa, forudsat at Pavens Samtykke kan erhverves. Dette skeer ogsaa ved et Bud, som forresten slipper let fra den lange Reise til Rom, idet han blot behøver at vende sig om for strax at kunne

tiltale hans Hellighed. Men en anden og uventet Vanskelighed reiser sig mod Ægteskabet, idet Prindsessen bestemt sætter sig derimod og bebreider sin Fader det Unaturlige i et saadant Ønske. Herom vil Kongen imidlertid Intet høre, men befaler hende at iføre sig sine kosteligste Smykker og forberede sig til Brylluppet. I sin Fortvivlelse henvender hun sig til Gud og den hellige Jomfrue, idet hun tilsidst afhugger sin ene Haand for at nndgaae den grumme Skjæbne. Da Kongen erfarer denne hendes Daad, befaler han rasende, at hun skal brændes levende. Men Tjenerne ere mere medlidende end Faderen, og da de under Dødsstraf skulle udføre Dommen, antænde de et stort Baal, som Kongen antager for Datterens, medens de hemmeligt udsætte denne i en lille Baad paa det vilde Hav. Forsilde kommer derfor Kongens Anger og Fortvivlelse, da det bliver meldt ham, at hans Befaling er udført. Imidlertid føres Kongedatteren afsted i sin Baad, som tilsidst lander i Skotland; her bliver hun funden af en af Kongens Mænd, som ved sin Fortælling om hendes Skjønhed og rige Dragt vækker Kongens Nysgjerrighed efter at see hende. Han bliver ogsaa strax indtagen i hende og anbefaler hende til sin Moders Beskyttelse. Denne, som mærker Kongens Tilbøielighed for den navnløse Ubekjendte, behandler hende med megen Foragt. Kongen forlanger at vide Grunden til Pigens sorgfulde Stemning, og da han erfarer, at det er hans Moder, som er hende hadefuld, skaffer hans Vrede sig Luft i de heftigste Udbrud, der ende med, at han erklærer det for sit Ønske at gjøre hende til sin Dronning. Dette Ønske sætter han ogsaa igjennem trods alle Prindsessens Modforestillinger. Enkedronningen maa gjemme sit Had til en beqvem Leilighed, som ogsaa tilbyder sig, da Kongen drager til en Tournering i Frankrig. Da Dronningen nemlig føder en Søn, bliver der afsendt et Bud med denne glade Tidende til Faderen, men underveis faaer Enkedronningen Budet lokket ind paa sit Slot og beværter det saa vel, at hun kan ombytte Brevet med et andet,

som bagtaler Dronningen i den Grad, at Kongen i sit Svar befaler, at hun og den Nyfødte skulle holdes i Fængsel til hans Hjemkomst. Ogsaa dette Brev bliver af Moderen ombyttet med et andet, som befaler, at begge skulle dræbes. For dem, som have afsendt det glade Budskab, er dette Svar naturligviis uforstaaeligt, men Kongens Bud maa adlydes, og den Ulykkelige bliver kun frelst ved, at en medlidende Sjæl foreslaaer at udsætte hende saavel som Barnet i en Baad. Dette skeer ogsaa, og atter ude paa det vilde Hav henvender hun sig med Bøn til de Himmelske, som stige ned for at trøste hende. Gud siger saaledes:

Pour ce, qu'en ta necessité,
Belle amie, m'ayde as quis*),
Ne te vueil-je point denoier**)
Que n'accomplisse ta requeste.
Ne crain plus de mer le tempeste,
Confortes-toy.

Omsider driver Baaden iland i Italien, en Senator træffer de Skibbrudne og fører dem til sit Huus, hvor hans Hustru pleier dem paa det Bedste. Imidlertid springe vi lige tilbage til Kongen af Skotland, som drager tilbage til sit Rige og opdager sin Moders Ondskab, hvorpaa han straffer hende med livsvarigt Fængsel. Da han derpaa erfarer, at hans Hustru er frelst fra Døden, drager han strax ud for at opsøge hende. Heldigviis kommer han ogsaa til Rom og træffer sin Hustru i Senatorens Huus. Fulde af Taknemmelighed over atter at have fundet hinanden, gaae de til Kirken for at høre Paven holde Messe. Her kommer en Præst, som har skullet hente Vand ved Stranden til Vievand, til Paven og erklærer, at han ikke har kunnet faae en Draabe Vand, men at en Haand stadig er flydt ind i Karret. Denne Haand gjenkjender Dronningen som sin for syv Aar siden afhuggede, hvilken Paven

*) reclamé
**) différer

under Bøn sætter til Armen, og see — den voxer atter fast. Ogsaa Dronningens Fader, Kongen af Ungarn, har indfundet sig i Kirken, og Alt ender i Jubel og Glæde, medens Choret synger Lovsange.

III.

Ved Udførelsen af Middelalderens Skuespil maatte der ofte indtræffe pudsige Tilfælde paa Grund af Tidsalderes store Naivetet og Raahed, eller fordi man lagde Fremstillingen af hellige Personer i Hænderne paa eenfoldige eller endog legemlig vanskabte Individer. I Aaret 1322 blev saaledes i Eisenach det tidligere omtalte Skuespil «De kloge og de taabelige Jomfruer» i Anledning af en Fredsslutning opført for Landgrev Frederik «med Biddet i Kinden». Da de taabelige Jomfruer forgjæves havde henvendt sig til Herren om Naade, og den hellige Jomfrues Forbøn ogsaa havde viist sig frugtesløs, foer Landgreven op og raabte: «Hvad er da den christne Tro, naar Synderen ikke kan erholde Naade ved Guds Moders og alle Helgenes Forbøn?». Og heraf skal den Sygdom være opstaaet, som efter to Aars aandelige og legemlige Lidelser endte Landgrevens Liv. Et andet Exempel have vi i en Historie om den berømte Till Uglspil. Han var traadt i Tjeneste hos en Præst, hvis eenøiede Kokkepige var venligere mod sin Herre end mod Till, og dette besluttede han ved given Leilighed at hævne. Ved Paaskefesten skulde Opstandelsen dramatisk fremstilles i Kirken. Den eenøiede Kokkepige, den ubønhørlige Skjønne, skulde forestille Engelen i Graven, Præsten selv den Herre Christus med en Fane i Haanden. Uglspil havde som Regisseur valgt tre af de dummeste Bønder til at forestille de tre Marier og havde nøiagtigt indprentet dem, hvad de havde at sige. Da nu Engelen fra Graven spurgte dem: «Hvem søge I?», svarede de skyldigst, som de havde lært: «Vi søge Præstens eenøiede Frille». Kokkepige-Engelen styrtede rasende frem af Graven og bearbeidede de tre Mariers Rygge, disse gave Svar paa Tiltale,

Præsten kastede Fanen og hjalp sin Engel, og under den almindelige Forvirring gjorde den, som havde besørget Iscenesættelsen, sig usynlig.

Som tidligere antydet maatte de geistlige Skuespil efterhaanden forlade deres oprindelige Skueplads, Kirken, fra hvilken de først bleve forlagte til Kirkegaarden. Men ogsaa herfra maatte de flytte for at søge sig en endnu større Skueplads under aaben Himmel, hvilket gjordes nødvendigt ved de Spillendes saavelsom Tilskuernes store Mængde. Herpaa have vi endnu i vore Dage et Exempel i det eneste Minde om de geistlige Skuespil, som vi endnu have tilbage, nemlig Passionsskuespillene i Ober-Ammergau. — Scenen var i Reglen meget simpelt indrettet. Midten indtoges altid af et stort Rum, som var forbeholdt de store Folkemasser, der ofte optraadte som Chor. Sceneforandringer forstod man ikke at fremstille, men vilde man ved vigtige Begivenheder antyde en Henflytning af Scenen fra et Sted til et andet, hjalp man sig ved at adskille de forskjellige Dele af Skuepladsen ved Hegn eller Skillerum, eller man greb endog til det endnu naivere Middel at gjøre Tilskuerne ved paaklæbede Sedler begribeligt, hvor Handlingen foregik. Men da de geistlige Skuespil gjerne bevæge sig saavel i Over- og Underverdenen som paa Jorden, fandt man i Frankrig paa at indrette Skuepladsen i tre Etager over hverandre; øverst var Paradis, prægtigt udsmykket og forsynet med Træer, om hvilke man sagde, at de syntes at blomstre og dufte, og dertil gjerne et Orgel; under Paradiis var Jorden, som havde den største Udstrækning forat kunne optage de store Processioner og Chor; og nederst var Helvede, der undertiden var fremstillet som Gabet af et Uhyre, der vexelviis aabnedes og lukkedes forat modtage sit Bytte. — I tydske Lande tog man derimod til Takke med en mere simpel Udstyrelse af Skuepladsen: Paradiis laae gjerne i den ene Ende af Scenen og var kun nogle

Trin ophøiet over den øvrige Deel af Theatret; endnu simplere var Helvede indrettet; man har saaledes Beretninger om et Paaskespil, hvori Djævelen maatte tage til Takke med at betragte et stort Fad som sit Riges Areal. — Som man seer, hjalp man sig paa bedste Maade ud af stedlige Vanskeligheder. Men heller ikke vanskelige Tidsspørgsmaal tog man sig synderlig nær. Christus bliver født om Morgenen og lagt i Krybben, og inden Aftenen hænger han paa Korset, ja, man bevæger sig i en Haandevending endog gjennem Aarhundreder. Og dog var det kun de større af disse Stykker, som havde nogen egentlig Inddeling, og det ikke engang i Acter, men efter saakaldte Dagværk. Thi da de ofte varede fra om Morgenen tidlig til henad Aften, nødsagedes man til ved Middagstid at gjøre et kortere Ophold, for at ogsaa Tilskuernes legemlige Fornødenheder kunde blive tilfredsstillede.

Alle de Spillende eller dog idetmindste saa mange af dem, som havde Rolle i det første Dagværk, vare strax fra Begyndelsen tilstede paa Scenen, hvor Enhver indtog sin Plads og forholdt sig passiv uden at gjælde for at være tilstede, før han fik sit Stikord og reiste sig op — surgat e loco suo. Det Første, Skuespilleren da havde at gjøre, var at underrette Publicum om, hvad han forestillede eller ogsaa at lade sig præsentere af en Herold, der ogsaa indledede Stykket med en Prolog, holdt i Prædiketone; desuden fortsatte Herolden Spillet fortællende paa Steder, som man ikke havde tilladt sig at fremstille mimisk.

Den oprindelige Dragt for de fleste af de Spillende var simpelt hen den sædvanlige Præstekjole, og kun de, der fremstillede hellige Personer, bare Messeklæderne. Endnu i det tolvte Aarhundrede, da der i Abbediet Dunstaple i England af Eleverne blev opført et Spil om den hellige Katharina, laante man til at udklæde Skuespillerne Chorklæderne fra Klosteret St. Albans. De kvindelige Roller vare naturligviis de første, som krævede Maskering, da de bleve spillede af Drenge og unge Mennesker. I de festlige Folkespil optraadte

de hellige Personer gjerne i den byzantinske Dragt, hvortil man havde Mønsteret paa de gamle Kirkebilleder. Christus var klædt som den jødiske Ypperstepræst eller undertiden som romersk Biskop. Til de utallige mindre Roller kunde man ikke tænke sig noget mere Malerisk end Middelalderens farverige Dragter; dog var det vel seet, naar Nogen paa egen Haand maskerede sig og optraadte phantastisk udpyntet. Til at fremstille den Nøgenhed, i hvilken man tænkte sig Sjælen i Helvede, hjalp man sig ved at trække Linned udenpaa Klæderne; kun Børn viste sig, som Gud havde skabt dem.

Samtidig med Skuespillenes Forjagelse fra Kirkens Grund gik de fleste Roller over til Lægfolk, og kun enkelte, navnlig hellige Personers, bleve nu udførte af Præster, som ogsaa gjerne ledede Spillets Gang. Som rimeligt er, maatte nu ogsaa det latinske Sprog heelt vige Pladsen for de forskjellige Folkesprog, og det var kun gamle latinske Hymner, som bleve sungne i den oprindelige Form, ligesom ogsaa bekjendte Kjernesprog af den hellige Skrift bleve givne paa Latin og bagefter oversatte, maaskee endog undertiden allegorisk udtydede.

Paatog en heel By sig at udføre et Passionsskuespil, udgik der en Opfordring, ledsaget af Trompetskrald, til Alle, som ønskede at spille med «til Christi Ære og deres Sjæls Frelse». De maatte aflægge Ed for Øvrigheden og sætte Liv og Gods i Pant paa, at de vilde indstudere deres Roller omhyggeligt og indfinde sig til rette Tid. Naar man havde Brug for store Folkemasser, f. Ex. Israeliterne i Ørkenen eller ved Korsfæstelsen, kunde næsten Halvdelen af en Byes Indbyggere spille med, medens den anden Halvdeel og Landbefolkningen vare Tilskuere. Heraf kan man slutte, at der i Reglen ingen Entrée blev betalt, undtagen maaskee frivillige Bidrag «efter Behag» til Dækning af Omkostningerne.

Vi have nu kortelig seet, paa hvilket Standpunkt den mimiske Kunst stod i Middelalderen, og betragte vi de nyeste Tiders sceniske Frembringelser, maae vi jo indrømme, at saavel selve Kunsten, som dens Udøvere have gjort store

Fremskridt. Men naar man tager tilbørligt Hensyn til, at Skuespillerne dengang uden særlig Forberedelse fremstode af Folkets Midte, medens de nu udgjøre en særlig Stand, hvem der er givet overflødig Leilighed saavel til legemlig som til aandelig Uddannelse i deres Kald, maa man for at yde Middelalderens Skuespillere Retfærdighed huske paa, at de, uden nogensomhelst Godtgjørelse, alene af Troens Iver gjorde deres Bedste for at fremstille den christne Læres Hovedpunkter paa en saa anskuelig og naturtro Maade som muligt.

H. Holstein.

Portugals Oprør i Aaret 1640.*)

I Aaret 1580 havde Spaniens mægtige Hersker, Philip II, bemægtiget sig Portugal. Den blotte Erobring var gaaet let nok fra Haanden; men Halvøens to Riger vare dog kun forenede i en reent ydre Eenhed, der ovenikjøbet blot skyldtes den raae Magt; derimod skulde der endnu tilveiebringes en virkelig Sammensmeltning, en moralsk Eenhed, men paa dette Punkt var der overmaade Meget tilbage at ønske. De to Folk vare vel blevne spændte i samme Aag, men de bleve omtrent lige saa fremmede for hinanden efter som før Erobringen. Spanien hævnede sig for sin Trældom ved at tvinge Portugal under det samme Aag, og Portugal blev behandlet som en erobret Provinds. Da Philip besteg sit nye Riges Throne, havde han edelig lovet at lade alle Rigets høie Poster beklæde af Portugisere; Portugal skulde endvidere beholde den udelukkende Handel paa sine Colonier, og endelig skulde Landet behandles som et selvstændigt Kongerige ligesom Valencia og Aragonien, saa at Landets Indtægter skulde anvendes til Bedste for Landet selv. Det er næsten overflødigt at bemærke, at Philip II ikke holdt et eneste af disse Løfter. Imod Slutningen af sin Regjering synes han dog at være bleven belært af Erfaringen. Uheldet i de forenede Nederlande havde bragt Philip til bedre at fatte sine egne

*) Efter Rosseeuw-Saint-Hilaires Afhandling i: Séances et travaux de l'Académie des sciences morales et politiques. Aout et Septembre. Paris. 1872

Interesser, og han kom paa mere humane Tanker overfor Portugal. Kongens Forsoningsforsøg vare dog begyndte altfor seent til, at han selv kunde høste nogen Frugt af dem; Alt, hvad han kunde udrette, var at overlade sine Efterfølgere at fortsætte dette Værk.

Vi maae her gjøre en retfærdig Indrømmelse. Spanien laa i Krig med næsten hele Europa og var med uundgaaelig Nødvendighed bleven drevet til at bemægtige sig Portugal for at kunne fuldstændiggjøre sit Forsvarssystem. Portugal var nemlig allieret med alle Spaniens Fjender, men især med Frankrig, den farligste blandt dem alle. Gjennem dette Land stod en kort og let Angrebsvei aaben lige til Madrid; der var ingen Bjerge at bestige, ingen Floder at passere, ingen stærke Fæstninger, som kunde standse en Fjende, der i Løbet af otte Dage kunde trænge frem med en heel Hær til Hjertet af Landet. Philip var kommen til Bevidsthed om denne Fare, havde afpareret den ved at lægge Portugal under sit Herredømme og proclamere dette Lands uopløselige Forening med Castiliens Krone.

For sin egen Frelses Skyld havde Spanien altsaa været nødsaget til at erobre Portugal, og det var endvidere undskyldeligt, naar man ogsaa søgte at bevare, hvad man havde erobret. Hvad der derimod ikke lader sig undskylde, er den Haardhed, man udviste mod et Folk, som stod Spanierne saa nær i Tro, Sprog og Oprindelse. Hvis det Forsonlighedssystem, som Philip II forsøgte henimod Slutningen af sin Regjering, var bleven fortsat efter hans Død, vilde Portugiserne maaskee lidt efter lidt have vænnet sig til det fremmede Aag og ikke gjort en saa stor Anstrengelse for at knuse det. Men baade Philips Søn og Sønnesøn viste sig uimodtagelige for Erfaringens Lærdomme og efterlignede derimod hans Haardhed mod det beseirede Folk, der endnu var stolt ved Erindringen om sin svundne Hæderstid. Under sin hele Regjeringstid besøgte Philip III kun en eneste Gang sine nye Undersaatter. Sønnen, Philip IV, fortsatte sin Faders Politik;

hans Minister Olivarez gik ud fra den bestemte Plan at tilintetgjøre alle de spanske Vasalstater; denne Opfattelse fulgte han ogsaa overfor Portugal; han traadte forsætlig det stolte Folks meest retfærdige Besværinger under Fødderne og søgte at tvinge dets Modstandskraft ved en Række Ydmygelser. Da han med Rette ansaae Portugiserne for uforsonlige Fjender af Castilien, stræbte han ved enhver Leilighed at behandle dem ikke blot som Vasaller, men som Rebeller. Landets Stormænd bleve udelukkede fra de offentlige Forretninger og levede paa sine Eiendomme under Regjeringens stadige, mistænksomme Opsyn. Folket blev overvældet med Skatter, der bleve endnu føleligere ved den ubarmhjertige Opkrævning, og alle disse Skatter bleve udøste i Spaniens fjerne Krige for Interesser, der ikke angik Portugal. Alle blot nogenlunde vigtige Embedsposter bleve skjænkede eller solgte til Castilianere for rede Penge, de rigeste geistlige Embeder tilkom dem med Rette; paa alle Punkter var Portugal erklæret for umyndigt til at styre sine egne Sager; derimod bleve de unge Mænd revne bort fra deres Familier og maatte i fjerne Lande udgyde deres Blod under spanske Faner. Medens dernæst Aragonien, Valencia, Biscaia, Navarra og Catalonien, trods det castilianske Herredømme dog bevarede deres fueros, deres særlige Cortezforsamlinger og Titlen af Kongeriger, pønsede Olivarez paa at sammensmelte Portugals og Castiliens Cortezforsamlinger for saaledes at udslette de sidste Spor af den portugisiske Nationalitet.

Syv Aar under Philip IV's ødelæggende Regjering vare tilstrækkelige til at ødelægge Portugals Krigsflaade, dette Lands Styrke og Stolthed, og denne Flaade var gaaet tabt under Forsøget paa at forsvare Overherrens Kyster og Colonier, da han var ude af Stand til selv at forsvare dem. I dette korte Tidsrum maatte Portugal see to Hundrede af sine Skibe tagne eller borede i Sænk. Dets Befolkning maatte rolig see paa, at man paa en eneste Dag tog 900 Broncekanoner med deres Kongers Vaaben ud af Landets Arsenaler,

hvorpaa dette Skyts maatte paradere paa Sevillas store Torv som Krigsbytte. Naar man til al denne Skjændsel og Elendighed føier, at Handelen var ødelagt og de rige Colonier tabte, har man nævnt al den Fordeel, som Portugal havde af sin tunge Forening med Castilien. Alt, hvad det havde vundet ved den iberiske Union, var, at dets Flag blev fortrængt fra den ostindiske Øgruppe, hvor det før havde vaiet som Herre. Hollænderne havde frataget Spanierne, det vil sige Portugal, det umaadelige Brasilien, Molukkerne, Malacca og Japan. For at gjøre Skandalen topmaalt maatte man see paa, at en engelsk Flaade bemægtigede sig Casacès ved selve Lissabons Havn.

Da Monarken uagtet alle givne Løfter aldrig havde sat sin Fod i sin anden Hovedstad, var der blevet truffet den Bestemmelse, at Vicekongen altid skulde være et Medlem af den kongelige Familie eller en af Landets Indfødte. Som sin Repræsentant sendte Philip IV nu Hertuginden af Mantua, der kun langt ude var beslægtet med hans Familie. Vicedronningen besad nu rigtignok en betydelig Regjeringsdygtighed, men Portugiserne vare dog opbragte over at skulle lystre en Qvinde, og det tilmed en Udlænding. Understatssecretairen, Vasconcellos, var vel en Portugiser af Fødsel, men Spanien mere hengiven og mere haard mod sine Medborgere, end selv en Spanier vilde have været. Han lod endog Hertuginden selv føle sit Herredømme og lod hende kun beholde Skinnet af Magten. Olivarez's Yndest holdt Vasconcellos paa denne høie Post trods hele det portugisiske Folks Had; den spanske Minister maatte ogsaa være sin Secretair Tak skyldig for de Strømme af Guld, han lod flyde fra Lissabon til Madrid, og for den Helvedes Kløgt, hvormed han forstod at udsaae Uenighed mellem Portugals Adelsmænd.

Man kan let forestille sig, hvilke Følelser Yndlingens og og hans værdige Medhjælperes uforskammede Tyranni maatte vække hos det stolte Folk, der var ligesaa modtageligt for

Velgjerninger som for Fornærmelser. Allerede i 1637 var der udbrudt alvorlige Uroligheder i Evora; men det overilede Oprør blev hurtigt undertrykt. Grev Olivarez havde ved dette Oprør fundet et Paaskud for sit Voldsherredømme; han lod Straffen for den enkelte Byes Oprør falde paa hele Landet, som foruden alle de øvrige Byrder maatte udrede en uhyre Pengebøde. Han vovede nu ogsaa aabenbart at komme frem med sine Planer om at fratage Portugal dets Titel af Kongerige og om at gjøre det til en simpel Provinds af Castilien.

Dette var dog at byde selv de Overvundne for Meget; Portugal glemte sin Svaghed og mindedes kun de Forhaanelser, man vovede at byde det. Timen var kommen, Oprøret var modnet; man savnede endnu blot en Anfører, hvem man kunde betroe Revolutionens Ledelse; man trængte til en Konge, hvem man kunde stille i Spidsen for det Kongerige, som de spanske Herrer tænkte paa heelt at tilintetgjøre. Denne Anfører, denne Konge var alt funden; hele Folkets Ønsker havde allerede forud valgt ham. Det var Hertug Johan af Braganza, en Sønnesøn af Hertuginde Catharina, der havde vovet at gjøre selve Philip II den portugisiske Throne stridig, og som i Virkeligheden ogsaa havde bedre begrundede Fordringer end den spanske Konge; thi hun nedstammede paa Mandssiden fra den store portugisiske Konge Emanuel, medens Philip kun var hans Dattersøn. Desuden var der en portugisisk Arvelov, som udelukkede enhver Prindsesse fra Arveret til Landet, saafremt hun ægtede en fremmed Fyrste, hvorimod Catharina havde valgt sig en Ægtefælle af Huset Braganza, en af de fornemste Familier i Kongeriget.

Hendes Sønnesøn, den daværende Hertug af Braganza, var altsaa forud udpeget ved Folkets Valg. Han behøvede kun dristigt at gribe til, og Portugals Krone var hans; men netop denne Dristighed havde han ikke, Kronen skulde af sig selv sætte sig paa hans Hoved. Hans Fader havde med Harme maattet finde sig i at føre et Liv som en simpel

Undersaat; han havde forgjæves søgt i sin Søns Hjerte at tænde den Flamme, som fortærede ham selv. Hertug Johan holdt sig fjernet fra alle Statssager lige saa meget ved sin egen Ladhed som ved Olivarez's Mistænksomhed og levede nu et mageligt og behageligt Liv i sine talrige Vasallers Midte paa sit pragtfulde Gods Villaviciosa. Han havde saaledes vel just ikke ganske givet sig det spanske Herredømme i Vold, men han havde dog ved sin Ladhed forstaaet at dysse Yndlingens Mistænksomhed i Søvn; den snedigste Politik havde ikke kunnet lede Hertugens Opførsel paa en finere Maade.

Denne blødagtige Natur manglede saaledes det Stof, hvoraf man skaber Konger; men den manglende personlige Energi besad hans Hustru, Donna Luisa de Guzman, en Søster til Hertugen af Medina-Sidonia, der var den første blandt Spaniens Grander, som hans Svoger Braganza var den fornemste blandt de portugisiske. Hun var smuk, forstandig, af en fast Charakteer og i Besiddelse af al den Ærgjerrighed, som hendes Mand manglede. Uophørlig mindede hun ham om hans Fødsel og Rettigheder. Hun søgte at spore hans Sløvhed ved at ægge ham til at blive sit Fødelands Frelser; han skulde med Fasthed gribe den Krone, som hver Dag blev ham tilbudt. Skjøndt hun saaledes af Fødsel var en Spanierinde, var hun af Ærgjerrighed bleven en Portugiserinde. Hendes Ansigtsskjønhed fortryllede Alle, som kom i hendes Nærhed; hendes medfødte Evne til at bedømme alle Mænd, til at gjætte sig til deres Charakteer og deres Planer blot ved at see dem, gjorde hende forud skikket til at spille en Dronnings vanskelige Rolle.

Ved Siden af den elskværdige Hertug, der var saa daarlig istand til at spille Konge, havde Skjæbnen stillet en Mand, der ligesom Hertuginden forstod at raade Bod paa hans Svaghed. Denne Mand var hans Hofintendant, Pinto de Ribeiro. Romanen og Dramaet have begge søgt at tilegne sig denne Mand, og man har været meest tilbøielig til at tænke

sig ham som en Slags politisk Figaro, der i alle disse vanskelige Begivenheder kun skal have seet Stof for sine Rænker; man har saaledes tildeels faaet en forvansket Opfattelse af hans Charakteer, men Ingen har dog draget hans Uegennyttighed i Tvivl. Den Mand, som satte en Krone paa sin Herres Hoved, vilde ikke selv heve nogen Deel i den Magt, han stod i Begreb med at skaffe ham. Pinto var i Besiddelse af alle de Egenskaber, som hans Herre manglede. Var Hertuginden født til at være Dronning, var Pinto en født Conspirator. Han var virksom og rig paa Udveie. Faren skræmmede ham ikke, men opmuntrede ham tværtimod; han var en dygtig Statsmand, men i endnu høiere Grad en sand Fædrelandsven. Han havde ingen Ærgjerrighed for sig selv, men kun for sin Herre; han var stedse beredt til at glemme sine egne Interesser for sin Herres; derfor levede han ogsaa sit hele Liv igjennem temmelig ubemærket ved Siden af den Konge, han selv havde skabt.

Hvem der gjorde det første Skridt, er indtil Dato blevet ubekjendt. Det var sikkert ikke Hertugen; maaskee var det Hertuginden, maaskee var det Intendanten, men rimeligviis handlede de Begge i Forening. Skjøndt Hertugindens Navn ikke blev offentlig draget frem, synes dog de nærmere Omstændigheder at bestyrke, at hun var Sjælen i den dristige Sammensværgelse, som en Qvinde dog i det Høieste kunde undfange, men ikke sætte i Værk; Pinto fik Æren for den, og Braganza drog Fordelen af den.

Olivarez var iøvrigt ingenlunde blind for de Rænker, som bleve opspundne af det lille Hof, der samlede sig om den tilkommende Monark. Det Forsøg, som var skeet for tre Aar siden paa at reise et Oprør i Evora, havde allerede dengang vakt hans Mistanke. Man havde endog hørt ham gjentage de for Braganza saa truende Ord: «Portugal vil ikke blive roligt, før der groer Græs paa Trapperne af Paladset i Villaviciosa».

Richelieu er den første Ophavsmand til den portugisiske Revolution. Han var altid betænkt paa at skabe Spanien

nye Fjender, og han havde derfor alt for længe siden vendt sine Blikke mod denne Side af Halvøen, hvor det giftigste Had mere og mere udbredte sig mod det spanske Tyranni. Man antager, at han har havt en Finger med i Spillet ved Urolighederne i Evora, uden at man dog kan bevise det. Derimod seer man ham fra 1634 oversvømme Portugal med sine Agenter, der skulde søge at ægge Prætendentens Ærgjerrighed. I Aaret 1638 tilbød han saaledes Hertugen 50 Skibe og 10,000 Soldater til Støtte for ethvert Forsøg, der havde til Formaal at skille de to Lande fra hinanden; han stillede blot den ene Betingelse, at de aldrig maatte forenes igjen paa eet Hoved. Uden Hertug Johans evige Betænkeligheder var Oprøret maaskee allerede brudt løs paa det Tidspunkt. Da Hertugen imidlertid saa vanskelig kunde bringes til at bestemme sig, gik Cardinal Richelieu endog saa vidt, at han søgte at formaae de Store til at vælge en Konge iblandt deres Midte, «forudsat han blot havde deres Kongers Blod i sine Aarer; det samme Blod rinder nemlig i vore franske Regenters Aarer».

At Pinto har staaet i Forbindelse med Cardinalen, og at en Sammensværgelse var sat i Gang allerede før 1640, er det næppe tilladt at betvivle. Hvad der imidlertid bragte Crisen til Udbrud, var Oprøret i Catalonien, der i det gunstigste Øieblik gav Portugal et saa godt Exempel. Henimod Slutningen af 1640 vare de fornemste Herrer i Portugal indviede i Sammensværgelsen, og Alle vare belavede paa en eller anden stor Begivenhed. Dette Land har til alle Tider været lige modtageligt for religieus som for politisk Overtro; man saae derfor ogsaa næsten hver Dag en eller anden ny falsk Don Sebastian*) dukke op. Der var en folkelig Legende, som

*) Den unge Konge Sebastian gjorde 1578 et Tog mod Marocco, men forsvandt efter det ulykkelige Slag ved Alcazar. Portugiserne vilde dog ikke ret troe paa hans Død, og der opstod en Række Bedragere, der udgave sig for den forsvundne Konge og ogsaa tildels vandt Tiltro hos Befolkningen.

forudsagde, at Portugals Befrier skulde holde sit Indtog i Lissabon paa en Træhest. Da Hertugen senere hen tog til sin Hovedstad for at lade sig krone, satte han over Floden Tajo i en Fiskerbaad, og Befolkningen troede heri at see en Opfyldelse af Prophetien.

Urolighederne i Evora havde viist Greven og Hertugen af Olivarez, hvilken Uforsigtighed han havde begaaet ved at lade den Mand, der legemliggjorde det undertrykte Lands Rettigheder og Ønsker, leve paa fri Fod og midt i selve Landet. Navnet Braganza, hans umaadelige Formue og hans stadig voxende Folkeyndest bleve lige saa mange Statsforbrydelser. Hertugen var saaledes forud erklæret for skyldig og var nu for sin egen Sikkerheds Skyld nødt til virkelig at blive det. Olivarez besluttede for enhver Priis at faae ham bort fra det Land, hvor han indtog en Stilling, der var altfor glimrende for en Undersaat. Men hvorledes skulde man faae ham bort fra hans næsten kongelige Residents, hvor han ved sin Pragt endog stillede Vicedronningens Hof i Skyggen? Da den raae Magt ikke her strakte til, søgte Greve-Hertugen at bruge List. Han tilbød Hertugen Vicekongedømmet Milano, men denne skyndte sig med at afslaae Værdigheden, idet han brugte sit Ubekjendtskab med de italienske Statssager som Paaskud. Philip IV beredte et Tog mod Catalonien, og Ministeren fandt her et nyt Paaskud. Han opfordrede nemlig Hertugen til at stille sig i Spidsen for den portugisiske Adel, som blev opbudt til dette Tog. Braganza skjød sig imidlertid denne Gang ind under de Pligter, som hans høie Rang paalagde ham. Han lagde denne Gang tydelig nok sin slette Villie for Dagen; men Olivarez vilde have Braganza bort fra Portugal, og han maatte tilgive ham Alt, til den Dag kom, da han kunde straffe ham. Den snedige Minister besluttede sig da til at spille et dristigt Spil, der dog sluttelig skulde vende sig mod ham selv. En fransk Flaade havde nylig viist sig i Portugals Farvande. Ministeren lod nu, som om han havde den fuldstændigste Tillid til Her-

tugen, overdrog ham derfor det Hverv at sætte Landets Kyster i Forsvarsstand og gav ham i dette Øiemed en uindskrænket Fuldmagt som en sand Vicekonge. Samtidig hermed gav Olivarez imidlertid den spanske Admiral Ordre til at forsinke sin Flaades Seilads; under Paaskud af daarligt Veir skulde han derpaa lægge ind i en af de Havne, som Braganza inspicerede, lokke denne ombord, derpaa gaae under Seil med sin høie Fange og føre ham til en eller anden spansk Havn.

Uveiret blev imidlertid intet Paaskud, men en Virkelighed, thi en rasende Storm kastede den spanske Escadre langt bort fra Portugals Kyster. Olivarez havde i altfor høi Grad undervurderet Hertugens Evner; denne brugte nemlig sin Myndighed til at sætte lutter hengivne Mænd paa alle de vigtigste Poster. Forgjæves forestillede Vicedronningen og Statssecretairen den forblindede Minister, hvor farligt det var at forlehne det spanske Huus's svorne Fjende med en saa udstrakt Myndighed; Ministeren lyttede aldrig til Andres Raad; hans Indflydelse var ubegrændset hos Kong Philip, der var ganske stolt over, at han selv spillede en lille Rolle med i denne Comedie; alle Forestillinger prellede derfor tilbage mod Yndlingens Tillidsfuldhed. Det var iøvrigt nu allerede for seent at vende om; Rænkernes Tid var forbi, man maatte tye til Magten. Braganza kunde ikke mere vende tilbage til en Undersaats Stilling; der stod kun den ene Vei aaben for ham at opkaste sig til Konge. Paa sin Reise blev han overalt hilset af hele Befolkningen med de største Begeistringsraab; hvis Regjeringen nu vilde forgribe sig paa hans Liv eller Frihed, vilde den selv fremkalde den Revolution, som den ønskede at forebygge. Timen til at bryde løs var iøvrigt kommen; Revolutionen var modnet, og hvis man nu forsømte Øieblikket, udsatte man sig for at forspilde Alt.

I forreste Række blandt de Sammensvorne stod Lissabons Erkebiskop, Don Rodrigo de Acunha. Han nedstammede fra en af Kongerigets fornemste Familier, og han var i høieste

Grad yndet af Folket paa Grund af hans Talenter og Fædrelandskjærlighed, men fremfor Alt, fordi han var en personlig Uven af Erkebiskoppen i Braga, der var Vicedronningens Fortrolige. De Sammensvornes første Møde fandt Sted den 12te October. Prælaten kom selv først frem med den Plan at slutte sig til Hertugen, der var den eneste Candidat, som kunde gjøre grundede Fordringer paa Kronen. Alle vare enige om at erkjende hans Rettigheder, men man beklagede hans Langsomhed og Ubestemthed; selv nu holdt han sig jo tilbage, skjøndt de Tilstedeværende endog satte deres Liv paa Spil for at sætte ham paa Thronen. Der var allerede Nogle, som talte om at gjøre Portugal til en Republik som Holland, men Pinto bekæmpede med Kraft denne Tanke som ikke vel overveiet; thi Folket var ganske vist et Handelsfolk, men fremfor Alt var det dog aristokratisk og krigerisksindet. Han søgte at undskylde sin Herres Fraværelse paa bedste Maade og fremhævede navnlig, at Olivarez lod ham iagttage med skinsyg Mistænksomhed. Sluttelig svarede han for Hertugens Samtykke, dersom Alt blot var beredt, naar man skulde handle og ikke mere blot lægge Planer op.

Pinto var egentlig gaaet for vidt, naar han indestod for sin Herres Samtykke. Under en Sammenkomst med et Udvalg af de Sammensvorne viste Hertugen endnu Spor af sin gamle Ubestemthed, skjøndt man udtrykkelig tilbød ham Thronen. Hans Hustru udøvede imidlertid en betydelig Indflydelse paa ham ved sin Villiekraft og sit Talent; hun bragte ham ogsaa sluttelig til at bestemme sig. Da Hertugen fremhævede det Vovelige i Planen, svarede hun ham: «Det er bedre at døe paa en Throne end i et Fængsel. Jeg selv vil desuden hellere være Dronning blot en Time end Hertuginde hele mit Liv».

Loddet var saaledes kastet; Hertugen sluttede sig nu freidigt til Sammensværgelsen og modtog Kronen med dens Farer og Byrder. Under det Paaskud, at han skulde inspicere Kysten, tog han Bolig paa Slottet Almada ligeover for

Lissabon. Da han saaledes var i Vicedronningens Nærhed, turde han ikke uden et aabenbart Brud undslaae sig for den simple Høflighedspligt at aflægge hende et Besøg. Han begav sig da derhen med et Følge som en Konge. Overalt stimlede Folket sammen paa hans Vei; det brændte af Begjærlighed efter at see den, hvem man allerede nu kaldte Landets Konge. Hele Landets Adel sluttede sig til ham under det Paaskud, at man vilde gjøre Vicedronningen sin Opvartning. Fra denne Dag af var Adskillelsen mellem de tó Lande egentlig allerede indtraadt; Olivarez følte Portugals Krone vakle paa sin Herres Hoved.

Efter Audientsen begav Hertugen sig tilbage til Villaviciosa, da han ikke turde blive i Hovedstaden, hvor hans Nærværelse kunde fremkalde et overilet Udbrud af Oprøret. Olivarez var altid tilbøielig til at føre sig selv bag Lyset; han smigrede sig endnu med den Mulighed at kunne lokke Braganza bort fra Portugal, hvor hans blotte Nærværelse nærede den aabenbare Sammensværgelse mod Castilien. Han underrettede derfor Hertugen om, at Kongen ønskede at have en Samtale med ham om Rigets Kræfter; han havde derfor ufortøvet at begive sig til Madrid, hvor han skulde blive modtaget med alle de Hensyn, der skyldtes hans Rang. Olivarez's Plan var denne Gang dog altfor tydelig, til at den skulde kunne føre Nogen bag Lyset; der var næsten lige saa megen, ja snarere større Fare ved at vise sig lydig end ved at vægre sig; men de Sammensvorne vare endnu ikke færdige, man havde endnu ikke Alt parat til at slaae løs og maatte derfor see at vinde Tid. Hertugen lod Kongen underrette om, at han beredte sig til at følge Allerhøistsammes Ordre, og han traf med saa stor Bram som muligt Forberedelserne til sin Afreise. Han leiede et Palads i Madrid, meublerede det overordentlig prægtigt og fyldte det med rigt klædte Lakaier. En foregiven Upasselighed vandt ham atter nogle Dage; men en ny Coureer bragte ham en Ordre til ufortøvet at begive sig underveis samt 10,000 Ducater til

Bestridelse af Reiseomkostningerne. Hertugen havde nu opbrugt alle sine Udflugter, han lod derfor en Deel af sit Følge begive sig paa Reisen til Madrid, meldte sin Afreise til Vicedronningen og skrev til Olivarez, at han haabede om otte Dage at kunne kysse hans Majestæts Haand.

De Sammensvorne havde i Mellemtiden ikke spildt Tiden; 150 adelige Herrer og 200 Borgere og Haandværkere, der vare valgte blandt de Rigeste og meest Indflydelsesrige, havde lovet at reise Hovedstadens Befolkning til Kamp. Paa den spanske Halvø maatte man nødvendigviis enten faae Geistligheden med sig eller være belavet paa at finde den i Modstandernes Leir; ved denne Leilighed fulgte denne indflydelsesrige Stand nu Prælaten af Lissabons Exempel og tog Deel i Sammensværgelsen. Den stadigt voxende Misforstaaelse mellem Vicedronningen og Statssecretairen gav een Udsigt mere til et heldigt Udfald. Der var ingen Grund til yderligere Opsættelse; Oprørets Udbrud blev bestemt til den 1ste December 1640, denne i Portugals Aarbøger saa mindeværdige Dag.

Allerede fra Morgenstunden samledes alle de Sammensvorne, med Vaabnene skjulte under deres Klæder, paa det store Torv udenfor det kongelige Palads; man kom i enkelte smaae Flokke, i Vogne og i Bærestole for saaledes ikke at vække nogen Mistanke. Pinto affyrede et Pistolskud og gav derved Signalet; de Sammensvorne samlede sig i fire særskilte Hobe og angrebe strax Paladset paa een Gang fra alle fire Sider; i Spidsen for een af Flokkene gik en Præst med et Kors i den ene og Kaarden i den anden Haand. Den tydske Garde blev overrasket, lod sig skræmme og afvæbne næsten uden Modstand. Den spanske Garde gjorde længere Modstand, men den maatte dog sluttelig vige for Overmagten. I Spidsen for en udsøgt Trop styrtede Pinto hen til Statssecretairens Værelser. Denne forudsaae, hvilken Skjæbne der ventede ham, og søgte at skjule sig i et stort Skab, der var anbragt i den tykke Muur; men han blev forraadt af en

gammel Tjenestepige, hvem man satte Kaarden paa Brystet, hvorpaa hun med et Blik røbede hans Tilflugtssted; man trak ham frem, og han faldt, gjennemboret af Stik, uden at han forsøgte paa nogen unyttig Modstand. Liget blev kastet ud af Vinduerne; under Raabene: «Tyrannen er død! Leve Friheden! Leve Don Johan IV af Portugal!» slæbte man det gjennem Gaderne og gav det til Priis for Pøbelens Raahed.

I det samme Øieblik havde en anden Flok bemægtiget sig Vicedronningens Person. Denne Dame gjorde et Forsøg paa at holde Stand mod de Sammensvorne ved at true dem med Spaniens Hævn. Hun vilde appellere til Folkemassen; man fraraadede hende at prøve derpaa. «Hvad kunne I da gjøre mig?» spurgte hun med Stolthed. «Slet ikke Andet end at kaste Deres Høihed ud af Vinduet!» svarede En af de Sammensvorne, og ved disse Ord fattede den hovmodige Fyrstinde, at hun maatte give efter. Man fravristede hende saaledes en Ordre, som medførte, at Spanierne rømmede det Slot, der beherskede Byen. I sin overmodige Uforsigtighed havde Olivarez ikke forsynet det med Levnetsmidler, ja havde endog trukket femten Hundrede Mand af Besætningen til Catalonien. Gouverneuren adlød Vicedronningens Ordre, idet han var glad over saaledes at faae et Paaskud til Overgivelse. Hvad Regentinden angik, da nøiedes man med at holde hende under sikker Bevogtning, idet man dog iagttog alle de Hensyn, der skyldtes hendes Rang.

Det korte Tidsrum af tre Timer havde været tilstrækkeligt til at føre denne store Revolution til Ende; fra det ene Hjørne af Riget til det andet blev Don Johan IV uden nogen Modstand udraabt til Portugals Konge. Revolutionen var saaledes lykket, men den, hvem man havde gjort til Konge, vidste endnu Intet deraf. Han holdt sig indesluttet paa sit Slot, som laa 40 Miil fra Hovedstaden. Dagen var gaaet hen for ham i spændt Forventning; Natten var allerede langt fremrykket, da to af de Sammensvorne ankom; de fik Øie paa Hertugen, knælede ned for ham og kyssede med Ydmyghed

deres Herskers Haand. Den glade Nyhed udbredte sig strax over hele Paladset og derfra til Provindsen Alentejo, der som de øvrige Provindser kun ventede paa Hovedstadens Exempel for at erklære sig.

Erkebiskoppen af Lissabon havde foreløbig overtaget den øverste Ledelse og skyndte nu paa Johan, for at han uden Opsættelse skulde komme og fremstille sig for sine nye Undersaatter. Kongen reiste ogsaa hele Natten og var den følgende Dags Morgen i Lissabon. Han havde næppe betraadt det kongelige Palads, før han maatte vise sig for Folket, der med Glædesraab udraabte ham til Konge af Portugal. De portugisiske Stænder bleve ufortøvet sammenkaldte og bekræftede den 24de Januar dette Folkets Valg. Samtidigt vare Spanierne fordrevne fra hele Landet; den folkelige Bevægelses uimodstaaelige Styrke og Raskhed tilintetgjorde ethvert Forsøg paa Modstand.

Ogsaa de portugisiske Colonier hilste Efterretningen om Moderlandets Befrielse med Glæde. Hele Kysten af Berberiet, paa Ceuta nær, udjog de spanske Besætninger. Den Hemmelighedsfuldhed, som havde ledsaget hele Sammensværgelsen og saa ypperlig var bleven bevaret af det hele Folk, sikkrede ogsaa Brasiliens Befrielse. San-Salvador reiste sig under en spansk Flaades Kanoner; Maçao og Goa i Indien hilste med Glæde det portugisiske Flag, der saaledes atter søgte at vinde Herredømmet paa sit gamle Omraade tilbage; men destoværre vare de fleste herlige Colonier allerede nu for stedse gaaede tabte for Portugal; Holland og England deelte den rige Arv, som Spanien hverken havde forstaaet at forsvare eller at drage Fordeel af.

Den skjæbnesvangre Nyhed blev meget hurtig bekjendt i Spanien. Philip IV var den Sidste, som fik Nys om den; Ingen vovede nemlig at underrette ham derom for ikke at udsætte sig for Olivarez's dødelige Had; Yndlingen blev saaledes nødt til selv at bringe Kongen det bedrøvelige Budskab. Han gjorde det paa følgende Maade: «Sire», sagde

han, idet han traadte ind i hans Cabinet, «jeg har en god Nyhed at bringe Deres Majestæt; De har i Morges erhvervet Dem et smukt Hertugdømme med mange rige Godser». «Hvordan det?» udbrød Kongen forbauset. «Sire! Hertugen af Braganza er gaaet fra Forstanden og har ladet sig udraabe til Konge af Lissabons Befolkning. Deres Majestæt vinder et Dusin Millioner ved den Historie».

Den Ligegyldighed, som Yndlingen saaledes søgte at hykle, førte dog ikke Kongen bag Lyset med Hensyn til Sagens alvorlige Beskaffenhed. Forgjæves forsikkrede Olivarez, at dette Kongedømme ikke vilde vare Carnevalstiden over; Philip deelte ikke denne Tillid, men befalede ham ikke at spare Noget for at knuse Sammensværgelsen, medens den endnu laa i Svøbet. Ministeren lovede Alt, hvad Kongen forlangte, men alle Rigets Kræfter vare opbudte mod Catalonien, og Landets Finantser vare i en saadan Uorden, at man, i det Mindste for Øieblikket, maatte opgive ethvert alvorligt Forsøg. Cataloniens Oprør sikkrede saaledes Portugal mod alle Spaniens Hævnplaner.

Pinto blev sendt til Rom for at formaae Paven, Innocentius X, til at anerkjende Kong Johans Rettigheder, men alle hans Forsøg strandede paa Olivarez's Intriguer, og den hellige Fader satte den nye Konge i Ban. Til Gjengjæld sluttede Frankrig og Holland et Angrebs- og Forsvars-Forbund med ham; hvert af disse Lande lovede at stille tyve Krigsskibe i Tilfælde af et Angreb fra Spaniens Side. Ogsaa England og Sverige anerkjendte den nye Konge, men vilde dog kun slutte en Handelstractat med ham.

Da Grev Olivarez ikke kunde udrette Noget med Magt, greb han til sit Yndlingsvaaben, Intriguerne. Nogle portugisiske Stormænd vare skinsyge over Braganzas Valg til Konge og bleve derfor vundne ved den spanske Ministers Løfter. Erkebiskoppen af Braga var skinsyg over den Yndest, som Lissabons Erkebisp nød ved det nye Hof; selv nedlod han sig derfor til at blive Olivarez's Haandlanger. En Sam-

mensværgelse havde hævet Braganza til Thronen; nu blev der smeddet en ny Sammensværgelse for at styrte ham. Dronning Isabella havde forlængst forjaget Jøderne fra hele Spanien; de vare da tyede til Portugal, hvor Regjeringen af egennyttige Motiver havde modtaget dem vel. Det er høist besynderligt, at en katholsk Prælat nu netop skulde vende sig til dem for at finde Allierede. Hermed forholdt det sig paa følgende Maade. Philip III havde tvunget dem til at gaae over til Christendommen; men i deres Hjerter vare de Nysomvendte naturligviis blevne deres Fædres Religion troe. De henvendte sig nu til Johan IV for mod en uhyre Pengesum at kjøbe sig en fri Udøvelse af deres Tro; de haabede nemlig at vinde Overbærenhed hos denne Fyrste, der var bleven forfulgt i lang Tid, ligesom de selv. Kongen var i Pengenød og følte sig et Øieblik fristet til at tage mod Tilbudet, men afslog det dog til Slutningen af Frygt for Geistlighedens Ramaskrig. Den spansksindede Erkebisp drog nu Fordeel af Jødernes Harme og vandt dem som Deeltagere i sin Sammensværgelse. Paa et givet Tegn skulde de stikke Ild paa alle Byens fire Qvarterer og paa Paladsets fire Hjørner; under Paaskud af at ville slukke skulde de Sammensvorne derpaa lægge Haand paa Kongen og hans Ministre; sluttelig skulde Marquien af Villaréal, der havde nogle Draaber kongeligt Blod i sine Aarer, stille sig i Spidsen for Regjeringen, indtil nærmere Ordre indløb fra Madrid.

Det viste sig imidlertid snart, hvor stor en Forskjel der var mellem denne og den tidligere Sammensværgelse. Bag Braganza stod et heelt Folk, der vel var svagt af Tal, men følte sig stærkt ved sin Fædrelandskjærlighed og sine glimrende Minder. Den nye Sammensværgelse var derimod kun opspunden af nogle samvittighedsløse Adelsmænd, der altid vare beredte til at sælge deres Land til Fremmede; den paa een Gang latterlige og skammelige Plan blev let opdaget. Ved denne Leilighed viste Kongen en Aandsnærværelse og en Fasthed, som man ikke havde ventet af ham;

Sammensværgelsens tre Ledere, Caminha, Armamar og Villaréal maatte paa Skafottet udsone deres Forbrydelse, medens Erkebiskoppen af Braga blev holdt i livsvarigt Fængsel, en Skaansel, han kun havde sin høie geistlige Stilling at takke for; bedre gik det en anden Medskyldig, Landets Storinquisitor; to Aars Fængsling var hans eneste Straf; Portugal havde, som man seer, ikke afrystet ethvert Aag ved Spaniernes Fordrivelse.

Portugal søgte at gjøre Gjengjæld mod Spanien, og Kong Johan følte ingen Samvittighedsnag ved at conspirere med Philip IV's Undersaatter. En Slægtning af Dronningen, en Marquis af Ayamonte, paatog sig at formaae Kongens Svoger, Hertugen af Medina Sidonia, til et Oprør. Hertugen var en svag og forfængelig Charakteer, der taabelig indlod sig paa den Plan at gjøre Andalusien til et uafhængigt Rige for sig selv. Han havde imidlertid ikke som sin Svoger en Pinto til at lede sit Oprør og heller ikke noget Folk, som stod beredt til at støtte ham. Planen blev opdaget, og Ayamonte maatte lide Dødsstraffen for sit Forræderi. Hvad Hertugen af Sidonia angaaer, da tiggede han Kongen om Tilgivelse paa en saa ussel Maade, at Philip skjænkede ham Livet; men man forbød ham Opholdet i Andalusien, han maatte Resten af sit Liv leve i Forviisning i Valladolid og mistede Halvdelen af sin uhyre Formue. Man dømte ham endelig til at spille en latterlig Rolle ved en Handling, der ganske passede for denne paa een Gang tomme og pompeuse Tid. Man tvang nemlig Hertugen til at sende sin Svoger en Udfordring til en Enekamp; i 80 Dage skulde han i fuld Rustning ved Landets Grændse afvente, om Kong Johan værdigede at optage hans Udfordring. Denne tog sig imidlertid vel i Agt for at unde Kong Philip den Tilfredsstillelse; derimod løb Medina Sidonias opstyltede Udfordringssbrev hele Europa rundt og vakte overalt Latter ved at vise, hvilke middelalderlige Ideer der endnu herskede i Spanien. Medina Sidonia tilbragte Resten af sine Dage i en fuldstændig og vel fortjent

Forglemmelse; imidlertid er det dog nok muligt, at Kong Philip paa Grund af hans Adfærd fattede et vist Nag til hele det guzmanske Huus, og at altsaa Olivarez's Fald blev forberedt ved dette Oprørsforsøg.

Vi maae paa dette Sted berøre en Plet i Philip IV's Historie. Kong Johan havde en yngre Broder Edvard, som paa denne Tid opholdt sig i Østerrig, hvor han ved sine sjeldne militaire Talenter tjente den katholske og spanske Sag. Nu forlangte den spanske Gesandt, der forøvrigt selv var en Portugiser, at det wienske Hof skulde fængsle den unge Prinds, hvis eneste Forbrydelse var, at han var Broder til Kong Johan. Keiseren vægrede sig i Begyndelsen ved at gaae ind paa et saa lumpent Forræderi, men hans Skriftefader, en spansk Munk, paatog sig at fjerne disse Betænkeligheder. Den ulykkelige Prinds blev kastet i Fængsel uden at have opnaaet nogen Audients hos Keiseren; han frygtede nu navnlig for at falde i Spaniernes Hænder, og Keiser Ferdinand havde ogsaa udtrykkelig lovet ham, at dette ikke skulde skee. Olivarez kjendte imidlertid Østerrigs finantsielle Vanskeligheder, der skyldtes Trediveaarskrigen; han foreslog derfor Keiseren at kjøbe hans Fange for 40,000 Daler, og Ferdinands Betænkeligheder svandt bort ved dette Tilbud. Prindsen blev udleveret til Spanierne, og hans sidste Farvel til Østerrig var en Forbandelse over den Regent, der havde solgt ham til hans Dødsfjender. Han blev sat paa Fæstningen i Milano; forgjæves søgte Mazarin at udvirke hans Frihed, og heller ikke den westphalske Fred gavnede den ulykkelige Fange; slet Behandling, Mangel paa Næring og frisk Luft berøvede ham snart Livet.

Portugals Oprør udfylder et smukt Blad i Historien. Ved andre Sammensværgelser seer man kun altfor ofte de private Interesser dække sig bag de offentlige, og slette Lidenskaber gjøre sig gjældende paa de godes Bekostning. Ved denne Leilighed vige de private Interesser ganske for en stor og almindelig Tanke: at vække det elskede Fædreland fra den

dødlignende Søvn under det spanske Herredømme; ganske vist var Pinto den dygtige Fører ved denne store Folkereisning; men Alle, paa Braganza nær, toge Deel i den med Kraft og Opoffrelse; den sande Ophavsmand til den hele Sammensværgelse var dog til Slutningen hele det portugisiske Folk i Ordets videste Betydning; Adelsmænd, Borgere og Haandværkere følte sig i lige høi Grad besjælede af den samme ædle Følelse. Det er et sjeldent og ophøiet Træk i et Folks Historie, og det trøster Historikeren, som ellers kun altfor ofte støder paa Usselhed og Forbrydelser i Historiens blodige Aarbøger.

Vi maae endnu sluttelig tilføie et Par Ord om Portugals Befriers senere Skjæbne. Pinto havde ikke villet modtage Titel eller Rang som Ambassadeur under sin Sendelse til Rom; da han kom tilbage herfra, traadte han frivillig tilbage i sit tidligere ubemærkede Liv. Han var en udmærket Retskyndig og Forfatter til flere ansete Arbeider; ligeledes forsvarede han i dette fanatiske Aarhundrede Tolerancens Sag og de nysomvendte Christne, det vil sige Jøderne og Maurerne, men som man nok kan begribe uden noget heldigt Resultat. Til sin Død nøiedes Pinto med at beklæde Stillingen som kongelig Archivar.

F. C. Granzow.

Historisk Arkiv